

THE
RIG-VEDA SAMHITĀ

FIFTH ASHTAKA

WITH

PADA PĀTHA

AND

SĀYANĀCHĀRYA'S BHĀSHYA

EDITED BY

MAHĀMAHOPĀDHYĀYA RĀJĀRĀM SHĀSTRĪ BODAS,

SANSKRIT SHĀSTRĪ, ELPHINSTONE COLLEGE

AND

SHIWARĀM SHĀSTRĪ GORĒ,

Teacher in the Gokuldas Tejpal Sanskrit Seminary.

PUBLISHED BY

TOOKĀRĀM. TĀTYĀ

FOR THE BOMBAY THEOSOPHICAL PUBLICATION FUND

Bombay

PRINTED AT THE GANTAT KRISHNAJI PRESS.

Shaka 1810.

[All Rights Reserved.]

श्रीः ऋक्संहिता

सायणाचार्यविरचितभाष्यसंहिता

पदपाठयुताच.

इयंच

तत्त्वविवेचकयथप्रसारकसमित्याप्रेरितः तुकारामतात्याभिरुच्यः,
गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकाहोवाभिरुच्यः,

इत्येताभ्यां

बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेदत्तुपाभिधशिवरामशास्त्रिभ्यांशोधयित्वा

मुद्रय्यां

गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयेमुद्रयित्वा

प्रकाशिता.

तस्याअयंपञ्चमोष्टकः

शकाब्दाः १८११

एतद्युस्तकरय स्वामित्वं

मुनिरत्नगर्भेष्टमित्रे (१८६७) सन् सप्तकदस्सरे कृतराजकीय
दत्तविश्ववित्तम (२५) मिथमातुसारवोऽवाधारणीकृतम्.

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योस्त्रिलं जगत् । निर्वमे तमहं वन्दे विद्यावीथमहेम्बरं ॥ १ ॥

अथ पंचमाष्टके प्रथमोऽध्याय आरभ्यते । पञ्चमंडलस्य षष्ठेऽनुवाके चतुर्दश सूक्तानि तत्र स्तुपे नरेत्येकादशार्धप्रथमं सूक्तं अत्रेवपनुकनगिता स्तुत एकादशाभिन त्विवि । मंडलदृष्टा नार्हस्य यो भरद्वाजः सविः । अनुकत्वाद्रिदुष्यच्छन्दः अभिनो देवता । मातरनुवाकाभिवने कवी इदमादिके द्वे सूक्ते आभिनशस्ते चैत एव सृजितं च स्तुपे नरेति सूक्ते इति ।

तत्र पथया—

ॐ स्तुपेनरादिवोअस्यप्रसन्ताअश्विनाहुवेजरमाणोअर्केः ।

यासद्यउस्त्राव्युपिज्मोअन्तान्युयूपतःपृथुरुवरांसि ॥ १ ॥

स्तुपे । नरा । दिवः । अस्य । प्रसन्ता । अश्विना । हुवे ।

जरमाणः । अर्केः । या । सद्यः । उस्त्रा । विउपि । जमः ।

अन्तान् । युयूपतः । पृथु । उरु । वरांसि ॥ १ ॥

दिवो एलोकस्य नरा नेतारो अस्य भुवनस्य प्रसन्ता प्रसन्नौ प्रभवन्तावीश्वरौ अश्वि-
ना अश्विनी अश्वैरश्वितौ स्तुपे प्रगीतमंत्रसाधैः स्तोत्रेः स्तोत्रं अर्केः अर्चनीयमंत्रसाधैः श-
स्त्रैः जरमाणः स्तुतिं कुर्वन् हुवे आह्वयामि । कीदृशावित्यपेक्षायां या यो सद्यएव उस्त्रा शत्रूणां
निवारको व्युपि व्युष्टौ निशायाः समाप्तौ जमः पृथिव्याः अन्तान् पर्यतान् उरु पुरुणि वरांसि
रूपस्यावरकाणि तमांसि च परि परितः युयूपतः पृथुकुलतः । अथवा वरांसि तेजांसि तपो-
निवारणान्परि युयूपतः विस्तारयतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तायज्ञमाशुचिनिश्चक्रमाणारथस्यमानुरुचूरजौमिः ।

पुरुवगंस्यमितामिमानापोधन्वान्यतिथाथोअब्जान् ॥ २ ॥

ता । यज्ञम् । आ । शुचिः६भिः । चक्रमाणा । रथस्य । भानुम् ।
 रुरुचुः । रजः६भिः । पुरु । वरांसि । अमिता । मिमाना ।
 अपः । धन्वानि । अति । यायुः । अजान् ॥ २ ॥

किंच ता तौ प्रसिद्धौ अश्विनौ यत्तं अस्मदीयं यागं आचक्रमाणा अभिचक्रमाणौ शु-
 चिभिर्निर्मलैः रजोभिः स्वीयैः तेजोभिः रजोरजतेज्योतीरजउच्यतइतिपास्केनोक्तत्वाद् रथस्य
 स्वकीयस्य रथस्य भानुं दीप्तिं रुरुचुः रोचयेते । अपि च पुरु बहूनि वरांसि तमोनिवारकाणि
 तेजांसि अमिता अपरिमितानि मिमाना निर्दिमाणौ अप उद्दिश्य धन्वानि मरुतदेशान् अजा-
 न् स्वकीयान् अश्वान् अतियायुः अतिक्रामयथः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ताह॒त्प॒ह॒र्नि॒र्य॒दरं॑ध॒मु॒द्येत्या॑धि॒य॒ऊ॒ह॒थुः॑श॒श्व॒द॒श्वैः॑ ।
 मनो॑जवेभिर्नि॒रि॒पि॒रैः॑श॒य॒ध्यै॒परि॒न्य॒धि॒र्दा॒शु॒पो॒म॒र्त्य॒स्य ॥ ३ ॥

ता । ह । त्यत् । वृतिः । यत् । अरं॑ध्रम् । उ॒षा । इ॒त्था । धि॒यः ।
 ऊ॒ह॒थुः । श॒श्वत् । अ॒श्वैः । मनः॑ऽजवेभिः । इ॒रि॒रैः ।
 श॒य॒ध्यै । परि॑ । व्य॒धिः । दा॒शु॒पः । म॒र्त्य॒स्य ॥ ३ ॥

ता ह तौ खलु उमा उमौ अश्विनौ युवां यत् अरं॑ध्रं असमृद्धं त्यर्द्धतिर्यजमानस्य तद्गृहं
 समर्धयितुं गच्छथः । किंचेत्था इत्थं धियः स्तोतृन् इरि॑रैः एषणयिः काम्यैः मनोजवेभिर्नि-
 नोवेगैः अश्वैः स्वीयेरश्वैः शश्वत्सर्वदा ऊह॒थुः स्वर्गं प्राप्स्यथः । मर्त्यस्य मनुष्यस्य दाशु॒पो-
 यजमानस्य व्यधि हिंसकः परिशय॒धै परिशय॒नाय दीर्घनि॒द्रायै युवा॒भ्यां क्रियतां ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तान॒न्य॒सो॒ज॒र॒माण॑स्प॒म॒न्मो॒षं॒भूप॑तोयु॒युजा॑न॒संसी॑ ।
 शु॒भं॒पृ॒क्ष॒मि॒प॒मूर्ज॑व॒ह॒न्ता॒हो॒ता॒य॒क्ष॒म॒न्मो॒अ॒धु॒गु॒वा॒ना ॥ ४ ॥

ता । नव्यसः । जरमाणस्य । मन्म । उप । भूपतः ।

युयुजानसंती इति युयुजानसंती । शुभम् । पृक्षम् । दपम् ।

ऊर्जम् । वहन्ता । होता । यक्षत् । प्रत्नः । अधुक् । युवाना ॥ ४ ॥

ता वावभिनौ युयुजानसवीरये युज्यमानाभौ शुभं शोभनं पृक्षमन्त्रं पयः पृक्ष इत्यन्नामसु पाठाद् इपं पुष्टिं ऊर्जं रसं च वहन्ता वहन्तौ नव्यसो नववरस्य जरमाणस्य स्तुतिं कुर्वन्तः मन्म मननीयं स्तोत्रं उपभूपतः उपगच्छतः । यद्वा स्तोत्रसमीपेभवतः किंच युवाना नित्यतरुणी तौ होता देवानामाह्वाता अधुक् अद्रोधा प्रियः प्रत्नः पुराणोद्भिः पक्षय यजतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तावत्सूदत्तापुरुशाकतमाप्रत्नानव्यसावचसाविवासे ।

याशंसतेस्तुवतेशमभविष्ठावभूवतुर्गृणतेचित्रराती ॥ ५ ॥ १ ॥

ता । वत्सू इति । दत्ता । पुरुशाकतमा । प्रत्ना । नव्यसा । वचसा ।

आ । विवासे । या । शंसते । तुवते । शमभविष्ठा । वभूवतुः ।

गृणते । चित्रराती इति चित्रराती ॥ ५ ॥ १ ॥

या यो शंसतेशसैः स्तुतिं कुर्वते स्तुवते स्तोत्रेः स्तुतिं कुर्वते जनाय शंभविष्ठा अतिशयेन सुखस्य भावयितारी अतिशयेन सुखस्वरूपौ वा गृणते स्तोत्रशस्त्रव्यतिरिक्तलौकिकस्तुतिभिः स्तुवते च चित्रराती विचित्रदानौ वभूवतुः । ता तौ वत्सू वत्सनशीलौ रुचिरी वा पुरुशाकतमा अतिशयेन बहुकर्माणौ बहुसाहायौ वा प्रत्ना प्रत्नी पुराणौ प्रत्नं प्रदिवदति पुराणनामसु पाठाद् दत्ता दर्शनीयौ अश्विनौ नव्यसा नववरेण वचसा स्तुत्या आविवासे परिचरामि ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

ताभ्युज्युविभिरद्व्यःसमुद्रात्तुग्रस्यसूनुर्महधूरजोभिः ।

अरेणुभिर्योजनेभिर्भुजन्तापतन्निभिरर्णसोनिरुपस्थात् ॥ ६ ॥

ता । भुज्युम् । विशभिः । अतुहभ्यः । समुद्रात् । तुषस्य । सूनुम् ।
 ऊहयुः । रजःभिः । अरेणुभिः । योजनेभिः । भुजन्ता ।
 पतत्रिभिः । अर्णसः । निः । उपस्थात् ॥ ६ ॥

७. ता तावद्विनौ युवां तुमस्य ससुं भुज्युं भुज्युनामकं समुद्रमध्ये भग्ननावं भुजन्ता रक्षन्तो
 अरेणुभिः रेणुसहितैः आन्तरिक्षैः रजोभिर्मार्गैः योजनेभिरथयुक्तैः पतत्रिभिः पतनवद्भिः वि-
 भिः अश्वैः अर्णसांजलस्य उपस्थात् शोनेः समुद्रात् अज्यो निरूहयुः निरगमयतं । समुद्रादज्य-
 इति प्रयोगो मातुर्गृहाद्गच्छतीतिवत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विज्युषारथ्याघातमद्रिंश्रुतंहवं वृषणावधिमत्याः ।
 दशस्यन्ताशयवेपिप्यथुर्गामितिच्यवानासुमतिंश्रुण्यू ॥ ७ ॥
 वि । ज्युषां । रथ्या । घातम् । अद्रिम् । श्रुतम् । हवंम् ।
 वृषणा । वधिमत्याः । दशस्यन्तां । शयवे । पिप्यथुः ।
 गाम् । इति । च्यवाना । सुमतिम् । श्रुण्यू इति ॥ ७ ॥

रथ्या हे रथारूढावग्विनौ ज्युषा जयशीलेन रथेन अद्रिं मार्गं स्थितं पर्वतं विषातं
 व्यबाधेथां । यातिरत्र वधकर्मा तथा च निगमान्तरं—विभिन्दुनासासत्यारथेनविपर्वतांअजरयू-
 अयातमिति । वृषणा कामानां वर्णितारो वधिमत्याः पुत्रार्थिन्याः हवमाह्वानं श्रुतं श्रुणुतं दशस्य-
 न्तास्तोतुम्यः कामाः प्रयच्छन्तौ शयवे युवां स्तुवते गां निवृत्तमसवां पिप्यथुः क्षीरेणाप्याय-
 यतं । तथा च निगमान्तरं—शयवेचिन्नासत्याशचीभिर्जंश्रुयेस्त्वयंपिप्यथुर्गामिति । सुद्राविं
 इतीत्यं सुमतिं च्यवाना गच्छन्तौ श्रुण्यू सर्वत्र गन्तारो यज्ञस्य भक्तारो वा भवतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यद्रौटसीप्रदिवोअस्तिऋमाहेळोदेवानामुतमर्त्यत्रा ।
 तदादित्यावसवोरुद्रियासोरक्षोयुजेतपूरधंदधान ॥ ८ ॥

यत् । रोदसी इति । प्रहृदिवः । अस्ति । भूमः । हेळः । देवानाम् ।
उत । मर्त्येभ्यः । तत् । आदित्याः । वसवः । रुद्रियासः ।
रक्षःभ्युजे । तपुः । अघम् । दधातु ॥ ८ ॥

रोदसी हे यावापृथिव्यौ हे आदित्याः हे वसवः रुद्रियासः हे रुद्रपुत्राः मरुतः मर्त्येषु
मर्त्येषु अश्विनोः परिचारकेषु देवानां यद्धेळः क्रोवः भूम महानसित यद्धेळः तपुस्तापकं रक्षो-
भ्युजे रक्षोभिर्मुक्ताय रक्षासां स्वाभिने प्रेरकाय वा अघं आहन्तु दधातु कुरुत । अथवा रक्षोभ्युजे
रक्षोभिर्मुक्ताय यज्यन्ते अघमाहन्तु कुरुत ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यद्द्विराजानादनुथाविदधद्रजसोमित्रोवरुणश्चिकेतत् ।
गम्भीराय रक्षसे हेति मस्य द्रोघाय चिद्वचंस आनवाय ॥ ९ ॥
यः । द्विम् । राजानौ । ऋतुभ्या । विदधत् । रजसः । मित्रः ।
वरुणः । चिकेतत् । गम्भीराय । रक्षसे । हेतिम् । अस्य ।
द्रोघाय । चित् । वचसे । आनवाय ॥ ९ ॥

यो नरः रजसः समस्तलोकस्य लोकार्जास्सुच्यन्ते इति यास्केनोक्तात् राजानौ द्वि-
एतावन्विनौ ऋतुथा कालेकाले विदधत्परिचरति तं मित्रोवरुणश्च चिकेतत् जानीयात् मित्रव-
रुणप्रभृतयो देवा एनं विदु रित्यर्थः । किंच अयं परिचारकः गम्भीराय महाबलाय रक्षसे राक्ष-
साय हेति घातकमायुधं अस्य अत्यति क्षिपति प्रथमपुरुषस्य मध्यमपुरुषेण व्यत्ययः द्रोघा-
याभिद्रोहात्मकाय आनवाय मनुष्यसंबन्धिने वचसे चिद्वचनायैव हेतिमस्यति मनुष्याणां
मभिद्रोहायैवमास्कन्दतीति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अन्तरैश्चक्रेस्तनपायवर्तिर्द्युमतापातं नृवतारथेन ।
सनुत्येनत्यजं सामर्त्यस्य वनुष्यतामपि शीर्षावृत्तम् ॥ १० ॥

अन्तरैः । चक्रैः । तनयाय । वर्तिः । दृष्टमता । आ । यातम् ।
 दृष्टवता । रथेन । सनुत्येन । त्यजसा । मर्त्यस्य । वनुष्यताम् ।
 अपि । शीर्षा । ववृक्तम् ॥ १० ॥

हे अश्विनौ अन्तरैः अनिरुष्टैश्चक्रैर्युक्तेन द्युपता दीप्तिमता नृवता नेत्रा सारथिना युक्तेन
 यद्वा अश्वयुक्तेन पतंगाः नर इति अश्वनामस्तु पाठात् रथेन वर्तिः अस्माकं गृहं तनयाय
 तनयं दातुं आयातं अपि च सनुत्येन विरोहितेन त्यजसा क्रोधेन हणिस्पजइति क्रोधनामस्तु
 पाठात् मर्त्यस्य मनुष्यस्य वनुष्यतां बाधमानानां वनुष्यविर्हतिकर्मेति यास्केनोक्तत्वात् शी-
 र्षा शिरांस्यपि ववृक्तं पवृक्तं ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आपरमाभिरुतमंध्यनाभिर्नियुद्भिर्द्यातमवमाभिरुर्वाक् ।
 दृहस्यचिद्रोमंतोविब्रजस्यदुरोवर्तगृणतेचित्रराती ॥ ११ ॥ २ ॥

आ । परमाभिः । उत । मध्यमाभिः नियुत्तभिः । यातम् ।
 अवमाभिः । उर्वाक् । दृहस्य । चित् । गोऽमंतः । वि । ब्रजस्य ।
 दुरः । वर्तम् । गृणते । चित्रराती इति चित्रराती ॥ ११ ॥ २ ॥

हे अश्विनौ परमाभिरुत्तमाभिः उतापि च मध्यमाभिरनुत्तमाभिः अवमाभिः निरुष्टा-
 भिश्च नियुद्भिः दाहेरवांगस्मदभिमुखं आयातं दृहस्य चित् दृहापिधानस्यापि गोमतो गो-
 युक्तस्य ब्रजस्य गोष्ठस्य दुरो द्वाराणि विवर्तं विवृणुवं । किंच गृणते स्तुवते मत्सं चित्रराती वि-
 चित्रदानौ भवयं ॥ ११ ॥

॥ इति पंचमस्य पथमे द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

क्तयेत्येकादशार्चं द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्चं अत्रेयमनुक्रमणिका कृत्यैकपदान्तं त्रैष्टुभ-
 मिति आवांसुभ्रइत्येकादशी एकपदाविष्टुर् शिष्टास्त्रिष्टुभः आश्विनं त्रित्युक्तत्वात् अस्था-
 पि सूक्तस्य अश्विनौ देवता प्रावरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः त्रैष्टुभे छन्दसि विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कं१त्यावल्गूपुरुहूताद्यदूतो नस्तोमो विदन्मस्वान् ।
 आयो अर्वाङ्नासं त्याववर्तं प्रेष्टा ह्यसंथो अस्थमन्मन् ॥ १ ॥
 कं । त्या । वल्गू इति । पुरुहूता । अद्य । दूतोः । न । स्तोमः ।
 अविदत् । नमस्वान् । आ । यः । अर्वाक् । नासंत्या । ववर्त ।
 प्रेष्टा । हि । असंथः । अस्थ । मन्मन् ॥ १ ॥

क कुत्र स्थितौ पत्न्यै रुचिरौ पुरुहूता बहुभिराहूतौ त्या तावम्बिनौ नमस्वान् हविषा युक्तः
 नम आयुरित्यन्नामस्तु पाठार्थं स्तोमः पंचदशादिस्तोमः अद्य दूतो न प्रेरितो दूत इव अविदत्
 विदेत् यः स्तोमः अयोगस्मदभिमुखं नासत्यादम्बिनौ आयवर्त आयवर्तयत् । हे अम्बिनौ युवा-
 मस्य स्तोतुः मन्मन् स्तोत्रे प्रेष्टा हि प्रियतमौ हि असंथो भवतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अरंमेगन्तं हवनायास्मै गृणानायथा पिवांथो अन्धः ।
 परिहृत्यद्वर्तिर्याथोरिपो नयत्परो नान्तरस्तुतुर्यात् ॥ २ ॥
 अरंम् । मे । गन्तम् । हवनाय । अस्मै । गृणाना । यथा । पिवांथः ।
 अन्धः । परि । ह । त्यत् । वर्तिः । याथः । रिपः । न । यत् । परः ।
 न । अन्तरः । तुतुर्यात् ॥ २ ॥

हे अम्बिनौ युवां मे मदीयायास्मै हवनायाह्वानाय अरं पर्याप्तं गन्तं गच्छतं गृणाना
 स्तूपमानौ, अंधः स्तोमं यथा, पिवांथः शिवतं । रिपो हिंसकस्य शत्रोः त्यद्वर्तिः तद्वहं परिग्रहः
 परितोयाथः यद्वर्तिः परो विप्रकृष्टो न तुतुर्यात् न हिंस्यात् अन्तरः सन्निकृष्टोपि न तुतुर्यात्
 यद्वा त्यद्वर्तिः तदस्मदीयं गृहं रिपो हिंसकात्परियाथः । त्यद्वर्तिः परोविप्रकृष्टः अन्तरः सन्निकृ-
 ष्टोपि न तुतुर्यात् अयं भावः यथास्मदीयं गृहं दूरस्थः सन्निकृष्टोपि न हिंस्यात् तथा रक्षां कु-
 र्यदिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अकारिवा मन्धसो वरीमन् नस्तारि वह्निः सुप्राघ्नतमम् ।
 उत्तानहं स्तोषुव्युर्ववन्दावानं शन्तो अद्रंय आअनू ॥ ३ ॥

अकारि । वाम् । अन्धसः । वरीमन् । अस्तारि । वह्निः ।

सुप्र॑अ॒य॒न॑मम् । उ॒त्ता॒न॒ह॒स्तः । यु॒व॒धुः । व॒व॒न् । आ । वाम् ।
नक्ष॑न्तः । अ॒द्र॒यः । आ॒ञ्ज॒न् ॥ ३ ॥

वां युवयोरर्थे अन्धसः सोमस्य वरोमन् विस्तृतेभिषवाद्भौ यत्कल्पमस्ति तदकारि । कृतं
सुमायणवयं घृदुतमं वह्निः अस्तारि स्तीर्णं उत्तानहस्तः कृताञ्जलिः युवयुः युवां कानयमानः
होता ववन्द स्तौति वां युवां नक्षन्तः व्यामुवन्तः कृता पृक्ष नक्ष गताविति धातुः अद्रयः द्रावाणः
आञ्जन् सोमरसं आसमन्वाद्यकीकृतवन्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऊ॒र्ध्वो॒वा॒म॒ग्नि॑र॒ध्व॑रे॒ष्व॒स्था॒त्प्र॒रा॒ति॑रे॒ति॒जू॒र्णि॒नी॒घृ॒ता॒ची॑ ।

प्र॒हो॒ता॒गूर्त॑म॒ना॒उ॒रा॒णो॒यु॒क्त॒यो॒ना॒स॒त्या॒ह॒वी॒म॒न् ॥ ४ ॥

ऊ॒र्ध्वः । वा॒म् । अ॒ग्निः । अ॒ध्व॑रे॒षु । अ॒स्था॒त् । प्र । रा॒तिः ।

ए॒ति॒ । जू॒र्णि॒नी॑ । घृ॒ता॒ची॑ । प्र । हो॒ता॑ । गूर्त॑म॒नाः । उ॒रा॒णः । अ॒यु॒क्तः ।

यः । ना॒स॒त्या । ह॒वी॒म॒न् ॥ ४ ॥

१ अग्निः वां युवयोर्यज्ञार्थं ऊर्ध्वः अस्थात् उदतिष्ठत् अध्वरेषु यत्तेषु पति सतिद्वः आहवनीयं
गच्छति च रातिः धनं हविः जूर्णिनी जूर्णिर्जवतेर्वेतिपास्केनोक्तत्वात् घृताची घृतेनाका उप-
स्तीर्णाभिधारितेत्यर्थः किं च होता उराणः उरुकुर्वाणः प्रगूर्तमनाः प्रकर्षेण अयुक्तमनाः भवति
यो होता नासत्यावश्विनौ हवीमन्नाह्वाने स्तोत्रे वा अयुक्त योजयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अ॒धि॒श्रि॒ये॒दु॒हि॒ता॒सूर्य॑स्य॒रथं॑त॒स्यो॒पुरु॑भुजा॒श॒तो॒ति॑म् ।

प्र॒मा॒या॒भि॒र्मा॒यि॒ना॒भू॒त॒म॒न्न॒रा॒नृ॒तू॒ज॒नि॒म॒न्ध॒ज्ञि॒या॒ना॒म् ॥ ५ ॥ ३ ॥

अ॒धि॒ । श्रि॒ये॒ । दु॒हि॒ता॒ । सूर्य॑स्य । रथं॑म् । त॒स्यो॒ । पुरु॑भुजा॒ ।

रा॒त॒इ॒ति॑म् । प्र । मा॒या॒भिः । मा॒यि॒ना॒ । भू॒तम् । अ॒न्नं । । न॒रा॒ ।

नृ॒तू॒ इति॑ । जा॒नि॒म॒न् । य॒ज्ञि॒या॒ना॒म् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे पुरुभुजा पूर्णभुजो बहूनां रक्षकावश्विनो युवयोः शतोर्वि बहुरक्षकं बहुगमनं वा रथं सूर्यस्य दुहिता सूर्या भ्रिये श्रयितुमधितस्थौ अध्यतिष्ठत । अपि च यज्ञियानां देवानामत्र जनिमन् अस्मिन् जन्मनि मादुर्भावे मायाभिः प्रज्ञानैः शचीमाया इति प्रज्ञा नामस्तु पाठादमायिनौ प्रज्ञावन्तौ नरा नेतारौ नृत् नृत्यन्तौ भूतं शवतं । यद्वा हे मायिनौ प्राज्ञौ नरौ नेतारौ नृत् नृत्यन्तावश्विनौ यज्ञियानां देवानां अत्र जनिमन् जन्मनि मादुर्भावे प्रभूतं प्राप्ततमं अश्यादिकं देवं मायाभिः प्रज्ञानैः कौशलेर्वा जिवन्तो स्थः इत्यर्थः । अयमर्थः प्रजापतिर्वै सोमाय राज्ञे दुहितरं मायच्छद सूर्या सावित्रीमित्यादिना स्पष्टीकृतः ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

युवंश्रीभिर्दर्शताभिराभि शुभेपुष्टिमूहथुःसूर्यायाः ।

प्रवांवयोवपुपेनृपसन्नक्षद्वाणीसुपुताधिष्ण्यावाम् ॥ ६ ॥

युवम् । श्रीभिः । दर्शताभिः । आभिः । शुभे । पुष्टिम् । ऊहथुः ।

सूर्यायाः । प्र । वाम् । वयः । वपुपे । अनु । पत्नम् । नक्षत् ।

वाणी दाति । सुस्तुता । धिष्ण्या । वाम् ॥ ६ ॥

हे अश्विनो युवं युवां दर्शताभिः दशनीयाभिराभिः श्रीमतां परिदृश्यमानाभिः श्रीभिः सक्षमीभिः कान्तिभिर्वा सूर्यायाः युवयोः पत्न्याः शुभे शोभनार्थं पुष्टिं पूर्वं ऊहथुः प्रापयथः । किं च वां युवां वयोश्चा वपुपे शोभायै प्रानुपत्नम् प्रकर्षणान्वपत्नम् । अपि च हे धिष्ण्यास्तुत्य-
होवश्विनो वां युवां सुस्तुता वाणी रूपीणा स्तुतिः नक्षत व्याप्नोति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आवांवयोश्वासोवर्हिष्ठाअभिप्रयोनासत्यावहन्तु ।

प्रवांरथोमनोजवाअसर्जिपृक्षदुपिधोअनुपूर्वाः ॥ ७ ॥

आ । वाम् । वयः । अश्वासः । वर्हिष्ठाः । अभि । प्रयः । नास्त्या ।

वहन्तु । प्र । वाम् । रथः । मनः । जवाः । असर्जि । दुपः । पृक्षः ।

दुपिधः । अनु । पूर्वाः ॥ ७ ॥

हे नासत्यो वां युवां वयो गन्तारः वहिष्ठाः वोद्धृतयाः अश्वासो अश्वाः प्रयः सोमरू-
पमन्त्रमभि आ वहन्तु । वां युवयोः मनोजवाः मनोवेगोरथः प्रहः संपर्वनीयः इपिथः एषणी-
याः पूर्वोर्वहीः इषोन्नानि सोमान् अनुप्रासार्जिं विसृष्टः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

पुरुहिवांपुरुभुजादेष्णधेनुंनइपंपिन्वतमसंक्राम् ।

स्तुतंश्रवांमाध्वीसुष्टुतिश्चरसाश्चयेवामनंरातिमग्मन् ॥ ८ ॥

पुरु । हि । वाम् । पुरुभुजा । देष्णम् । धेनुम् । नः । इपम् ।

पिन्वतम् । असंक्राम् । स्तुतः । च । वाम् । माध्वी इति । सुष्टुतिः ।

च । रसाः । च । ये । वाम् । अनु । रातिम् । अग्मन् ॥ ८ ॥

पुरुभुजा हे पूर्णभुजौ बहुपालकौ वां युवयोर्देष्णं दातव्यं धनं पुरु बहु हि भवति अतः
कारणान्नोस्मर्यं धेनुं प्रीणयित्रीं असक्रां मत्तोन्वत्रासंक्रमणीं असक्रामसंक्रमणीमिति या-
स्केनोक्तत्वात् इपमन्त्रं पिन्वतं प्रयच्छतं यदा इपमेपणीयां धेनुमित्यन्वयः किं च वां स्तुतः स्तुव-
न्तीति स्तुतः स्तोत्रारः सन्ति माध्वी मदयितारावग्विनौ सुष्टुतिः शोभनास्तुतिश्च स्तोत्रपु भवति ।
रसाः सोमरसाश्च संति ये रसाः वां युवयोः रातिं दानं अनु अनुद्दिश्यामन् देवयजनं प्राप्ताः
अपं प्रायः सुष्टुतिं श्रुत्वा देवयजनं प्राप्तान् सोमरसान् पीत्वा स्तोत्रस्थः कामान्यच्छतमि-
विशेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उतमंक्रजेपुरयस्यरुध्वीसुमीह्नेशतपेरुकेचपृक्का ।

शाण्डोदाद्विरणिनस्मर्दिष्टीन्द्रशंवशासोअभिपाचंक्रुष्वान् ॥ ९ ॥

उत । मे । क्रजे इति । पुरयस्य । रुध्वी इति । सुष्टमीह्ने । शतम् ।

पेरुके । च । पृक्का । शाण्डः । दात् । हिरणिनः । स्मत्सर्दिष्टौ ।

दश । वशासः । अभिपाचः । क्रुष्वान् ॥ ९ ॥

उतावि च पुरयस्य पुरयनामकस्य स्वभूते क्रजे ऋषुगमने रुध्वी क्षिप्रगामिन्यौ बहवे मे अ-
श्विनौ स्तुतिं कुर्वतो ममाभूतां सुमीह्ने राक्षि विद्यमानाः सन्तः शतं गोषो ममाभूवन् पेरुके राक्षि

विद्यमानानि पक्का पक्कान्यन्नानि ममासन् शांडश्च राजा हिरणिनः हिरण्यवतः स्मदिष्टीन्
प्रशस्तदर्शनान् रथानश्वान्वा दश दशसंख्याकान् वशासः अनुगुणान् अभिपाचः शत्रूणाम-
भिभावुकान् कृष्वान् दर्शनीयान् पुरुषान् अश्विनोः स्तोतृभ्यो दाव ददातु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

संवांशतानासत्यासहस्राश्वानांपुरुषन्थागिरेदात् ।

भरद्वाजायवीरनूगिरेदाद्भुतारक्षांसिपुरुदंससास्युः ॥ १० ॥

सम् । वाम् । शत । नासत्या । सहस्रा । अश्वानाम् । पुरुषन्थाः ।

गिरे । दात् । भरतृष्ट्वाजाय । वीर । नु । गिरे । दात् । हुता । रक्षांसि

पुरुदंससा । स्युरिति स्युः ॥ १० ॥

नासत्या हे अश्विनो वां युवयोर्गिरे गृणातीति गीः स्तोत्रा वस्यै अश्वानां शताश्वानि
सहस्रा सहस्राणि पुरुषन्था नाम राजा संदाव संददाति । वीर हे वीरावश्विनौ द्विवचनस्य लुक्
गिरे युवयोः स्तोत्रे भरद्वाजाम् मसं अपि नु क्षिप्तं दाव ददातु । किं च हे पुरुदंससा बहुकर्मा-
णावश्विनौ युवयोरनुग्रहाव रक्षांसि हुता हवानि स्युः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

आवांसुमेवरिमन्तसूरिभिःष्याम् ॥ ११ ॥ १ ॥

आ । वाम् । सुमे । वरिमन् । सूरिभिः । ष्याम् ॥ ११ ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ वरिमन् विस्तृते शुम्ने वां युवाभ्यां दत्ते सुखावहे घने जलापं सुम्नमिति सु-
खनामस्तु पाठाव सूरिभिर्विद्वद्भिः सह आसमन्ताव स्यां भवेयं ॥ ११ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

उदुभ्रियदिति पठ्यं तृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्थं त्रेढुभ्रमुपोदेववाकं अनुकम्प्यते च—उदु-
भ्रिये पठ्यपरं तु इति पाठानुवाके उपस्ये क्तौ त्रेढुमे छन्दसि आश्विनशस्त्रे चैतदा-
दिके द्वे सूक्ते सन्त्यते हि—उदुभ्रियदितिसूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

उदु॒श्रिय॒उप॒सो॒रोच॑माना॒अस्यु॑र॒पा॒नो॒र्मयो॒रुश॑न्तः ।

कृ॒णोति॒विश्वा॑सु॒पथा॑सु॒गान्य॑मू॒दव॑स्वी॒दक्षि॑णाम॒घोनीं ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । श्रिये । उपसः । रोचमानाः । अस्युः । अपाम् ।

न । ऊर्मयः । रुशन्तः । कृणोति । विश्वा । सुपथा । सुगानि ।

अभूत् । ऊँ इति । वस्वी । दक्षिणा । मघोनी ॥ १ ॥

रोचमाना दीप्यमाना रुशन्तः शुक्लवर्णाः रुशदिति वर्णनामेति यास्कः उपसः श्रिये जग-
तः शोभायै जगद्भासुं वा अपामूर्मयो न उदकसंबन्धिनस्त्वरंगादव उदस्थुः उत्तिष्ठन्ति अनन्तरमे-
कवन्निगमः उपाः विश्वा विश्वानि स्थानानि सुपथा सुमार्गाणि सुगानि सुखेन गम्यानि कृ-
णोति करोति अथ च मघोनी धनवत्युपाः वस्वी प्रशस्ता दक्षिणा समर्धयित्री चाभूत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भ॒द्राद॑द॒क्षउ॒र्विया॑वि॒भ्रा॒स्यु॒तेशो॒चिभ्रा॑न॒वो॒द्याम॑प॒सन् ।

आ॒विर्व॑क्षः॒कृणु॑पे॒शुभ्र॑म॒नोपो॑दे॒विरोच॑माना॒महो॑भिः ॥ २ ॥

भद्रा । ददक्षे । उर्विया । वि । भ्रासि । उत् । ते । शोचिः ।

भ्रानवः । द्याम् । अपसन् । आविः । वक्षः । कृणुपे । शुभ्रमाना ।

उपः । देवि । रोचमाना । महःभिः ॥ २ ॥

हे उपो देवि भद्रा कल्पाणी ददक्षे दृश्यसे उर्विया विस्तीर्णां च विभ्रासि ते तव शोचिः
शोचिषः जेतोलूक दीप्यमाना भ्रानवोरश्मयः द्यामन्तरिक्षं उदपसन् उत्पवन्ति । किं च हे उपो-
देवि महोभिस्तेजोभिः शुभ्रमाना शोभमाना दीप्यमाना रोचमाना वक्षः तदीये त्वं आ-
विष्कृणुपे प्रकटीकरोषि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वह॑न्ति॒सीम॑रु॒णासो॒रुश॑न्तो॒गावः॑सु॒भगा॑मु॒र्विया॑प्र॒थाना॑म् ।

अपै॑ज॒तेशु॒रोअ॑स्ते॒वश॑न्न॒न्वाध॑ते॒तमो॑अ॒जिरो॑न॒वोह्ना ॥ ३ ॥

वहन्ति । सीम् । अरुणासः । रुशन्तः । गावः । सुहजगाम् । उर्विया ।
प्रथानाम् । अप । ईजते । शूरः । अस्ताइद्व । शत्रून् । वाधते ।
तमः । अजिरः । न । वोह्वा ॥ ३ ॥

अरुणासो लोहितवर्णाःरुशन्तो दीप्यमाना गावः रश्मयःकिरणा गाव इति रश्मि नामस्तु
पाठात् सुभगां उर्विया उर्वी विस्तीर्णां प्रथानां प्रथमानां सीमेनामुपोदेयतां वहन्ति सेयमुपो देवता
शूरः अस्तेय वीरः क्षेपेय शत्रून् तमः अपेजते अपगमयति । वोह्वा सेनायाः अजिरो न
क्षिप्रगामी शत्रून् यथा वा तथा तमांसि वाधते च ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सुगोततेसुपथापर्वतेष्ववातेअपस्तरसिस्वज्ञानो ।
सान्आवहृपृथुयामन्त्रप्वेरायिर्दिवोदुहितरिपयध्यै ॥ ४ ॥
सुहगा । उत । ते । सुहपथा । पर्वतेषु । अवाते । अपः । तरसि ।
स्वज्ञानोदिति स्वज्ञानो । सा । नः । आ । वह । पृथुयामन् ।
अप्वे । रयिम् । दिवः । दुहितः । इपयध्यै ॥ ४ ॥

हे उपोदेवि पर्वतेषु उत दुर्गेष्वपि अवाते गमनसाधनरहिषे देशे सुपथा सुपथानि मार्गाणि
सुगा सुगानि सुवेन गम्यानि ते तव भवन्ति । स्वज्ञानो हे स्वपकाया अपोन्तरिक्षं आकाशं
आप इत्यन्तरिक्षनामस्तु पाठात् सामुद्रिकीरपोवा तरसि । पृथुयामन् पृथुरये ऋषे दर्शनीये दि-
वो दुहितः अन्तरिक्षसुते हे उपोदेवि सा त्वं इपयध्ये एषणीयं रयिं धनं नोत्पश्यं आवह ॥४॥

अथ पंचमी—

सावहृयोक्षभिरवातोपोवरंवहंसिजोपमनु ।
त्वंदिवोदुहितर्याहदेवीपूर्वहूतौमंहनादर्शताभूः ॥ ५ ॥
सा । आ । वह । या । उक्षक्षिः । अवाता । उपः । वरम् । वहंसि ।
जोपम् । अनु । त्वम् । दिवः । दुहितः । या । ह । देवी । पूर्वहूतो ।
मंहना । दर्शता । भूः ॥ ५ ॥

हे उपः सा त्वं वरं धनं मत्समावह । या त्वं अवाता अपविगता ओषं प्रीतिं अनु उक्षभिः
अनडुङ्गिरश्चैवां स्तोतृभ्योवरं वहसि । किं च हे दिवोदुहितः अन्तरिक्षसुते या त्वं देवी द्योतमाना
पूर्वहूतो मथमाह्वाने प्रावरनुवाके मंहना पूजनीया भवसि ॥ तां दर्शता दर्शनीया भूरिति यो-
जना या दर्शताभूरित्यन्वये यद्वेतेन सामानाधिकरण्यात् भूरित्यस्य निघातो न स्यात् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

उत्तेवपंश्चिद्वसतेरेपसुचरंश्चयेपितुभाजोऽप्युष्टौ ।

अमासतेवहसिभूरिवा ममुपोदेविदाशुपेमर्त्याय ॥ ६ ॥ ५ ॥

उत् । ते । वयः । चित् । वसतेः । अपसन् । नरः । च । ये ।

पितुऽभाजः । विऽउष्टौ । अमा । सते । वहसि । भूरि । वामम् ।

उपः । देवि । दाशुपे । मर्त्याय ॥ ६ ॥ ५ ॥

हे उपोदेवि ते तव व्युष्टौ सत्वां वपश्चिद पक्षिणोपि वसतेः निवासस्थानात् उदपसन्
उत्पतन्ति ये पितुभाजो हविषां संभक्तरः अन्नस्योपार्णकावा पितुरित्यन्ननामस्तु प्राग्वत् नरश्च
तेपि चोत्पतन्ति किं च हे उपोदेवि त्वं अमा समीपे सवे वर्तमानाय दाशुपे हविषां प्रदाणे
मर्त्याय भूरि प्रभूतं धाम धनं वहसि ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य मथमे पंचमो वर्गः ॥ ५ ॥

एषास्येति पल्लवं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं वैदुषं अनुक्रम्यतेच एषास्येति उपसर्गं त्विति
पूर्वसूक्ते उक्तत्वात् इदमप्युपोदेवताकं प्रावरनुवाकमश्विनशस्त्रपोरुकोविनियोगः ।

तत्र मथमा—

एषास्यानोदुहितादिवोजाःक्षितीरुच्छन्तीमानुपीरजीगः ।

यामानुनारुशंतासाम्यास्वज्ञायितिरस्तमंसश्चिदक्नू ॥ १ ॥

एषा । स्या । नः । दुहिता । दिवःऽजाः । क्षितीः । उच्छन्तीः ।

मानुपीः । अजीगरिति । या । मानुना । रुशंता । साम्यासु ।

अज्ञायि । तिरः । तमंसः । चित् । अक्नू ॥ १ ॥

एषा स्या सा दिवोजाः दिवोजाता अतएव दुहिता दिवः पुत्र्युपा नोऽस्मदर्थं उच्छंती
तमांसि वर्जयन्ती क्षितीः प्रजाः मानुषी रजोगः उद्विरति जीर्गर्गिर्गिरतिकर्मवेति यास्कः प्रका-
शयतीति यावत् या रुशता दीप्यमानेन भानुना पुक्ता राम्यासु याम्यासु रात्रिषु रेफयकार-
योर्व्यत्ययः अकून् नक्षत्रादि वेजासि तमसश्चिद् वर्मांसि च विरस्तिरस्कुर्वती अज्ञापि दृ-
श्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वितद्ययुररुणयुग्मिर्गृश्वैश्चित्रं मान्युपसंश्चन्द्ररथाः ।

अग्रं यज्ञस्य बृहतो नयन्तीर्विताधाधन्ते तमुर्म्यायाः ॥ २ ॥

वि । तत् । ययुः । अरुणयुक्क्षितिः । अश्वैः । चित्रम् । भ्रान्ति ।

उपसं । चन्द्ररथाः । अग्रम् । यज्ञस्य । बृहतः । नयन्तीः । वि ।

ताः । वाधन्ते । तमः । उर्म्यायाः ॥ २ ॥

चन्द्ररथाः कान्तिरथाः चन्द्रश्चन्दतेः कान्तिकर्मण इति यास्कः । ता उपसः तद तदानीं मात-
काले बृहतो बृहणशीलस्य यज्ञस्य अग्रं मुखं नयन्तीः संपादयत्यः अरुणयुग्मिभिरुणवर्ण-
युक्तेरश्वैः विययुः निस्तीर्णं यान्ति चित्रं यथाश्रवति यथाभ्रान्ति च उर्म्यायाः रात्रेः अकुः
ऊर्मेति रात्रिनामसु पाठात् तमो विवाधन्ते सम्पगपनयन्ति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

श्रवो वाजमिपमूर्जवहन्तीर्निदाशुपउपसोमर्त्याय ।

मघोनीर्वीरवत्पत्यमाना अवोधातविधते रत्नमद्य ॥ ३ ॥

श्रवः । वाजम् । इपम् । ऊर्जम् । वहन्तीः । नि । दाशुपे । उपसः ।

मर्त्याय । मघोनीः । वीरवत् । पत्यमानाः । अवः । धातु ।

विधते । रत्नम् । अद्य ॥ ३ ॥

हे उपसः दाशुपे इविषां दात्रे मन्याय श्रवः कीर्तिं वाजं वलं इपमर्जं ऊर्जं रसं च वहन्ती
वहन्तीषूपसं मघोनी र्धनकल्पः पत्यमाना गच्छन्त्यः अद्य विधते परिचरते मसं वीरवत् पु-
त्रपौत्रादिसहितं अगोत्रं सितं अवेत्यजनामसु पाठात् रत्नं धनं च श्वात्रं रत्नमिति धननामसु
पाठात् निवासे निवरां धत्त ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इ॒दाहि॒वो॒वि॒ध॒ते॒रत्न॒मस्ती॒दा॒वीरा॒य॒दा॒शु॒प॒उपा॒सः ।

इ॒दा॒वि॒प्रा॒य॒ज॒रते॒यदु॒क्था॒निष्म॒माव॒ते॒वह॒थापु॒राचि॒त् ॥ ४ ॥

इ॒दा । हि । वः । वि॒ध॒ते । रत्न॒म् । अ॒स्ति । इ॒दा । वी॒रा॒य॒ । दा॒शु॒पे॒ ।

उ॒प॒सः । इ॒दा । वि॒प्रा॒य॒ । ज॒रते॒ । यत् । उ॒क्था॒ । नि । स्म॒ ।

मा॒व॒ते॒ । वह॒थ॒ । पु॒रा । चि॒त् ॥ ४ ॥

हे उपः इदाहि इदानीमेव बोधुष्माक विधते परितरते दातुं रत्नं धनमस्ति इदाहि इदानीमेव वीराय प्रेरयिते हविषां दाशुपे यजमानाय दातुं वोरत्नमस्ति इदाहि इदानीमेव विप्राय प्राप्ताय जरते स्तुवते दातुं वोरत्नमस्ति यद्यस्मिन् विप्रे उक्था उक्थनामकानि स्तोत्राणि विद्यन्ते मावते मत्सदृशाय यजमानाय तद्वत् निग्रहथ पुराचि पुरापि रत्नं मसं दत्तं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इ॒दाहि॒न॒उपो॒अ॒द्रि॒सानो॒गो॒त्रा॒गवा॒मा॒र्द्धि॒रसो॒गृ॒णन्ति॒ ।

व्य॑र्के॒ण॒वि॒मि॒दुर्ब्र॑ह्म॒णा॒च॒स॒त्या॒नृ॒णां॒म॒भ॒व॒द्दे॒व॒हू॒तिः ॥ ५ ॥

इ॒दा । हि । ते॒ । उ॒पः । अ॒द्रि॒सानो॒ इत्य॑द्रि॒सानो॒ । गो॒त्रा॒ ।

गवा॑म् । अ॒र्द्धि॒रसः॒ । गृ॒णन्ति॒ । वि॒ । अ॒र्के॒ण॑ । वि॒मि॒दुः । ब्र॒ह्म॒णा॒ ।

च॒ । स॒त्य॒ । नृ॒णाम् । अ॒भ॒वत् । दे॒व॒हू॒तिः ॥ ५ ॥

हे उपः अद्रिसानो आहतसानो ते तव प्रसादात् इदाहि सद्य एव गवां गोत्रा संधात् अंगिरसो गृणन्ति सृजन्ति तथा च निग्रमान्तरं—गवां गोवमुदसृजोयदंगिरइति । अर्केण अर्चनीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण वि विमिदुः तमांसि विदारयन्ति च नृणां नेनृणां तेषामंगिरसां देवहवित्तेषु विपयास्तुविः सत्या सत्यफलाग्रवत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒च्छा॒दि॒वो॒दु॒हितः॒प्र॒त्न॒व॒चो॑भ॒र॒हाज॒व॒दि॒ध॒ते॒म॒घो॒नि॒ ।

सु॒वी॒र॒रा॒ध॒गृ॒ण॒ते॒रि॒री॒ह्यु॒रु॒गा॒य॒म॒धि॒धे॒हि॒श्र॒वो॒नः ॥ ६ ॥ ६ ॥

उच्छ । दिवः । दुहितरिति । प्रलक्षवत् । नः । भरद्वाजलक्षवत् ।
 विधत्ते । मघोनि । सुधवीरम् । रयिम् । गृणते । रिरीहि ।
 उरुङ्गायम् । अर्धि । धेहि । श्रवः । नः ॥ ६ ॥ ६ ॥

हे दिवो दुहितरूपः प्रलवत् पुरातनेभ्य इव नोस्मदर्थं उच्छ तमांसि वर्जय । हे मघोनि
 भरद्वाजवत् विधत्ते परिचरते भरद्वाजवदिति वचनात् अन्योप्यस्ति भरद्वाजः तथाच ब्राह्मणं—
 प्राणो वै भरद्वाजवदिति । गृणते स्तुतिं कुर्यते महं सुवीरं कल्याणं पुत्रपौत्रादिपुक्तं रयिं धनं
 रिरीहि देहि । किं च नोस्मभ्यं उरुगायं बहुभिर्गतव्यं श्रवोर्जं अधिधेहि अधिकं दयच्छ ॥६॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पष्ठो वर्गः ॥ ६ ॥

वपुर्नित्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्थं त्रेष्टुभं मारुतं तथा चानुक्रम्यते—वपुर्वे-
 कादश मारुतमिति व्यूहे दशरात्रे पष्ठेह्न्याग्निमारुते इदं सूक्तं मारुतनिविद्धानं सूत्रितं च—
 हविष्पातं वपुर्नुतदिति वैश्वदेवे पर्वणि मारुतसप्तकपालस्य प्रचित्रमर्कमिति याज्या प्रचित्रमर्कं
 गृणते नवानुयाज्या इति एकादशिने मारुते पशौ प्रचित्रमर्कमित्येषैव याज्या सूत्रितं च—म-
 चित्रमर्कं गृणते तुरायाराह्येदचरमाभहेवेति ।

तत्र प्रथमा—

वपुर्नुतार्चिकितुपेचिदस्तुसमानं नामधेनुपत्यमानम् ।
 मर्तेष्वन्यदोहसैपीपायसक्रुच्छुक्रंदुदुहेपृश्निरूधः ॥ १ ॥
 वपुः । नु । तत् । चिकितुये । चित् । अस्तु । समानम् । नाम ।
 धेनु । पत्यमानम् । मर्तेषु । अन्यत् । दोहसे । पीपाय ।
 सक्रुत् । शुक्रम । दुदुहे । पृश्निः । ऊधः ॥ १ ॥

तत्पसिद्धं समानमेकरूपं मरुतः सर्वदा समानरूपाः तथा च निगमान्तरं—अग्नेष्टासो
 अकनिष्ठासएतर्द्विति नाम स्थिराणामपि नामकं धेनुप्रीणयित् पत्यमानं सर्वदा गच्छत् वपुर्मरु-

अथ चतुर्थी—

इ॒दाहि॒वो॒वि॒ध॒ते॒रत्न॒म॒स्ती॒दा॒वी॒रा॒य॒दा॒शु॒प॒उ॒पा॒सः ।

इ॒दा॒वि॒प्रा॒य॒ज॒र॒ते॒य॒दु॒क्था॒नि॒ष्म॒मा॒व॒ते॒व॒ह॒था॒पु॒रा॒चि॒त् ॥ ४ ॥

इ॒दा । हि । वः । वि॒ध॒ते । रत्न॑म् । आ॒स्ति । इ॒दा । वी॒रा॒य॒ । दा॒शु॒पे ।

उ॒प॒सः । इ॒दा । वि॒प्रा॒य॒ । ज॒र॒ते । य॒त् । उ॒क्था॒ । नि । स्म॒ ।

मा॒व॒ते । व॒ह॒थ॒ । पु॒रा । चि॒त् ॥ ४ ॥

हे उपः इदाहि इदानीमेव वीर्युष्माक विधत्ते परिवरते दातुं रत्नं धनमस्ति इदाहि इदानीमेव वीराय प्रेरयित्वे हविषां दाशुपे यजमानाय दातुं वीरत्नमस्ति इदाहि इदानीमेव विप्राय प्राज्ञाय जरते स्तुवते दातुं वीरत्नमस्ति यद्यस्मिन् विषे उक्था उक्थनामकानि स्तोत्राणि विद्यन्ते मावते मत्सदृशाय यजमानाय तद्वत् निवहथ पुराचित् पुरापि रत्नं मसं दत्तं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इ॒दाहि॒त॒उ॒पो॒अ॒द्रि॒सा॒नो॒गो॒त्रा॒ग॒वा॒मा॒र्द्धि॒र॒सो॒गृ॒ण॒न्ति॒ ।

व्य॑र्के॒ण॒वि॒भि॒दु॒र्ब्र॒ह्म॑णा॒च॒स॒त्या॒नृ॒णाम॑भ॒व॒द्दे॒व॒हू॒तिः ॥ ५ ॥

इ॒दा । हि । ते॒ । उ॒पः । अ॒द्रि॒सा॒नो॒ इत्य॑द्रि॒स॒नो । गो॒त्रा॒ ।

ग॒वाम् । अ॒र्द्धि॒र॒सः । गृ॒ण॒न्ति॒ । वि॒ । अ॒र्के॒ण॑ । वि॒भि॒दुः । ब्र॒ह्म॑णा॒ ।

च॒ । स॒त्य॒ । नृ॒णाम् । अ॒भ॒व॒त् । दे॒व॒हू॒तिः ॥ ५ ॥

हे उपः अद्रिसानो आद्वसानो वे त्व प्रसादात् इदाहि सद्यस्वगवां गोत्रा संधात् अंगिरसो गृणन्ति तृणन्ति तथा च निगमान्तर्—गवां गोवृक्षसृजोयदंगिरहति । अर्केण अर्चनीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण वि विभिदुः तमांसि विदारयन्ति च नृणां नेतृणां तेषां गिरसां देवहूतिर्देवमिषमास्तुतिः सत्या सत्यफलाग्रवत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒च्छा॒दि॒वो॒दु॒हितः॒प्र॒त्न॒व॒त्रो॒भ॒र॒द्वा॒ज॒व॒दि॒ध॒ते॒म॒घो॒नि॒ ।

सु॒वी॒रा॒य॒गृ॒ण॒ते॒रि॒री॒सु॒रु॒गा॒य॒म॒धि॒धे॒हि॒श्र॒वो॒नः ॥ ६ ॥ ६ ॥

उच्छ । दिवः । दुहितरिति । प्रत्नश्चत् । नः । भरद्वाजश्चत् ।
 विधते । मघोनि । सुहवीरम् । रुधिम् । गृणते । रिरिहि ।
 उरुङ्गायम् । अधि । धेहि । श्रवः । नः ॥ ६ ॥ ६ ॥

हे दिवो दुहितरुपः प्रत्नवत् पुरातनेभ्य इव नोस्मदर्थं उच्छ तमांसि वर्जय । हे मघोनि
 भरद्वाजवत् विधते परिचरते भरद्वाजवदिति वचनात् अन्योप्यस्ति भरद्वाजः तथाच ब्राह्मण-
 प्राणो वै भरद्वाजवदिति । गृणते स्तुतिं कुर्वते महं सुवीरं कल्याणं पुत्रपौत्रादियुक्तं रुधिं धनं
 रिरिहि देहि । किं च नोस्मभ्यं उरुगायं बहुभिर्गतव्यं श्रवोऽन् अधिधेहि अधिकं प्रयच्छ ॥६॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पष्ठो वर्गः ॥ ६ ॥

वपुर्नित्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्चं त्रेष्टुभं मारुतं तथा चानुक्रम्यते—वपुर्वै-
 कादश मारुतमिति व्युक्तेः दशरात्रे पष्ठेहन्याग्निमारुते इदं सूक्तं मारुतनिविधानं सूत्रितं च—
 हविष्पातं वपुर्नितदिति वैश्वदेवे पर्वणि मारुतसप्तकपालस्य प्रचित्रमर्कमिति याज्या प्रचित्रमर्कं
 गृणते नवानुयाज्या इति एकादशने मारुते पशौ प्रचित्रमर्कमित्येवैव याज्या सूत्रितं च—म-
 चित्रमर्कं गृणते तुरायाराहवेदचरमाजहेवेति ।

तत्र प्रथमा—

वपुर्नितचिक्वितुपेचिदस्तुसमानं नामधेनुपत्यमानम् ।
 मर्तेष्वन्यदोहसेपीपायसक्रुच्छुकंदुदुहेपृश्चिरुधः ॥ १ ॥
 वपुः । नु । तत् । चिक्वितुपे । चित् । अस्तु । समानम् । नाम ।
 धेनु । पत्यमानम् । मर्तेषु । अन्यत् । दोहसे । पीपाय ।
 सक्रुत् । शुक्रम । दुदुहे । पृश्निः । ऊर्धः ॥ १ ॥

तत्पसिर्जं समानमेकरूपं मरुतः सर्वदा समानरूपाः तथा च निगमान्तरं—अग्न्येष्टासो
 अकनिष्ठासएतद्वैति । नाम स्थिराणामपि नामकं धेनुपीणयित् पत्यमानं सर्वदा गच्छत् वपुर्मरु-

तां रूपं चिकितुषे विदुषे स्तोत्रे नु क्षिप्तं अस्तु प्रादुर्भवतु । चिदिति पूरकं किं च तद्रूपं मर्त्येषु मर्त्यलोके अन्यदोषधिवनस्पत्यादिकं दोहसे कामान् दोग्धं पीपाय आप्याययति । किं च मरु-
तामेव निर्देशात् पृथ्विरन्तरिक्षं सत्कृतां वत्सरस्य वर्षासु युक्तं शुक्लवर्ण ऊधः उदकं दुदहे क्षरति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ये अग्रयो न शोचन्निधाना द्विर्यन्त्रिर्मरुतो वा वृधन्त ।
अरेणवो हिरण्ययास एपासां कंचुम्णैः पौंस्येभिश्च भूवन् ॥ २ ॥
ये । अग्रयः । न । शोशुचन् । इधानाः । द्विः । यत् । त्रिः ।
मरुतः । वृधन्त । अरेणवः । हिरण्ययासः । एपास ।
साकम् । चुम्णैः । पौंस्येभिः । च । भूवन् ॥ २ ॥

ये मरुतः इधानाः अग्रयो न समिध्यमानाः अग्रयइव शोशुचन् दीप्यन्ते यत् ये मरुतः
द्विर्द्विगुणं त्रिस्त्रिगुणं च वृधन्त इच्छानुत्तुपं वर्धन्ते । संहिवायां दीर्घच्छान्दसः एपां मरुतां रथाः
अरेणवो रेणुरहिताः हिरण्ययासो हिरण्यमयालंकाराश्च भवन्ति । ते मरुतः चुम्णैर्धनैः पौंस्येभि-
र्बलैश्च साकं सार्धं भूवन् प्रादुर्भवन्ति । तथा च निगमान्तरं—ये पृथ्वीभिर्यन्त्रिभिश्चिरिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

रुद्रस्य ये मीळुपः सन्ति पुत्रायौ धोनुदाधृविर्भरंध्यौ
विदेहि माता महो महीपासे तृप्तिः सुभ्वेर्गर्भमाधात् ॥ ३ ॥
रुद्रस्य । ये । मीळुपः । सन्ति । पुत्राः । यान् । चो इति ।
नु । दाधृविः । भरंध्ये । विदे । हि । माता । महः । मही । सा । सा ।
इत् । तृप्तिः । सुभ्वे । गर्भम् । आ । अधात् ॥ ३ ॥

मीळुपः सेकुः रुद्रस्य पुत्राये मरुतः सन्ति दाधृविः धरित्री पृथ्विरन्तरिक्षं धोनु यौ धोनु यौश्च
मरुतोनुभरंध्ये गर्भं क्षमा भवति विदेहि सर्वज्ञावाहि महो महतामेपां माता सा पृथ्विर्मही मह-
ती किं च सा पृथ्विः सुभ्वे नृणां सम्यक् भवनाय गर्भमुदकं आधार आदधाति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नयईपन्तेजनुपोयान्व१न्तःसन्तोवद्यानिपुनानाः ।

निर्यदुहेशुचयोनुजोपमनुश्रियातन्वमुक्षमाणाः ॥ ४ ॥

न । ये । ईपन्ते । जनुपः । अया । नु । अन्तरिति । सन्तः ।

अवद्यानि । पुनानाः । निः । यत् । दुह्ने । शुचयः । अनु ।

जोपम् । अनु । श्रिया । तन्वम् । उक्षमाणाः ॥ ४ ॥

ये प्रसिद्धा मरुतः जनुपो जनान् स्तोतृन् प्रति अया अयेन मनसा धनेन नेपन्ते मगच्छन्ति । किं तेषां रक्षणीयत्वाभावाद्गमनाभावः नेत्याह अन्तः सन्तः सर्वेषां हृदि वर्तमाना एव अवद्यानि पापानि पुनानाः शोधयन्तः तथा च निगमान्तरं—प्राणवैमरुतः स्वापर्यइति। अतः सर्वप्राणिनां हृदि वर्तमानानां तेषां गमनं नास्तीति अध्यात्मं प्राणरूपेणावस्थानं दर्शितं भवति । शीघ्रगमित्वं तु तेषामधिदैवतरूपेणेति द्रष्टव्यं यद्यदा शुचयो दीप्पमाना मरुतः जोपमनु स्तोतृणां काममनु निदुह्ने नितरां दुहंत्युदकं तथा श्रिया दीप्त्या अनु अनुगतास्तन्वं आत्मीयं शरीरं प्रकाशयन्तः उक्षमाणाः भूमिं सिंचन्तो भवन्ति । यद्वा त्वं विस्तीर्णं यथा भवति तथोक्षमाणा भूमिं सिंचन्तो भवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

मक्षूनपेपुदोहसेचिदुयाआनामधृष्णुमारुतंदधानाः ।

नपेस्तौनाअयासौमहानूचित्सुदानुस्वयासदुग्रान् ॥ ५ ॥ ७ ॥

मक्षु । न । पेपु । दोहसे । चित् । अयाः । आ । नाम । धृष्णु ।

मारुतम् । दधानाः । न । ये । स्तौनाः । अयासः । मह ।

नु । चित् । सुदानुः । अव । यासत् । उग्रान् ॥ ५ ॥ ७ ॥

येषु प्रसिद्धेषु मरुतसु धृष्णु धर्षकं मारुतं नाम मरुतसंज्ञकं शस्त्रं आदधानाः उच्चारयन्तः अयाः उपगच्छन्तः स्तोतारः मक्षु क्षिप्तं दोहसे कामान् दोग्धुं क्षमा भवन्ति । नेति संपत्यर्थे ये स्तौनाः स्तेनास्तिरोहितावा स्तोतुर्थेनानामपहृत्तारः अयासो गन्तारो भवन्ति । महा म-

हत्वेन युक्ताश्च भवन्ति । उग्रान् तान् कुन्धान् सुदानुः शोभनहविर्दानो यजमानः अवयासन्
अवयजते अपगतक्रोधान्करोति नेति संप्रत्यर्थे ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

तद्दु॒घ्राःशर्व॑साधृ॒ष्णुपे॑णा॒ऽभेयु॑जन्त॒रोद॑सीसुमेके ।

अर्ध॑स्मेपु॒रोद॑सीस्त्वशो॑चिराम॑वत्सुत॒स्थौन॑रोकः ॥ ६ ॥

ते । इत् । उ॒घ्राः । शर्व॑सा । धृ॒ष्णु॒ऽसे॒नाः । उ॒भे इति । यु॒जन्त॒ ।

रोद॑सी इति । सु॒मेके इति सु॒मेके । अर्ध॑ । स्म । ए॒षु । रो॒द॑सी ।

स्व॒ऽशो॑चिः । आ । अ॒म॒वत्सु॑ । त॒स्थौ । न । रो॒कः ॥ ६ ॥

ते मरुतः उग्रः शवसा बलेन वेगेन युक्ताः धृष्णुपेणा धर्मकसेनाः सुमेके सुरूपे उभे
रोदसी द्यावापृथिव्यौ युजन्त योजयन्ति वृष्ट्या पृथिवीं वर्षयन्तीत्यभिप्रायः । अर्ध स्म अपि च
एषु मरुतु रोदसी रुद्रस्य पत्नी माध्यमिकीवाक् स्वशोचिः स्वदीर्घवर्तते अमवत्सु बलवत्सु ते-
षु रोको दीर्घिर्बाधको वा नातस्थौ नतिष्ठति न निःसरत्येवेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒नेनो॒वोम॑रुतो॒यामो॑ अ॒स्तु न॒श्वश्चि॒द्यम॑ज॒त्यर॑थीः ।

अ॒न॒व॒सो अ॒न॒भीशु॑र॒जस्तू॑र्विरोद॑सीपृ॒थ्वाया॑ति॒साध॑न् ॥ ७ ॥

अ॒नेनः । वः । म॒रुतः । या॒मः । अ॒स्तु । अ॒न॒श्वः । चि॒त् ।

यम् । अ॒ज॒न्ति । अ॒र॒थीः । अ॒न॒व॒सः । अ॒न॒भी॒शुः । र॒जः॒ऽतूः ।

वि । रो॒द॑सी इति । पृ॒थ्वाः । या॒ति । सा॒ध॒न् ॥ ७ ॥

हे मरुतः वो युष्माकं संबन्धी यामो रथः अनेनः पापरहितं यथा भवति तथा अस्तु
प्रादुर्भवतु । किं च यं यामं अरथीः रथिः सारथिः नरथिः अरथीः असारथिरपि स्तोता
अजति मेरयति । स रथः अनश्वश्चिद्यम् अश्वरहितोपि अनवसः पथ्यद्वरहितः अनभीशुः
पाशरहितोपि रजस्तूः उदकस्य मेरकः साधन् स्तोत्राणां कामान् साधयन् रोदसी द्यावापृथि-
व्यौपथ्याः पथोन्तरिक्षमार्गान् विमाति विविधं गच्छति ॥ ७ ॥

वथाष्टमी—

नास्यं वृत्तान्तं रुतान्वस्ति मरुतो यमवथ वाजसातो ।
तोके वा गोपुतनये यमपुस ब्रजं दर्ता पार्ये अधयोः ॥ ८ ॥

न । अस्य । वृत्ता । न । तुरुता । नु । अस्ति । मरुतः । यम् ।
अवथ । वाजःसातो । तोके । वा । गोपु । तनये । यम् ।
अपुसु । सः । ब्रजम् । दर्ता । पार्ये । अध । योः ॥ ८ ॥

हे मरुतः वाजसातो संग्रामे यमवथ रक्षथ । अस्य जनरय वर्ता प्रेरको नास्ति अस्य
तुरुता नु हिंसिता च नास्ति अध अपि च तोके पुत्रे तनये पीत्रे धने वा गोषु वा अप्सु वा
निमित्तभूतेषु यमवथ पार्ये संग्रामे घोः दीप्तस्यापि विजिगीषोर्वा शत्रोः ब्रजं गवां संपं दर्ता
दारयित्वा भवति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रचित्रमर्कगृणते तुराय मारुताय स्वतं वसे भरध्वम् ।
ये सहांसि सहसा सहन्ते रेजते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः ॥ ९ ॥

प्र । चित्रम् । अर्कम् । गृणते । तुराय । मारुताय । स्वतं वसे ।
भरध्वम् । ये । सहांसि । सहसा । सहन्ते । रेजते ।
अग्ने । पृथिवी । मखेभ्यः ॥ ९ ॥

हे अग्ने गृणते शब्दं कुर्वति स्तूयमानाय वा तुराय त्वरिताय स्वतवसे स्वभूतपलाय
मारुताय मरुतां गणाय चित्रं दर्शनीयं अर्कमर्जं हविः स्वधा अर्कं इत्यन्नामस्तु पाठात् प्र-
भरध्वं त्वत्सहायभूता ऋत्विजः त्वं च सर्वे यूयं प्रभरत । यथा लोके बहुष्वेककार्यकरेषु मुख्य-
मेकं संबोध्य युयमेवं कुल्वेति प्रार्थना बहुदत्रापि मुख्यमग्निमेकमेव संबोध्य मभरध्वमिति
बहुवचनप्रयोगः ये मरुतः सहांसि शत्रूणां बल्यानि सहसा बलेन सहन्ते अभिभवन्ति । मत्वे-
भ्यो मंहनीयेभ्यो मरुद्भ्यो भयात् पृथिवी रेजते कंपते । मारुतायेति तद्धितवृत्तावन्वर्भूताना-
मपि मरुतां बुद्ध्या प्रविभागात् य इति प्रत्ययमर्थः यथा महाभाष्ये अथ शब्दानुशासनं के-
पां शब्दानामिति यथा वा लोके राजपुरुषइत्युक्ते कस्य राज इति ॥ ९ ॥

आ । या॒तम् । मि॒त्रावरु॑णा । सु॒श॒स्ति । उपं । प्रि॒या । नर्म॑सा ।
 हू॒यमा॑ना । सम् । यौ । अ॒मः॒स्थः । अ॒पसा॑इव । जना॑न् ।
 श्रु॒धि॒इ॒यतः । चि॒त् । य॒तयः । म॒हि॒ह॒त्वा ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणौ सुशस्ति शोभनशंसनं नमसा अन्नेन हविषा स्तोत्रेण हूयमाना स्तूयमानौ
 प्रिया विश्वस्य प्रियौ उपायातं उपागच्छतं । यो महित्वा महत्त्वेनयुक्तौ युवां श्रुवीयतः श्रुधि-
 मन् यशोवा आत्मनइच्छवो जनान् अमःस्थः कर्मण्यविकृतः पुरुषः अपः अमइति कर्मनामस्तु
 पाठात् अपसौव कर्मणैव संयतयः संमच्छयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒श्वान॒यावा॒जिना॑पू॒तव॑न्धू॒कृता॒य॒द्र॒भ॒मदि॑ति॒र्भर॑ध्यै ।
 प्र॒याम॑हि॒म॒हान्ता॒जाय॑मानाघो॒राम॑र्ता॒परि॑पे॒निर्दा॑धः ॥ ४ ॥
 अ॒श्वा । न । या । वा॒जिना॑ । पू॒तव॑न्धू इति॑ पू॒तव॑न्धू । कृ॒ता ।
 यत् । र॒भ॒म् । अ॒दि॒तिः । भ॒र॑ध्यै । प्र । या । म॒हि । म॒हान्ता॑ ।
 जाय॑माना । घो॒रा । म॒र्ता॒य । रि॒पे॒ । नि । दी॒ध॒रि॒ति॒दी॒धः ॥ ४ ॥

या यौ अश्वान अश्वाविव वाजिना वाजिनौ बलिनो पूतबन्धू पूतस्तोत्री कृता सयौ
 च यत् यौ रभं रभभूतौ अदितिर्देवी भरध्यै वभार । किं च या यौ जायमाना जायमानायेव
 महि महतो महान्ता महत्तरी प्रभूदौ मित्रावरुणौ यर्ताय मर्त्याय रिपवे हिंसकाय घोरा घोरो
 घातकी निर्दाधः निदधार अदितिः स्तोदरे ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वि॒श्वे॒य॒द्वा॒म॒ह॒ना॒म॒न्द॒मा॒ना॒क्ष॒त्रदे॒वासो॒अ॒द॒धु॒स॒जोपाः॑ ।
 परि॒य॒द्भू॒योरो॑दसीचि॒दुर्वी॑सन्ति॒स्पर्शो॒अ॒द॒व्धा॒सो॒अ॒मू॒राः ॥ ५ ॥ १ ॥
 वि॒श्वे । यत् । वा॒य् । म॒ह॒ना । म॒न्द॒मा॒नाः । क्ष॒त्रम् । दे॒वासः । अ॒द॒धु ।
 स॒जोपाः । परि । यत् । भू॒यः । रो॑दसी इति॑ । चि॒त् । उ॒र्वी इति॑ ।
 सन्ति । स्पर्शः । अ॒द॒व्धा॒सः । अ॒मू॒राः ॥ ५ ॥ १ ॥

विश्वे सर्वे देवास्तो देवाः सजोषाः परस्परं प्रीवियुक्ताः यत् यौ वां युवां महना महत्वेन
मंदमानाः स्तुवन्तः क्षत्रं बलमदधुः प्रसवन्तः । किं च यत् यौ युवां उर्वीं विस्तीर्णे रोदसी धा-
वावृथिव्यौ परिभूथः परिभवथः । तयोर्युवयोः अदब्धासः अहिंसिताः अमूराः अमूढाः स्पशः
रसमयश्चरा वा सन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी-

ताहि॒क्षत्रं॑ धार॒येथे॒ अनु॒यू॒न्द्दहे॒थे सानु॑मु॒पमा॑दि॒व्योः ।

दृ॒हो नक्ष॑त्र॒उत॑ विश्व॒देवो॑ भूमि॒माता॒न्यां धा॑सिना॒योः ॥ ६ ॥

ता । हि । क्षत्रम् । धारयेथे इति । अनु । यून् । द्दहेथे इति । सानुम् ।

उपमात् इव । व्योः । दृहः । नक्षत्रः । उत । विश्वदेवः । भूमिम् ।

आ । अतान् । याम् । धासिना । आयोः ॥ ६ ॥

ता तौ मित्रावरुणौ युवां अनुयून् दिवसेदिवसे क्षत्रं बलं धारयेथेहि । घोरन्तरिक्षस्य सानुं
समुच्छ्रितप्रदेशं मेघं सूर्यं वा दहेथे दृढीकुरुत । उपमादिव उपमीयते प्रक्षिप्यते इत्युपमाव् इधू-
णा सा यथावत्तं धारयति तद्वत् इत्यर्थः । दृहः युवाभ्यां दृढीकृतञ्च मेघो नक्षत्रः अन्तरिक्षं
व्याप्तवान् उत अपि च विश्वदेवः सूर्यो भूमिं धां दिवं च आवोर्पनुष्यस्य द्रुसव आयव इति
मनुष्यनामस्तु पाठात् धासिना अनेन हविषा क्षुत् धासिरित्यननामस्तु पाठात् आप्यायितः सन्
आ अवात् आतनोति युवाभ्यां दृढीकृत एव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

तावि॒प्र॒धै॒त्रे ज॒ठरं॑ पृ॒णध्या॒ आय॑त्सद्भ॒सभृ॑तयः पृ॒णन्ति॑ ।

नमृ॒ष्यन्ते॒ युव॑तयोवा॒ता वि॒यत्प॑थो विश्व॒जिन्वा॒भर॑न्ते ॥ ७ ॥

ता । विप्रम् । धैत्रे इति । जठरम् । पृणध्या । आयत् । सद्भ ।

सभृतयः । पृणन्ति । न । मृष्यन्ते । युवतयः । अवाताः । वि ।

यत् । पथः । विश्वजिन्वा । भरन्ते ॥ ७ ॥

ता तौ मित्रावरुणौ युवां विद्यं प्रातं यजमानं विषः विद्य इति मेघाविनामस्तु पाठाद् धे-
ये धारयथः । जठरमुदरं शृण्व्यै सोमेन पूरयितुं यद्यदा सभृतयः सहभ्रियमाणा ऋत्विजः
सद्य यत्तत्सदनं आपृणन्ति आपूरयन्ति । विश्वजिन्वा हे विश्वजिन्वानौ यद्यदा पयो जलं भ-
वद्भ्यां ग्रहितं तदा युवतयो नद्यो दिशो वा न मृष्यन्ते रजसानाभिभूयन्ते । अवाताः अशुष्का
अविरयन्ते विभूर्नि धारयन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ताजिह्वासादमेदंसुमेधाआयद्वांसत्योअरतिर्ऋतेभूत् ।

तद्वांसहित्वंघृताजावस्तुयुवंदाशुपेविचयिष्टमंहः ॥ ८ ॥

ता । जिह्वासा । सदेम् । आ । इदम् । सुमेधाः । आ । यत् ।

वाम् । सत्यः । अरतिः । ऋते । भूत् । तत् । वाम् । मद्भिः । त्वम् ।

घृतम् । अन्नौ । अस्तु । युवम् । दाशुपे । वि । चयिष्टम् । अंहः ॥ ८ ॥

ता तौ मित्रावरुणौ युवां सुमेधाः मातः जिह्वा वाचा सद् सर्वदा इदं जलं आया-
चते । आ इत्युपसर्गदर्शनायोग्यक्रियाभ्याहारायाचवक्ष्यभ्याह्रियते । पूर्वस्माच्च जलस्य
मरुतत्वाद् बुद्धौ विपरिवर्तमानं जलं इदंशब्देन पराम्भयते । यद्यदा वां युवयोररति
रभिगन्ता ऋते यत्ते सत्यो मायारहितः आभूद् आभवति । हे घृतानौ तन्महित-
मपेक्षितप्रदातृत्वलक्षणं वां युवयोरस्तु किं च युवं युवां दाशुपे दाशुपो यजमानस्य पृथ-
थे चतुर्थी अंहः पार्श्वं विचयिष्टं विनाशयतमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

प्रयद्वांसमित्रावरुणास्पर्धन्प्रियाधामयुवार्धितामिनन्ति ।

नयेदेवासओर्हसानमर्ताअर्पज्ञसाचोअप्योनपुत्राः ॥ ९ ॥

प्र । यत् । वाम् । मित्रावरुणा । स्पर्धन् । प्रिया । धाम ।

युवार्धिता । मिनन्ति । न । ये । देवासः । ओर्हसा । न ।

मर्ताः । अर्पज्ञसाचः । अप्यः । न । पुत्राः ॥ ९ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोः प्रिया प्रियाणि धाम धामानि कर्माणि युवधिता युवाभ्यां
विहितानि यत् ये यजन्तौ जना स्पर्धन् स्पर्धमानाः प्रमिनन्ति हिंसन्ति । ये च देवासो देवाः
ओहसा बहन्साधनेन स्तोत्रेण युज्यन्ते मतां मनुष्याश्च ओहसा न युज्यन्ते ये च अपः
अपः कर्म तदन्तः अयत्तसाचः यत्तपुक्ता न वृथा कर्माणि कुर्वन्त इत्यर्थः । ये च न पुत्राः पु-
णन्तीतिपुत्राः न पुत्राः अपृणन्त इत्यर्थः तान् सर्वान्विचयिष्टमित्यनुपज्यते ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वियद्वाचंकीस्तासोभरन्तेशंसन्तिकेचिन्निविदोमनानाः ।

आहोन्नवामसत्यान्युक्थानर्किर्देवोभिर्यतथोमहित्वा ॥ १० ॥

वि । यत् । वाचम् । कीस्तासः । भरन्ते । शंसन्ति । के । चित् ।

निःविदः । मनानाः । आत् । वाम् । न्नवाम् । सत्यानि । उक्था ।

नर्किः । देवैर्भिः । यतथः । महित्वा ॥ १० ॥

यद्यदा कीस्तासो मेधाविनः उद्गातारः उशिजः कीस्तास इतिमेधाविनामसु पाठात् वाचं
स्तुतिं विभरन्ते पृथगुच्चारयन्ति तदा केचिदह्वाः मनानाः अग्न्यादींस्तुवन्तः निविदः शंस-
न्ति आत् तथा सति वां युवाभ्यां सत्यान्युक्थानि स्तोत्राणि वयं नवाम महित्वा महत्वेन देवे-
भिर्यैर्देवैः सह न किर्यतथः न गच्छथः ॥ १० ॥

अथेकादशी—

अवोस्तिथावांछर्दिपोअभिष्टौयुवोमित्रावरुणावस्कंधोयु ।

अन्यद्वावस्फुरानृजिप्यंष्टृण्यद्रणेवृषणंयुनजन् ॥ ११ ॥ १० ॥

अवोः । इत्था । वाम् । छर्दिपः । अभिष्टौ । युवोः । मित्रावरुणौ ।

अस्कंधोयु । अनु । यत् । गावः । स्फुरान् । ऋजिप्यम् ।

ष्टृणुम् । यत् । र्षे । वृषणम् । युनजन् ॥ ११ ॥ १० ॥

हे मित्रावरुणौ अवोः अवतोर्वा युवयोरभिष्टौ अभिगमने छर्दिपः गृहाय सुखाय वा
चतुर्थ्यर्थे पत्नी युवामभिगतेषु स्तोत्रेषु युवोः युवयोः संबन्धि युवाभ्यां देयं तद्गृहादिकं अस्कंधो-
यु अविच्छिन्नं भवति । तथा च यास्कः अस्कंधोयुरकुध्वायुःकथ्यतिह्रस्वनामनिकृत्तभवती-

ति । इत्था सत्यमेव कदा मित्रावरुणयोरभिगमनं इत्यवआह यद्यदा गावः स्तुतयः अनुस्फुरान् अनुस्फुरेयुः यदाच ऋजिष्यं कजुगामिनं धृष्णं शत्रूणां धर्षकं वृषणं कामानां वर्षिवारं सोमं रणे रमणे यज्ञे युतजनं यजमाना युञ्जुः ॥ ११ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

श्रुटीवापित्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रावरुणं तथाचानुक्रम्यते—श्रु-
टीवापैन्द्रावरुणमुपात्येजगत्याविवि । प्रसन्नाजे इन्द्रावरुणास्तुतपावित्येते जगत्यौ शिष्टास्त्रिष्टुभः
इन्द्रावरुणौ देवता आग्निष्वविकेष्वध्येषु तृतीयसवने होत्रकशस्त्रेषु स्तोमवृद्धौ मैत्रावरुणस्ये-
वमावापार्षं सूक्तं सूत्रितं च—श्रुटीवापयज्ञोयुवानरेति । तृतीयसवने इन्द्रावरुणास्तुतपाविमंस्तुतमि-
तिमशास्तुःप्रस्थितयाज्या सूत्रितं च—इन्द्रावरुणास्तुतपाविमंस्तुतमिन्द्रश्चस्तोमं पिवतवृहस्पदइति ।
उक्थ्ये तृतीयसवने इन्द्रावरुणामधुमत्तमस्येति । मैत्रावरुणस्य शस्त्रयान्या सूत्रितं च इन्द्रा-
वरुणा मधुमस्येतियाग्येति ।

तत्र प्रथमा—

श्रुटीवाप॒ज्ञउ॒द्यतः॑ स॒जोपा॑मनु॒ष्वहृ॒क्तर्वा॑र्हिपो॒यज॑र्ध्वै ।

आ॒यइन्द्रा॑वरु॒णावि॒षेअ॒द्यम॑हेसु॒न्नाय॑म॒हआ॑व॒वर्त॑त् ॥ १ ॥

श्रु॒टी । वा॒म् । य॒ज्ञः । उ॒त्क्ष॑द्यतः । स॒जोपा॑ः । म॒नु॒ष्वत् ।

हृ॒क्तर्वा॑र्हिपः । यज॑र्ध्वै । आ । यः । इन्द्रा॑वरु॒णौ ।

सु॒पे । अ॒द्य । म॒हे । सु॒न्नाय॑ । म॒हे । आ॒व॒वर्त॑त् ॥ १ ॥

महे मंहनीयौ हे इन्द्रावरुणौ वां युवयोरर्थे श्रुटी क्षिप्रं तथा च यास्कः—श्रुटीति क्षिप्र-
नाम श्रु अर्हति । यज्ञः सोमः सजोपाः ऋत्विग्भिः सहितः अद्य आसप्तमन्वात् उद्यतः मवृत्तः
यः सोमः मनुष्वत् मनोरिव वृक्तर्वार्हिपः स्तीर्णवर्हिषो यजमानस्य इषोन्नार्थं महे महते सुन्नाय
सुत्ताम च यजध्ये गच्छं वां आववर्षेव आवर्षयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ताहि॑श्रेष्ठ॒दिव॑ता॒नातु॑जाशूरा॒णांशार्वि॑ष्ठा॒ताहि॑भृ॒तम् ।

मु॒पोना॑मा॒र्हिष्ठातु॑वि॒शुष्म॑भृ॒तेन॑वृ॒त्रतु॑रा॒सर्व॑सेना ॥ २ ॥

ता । हि । श्रेष्ठा । देवहताता । तुजा । शूराणाम् ।
शविष्ठा । ता । हि । भूतम् । मघोनाम् । मंहिष्ठा ।
तुविशुष्मा । ऋतेन । वृत्रतुरा । सर्वहसेना ॥ २ ॥

हे इन्द्रावरुणौ ता तौ मसिद्धौ युवां श्रेष्ठा श्रेष्ठौ देववाता देववातौ यस्ते इष्टिर्देवतेति
यज्ञनामसु पाठात् तुजा धनानां मेरकौ हि भूवं भवतं । किं च ता तौ हि युवां शूराणां मध्ये
शविष्ठा अतिशयेन बलवन्तौ भूवं किं च मघोनां दानवतां मंहिष्ठा दातृतमी तुविशुष्मा बहुय-
तौ ऋतेन सत्येन वृत्रतुरा शत्रूणां हिंसकौ सर्वसेना कृत्स्नसेनौ च भूतमिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तागृणीहिनमुस्येभिःशूपैःसुन्नेभिरिन्द्रावरुणाचकाना ।
वज्रेणान्यःशर्वसाहन्तिवृत्रंसिपत्तयन्योवृजनेपुविप्रः ॥ ३ ॥
ता । गृणीहि । नमुस्येभिः । शूपैः । सुन्नेभिः । इन्द्रावरुणा ।
चकाना । वज्रेण । अन्यः । शर्वसा । हन्ति ।
वृत्रम् । सिपत्ति । अन्यः । वृजनेपु । विप्रः ॥ ३ ॥

हे भरद्वाज नमस्येभिः स्तुत्यैः शूपैः बलैः शूपमिति बलनामसु पाठात् सुन्नेभिः सुत्ते-
श्च सर्वैश्चकाना स्तुतौ कायतिः शब्दकर्मा तस्य लिटः कानधि रूपमिदं वा तौ इन्द्रावरुणौ
गृणीहि स्तुहि । अन्यः तयोरन्यइन्द्रः वृत्रं वृत्रनामकमसुरं वज्रेण हन्ति । अन्योवरुणः विप्रः
मातः वृजनेपु स्तोतृणामुपद्रवेषु रक्षितुं शर्वसा बलेन सिपत्ति संगच्छते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ग्राश्चयंनरंश्चवावृधन्तविश्वेदेवासोनरांस्वर्गताः ।
प्रैभ्यइन्द्रावरुणामहित्वाद्यौश्रं पृथिविभूतमुर्वी ॥ ४ ॥
ग्राः । च । यत् । नरः । च । वृधन्त । विश्वे । देवांसः ।
नराम् । स्वर्गताः । प्र । एभ्यः । इन्द्रावरुणा । मुहिहत्या ।
द्यौः । च । पृथिवि । भूतम् । उर्वी । दति ॥ ४ ॥

नरां नृणां मनुष्याणां मध्ये ग्राश्च स्त्रियश्च मेना ग्रा इति स्त्रीणामिति योस्कवचनात् ।
नरश्च पुरुषाश्च विश्वे सर्वे देवासो देवाः देवास इत्यत्र पुमान् स्त्रियेत्येकशेषात् देव्यश्च देवाश्च दे-
वास इति निर्देशः पुंवन्निर्देशः स्वर्गवाः स्वयमुद्यताः यद्यदा बबृधन्त स्तुतिभिर्वर्धयन्ते । तदा हे
इन्द्रावरुणौ महित्वा महत्त्वयुक्तौ एष्यः स्तोतृष्यः प्रभूतं प्रभवन् हे द्यौः पृथिवि च उभे उ-
र्वा विस्तीर्णे युवां एष्यः प्रभूतमित्यनुपगमः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

सहस्रुदानुस्ववाँ ऋतावेन्द्रा योवाँ वरुणदाशतित्मन् ।

इपासद्विपस्तरिदास्वान्वंसं रयिरयिवतश्च जनान् ॥ ५ ॥ ११ ॥

सः । इत् । सुहदानुः । स्वहवान् । ऋतश्वा । इन्द्रा । यः ।

वाँ । वरुणा । दाशति । त्मन् । इपा । सः । द्विपः । तरेत् ।

दास्वान् । वंसत् । रयिं । रयिश्चतः । च । जनान् ॥ ५ ॥ ११ ॥

हे इन्द्रा इन्द्रो वरुणा हे वरुणौ इतरेतरयोभादुभयत्रद्विवचनपयोगः वरुणेत्यत्र संहितायां
ह्रस्वच्छान्दसः वां युवाभ्यां यो यजमानः त्वन् आत्मनैव दाशति हवींषि ददाति । स इत् स एव
सुदानुः शोभनदानो भवति । स्ववान् धनवांश्च ऋतावा यज्ञवांश्च भवति । किं च सः दास्वान्
दानवान् दिवो द्वेष्टुः इषा अजेन जयलब्धेन सह तरेत् प्राप्येत् । अपि च रयिं धनं रयिवतो
धनवतो जनान् पुत्रांश्च वंसत् संभजेत् ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी-

यंयुवंदाश्वं अश्वराय देवारयि धत्थो वसुमन्तं पुरुक्षुम् ।

अस्मे स इन्द्रावरुणा वरिष्य्यात्प्रयोभनर्क्तिवनुषामशस्तीः ॥ ६ ॥

यम् । युवम् । दाशु अश्वराय । देवा । रयिम् । धत्थः ।

वसुं समन्तम् । पुरुक्षुम् । अस्मे इति । सः । इन्द्रावरुणा ।

वसुं । स्यात् । प्र । यः । भनर्क्ति । वनुषाम् । अशस्तीः ॥ ६ ॥

देवा देवौ स्तुयमानौ हे इन्द्रावरुणौ युवं युवां दाश्वध्वराय दत्तहविष्काय वसुमन्तं ध-
नानुवन्धिनं पुरुक्षुं बह्वनं पूर्णयशस्कं वा यं यादरां रयिं धनं धत्थः प्रयच्छथः योषि च
वनुषां हिंसकानां अशस्तीः प्रकीर्षीः शत्रुकान्ययशंसीत्यर्थः । प्रभनक्ति प्ररुजति । तताद्-
शोरयिः अस्मे अस्मास्तु स्यात् भूषात् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उ॒त॒नः॒सु॒त्रा॒त्रो॒दे॒वगो॑पाः॒सूरि॑भ्य॒इन्द्रा॑वरु॒णार॑यिः॒प्यात् ।
ये॒षां॒शु॒ष्मः॒पृ॒त॒ना॒सु॒स॒ह्यान्म॑स॒द्योद्यु॑म्नाति॒र॒ते॒नतु॑रिः ॥ ७ ॥
उ॒त । नः । सु॒३त्रा॒त्रः । दे॒व३गो॑पाः । सू॒रि३भ्यः । इन्द्रा॑वरु॒णा ।
र॒यिः । स्म्यात् । ये॒षां । शु॒ष्मः । पृ॒त॒ना॒सु । स॒ह्यान् । प्र ।
स॒द्यः । द्यु॒म्ना । ति॒र॒ते । ततु॑रिः ॥ ७ ॥

उतापि च इन्द्रावरुणा हे इन्द्रावरुणौ स्तुरिभ्यः स्तोतव्यः नोऽस्मभ्यं सुभ्रात्रः सुरक्षः
देवगोपाः देवा गोपा गोपासो यस्य सतथाविधः रयिर्धनं स्यात् भूषात् । किं च येषामस्माकं शु-
ष्मो बलं पृतनास्तु युद्धेषु साह्यान् शत्रूणामभिप्रविता ततुरिः हिंसकश्च सन् द्युम्ना यशंस्ति
सद्यएव प्रतिरथे सम्यक्प्रतिरुक्त्यात् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नू॒न॒इन्द्रा॑वरु॒णागृ॑णा॒नापृ॒ङ्गं॒रु॒यि॒सौश्र॑वसा॒यदे॒वा ।
इ॒त्यागृ॑णन्तो॒म॒हि॒न॒स्य॒शर्धो॑पो॒नना॒वा॒दु॒रिता॑तरे॒म ॥ ८ ॥
नु । नः । इन्द्रा॑वरु॒णा । गृ॒णा॒ना । पृ॒ङ्गम् । र॒यिम् । सौ॒श्र॒वसा॑य ।
दे॒वा । इ॒त्या । गृ॒णन्तः । म॒हि॒न॒स्य । शर्धः । अ॒पः । न । ना॒वा ।
दुः३ङ्गता । तरे॒म ॥ ८ ॥

हे इन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ गृणाना स्तुयमानौ युवां नोऽस्मभ्यं सौश्रवसाय सुश्रवसो-
भावः सौश्रवसं तस्मै सुश्रवस्त्वाय रयिं धनं नु क्षिप्रं पृङ्कं प्रयच्छवं । किं च देवा हे देवौ
महिनस्य महतोर्ध्वयोः शर्धोबलं इत्या इत्थं गृणन्तः स्तुवन्तः वयं दुरिता दुरितानि नावा
अपोन उदकानीव तरेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रस॒न्नाजै॑रु॒हते॒मन्म॒नुप्रि॒यम॒र्चद्दे॒वाय॒वरु॑णाय॒सप्र॒थः ।

अ॒प॒य॒उ॒र्वीम॒हिना॒महि॑व्रतः॒ क॒त्वावि॒भ्रात्य॒जरो॑नशो॒चिपा॑ ॥ ९ ॥

प्र । स॒म॒ह॒राजै॑ । वृ॒हते॑ । मन्म । नु । प्रि॒यम् । अ॒र्चम् । दे॒वाय॑ ।

वरु॑णाय । स॒प्र॒थः । अ॒यम् । यः । उ॒र्वी इति॑ । म॒हिना॑ ।

महि॑व्रतः । क॒त्वा । वि॒भ्राति॑ । अ॒जरः॑ । न । शो॒चिपा॑ ॥ ९ ॥

हे स्तोतः सम्राजे आज्ञया राज्ञां शासकाय बृहते परिवृढाय देवाय द्योतमानाय वरुणाय मियं मनोहरं समथः सर्वतः पृथु तथा च यास्कः—समथाः सर्वतः पृथुरिति । मन्म स्तोत्रं नु अयं मार्चं प्रोच्चारय अयं यः यो यं वरुणः महिना महिना युक्तः महिमनोमहाकर्मा कृत्वा प्रज्ञया च युक्तः शोचिपा तेजसा युक्तः अजरो न जराग्रहितश्च उर्वी विस्तीर्णं द्यावापृथिव्यौ विभ्राति विभ्रासयति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इन्द्रा॑वरुणा॒सुत॒पावि॒मंमु॒तंसो॒मं॒पिव॑तुं॒मर्च॑तव्रता ।

यु॒वोरथो॑अ॒ध्वर॑दे॒ववी॒तये॒प्रति॒स्वस॑रमु॒पया॑ति॒पीत॑ये ॥ १० ॥

इन्द्रा॑वरुणा । सु॒त॒ऽपी॑ । इ॒मम् । सु॒तम् । सोम॑म् । पि॒ब॒त॒म् ।

मर्च॑म् । धृ॒त॒ऽव्र॑ता । यु॒वोः । रथः॑ । अ॒ध्व॒रम् । दे॒व॒वी॒तये॑ ।

प्र॒ति । स्व॑स॒रम् । उ॒प॑ । या॒ति॒ । पी॒तये॑ ॥ १० ॥

इन्द्रावरुणा हे इन्द्रावरुणो सुतपो सुतस्य सोमस्य पावारौ युवां मयं मदकरं सुतमभिपूतमिमं सोमं पिवतु किं च धृतव्रता हे धृतकर्माणौ युवोः युवपोः रथः अध्वरमुद्दिश्य देववीतये देवानां पानार्थं पीतये युवयोरपि सोमपानार्थं स्वसरं मार्गं प्रत्युपयाति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

इन्द्रा॑वरुणा॒मधु॑म॒त्तम॒स्य॒वृ॒णः॒सोम॑स्य॒वृ॒णारु॑पेथाम् ।

इ॒दंवा॒मन्धः॑प॒रि॒पि॒क्तम॒स्मेअ॒स॒द्या॒स्मिन्व॒र्हिपि॑मादयेथाम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

इन्द्रावरुणा । मधुमत्तमस्य । वृष्णाः । सोमस्य । वृषणा ।
आ । वृषेयाम् । इदम् । वाम् । अन्धः । परिदसितम् । अस्मे इति ।
आदस्य । अस्मिन् । बर्हिषि । मादयेयाम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

हे इन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ वृषणा कामानां वर्धितारौ युवां मधुमत्तमस्य अतिशयेन म-
धुमन्तं रसयन्तं वृष्णोवर्धितारं सोमस्य सोमं आवृषेयां अभीतं तथा च शतपथब्राह्मणं—यथा-
भागमावृषापभ्रमिति । यथाभागमश्रीतेत्येवैवज्ञहेति । वां युवयोरर्थे इदमन्धः सोमरूपमर्ज-
नस्मे अस्माभिः परिपिकं पात्रेषु अवः आसद्योपविश्यास्मिन्बर्हिषि यस्मै मादयेयां सोमपा-
नेनेतिशेषः ॥ ११ ॥

॥ इति पंचमस्य ग्रथमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

संवाकर्मणेत्यष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे त्रैष्टुभमैन्द्राविष्णवं अनुक्रम्यते च—संवाग्मा-
दैन्द्राविष्णवमिति । उक्थे तृतीयसवनेच्छावाकशस्त्रे एतत्सूक्तं स्रज्यते हि—संवाकर्मणोन्द्रावि-
ष्णूमदपतीमदानामिति याज्येति । सोमाविरेके घातःसवने नैमिचिके शस्त्रे परिहिते सति
गाणगारिमते संवामिति तस्य शस्त्रयाज्या सूत्रितं च—इन्द्राविष्णव्येति गाणगारिर्देवतप्रधानत्वाद्
संवाकर्मणासमिपाहिनोमीति । सोमाविरेके माघ्यंदिनसवने याविश्वासासमित्येषा शस्त्रयाज्या
सूत्रितं च—याविश्वासांजनितारामतीनामितियाज्येति । उक्थे तृतीयसवनेच्छावाकस्येन्द्रावि-
ष्णूमदपती इति शस्त्रयाज्या सूत्रं तूदाहृतं तृतीयसवनेच्छावाकस्येन्द्राविष्णूपिबतमितिमस्थित-
याज्या सूत्रितं च इन्द्राविष्णूपिबतं मध्वोअस्येमंस्तोममहवेजातवेदसइति ।

तत्र प्रथमा—

संवाकर्मणासमिपाहिनोमीन्द्राविष्णुअर्पसस्पारेअस्य ।
जुपेथायज्ञद्रविणंचधत्तमरिष्टैर्नःप्रथिभिःपारयन्ता ॥ १ ॥

सम् । वाम् । कर्मणा । सम् । द्वा । हिनोमि । इन्द्राविष्णू इति ।
अर्पसः । पारे । अस्य । जुपेथाम् । यज्ञम् । द्रविणम् । च ।
धत्तम् । अरिष्टैः । नः । प्रथिभिः । पारयन्ता ॥ १ ॥

हे इन्द्राविष्णू वां युवां कर्मणा स्तोत्रेण इषा हविषा च संहिनोमि सम्यक्मेरयामि । अ-
पसः कर्मणः अस्य उक्थस्य पारे समावौ यज्ञं जुषेथां सेवेथां । किं च अरिष्टैः अनुपदयैः प-
थिभिर्माणैः नोस्मान् पारयन्ता पारं नयन्तौ युवां द्रविणं धनं धत्तमस्मभ्यं दत्तं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

याविश्वासांजनितारांमतीनामिन्द्राविष्णूकलशांसोमधानां ।

प्रवांगिरःशस्यमानाअवन्तुप्रस्तोमांसोगीयमानासोअर्केः ॥ २ ॥

या । विश्वासां । जनितारां । मतीनाम् । इन्द्राविष्णू इति । कलशां ।

सोमधानां । प्र । वा । गिरः । शस्यमानाः । अवन्तु । प्र ।

स्तोमांसः । गीयमानासः । अर्केः ॥ २ ॥

या यौ प्रसिद्धाविन्द्राविष्णू विश्वासां सर्वासां मतीनां सुवीनां जनितारा जमितारौ ज-
ननने इत्यस्माद्धातोस्त्वचीद रूपं यद्वा जनी प्रादुर्भावे इत्यस्माद्धातोरेव वृचि जनिताराम्भे इति
निपातनाणिलोपः कलशा कलशौ सोमधाना सोमस्य निधानभूतौ च स्यातां । अथ मत्पक्षस्तुतिः
हे इन्द्राविष्णू वां युवां शस्यमाना उच्चार्यमाणाः शस्त्ररूपाः गिरोवाचः प्रावन्तु प्राप्नुवन्तु अर्केः
स्तोदभिः गीयमानासः गीयमानाः स्तोमांसः स्तोमाः स्तोत्राणि च प्रावन्तु प्राप्नुवन्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्राविष्णूमदपतीमदानांमासोमंयातुंद्रविणोदधाना ।

संवांमअन्वक्तुभिर्मतीनांसंस्तोमांसःशस्यमानासउक्थैः ॥ ३ ॥

इन्द्राविष्णू इति । मदपती इति मददपती । मदानाम् । आ । सोमम् ।

यातम् । द्रविणो इति । दधाना । सम् । वा । अजन्तु ।

अक्तुर्भिः । मतीनाम् । सम् । स्तोमांसः । शस्यमानासः । उक्थैः ॥ ३ ॥

हे इन्द्राविष्णू मदानां सोमानां मदपती स्वामिनौ मदपती इत्यत्रमदशब्दोनुवादः द्रविणो
द्रविणानि धनान्यपि द्रविणा उ इति पदद्वयमेकीभूय द्रविणो इति निष्पन्नं पदं । दधाना ददानौ
युवां सोममभि आयावं मतीनां स्तोत्राणां स्तोमांसः स्तोत्राणि उक्थैः शस्त्रैः साधिशस्यमानासः
उच्चार्यमाणाः वां युवां अक्तुभिः स्तोत्राणि सप्तजन्तु सप्तर्धपन्तुसंसमिविद्विरुकरादृशार्थां ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आवा॒म॒श्वा॒सो॒अ॒भि॒मा॒ति॒पा॒ह॒इन्द्रा॒विष्णु॒स॒ध॒मादो॒वह॒न्तु ।

जु॒पे॒था॒वि॒श्वा॒ह॒व॒नाम॒तीना॒मुप॒ब्र॒ह्मा॒णि॒शृणु॒तं॒गिरे॑मे ॥ ४ ॥

आ । वा॒म् । अ॒श्वा॒सः । अ॒भि॒मा॒ति॒ऽस॒हः । इन्द्रा॒विष्णु॒ इति॑ ।

स॒ध॒ऽमा॒दः । व॒ह॒न्तु । जु॒पे॒था॒म् । वि॒श्वा । ह॒व॒ना । म॒तीना॒म् । उप॑ ।

ब्र॒ह्मा॒णि । शृ॒णु॒तम् । गि॒रः । मे ॥ ४ ॥

हे इन्द्राविष्णु वां युवां अभिमातिपाहः अभिमातीनां हिंसकानां अभिभूतितारः सधमा-
दः सहमाधन्तः अश्वासः अश्वाः आवहन्तु मतीनां स्तोत्राणां विश्वा विश्वानि हवना हवनानि
स्तोत्राणि जुपेथां सेवेथां तदर्थं मे मदीयानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि गिरः शस्त्ररूपा वाचश्च
उपशृणुतं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रा॒विष्णु॒त॒प॒न॒या॒र्य॒वांसो॒म॒स्य॒म॒दे॒उरु॒च॒क्रमा॒थे ।

अ॒रु॒णु॒त॒मु॒न्त॒रि॒क्षं॒वरी॒योप्र॒थ॒तंजी॒व॒से॒नो॒रजा॑सि ॥ ५ ॥

इन्द्रा॒विष्णु॒ इति॑ । तत् । प॒न॒या॒र्य॒म् । वा॒म् । सोम॑स्य । म॒दे । उ॒रु ।

च॒क्रमा॒थे॒ इति॑ । अ॒रु॒णु॒तम् । अ॒न्त॒रि॒क्षम् । वरी॑यः । अ॒प्र॒थ॒तम् ।

जी॒व॒से॒ । नः॑ । रजा॑सि ॥ ५ ॥

हे इन्द्राविष्णु वां युवयोः तत्कर्म पनयार्यं स्तुत्यं किं तत्कर्मैत्यवभाह सोमस्य मदे
सति यदुरु विस्तीर्णं चक्रमाथे विचक्रमाथे । यद्यपि विष्णोरेव विक्रमः तथाप्येकार्थत्वाद् उ-
भयोरित्युच्यते यच्चान्तरिक्षं वरीयः उरुवरं अरुणुतं अकुरुतं यद्यपि च रजांसि लोकाश्च सर्वान्
लोकारणांस्पृश्यन्तइति मास्कैः । नोस्माकं जीवनाय अप्रथतं अप्रथयतं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रा॒विष्णु॒ह॒वि॒पा॒वा॒ह॒धा॒ना॒ग्रा॒ह॒ना॒न॒म॒सा॒रा॒त॒ह॒व्या ।

घृ॒ता॒सु॒ती॒द्र॒वि॒ण्ध॒त्त॒मु॒स्मे॒सं॒मु॒द्र॒स्थं॒कृ॒त्त॒शः॒सोम॑धानः ॥ ६ ॥

इन्द्राविष्णू इति । हविषा । वृद्धाना । अयंसद्वाना । नमसा ।
 रातृहव्या । घृतासुती इति घृतसआसुती । द्रविणम् । धत्तम् ।
 अस्मे इति । समुद्रः । स्थः । कलशः । सोमधानः ॥ ६ ॥

वृतासुती घृतानाविन्द्राविष्णू युवां हविषा सोमेन वावृषाना वर्धमानौ अद्याद्वाना सो-
 माग्रस्य शुक्रस्यात्तारौ नमसा नमस्कारेण रातृहव्या दत्तहविष्कौ यजमानैरस्मे अस्मभ्यं द्र-
 विणं धनं धत्तं प्रयच्छतं किं च युवां समुद्रः उदधिरिव स्थो भवथः । यतः सोमधानः सोम-
 निधानकलशोभवथः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इन्द्राविष्णूपिबंतमध्वोअस्यसोमस्यदत्ताज्जठरं पृणेत्याम् ।
 आवामन्धांसिमदिराण्यग्मन्नुपब्रह्माणि शृणुतं हवमे ॥ ७ ॥
 इन्द्राविष्णू इति । पिबंतम् । मध्वः । अस्य । सोमस्य । वृत्ता ।
 जठरम् । पृणेत्याम् । आ । वाम् । अन्धांसि । मदिराणि ।
 अग्मन् । उर्ष । ब्रह्माणि । शृणुतम् । हवम् । मे ॥ ७ ॥

हे दत्ता दर्शनीयाविन्द्राविष्णू युवां मध्वः अस्य मदकरं सोमस्य सोमं पिबतं किं च ज-
 ठरं उदरं पृणेत्यां सोमेन पूरयेथा । हे इन्द्राविष्णू वां युवां मदिराणि मदकराणि अन्धांसि सोमा-
 त्मकान्पन्नानि आग्मन् अभिगच्छन्तु । मे मदीयानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि हवं मदीयमाह्वानं
 चोपशृणुतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उमाजिग्यथुर्नपराजयेथेनपराजिग्येकतरश्चनैनोः ।
 इन्द्रश्चविष्णोयदपस्पृधेथां त्रेधासहस्रं वितदैरयेथाम् ॥ ८ ॥ १३ ॥
 उमा । जिग्यथुः । न । परा । जयेथे इति । न । परा । जिग्ये ।
 कतरः । चन । एनोः । इन्द्रः । च । विष्णो इति । यत् ।
 अपस्पृधेयाम् । त्रेधा । सहस्रम् । वि । तत् । ऐरयेथाम् ॥ ८ ॥ १३ ॥

हे इन्द्राविष्णू उभा उभौ युवां जिग्यधुः शत्रूनजैष्टं नपराजयेथे न पुनः कदाचन पराजयेथे एनेरेनयोर्युवयोर्मध्ये कतरश्चन एकतरोपि न पराजिग्ये न पराजैष्ट हे विष्णो इन्द्रश्च त्वं च युवां पत् यद्वस्तु प्रत्यपस्पृधेथां असुरैः सहास्पृधेथां त्रेधा लोकवेदवागात्मना त्रिधास्थितं सहस्रममितं च वितैदरयेथां व्यक्रमेथामित्यर्थः । तथा च ब्राह्मणं—उभाजिग्यधुरित्यष्टायाकस्योभोहिती जिग्यधुर्नपराजयेथे नपराजिग्यइतिनहिवयोः कतरश्चनपराजिग्यइन्द्रश्चविष्णोयदस्पृधेथां त्रेधासहस्रंवितैदरयेथामितोन्द्रश्चह वैविष्णुश्चासुरैर्युधातेतान्हस्मजित्वोचतुःकल्पामहाइतितेहतथेत्यसुरारूचुः सोमवीदिन्द्रोयावदेवायं विष्णुस्त्रिर्विक्रमते तावदस्माकमथपुष्पाकपितरदितिसहस्रान्लोकाव्चिक्रमेथोवेदानयोवाचंवदाहुः किंतत्सहस्रमितिमेलोकाइमे वेदाअथोवागितिब्रूयादैरयेथामिरयेथामिति । यद्वा तत्सहस्रं गवां सहस्रं त्रेधा व्यैरयेथामित्यर्थः ॥८॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

धृतवतीभुवनानामितिपल्लचंनवमंस्त्वं भरद्वाजस्यायं जागतं द्यावापृथिवीदेवताकं तथा चानुक्रम्यते—धृतवतीवहद्यावापृथिवीयं जागतमिति आभिज्ञविके पंचमेहनि वैश्वदेवशस्त्रे आद्यस्तृत्वावापृथिव्यमितिदिदानार्थः सूत्रितंच—धृतवती भुवनानामभिभियेन्द्रमभुभिर्वाजवद्भिरिति तृत्वायिति । बृहस्पतिसत्तवे वैश्वदेवशस्त्रे एतच्चः सूत्रितं च—आभिज्ञविके तृतीयेहनि वैश्वदेवशस्त्रे धृतेनद्यावापृथिवी इति तिस्रोद्यावापृथिवीयमितिदिदानार्थाः सूत्रितंच—धृतेनद्यावापृथिवीइति तिस्रोतन्त्रोजातइति ।

तत्र प्रथमा—

धृतवतीभुवनानामभिःश्रियोर्वीपृथ्वीमधुदुधेसुपेशंसा ।

द्यावापृथिवीवरुणस्यधर्मणाविष्कंभितेअजरेभूरिरेतसा ॥ १ ॥

धृतवती इति धृतवती । भुवनानाम् । अभिःश्रियां । उर्वी इति ।

पृथ्वी इति । मधुदुधे इति मधुदुधे । सुपेशंसा द्यावापृथिवी इति ।

वरुणस्य । धर्मणा । विष्कंभिते इति विष्कंभिते । अजरे इति ।

भूरिरेतसा ॥ १ ॥

द्यावापृथिवी हे द्यावापृथिव्यौ धृतवती दीक्षित्यौ उदकवत्यौ वा वनं धृतमित्युदक-
नामसु पाठात् भवतइति शेषः भुवनानां भूवानामभिश्रिया अभिश्रयणीये भवत इति
सर्वत्रानुसंबन्धनीयं उर्वी विस्तोर्णे पृथ्वी बहुकार्यरूपेण प्रयिते च मधुदुधे मधुनउदकस्य
दोषघ्नौ सुपेशसां गुरुषु वरुणस्य सर्वस्य नियामकस्य धर्मणा धारणेन विष्कभिते पृथग्धा-
रिते अजरे नित्ये भूरिरेतसा बहुरेतस्के बहुकार्ये वा भवतः । अत्र साक्षात् द्यावापृथिव्योः
स्तुतिमत्संगात् वरुणस्येति द्रष्टव्यं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया--

असंश्वन्ती भूरिधारे पर्यस्वती धृतं दुहाते सुकृते शुचिं व्रते ।
राजन्ती अस्य भुवनस्य रोदसी अस्मेरेतः सिञ्चतं यन्मनुर्हितम् ॥ २ ॥
असंश्वन्ती इति । भूरिधारे इति भूरिधारे । पर्यस्वती इति । धृतम् ।
दुहाते इति । सुकृते । शुचिं व्रते इति शुचिं व्रते । राजन्ती इति ।
अस्य । भुवनस्य । रोदसी इति । अस्मे इति । रेतः । सिञ्चतम् ।
यत् । मनुः इति ॥ २ ॥

असंश्वन्ती असज्जमाने व्युदस्यतीवा भूरिधारे बहुधारे दिवो वृद्धिधाराः पृथिव्याधाहु-
त्पुन्रतरसधाराः एवमुत्तोरपि बहुधारत्वं यस्यस्वती उदकवत्यौ तथा च पास्कः--असज्जमाने
इति वा व्युदस्यत्याविति वा बहुधारे उदकवत्याविति । शुचिव्रते शुचिक्रिये द्यावापृथिव्यौ सु-
कृते शोभनकारिणे यजमानाय धृतं सत्यादिसमृद्धिहेतु उदकं दुहाते । अथ मायसस्तुतिः रो-
दसी हे द्यावापृथिव्यौ अस्य भुवनस्य भूजावस्य राजन्वी ईशावे युवां अस्मै अस्माह रेतः
प्रजननसमर्थं वीर्यं सिञ्चतं यद्वेतोमनुर्हितं मनुष्येभ्यो हितं ॥ २ ॥

अथ तृतीया--

योवां मृजवे क्रमणा परोदसी मतो ददाशं घिपणे ससाधति ।
प्रप्रजाभिर्जायते धर्मणस्परिपुबोः सिक्ताविपुरुषाणि सव्रता ॥ ३ ॥

यः । वा॒म् । ऋ॒जवे॑ । क॒र्मणाय॑ । रो॒दसी॑ इति॑ । म॒र्तः । द॒दाश॑ ।
धि॒प॒णे॒ इति॑ । सः । सा॒ध॒ति॒ । प्र । प्र॒ज॒जाभिः॑ । जा॒य॒ते॒ । ध॒र्मणः॑ ।
परि॑ । यु॒वोः । सि॒क्ता । वि॒पु॒रु॒रूपाणि॑ । स॒ह॒व॒न्ता ॥ ३ ॥

धिपणे धृष्टे सर्वस्य भुवनस्य निवासभूवे वा हे रोदसी वां युवाभ्यां यो मर्तो मर्त्यः ऋजवे कर्मणाय युवयोः सुखममनाय ददाश हवींषि ददाति स मर्त्यः साधति कामान् साधयति । किं च प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः प्रजापते प्रवृद्धो भवति । धर्मणः कर्मणः परिउपरि युवोर्युवयोः सिक्ता सिकानि रेतांसि विपुरुषाणि नानावर्णानि सन्वा समानकर्माणि भूतानि जायन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

घृ॒तेन॒द्यावा॑पृ॒थि॒वीअ॒भी॒र॒ते॒घृ॒त॒श्रि॒या॒घृ॒त॒पृ॒चा॒घृ॒ता॒र॒था ।
उ॒र्वी॒पृ॒थ्वी॒हो॒त॒वृ॒ष्ये॒पु॒रो॒हि॒ते॒ते॒इ॒द्दि॒प्रा॒ई॒ळ॒ते॒सु॒अ॒मि॒ष्टये॑ ॥ ४ ॥

घृतेन । द्यावापृथिवी इति । अभिरते इत्यभिश्यते । घृतश्रिया । घृतपृचा । घृतरथा । उर्वी इति । पृथ्वी इति । होतवृष्ये । पुरोहिते इति पुरः इति । ते इति । इत् । विप्राः । ईळते । सुक्रम । इष्टये ॥ ४ ॥

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ घृतेनोदकेन अभिरुते आवृते भवतः घृतश्रिया उदकं श्रम्यत्येव घृतपृचा घृतसंप्रकेच घृतवृषा घृतं वर्धयंत्यौ च उर्वी विस्तीर्णं पृथ्वी पृथिवे च भयतः होतवृष्ये यज्ञे पुरोहिते यजमानैः पुरस्सृते च भवतः विप्राः प्राजाः स्तोताः ते इत् द्यावापृथिव्यावेव इष्टये यज्ञाय होत्रा इष्टिरिति यज्ञनामस्तु पाठादमुत्रं सुखं ईळते याचन्ते । सुखे सति हि यागाः प्रवर्तन्ते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

म॒धु॒नो॒द्यावा॑पृ॒थि॒वीमि॒मिक्ष॑तांमधु॒श्रु॒तांमधु॒दु॒घे॒मधु॒व॒त्रे ।
द॒धाने॒य॒ज्ञां॒द्रवि॑णं॒वदे॒वता॒महि॑श्रवो॒वाज॑म॒स्मेसु॒वीर्य॑म् ॥ ५ ॥

मधु । नः । द्यावापृथिवी इति । मिमिक्षताम् । मधुश्रुता ।

मधुदुघे इति मधुश्रुते । मधुवत्रे इति मधुश्रुते । दधाने इति । यज्ञम् । द्रविणम् । च । देवता । महि । श्रवः । वाजम् । अस्मे इति । सुवीर्यम् ॥ ५ ॥

मधुश्रुतः उदकस्य क्षारयिष्यौ मधुदुषे उदकदोग्ध्यौ मधुवते उदकार्थकर्माणौ देवता देव-
ताभूते अस्मे अस्मासु यज्ञं द्रविणं धनं च महि महत् श्रवोयशः वाजमनं सुवीर्यं सुवीरत्वं च
दधाने ददत्यौ धावापृथिवी धावापृथिव्यौ नोस्मान् मधु मधुना तृतीयैकवचनस्य तुक् मिमि
क्षतां सिंचतां ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ऊर्जनोद्यौश्चपृथिवीचपिन्वतांपितामताविंश्वविदासुदंससा ।
संरराणोरोदसीविंश्वशंभुवासुनिवाजंरयिमस्मेसमिन्वताम् ॥ ६ ॥ १४ ॥

ऊर्जम् । नः । यौः । च । पृथिवी । च । पिन्वताम् । पिता । माता ।
विंश्वविदां । सुदंससा । संरराणे इति समरराणे । रोदसी इति ।
विंश्वशंभुवा । सुनिम् । वाजम् । रयिम् । अस्मे इति ।
सम् । इन्वताम् ॥ ६ ॥ १४ ॥

पिता वर्षस्य सेतृत्वेन पितृभूता यौश्च माता धारकत्वेन मातृभूता पृथिवी च उभे नः
अस्मभ्यं ऊर्जमनं पिन्वतां यच्छतां । किंच विश्वविदा विश्वं जानंत्यौ विश्वस्य वेदयिष्यौ वा
सुदंससा सुकर्माणौ संरराणे परस्परपकार्योपकारकभावेन सहस्रममाणे विश्वशंभुवा सर्वस्य
भावयिष्यौ रोदसी धावापृथिव्यौ अस्मे अस्मासु सनिं संभजनीयं पुत्रादिकं वाजं बलं रयिं
धनं च समिन्वतां संप्रेरयतां ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

उदुप्यदेवइतिपल्लवं दशमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्पणं सवितृदेवताकं आद्यास्तिस्रोजगत्यः चतुर्धर्मा-
द्यास्तिस्रस्त्रिष्टुभः तथा चानुक्रान्तं—उदुप्यः सावितं त्रिभिष्टुबन्तमिति सूक्तविनियोगोद्वेगिकः चा-
तुर्विधिकेहनि वैश्वदेवशस्त्रे आद्यस्तुतः सावित्रसूक्तस्थाने आपवनीयः सूचितं च—उदुप्यदेवः
सविता हिरण्ययेति तिस्रः वेदिधावापृथिवीति । बृहस्पतिसवेमि वैश्वदेवशस्त्रे सावित्रसूक्तस्थाने
एतत्तुतः सूचितं च उदुप्यदेवः सविताहिरण्ययेत्यनुत्तिष्ठेदिति । व्यूह्ये पंचमेहनि वैश्वदेवशस्त्रे
उदुप्यदेवः सविता दम्नान् इति तृचः सावित्रनिबिद्धानार्थः सूचितं च—उदुप्यदेवः सविता दम्ना-
इति तिस्र इति । वैश्वदेवपर्वणि सावित्रद्वादशकपाटस्य वाममध्येवियाज्या सूचितं च—वाममध्ये-
वितर्वागमन्धः भूपन्तवज्जतेवयमिति ।

तत्र प्रथमा—

उदुप्यदेवःसविताहिरण्ययावाहूअयंस्तुसर्वनायसुकृतुः ।

घृतेनपाणीअग्निमुष्णुतेमखोयुवांसुदक्षोरजसोविधर्मणि ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । देवः । सविता । हिरण्यया । बाहू इति ।

अयंस्तु । सर्वनाय । सुदक्षः । घृतेन । पाणी इति । अग्नि ।

मुष्णुते । मखः । युवा । सुदक्षः । रजसः । विधर्मणि ॥ १ ॥

देवो घोटमानः सुकृतुः सुकर्मा स्यः सः प्रसिद्धः सविता हिरण्यया हिरण्ययौ आत्मीयौ बाहू सर्वनाय सुवनाय दानाय वा उदयंस्त उद्यच्छति किंच मखो महनीयो युवा नित्यतरुणः सुदक्षः सुमत्तः रजसो लोकस्पोदकस्यवा विधर्मणि विधारणे स्थितः घृतेनोदकेन पूर्णो स्वी पाणी अग्निमुष्णुते अभिप्रेरयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

देवस्यव्यंशंसवितुःसर्वीमनिश्रेष्ठेस्यामवसुनश्चदावने ।

योविश्वस्यद्विपदोयश्चतुष्पदोनिवेशनिप्रसवेचासिभूमनः ॥ २ ॥

देवस्य । न्यम् । सवितुः । सर्वीमनि । श्रेष्ठे । स्याम् । वसुनः ।

च । दावने । यः । विश्वस्य । द्विपदः । यः । चतुःस्पदः ।

निवेशनि । प्रसवे । च । असि । भूमनः ॥ २ ॥

तस्य देवस्य सवितुः प्रेरकस्य सर्वीमनि प्रसवे अनुज्ञाने तथा च यास्कः—सर्वीमनिप्रसवेतिश्रेष्ठे । अतिशयेन प्रशस्ते वसुनो धनस्य दावने दाने च व्यंशं स्याम समर्थाभूयस्म यस्य विश्वस्य सर्वस्य द्विपदोनिवेशने स्थितौ प्रसवे च स्वर्तनोसि यस्तं भूमनो भूरेश्वतुष्पदोनिवेशने । प्रसवे च स्वर्तनोसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अदब्धेभिः सवितः पायुभिर्धृशिवेभिर्यपरिपाहि नो गयम् ।

हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षामाकिर्नो अघशंस दर्शत ॥ ३ ॥

अदब्धेभिः । सुवित्तिरिति । पायुर्भिः । त्वम् । शिवेभिः । अय ।

परि । पाहि । नः । गयम् । हिरण्यजिह्वः । सुविताय । नव्यसे ।

रक्ष । माकिः । नः । अघशंसः । ईशत ॥ ३ ॥

हे सवितः अदब्धेभिः अहिंसितैः पायुभिः तेजोभिः रक्षणसाधनैर्वा शिवेभिः सुखकारिभिः नोस्माकं गयं गृहं धनं वा गयः छुदरइति गृहनामसु मोहं गयइति धननामसु पाठात् अय परिपाहि रक्ष । हिरण्यजिह्वो हितरमणीयवाक् त्वं तथाच यास्कः—हिरण्यकस्मादित्युपक्रम्य हितरमणं भवतीति वेति । सुविताय सुताय नव्यसे नवतराय भव रक्ष अस्मान्पातय च नोस्माकमघ शंसः अनर्थमाशंसमानः शत्रुः माकिरीशव मेशत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उदुप्यदेवः सविता दमूना हिरण्यपाणिः प्रतिदोषमस्थात् ।

अयो हनुर्यजतो मन्द्रजिह्व आदाशुपे सुवति भूरि वामम् ॥ ४ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । देवः । सुविता । दमूनाः । हिरण्यपाणिः ।

प्रतिदोषम् । अस्थात् । अयः हनुः । यजतः । मन्द्रजिह्वः । आ ।

दाशुपे । सुवति । भूरि । वामम् ॥ ४ ॥

देवो द्योतमानः दमूनाः दममनाः दानमनावा तथा च यास्कः—दमूनादममनावा दानमनावा दानमनावेति । हिरण्यपाणिः हिरण्यपाणिः अयो हनुः हिरण्यमहनुः रुक्मं अय इति हिरण्यमनामसु पाठात् यजतो यष्ट्यः मन्द्रजिह्वः मोदमानवाक् स्यः सः सविता प्रतिदोषं प्रतिरात्रं रात्रेरवसाने उदस्थात् उत्तिष्ठतु यो दाशुपे यजमानाय महं भूरि पभूत् वामं वननीयं संभजनीयमन्नं वामं वननीयमिति यास्कः । आसुवति प्रेरयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उद्दृअयौउपवक्तेवबाहूहिरण्ययांसवितासुप्रतीका ।

दिवोरोहोस्यरुहृत्पृथिव्याअरीरमत्पतयत्कच्चिदभ्वम् ॥ ५ ॥

उत् । ऊँ इति । अयान् । उपवक्ताऽर्द्धव । बाहू इति । हिरण्यया ।

सविता । सुप्रतीका । दिवः । रोहोसि । अरुहृत् । पृथिव्याः ।

अरीरमत् । पतयत् । कत् । चित् । अभ्वम् ॥ ५ ॥

सविता उपवक्तेव अस्माकमधिबक्तेव हिरण्यया हिरण्यमयौ सुप्रतीका शोभनावयवौ
बाहू उदयान् उद्यच्छतुषोऽयं पृथिव्याः पृथिवीपयेन्तात् दिवोनरिसस्य रोहोसि उच्छिन्नम-
देशान् भरुहृत् रोहति पतयत् गच्छत् कच्चिद भवति विदध्वं महत् सर्वं वस्तुजानं विरोहितं
अरीरमत् रमयति च ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

वाममद्यसवितर्वाममुश्वोदिवेदिवेवाममस्मभ्यंसावीः ।

वामस्यहिक्षयस्यदेवभूरैरयाधियावामभार्जःस्याम ॥ ६ ॥ १५ ॥

वामम् । अद्य । सवितः । वामम् । ऊँ इति । श्वः । दिवेऽदिवे ।

वामम् । अस्मभ्यम् । सावीः । वामस्य । हि । क्षयस्य ।

देव । भूरैः । अया । धिया । वामभार्जः । स्याम ॥ ६ ॥ १५ ॥

हे सवितः अस्मभ्यं वामं धनं अद्य सावीः सुव श्वश्च वामं धनं प्रसूय किं बहुक्तया
दिवेदिवे प्रतिदिनं वामं धनं प्रसूय हे देव हि यस्मात् क्षयस्य निवासभूवस्य भूरैः प्रभूवस्य
वामस्य दातासि अतो वयं अया अनया धिया स्तुत्या वामभार्जो धनवन्तः स्याम भूयोऽस्म
उ इति पूरणः ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

इन्द्रातोमापहीविपंचर्चनिकादर्शं सूक्तं नारदाजस्यार्चं वैद्युतं इन्द्रातोमदेवताकं अनुक्रम्य-
तेच—इन्द्रातोमापंचैन्द्रातोममिति सूक्तविनियोमोऽंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रासोमा महितद्वा महित्वं युवं महानि प्रथमानि चक्रधुः ।
युवं सूर्यं विविदधुः युवं स्वर्गं विश्वा तर्मांसि हतं निदधुः ॥ १ ॥
इन्द्रासोमा । महि । तत् । वाग् । महिस्त्वम् । युवम् । महानि ।
प्रथमानि । चक्रधुः । युवम् । सूर्यम् । विविदधुः । युवम् ।
स्वर्गः । विश्वा । तर्मांसि । अहतम् । निदः । च ॥ १ ॥

इन्द्रासोमा हे इन्द्रासोमौ वां युवयोः तन्महित्वं महत्त्वं महि महत् । किं तदित्यत आह युवं युवां महानि महानि प्रथमानि प्रथमानि मुख्यानि वा भूतानि प्रथम इति मुख्यनामप्रथमो भव-
तीति यास्कः । चक्रधुः अकार्षे । किंच युवं युवां सूर्यं विविदधुः अलंभयत् च जनान् युवं युवां
स्वरुदकं च विविदधुः हेम स्वरित्युदकनामसु पाठाव अपि च विश्वा विश्वानि तर्मांसि निदधुः
निन्दितुनसुरांश्च अहत्वं अहिंस्तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रासोमा वासतयमुपासन् मुत्सूर्यं नयथो ज्योतिषा सह ।
उपधांस्कम्भधुः स्कम्भनेना प्रथतं पृथिवीमातरं वि ॥ २ ॥
इन्द्रासोमा । वासतयः । उपसम् । उत् । सूर्यम् । नयथः ।
ज्योतिषा । सह । उप । द्याम् । स्कम्भधुः । स्कम्भनेन ।
अप्रथयतम् । पृथिवीम् । मातरं । वि ॥ २ ॥

इन्द्रासोमा हे इन्द्रासोमौ उपसं वासतयः विवातयथः उपसं व्यञ्जनीं कारयथ इत्य-
र्थः । किं च सूर्यं ज्योतिषा तेजसा सह उन्नयथः अपि च द्यां दिवं स्कम्भनेन स्तम्भने हेतुनान्त-
रिक्षेण मध्ये स्थापितेन उपस्कम्भधुः अस्तंभयत् मातरं विश्वस्य मातृभूतां पृथिवीं व्यमथत्
व्यमथयतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रासोमा वहिमपः परिष्ठां ह्यो वृत्रमनुवां द्यौरमन्यत ।
प्राणां स्पैरस्यतं दीनामांसं मुद्राणि पप्रधुः पुरुणि ॥ ३ ॥

इन्द्रासोमौ । अहिम् । अपः । परिहस्याम् । हयः । वृत्रम् । अनुं ।
वाम् । द्यौः । अमन्यत् । प्र । अर्णासि । ऐरयतम् । नदीनाम् ।
आ । समुद्राणि । पप्रयुः । पुच्छणि ॥ ३ ॥

हे इन्द्रासोमौ अहिं जयत आहन्तारं अपोमेघस्थान्मुदकानि परिठां परिवृत्यस्थितं वृ-
त्रं असुरं हयः हतं तदानीं द्यौर्वा युवां अन्वमन्यत किं च नदीनां अर्णास्मुदकानि भैरयतं
पुच्छणि बहुनि तुयि पुर्वति बहुनामसु पाठाव समुद्राणि उदकस्थानानि आपप्रयुः उदकैरापूरयतं
च । अथवा समुदन्तीति उदकान्येष समुद्राणि तानि रसेनापूरयतमित्यर्थः तथा च यास्कः—
समुद्रः कस्मात्समुद्रवंत्यस्मादापः सपभिद्रवंत्येनमापःसंगोदन्वेस्मिभूतानिसमुद्रकोभवतिसमुन-
चीतिवेति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रासोमापक्रमासास्वन्तर्निगवामिदधधुर्वक्षणासु ।
जगृभधुरनेपिनद्धमासुरुक्षाच्चित्रासुजगतीष्वन्तः ॥ ४ ॥
इन्द्रासोमा । पक्रम । आमासु । अन्तः । नि । गवाम् । इत् ।
दधुः । वक्षणासु । जगृभधुः । अनपिदनद्धम् । आसु ।
रुक्षात् । चित्रासु । जगतीषु । अन्तरिति ॥ ४ ॥

इन्द्रासोमा हे इन्द्रासोमौ आमासु अपक्रासु गवां वक्षणासु ऊधःसु अन्तर्मध्ये पक्वं
पयो निदधुः । किं च चित्रासु नानावर्णासु आसु जगतीषु गोषु इळा जगतीति गोनामसु पाठाव
अन्तर्मध्ये अनपिनद्धं केनाप्यबद्धं रुक्षात् शुक्लवर्णं पयोजगृभधुः यथा पृथिव्यां स्वयं न क्षर-
ति तथा धारितवन्तावित्यर्थः । इदिति पूरणः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रासोमाद्युवमद्भुतंरुद्रमपत्यसाचंश्रुत्यैरराथे ।
युवंशुष्मंनर्धचर्पणिभ्यःसंविन्वयथुःपृतनपाहमुया ॥ ५ ॥ १६ ॥

इन्द्रासोमा । युवम् । अङ्गम् । तरुत्रम् । अपत्यसाचम् । श्रुत्यम् ।

रराथे इति । युवम् । शुष्मम् । नर्यम् । चर्षणिः । सम ।

विव्यथुः । पृतनासहम् । उग्रा ॥ ५ ॥ १६ ॥

इन्द्रासोमा हे इन्द्रासोमौ युवं यवां तरुत्रं तारकं अपत्यसाचं संतानयुक्तं श्रुत्यं श्रवणी-
यं रथिं धनं अंगं क्षिप्रं रराथे अस्मभ्यं धरथः किंच उग्रा हे उट्टर्णाविन्द्रासोमौ युवं युवां नर्यं
नृभ्योहितं पृतनासहं शत्रुसैन्याभिभावुकं शुष्मं बलं चर्षणिभ्योमनुष्येभ्यः कृष्टयः चर्षणय इ-
तिमनुष्यनामस्तु पाठात् संविव्यथुः समतनुतं परिविष्टयथावा ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

योअद्रिभिदितृचंद्रादशंसूक्तं बार्हस्पत्यं भरद्वाजस्यार्षं वैद्युर्षं तथा चानुक्रम्यते—यो-
अद्रिभितृचंबार्हस्पत्यमिति आभिष्वविकेपूषध्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे स्तोमातिश-
सनार्थमिदं सूक्तं सूत्र्यवे हि योअद्रिभिपतेदिवइति सूक्ते इति । वाजपेये बार्हस्पत्ये चरौ
बृहस्पतिः समयपदसनि त्वामीळेअजिरंदूत्यायेति ।

तत्र प्रथमा—

योअद्रिभिर्त्थमजाऋतावाबृहस्पतिराद्विरसोहविष्मान् ।

द्विबर्हज्माप्राघर्मसत्पितानआरोदसीवृषभोरैरवीति ॥ १ ॥

यः । अद्रिः । भित् । प्रथमः । जाः । ऋतः । वा । बृहस्पतिः ।

आद्विरसः । हविष्मान् । द्विबर्हज्मा । प्राघर्मसत् ।

पितान् । नः । आ । रोदसी इति । वृषभः । रोरवीति ॥ १ ॥

योबृहस्पतिः अद्रिभित् पणिभिर्विरचितानां शिल्पोन्वयानां भेषा मेधानां विदारको वा
अद्रिः भवेति मेघनामस्तु पाठात् प्रथमजाः प्रजापतेर्वीर्यात् प्रथमं जातः ऋतावा सत्यवानुदकवा-
न्वा अंगिरसः पथाज्जातः तथा च निगमः—यैगाराभासंस्तेंगिरसोभवन्त्यदंगाराः पुनरवशान्ता-
उददीप्यन्ततद्बृहस्पतिरभवर्दिवि । हविष्मान् यज्ञभागवान् द्विबर्हज्मा द्वयोर्लोकयोर्बृहिवगमनः
प्राघर्मसत् प्रकर्षेण दीप्तस्थाने वर्तमानो नोस्माकं पिता पाठयित्वा भवति सवृहस्पतिः वृषभो
वर्षकः सन् रोदसी द्यावापृथिव्यौ आरोरवीति अभिगर्जति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जनापचिद्यईवतउलोकंहृस्पतिर्देवहूतौचकार ।

घ्नन्वृत्राणिविपुरोददर्शतिजयञ्छत्रैर्मित्रान्पृतसुसाहन् ॥ २ ॥

जनाय । चित् । यः । ईवते । ऊँ इति । लो॒कम् । बृ॒ह॒स्पतिः ।

दे॒व॒हू॒तौ । च॒कार । घ्नन् । वृ॒त्रा॒णि । वि । पुरः । दर्द॒री॒ति ।

जयन् । शत्रून् । अ॒मि॒त्रान् । पृ॒त॒ऽसु । स॒हन् ॥ २ ॥

अपि च यो बृहस्पतिः देवहूतौ यज्ञे वर्षमानाय ईवते उपगच्छते स्तोत्रे जनाय लोकं स्थानं चकार करोति चिदिति पूरणः सवृत्राण्यावरकाणि तर्मांसि घ्नन् निवारयन् पृतसु युध्येषु शत्रून् जयन् अमित्रान् सहन् अमित्रघ्नन् पुरः आसुरीः पुरीः विदर्शति भृशं विदारयति ॥२॥

अथ तृतीया—

बृहस्पतिःसमजयद्सूनिमहोवृजान्गोमर्तौदेवएषः ।

अपःसिपांसन्त्स्वर्शप्रतीतोबृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमर्कैः ॥ ३ ॥ १७ ॥

बृहस्पतिः । सम् । अ॒ज॒यत् । व॒सू॒नि । म॒हः । वृ॒जा॒न् ।

गो॒ऽम॒र्तः । दे॒वः । ए॒षः । अ॒पः । सि॒पा॒सन् । त्वः । अ॒र्प॒ति॒ऽद्भ॒तः ।

बृहस्पतिः । ह॒न्ति । अ॒मि॒त्रम् । अ॒र्कैः ॥ ३ ॥ १७ ॥

देवोद्योतमानः एषप्रसिद्धो बृहस्पतिः वसूनि पणीनामसुराणां यलस्य वा धनानि महो महवो गोमर्तो गोसहितान् व्रजांश्च समजयत् तथा च निगमौ—बृहस्पतिर्गोवपुषो वलस्य निर्मजानं नपर्वणोजभारेति । दूरमितपणयो वरीय उद्भावोपन्तुमिनतीर्क्रेण । बृहस्पतिर्या अविन्दजिगूह्याः सोमो ब्रावाणकपयश्च विप्रा इति । किंच बृहस्पतिः अपतीवः केनाप्यपतिगतः सिपासन् संभक्तुमिच्छन् त्वः स्वर्गस्य अमित्रं असुरं अर्कैरचनसाधनैर्वैर्हन्ति अर्को भत्रो भवदियदेनेनाचं गीति यास्कः ॥ ३ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

सोमारुद्रेविवचुर्कचं त्रयोदशं सुकं नरद्वानस्यापैत्रैष्टुभं सोमारुददेवताकं अनुक्रम्यते
च सोमारुद्राचतुष्कं सोमारौद्रमिति । विनियोगोलैमिकः ।

तत्र प्रथमा—

सोमारुद्राधारयेथामसूर्यं भ्रवांमिष्टयोरमश्रुवन्तु ।
दमेदमेससरत्नादधानाशानोभूतं द्विपदेशं चतुष्पदे ॥ १ ॥
सोमारुद्रा । धारयेथाम् । असूर्यम् । अ । वाम् । इष्टयः ।
अरम् । अश्रुवन्तु । दमेदमे । सप्त । रत्ना । दधाना । शम् ।
नः । भूतम् । द्विःपदे । शम् । चतुःपदे ॥ १ ॥

सोमारुद्रा हे सोमारुद्रौ असूर्यं असुरसंबन्धिवलं अस्मासु धारयेथां किं च दमेदमे
सर्वेष्वस्मद्गृहेषु इष्टयोपज्ञाः वां युवां अरमलं पर्याप्तं प्राश्रुवन्तु प्रकर्षेणव्यामुवन्तु । अपि च
युवां सप्तरत्ना रत्नानि दधाना धारयन्तौ नोस्मभ्यं शं सुखकरी सुखरत्ना वा भूतं भवतं । दि-
पदे अस्मदीयाय पुत्रादये चतुष्पदे पञ्चादये च शं भूतं भवतं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सोमारुद्रा विहृतं विपूचीमभीवायानोगर्धमाविशेश ।
आरेवांधेथानिर्कृतिं पराचैरस्मेभद्रासौश्रवसानि सन्तु ॥ २ ॥
सोमारुद्रा । वि । वृहृतम् । विपूचीम् । अभीवा । या । नः ।
गर्धम् । आऽविशेश । आरे । बांधेथाम् । निःकृतिम् ।
पराचैः । अस्मे । कृति । भद्रा सौश्रवसानि । सन्तु ॥ २ ॥

सोमारुद्रा हे सोमारुद्रौ नोस्माकं गर्धं गृहं गृहगवंपाणिजावंबा याअभीवा योरोगआविशेश
साविपूर्वां विष्वक् सर्वतो गच्छन्तीं अभीवां विवृहवं वियोजयतं । अपि च निःकृतिपदस्मीं प-
राचैः पराग्यथाभवति तथा आरे दूरे बांधेथां निवारयतं । अस्मे अस्माकं भद्रा भद्राणि सौश्र-
वसानि अजानि यथांति च संतु भवन्तु सुश्रवसौभावः सौश्रवसं श्रवोन्नयशब्ध ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोमारुद्रायुवमेतान्यस्मेविश्वातनूपुंभेपजानिधत्तम् ।
 अवस्पतंमुञ्चतंयज्ञोअस्तितनूपुंवृद्धंकृतमेनोअस्मत् ॥ ३ ॥
 सोमारुद्रा । युवम् । एतानि । अस्मे इति । विश्वा । तनूपुं ।
 भेपजानि । धत्तम् । अव । स्पतम् । मुञ्चतम् । यत् । नः ।
 अस्ति । तनूपुं । वृद्धम् । कृतम् । एनः । अस्मत् ॥ ३ ॥

हे सोमारुद्रा सोमारुद्रौ युवं युवां अस्मे अस्माकं तनूध्वेपु एतानि प्रसिद्धानि विश्वा
 सर्वाणि भेषजानि धत्तं धारयतं । किं च नोस्माकं तनूध्वेपु अस्माभिः कृतं वर्यं च यदेनः
 पापमस्ति विद्यते तस्याप्यं अवस्पतं क्षपयतं श्चययतं शिथिलयन्वं कुरुतमित्यर्थः । अस्मदस्म-
 न्नोमुञ्चतंच ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तिग्मायुधौतिग्महेतीसुशेवौसोमारुद्राबिहसुमृळतनः ।
 प्रनोमुञ्चतंवरुणस्यपाशाद्रोपायतनःसुमनस्यमाना ॥४॥१८॥
 तिग्मऽआयुधौ । तिग्महेती इति तिग्महेती । सुशेवौ ।
 सोमारुद्रौ । बृह । सु । मृळतम् । नः । प्र । नः । मुञ्चतम् । वरुणस्य ।
 पाशात् । गोपायतम् । नः । सुमनस्यमाना ॥ ४ ॥ १८ ॥

हेसोमारुद्रौ तिग्मायुधौ दीवघनुजौ तिग्महेती तीक्ष्णशरीरौ सुशेवौ शोभनसुखप्रदौ सु-
 मनस्यमाना शोभनमनःस्तोत्रमिच्छन्तौ सुमनस्यमानौ स्वयमानौ सुमनसौ वा सन्तौ युवां इह
 लोके नोस्मान् सु अत्यन्तं मृळवं सुखयतं नोस्मान्वरुणस्य पाशात् प्रमुञ्चतं नोस्मान् गोपायतं
 आपद्भोरक्षतं च ॥ ४ ॥

॥ इति पंचमस्य पथ्येष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

जीमूतस्येत्येकोनविंशार्चचतुर्दशसंस्कं भारद्वाजस्पष्टापोरापं अनुक्रम्यते च—जीमूतस्यैव-
कोनापायुर्भारद्वाजः संग्रामांगान्यृक्षोभितुष्टाववर्मधनुर्ग्यामार्त्नीद्विपुधिंजगत्पथं सारथिमर्धे-
श्वीनश्वात्रयं रथगोषावजगत्यादि लिङ्गोक्तदेवताद्वाङ्ग्यामिषूः प्रतोदंहस्तग्रन्द्वाङ्ग्यामिषूः पराः
पञ्चयादयो लिङ्गोक्तदेवताः संग्रामाशिपोन्त्यानुष्टुप् ऋजीवआलाकेविचद्वेदेइति । रथेतिष्ठन् बा-
ह्मणासद्विषष्टीदशम्यौ जगत्पथौ अंत्यायोः स्वोअरण्येत्येवानुष्टुप् ऋजीवेआजघन्तिआ-
लाकाअवस्तुष्टायोः स्वइतिपञ्चानुष्टुभः यत्रबाणाइविषंकिः शिष्टास्त्रिष्टुभः आघयावर्मस्तू-
यते द्वितीययाधनुः तृतीययाङ्ग्या चतुर्थ्याआर्त्नी पञ्चम्याइपुधिः अतः पञ्चानांवर्माङ्गादेवताः
पञ्चधाः पूर्वार्धेनसारथिः स्तूयते अतः सार्धचैस्तदेवताकः उत्तरार्धेनरथ्ययः स्तूयन्ते सप्तम्या-
अश्वाः अष्टम्यारथः नवम्यारथगोषाः अतस्तास्तदेवताकाः ब्राह्मणासद्विषस्याब्राह्मणपितृसो-
म्यद्यावापृथिवीपूषाणोलिङ्गोक्तदेवताः एकादशीद्वादश्याविपुस्तुतिरूपत्वात् इपुदेवताके त्रयो-
दश्यामतोदः चतुर्दश्याहस्तघ्नः पञ्चदशोषोडश्याविपुदेवताके सप्तदश्यायुद्धभूमिन्नल्लणस्पद-
तिरुषालिङ्गोक्तदेवताः अष्टादश्याः कवचसोमवरुणदेवताः अंत्यायादेवाब्रह्मचदेवता युद्धेअने-
नसूक्तेमराजानसंनहायेत् तथाचाश्वलायनः—संग्रामेसमुपोह्मेराजानसंनहायेदात्वाहार्पणन्तरेधी-
विपश्चाद्गृथस्यावस्थायजीमूतस्येवभवतिप्रतीकमिति कवचंप्रच्छेदुत्तरयाधनुरुत्तरांवाचयेत्स-
यंचतुर्थार्जिपेत्यंचम्येपुधिंप्रच्छेदभिमवर्तमानेपृष्ठांसप्तम्याश्वानष्टमीमिषून्वेक्षमाणं वाचयत्यहि-
रिवभोगैःपैर्पेतिबाहुमिति तलं नह्यमानमिति तथाचावस्तुष्टापरपतेतीपून्विषजंयेयत्रबाणाः
संपतन्तीतिमुष्ममानेपुजपेतसंशिष्यादिति । अध्यायोषाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलांत्यहोमे योनःस्व-
हायया ।

तत्र प्रथमा—

जीमूतस्येवमवतिप्रतीकंयद्दुर्मीयातिसमदामुपस्थे ।

अनाविद्धयातन्वाजयत्वंसत्त्वावर्मणोमहिमापिपर्तु ॥ १ ॥

जीमूतस्यइद्व । अवति । प्रतीकम् । यत् । वर्मा । याति ।

सप्तम्याम् । उपस्थे । अनाविद्धया । तन्वा । जय ।

त्वम् । सः । त्वा । वर्मणः । महिमा । पिपर्तु ॥ १ ॥

समदां संग्रामाणां उपस्थे उपस्थाने सति यद्यदार्थं राजा वर्मा कवची याति तदा लोह-
मयेन वर्मणा सन्नद्धस्य राज्ञः प्रतीकं रूपं जीमूतस्येव मेघस्येव अवति मेघस्य पादशं रूपं ता-

दृशमस्य भववीत्यर्थः हे राजन् त्वं अनाविद्यया शत्रुभिरवाधितया तन्वा शरीरेण शत्रून् जय
वर्मणः सतादृशो महिमा त्वा त्वां पिपर्वुं पालयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

धन्वनागाधन्वनाजिजयेमधन्वनातीव्राःसमदोजयेम ।
धनुःशत्रोरपकांमंरुणोतिधन्वनासर्वाःप्रदिशोजयेम ॥ २॥
धन्वना । गाः । धन्वना । आजिम् । जयेम् । धन्वना । तीव्राः ।
समदः । जयेम् । धनुः । शत्रोः । अपहकामम् । रुणोति ।
धन्वना । सर्वाः । प्रदिशः । जयेम् ॥ २ ॥

धन्वना चापेन गाः शत्रूणां जयेम ययं वशीकरवाम धन्वना आर्जि संग्रामं च जयेम ध-
न्वना तीव्राः उद्धताः समदः अत्यन्तमदवतीः शत्रुसेनाश्च जयेम तथाचयास्कः—समदः
समदोवातेः समदोवामदतेरिति । धनुः शत्रोरपकामं कामस्यापार्यं रुणोति करोतु । किं च ध-
न्वना ययं सर्वाः प्रदिशः सर्वास्तु दिक्षु वर्तमानान् शत्रून् जयेम प्रदिक् शब्दो लक्षणया तत्स्थेषु
पुरुषेषु वर्तते मंचाः क्रोशंतीविवद । धन्वन् शब्दस्य जयतेधावृत्तिरावराधा ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृक्षयन्तीवेदागनीगन्तिकर्णप्रियंसखायंपरिपस्वजाना ।
योपेवशिङ्गेवितृताधिधन्वज्याइयंसमनेपारयन्ती ॥ ३ ॥
वृक्षयन्तीइद्व । इत् । आ । गनीगन्ति । कर्णम् । प्रियम् ।
सखायम् । परिहसस्वजाना । योर्थाइद्व । शिङ्गे । विहर्तता ।
आधि । धन्वन् । ज्या । इयम् । समने । पारयन्ती ॥ ३ ॥

पूर्वत्र ऋग्वेयेन कवचधनुषी स्तुते अत्र ज्यास्तुतिः इयं ज्या समने संग्रामे धन्वन्
धन्वनि अधीति सप्तम्यर्थानुवादः । वितृता विस्तृता पारयन्ती पारं भयन्ती प्रियं प्रियकरं वाक्यं
वृक्षयन्ती इव कर्णं धन्विनो राज्ञः कर्णपदेशं आगनीगन्ति आगच्छति । इदिति पूरणः योषा
नारी सखायं पतिमिव परिपस्वजाना इषुं परिष्वजमाना शिङ्गे शब्दायते च । तथाच या-

स्कः—वक्ष्यन्तीवागच्छति कर्णप्रियमिव सस्त्रायमिषुं परिष्वजमाना योषेव शिके शब्दं करोति
वितताधिधनुषिज्येयं समने संग्रामे पारयन्ती पारं नयन्तीति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ते आचरन्ती समने योपां मातेव पुत्रं विभृतामुपस्थे ।
अपशन्नून् विध्यतां संविदाने आर्त्ता इमे विष्फुरन्ती अमित्रान् ॥ ४ ॥
ते इति । आचरन्ती इत्याश्चरन्ती । समनाश्च । योपां । माताश्च ।
पुत्रम् । विभृताम् । उपस्थे । अपं । शन्नून् । विध्यताम् ।
संविदाने इति समं विदाने । आर्त्ता इति । इमे इति ।
विष्फुरन्ती इति विष्फुरन्ती । अमित्रान् ॥ ४ ॥

अत्र धनुःकोट्योः स्तुतिः वे धनुःकोट्यौ समनेव समनस्केव योषा पतिसमीपं न त्यजति
तद्दावरन्ती अभितभरंत्यौ उपस्थे उपस्थाने मातेव पुत्रं यथा माता पुत्रं पारयति तद्वत् विभृतां
राजानं धारयेतां । किं च इमे धनुःकोट्यौ संविदाने संजानाने विसंबाद्ग्रहिते आर्त्ता गच्छन्त्यौ
ऋगताविति धातोः चुर्यमिष्यां निरिति बाहुलकात् निप्रत्ययो धातोरातेभावश्च ततः रुदिकाराद-
किन इति ङीप् द्विवचनस्य पूर्वसवर्णः अस्य रात्तः अमित्रान् विष्फुरन्ती विहिंसंत्यौ शार्भश्च
अपविभ्यतां । तथाच यास्कः—वे आचारन्ती समनसा विवयोषे मातेव पुत्रं विभृतामुपस्थ उपस्थाने
पविभ्यतां शन्नून् संविदाने आर्त्ता विमे विप्रवत्यावमित्रानिति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्वा रूणोति समनावगत्य ।
इषुधिसङ्घाः पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धोजयति प्रसूतः ॥ ५ ॥ ११ ॥

बह्वीनाम् । पिता । बहूः । अस्थ । पुत्रः । चिश्वा । रूणोति ।
समना । अवगत्य । इषुधिसः । सङ्घाः । पृतनाः ।
च । सर्वाः । पृष्ठे । निनद्धः । जयति । प्रसूतः ॥ ५ ॥ ११ ॥

इषुधिरत्र स्तूपवे इषुधिः बह्वीनामिषूणां पिता भवति रक्षणहेतुत्वात् पितेत्युच्यते इषुशब्द-
स्योभयसिङ्गत्वात् बह्वीनामिति प्रयोगः अस्य इषुधेः पुत्रः इषुर्नैदुर्भवति बहवः इषवो हि इषु-
धौ निधीयन्ते इषूणां निधानत्वादिषुधिः तथाच यास्कः—इषुधिरिषूणां निधानमिति । विश्वाक-
णोति चिश्चेति शब्दानुवृत्तिः इषुषूत्रियमाणेषु इषुधिश्चिश्वाशब्दं करोति । किं च इषुधिः पृष्ठे निमज्जः
धन्विनो राज्ञः पृष्ठभागे जग्धः समना युद्धानि अवगत्य प्राप्य प्रसूतः प्रसूतवन् कर्त्तरिनिष्ठा
इषुन्प्रेरयन् संकाः सहकायन्ति शब्दायन्ते इति संकाः पृवनाः सर्वाः सेनाः जयति ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य प्रथमे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षष्ठी—

रथेतिष्ठन्नयतिवाजिनःपुरोयत्रयत्रकामयतेसुपारुधिः ।
अभीशूनांमहिमानंपनायतमनःपश्चादनुपच्छन्तिरश्मयः ॥ ६ ॥

रथे । तिष्ठन् । नयति । वाजिनः । पुरः । यत्रयत्र । कामयति ।
सुप्तारुधिः । अभीशूनाम् । महिमानम् । पनायत । मनः ।
पश्चात् । अनु । पच्छन्ति । रश्मयः ॥ ६ ॥

अत्र पूर्वार्धे सारथिस्तुतिः उत्तरार्धेभीशूनां तुतिः सुपारुधिः शोभनसारथिः रथे तिष्ठन्
पुरः पुरस्तात् वर्तमानान् वाजिनोऽश्वान् यत्र यत्र नेतुं कामयते तत्र तत्र नयति ये रथे रश्मयो-
ऽवग्रीवाभ्यां व्याप्य वर्तमानाः प्रायाः पश्चात् रथस्य पृष्ठभागे विद्यमानानां श्वान् मनः सारथे-
र्मनोनुकूलं अनुपच्छन्ति निषच्छन्ति तेषामभीशूनां रश्मीनां महिमानं महत्त्वं पनायत हे जनाः
स्तुत तथाच यास्कः—रथेतिष्ठन्नयतिवाजिनःपुरस्तात्ततोऽयत्रयत्रकामयतेसुपारुधिःकल्याणसा-
रथिरभीशूनांमहिमानंपूजयतमनःपश्चात्ततोऽनुपच्छन्तिरश्मयइति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तीत्रान्घोषान्कृण्वतेरुपपाणयोश्चारथेभिःसहवज्रयन्तः ।
अवक्रामन्तःप्रपदैरमित्रान्क्षिणन्तिशत्रून्पव्ययन्तः ॥ ७ ॥

ती॒द्यान् । घो॒षान् । कृ॒ण्वते । वृष॑ऽपाणयः । अ॒श्वः ।
 रथे॑भिः । स॒ह । वा॒जय॑न्तः । अ॒वऽक्राम॑न्तः । प्र॒क्षेप॑दैः ।
 अ॒मित्रा॑न् । क्षि॒णन्ति । शत्रू॑न् । अ॒न॒प॒क्ष्य॑यन्तः ॥ ७ ॥

* अत्राश्वस्तुतिः अश्वः वृषपाणयः पांसूनां वर्षकखुराः रथेभिः रथैः सह वाजयन्तो वे-
 गमाचरन्तः तीद्यान् उच्चतरान्घोषान् शब्दान् कुर्वतेकृण्वते किं च । अनपक्ष्ययन्तोऽपलायमानाः
 अमित्रान् हिंसकान् शत्रून् प्रपदैः पादाग्रैः अवक्रामन्तः क्षिणन्ति हिंसन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

र॒थ॒वा॒ह॒नं॑ ह॒विरे॑स्य॒नाम॑यत्रायु॒धं नि॑हितमस्य॒वर्म॑ ।
 तत्रा॒र॒थमु॑प॒श॒मं स॑देमवि॒श्वाहा॑व्य॒सृ॒मन्स्य॑मानाः ॥ ८ ॥

र॒थ॒वा॒ह॒नम् । ह॒विः । अ॒स्य । ना॒म॑ । यत्र॑ । आ॒यु॒धम् ।
 नि॑हि॒तम् । अ॒स्य । वर्म॑ । तत्र॑ । र॒थम् । उ॒प॑ । श॒मम् ।
 से॒दे॒म । वि॒श्वाहा॑ । व॒यम् । सु॒म॒न्स्य॑मानाः ॥ ८ ॥

अस्य रातः रथवाहनं शत्रून् जित्वा रथेनोत्तमार्गं धनं हविर्भवति अग्रेर्हविरिववर्षकं
 भवतीत्यर्थः । नामेति संपतिः यत्र रथे अस्य रातः आयुधं धनुःशरादिकं वर्म कवचं च
 निहितं भवति तत्रेत्यव्ययस्य सार्वविभक्तिवात् शमं सुखकरं विश्वाहा सर्वदा सुमनस्यमानाः
 सुत्वमनसो भवन्तो वयं पायवो भरद्वाजाः उपसदेम उपगच्छेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वा॒दु॒प॒स॒दः पि॒तर॑ो॒वयो॑धाः कृ॒च्छ्रे॒श्रितुः॑ श॒र्क्ती॑वन्तो॒गभी॑राः ।
 चि॒त्रसे॑ना॒दु॒प॒व॒ला॒ अ॒मृ॒धाः स॒तो॒र्वी॒रा उ॒र॒वो॒मात॑सा॒हाः ॥ ९ ॥
 त्वा॒दु॒सं॒स॒दः । पि॒तरः॑ । व॒यो॒धाः । कृ॒च्छ्रे॒श्रितः॑ ।
 श॒र्क्ती॑वन्तः । ग॒भी॒राः । चि॒त्र॒से॒नाः । दु॒प॒व॒लाः ।
 अ॒मृ॒धाः । स॒तः॒र्वी॒राः । उ॒र॒वः । मा॒त॒सा॒हाः ॥ ९ ॥

अत्र रथमोपस्तुतिः पितरो रथस्य पाळयितारः स्वादुर्धं सद्यः शत्रूणां स्वादुर्गन्धे संसीद-
न्तः शत्रूणामन्ममवसादयन्तो वा वयोधाः अजस्य दातारः कृच्छ्रे श्रिवः आपदि श्रयन्तः श-
किरायुधविशेषः तद्वन्तः शक्तीवन्तः शक्तिवृत्ता इति यावत् । यद्वा शक्तिर्वर्जं तद्वन्तः गभीराः अ-
नाधृष्याः चित्रसेनाः दर्शनीयसेनाः इषुचलाः बाणचलाः अशुभ्राः हिंसितुमशक्ताः सतोधीराः
प्राग्वीर्याः । तथाचयास्कः—विरः सत इति पावस्य विरः स्वीर्णभवति सतः संसृतं भवतीति ।
उरवोमहान्तः व्रातसहाः समूहानामभिमुखितारोभवन्तीति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ब्राह्मणासः पितरः सोम्यासः शिवे नोद्यावापृथिवी अनेहसा ।
पूपानः पातु दुरितादृतादृधोरक्षामार्किर्नो अघशंस ईशत ॥ १० ॥ २० ॥

ब्राह्मणासः । पितरः । सोम्यासः । शिवे दति । नः ।

द्यावापृथिवी दति । अनेहसा । पूपा नः । पातु । दुःऽदृतात् ।

ऋतुदृधः । रक्ष । मार्किः । नः । अघशंसः । ईशत ॥ १० ॥ २० ॥

ब्राह्मणासो हे ब्राह्मणाः पितरः ऋतावृधः ऋतस्य यज्ञस्य वा वर्धयितारः सोम्यासः सोमा-
ह्नाः सोमसंपादिनो वा तथाचयास्कः—सोम्याः सोमसंपादिन इति नोस्मान् रक्षत रक्षेत्युपरित-
नमेकवचनान्तं सत्यमिद्व्यवधाने बहुवचनान्ततया विपरिणतं सत्तन्त्रसंघर्ष्यते अभ्याहारस्यापि
जघम्यत्वात् । किं च अनेहसा अत्रापि द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी नोस्माकं शिवे सुखकृतौ भ-
वतां पूपा पोषको देवोपि नोस्मान् दुरितात् दुष्कृतात्पातु रक्षतु । नोस्माकमघशंसः पापशंसः
शत्रुरपिमाकिरीशत माईष्ट ॥ १० ॥

इति पंचमस्य प्रथमे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी—

सुपर्णवंस्तेमृगो अस्यादन्तो गोभिः संनद्धापतति प्रसूता ।

यत्रानरः संच विच द्रवन्ति तत्रास्मभ्यमिपवः शर्मयंसन् ॥ ११ ॥

मु॒ष्ट॒र्णम् । व॒स्ते । मृ॒गः । अ॒स्याः । द॒न्तः । गो॒भिः । स॒मृ॒द्धा ।
 प॒त॒ति । प्र॒सृ॒ता । य॒त्र । न॒रः । स॒म् । च॒ । वि॒ । च॒ । द्र॒व॒न्ति ।
 त॒त्र । अ॒स्मभ्य॑म् । इ॒षवः । श॒र्म । यंस॑न् ॥ ११ ॥

अस्यामृचोपवः स्तुयन्ते सुपर्णं शोभनं वाजं वस्ते इयमिधुर्धारयति अस्याइपोः मृगोमृ
 गादयवः मृगं दन्तोभवति इषवः काश्चिदन्तमुस्ताभवन्ति हि अथवा अस्या दन्तः मृगः
 शत्रून् धृगयमाणोभवति किं च गोभिः गोविकारैः स्नायुभिः सन्नद्धा सम्पक्वद्धा अथवा गौ-
 रिति ज्यानाम तथा संबद्धा अवचनव्यत्ययः तथाचनिगमः—वृक्षेवृक्षेनियतामीमयद्वीरिति ।
 अस्यायमर्थः—वृक्षेवृक्षे धनुषि धनुषि गौर्यानिपवा भीमयव शब्दं करोतीति तथा च या-
 स्कः—वृक्षे वृक्षे धनुषि धनुषि वृक्षोभ्यनाव वृत्वा क्षां विष्टीतिवा क्षाक्षियतेर्निवासकर्मणो-
 नियतामीमयद्वीः शब्दकरोति भीमयतिः शब्दकमेति । प्रसृता भेरिता सवी पतति यत्र युद्धे नरः
 संच सहच विच पृथक्च द्रवन्तिचरन्ति तत्रास्मभ्यं इषवः शराः शर्म सुखं यंसन् प्रयच्छन्तु
 तथा च यास्कः—सुपर्णं वस्त इति वाजानभिपेत्य मृगमयोस्यादन्तोमृगपक्षेर्वागोभिः
 सन्नद्धापतति प्रसृतेति व्याख्यातं यत्र नराः सद्रवन्तिच तत्रास्मभ्यमिषवःशर्मशरणं
 प्रयच्छन्तिवति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ऋ॒जी॒ते॒परि॑वृ॒द्धि॒नो॒ऽमा॑भव॒तु॒नस्त॑नूः ।

सो॒मो॒अधि॑व्र॒वीतु॒नो॒र्दिति॑ः श॒र्म॒यच्छ॑तु ॥ १२ ॥

ऋ॒जी॒ति । परि॑ । वृ॒द्धि॒ । नूः । अ॒श्मा । भ॒व॒तु । नूः । त॑नूः ।

सो॒मः । अधि॑ । व्र॒वी॒तु । नूः । अ॒र्दिति॑ः । श॒र्म । य॒च्छ॑तु ॥ १२ ॥

ऋजीते ऋजुगच्छतीत्यृजीतिरिषुः हेइपो नोस्मान् परिवृद्धिं परितो वर्धय नोस्माकं
 तनूः शरीरं अश्मा भवतु अश्ववदभेया दढा भवतु किंच नोस्मभ्यं सोमोधिब्रवीतु पक्षपातेन
 ब्रवीतु अदितिरपि शर्म सुखं यच्छतु ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

आजहन्ति सान्वेषां जघनां उपजिघ्रते ।

अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्समत्सु चोदय ॥ १३ ॥

आ । जहन्ति । सानु । एषाम् । जघनान् । उप । जिघ्रते ।

अश्वैः अजनि । प्रचेतसः । अश्वान् । समत्सु । चोदय ॥ १३ ॥

अश्वाजनि अश्वानां सेत्रि कथे यथा तस्या प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानाः सादिनः सारथमोवा एषामश्वानां सानु सानूनि सक्थीनि आजर्चन्ति आर्घन्ति जघनान् जघनानि उपजिघ्रते उप-
जिघ्रति सा त्वं समत्सु संग्रामेषु अश्वान् चोदय प्रेरय । तथाच यास्कः—आर्घन्ति सानून्वेषां
सारणानि सक्थीनि सन्निधत्तचतेरासक्तोस्मिन् कायोजघनानि चोपर्घन्ति जघनं जघन्यतेरश्वा-
जनिप्रचेतसः प्रकृष्टचेतसोऽश्वान् समत्सु समरणेषु संग्रामेषु चोदयेति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अहिरिव भोगैः पर्षेति वाहुं ज्यायाहेति परित्राधमानः ।

हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान् पुमान् पुमांसं परिपातु विश्वतः ॥ १४ ॥

अहिः इव । भोगैः । परि । एति । वाहुम् । ज्यायाः ।

हेतिम् । परिहृत्वा धमानः । हस्तघ्नः । विश्वा । वयुनानि ।

विद्वान् । पुमान् । पुमांसम् । परि । पातु । विश्वतः ॥ १४ ॥

अत्र धन्विनः प्रकोष्ठे बन्धनीयस्य हस्तघ्नस्य स्तुतिः हस्तघ्नः हस्ते हस्तसमीपे यद्विनि
प्रकोष्ठे स्थितः सन् ज्याया हन्यतइति हस्तघ्नः घनार्थेकविधानमिति कः ज्यायाः हेति ज्याहे-
तुकां हिंसां परित्राधमानः निवारयन् भोगैः शरीरेण वचनव्यत्ययः अहिरिव सर्पइव वाहुं प्रको-
ष्ठं लक्षणया बाहुशब्दः प्रकोष्ठे वर्तते पर्षेति परिवेष्टयति किंच विश्वा विश्वानि वयुनानि ज्ञानानि
ज्ञातव्यानि माया वयुनमिति तन्नामसु पाठात् विद्वान् जानन् पुमान् पौरुषोपेतः स्वयं पुमांसं ध-
न्विनं विश्वतः सर्वतः परिपातु रक्षति तथाच यास्कः—अहिरिव भोगैः परिवेष्टयति वाहुं ज्याया-
वत्परित्रायमाणो हस्तघ्नः सर्वाणि प्रज्ञानानि प्रजानान् पुमान् पुरुषमना भवति मुसतेर्देवता ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

आलांक्तायांरुक्षीर्ण्यथोयस्याअयोमुखम् ।

इदंपर्जन्यरेतसइष्वैदेव्यैबृहन्मः ॥ १५ ॥ २१ ॥

आलं६अक्ता । या । रुक्षशीर्णी । अथो इति । यस्याः । अर्थः ।

मुखम् । इदम् । पर्जन्यरेतसे । इष्वै॑देव्यै॑ बृहत् । नमः ॥ १५ ॥ २१ ॥

या इषुः आलाका आलेन विपेणाका रुक्षशीर्णी इन्द्रशिरस्का अर्वेहिंसाकर्मणोरुत्तरान्वो
त्यतिः शृंगशीर्णी वा अथो किंच यस्याः इषोर्मुखं अयः अयोमयं भवति पर्जन्यरेतसे पर्ज-
न्यः रेतोयस्याः सापर्जन्यरेताः तस्यै पर्जन्यकार्यभूतायै शरकांडस्य पर्जन्यजन्यत्वाद् बृहद्
बृहत्यै तस्यै इष्वै देव्यै इदं नमः क्रियतइति ॥ १५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ षोडशी—

अबंसृष्टापरापतुशरव्येब्रह्मसंशिते ।

गच्छामित्रान्प्रपद्यस्वमामीपांकंचनोर्च्छिपः ॥ १६ ॥

अर्थ६सृष्टा । परा । पतु । शरव्ये । ब्रह्म६संशिते । गच्छ । अमित्रान् ।

प्र । प्रद्यस्व । मा । अमीपाम् । कम् । चन । उत् । शिपः ॥ १६ ॥

ब्रह्मसंशिते मंत्रेण तीक्ष्णीकृते शरव्ये हिंसाकुशले इषो त्वं अबंसृष्टा क्षिप्ता परापव परा-
गच्छ इतोदेशाद्गच्छ च अमित्रान् हिंसकान् प्रपद्यस्व प्राप्नुहि च अमीपापमित्राणां मध्ये कंचन
कंचिदपि मावच्छिपः अवशिष्टं माकुरु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यत्रवाणाःसंपर्तंतिकुमाराविशिखाईव ।

तत्रानोब्रह्मणस्पतिर्गदितिःशर्मयच्छतुविश्वाहाशर्मयच्छतु ॥ १७ ॥

यत्र । वाणाः । सम्प६पर्तन्ति । कुमाराः । विशिखाः६ईव ।

तत्र । नः । ब्रह्मणः । पतिः । अर्दितिः । शर्म ।

यच्छतु । विश्वाहा । शर्म । यच्छतु ॥ १७ ॥

यत्र युद्धे कुमाराः विशिखाइव मुंडिताइव वाणाः संपतन्ति तत्र नोस्मभ्यं ब्रह्मणस्पतिः
शर्म सुखं विश्वाहा सर्वदा यच्छतु अदितिश्च शर्म यच्छतु द्विरुकिरादरार्था ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

मर्माणि ते वर्मणा छादयामि सोमस्त्वा राजा मृतेनानुवस्ताम् ।
उरोर्वरीयो वरुणस्ते कृणोतु जयन्तं त्वानुदेवामदन्तु ॥ १८ ॥
मर्माणि । ते । वर्मणा । छादयामि । सोमः । त्वा । राजा ।
अमृतेन । अनु । वस्ताम् । उरोः । वरीयः । वरुणः ।
ते । कृणोतु । जयन्तम् । त्वा । अनु । देवाः । मदन्तु ॥ १८ ॥

हे राजन् ते त्वदीयानिमर्माणि येषु स्थानेषु विद्धः सद्योत्रियये तानि मर्माणि वर्मणा क-
वचेन छादयामि सोमो राजा त्वा त्वां अनु मर्मच्छादनानंवरममृतेन वस्तां आच्छादयतु । किंच
वरुणोऽपि ते तुभ्यं उरोर्वरीयः ऊरुतरं सुखं कृणोतु करोतु । जयन्तं त्वा त्वां देवाः सर्वेऽपि अनुम-
दन्तु अनुहृष्यन्तु ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

योनः स्वो अरणा यश्चे निष्ठ्यो जिघांसति ।
देवास्तं सर्वे धूर्वन्तु ब्रह्म वर्मममान्तरम् ॥ १९ ॥ २२ ॥

यः । नः । स्वः । अरणः । यः । च । निष्ठ्यः । जिघांसति ।
देवाः । तम् । सर्वे । धूर्वन्तु । ब्रह्म । वर्म । मम । अन्तरम् ॥ १९ ॥ २२ ॥

यः स्वो ज्ञातिः अरणः अरममाणः यश्च निष्ठ्यः तिरोभूतः दूरे स्थितः नोस्मान् जिघांस-
ति हन्तुमिच्छति तं देवाः सर्वे देवाः धूर्वन्तु हिंसन्तु ब्रह्म मन्त्रो मम अन्तरं शराणां निवारकं वर्म
विधत्ते ॥ १९ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे द्वाविंशोऽवर्गः ॥ २२ ॥

॥ इति षष्ठे मंडले षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

॥ इति भारद्वाजं षष्ठं मंडलं समाप्तं ॥

१. वासिष्ठे सप्तमे मंडले षडनुवाकाः तत्र प्रथमेनुवाके सप्तदश सूक्तानि तत्राग्निनरइति पंचविंशत्पृष्ठं प्रथमं सूक्तं अत्रेयमनुकर्मणिका—अग्निपंचाविका विराजोष्टादशाद्याडवि सप्तमं मंडलं वसिष्ठो षष्यदित्युक्तत्वान्मंडलदृष्टा वसिष्ठऋषिः आदितोष्टादश विराजरूपेकादशकाः शिष्टा अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुभः मंडलादिपरिभाषया अग्निदेवता विश्वजितीदं सूक्तं आज्यशस्त्रं सूत्रितं च—विश्वजितोऽग्निनरइत्याज्यमिति । अत्रेश्वतुर्वीराख्ये चतुरात्रे चतुर्थेहनि इदमेवसूक्तमाज्यशस्त्रं सूत्र्यते हि—अग्निनरइतिचतुर्थेइति व्यूह्ये दशरात्रे चतुर्थेहनि इदं सूक्तं जातवेदस्य निविद्धानं सूत्रितं च—अग्निनरइत्याग्निमारुतमिवि । महाववेदीदमाज्यशस्त्रं तथैव पंचवारण्यके सूत्र्यते—आन्यमडगेविश्वजितइति । प्रातरनुवाके त्वमग्नेवसूतित्यादीनामनुष्टुभां स्थाने आद्यस्तुचः प्रक्षेपणीयः सूत्र्यते हि—दशमेहन्यनुष्टुभांस्थानोऽग्निरोदीधितिभिररण्योरिति वृचमात्रेये कतादिति । आद्याः पञ्चवः तस्मिन्नेवाहनि आग्निमारुते शस्त्रे स्तोत्रियानुरूपार्थाः सूत्रितं च—अग्निरोदीधितिभिररण्योरिति स्तोत्रियानुरूपाविति । मंडलादिहेमेषेया । आधाने तृतीयायामिष्टौ प्रेक्षइति स्विष्टकृतोनुवाक्या सूत्रितं च—प्रेक्षोअग्रइमोअग्रइति संयाज्ये इति । एवमन्यत्रापि दीक्षणीयादिषु स्विष्टकृतोनुवाक्या । प्रायणोषेष्टौ तेदग्निरग्नीनित्यादिके द्वे स्विष्टकृतौ याज्यानुवाक्ये सूत्रितं च—तेदग्निरग्नीत्यस्त्वन्यानि द्वे संयाज्ये इति । आधाने तृतीयायामिष्टौ । इमोअग्रइति स्विष्टकृतो याज्या सूत्रितं च—इमोअग्रइति संयाज्ये इति । एवमन्यत्रापि दीक्षणीयादिषु एषा सौविष्टकृतौयाज्या प्रातरनुवाकात्रेये कतौ त्रैष्टुभे छंदसि आश्विनशस्त्रे च त्वमग्नेतुहवइत्याद्याः पंचवर्चः सूत्रितं च—त्वमग्नेतुहवोरण्यसंदमिति ।

तत्र प्रथमा—

अग्निनरोदीधितिभिररण्योर्हस्तच्युतीजनयन्तप्रशस्तम् ।

दूरेदृशंगृहपतिमथर्युम् ॥ १ ॥

अग्निम् । नरः । दीधितिः । अरण्योः । हस्तच्युती । जनयन्त ।

प्रशस्तम् । दूरेदृशम् । गृहपतिम् । अथर्युम् ॥ १ ॥

नरो नेतारऋत्विजः प्रशस्तं प्रकर्षेण स्तुवं दूरेदृशं दूरेदृश्यमानं दूरेपश्यन्तं वा गृहपतिं गृहाणां पालकं अथर्युं आगम्यमत्तनवत्तंवाग्निं अरण्योर्विद्यमानं हस्तच्युतीं हस्तपच्युत्या हस्तगत्या दीधितिभिः अंगुलिभिः जनयन्तं दीधिवयोंगुल्यो भवन्ति धीपन्ते कर्मस्वरणी मत्पूतएने

अग्निस्मरणाज्जायतइतिवा हस्तच्युती हस्तप्रच्युत्या जनयेत् प्रशस्तं दूरेदर्शनं गृहपति-
मतनवन्तमिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तमग्निमस्तेवसंवोन्यृण्वन्त्सुप्रतिचक्ष्मवसेकुतश्चित् ।
दक्षाय्योयोदमआसन्तित्यः ॥ २ ॥

तम् । अग्निम् । अस्ते । वसंवः । नि । ऋण्वन् । सुः । प्रतिचक्ष्मम् ।
अवसे । कुतः । चित् । दक्षाय्यः । यः । दमे । आस । नित्यः ॥ २ ॥

योऽग्निः दमे गृहे दक्षाय्यः पूजनीयो हविर्भिः समर्धनीयोवा नित्यो जलः आस बभूव
तं सुप्रतिचक्षं सुप्रतिदर्शनमग्निं कुतश्चित् सर्वस्मादपि भयहेतोः अवसे रक्षणाय वसवो वास-
काः ये वसिष्ठा अस्ते गृहे न्यृण्वन् न्यदधुः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रेद्धोअग्नेदीदिहिंपुरोनोजस्रयासूम्यायविष्ट ।
त्वांशश्वन्तउपयन्तिवाजाः ॥ ३ ॥

प्रेद्धेद्धः । अग्ने । दीदिहि । पुरः । नः । अजस्रया । सूम्या ।
यविष्ट । त्वाम् । शश्वन्तः । उप । यन्ति । वाजाः ॥ ३ ॥

यविष्ट युक्तम् हे अग्ने प्रेद्धः प्रकर्षेण समिद्धस्त्वं अजस्रया सरणशीलया सूम्यां ज्वाल-
या नोस्मदर्थं पुरः पुरस्तादाहवनीयायत्ने दीदिहि दीप्यस्व त्वां शश्वन्तो बहवः वाजाः
अजानि हवींषि उपयन्ति उपगच्छन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रतेअग्रयोभिभ्योवरंनिःसुवीरांसःशोशुचन्तद्युमन्तः ।
यत्रानरःसमासतेसुजाताः ॥ ४ ॥

प्र । ते । अग्रयः । अग्निहभ्यः । वरम् । निः । सुहवीरांसः । शोशुचन्त ।
युद्धमन्तः । यत्र । नरः । समुद्रासते । सुहजाताः ॥ ४ ॥

अग्निहो लोकिकेभ्योऽग्निह्यः वरं अत्यन्तं धुमन्तोदीभिर्मन्तः सुवीरास्तः कल्याणपुत्रपौत्र-
प्रदाः ते अग्रयो अग्निः शोशुचन्त प्रकरणेन नितरां दीप्यन्ते यत्र येऽग्निपु सुजाताः सुजन्मानः
नरः कर्मणां नेतारो यजमाना ऋत्विजो वा समासत्वे सहासते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दानोअग्नेधियारपिसुवीरस्वपत्यंसहस्यप्रशस्तम् ।

नययावातरंति यातुमावान् ॥ ५ ॥ २३ ॥

दाः । नः । अग्ने । धिया । रयिम् । सुहवीरम् । सुहअपत्यम् ।

सहस्य । प्रशस्तम् । न । यम् । यावा । तरंति ।

यातुमावान् ॥ ५ ॥ २३ ॥

सहस्य अभिभवकुशल हे अग्ने सुवीरं शोभनपुत्रपौत्रोपेतं स्वपत्यं शोभनपौत्रोपेतं प्रश-
स्तं श्रेष्ठं रयि धनं धिया स्तोत्रेण नोस्मभ्यं दाः देहि यं रयिं यावा अभिगन्ता शत्रुः यातुमावा-
न् हिंसायानिर्गतः नष्टोपाभावच्छांदस्तः यद्वा हिंसायुक्तः परोबतिर्मत्वर्थयः पूरकः न हरति न-
बाधते ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥

अथ षष्ठी—

उपयमेतियुवतिः सुदक्षदोषावस्तोर्हविष्मन्ती घृताची ।

उपस्वेनमरमंतिर्वसूयुः ॥ ६ ॥

उप । यम् । एति । युवतिः । सुदक्षम् । दोषा । वस्तोः ।

हविष्मन्ती । घृताची । उप । स्वा । एनुम् । अरमंतिः । वसूयुः ॥ ६ ॥

सुदक्षं सुपटं यमग्निं हविष्मन्ती हविषा युक्ता घृताची घृतमंचवीति घृताची जूहः युवतिः
अग्निना नित्ययुक्ता दोषा वस्तोः रात्रावहनि च उपैति उपगच्छति तमेनं स्वा स्वकीया अरम-
निः दीतिः वसूयुः स्तोत्राणां धनमिच्छन्ती उपैति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विश्वा॑अग्ने॑प॒द॒हारा॑ती॒र्येभि॑स्त्व॒पोभि॑स्व॒द॒हो॒ज॒रू॒थम् ।

प्र॒नि॒स्त्वरं॑चा॒तय॑स्वामी॒वाम् ॥ ७ ॥

विश्वाः । अग्ने । अपं । दह । अरातीः । येभिः । तपःभिः । अदहः ।

जरूथम् । प्र । निःस्वरम् । चातयस्व । अमीवाम् ॥ ७ ॥

हे अग्ने विश्वा विश्वान् अरापीः शत्रून् तपोभिस्तेजोभिः अपदह येभिः यैस्तपोभिः
जरूथं परुषशब्दकारिणं राक्षसं गृणातेरूथमस्य ये स वि जरूथशब्दनिष्पत्तिः अदहो दहति । किं
च अमीवां रोगं निस्वरं न्यकृतोपवापं यथा भवति तथा सृशब्दोपवापयोरिति धातुः प्रचातयस्व
प्रकर्षेण नाशय चततिर्गन्तव्येति वि भट्टभास्करमिश्रः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आय॑स्ते॒अग्र॑इ॒ध॒ते॒अनी॑कं॒वसि॑ष्ठशु॒क्रदी॑दिवः॒पाव॑क ।

उ॒तो॒न॑ए॒भिः॒स्त॒वथै॑रि॒ह॒स्याः ॥ ८ ॥

आ । यः । ते । अग्ने । इधते । अनीकम् । वसिष्ठ शुक्रं ।

दीदिवः । पावक । उतो इति । नुः । एभिः । स्तवथैः । इह । स्याः ॥ ८ ॥

वसिष्ठ भेष्ठ शुक्र शुभ्र दीदिवः दीप्त पावक शोधक हे अग्ने ते तव अनीकं तेजः यः आ
इधते समेधयति तस्येव नोस्माकं उतो अपि च येभिः स्तवथैः स्तोत्रैः इहास्मिन्पुत्रे स्याः भव ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

वि॒द्येते॑अग्ने॒भेजि॑रे॒अनी॑कं॒मर्ता॑न॒रः॒पि॒त्र्या॑सः॒पुरु॑त्रा ।

उ॒तो॒न॑ए॒भिः॒सु॒मना॑इ॒ह॒स्याः ॥ ९ ॥

वि । ये । ते । अग्ने । भेजिरे । अनीकम् । मर्ताः । नरः । पित्र्यासः ।

पुरुत्रा । उतो इति । नुः । एभिः । सुसुमनाः । इह । स्याः ॥ ९ ॥

हे अग्ने ते तव अनीकं तेजः पित्र्यासः पितृहिताः आर्पेयावा मर्वा मनुष्याः नरः कर्मणां ने-
तारो ये यजमानाः पुरुत्रा बहुषु देशेषु विभेजिरे विभजन्व आदधुरितियावत् तेषामिव नोस्मा-
कं उतो अपि एभिः स्तुतैः सह स्तोत्रैर्वा सुमना अनुशाहकमनाः सन् इह यस्ते स्याः भव ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इमेनरोष्ट्रहृत्पुशूराविश्वाअदेवीरभिसन्तुमायाः ।

येमेधियंपनयन्तप्रशस्ताम् ॥ १० ॥ २४ ॥

इमे । नरः । रुद्रहृत्पु । शूराः । विश्वाः । अदेवीः । अग्निः ।

सन्तु । मायाः । ये । मे । धियम् । पनयन्त । प्रशस्ताम् ॥ १० ॥ २४ ॥

ये मनुष्याः मे मदीयां प्रशस्तां प्रकृष्टां धियं कर्म स्तुतिं वा पनयन्त स्तुवन्ति ब्रुवन्ति वा तस्मै मयि स्निग्धा नरो मनुष्या वृषहृत्पु संग्रामेषु शूराः अदेवीरासुरीः विश्वाः सर्वाः मायाः अभिसन्तु अभिप्रवन्तु ॥ १० ॥

॥ इतिपंचमस्यप्रथमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी—

माशूनैअग्नेनिर्पदामनृणांमाशेर्पसोवीरतापरित्वा ।

प्रजावतीपुदुर्यासुदुर्य ॥ ११ ॥

मा । शूनै । अग्ने । नि । सृदाम । नृणाम् । मा । अशेर्पसः ।

अवीरता । परि । त्वा । प्रजावतीसु । दुर्यासु । दुर्य ॥ ११ ॥

हे अग्ने शून्ये पुत्रादिरहिते गृहे मानिषद्वाम न निवसाम नृणामन्येषां च गृहे मानिषद्वाम दुर्य गृहेऽप्योहित हे अग्ने अशेर्पसः अपुत्राः बोक्म शेष इति पुत्रनामसु पाठाद् अवीरता अवीरतया युक्ताथ सन्तः स्वा त्वां परिचरन्तः प्रजावतीष्वेव दुर्यासु गृहेषु निवसाम ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यमश्वीनित्यमुपयार्तियज्ञंप्रजावन्तस्वपत्यंक्षयंनः ।

स्वर्जन्मनाशेर्पसावावृधानम् ॥ १२ ॥

यम् । अश्वी । नित्यम् । उपयार्ति । यज्ञम् । प्रजावन्तम् ।

सुःअपत्यम् । क्षयम् । नः । स्वर्जन्मना । शेर्पसा । आवृधानम् ॥ १२ ॥

यं यज्ञं यज्ञाश्रयं अश्वी अश्ववानग्निः नित्यमुपयावि तं प्रजावन्तं भ्रात्यादिसहितं स्वपत्यं
शोभनसंतानोपेतं स्वजन्मना औरस्तेन शेषसा पुत्रेण ववृधानं वर्षमानं क्षयं गृहं नोस्मर्यं हे
अग्ने देहीति शेषः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

पाहिनां अग्ने रक्षसो अर्जुष्टात्पाहिधूर्तेरररूपो अघायोः ।

त्वापुजापृतनायै रभिष्याम् ॥ १३ ॥

पाहि । नः । अग्ने । रक्षसः । अर्जुष्टात् । पाहि । धूर्तेः । अररूपः ।

अघायोः । त्वा । पुजा । पृतनायै नू । अभि । स्याम् ॥ १३ ॥

हे अग्ने नोस्मान् अजुष्टात् अप्रीतिविषयात् रक्षसो राक्षसात् पाहि रक्ष किं च अररु-
पोऽनातुः अघायोः पापमिच्छतः धूर्तेर्हितकात् पाहि । अपि च त्वा त्वा पुजा सहायभूतेन
पृतनायै पृतनाकामान् अभिष्यां अहमभिषयेयं ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

सेदग्निर्ग्रीरित्यस्त्वन्यान्पत्रं वाजीतनयो वीळुपाणिः ।

सहस्रपाथा अक्षरा समेति ॥ १४ ॥

सः । इत् । अग्निः । अग्नीन् । अर्ति । अस्तु । अन्यान् । पत्रं । वाजी ।

तनयः । वीळुपाणिः । सहस्रपाथाः । अक्षरा । समेति ॥ १४ ॥

स इत् राएवाग्निः आहवनीयादिरस्मदीयः अन्यान्तरानन्यदीयानग्नीन् अत्यस्तु अति-
भवतु यत्र यस्मिन्नग्ने वाजी अशनवान् वलवान् वा वीळुपाणिः दृढहस्तः वीळु श्योन्नमिति य-
लनामसु पाठा सहस्रपाथाः बह्वचः बहुस्थानो वा बहुदको वा तनयोऽस्मत्पुत्रः अक्षरा अक्षरेण
क्षपरहितेन स्तोत्रेण समेति सम्यक् परिचरन्नेति समर्थपुत्रवत्तएवाग्निरन्यदीयानग्नीनभिभ-
वतीति भावः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

सेदग्निर्यौवनुप्यतो निपाति समेद्भारमंहस उरुप्यात् ।

सुजातासु परिचरन्ति वीराः ॥ १५ ॥ २५ ॥

सः । इत् । अग्निः । यः । वनुष्यतः । निष्पाति । समऽएद्वारम् ।

अंहसः । उरुष्यात् । सुदजातासः । परि । चरन्ति । वीराः ॥१५॥२५॥

यः समेद्वारं प्रवेष्टुं वनुष्यतो हिंसकान् वनुष्यविहितकर्मैर्विनास्कः । उरुष्यात् अधि-
कादंहसः पापाच्च निपाति अत्यन्तं रक्षति यं च सुजातासः सुजन्मानएव वीराः स्तोतारः सु-
तावा परिचरन्ति सद्गत् सएवाग्निः ॥१५॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचविंशो वर्गः ॥२५॥

अथ षोडशी-

अयंसोअग्निराहुंतःपुरुत्रायमीशानःसमिदिन्धेहविष्मान् ।

पेरियमेत्यध्वरेपुहोता ॥ १६ ॥

अयम् । सः । अग्निः । आहुंतः । पुरुत्रा । यम् । ईशानः । सम् ।

इत् । इन्धे । हविष्मान् । परि । यम् । एति । अध्वरेपुं । होता ॥१६॥

यमग्निं ईशानः समृद्धः ऐश्वर्यमिच्छन् वा हविष्मान् यजमानः समिदिन्धे सम्यग्दीपय-
विषं चाध्वरेषु हितारहिवेषु यज्ञेषु होता देवानामाह्वाता ययैति परिगच्छति सोयमग्निः पुरुत्रा
बहुषु देशेषु बहुषु यज्ञेषु वा आहुतः आहुतिभिरभिहुतः ॥१६॥

अथ सप्तदशी-

त्वेअग्रआहव्नानिभूरिशानासआजुहुयामनित्या ।

उभाकृण्वन्तौवहतूमियेधे ॥ १७ ॥

त्वे इति । अग्रे । आहव्नानि । भूरि । ईशानासः । आ । जुहुयाम् ।

नित्या । उभा । कृण्वन्तः । वहतू इति । मियेधे ॥ १७ ॥

हे अग्रे त्वे त्वयि ईशानासः धनानामीश्वराः सन्तः नित्या नित्यान्यग्निहोत्रादीनि उभा
उभौ बहव बहनहेतु स्तोत्रं शस्तं च कृण्वन्तः कुर्वन्तः मियेधे यज्ञे भूरि बहूनि आहव्नानि
हवींषि आगुहयाम आगुहयाम ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

इमोअग्नेवीततमानिहव्याजसोवक्षिदेवतातिमच्छ ।

प्रतिनईसुरभीणिन्यन्तु ॥ १८ ॥

इमो इति । अग्ने । वीततमानि । हव्या । अजस्रः । वक्षि ।

देवतातिम् । अच्छ । प्रति । नः । ईम् । सुरभीणि । न्यन्तु ॥ १८ ॥

हे अग्ने त्वं अजस्रः अनवरतः सन् इमो इमानि वीततमानि अतिशयेन कान्तानि हव्या हव्यानि देवतातिं देवानां समूहं अभिवक्षि वह अच्छ गच्छ च नोस्मदीयानि सुरभीणि शोभनानि ई एतानि हव्यानि देवाः प्रतिन्यन्तु मत्प्रेरकं कामयन्तां ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

मानोअग्नेवीरतिपरादादुर्वाससेमंतयेमानोअस्यै ।

मानःक्षुधेमारक्षसंक्रतावोमानोदमेमावनआजुहूर्थाः ॥ १९ ॥

मा । नः । अग्ने । अवीरति । परा । दाः । दुः । वाससे । अमंतये ।

मा । नः । अस्यै । मा । नः । क्षुधे । मा । रक्षसे । क्रतवः ।

मा । नः । दमे । मा । वने । आ । जुहूर्थाः ॥ १९ ॥

हे अग्ने नोस्मान् अवीरते अनुव्रतायै मापरादाः मादेहि दुर्वाससे दुष्टवस्त्राय च नोमापरादाः अस्यै अमंतये अभिहान्यै नोस्मान् मापरादाः क्षुधे अशनापायै नोस्मान् माच परादाः रक्षसे बलिने चास्मान् मापरादाः हेक्रतावः सत्यवज्रमे नोस्मान् दमे गृहे माजुहूर्थाः मार्हिस्तीः हुक्षांकौटिल्येऽपि धातुः वनेचास्मान् माजुहूर्थाः ॥ १९ ॥

अथविंशी—

नूमेब्रह्माण्यग्रउच्छशाधित्वंदेवमघवन्ध्याःसुपूदः ।

रातौस्फामोअयांसुआतेयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ २० ॥ २६ ॥

नु । मे । ब्रह्माणि । अग्ने । उत् । शशाधि । त्वम् । देव । मघवत्सभ्यः ।

सुसूदः । रातौ । स्याम् । उभयांसः । आ । ते । यूयम् । पात ।

स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ २० ॥ २६ ॥

हे अग्ने मे मम मर्त्यं ब्रह्माणि अजानि नु क्षिप्रमुच्छशाधि उत्कर्षेण शोधितानि कुरु । किं च हे देव द्योतमानाग्ने मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्योऽस्मभ्यं सुपुः अजानि मेरय । ते त्वदीयायां रावौ दाने उभयासः स्तोविणः शस्त्रिणश्च अथवा स्तुवन्तो यजमानाश्च वयं आस्याम अत्यर्थं भवेम नोस्मान् मृत्यं त्वं त्वत्परिवाराश्च सर्वे स्वस्तिभिरविनाशिभिर्मण्डैः । तथा च यास्कः—स्व-
स्त्यविनाशिनायास्त्विभिपूजितः स्वस्तीर्वि सदा पाव रक्षत ॥ २० ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पांडुरंगो वर्गः ॥ २६ ॥

अथैकविंशी-

त्वमग्ने सुहवो रण्वसन्दृक् सुदीती सूनो सहसो दिदीहि ।

मा त्वे सचा तनये नित्ये आ धृक् मा वीरो अस्मन्नर्यो विदासीत् ॥ २१ ॥

त्वम् । अग्ने । सुहवः । रण्वऽसन्दृक् । सुदीती । सूनो इति । सहसः ।

दिदीहि । मा । त्वे इति । सचा । तनये । नित्ये । आ । धृक् । मा । वरिः ।

अस्मत् । नर्यः । वि । दासीत् ॥ २१ ॥

सहसः सूनो सहसः सुत हे अग्ने सुहवः स्वाह्वानः रण्वसन्दृक् रमणीयसंदर्शनस्त्वं सुदी-
ती शोभनया दीप्त्या दिदीहि दीप्पस्व । किं च तनये नित्ये औरसे पुत्रे त्वे त्वं सचा सहायभूतः
मा आधक् या अभिधाक्षीः । अपि च अस्मत् पृथग्भूतः अस्माकं वा षष्ठ्यर्थे पंचमी वीरः पुत्रः
नर्यो नरहितः मा विदासीत् भोपक्षीयत ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

मानो अग्ने दुर्भृतये सचैषु देवे द्वेष्वाग्निपुत्रवोच ।

मा ते अस्मान् दुर्भृतयो भृमा चिद्देवस्य सूनो सहसो नशन्त ॥ २२ ॥

मा । नः । अग्ने । दुःभृतये । सचा । एषु । देवऽद्वेष्वा । अग्निपु ।

प्र । वोचः । मा । ते । अस्मान् । दुःभृतयः । भृमात् ।

चित् । देवस्य । सूनो इति । सहसः । नशन्त ॥ २२ ॥

हे अग्ने सचा सहायभूतस्त्वं देवेन्द्रेषु ऋत्विग्भिः समिद्धेषु एष्वग्निषु दुर्भृतये कृच्छ्रभर-
णाय नोस्मान् मा प्रवोचः न ब्रूहि त्वत्सहायभूताजग्रथः यथा माम् कृच्छ्रेणविभृयुः तथा ब्रूही-
त्यर्थः किं च सहसः सूतो हे नलस्य पुत्राग्ने देवस्य द्योतमानस्य ते तव दुर्मतयो निग्रहबुद्धयः
भृमाच्चिद्व भ्रमादपि अत्र संपसारणं छान्दसं प्रपादादपीत्यर्थः । अस्मान्मानशं त माव्याभुवंतु
नशदिविव्याप्तिकर्मस्तु पाठात् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

समतोअग्नेस्वनीकरेवानमर्त्येयआजुहोतिहव्यम् ।

सदेवतावसुवर्निदधातिधंसूरिर्थापृच्छमानर्णति ॥ २३ ॥

सः । मर्तः । अग्ने । सुऽअनीक । रेवान् । अमर्त्ये । यः ।

आऽजुहोति । हव्यम् । सः । देवता । वसुऽवर्निम् । दधाति ।

यम् । सूरिः । अर्थी । पृच्छमानः । णति ॥ २३ ॥

स्वनीकं छतेजस्क हे अग्ने अमर्त्ये अमनुष्ये देवतावनि त्वयि हव्यं हविः य आजुहोति
समतो मनुष्यो रेवान् धनवान् भवति यं मर्त्यं सूरिः पात्रः अर्थी धनादिकामः पृच्छमानः अ-
सावुदारः कास्तद्वतिपृच्छम् एति अभिगच्छति स एव मनुष्यः देवता देवताभ्यो बहवर्निं धन-
पोषं दधाति धारयति यद्वा सदेवताभिः वसुवर्निं यजमानं दधाति धारयति यमग्निं सूरिः स्तो-
ता अर्थी प्रयोजनवान् पृच्छमानः कोसावग्निरिति पृच्छमानएति ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

महोनोअग्नेसुवित्स्यविद्वान्अर्थिसूरिभ्यआवहवृहन्तम् ।

येनवयंसंहसावन्मदेमाविक्षितामआयुपासुवीराः ॥ २४ ॥

महः । नः । अग्ने । सुवित्स्ये । विद्वान् । रयिम् । सूरिभ्यः ।

आ । वृह । वृहन्तम् । येन । वयम् । संहसावन् । मदेम ।

अर्विक्षितासः । आयुपा । सुवीराः ॥ २४ ॥

हे अग्ने नोऽस्मदीयस्य महो महतः सुवितस्य कल्याणस्य कर्मणो विद्वान् अस्मदीयं क-
ल्याणं कर्म जानन्नित्यर्थः । त्वं सूरिभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं बृहन्तं महान्तं रषिं धनं आवह र-
यिमेव विशिनष्टि हे सहसावन् बलवन् अग्ने येन धनेन वयं स्तोतारः अविक्षितास्तः अविक्षीणाः
आयुषा पूर्णायुषः सुवीराः कल्याणपुत्रपौत्राश्च सन्तो मदेम हृष्येम ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी--

नूमे ब्रह्मा ण्यम उच्छंशा धित्वं देवम घवन्त्र्यः सुपूदः ।

रातौ स्यामो भयांस आते यूयं पातस्व स्तिग्भिः सदानः ॥ २५ ॥ २७ ॥

नु । मे । ब्रह्माणि । अग्ने । उत् । शशाधि । त्वम् । देव ।

मघवन्त्र्यः । सुपूदः । रातौ । स्याम् । उभयांसः । आ । ते ।

यूयम् । पात । स्वस्तिग्भिः । सदा । नः ॥ २५ ॥ २७ ॥

इयमृक् प्रागेव व्याख्याता ॥ २५ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विपार्वीर्धमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणा-
चार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा येवेदेऽप्योत्थितं जगत् ।

निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

जुषस्वनइत्येकादशार्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणैष्टुभं आपशब्दोक्तत्वात् इदं तनूनपाद्-
हितं समिद्धाद्याभिमिश्रोषाः प्रत्यृचं देवताउक्ताः तथाचानुक्रम्यते—जुषस्वैकादशामिति । प-
शाविष्टाविदमाप्नीसूक्तं सूजितं च—जुषस्वनःसमिधमिति वसिष्ठानामिति । पत्नीसंभाजे त्वाष्ट्रया-
गस्ययाज्या त्वाष्ट्रे पशावपिपुरोडाशस्यानुवाक्येयमिति पूर्वमुक्तम् ।

तत्र मथमा—

ॐ जुषस्वनःसमिधमग्नेअद्यशोचाबृहद्यजतंधूममृण्वन् ।

उपस्पृशदिव्यंसानुस्तूपैःसरश्मिभिस्ततनःसूर्यस्य ॥ १ ॥

जुषस्व । नः । समःइधम् । अग्ने । अद्य । शोचं । बृहत् । यजतम् ।

धूमम् । ऋण्वन् । उप । स्पृश । दिव्यम् । सानु । स्तूपैः । सम ।

रश्मिभिः । ततनः । सूर्यस्य ॥ १ ॥

हे अग्ने नोस्माकं समिधं अद्य जुषस्व सेवस्व यजवं यजनीयं प्रशस्तं धूमं ऋण्वन् घेर-
यन् बृहदपरन्तं शोच दीप्यस्व च क्रिचदिव्यमन्तरिक्षभवं सानु तमुच्छ्रितं स्तूपैः तैः रश्मिभिः
उपस्पृश अपि च सूर्यस्य रश्मिभिस्तेजोभिः संततनः संगच्छस्व ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नराशंसस्यमहिमानमेपासुपस्तोपामयजतस्ययज्ञैः ।

येमुक्तवःशुचयोधियंघाःस्वदन्तिदेवाउज्यानिहव्या ॥ २ ॥

नराशंसस्य । महिमानम् । एपा । उप । स्तोपा । यजतस्य ।

यज्ञैः । ये । मुक्तवः । शुचयः । धियमृधाः । स्वदन्ति । देवाः ।

उज्यानि । हव्या ॥ २ ॥

ये देवाः सुकृतवः सुप्रज्ञाः सुकर्माणो वा शुचयो दीक्षिमन्तो धियंघाः कर्मणां धारयितारः
उभयानि सौमिकानि च हविःसंस्थादीनि च हव्या हव्यानि स्वदंति स्वदयन्ति तेपमेषांमध्ये
यत्तैर्हविर्भिः स्तोत्रैर्वा यजतस्य यजनीयस्य नराशंसस्य नरैः प्रथंसनीयस्याग्निविशेषस्य महि-
मानं महत्त्वं उपस्तोषाम वयमुपस्तुमः तथा च यास्कः—नरा आसीनाः शंसंत्यग्निरिति शाकपूणि-
नरैः प्रशस्तो भवति तस्यैषा भवति नराशंसस्य महिमानमेषामुपस्तोषामयजतस्य यत्तैरेत्युक्तमार्गः
शुचयो धियं धारयितारः स्वदयंतु देवा उभयानि हवीं पितो भवेत्तराणि चेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ई॒ळे॒न्य॒वो॒अ॒सु॒रं॒सु॒दक्षं॒म॒न्त॒दू॒तं॒रो॒द॒सी॒स॒त्य॒वा॒च॒म् ।

म॒नु॒ष्व॒द॒ग्नि॒म॒नु॒ना॒स॒मि॒द्धं॒स॒म॒ध्व॒रा॒य॒स॒द॒मि॒न्म॒हे॒म ॥ ३ ॥

ई॒ळे॒न्य॒म् । वः । अ॒सु॒रम् । सु॒द॒क्षम् । अ॒न्तः । दू॒तम् । रो॒द॒सी॒ इति ।

। स॒त्य॒वा॒च॒म् । म॒नु॒ष्व॒त् । अ॒ग्नि॒म् । म॒नु॒ना॒ । स॒म॒ध्व॒र॒म् । स॒म् ।

अ॒ध्व॒रा॒य॒म् । स॒द॒म् । इ॒त् । म॒हे॒म् ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवः षोडशं ईळेन्यं स्तुत्यमसुरं बलवन्तं सुदक्षं सुप्रज्ञः रोदसी रोदस्यो रन्तर्मध्ये
दूतं देवानां हविर्वहनार्थं चरन्तं सत्यवाचं मनुष्वत् मनुष्यवत् मनुना समिद्धं यथेदानीं मनुष्याः
समिद्धते तथा पूर्वं मनुना प्रजापतिना समिद्धमग्निमध्वराय यज्ञाय सद्मिन् सदैव संमहेम
संपूजयत मध्यमपुरुषस्य व्यत्ययेनोत्तमपुरुषत्वम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒प॒र्य॒वो॒भ॒र॒मा॒णा॒अ॒ग्नि॒ज्ञु॒प्र॒ष्ट॒अ॒ते॒न॒म॒सा॒व॒र्हि॒र॒ग्नौ ।

आ॒जु॒ह्वा॒ना॒घृ॒त॒पृ॒ष्ट॒पृ॒ष्ट॒हृ॒द॒ध्व॒र्य॒वो॒ह॒वि॒षा॒म॒र्ज॒य॒ध्व॒म् ॥ ४ ॥

स॒प॒र्य॒वः । भ॒र॒मा॒णाः । अ॒ग्नि॒ज्ञु॒ । प्र॒ । वृ॒द्ध॒ते॒ । न॒म॒सा॒ । व॒र्हिः ।

अ॒ग्नौ । आ॒जु॒ह्वा॒नः । घृ॒त॒पृ॒ष्ट॒म् । पृ॒ष्ट॒त्स्व॒त् । अ॒ध्व॒र्य॒वः । ह॒वि॒षा॒ ।

म॒र्ज॒य॒ध्व॒म् ॥ ४ ॥

सपर्यवः परिचरणमिच्छन्तः अभिज्ञा अतिगतजानुकं भ्ररणाः पदिर्भरन्तः बर्हिः नमसा हविपासहास्रौ मृदुञ्जवे मभरन्ति । तदेव विशदयति हे अध्वर्यवः घृतशृष्ठं घृतसंसक्तशृष्ठं पृषद्वत् स्थूलविदुभिर्युक्तं बर्हिर्हविपासह आजुह्वानाः मर्जयध्वं अग्निं परिचरत ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वा॒ध्यो॒ऽवि॒दुरे॒दिव॒यन्तो॒शि॒श्रय॒रथ॒यु॒दैव॒ता॒ता ।

पूर्वा॑शि॒शुंन॒मा॒तरा॑रि॒हाणे॑स॒म॒ग्रुवो॑न॒सम॑ने॒ष्वज॑न् ॥ ५ ॥ १ ॥

सु॒ह॒आ॒र्ध्यः । वि । दुरः । दे॒व॒इ॒यन्तः । अ॒शि॒श्रयुः । रथ॒इ॒युः ।

दे॒व॒इ॒ता॒ता । पूर्वा॑ इति । शि॒शुम् । न । मा॒तरा॑ । रि॒हाणे॑ इति ।

सम् । अ॒ग्रुवः । न । सम॑ने॒षु । अ॒ज॒न् ॥ ५ ॥ १ ॥

स्वाध्वः सुकर्माणः देवयन्तो देवकामाः यजमानाः रथयुः रथकामाश्च जसि पूर्वसयणो-
हस्यश्च देवताता । देवतातौ यज्ञे दुरो यत्तग्रहद्वाराणि व्यशिश्रयुः आश्रितवन्तः । किं च समनेषु
यज्ञेषु पूर्वा माघीने मागमे जूहूपश्रुतौ शिशुंनं वत्समिव मातरौ गावौ रिहाणे अग्निं लिहाने
अग्रुवौन यथानद्यः क्षेत्राण्युदकेन तद्वत् समजन् अध्वर्यव आग्येन समजन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒त॒यो॒ष॒णे॒ दि॒व्ये॒ म॒ही॒न॒उ॒पा॒सान॒क्ता॒सु॒दु॒षे॒व॒धे॒नुः ।

ब॒र्हि॒प॒दा॒पु॒रु॒हू॒ते॒ म॒घो॒नी॒आ॒य॒ज्ञि॒ये॒सु॒वि॒ताय॑श्रयेताम् ॥ ६ ॥

उ॒त । यो॒ष॒णे॒ इति । दि॒व्ये॒ इति । म॒ही॒ इति । नः । उ॒प॒सा॒न॒क्ता॑ ।

सु॒दु॒षा॑इ॒द॒व । धे॒नुः । ब॒र्हि॒इ॒स॒दा॑ । पु॒रु॒हू॒ते॒ इति॑पु॒रु॒इ॒हू॒ते॑ ।

म॒घो॒नी॒ इति॑ । आ । य॒ज्ञि॒ये॒ इति॑ । सु॒वि॒ताय॑ । श्र॒ये॒ता॒म् ॥ ६ ॥

उतापिच योषणे युवत्यौ स्त्रीरूपे वा दिव्ये दिविभवे मही महत्यौ बर्हिपदा बर्हिपि सीदन्तौ
पुरुहूते बहुभिः स्तुते मघोनी घनवत्यौ यज्ञिये यज्ञार्हे उपासानक्ता अहोरात्रे सुदुषेव धेनुः
कामधुग्धेनुरिव नोस्मान् सुविताय कल्याणाय आश्रयेताम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

विप्रा॑य॒ज्ञेषु॒मानु॑षेषु॒कारु॒मन्ये॑वा॒जात॑वे॒दसा॒यज॑ध्ये ।

ऊ॒र्ध्वनो॑अ॒ध्वर॑क॒न्तं ह॒वेपु॑तादे॒वेपु॑वनथो॒वार्या॑णि ॥ ७ ॥

विप्रा । य॒ज्ञेषु । मानु॑षेषु । का॒रु इति । मन्ये । वा॒म् । जा॒तः वे॒दसा ।

यज॑ध्ये । ऊ॒र्ध्वम् । नः । अ॒ध्वर॑म् । क॒न्तम् । ह॒वेपु । ता ।

दे॒वेपु । व॒नथः । वा॒र्या॑णि ॥ ७ ॥

हे देव्यां होतारौ विप्रा मेधाविनौ जातवेदसा जातधनौ मानुषेषु मनुष्यैः क्रियमाणेषु यज्ञेषु कारु कर्मणां कर्तारौ वां युवां यजभ्ये यष्टुं मन्ये स्तौमि । किं च हवेपु हवनेपु स्तोत्रेषु सत्सु नोस्माकमध्वरमकुटिलं यज्ञं ऊर्ध्वं देवाभिमुखं कृतं कुरुतं । च अपिच वा तौ युवां देवेषु विद्यमानानि वार्याणि धनानि वनथः संभ्रजथः तान्यस्मान्यं संप्रयच्छथ इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आ॒भार॑ती॒भार॑तीभिःस॒जोषा॑इ॒ळादे॒वैर्मनु॑प्येभि॒रग्निः॑ ।

सर॑स्वती॒सार॑स्वतेभि॒र्वाक् तिस्रो॑दे॒वीर्वि॒हिरेदं॑स॒दन्तु॑ ॥ ८ ॥

आ । भार॑ती । भार॑तीभिः । स॒जोषाः । इ॒ळा । दे॒वैः । म॒नु॒प्येभिः ।

अ॒ग्निः । सर॑स्वती । सार॑स्वतेभिः । अ॒र्वाक् । ति॒स्रः । दे॒वीः ।

व॒हिः । आ । इ॒दम् । स॒दन्तु॑ ॥ ८ ॥

एतदादि ऋक्चतुष्टयं द्वितीयाष्टकस्याष्टमाध्याये यद्यपि व्याख्यातं तथापि व्यवधानाद् संक्षेपतोत्रापि व्याख्यायाम् । भारती भारवस्यादित्यस्यपत्नी भारतीभिः सजोषाः सहिता इळा मनुष्येभिः मनुष्यलोकप्रभैः देवैः सार्धं अग्निरागच्छतु । सरस्वती सारस्वतेभिः सारस्वतैः मध्यमस्याग्नेर्देवैः सार्धं अर्वागस्मदग्निमुखभागच्छतु आगत्य तिस्रोदेवीः देव्यः प्रथमार्थं द्वितीया बर्हिर्दिदमासदन्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

तन्न॑स्तुरी॒पम॑र्घपोपयि॒न्नुदे॑व॒त्वा॒र्विर॑रा॒णस्प॑त्स्व ।

यतो॑वी॒रः कर्म॑ण्यःसु॒दत्तो॑यु॒क्तग्रा॑वा॒जाय॑ते॒देवका॑मः ॥ ९ ॥

तत् । नः । तुरीपम् । अर्धं । पोषयितु । देवं । त्वष्टः । वि । रराणः ।
 स्यत्येति स्यस्व । यतः । वीरः । कर्मण्यः । सुदक्षः ।
 युक्तश्चावा । जायते । देवकामः ॥ ९ ॥

देव द्योतमान हे त्वष्टः रराणो रममाणस्त्वं नोस्माकं तुरीपं स्वरितमामुवत् पोषयितु
 पोषकरं तद्देवः विस्यस्व विशेषणावसानं प्रापय विमोचयेत्यर्थः । यतरेदसः कर्मण्यः कर्मसु
 साधुः सुदक्षः सुबलो युक्तश्चावा सोमसुव देवकामो वीरः पुनो जायते ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वनस्पतेर्वसृजोपदेवानग्निहविःशमितासूदयाति ।
 सेदुहोतासत्यतरोयजाति यथादेवानां जनिमानि वेद ॥ १० ॥
 वनस्पते । अव । सृज । उप । देवान् । अग्निः । हविः ।
 शमिता । सूदयाति । सः । इत् । ऊँ इति । होता । सत्यतरोयः ।
 यजाति । यथा । देवानाम् । जनिमानि । वेद ॥ १० ॥

हे वनस्पते देवानुपावसृज । अथ परोक्षस्तुतिः अग्निर्वनस्पतिः शमिता शामिषत्सन्
 हविः सूदयाति प्रेरयतु सेद स एव वनस्पतिः होता देवानापाह्वाता सत्यतरोयिसन् यजाति
 यजतु देवानां जनिमानि जननानि यथा स्वयं वेद तथा ॥ १० ॥

अथैकादशी—

आयाग्येसमिधानोअर्वाङ्निन्द्रेणदेवैःसरथतुरोभिः ।
 बर्हिर्नआस्तामदितिःसुपुत्राःस्वाहदेवाअमृतामादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २ ॥

आ । याहि । अग्रे । समृद्धानः । अर्वाक् । इन्द्रेण । देवैः ।
 सत्सरथम् । तुरोभिः । बर्हिः । नः । आस्ताम् । अदितिः ।
 सुपुत्राः । स्वाहा । देवाः । अमृताः । मादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २ ॥

हे अग्ने समिधान समिध्यमानः अवाङ्मस्यदग्निमुखस्त्वं इन्द्रेण तुरेभिः त्वस्तिदेवैश्च स-
रथं समानरथं यथा भवति तथा आयाहि आगच्छ नोस्माकं बर्हिर्ध्यात्वा । अदितिश्च सु-
पुत्राः कल्पाणपुत्राः स्वाहा देवाश्च सर्वे अष्टताः सन्तोमाद्यन्तामिति ॥ ११ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

अग्निवोदेवमिति दशार्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणं वैदुष्ममाग्नेयं अत्रेयमनुक्रमणिका—अ-
ग्निवोदशेति अग्निवोदेवमित्येतदादीनि दशसूक्तानि तृतीयचतुर्थवर्जितानि प्रावरणुवाके आग्नेये
ऋतौ वैदुष्मे छन्दसि आश्विनशस्त्रे च विनियुक्तानि सूत्रितच—अग्निवोदेवमिति दशानां तृतीय-
चतुर्थे उद्धरेदिति । व्युह्ये दशरात्रेष्टमेहनीदं सूक्तं आण्यशस्तं सूत्र्यवे हि—द्वितीयस्याग्निवोदे-
वमित्याज्यमिति ।

तत्र प्रथमा—

अग्निवोदेवमग्निभिः सजोपायजिष्ठदूतमध्वरेकणुध्वम् ।

योमर्त्येषु निधुविर्घृतावातपुर्मूर्धाघृतान्नः पावकः ॥ १ ॥

अग्निम् । वः । देवम् । अग्निभिः । सजोपाः । यजिष्ठम् ।

दूतम् । अध्वरे । कणुध्वम् । यः । मर्त्येषु । निधुविः । ऋतवः ।

तपुःमूर्धा । घृतमन्नः । पावकः ॥ १ ॥

हेदेवाः वो ययं देवं द्योतमानं अग्निभिरन्यैरग्निभिः सजोपाः सजोपसं सहितं द्वितीयार्थे
प्रथमा यजिष्ठं यदूतमग्निं अध्वरे कौटिल्यरहिते यज्ञे दूतं कणुध्वं कुरुत योमर्त्येषोपिसन् म
र्त्येषु निधुविः नितरां प्रवस्तिष्ठति क्तावा यज्ञवान् सत्यवान् वा तपुर्मूर्धा वापक्तेजाः घृता-
न्नः पावकः शोधकश्च भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रोदध्वो न घवंसे विम्यन्यदामहः संवरेणाद्व्यस्थात् ।

आदस्यवातो अनुवातिशोचिरधस्मतेवर्जनं कृण्वमस्ति ॥ २ ॥

प्रोथत् । अश्वः । न । यवसे । अविप्यन् । यदा । महः ।
 समुद्वरणात् । वि । अस्थात् । आत् । अस्य । वार्तः । अनु । वाति ।
 शोचिः । अर्ध । स्म । ते । व्रजनम् । कृष्णम् । अस्ति ॥ २ ॥

यवसे घासे अविप्यन् भक्षयन् प्रोथत् शब्दं कुर्वन् संचरन्वा अश्वेन अश्वइव महो-
 महतः संवरणाच्चिरोधाव दावरूपोऽग्निः यदा व्यस्थात् सततेषु वृक्षेषु विविष्ठते आत् तदा
 अस्याग्नेः शोचिरर्धस्नुवातो वाति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः अघनन्तरं हे अग्ने ते तव व्रजनं
 धर्मं कृष्णमस्ति भवति स्मेतिपूरणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उद्यस्यते नवजातस्य वृष्णोऽग्ने चरन्त्यजरा इधानाः ।
 अच्छाद्यामरूपो धूम एतिसंदूतो अग्र ईर्यसे हि देवान् ॥ ३ ॥
 उत् । यस्य । ते । नवजातस्य । वृष्णः । अग्ने । चरन्ति ।
 अजराः । इधानाः । अच्छ । द्याम् । अरूपः । धूमः । एति ।
 सम् । दूतः । अग्ने । ईर्यसे । हि । देवान् ॥ ३ ॥

हे अग्ने नवजातस्य नवपादुर्भावस्य वृष्णोर्वाप्येतुर्यस्य ते तव अजराः जरारहिताः ज्वा-
 लाः इधानाः समिध्यमानाः उच्चरन्त्युदच्छन्ति । अस्य अरूपः अरोचमानो धूमो घामच्छ
 दिवमभिपति अभिगच्छति । हे अग्ने त्वं दूतः सन् समीपरोहि संमामोपि च ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वियस्यते पृथिव्यां पाजो अश्रैत्तृपुयदन्नां समदंक्तजम्भैः ।
 सेनेव सृष्टा प्रसितिष्ट एतियवन्दस्मजुह्वा विवेक्षि ॥ ४ ॥
 वि । यस्य । ते । पृथिव्याम् । पाजः । अश्रैत् । तृपु । यत् ।
 अन्नां । समुदअदंक्त । जम्भैः । सेना इव । सृष्टा । प्रसितिः ।
 ते । एति । यवम् । न । दस्म । जुह्वा । विवेक्षि ॥ ४ ॥

हे अग्ने यस्य दावरूपस्य ते तव पाजस्तेजः पृथिव्यां भूम्यां तृषु क्षिप्तं व्यभेदं विभ्रयति यद्यदा अन्नानि काष्ठादीनि जग्धैर्दन्तैः ज्वालाभिरित्यर्थः समवृक्तं वृत्के स्वादति तथा सेनेव तृष्ठा उद्युक्ता ते तव प्रसिद्धिर्ज्वाला एति गच्छति । दस्म हे दर्शनीयाम्ने त्वं पर्वतं यवमिव जुह्वा ज्वाल्या विवेक्षि काष्ठादीनि भस्मयसि व्यामोषि वा ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तमिद्वोपातमुपसित्यविष्टमग्निमत्यन्तमर्जयन्तु नरः ।
निशिशाना अतिथिमस्य योनौ दीदायं शोचिराहुतस्य दृष्णाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

तम् । इत् । दोपा । तम् । उपसि । यविष्टम् । अग्निम् । अत्यम् ।
न । मर्जयन्तु । नरः । निशिशानाः । अतिथिम् । अस्य । योनौ ।
दीदायं । शोचिः । आहुतस्य । दृष्णाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

यविष्टं युवतमं अतिथिं अतिथिवत्सूज्यं तमित् तमेवाग्निं दोषा दोषायां रात्रौ उपसि वासरेपि तमेवास्याग्नेयोनौ स्थाने आवहनीयायवने धिष्ये वा निशिशानाः दीपयन्तो नरो मनुष्याः अत्यं सततगमनयुक्तं बोद्धारमश्वमिव मर्जयन्तु परिचरन्ति । आहुतस्य च वृष्णाः कामानां वपितुरग्नेस्तस्य शोचिर्ज्वाला दीदाय दीप्यते ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

सुसंदत्ते स्वनीकप्रतीकं विद्यद्बुक्मोनरोचंसउपाके ।
दिवोनते तन्यतुरेति शुष्मश्चित्रो न सूरप्रतिचक्षि भानुम् ॥ ६ ॥
सुसंदत्क् । ते । सुअनीक । प्रतीकम् । वि । यत् । बुक्मः ।
न । रोचसे । उपाके । दिवः । न । ते । तन्यतुः । एति । शुष्मः ।
चित्रः । न । सूरः । प्रति । चक्षि । भानुम् ॥ ६ ॥

स्वनीकं हे सुवेगस्काग्ने यद्यदा रुक्मोन सूर्यदेव सुवर्णमिव वा उपाके अन्तिके विरोचसे विशेषेण दीप्यते तदा ते तव प्रतीकं रूपमंगवा सुसंदत् सुसंदर्शनं भवति । किं च ते त्वं शुष्मो दिवोचरिक्षात् तन्यतुर्न अशनिखि एति निर्गच्छति । विशोदर्शनीयः सरोन सूर्यदेव भानुं स्वां दीर्घीं प्रतिचक्षि प्रदर्शयसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यथावः स्वाहा अग्रे दाशेमपरीळाभिर्घृतवन्दिश्च हव्यैः ।
 तेभिर्नो अग्रे अमितैर्महोभिः शतं पूभिरायसीभिर्निपाहि ॥ ७ ॥
 यथा । वः । स्वाहा । अग्रे । दाशेम । परि । इळाभिः ।
 घृतवन्दिभिः । च । हव्यैः । तेभिः । नः । अग्रे । अमितैः ।
 महोभिः । शतम् । पूभिः । आयसीभिः । नि । पाहि ॥ ७ ॥

हे अग्रे अग्रे अग्रस्य नेत्रे यः तुष्ट्यं स्वाहा स्वाहुवं हविः किं च यथा वयमिळाभिः
 गोविकारैः क्षीरादिभिः घृतवन्दिः घृतसहितैः हव्यैः पुरोडाशादिभिश्च दाशेम परिचरेम । तथा
 त्वमपि तेभिः पक्षिदैः अमितैः अपरिमितैः महोभिस्तेजोभिः शतमपरिमिताभिः आयसीभिर्हि-
 रण्यमीभिः रुक्मं अयइति हिरण्यनामस्तु पाठात् पूर्वभिर्नगरीभिरेव नोस्मान् निपाहि नित-
 रां रक्ष ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यावान्ते सन्ति दाशुपे अघृष्टा गिरोवायाभिर्नृवतीरुरुष्याः ।
 ताभिर्नः सूनो सहसो निपाहि स्मत्सूरी जरितु आतवेदः ॥ ८ ॥
 यः । वा । ते । सन्ति । दाशुपे । अघृष्टाः । गिरः । वा । याभिः ।
 नृवतीः । उरुष्याः । ताभिः । नः । सूनो इति । सहसः ।
 नि । पाहि । स्मत् । सूरीन् । जरितुन् । जातवेदः ॥ ८ ॥

सहसःसूनो हे बलस्य पुत्र जातवेदाग्रे दाशुपे दाशुपस्ते त्व याया याश्च उवाळाः सन्ति
 अघृष्टाः रक्षोभिरप्रघृषिताः गिरोवा गिरश्च सन्ति याभिर्गोभिर्नृवतीः पुत्रवतीः प्रजा उरुष्याः
 रक्षोः ताभिरुष्यमीभिर्नोस्मान् स्मदिति प्रशस्त्वचनः प्रशस्वान् सूरीन् हविषां प्रेरकान् जरि-
 तुन् स्तोतुंश्च निपाहि निवरां रक्ष ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

निर्यत्पूतेवृक्षधितिः शुचिर्गात्स्वयां कृपातन्वा इरोचमानः ।
 आयोमात्रो रुशेन्यो जनिष्ट देवज्याधसुक्रतुः पावकः ॥ ९ ॥

निः । यत् । पूताइदं । स्वधितिः । शुचिः । गात्र । स्वया ।
 कृपा । तन्वा । रोचमानः । आ । यः । मात्रोः । उरोन्धः ।
 जनिष्ट । देवइयज्याय । सुधक्तुः । पावकः ॥ ९ ॥

यपदा शुचिरग्निः स्वया स्वकीयया तन्वा ततया कृपा कृपया दीप्त्या रोचमानः पूतेव
 स्वधितिः दीक्षणीकृता स्वधितिरिव निर्गात्र काष्ठान्निर्गच्छति तदानीं देवयज्याय भवति तदेव
 विशदयति योग्निः रुरोन्धः कमनीयः सुधक्तुः सुकर्मा पावकः शोधकश्च मात्रोररण्योः
 आजनिष्ट आजायत सदेवयज्यायभवतीति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एतानोअग्नेसौमंगादिदीह्यपिऋतुंसुचेतंसवतेम ।
 विश्वास्तोतृभ्योगृणतेचंसन्तुधूयंयातस्वस्तिभिःसदानः ॥१०॥४॥

एता । नः । अग्ने । सौमंगा । दिदिहि । अपि । ऋतुम् ।
 सुधचेतंसम् । वतेम् । विश्वा । स्तोतृभ्यः । गृणते । च । सन्तु ।
 धूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १० ॥ ४ ॥

हे अग्ने एता एतानि परिदृश्यमानानि सौमगा सौमगानि शोभनानि धनानि नोस्म-
 ज्यं दिदीहि दीपम देहिवा अपि अपिच ऋतुं कर्म यज्ञानां कर्तारे वा सुचेतसं शोभनमज्ञा-
 युक्तं सुप्रज्ञानं पुत्रं वा वतेम संभजेमहि । वनतेः संभजनार्थंस्ववर्णान्तरागमेत्तत्तिरूपं विश्वा
 विश्वानि धनानि स्तोतृभ्य उद्गातृभ्यो गृणते शंसतेच सन्तु धूयं त्वत्परिवाराभ्य सवें धूयं
 नोस्मान् स्वस्तिभिः क्षेमैः सदा सर्वदा पात रक्षत ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

प्रवःशुक्रायेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रैष्टुभ्याग्नेयं प्रवइत्यनुक्तान्तं । पातरनुवा-
 काद्विनशस्ययोर्दशसूक्तमध्ये द्वितीयेनोक्तः सूक्तविनियोगः । एकादशिनभास्मेपशी प्रवः शु-
 क्र्नायेत्येषा वषाया याज्या सूत्रितं च—प्रवःशुक्रायभानवेभरथ्वंयथाविप्रस्यमनुहोहविभिंरिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवःशुक्रार्थभानवेभरध्वंहव्यमृतिचाग्रयेसुपूतम् ।

योदैव्यानिमानुषाजनूप्यन्तार्विश्वानिविद्वानाजिगति ॥ १ ॥

प्र । वः । शुक्रार्थ । भानवे । भरध्वम् । हव्यम् । मृतिम् । च ।

अग्रये । सुपूतम् । यः । दैव्यानि । मानुषा । जनूपि । अन्तः ।

विश्वानि । विद्वाना । जिगति ॥ १ ॥

हे हविषां वोढारः वो यूयं शुक्राय शुभ्राय भानवे दीप्तायाम्रये सुपूतं सुशुद्धहव्यं मृतिं
स्तुतिं च प्रभरध्वं योऽग्निर्दैव्यानिमानुषा मानुषाणि च विश्वा विश्वानि जनूपि जातानि अन्तरन्तरा
विद्वाना प्रज्ञानेन मार्गेण वा जिगति गच्छति देवान् पनुष्यांश्चान्तराहवींषि मेतुं यतंवहत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सृगृत्सोअग्निस्तरुणश्चिदस्तुयतोयविष्ठोअजनिष्टमानुः ।

संयोवनायुवतेशुचिदन्भूरिचिदन्नासमिदत्तिसृद्यः ॥ २ ॥

सः । गृत्सः । अग्निः । तरुणः । चित् । अस्तु । यतः । यविष्ठः ।

अजनिष्ट । मानुः । सम् । यः । वना । युवते । शुचिदन् ।

भूरि । चित् । अन्ना । सम् । इत् । अत्ति । सृद्यः ॥ २ ॥

सचिरसएव गृत्सो मेधावी तथा च यास्कः—गृत्स इतिमेधावि नाम अग्निस्तरुणस्तार-
कोभवति तदा यतोयदामातुररण्यः यविष्ठो युवतमःसन् अजनिष्ट । योमिः शुचिदन् दीप्तदन्तः
यना वनानि संयुवते आत्मना संयोजयति । किं च भूरिचिदं भूरिण्यपि अन्ना स्वीयान्य-
न्नानि सद्यश्च सद्यश्च समत्ति सम्यग्भक्षयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अस्यदेवस्यसंसद्यनीकेयमर्तासःश्वेतंजगृध्रे ।

नियोगसंपौरुषेयीमुवोचंदुरोर्कमग्निरायवैशुशोच ॥ ३ ॥

अस्य । देवस्य । समऽसदि । अनीकि । यम् । मर्तासिः । श्येतम् ।
जृग्भे । नि । यः । गृभम् । पौरुषेयीम् । उवोच । दुः३ओकम् ।
अग्निः । आयवे । शुशोच ॥ ३ ॥

अस्य देवस्याग्नेः अनीके मुख्ये संसदि स्थाने श्येतं श्वेवं शुभ्रं यमग्निं मर्तासो मनुष्याः
जृग्भे परिगृह्णन्ति । यथाग्निः पौरुषेयीं पुरुषैः क्रियमाणां गृभं गृभीवं निजवोच अत्र
भवतिः सेवार्थे वर्तते निषेवतइत्यर्थः । सोमिः आयवे मनुष्यार्थं दुःखः आयवइति मनुष्यनाम-
स्तु पादात् दुरोकं सपलैर्दुःखेवं यथा भवति तथा शुशोच दीप्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयंकविरकंविपुप्रचेतामर्तेष्वग्निरमृतोनिधायि ।
समानोअत्रंजुहुरःसहस्वःसदात्वेसुमनंसःस्याम ॥ ४ ॥

अयम् । कविः । अकंविपु । प्रऽचेताः । मर्तेषु । अग्निः । अमृतः ।
नि । धायि । सः । मा । नः । अत्रं । जुहुरः । सहस्वः । सदा ।
त्वे इति । सुमनंसः । स्याम ॥ ४ ॥

कविः क्रान्तदह् कचेताः प्रकाशकः अमृतोमरणधर्मरहितोयमग्निः अकविपु अ-
क्रान्तदह्नु मर्तेषु मरणधर्मकेषु निधायि निहितः । अथ पत्यक्षस्तुतिः सहस्वोबलवन्मग्ने त्वे
यस्मिन् त्वयि सदा वयं सुमनसः सुमतयः स्याम । सत्त्वं अत्रास्मिन्लोके नोस्मान्माजुहुरः मा
हिंसीः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आयोयोनिदेवरुतंससादृक्त्वाह्यग्निरमृतोअतारीत् ।
तमोर्षधीश्चवनिर्नश्नुगर्भमूर्मिश्चविश्वधांसंविभर्ति ॥ ५ ॥ ५ ॥

आ । यः । योनिम् । देवऽरुतम् । ससादृ । कत्वा । हि । अग्निः ।
अमृतान् । अतारीत् । तम् । ओर्षधीः । च । वनिनः । च ।
गर्भम् । भूर्मिः । च । विश्वऽधांसम् । विभर्ति ॥ ५ ॥ ५ ॥

योगिः देवकृतं देवैः कल्पितं योनिं स्थानं आसत्साद अग्न्यास्ते । किमर्थं देवाः स्थानं क-
ल्पयन्पद्मेरित्यतआह हि यस्मात् कारणात् अग्निः कृत्वा प्रज्ञया अमृतान् देवान् अतारीत् ।
विश्वधायसं विश्वस्य धारकं ओषधीरोषधयः वनिनश्च वृक्षाश्च गर्भं गर्भं सन्तं तं विभ्रती भूमि
श्च विभ्रति श्रुतमेव विभ्रतीति पदं बहुवचनान्तया विपरिणतंसत्त ओषधीभिः वनिभिश्च संव
ध्यते ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये पञ्चमो वर्गः ॥ ५ ॥

अथ पृष्ठी-

ईशे॒ष्टं॑ अ॒ग्निर॒मृत॑स्य॒भूरे॒रीशे॒रा॒यः॒सुवीर्य॑स्य॒दातोः॑ ।

मात्वा॒वय॑सं॒सह॑साव॒न्नवी॒रा॒माप्स॑र्वः॒परि॑प॒दाम॒मादु॑वः ॥ ६ ॥

ईशे । हि । अ॒ग्निः । अ॒मृत॑स्य । भूरेः । ईशे । रा॒यः ।

सु॒वीर्य॑स्य । दातोः । मा । त्वा । व॒यम् । स॒हसा॑श्च॒न् ।

अ॒न्धीराः॑ । मा । अ॒प्सर्वः॑ । परि॑ । स॒दाम॑ । मा । अ॒दुवः॑ ॥ ६ ॥

अमृतस्य अमृतमन्नमुदकं वा द्वितीयार्थे पृष्ठी भूरेरधिकं दातोर्दातुमग्निः ईशे ईष्टे हि । सु-
वीर्यस्य शोभनवीर्ययुक्तं रायो धनं दातुं ईशे ईष्टे । अथ मत्पक्षस्तुतिः सहसावान् हेवलवज्रे
वयं वसिष्ठाः अवीराः पुत्रादिरहिताः सन्तः मापरिपदाम मापर्युपविशाम । अप्सवो रूपरहिता-
श्चसंतो मापरिपदाम । तथा च यास्कः—अप्सइति रूपनोपेति अदुवः परिचरणहीनाश्च मा-
परिपदाम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

परि॒पद्यं॑क्षर॒णस्य॒रेक्व॑णो॒नित्यं॑स्यरा॒यः॒पत॑यः॒स्याम॑ ।

न॒शोपो॑अ॒ग्नेअ॒न्यजा॑तम॒स्त्यचे॑तानस्य॒माप॑थोविदु॒क्षः॑ ॥ ७ ॥

परि॒क्षद्यं॑ । हि । अ॒रणस्य॑ । रेक्व॑णः । नित्यं॑स्य । रा॒यः ।

पत॑यः । स्या॒म । न । शो॒षः । अ॒ग्ने । अ॒न्य॒जात॑म् । अ॒स्ति ।

अ॒चे॒तान॑स्य । मा । प॒थः । वि । द॒क्षः॑ ॥ ७ ॥

अस्य । देवस्य । समृद्धिर्दि । अनीकि । यम् । मर्तासिः । श्येतम् ।
जगृध्रे । नि । यः । गृभ्रम् । पौरुषेयीम् । उवोच । दुःखोर्कम् ।
अग्निः । आयवे । शुशोच ॥ ३ ॥

अस्य देवस्याग्नेः अनीके मुख्ये संसृदि स्थाने श्येतं श्वेवं शुभ्रं यमग्निं मर्तासो मनुष्याः
जगृध्रे परिगृह्णन्ति । यथाग्निः पौरुषेयीं पुल्लैः क्रियमाणां गृभ्रं गृभीवं निजवोच अत्र
वचिः सेवार्थं वर्तते निषेवतइत्यर्थः । सोमिः आयवे वनुष्यार्थं दुःखः आयवइति मनुष्यनाम-
सु पाठात् दुरोकं सपत्नैर्दुःखेवं यथा भवति तथा शुशोच दीप्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयंकविरकविपुप्रचेतामर्तेष्वभिरमृतोनिधायि ।
समानोअत्रजुहुःसहस्वःसदात्वेसुमनसस्याम ॥ ४ ॥

अयम् । कविः । अकविपु । प्रचेताः । मर्तेषु । अग्निः । अमृतः ।
नि । धायि । सः । मा । नः । अत्र । जुहुः । सहस्वः । सदा ।
त्वे इति । सुमनसः । स्याम् ॥ ४ ॥

कविः क्रान्तदृक् प्रचेताः प्रकाशकः अमृतोमरणधर्मरहितोयमग्निः अकविपु अ-
क्रान्तदृक् मर्तेषु मरणधर्मेकेषु निधायि निहितः । अथ प्रत्यक्षस्तुविः सहस्रोषलवन्ममे त्वे
यस्मिन् त्वयि सदा वर्यं सुमनसः सुमतयः स्याम । सर्वं अवास्मिन्लोके नोस्मान् माजुहुः मा
हिंसीः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आयोपोनिदेवकृतंससादृक्त्वाह्यग्निर्मृतोअतारीत् ।
तमोपधीश्वरनिर्नश्चगर्भमूमिश्वविश्वधायसंविमर्ति ॥ ५ ॥ ५ ॥

आ । यः । योनिम् । देवकृतम् । ससाद । कत्वा । हि । अग्निः ।
अमृतान् । अतारीत् । तम् । ओपधीः । च । वनिनः । च ।
गर्भम् । भूमिः । च । विश्वधायसम् । विमर्ति ॥ ५ ॥ ५ ॥

योनिः देवकृतं देवैः कल्पितं योनिं स्थानं आसत्ताद अभ्यास्ते । किमर्थं देवाः स्थानं कल्पयन्त्यग्नेरित्यत आह हि यस्यात् कारणात् अग्निः कृत्वा प्रज्ञया अमृतान् देवान् अतारीत् । विश्वधायसं विश्वस्य धारकं ओषधीरोषधयः वनिनश्च वृक्षाश्च गर्भं गर्भं सन्तं तं विधत्ती भूमिश्च विभर्ति श्रुतमेव विभर्तीति पदं बहुवचनान्तया विपरिणतंसत् ओषधीभिः वनिभिश्च संबध्यते ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये पञ्चमो वर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ईशे॒क्षं॑ अ॒मि॒र॒मृतं॑ स्य॒ भूरे॒रीशे॑ रा॒यः सु॒वीर्य॑स्य॒ दातोः॑ ।

मा॒त्वा॒वयं॑ स॒हसा॑ व॒न्नवी॒रा॒माप्सं॑ वः॒ परि॑प॒दाम॒मादु॑वः ॥ ६ ॥

ईशे॑ । हि । अ॒ग्निः । अ॒मृतं॑स्य । भूरेः॑ । ईशे॑ । रा॒यः ।

सु॒वीर्य॑स्य । दातोः॑ । मा । त्वा । व॒यम् । स॒हसा॑ इव॒न् ।

अ॒न्वी॒राः । मा । अ॒प्सं॑ वः । परि॑ । स॒दाम॒ । मा । अ॒दुवः॑ ॥ ६ ॥

अमृतस्य अमृतमन्त्रमुदकं वा द्वितीयाथे षष्ठी भूरेरधिकं दातोर्दातुमग्निः ईशे ईष्टे हि । सुवीर्यस्य शोभनवीर्यमुक्तं रायो धनं दातुं ईशे ईष्टे । अथ मत्पक्षस्तुतिः सहसायान् हे वलवन् अग्ने वयं वसिष्ठाः अवीराः पुत्रादिरहिताः सन्तः मापरिपदाम मापर्युपविशाम । अप्सवो रूपरहिताश्च संतो मापरिपदाम । तथा च यास्कः—अप्स इति रूपनामेति अदुवः परिचरणहीनाश्च मापरिपदाम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

परि॒पद्यं॑ क्षर॒णस्य॑ रे॒वणो॒ नित्यं॑ स्य रा॒यः प॒तयः॑ स्याम ।

न॒शेपो॑ अ॒ग्ने अ॒न्यजा॑तिम॒स्त्यचे॑तानस्य॒ माप॑थो॒ विदु॑क्षः ॥ ७ ॥

परि॒क्षयं॑ । हि । अ॒रणस्य॑ । रे॒वणः॑ । नित्यं॑स्य । रा॒यः ।

प॒तयः॑ । स्या॒म । न । शे॒षः॑ । अ॒ग्ने । अ॒न्यजा॑तिम् । अ॒स्ति ।

अ॒चे॒तानस्य॑ । मा । प॒थः । वि । वि॒दु॒क्षः॑ ॥ ७ ॥

अरणस्य अनृणस्य रेक्णो धनं परिपथं पर्याधिं भवति । हि अतो नित्यस्यापुनर्देयस्य रायो धनस्य पतयः स्याम । यद्वा अरणस्य रेक्णो धनं परिपथं परिहर्तव्यं भवति अतो नित्यस्य औरसस्य रायः पुत्राख्यस्य धनस्य पतयः स्याम । हे अग्ने अन्यजातं अनौरसं शेषोपत्यं नास्ति न भवति । अचेतानस्य अविदुषः पथो मार्गान् पुत्रोत्पादनप्रमुखान् मार्गान् माविदुक्षः माविदुदुषः । दुषवैरुत्ये धातुः तथा च यास्कः—परिहर्तव्यं हि नोपसर्गद्वयमरणस्य रेक्णे रणो पार्णो भवति रेक्ण इति धननाम रिच्यते प्रयतो नित्यस्य रायः पतयः स्याम न शेषो अग्ने अन्यजातमस्ति शेष इत्यपत्यनामशिष्यत्वे प्रयतो चेतयमानस्य तयमत्तस्य भवति मानः पथो विदुष इति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नृहिग्रभायारणः सुशेवो न्योर्दर्यो मनसा मन्तवाञ् ।

अधचिदोक्तः पुनरिस्तुत्यानो वाज्यं नीपाळेतुमन्यः ॥ ८ ॥

नृहि । ग्रभाय । अरणः । सुशेवः । अन्योर्दर्यः । मनसा ।

मन्तवै । ऊँ इति । अर्थः । चित् । ओक्तः । पुनः । इत् । सः ।

एति । आ । नः । वाजी । अभीपाट् । एतु । नम्यः ॥ ८ ॥

पूर्वस्यामृच्युक्त्वार्थोत्र मप्यते अरणो रममाणो न्योर्दर्यः सुशेवः सुखतमः सन् ग्रभाय पुत्रत्वेन ग्रहणाय मनसा मन्तवाञ् मनसापिमन्तव्यो न भवति । अधचित् अपि च सोन्योर्दर्यः ओक्त इव संस्थानमेव पुनरेति प्राप्नोति अतो वाजी अन्ववान् अभीपाट् शत्रूणामभिभविता नम्यो नवजातः पुत्रो नोस्मान् आएतु आगच्छतु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वमग्ने वनुष्यतो निषाहित्वर्षुनः सहसा वञ्चयात् ।

सन्तवाध्वस्मन्वदभ्येतुपायः सरयिः स्पृहयाप्यः सहस्री ॥ ९ ॥

त्वम् । अग्ने । वनुष्यतः । नि । पाहि । त्वम् । ऊँ इति । नः ।

सहसा वचन् । अवचात् । सम् । त्वा । ध्वस्मन्वचत् । अग्नि ।

एतु । पार्थः । सम् । रयिः । स्पृहयाप्यः । सहस्री ॥ ९ ॥

हे अग्रे त्वं वनुष्यतो हिंसकात् नोस्मान्निपाहि सहसावन् हे बलवन् अग्रे त्वम् त्वमेवा-
द्यात्पापात् च नोस्मान्निपाहि त्वा त्वां ध्वस्मन्वद् ध्वस्तदोषं पाथोन्नहमिः सम्पद्येतु सम्पक्
प्राप्नोतु अपिचात्मान् स्पृहयाप्यः स्पृहणीयः सहस्री सहस्रसंख्याको रयिः अङ्गयेतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एतानोअग्रेसौभंगादिर्वाह्यापिक्तुंसुचेतसंवतेम ।

विश्वास्तोतृभ्योर्गुणतेचसन्तुयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥१०॥६॥

एता । नः । अग्रे । सौभंगा । दिव्यहि । अपि । कर्तुम् ।

सुचेतसम् । धत्तेम् । विश्वा । स्तोतृभ्यः । गुणते । च । सन्तु ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १० ॥ ६ ॥

एषा ऋक् प्राक् व्याख्याता ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षष्ठो वर्गः ॥ ६ ॥

प्राग्नये तवस इति नवर्षं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं वैदुर्भ वैश्वानराग्निदेवताकं तथाचानु-
क्रान्तं—प्राग्नये नव वैश्वानरीयं त्विति विनियोगो ऐंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

प्राग्नयेतवसेअरध्वंगिरिर्दिवोअरतयेपृथिव्याः ।

योविश्वेपाममृतानामुपस्थेवैश्वानरोवावृधेजागृवद्भिः ॥ १ ॥

प्र । अग्नये । तवसे । अरध्वम् । गिरिम् । दिवः । अरतये ।

पृथिव्याः । यः । विश्वेपाम् । अमृतानाम् । उपस्थे ।

वैश्वानरः । वावृधे । जागृवद्भिः ॥ १ ॥

हे स्तोतारः तवसे प्रवृद्धाय दिवोन्तरिक्षस्थ पृथिव्याश्च अरवये मंत्रे अग्नये वैश्वानर-
संज्ञकाय अग्नये गिरिं स्तुतिं प्रअरध्वं । यो वैश्वानरो विश्वनरहितोभिः विश्वेपां सर्वेषाममृतानां
देवानां उपस्थे उपस्थाने यज्ञे जागृवद्भिः प्रवृद्धैः देवैः सहितः सन्न ववृधे स्तुतिभिर्हविर्भिश्च
वर्षते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पृष्टोदिविधाय्यग्निःपृथिव्यानेतासिन्धूनां वृषस्तिथानाम् ।
समानुषीर्भिविशोविभातिवैश्वानरोवावृधानो वरेण ॥ २ ॥

पृष्टः । दिवि । धायि । अग्निः । पृथिव्याम् । नेता । सिन्धूनाम् ।
वृषभः । स्तिथानाम् । सः । मानुषीः । अग्निः । विशः । वि ।
भाति । वैश्वानरः । वृधानः । वरेण ॥ २ ॥

सिन्धूनां नदीनां नेता स्तिथानां अषां स्तिथा आपोभवन्ति स्थाययनादिति वास्कवचनात् ।
वृषभो वर्धिता पृष्टोर्चितस्तेजसा संपृक्तो वा योग्निः दिव्यन्तरिक्षे पृथिव्यां च धायिम्यधायि ।
स वैश्वानरो विश्वनरहितोग्निः वरेण श्रेष्ठेन हविषा तेजसा वा वावृधानो वर्धमानः सन् मानुषी-
र्विशोभिमानुषीः प्रजाः पवि विभाति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वष्ट्रियाविशआयन् अंसिक्रीरसमनाजहन्ती भोजनानि ।
वैश्वानरपूरवेशोशुचानः पुरोयदग्ने दारयन् अदीदेः ॥ ३ ॥

त्वत् । भिया । विशः । आयन् । अंसिक्रीः । असमनाः ।
जहन्तीः । भोजनानि । वैश्वानर । पूरवे । शोशुचानः । पुरः ।
यत् । अग्ने । दारयन् । अदीदेः ॥ ३ ॥

हे वैश्वानर विश्वनरहिताग्ने त्वत् त्वत्तो भिया भित्त्या अंसिक्रीः अस्तिवर्णाः राजस्यः
प्रथमार्थे द्वितीया विशाः प्रजाः असमनाः परस्परमसमेताः भोजनानि घनानि जहतीः त्यजन्त्यः
आयन् आगच्छन् । कदेत्यत आह यद्यदा पूरवे रात्रौ शोशुचानो दीप्यमानः पुरस्तस्य शत्रूणां
पुरो दारयन् दारयन् अदीदेः अज्वलतः तथा च निगमः—अहोराजन्वत्तिवः पूरवेकंरिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तव त्रिधातुं पृथिवी उत द्यौर्वैश्वानर व्रतमग्ने स चन्त ।

त्वं सा सारोदसी आतनुथा जस्त्रेण शोचिषा शोशुचानः ॥ ४ ॥

तव । त्रिधातुं । पृथिवी । उत । द्यौः । वैश्वानर । व्रतम् ।

अग्ने । सचन्तु । त्वम् । आसा । रोदसी इति । आ ।

तनुथ । अजस्त्रेण । शोचिषा । शोशुचानः ॥ ४ ॥

हे वैश्वानर विश्वेषां नराणां नेतरग्ने तथा च यास्कः—वैश्वानरः कस्माद्विश्वान्नरानय-
ति विश्व एनं नरा नयन्तीति धेति । तव व्रतं त्वत्पीतिकरं कर्म विधातु अन्तरिक्षं पृथिवी च
उतापि च द्यौरिति त्रयो लोकाः सचन्ते सेवन्ते त्रैलोक्यवर्तिन्यः प्रजाः त्वदर्थं कर्म कुर्वन्तीत्य-
र्थः । अपि च । अजस्त्रेण नित्येन शोचिषा भकाशेन शोशुचानो दीप्यमानो आसा दीत्या
रोदसी यावाद्पृथिव्यौ चावतथ विस्तारयसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वामग्ने हरितो वावशा नागिरः स चन्ते धुनयो घृता र्चाः ।

पतिं कृष्टीनां रथ्यं रयीणां वैश्वानरमुपसां केतुमह्नाम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

त्वाम् । अग्ने । हरितः । वावशा नाः । गिरः । सचन्ते । धुनयः ।

घृता र्चाः । पतिम् । कृष्टीनाम् । रथ्यम् । रयीणाम् ।

वैश्वानरम् । उपसाम् । केतुम् । अह्नाम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेअग्ने कृष्टीनां क्षितयः कृष्टय इति मनुष्यनामसु पाठात् पतिं स्वामिन् रयीणां धनानां
रथ्यं नेतारं उपसामह्नां महानां केतुं प्रज्ञापकं वैश्वानरं विश्वनरहितं तां हरितोभ्याः वावशा
नाः कामयमानाः सचन्ते सेवन्ते तथा गिरो नृणां स्तुतिरूपावाचः धुनयः पापं धुन्वाताः घृता
र्चाः धृतमंचत्यः हविषासहिवा इत्यर्थः सचन्ते ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

त्वेअंसुर्य॑वस॑वो॒न्यृण्व॑न्क्रतुं॒हिते॑भि॒त्रम॑हो॒जुप॑न्त ।
 त्वंद॑स्यू॒रोक॑सोअ॒ग्नआ॑जउ॒रुज्यो॑तिर्ज॒नय॑न्ना॒र्याय ॥ ६ ॥
 त्वे इति । अ॒सुर्य॑म् । वस॑वः । नि । ऋ॒ण्वन् । क्रतु॑म् । हि ।
 ते । मि॒त्र॒इ॒म॒हः । जु॒प॒न्ते । त्वम् । द॒स्यून् । ओ॒क॒सः । अ॒ग्ने ।
 आ॒जः । उ॒रु । ज्यो॑तिः । ज॒नय॑न् । आ॒र्याय ॥ ६ ॥

हेमित्रमहः मित्राणां पूजयितरग्रे त्वे त्वयि वसवो वासकादेवा अहुर्यं वलं न्यृण्वन्
 ष्यगमयन् । ते क्रतुं त्वत्मीविकरं कर्म जुपन्त असेवन्तहि । किं च त्वं आर्याय कर्मवते जनाय उरु
 ज्योतिः अधिकं तेजो जनयन् दस्यून् कर्महीनान् ओकसः स्थानात् आजः निरगमयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सजा॑र्यमा॒नःपर॑मे॒व्योम॑न्वा॒पुर्न॑पाय॒परि॑पा॒सिस॑द्यः ।
 त्वंभु॑व॒नाज॑नय॒न्त्रभि॑क्र॒न्त्रप॑त्याय॒जात॑वेदो॒दश॑स्यन् ॥ ७ ॥
 सः । जा॒र्यमा॑नः । पर॑मे । वि॒ऽओ॒मन् । वा॒युः । न । पा॒र्यः ।
 परि॑ । पा॒सि । स॒द्यः । त्वम् । भु॒व॒ना । ज॒नय॑न् । अ॒ग्नि ।
 क्र॒न् । अ॒र्प॑त्याय । जा॒त॒इ॒वे॒दः । द॒श॒स्यन् ॥ ७ ॥

हे वैश्वानर सप्तसिद्धः त्वं परमे दूरस्थे व्योमजन्तारिक्षे जायमानः सूर्यरूपेण प्रादुर्भवन्
 वायुर्न यथा वायुः द्विदेवत्वमहेषु मथनं सोमं पिबति तथा प्राथः सोमं सद्यः परिपासि परि-
 पिबसि यद्वा वायुरिव प्राथो जलं परिपासि परिपिबसि शोषयसीत्यर्थः । किं च हे जातवेदः
 जातघनाग्रे त्वं भुवना भुवनानि उदकानि भूतं भुवनमित्युदक नामसु पाठात् जनयन् अपत्याय
 अपत्यवत्पादनीयाय यजमानाय दशस्यन् कामांश्च यच्छन् अशिक्षतून् वैद्युतात्मना अ-
 भिक्षन्दसि अभिमर्जसि वा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ताम॑ग्रेअ॒स्मेद॑प॒मेर॑यस्त्वै॒श्वान॑रद्यु॒मर्तो॑जातवेदः
 यपा॑राधः॒पिन्व॑सि॒विश्व॑वार॒पृथु॑श्रवो॒दाशु॑पे॒मर्त्या॑य ॥ ८ ॥

ताम् । अग्ने । अस्मे इति । इषम् । आ । ईरयस्व । वैश्वानर ।
 द्युक्ष्मतीम् । जातवेदः । यया । राधः पिन्वसि ।
 विश्वेश्वार । पृथु । श्रवं । दाशुपे । मर्त्याय ॥ ८ ॥

हे जातवेदः जातघ्न वैश्वानर विश्वनरहिताग्ने तामिषं एषणीयां वृष्टिं द्युमतीं दीप्तिमतीं
 अस्मे अस्मभ्यं एरयस्व प्रेरयस्व । वृष्ट्या बैलोक्यं द्योतते हि । यद्वा यथा द्युमतीं तामिषमन्ने
 रयस्व तथा च श्रूयते—तस्माद्यस्यैवेहभूषिष्ठमन्नंभवविसएवभूषिष्ठलोकेविराजतीति । अथवा
 इषमेषणीयां तां द्युमतीं भास्वतीं दीप्तिमेरयस्व यया इया रायो धनं पिन्वसि पात्यसि
 अपि च हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयाग्ने पृथु विस्तीर्णं अथ यशः दाशुपे मर्त्याय यजना-
 नाय पिन्वसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तनोअग्नेमघवद्भ्यःपुरुक्षुरपिनिवाजंश्रुत्यंयुवस्व ।
 वैश्वानरमहिंनःशर्मयच्छरुद्रेभिरग्नेवसुभिःसजोपाः ॥ ९ ॥ ८ ॥
 तम् । नः । अग्ने । मघवत्तद्भ्यः । पुरुक्षुम् । रयिम् । नि ।
 वाजम् । श्रुत्यम् । युवस्व । वैश्वानर । महि । नः । शर्म ।
 यच्छ । रुद्रेभिः । अग्ने । वसुभिः । सजोपाः ॥ ९ ॥ ८ ॥

हे अग्ने मघवद्भ्यो धनवद्भ्यः हविष्मद्भ्य इत्यर्थः नोस्मभ्यं पुरुक्षुं बह्वन्नं बहुयशस्कं
 वा तं प्रसिद्धं रयिं श्रुत्यं श्रवणीयं वाजं वलं च नियुवस्व नितरां मिश्रयस्व । किं च हे वै-
 श्वानर विश्वनरहिताग्ने त्वं रुद्रेभिः रुद्रेर्वसुभिश्च देवैः सजोपाः सहितश्च सन्नोस्मभ्यं महि
 महद् शर्म सुखं यच्छ प्रयच्छ ॥ ९ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीयेष्टमो वर्गः ॥ ८ ॥

प्रसन्नाज इति सप्तमं पठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं अनुक्रम्यते च—प्रसन्नाजः सप्त वैश्वानरीयं
 वित्युक्त्याय अस्यापि वैश्वानरोऽग्निर्देवता । विनियोगोऽल्लेखिकः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसृष्टाजो असुरस्य प्रशस्तिपुंसकंष्टीनामनुमाद्यस्य ।
इन्द्रस्येव प्रतुवसंस्कृतानि वन्दे दारुवन्दमानो विवक्मि ॥ १ ॥
प्र । सृष्टराजः । असुरस्य । प्रशस्तिम् । पुंसः । कृष्टीनाम् ।
अनुमाद्यस्य । इन्द्रस्य इव । प्र । तवसः । कृतानि ।
वन्दे । दारुम् । वन्दमानः । विवक्मि ॥ १ ॥

दाहं पुरां भेत्तारं वन्दे वन्दमानः सन् सम्राजः सर्वस्य भुवनस्येश्वरस्य असुरस्य बलवतः
पुंसो धीरस्य पौंस्यमिति धीर्यमुच्यते तथा च यास्कः—पुरात् पुरुमना भवति पुंसत्वेति । कृष्टीनां
जनानां अनुमाद्यस्य स्तुत्यस्य तवसो बलवत इन्द्रस्येव तस्य वैश्वानरस्य प्रशस्तिं स्तुतिं कृ-
तानि कर्माणि च विवक्मि प्रववीमि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कविं केतुं धासिमानुमद्रो ह्रिन्वन्ति शंराज्यं रोदस्योः ।
पुरन्दरस्य गीभिराविवासे भ्रेवतानि पूव्या महानि ॥ २ ॥
कविम् । केतुम् । धासिम् । आनुम् । अद्रेः । ह्रिन्वन्ति ।
शम् । राज्यम् । रोदस्योः । पुरन्दरस्य । गीः इभिः । आ ।
विवासे । अग्नेः । व्रतानि । पूव्या । महानि ॥ २ ॥

कविं प्राज्ञं केतुं विश्वस्य प्रज्ञापकं धासि अद्रेर्धर्तारं आदतुः स्तोतुर्वा भानुं भासकं शं सु-
खकरं रोदस्योः वायव्येऽधिष्ठोः राज्यं राजानं वैश्वानरस्य हिन्वन्ति मदीयाः प्रीणयन्ति भेद-
यन्ति वा देवाः । अहं च पुरन्दरस्य पुरां दारयितुरग्नेः पूव्यां पूव्याणि पुरातनानि महानि महानि
व्रतानि कर्माणि गीभिराविवासे परिचरामि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

न्यक्तून् ग्रथिनो मृधवाचः पूर्णारं श्रद्धां अष्टधां अयज्ञान् ।
प्रप्रतान्दस्यै रग्निर्विवाय पूर्वश्चकारापरां अयज्यन् ॥ ३ ॥

नि । अ॒क्र॒तून् । य॒थिनः । स॒म्र॒ह॒वाचः । प॒णीन् । अ॒श्र॒द्धान् ।
अ॒व॒धान् । अ॒य॒ज्ञान् । प्र॒ह॒प्र । तान् । द॒स्यून् । अ॒ग्निः ।
वि॒वा॒य । पू॒र्वः । च॒का॒र । अ॒प॒रान् । अ॒र्य॒ज्यून् ॥ ३ ॥

अक्रतून् अयज्ञान् ग्रंथिनो जल्पकाश्च स्रग्वाचो हिंसितवचस्कान् पणीन् पणिनामकान्
बाधुपिकान् अश्रद्धान् यज्ञादिषु श्रद्धारहितान् अवृधान् स्तुतिभिरग्निमवर्धयतः अयज्ञान्
यज्ञहीनान् तान् दस्यून् वृथा कालस्य नेतृन् अग्निः प्रम अत्यन्तं निविचाय नितरां गमयेत् ।
तदेवाह अग्निः पूर्वो मुख्यः सन् अयज्यून् अयजमानान् अपरान् जघन्यान् चकार करोती-
त्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योअ॒पा॒चीने॒तम॑सि॒मद॑न्तीः प्रा॒ची॒श्च॒का॒र॒नृ॒त॑मः श॒ची॒भिः ।
तमी॒शान् व॒स्वो अ॒ग्नि॒गृ॒णी॒पेना॑न॒तं द॑म॒र्यन्त॑म॒पृ॒त॒न्यून् ॥ ४ ॥
यः । अ॒पा॒ची॒नि । तम॑सि । म॒द॒न्तीः । प्रा॒चीः । च॒का॒र ।
नृ॒त॑मः । श॒ची॒भिः । तम् । ई॒शान् । व॒स्वः । अ॒ग्निम् ।
गृ॒णी॒पे । अना॑न॒तम् । द॑म॒र्यन्त॑म् । पृ॒त॒न्यून् ॥ ४ ॥

नृतमो नेतृतमो योभिः अपाचीने अप्रकाशमाने तमसि निपन्नाः प्रजाः मदन्तीः स्तुवन्तीः
शचीभिस्ताम्योदत्ताभिः प्रज्ञाभिः प्राचीः क्रजुगामिनीश्चकार । यद्वा नेतृतमो योभिः अपाचीने
तमसि निशार्या मदन्तीर्मायन्तीरुपसः शचीभिः प्रज्ञाभिः प्राचीश्चकारेत्यर्थः । तं वस्वो धन-
स्पेशानं अनानतमग्रहं पृवन्तून् युद्धकामांश्च दमयन्तमग्निं गृणीषे स्तौमि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

योदे॒ह्यो॒ऽअ॒न॒म॒य॒द्व॒ध॒स्रैर्यो॑ अ॒र्य॒प॒त्नी॒रु॒प॒सं॒श्च॒का॒र ।
स॒नि॒रु॒ध्य॒ान॒हुं॒पो॒य॒हो अ॒ग्नि॒र्विशं॑श्च॒क्रे॒व॒लि॒हृ॒तः स॒हो॒भिः ॥ ५ ॥
य । दे॒ह्यः । अ॒न॒म॒य॒त् । व॒ध॒स्रैः । यः । अ॒र्य॒प॒त्नीः । उ॒प॒सः ।
च॒का॒र । सः । नि॒रु॒ध्यः । न॒हुं॒पः । य॒हः । अ॒ग्निः । वि॒शः ।
च॒क्रे । व॒लि॒हृ॒तः । स॒हो॒भिः ॥ ५ ॥

योमिर्देहो देही रूपचिता आसुरीर्वियाः वधसैः वधैरायुधैर्वा अनययद हीना अक-
रोत् । यश्च अयः पत्नीः अयः सूर्यः पतिर्यासां ताः अयंपत्न्यः ता उपसश्वकार अकरोत् । स
यद्दो महानग्निः विशः यजाः सहोभिः बळेः निरुध्य नहुषो राक्षो बलिहवः करप्रदाश्चक्रे ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यस्य शर्मन्नुपविश्वे जनांस एवैस्तस्युः सुमतिं भिक्षमाणाः ।

वैश्वानरो वरमारोदस्यो राग्निः ससादपित्रो रूपस्थम् ॥ ६ ॥

यस्य । शर्मन् । उप । विश्वे । जनांसः । एवैः । तस्युः ।

सुप्तनिम् । भिक्षमाणाः । वैश्वानरः । वरम् । आ । रोदस्योः ।

आ । अग्निः । ससाद् । पित्रोः । उपस्थम् ॥ ६ ॥

विश्वे सर्वे जनास्तो जनाः शर्मन् शर्मणि सुप्तनिमित्तं यस्य वैश्वानरस्य सुमतिं भिक्षमा-
णाः पार्थिवानाः एवैः कर्मभिर्हविर्भिर्वा उपतस्थुः यमेवोपतिष्ठन्ते । सर्वैश्चानरो विश्वनरहितो
ग्निः सूर्यः सन् पित्रोः मातापित्रोः रोदस्योः धावापृथिव्योः वरमुत्कृष्टं उपस्थं मध्यमन्तरिक्ष-
माससाद् आगच्छत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आदेवोददे बुध्या वसूनि वैश्वानर उदिता सूर्यस्य ।

आसंमुद्रादवरादा परस्मादाग्निर्देदिव आपृथिव्याः ॥ ७ ॥ १ ॥

आ । देवः । ददे । बुध्या । वसूनि । वैश्वानरः । उत उदिता ।

सूर्यस्य । आ । समुद्रात् । अवरात् । आ । परस्मात् । आ ।

अग्निः । ददे । दिवः । आ । पृथिव्याः ॥ ७ ॥ १ ॥

वैश्वानरो विश्वनरहितोऽग्निः देवो द्योतमानः बुध्या बुध्यानि अन्तरिक्षाणि बुध्नमन्तरिक्षं
तथा च यास्कः—बुध्नमरिक्षं वद्धा अरिमन् पृता आप इति वेति । वसूनि आच्छादकानि तमांसि
वस आच्छादने इति धातुः सूर्यस्य उदिता उदितो उदयेतसि आददे समुद्रादन्तरिक्षाद् सगरः

समुद्र इत्यन्तरिक्ष नामसु पाठात् अवरात् पृथिव्याः तणास्याददे समुद्रात्परस्माद्विवोपि तमां
स्याददे तदेव दर्शयति अग्निर्दिवस्त्वगास्याददे पृथिव्याश्च तणास्याददे ॥ ७ ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

प्रबोदेयमिति सप्तमं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्याप्यं त्रेष्टुभमाश्रेयं प्रबोदेयमित्यनुक्तान्तं । पातरनु
वाकाश्विनशस्त्रयोर्दशसूक्ते उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रवेद्विवांचित्सहसानमग्निमश्वनवाजिनंहिपेनमोभिः ।

भवानोदूतोअध्वरस्यविद्वान्त्मनादेवेपुर्विविदेमितदुः ॥ १ ॥

प्र । वः । देवम् । चित् । सहसानम् । अग्निम् । अश्वम् ।

न । वाजिनम् । हिपे । नमःभिः । भव । नः । दूतः । अध्वरस्य ।

विद्वान् । त्मना । देवेपु । विविदे । मितदुः ॥ १ ॥

हेअग्ने वः त्वां देवं द्योतमानादिगुणयुक्तं सहसानं राक्षसानभिभवन्तं यत्प्रमाचरन्तं वा अ
ग्निमप्रस्यनेतारं अश्वं न अश्वमिव वाजिनं वेगवन्तं यत्प्रवन्तं वा नमोभिः स्तुतिभिः हविर्भि-
र्वा महिपे हे अग्ने त्वांचित् महिणोभ्येव । किं च हे अग्ने त्वं विद्वान् ज्ञानं नोत्पाकमध्वरस्य
यत्तस्य दूतो भव । अथ परोक्षस्तुतिः त्मना आत्मना स्वयमेव देवेपु मितदु दग्धदुमोमिरिव
विविदे प्रज्ञायते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आयांस्यग्नेपथ्याअनुस्वामन्द्रोदेवानांसख्यं जुपाणः ।

आसानुशुष्मैर्नदयन्पृथिव्याजम्भेभिर्विश्वं मुशधुग्वनानि ॥ २ ॥

आ । याहि । अग्ने । पथ्याः । अनु । स्वाः । मन्द्रः । देवानाम् ।

सख्यम् । जुपाणः । आ । सानु । शुष्मैः । नदयन् । पृथिव्याः ।

जम्भेभिः । विश्वम् । उशर्धक् । वनानि ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वं मन्त्रो मदयित्वा स्तुत्योवा देवानां सख्यं देवैः सह सख्यमित्यर्थः । जुषाणः
सेवमानः सन् पृथिव्याः सानु समुद्धृतं वृणुत्मादिकं सृष्ट्ये शोषकैर्दाहकैस्तेजोभिः नदयन् श-
ब्दायमानः दसमानं हि शब्दायते जंभेभिर्दृष्टाभिर्ज्वालाभिरित्यर्थः । विश्वं विश्वानि वनानि
उशधक् कामयमानो दहन् स्वाः पथ्या अनु स्वैर्गार्गैरित्यर्थः । आ आयाहि आकारस्य पुन-
र्ध्वचनमात्रार्थं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्राचीनोयज्ञः सुधितं हि वह्निः प्रीणीते अग्निरीक्षितो न होता ।
आमातरा विश्ववरिष्ठवानो यनो यविष्ठजज्ञिपे सुशेवः ॥ ३ ॥

प्राचीनः । यज्ञः । सुधितम् । हि । वह्निः । प्रीणीते । अग्निः ।
ईक्षितः । न । होता । आ । मातरा । विश्ववारे इति विश्ववारे ।
हुवानः । यतः । यविष्ठ । जपिष्ठे । सुशेवः ॥ ३ ॥

अयं यज्ञः प्राचीनः सम्पन्नगुणीय इत्यर्थः । यद्वा यज्ञो यथा होता प्राचीनः यद्वा यतो
हविः प्राचीनः प्राचीनं प्राङ्मुखभासनं वह्निर्ह वह्निश्च सुधितं सुनिहितं ईक्षितः स्तुतोऽग्निः प्री-
णीते कृष्य भवति । होतान होताच नेति चार्थे । विश्ववारे विश्ववरणीये मातरा यावापृ-
थिव्या विद्यायामाहुवानो भवति । कदेत्यत आह यतो यदा यविष्ठ हे युषवमाग्ने त्वं सुशेवः सुतो-
जज्ञिपे जायसे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तद्यो अर्ध्वरे रथिरं जनन्तमानुपासो विचेतसो एषाम् ।
निशामधापि विश्पार्तिदुरोणे अग्निर्मन्द्रो मधुवचाऋतावा ॥ ४ ॥

तद्यः । अर्ध्वरे । रथिरम् । जनन्त । मानुपासः । विचेतसः ।
यः । एषाम् । निशाम् । विश्पार्तिः । दुरोणे । अग्निः ।
मन्द्रः । मधुवचाः । ऋतव्या ॥ ४ ॥

विचेतसो विविक्तपत्ताः मानुषासो मनुष्याः अध्वरे यज्ञे रथिरं रथिनं नेतारमग्निं सद्यो-
जनन्तं जनयन्ति । य एषां हविर्वहति सोयमग्निर्विशपतिः विशांपतिः विश्वस्य पतिर्वा मन्द्रो म-
दयिता मधुवचाः मादयित्वचस्कः कृत्वा यज्ञवान् विशां मनुष्याणां दुरोणे गृहे अवाहि
आहितः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

असादिदृतोवह्निराजगुन्वान्भ्रिर्ब्रह्मानृपदनेविधृता ।
द्यौश्चयंपृथिवीवावृधातेआयंहोतायजतिविश्ववारम् ॥ ५ ॥

असादि । दृतः । वह्निः । आहजगुन्वान् । अग्निः । ब्रह्मा ।
नृपदने । विधृता । द्यौः । च । यम् । पृथिवी । वृधाते इति ।
आ । यम् । होता । यजति । विश्ववारम् ॥ ५ ॥

वृतो होतृत्वेन वह्निर्हविषां योवा ब्रह्मा परिवृढः विधर्वा विश्वस्य धारकोऽग्निः आजगन्वान्
द्युलोकावागतः आगमनशीलोवा नृपदने होतृस्थाने असादि उपविष्टः । यमग्निं द्यौश्च पृथि-
वी च उभे ववृधाते वर्धयतः यं च विश्ववारं विश्वैर्वर्णीयं होता मानुष आयजति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

एतेद्युम्नेभिर्विश्वमातिरन्तमन्त्रयेवारंनर्याअतक्षन् ।
प्रयेविशस्तिरन्तश्रोपमाणाआयेमेअस्पदीर्धयन्तस्य ॥ ६ ॥

एते । द्युम्नेभिः । विश्वम् । आ । अतिरन्त । मन्त्रम् । ये ।
वा । अरम् । नर्याः । अतक्षन् । प्र । ये । विशाः । तिरन्तं ।
श्रोपमाणाः । आ । ये । मे । अस्थ । दीर्धयन् । कृतस्य ॥ ६ ॥

एते मदीयाः पुरुषाः द्युम्नेभिरनैः विश्वं षोडशवर्गं आतिरन्तं वर्धयन्ति । अथवा द्युम्नेभिर्य-
शोभिः विश्वं जगदातिरन्तं अश्रयगच्छन्नित्यर्थः । क इत्यत आह ये नर्या मनुष्याः मन्त्रं स्तोत्रं
स्तुत्यंवा अरं पर्वाङ्गं अतक्षन् समस्कुर्वन् । वेति समुच्चये ये चविशो जनाः श्रोपमाणाः शृणो-
तेः सन्यडोरिति द्विव्यं इकोऽक्षलिति सनः कित्वं च सर्वे विधयश्छन्दसविकल्पन्त इति नभयतः
ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः इत्यात्मनेपदं च विरन्तं वर्धयन्ति । मे मदीयायेवा कृतस्यास्य सत्यमिममग्नि
कर्मणिषटी मानुषाणामग्नीमादितिबल आदीधयन् आदीषयन् ॥ ६ ॥

अथ सामगी-

नूत्वाममर्द्महेवासिष्ठाईशानंसूनोसहसोवसूनाम् ।

इपंस्तोतृभ्योमघवन्त्र्यआनड्यूयंपातस्वस्तिभिःसदानः॥७॥१०॥

नु । त्वाम् । अग्ने । र्द्महे । वसिष्ठाः । ईशानम् । सूनोदिति ।

सहसः । वसूनाम् । इपम् । स्तोतृभ्यः । मघवन्त्र्यः । आनड् ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ १० ॥

सहसःसूनो वलस्पुत्राग्रे वसिष्ठा वयं वसूनामीशानं त्वां अस्पदीयेभ्यः स्तोतृभ्यो मघवज्यो हविष्यज्यश्च इपमजं नु क्षिप्रं अथ वा आनड् आपयेः । नरोर्वाग्निकर्मणोतर्णीतण्य-
र्थास्तुडि छन्दस्पपि दश्यते इत्यहागमः यूयं त्वत्पितृवाराश्च सर्वे यूयं नोस्मान् सदा स्वस्ति-
भिः पात इत्येवं र्द्महे याचामहे ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये दशमो वर्गः ॥ १० ॥

इन्धे राजेति सामर्थं अष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं वैदुप्रसामेयं इंधेराजेत्यनुकर्म । प्रातरनु-
वाका भिनशस्त्रयोरुक्तोवियोगः । आविष्टयार्था प्रपायमग्निरिति स्विष्टकृतोपाग्या स्मृतितंच-
प्रपायमग्निरुतस्मशृण्वदति संपाज्ये इति ।

वच प्रथमा-

इन्धेराजासमर्थो नमोभिर्नमःप्रतीकमाहुतं घृतेन ।

नरोहव्येभिरीळतेसुबाधआभिरग्रउपसामशोचि ॥ १ ॥

इन्धे । राजा । सम् । अर्थः । नमःभिः । यस्य । प्रतीकम् ।

आहुतम् । घृतेन । नरः । हव्येभिः । ईळते । सुबाधः ।

आ । अग्निः । अये । उपसाम् । अशोचि ॥ १ ॥

राजा दीवः अर्थःस्वामी हविषां प्रेरकोवाग्निः नमोभिः स्तुतिभिः सह समिन्धे समिध्य-
ते । मर्याग्रेः प्रतीकं रूपं घृतेनाहुतं भवति । यं च नरोस्मदीयाः सुबाधः संश्लिष्टाः संजातबाधा-
वा हव्येभिर्हव्यैः सार्धं ईळते स्तुवन्ति सोमिरुपसामग्रे आ अशोचि आ दीप्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयमुष्पसुमहौअवेदिहोतामन्द्रोमनुपोयहोअग्निः ।
विज्ञाअंकःससृजानःपृथिव्याकृष्णपविरोपधीभिर्वक्षे ॥ २ ॥

अयम् । ऊँ इति । स्यः । सुमहान् । अवेदि । होता । मन्द्रः ।
मनुपः । ग्रहः । अग्निः । वि । ज्ञाः । अकरित्यंकः । ससृजानः ।
पृथिव्याम् । कृष्णपविः । ओपधीभिः । ववक्षे ॥ २ ॥

स्यः सोमं होता देवानामाहता मन्द्रो मदयिता यहो महानग्निः मनुषो मनुष्यस्य सु-
महानवेदि सुमहत्त्वेन प्रसायते । अपि च सोमं प्राः दीप्तिः व्यक्तः विकरोति अन्तरिक्षे । किं च
सोमं कृष्णपविः कृष्णमार्गोऽग्निः पृथिव्यां ससृजानः सृजमानः सज्जोपधीभिर्वक्षे
वर्धयते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कयानोअग्नेविवसःसुवृत्तिकामुस्वधामृणवःशस्यमानः ।
कदाभवेमपतयःसुदन्नगयोवन्तारोदुष्टरस्यसाधोः ॥ ३ ॥

कया । नः । अग्ने । वि । वसः । सुवृत्तिम् । काम् ।
ऊँ इति । स्वधाम् । कृणवः । शस्यमानः । कदा । भवेम ।
पतयः । सुदन्न । रायः । वन्तारः । दुष्टरस्य । साधोः ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वं कया स्वधया हविषा नोस्मार्कं सुवृत्तिकं स्तुतिं विवसः व्यामुषे आच्छादयसि-
या । कामु कांच स्वधां शस्यमानः स्तूयमानः त्वं कृणवः प्रामुष्याः हे सुदन्न शोभनदानाग्ने तथा
च यास्कः—सुदन्नः कल्याणदानइति । वयं कदा दुष्टरस्य शत्रुभिः दुर्हंसकस्य साधोः समीची-
नस्य रायो धनस्य पतयः स्वामिनो भवेम । वन्तारः संशकारश्च कदा भवेम ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रग्रा॒यम॒ग्निर्भ॒रत॒स्य॑ शृ॒ण्वे॒वियत्सू॒र्यो॒नरो॒चते॒बृ॒ह॒द्भाः ।

अ॒ग्नि॒यः पू॒रुं॒य॒त॒नासु॒त॒स्यौद्यु॒ता॒नो॒दैव्यो॒अति॑थिः शु॒शोच ॥ ४ ॥

प्र॒क्ष॒प्रं । अ॒यम् । अ॒ग्निः । भ॒र॒त॒स्य॑ । शृ॒ण्वे॒ । वि॒ । यत् । सू॒र्यः ।

न । रो॒च॒ते । बृ॒ह॒त् । भाः । अ॒ग्नि॒ । यः । पू॒रुम् । य॒त॒नासु॒ ।

त॒स्यौ । द्यु॒ता॒नः । दै॒व्यः । अ॒ति॒थिः । शु॒शो॒च ॥ ४ ॥

अयं मसिद्धोऽग्निः भरतस्य यजमानस्य मम प्रम अत्यन्तं शृण्वे प्रथितो भवति । कदेत्यवा-
ह यपदा सूर्यो न सूर्य इव बृहद्भाः बृहद्भासमानो विरोचते प्रकाशते । किं च योऽग्निः प्रतनासु
संप्राप्तेषु पूरुं पुरुषाणामकमसुरं अग्नितस्यौ अग्निरभूव । सोऽयं द्युता दीप्यमानो दैव्योतिथिः
देवानामतिथिवत्सूयः सन् शुचोऽव जन्वाल ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अ॒स॒न्नि॒त्वे आ॒ह॒र्व॒ना॒नि भू॒रि॒भु॒वो॒विश्वे॑भिः सु॒म॒ना॒अ॒र्नी॒कैः ।

स्तु॒त॒श्चि॒द॒ग्ने शृ॒ण्वि॒षे॒गृ॒णानः॑ स्व॒यं॒व॒र्ध॒स्व॒त॒न्वै॒सु॒जा॒त ॥ ५ ॥

अ॒स॒न् । इ॒त् । त्वे॒ इति॑ । आ॒ह॒र्व॒ना॒नि । भू॒रि॒ । भु॒वः । वि॒श्वे॑भिः ।

सु॒म॒नाः । अ॒र्नी॒कैः । स्तु॒तः । चि॒त् । अ॒ग्ने । शृ॒ण्वि॒षे॒ ।

गृ॒णानः॑ । स्व॒यम् । व॒र्ध॒स्व॒ । त॒न्वम् । सु॒जा॒त ॥ ५ ॥

हे अग्ने त्वे त्वयि आहवनानि हवींषि आहुतयोवा भूरि बहूनि असन्निद भवन्त्येव ।
त्वं च विश्वेभिर्दिव्यैरर्नीकैस्तेजोभिः त्वद्भिर्भूतिभिः अग्निगिवां सह सुमनाः भुवो भव । हे अग्ने
स्तुतश्चिदस्तोतुः स्तोतीति स्तुत स्तोत्रं शृण्विषे शृणु हे सुजात कल्प्याण मादुर्भावामे गृणानः
स्तूपमानस्त्वं स्वयं स्वयमेव तन्वं स्वातनुं मम तनुं वा वर्धस्व वर्धयस्व ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इ॒दं॒वचः॑ श॒त॒साः॑ सं॒स॒ह॒स्र॒मु॒द॒ग्र॒ये॒जनि॑पी॒ष्ट॒द्वि॒वर्हाः॑ ।

शं॒य॒स्त॒नो॒तृ॒भ्य॒आ॒प॒ये॒स॒र्वाति॑द्यु॒म॒दं॒मी॒व॒चा॒त॒नं॒र॒जो॒हा ॥ ६ ॥

इदम् । वचः । शत॒ऽसाः । सम॒ऽसंहसम् । उत् । अ॒ग्रये ।
ज॒नि॒पी॒ष्ट । द्वि॒श्व॒र्हाः । शम् । यत् । स्तो॒तृ॒भ्यः । आ॒पये ।
भवा॑ति । शु॒भम् । अ॒ग्नी॒व॒श्चा॒त॒नम् । रक्षः॒ऽह्ना ॥ ६ ॥

शतसाः गवां शतस्य संभक्ता संसहस्रं गवां सहस्रेण च संयुतः द्विवर्हा द्वाभ्यां विद्या-
कर्मेभ्यां बृहन् वसिष्ठाः द्वयोः स्थानयोर्धूलोकयोः महान्वा तथा च यास्कः—द्विवर्हा द्वयोः
स्थानयोः परिवृते इति । इदं यषः इदं स्तोत्रं अग्नये उज्जनिपीठ उदजीजनत् । किञ्चिदित्यत आह
यद्वचः द्युमत् दीप्तिमत् यशस्करमित्यर्थः अमीवचातनं रोगाणां निवारकं रक्षोहा रक्षसां हन्तु
च स्तोत्रेभ्यः आपमे तद्वधने पुत्रादिकायापि शं सुतदं भवावि भवेत् ॥ ६ ॥

અથ સુષમી

नूत्वामग्नइमहेवसिष्टाईशानंसूनोसहसोवसूनाम् ।

इयंस्तोत्रभ्योमघवंद्वयानढयूपान्तस्त्रस्तिग्निःसदानः ॥७॥११॥

नु । त्वाम् । अग्रे । ईमहे । वसिष्ठाः । ईशानम् । सूनो इति ।

सहस्रः । वसूनाम् । इषम् । स्तोतृभ्यः । मध्वन्तृभ्यः ।

आनद् । यूयम् । पात । स्वस्तिर्भिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ ११ ॥

इयमृक् मागेव व्याख्याता ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये एकादशो वर्मः ॥ ११ ॥

अवधिजारद्वि पठ्यं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रैलोक्यमाग्रेयं अवधिषष्टित्यनुकान्तं
प्रातरनुवाकश्चिनशस्तयोर्दशसूक्तमध्ये अकोविनयोगः ।

तत्र प्रथमा—

अवोधिजारउपसामुपस्थाद्धोतामन्द्रःकवितमःपावकः ।

दधातिकेतुमुजयस्यजन्तोर्हव्यादेवेषुद्रविणंसुहृत्सु ॥ १ ॥

अवोधि । जारः । उपसां । उपस्थात् होता । मन्द्रः ।
कविस्तमः । पावकः । दधाति । केतुम् । उभयस्य । जन्तोः ।
हव्या । देवेषु । द्रविणम् । सुकृतः ॥ १ ॥

जारः सर्वेषां प्राणिनां जरयित्वा होवा देवानामाह्वावा मन्द्रो मदयित्वा स्तुत्योवा कवि-
तमः प्राप्ततमः पावकः शोधकोष्णिः उपसामुपस्थात् मध्ये अवोधि अनुध्यत । किं च उभयस्य
द्विपदश्च चतुष्पदश्च दैव्यस्य मानुषस्यवा जन्तोः प्राणिनः केतुं प्रज्ञानं दधाति विदधाति । देवेषु
च हव्या हव्यानि दधाति । सुकृतं यजमानेषु च द्रविणं घनं दधाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समुक्त्वुर्योविदुरं पणीनां पुनानो अर्कं पुरुभोजसंनः ।
होता मन्द्रो विशां दमूनास्तिरस्तमो ददृशे राम्याणाम् ॥ २ ॥
सः । सुः । कर्तुः । यः । वि । दुरः । पणीनाम् । पुनानः । अर्कम् ।
पुरुभोजसम् । नुः । होता । मन्द्रः । विशाम् । दमूनाः । तिरः ।
तमः । ददृशे । राम्याणाम् ॥ २ ॥

सोमिः सुकृतुः सुकर्मा सुप्रज्ञो वा भवति सोमिः पणीनां अक्षराणां दुरो गवां द्वाराणि
पिधानानि विवृण्वान् पुरुभोजसं बहुक्षीरं अर्कमर्चनीयं गवां संधं नोस्मदर्थं पुनानः शोध-
यन् हरन् इत्यर्थः । होवा देवानामाह्वावा मन्द्रो मदयित्वा स्तुत्योवा दमूनाः दमनवा वा नम-
नावा क्षान्तमनावा रम्याणां रात्रीणां रमयित्रीणां वा विशां जनानां यजमानानां वा तमो धकारं
तिरः तिरस्कुर्वन् ददृशे दृश्यवे । च यद्वा वमस्तिरोददृशे नाशमतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अमूरः कविरदितिर्विवस्वान्सुसंसन्मित्रो अतिथिः शिषोनः ।
चित्रभानुरुपसां भात्यग्रे पांगर्जः प्रस्वः आर्विवेश ॥ ३ ॥
अमूरः । कविः । अदितिः । विवस्वान् । सुसंसत् । मित्रः ।
अतिथिः । शिवः । नुः । चित्रभानुः । उपसाम् । भाति ।
अग्रे । अपाम् । गर्जः । प्रस्वः । आ । विवेश ॥ ३ ॥

योगिरमूरोमूढः कविः शान्तः अदितिरदीनः विवस्वान् दीक्षिमान् सुसंसदः शोभनसदनः
शोभनसंवेदनोवा मित्रः प्रमीतेस्त्राता सर्वेषां अविधिः अविधिवत्पूज्यः शिवः शिवकरोजगतः
चित्रभानुः चित्रदीप्तिः उपसामग्रे मुखे भाति । सोममपां गर्भः सन् प्रसवः जायमानाः ओषधी-
राविवेश ॥ ३ ॥ अथ चतुर्थी—

ई॒ळे॒न्यो॒वो॒म॒नु॒पो॒यु॒गे॒पु॒स॒म॒न॒गा॒अ॒शु॒च॒ज्जा॒त॒वे॒दाः ।

सु॒सं॒द॒शा॒भा॒नु॒ना॒यो॒वि॒भा॒ति॒प्र॒ति॒गा॒र्वः॒स॒मि॒धा॒नं॒बु॒ध॒न्त ॥ ४ ॥

ई॒ळे॒न्यः । वः । म॒नु॒पः । यु॒गे॒पु॒ । स॒म॒न॒गाः । अ॒शु॒च॒त् । ज्जा॒त॒इ

वे॒दाः । सु॒सं॒द॒शा॒ । भा॒नु॒ना॒ । यः । वि॒भा॒ति॒ । प्र॒ति॒ । गा॒र्वः ।

स॒म॒इ॒धा॒न॒म् । बु॒ध॒न्त ॥ ४ ॥

हे शम्भे वस्त्वं अत्र विभक्तैर्वचनव्यत्ययाः मनुषो मनुष्यस्य युगेषु यागकालेषु सर्वेष्वपि
दिवसेषु वा ईळेन्यः स्तुत्यः अतः परं परोक्षस्तुतिः योगिर्जातवेदाः जातधनः समनगाः युद्धेषु
संगन्तः सन् अशुचत् दीप्यते सुसंदृशा सुसंदर्शनेन भानुना वेजसा विभाति च वपसि समि-
धानं समिध्यमानं गावः स्तुतयः प्रविबुधन्व प्रतिबोधयन्ति ॥ ४ ॥

विभ्वेदेवेषशावग्रेयाहीति हविषोपाज्या सन्निवं च—अग्रेयाहिदूत्यंमारिपण्यइन्द्रनरोमे-
धिताहवन्तइति तिल्लइति ॥ ४ ॥

सेषा पञ्चमी—

अ॒ग्रे॒या॒हि॒दू॒त्यं॒॑मा॒रि॒प॒ण्यो॒दे॒वाँ॒अ॒च्छाँ॒ब्र॒ह्म॒रु॒तां॒ग॒णे॒न॑ ।

स॒र॒स्व॒तीं॒म॒रु॒तो॑अ॒श्वि॒ना॒पो॒यक्षि॑दे॒वान्ब्र॒ह्म॒धे॒या॒य॒वि॒श्वान् ॥ ५ ॥

अ॒ग्रे॒ । या॒हि॒ । दू॒त्यं॑म् । मा॒ । रि॒प॒ण्यः॒ । दे॒वान् । अ॒च्छाँ॑ । ब्र॒ह्म॒इ॒रु॒तां॑ ।

ग॒णे॒न॑ । स॒र॒स्व॒तीं॑म् । म॒रु॒तः॑ । अ॒श्वि॒ना॑ । अ॒पः॑ । यक्षि॑ ।

दे॒वान् । र॒त्न॒धे॒या॒य॑ । वि॒श्वान् ॥ ५ ॥

हे अग्रे दूत्यं दूतस्य कर्म हविर्वहनादि याहि देवानच्छाभिगच्छ । गणेन संघेन सह ब्रह्म-
रुता ब्रह्मरुतोऽस्मान् अस्मदीयांश्च तव स्तोतृन् मारिपण्यः माहिंसीः सरस्वतीं मरुतो अश्विना
अश्विनौ अपक्ष एतान् देवान् रत्नधेयायास्मर्थं रत्नदानाय यक्षिच ॥ ५ ॥

अथ पद्ये-

त्वामग्नेसमिधानोवसिष्ठोजरुथंहन्धक्षिरायेपुरन्धिम् ।
 पुरुणीधाजातवेदोजरस्वयूयंयातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६ ॥ १२ ॥
 त्वाम् । अग्ने । समृद्धधानः । वसिष्ठः । जरुथम् । हन् । यक्षि ।
 राये । पुरंमृद्धिम् । पुरुदनीथा । जातुद्वेदः । जरस्व ।
 यूयम् । पात । स्वस्तिर्गर्भिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ १२ ॥

हे अग्ने त्वां वसिष्ठऋषिः समिधानोभवति । त्वं च जरुथं परुषभाषिणं जरणीयं वा रक्षो-
 गणं हन् जहि । राये धनवते यजमानाय पुरंधिं बहुधियं देवगणं तथा च यास्कः-पुरंधिर्बहु-
 धीरिति यक्षि यज । किं च हे जातवेदोऽग्ने पुरुणीथा बहुनीयेन बहुना स्तोत्रेण जरस्व देवान्
 स्तुहि । यद्वा पुरुणीथानेकमार्गाणि रक्षांसि जरयेत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

उपोनजारइति पञ्चर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रैदुष्यमाग्नेयं तथाचानुक्तान्तं उपोनपञ्चे-
 ति । पातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तेविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

उपोनजारःपृथुपाजोअश्रेद्विद्युत्दीद्यच्छोशुचानः ।
 द्यपाहरिःशुचिरामातिभासाधियोहिन्वानउशतीरंजीगः ॥ १ ॥
 उपः । न । जारः । पृथु । पाजः । अश्रेत् । दर्विद्युत् । दीद्यत् ।
 दीद्यत् । शोशुचानः । द्यपा । हरिः । शुचिः । आ । भाति ।
 भासा । धियः । हिन्वानः । उशतीः । अजीगरिति ॥ १ ॥

अग्निः उपोन जारः उषसोजारः सूर्यः बह्वत् पृथु विस्तीर्णं पाजस्तेजः अश्रेत् श्रयति । किं
 च दर्विद्युत् दीद्यत् शोशुचानइति त्रयोपिशब्दा यद्यपि दीप्तिकर्माणः तथापि दीपेर्भूयस्त्वभा-

पनाय प्रयुक्ताइति न पुनरुक्तिः अत्यन्तं दीप्यमानइत्यर्थः । वृषा कामानां वर्पिता हरिर्हविषां
प्रेरकः शुचिः शुद्धिरुदग्निः धियः कर्माणि हिन्वानः प्रेरयन् भासा दीप्या आभावि प्रकाशते ।
अपि च उशवीः कामयमानाः अजीमः जामस्यति तपसा तिरोहिताः प्रजाः उद्गिरतिवा ॥१॥

अथ द्वितीया—

स्वर्णवस्तोरुपसामरोचियज्ञतन्वानाउशिजोनमन्म ।
अग्निर्जन्मानिदेवआविविद्वान्द्रवदूतोदेवयावावनिष्ठः ॥ २ ॥

स्यः । न । वस्तोः । उपसाम् । अरोचि । यज्ञम् । तन्वानाः ।
उशिजः । न । मन्म । अग्निः । जन्मानि । देवः । आ । वि ।
विद्वान् । द्रवत् । दूतः । देवइयावा । वनिष्ठः ॥ २ ॥

अग्नेः वस्तोरहनि वस्तोः द्युरित्यहनामसुषाढात् उपसामग्ने स्वर्णआदित्यइव तथा च
यास्कः—स्वरादित्योभवति सुअरणः सुईरणइति । अरोचि दीप्यते उशिजोन ऋत्विजश्च यज्ञं
तन्वानाः विस्तारयन्तः मन्म मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि षण्डीतिशेषः । नेति संप्रत्यर्थे अपि
च विद्वान् जानन् दूतो देवानां देवयावा देवान् प्रतिगच्छन् वनिष्ठो दातृत्वमग्निः विआद्रवत्
विविधमाद्रवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अच्छागिरोमृतयेदेवयन्तीरुग्निंयन्तिद्रविणंभिक्षमाणाः ।
सुसंदृशंसुप्रतीकंस्वर्हव्यवाहंमरुतिमानुपाणाम् ॥ ३ ॥
अच्छ । गिरः । मृतयः । देवइयन्तीः । अग्निम् । यन्ति । द्रविणम् ।
भिक्षमाणाः । सुइसुसंदृशम् । सुइप्रतीकम् । सुइअर्धम् ।
हव्यइवाहम् । अरुतिम् । मानुपाणाम् ॥ ३ ॥

मृतयः स्तुतिरूपाः देवयन्तीर्देवानिच्छन्त्यो द्रविणं घनं भिक्षमाणाः याचमानाः गिरोवाचः
सुसंदृशं कत्याणसंदृशनं सुप्रतीकं सुत्वं शोभनांगंवा स्वंचं सुद्रु गच्छन्तं हव्यवाहं हव्यानां
बोढारं मानुपाणामरुतिं स्वामिनमग्निं अच्छाग्नियन्ति अग्निगच्छन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रं नो अग्नेव सुभिः सजोपा रुद्रं रुद्रेभिरावहा बृहन्तम् ।

आदित्येभिरादितिं विश्वजं न्या बृहस्पतिं मृकं भिर्विश्ववारम् ॥ ४ ॥

इन्द्रम् । नः । अग्ने । वसुभिः । सजोपाः । रुद्रम् । रुद्रेभिः ।

आ । बृह । बृहन्तम् । आदित्येभिः । आदितिं । विश्वजं न्याम् ।

बृहस्पतिम् । ऋकं भिः । विश्ववारम् ॥ ४ ॥

हे अग्ने वसुभिर्देवैः सजोपाः संगतस्त्वं नोऽस्मदर्थमिन्द्रमावह । रुद्रेभिः रुद्रैः देवैः सङ्गतो बृहन्तं महान्तं रुद्रं चावह । आदित्येभिरादित्यैर्देवैः संगतो विश्वजन्यां विश्वजनहितां अदितिं चावह ऋकभिः स्तुत्यैरद्विरोभिर्देवैः संगतो विश्ववारं विश्वैः संभजनीयं बृहस्पतिं चावह ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

मन्द्रं होतारमुशिजोयविष्ठमग्निं विश ईळते अध्वरेपुं ।

सहिक्षपावो अमवद्रयीणामतन्द्रोदूतोयजथाय देवान् ॥ ५ ॥ १३ ॥

मन्द्रम् । होतारम् । उशिजः । यविष्ठम् । अग्निम् । विशः ।

ईळते । अध्वरेपुं । सः । हि । क्षपावान् । अमवत् ।

रयीणाम् । अतन्द्रः । दूतः । यजथाय । देवान् ॥ ५ ॥ १३ ॥

उशिजः कामयमानाः विशोमनुष्माः मन्द्रं स्तुत्यं होतारमाह्वतारं यविष्ठं युषतममग्निं अध्वरेपुं यागेषु ईळते स्तुवन्ति । हि यस्मात् कारणात् सोमिः क्षपावान् रात्रिमान् रात्रौ स्वत्व-
श्रये अग्निहोत्रं हूयते रयीणां सूर्यस्य रयिमतां हविष्मतां यजमानानां देवान् यजथाय मष्टं अतन्द्रस्तन्द्रारहितो भवत् । तथा च श्रूयते यस्माद्दूतो भवत्तस्माद्विशस्त्वमध्वरे ईळत इति ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

महो असीति पञ्चचमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं वैष्टुष्माग्नेयं महानित्यनुकान्तं प्रातरनुवाका-
भिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ।

तत्र पथम्—

म॒हाँअ॒स्पध्व॒रस्य॑प्र॒केतो॒न॒कृते॒त्वद॒मृता॑मा॒दय॑न्ते ।

आवि॒श्वेभिः॑स॒रथं॑याहि॒देवै॒र्य॒ग्रेहो॒ताप्र॒थमः॑स॒दिह ॥ १ ॥

म॒हान् । अ॒सि । अ॒ध्व॒रस्य॑ । प्र॒केतः । न । कृ॒ते । त्वत् ।

अ॒मृताः । मा॒दय॑न्ते । आ । वि॒श्वेभिः । स॒रथम् । या॒हि । दे॒वैः ।

नि । अ॒ग्रे । हो॒ता । प्र॒थमः । स॒द । इ॒ह ॥ १ ॥

हे अग्रे त्वमध्वरस्य प्रकेतः प्रज्ञापकस्तन् महानसि त्वद्वत् त्वयाविना अमृताः देवाः न-
मादयन्ते नमायन्ति विश्वेभिः विश्वेर्देवैः सरथं यथा भवति आयाहि च इहास्तीर्णे बर्हिषि प-
थमो मुखो होता आह्वातास्तन् निषद निषीद च ॥ १ ॥

याजपेये बर्हस्पत्यचरोः स्विष्टकृतोनुवाक्या सूत्रितं च—त्वामीळवेअजिरंदूत्यायामिंसुदी-
तिसुदृशंपृणन्तइति ।

सेषात्र द्वितीया—

त्वामी॒ळवेअ॒जिरं॑दू॒त्याय॑ह॒विष्म॑न्तःस॒दमि॑न्मा॒नु॒पासः॑ ।

यस्य॑दे॒वैरा॑स॒दोव॒र्हि॒रग्रे॑हान्यस्मैसु॒दिना॑भवन्ति ॥ २ ॥

त्वाम् । ई॒ळ॒ते । अ॒जिरम् । दू॒त्याय॑ । ह॒विष्म॑न्तः । स॒दम् । इत् ।

मा॒नु॒पासः । य॒स्य॑ । दे॒वैः । आ । अ॒स॒दः । व॒र्हिः । अ॒ग्रे । अ॒हानि॑ ।

अ॒स्मै । सु॒दिना॑ । भ॒वन्ति॑ ॥ २ ॥

हे अग्रे अजिरं प्रगामिनं त्वां मानुपासो मानुषाः हविष्मन्तो यजमानाः सदमित् सदैव
दूत्याय दूतकर्मणे हविर्वह्नाय ईळते याचन्ते । किमर्थं इत्यत आह यस्य हविष्मन्तो बर्हिर्देवैः सार्धं
आसदः त्वं अधितिष्ठसि अस्मै हविष्मत्वे अहानि सुदिना सुदिनानि शोभनदिनानि भवन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्रि॒श्वि॒द॒क्तोःप्र॒चि॒कितु॑र्व॒सूनि॒त्येअ॒न्तदा॑शु॒पेम॒र्त्याय॑ ।

म॒नु॒ष्वद॑ग्र॒इ॒ह्य॒सिदे॒वान्स॒वानो॑दू॒तोअ॑भि॒शस्ति॑पा॒वा ॥ ३ ॥

त्रिः । चित् । अक्तोः । प्र । चिकितुः । वसूनि । त्वे इति ।
 अन्तः । दाशुपे । मर्त्याय । मनुष्वत् । अग्ने । इह । यक्षि ।
 देवान् । ऋवं । नः । दूतः । अग्निशस्तिष्पावा ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वे त्वयि अन्तर्मध्ये अक्तोऽहः यद्यपि अकुरिति रात्रेर्नाम तथाप्यत्र अज्यन्ते
 व्यज्यन्ते त्वादीन्यस्मिन्नित्यहोनाम विस्त्रिवारं त्रिषु सवनेषु यस्तानि हवींषि दाशुपे
 हविषां षडात्रे मर्त्याय मनुष्याय तदर्थमित्यर्थः प्रचिकितुः ऋवेदयन्ति ऋत्विजः । यद्वा अक्तो-
 रद्वि त्रिः त्रीनग्निमश्वमजं च त्यप्यन्तर्निहितामि प्रचिकितुरविदन्तित्यर्थः । अपि च मनुष्वद
 मनोरिव इह ममास्मिन्यज्ञे दूतस्त्वं देवान् यक्षि यज । नोस्माकमभिशस्तिपावा अभिशस्तेः
 अभिशंसकाद् शात्रवाव पावा रक्षिता भव चिदिति पूरणः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्निरीशेहृतोअध्वरस्याग्निर्विश्वस्यहविषःकृतस्य ।
 क्रतुं ह्यस्य वसवोजुपन्ताथ दिवादधिरेह व्यवाहम् ॥ ४ ॥
 अग्निः । ईशे । बृहत्तः । अध्वरस्य । अग्निः । विश्वस्य । हविषः ।
 कृतस्य । क्रतुम् । हि । अस्य । वसवः । जुपन्त । अथ । देवाः ।
 दधिरे । हव्यवाहम् ॥ ४ ॥

पूहतो महतो अध्वरस्य कीदृत्परहितस्य यज्ञस्य अग्निरीशे ईष्टे विश्वस्य सर्वस्य
 कृतस्य संस्कृतस्य हविषः चाग्निरेवेष्टे हियस्मादस्यामेः क्रतुं कर्म वसवो देवाः जुपन्त सेवन्ते
 अथापि च देवाः अग्निं हव्यवाहं हव्यानां वोढारं दधिरे चक्रिरे इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आग्नेवहविरद्याय देवानिन्द्रज्येष्ठास इह मादयन्ताम् ।
 इमं यज्ञं दिवि देवेषु धेहि यूयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ५ ॥ १४ ॥
 आ । अग्ने । वह । हविः । अद्याय । देवान् । इन्द्रज्येष्ठासः ।
 इह । मादयन्ताम् । इमम् । यूज्ञम् । दिवि । देवेषु । धेहि । यूयम् ।
 पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे अग्ने हविरघाय हनिषां भरणाय देवान् आवह । किमर्थं इत्यत आह इहास्मिन् यतो
इन्द्रज्येष्ठास इन्द्रममुखादेवाः मादयन्तां इमं यज्ञं इदं यष्टव्यं हविः दिविस्थितेषु देवेषु धेहि नि-
धेहि देवान्या इहानय इदं हविर्वा देवेषु नयेति भावः । अन्तिमः प्रादोव्याख्यातचरः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

अगन्महेति वृत्तात्मकं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रैष्टुभमग्नेयं तथाचानुक्रान्तं अगन्म-
वृत्तमिति । पातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुकोविनियोमः । व्यूह्ये दशरात्रे नवमेहनि इदं सूक्तमा-
व्यशस्तं सूत्रितं च—तृतीयस्यागन्ममहेत्याज्यमिति ।

तत्र प्रथमा—

अगन्ममहानमसापविष्टं यो दीदाय समिद्धः स्वेदुरोणे ।

चित्रमानुरोदसी अन्तरुर्वी स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम् ॥ १ ॥

अगन्म । महा । नमसा । यविष्ठम् । यः । दीदार्य । समृद्धञ्चः ।

स्वे । दुरोणे । चित्रज्जालं स्वाहुतं सुष्ठु आहुतिभिर्हुतं सन्तं विश्वतः सर्वतः प्रत्यञ्चं प्रतिगच्छन्तमग्निं महा

सुष्ठु आहुतम् । विश्वतः । प्रत्यञ्चम् ॥ १ ॥

योभिः स्वेदुरोणे स्वेस्थाने आहवनीये समिद्धः काष्ठैः समिद्धः सन् दीदाय दीप्यते त-
मिमं पविष्टं युवतमं उर्वी विस्तीर्णयोः रोदसी रोदस्योः थावाप्रथिन्योरन्तर्मध्येन्तरिक्षे चित्र-
भानुं चित्रज्जालं स्वाहुतं सुष्ठु आहुतिभिर्हुतं सन्तं विश्वतः सर्वतः प्रत्यञ्चं प्रतिगच्छन्तमग्निं महा
महता नमस्कारेण अगन्म वयमुपगच्छाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समृद्धा विश्वा दुरितानि साह्वानग्निष्टवेदम आज्ञातवेंदाः ।

सनौरक्षिपद्दुरितादवद्यादस्मान् गृणत उत नो मघोनः ॥ २ ॥

सः । मृद्धा । विश्वा । दुःष्टतानि । सह्वान् । अग्निः । स्तवे ।

दमे । आ । ज्ञातवेंदाः । सः । नः । रक्षिपत् । दुःष्टतात् ।

अवद्यात् । अस्मान् । गृणतः । उत । नः । मघोनः ॥ २ ॥

योग्निर्मृद्धा महत्त्वेन विश्वा विश्वानि दुरितानि सह्वान् अग्निभवनं जातवेदाः जातघनो
जातप्रतोवा दमे यज्ञगृहे स्तवे अस्माभिः स्तूयते सोग्निरस्मान् दुरिवात् पापात् अवद्यात् निदि-

वाच कर्मणोरक्षिष्व रक्षतु । अस्मान् गृणतः स्तुवतोषि रक्षिष्व । उवाचिच सोमिः नो मघोनो
हविष्मतोरक्षिष्व ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वंवरुणउतमित्रोअग्नेत्वांवर्धन्तिमृतिमिर्वसिष्ठाः ।

त्वेवसुसुपणनानिसन्तुयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ ॥ १५ ॥

त्वम् । वरुणः । उत । मित्रः । अग्ने । त्वाम् । वर्धन्ति । मृतिभिः ।

वसिष्ठाः । त्वे इति । वसु । सुसुपणनानि । सन्तु । यूयम् ।

पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥ १५ ॥

हे अग्ने त्वं वरुणोसि उतापि च त्वं मित्रोसि जगदः पर्वतिस्त्वावासि त्वां वसिष्ठाः मृतिभिः
स्तुतिभिः वर्धन्ति वर्धयन्ति त्वे त्वयि विद्यमानानि वसु वस्तूनि सुसुपणनानि सुसंभजनानि सं-
त्विति स्पष्टमन्यद् ॥ ३ ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये पञ्चदशो वर्गः ॥ १५ ॥

प्राग्रयद्वि त्वं त्रयोदशं स्रक्तं वसिष्ठस्यार्प त्रेदुभं वैश्वानराग्निदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—
प्राग्रयेवैश्वानरीपमिति । विनियोगोऽैगिकः ।

तत्र प्रथमा—

प्राग्रयेविश्वशुचेधियंघेसुरग्नेमन्मधीतिभरध्वम् ।

भरेहविर्नदर्हिपिप्रीणानोवैश्वानराययतयेमतीनाम् ॥ १ ॥

प्र । अग्रये । विश्वशुचे । धियमृधे । असुरग्ने । मन्म ।

धीतिम् । भरध्वम् । भरे । हविः । न । वर्हिपि । प्रीणानः ।

वैश्वानराय । यतये । मतीनाम् ॥ १ ॥

हे सत्तायः विश्वशुचे विश्वं यो दीपयति तस्मै धियंघे धियां कर्मणां यो धाता तस्मै अगु-
रग्ने अगुराणां यो हन्ता तस्मै अग्रये मन्म मननीयं स्तोत्रं धीतिं कर्मच प्रभरध्वे । मतीनाम
भिमत्तानां कामानां यवये दात्रे वैश्वानराय विश्वनरहिवाय अग्निविशेषाय वर्हिपि यत्ते हविर्न

हविरिव स्तुतिं प्रीणानः प्रीयमाणोऽहं भरे भरामि । यद्वा हविः प्रीणानः प्रीणयन्नहं वहिषि ह-
• विभरे संभरामि नेति संपत्त्यर्थे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वमग्नेशोचिपाशोशुचानारोदसीअपृणाजार्यमानः ।
त्वंदेवाँअभिःशस्तेरमुञ्चोवैश्वानरजातवेदोमहित्वा ॥ २ ॥
त्वम् । अग्ने । शोचिपा । शोशुचानः । आ । रोदसी इति ।
अपृणाः । जार्यमानः । त्वम् । देवान् । अभिशस्तेः । अमुञ्चः ।
वैश्वानर । जातुः । मृद्वेदः । महित्वा ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वं शोचिपा दीप्त्या शोशुचानो दीप्यमानो जायमानो जार्यमान एव रोदसी या-
याधिष्यौ आ अपृणाः आपूरयः । अपि च जातवेदो जातपशु जातघनवा वैश्वानर विश्वमर-
हित हे अग्ने त्वं देवान् महित्वा महत्त्वेन अभिशस्तेः अभिशस्तकाद शत्रोरमुञ्चः अमोचयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

जातोयदग्नेभुवनाव्यख्यःपशून्गोपादर्यःपरिज्मा ।
वैश्वानरब्रह्मणेविन्दगान्तुंयूयंपातस्त्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ ॥ १६ ॥
जातः । यत् । अग्ने । भुवना । वि । अख्यः । पशून् । न ।
गोपाः । र्यः । परिज्मा । वैश्वानर । ब्रह्मणे । विन्द । गान्तुम् ।
यूयं । पात । त्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥ १६ ॥

हे अग्ने जातः सूर्यात्मनाजातः त्वं इर्यः स्वामी प्रेरयन्वा परिज्मा परितोगन्तासन् पशू-
न् गोपाः यथा गवां पालकः पशून् पश्यति तद्वत् । यद्यदा भुवना भूतानि व्यख्यः रक्षणार्थं प-
श्यति तदा ब्रह्मणे ब्रह्मस्तोत्रं तदर्थं गातुं गतिं फलप्राप्तिं विन्द । यद्वा ब्रह्मणे ब्रह्मणार्थं गातुं
विन्द येन ब्रह्मणा उपद्रवान्निर्गच्छन्ति तं गातुं विन्देत्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ॥ ३ ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षोडशो वर्गः ॥ १६ ॥

समिधा जातवेदसइति एवं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमात्रेण आया बृहती द्विती-
या एताये त्रिष्टुभौ तथाचानुक्रम्यते—समिधा बृहत्यादीति विनीयोगोलेङ्गिकः ।

तत्र मथया—

समिधाजातवेदसेदेवायदेवहूतिभिः ।

हविर्भिःशुक्रशोचिपेनमस्विनोव्यंदाशेमाग्नये ॥ १ ॥

समृद्धधा । जातवेदसे । देवाय । देवहूतिभिः । हविःभिः ।

शुक्रशोचिपे । नमस्विनः । व्यम् । दाशेम् । अग्नये ॥ १ ॥

जातवेदसे जातवेदसं जातमतं अग्नये अग्निं समिधा वयं वसिष्ठाः दाशेम् परिचरेम । देवाय देवं स्तुत्यमग्निं देवहूतिभिर्देवस्तुतिभिं दाशेम् । शुक्रशोचिपे शुक्रशोचिपं शुक्रदीर्घिनम् स्विनोहविष्मन्तोवयं हविर्भिर्दाशेम् । अग्न दाशविषेणाव कर्मणि चतुर्थी मायेण सर्वत्र दाश-
तिपोगे कर्मणिचतुर्थी दृश्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

व्यन्तेअग्नेसमिधाविधेमव्यन्दशिमसुष्टुतीयजत्र ।

व्यंचृतेनाध्वरस्यहोतर्व्यंदेवहविषांभद्रशोचे ॥ २ ॥

व्यम् । ते । अग्ने । समृद्धधा । विधेम । व्यम् । दाशेम् ।

सुष्टुती । यजत्र । व्यम् । चृतेन । अध्वरस्य । होतः ।

व्यम् । देव । हविषां । भद्रशोचे ॥ २ ॥

हे अग्ने ते त्वां वयं वसिष्ठाः समिधा विधेम परिचरेम । हे यजत्र यष्टव्याग्ने वयं सुष्टुती शोभनया स्तुत्या दशेम् त्वां परिचरेम । अध्वरस्य यज्ञस्य होतरे वयं चृतेनाग्नयेन त्वां दाशे-
म । हे भद्रशोचे कल्याणज्वाल देव पोतमानाग्ने त्वां वयं हविषा दाशेम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आनोदेवेभिरुपदेवहूतिमग्नेयाहिवपंदकृतिजुपाणः ।

तुभ्यंदेवायदाशतःस्यामयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ ॥ १७ ॥

आ । नः । देवेभिः । उप । देवहूतिम् । अग्ने । याहि । वपंदकृतिम् ।

जुपाणः । तुभ्यम् । देवाय । दाशतः । स्याम् । यूयम् । पात ।

स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥ १७ ॥

हे अग्ने नोऽस्माकं देवहृतिं स्तोत्रं यज्ञंवा देवेभिः देवेः सार्धं वयस्त्वृतिं हविः जुषाणः
सेवमानस्त्वं उप आयाहि । देवाय द्योतमानाय तुभ्यं वयं दाशतः परिचरन्तः स्याम भवेम ।
सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

उपसद्यायेति पञ्चदशर्चं पञ्चदशं सूक्तं वसिष्ठस्वार्थं गायत्र्यग्नेयं तथा चानुक्रान्तं—उप-
सद्याय पंचोना गायत्रमिति मातरनुवाके आग्नेयेकत्रौ गायत्रेछन्दसि आग्निनशस्त्रे चेदं सूक्तं सू-
त्रितं च—उपसद्याय त्वमग्नेयज्ञानामिति विसृज्यमाउद्धरेदिति । उपसदि पौर्वाहिकया उपसद्याये-
त्याद्यास्तिस्रस्तचः सामिधेन्यः सूच्यते च—उपसद्यायमीहूपइति विस्रः एकैकां विरनवानमिति ।
पवित्रेष्टयां अग्नेरक्षांसोत्पेया प्रथमाज्यभागानुवाक्या सूत्रितं च—पावकवन्तावाज्यभागायत्री
रक्षांसितोषतीति । अन्वारंभणीयायां अग्नेर्भगिनोयाज्या सूत्रितं च—आसन्नं सवितुर्पथा सनोराधा-
स्याग्नेरेति । स्वस्त्ययन्यामिष्टौ अग्नेरक्षाणइविप्रथमाज्यभागानुवाक्या सूत्रितं च—स्वस्त्ययन्यां-
रक्षितवन्तावग्नेरक्षाणोऽहंसइति ।

तत्र प्रथमा—

उपसद्यायमीहूपआस्व्येजुहुताहविः । योनोनेदिष्टमाप्यम् ॥ १ ॥

उपसद्याय । मीहूपे । आस्व्ये । जुहुत । हविः ।

यः । नः । नेदिष्टम् । आप्यम् ॥ १ ॥

हेअध्वर्यवः उपसद्याय उपसदनीयाय मीहूपे कामानां वर्षिषे अन्नये तत्प्रीत्यर्थं आस्ये
तस्यैवमुक्ते हविर्जुहुत । योभिः नेदिष्टमासन्नतममाप्यं भवति आसन्नतमोवन्धुर्भवंतीत्यर्थः
आप्यमिति स्वार्थिकस्तद्धितः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यः पञ्चचर्पणीरभिर्निपसाददमेदमे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥ २ ॥

यः । पञ्च । चर्पणीः । अभि । निपसाद ।

दमेदमे । कविः । गृहपतिः । युवा ॥ २ ॥

योभिः कविः गात्रौ गृहपतिः गृहाणां पातयिता युवा नित्यवरुणः सन्न पंचचर्पणीः पञ्च-
जनान् मनुष्यान् अग्निमुस्तं दमेदमे गृहेगृहे निपसाद निपोदति । उत्तरया वाक्यप-
रिसमाधिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सनोवेदोअमात्यमग्रीरस्तुविश्वतः । उतास्मान्पात्वंहंसः ॥ ३ ॥

सः । नुः । वेदः । अमात्यम् । अग्रीः । रक्षतु ।

विश्वतः । उत । अस्मान् । पातु । अंहंसः ॥ ३ ॥

सोमिनोस्माकं वेदोघनं अमात्यं अन्तिके भवं सह भूतं वा विश्वतः सर्वतोनाधकाए र-
क्षतु । उतापिच अस्मान्पसिष्ठानहसः पापात् पातु रक्षतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नवनुस्तोममग्रयेदिवश्येनार्यजीजनम् । वस्वःकुबिद्धनार्तिनः ॥ ४ ॥

नवम् । नु । स्तोमम् । अग्रये । दिवः । श्येनार्यम् ।

जीजनम् । वस्वः । कुबित् । वनार्ति । नुः ॥ ४ ॥

दिवो ध्रुलोकस्य श्येनाय श्येनसदृशाय नु क्षिपं गच्छे अग्रये यस्मै नवं नूतनं स्तोमं
जीजनं जनयामि । सोमिनोस्मभ्यं कुविद् बहु वस्त्रोवस्तु धनं कर्मणिपष्टी वनाति ददा-
त्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

स्पर्हायस्यश्रियोदृशेरयिर्वीरवतोयथा । अग्रैर्यज्ञस्यशोचंतः ॥ ५ ॥ १८ ॥

स्पर्हाः । यस्य । श्रियः । दृशे । रयिः । वीरवन्त ।

यथा । अग्रैः । यज्ञस्य । शोचंतः ॥ ५ ॥ १८ ॥

यस्याग्रे पुरस्ताद्भागे शोचतो दीप्यमानस्य यस्याग्रेः श्रियो दीव्यः वीरवन्तः पुत्रवतो-
रपिर्धनं यथा तद्वत् दृशे द्रष्टुं चक्षुषेवा स्पर्हाः स्पृहणीयाः भवन्ति । तस्मै नवं स्तोमं जीजन-
मित्यनुपगः उत्तरत्र संबधोवा ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीयेष्टादशो वर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

सेमवैतुवर्षट्कृतिमग्निर्जुपतनोगिरः । यजिष्ठोहव्यवाहनः ॥ ६ ॥

सः । इमाम् । वेतु । वर्षट्कृतिम् । अग्निः । जुपत ।

नः । गिरः । यजिष्ठः । हव्यवाहनः ॥ ६ ॥

यजिष्ठो यजनीयतमो यष्टतमोवा हव्यवाहनो हव्यानां हविषां योद्धा सोमिरीमां वर्षट्कृतिं अस्माभिर्दीयमानमाहुर्वि वेतु कामयतां भक्षयतु वा । नोस्माकं गिरः स्तुतीश्च जुपत सेवताम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नित्वानक्ष्यविश्वपतेद्युमन्तदेवधीमहि । सुवीरमग्रआहुत ॥ ७ ॥

नि । त्वा । नक्ष्य । विश्वपते । द्युमन्तम् । देव ।

धीमहि । सुवीरम् । अग्ने । आहुत ॥ ७ ॥

नक्ष्य उपगन्तव्य नक्षगिर्व्याप्तिकर्मा विश्वपते विशांपते देव द्योतमान आहुत सर्वैर्यजमानैरभिहुत हे अग्ने द्युमन्तं दीप्तिमन्तं सुवीरं कल्याणस्तोतृकं त्वा त्वां वयं निधीमहि निहितवन्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

क्षपंउल्लश्रंदीदिहिस्वमयस्त्वयावयम् । सुवीरस्त्वमस्मयुः ॥ ८ ॥

क्षपः । उल्लः । च । दीदिहि । सुअग्रयः । त्वया ।

वयम् । सुवीरः । त्वम् । अस्मयुः ॥ ८ ॥

हे अग्ने त्वं क्षपोरात्रीः उल्लः अहानि च सर्वदेतिमावद्वदीदिहि दीप्यस्व दीप्यमानेन त्वया वयं वसिष्ठाः स्वग्रयः शोभमानाग्रयो भवाम । अस्मयुः अस्मान् कामयमानः सुप्रआत्मनः कयजिति कयचिरुते क्याच्छन्दसीति उ प्रत्ययः दकारलोपश्छान्दसः तथा च यास्कः—अस्मयुरस्मान्कामयमानइति । त्वं सुवीरः सुस्तोत्रिको भव ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

उप॑त्वासा॒नये॒नरो॒विप्रा॑सो॒यन्ति॒धी॒तिभिः॑ । उपा॑क्ष॒रास॒ह॒स्त्रिणीं॑ ॥ ९ ॥

उप॑ । त्वा । सा॒नये॑ । नरः॑ । विप्रा॑सः । य॒न्ति ।

धी॒तिभिः॑ । उप॑ । अक्ष॒रा । स॒ह॒स्त्रिणीं॑ ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वा त्वां नरो नेतारो यजमानाः विप्रासो विप्राः मेधाविनः धीतिभिः कर्मभिः सावये धनाय कामानां लाभायवा उपयन्ति उपगच्छन्ति । सहस्त्रिणी सहस्रसंख्याका अक्षरा क्षयरहिता स्तुतिरूपा अस्मदीया वाक् त्वानुपयाति च ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अ॒ग्नीरक्षा॑सि॒सेध॑ति॒शुक्र॑शो॒चिर॑म॒र्त्यः॑ । शु॒चि॒पाव॑क॒ईड्यः॑ ॥ १० ॥ ११ ॥

अ॒ग्निः । रक्षा॑सि । से॒धति॑ । शु॒क्रशो॑चिः । अ॒म॒र्त्यः ।

शु॒चिः । पा॒व॒कः । ई॒ड्यः ॥ १० ॥ ११ ॥

शुक्रशोचिः शुभ्रज्वालः अमर्त्यः मरणरहितो देवतात्मा शुचिः स्वयं शुद्धः पावकः अन्येषामपि शोधकः ईड्यः स्तुर्योग्निः रक्षासि राक्षसान् सेधति बाधतां ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये एकोनविंशो वर्गः ॥ ११ ॥

अथैकादशी-

स॒नो॒राधा॑स्या॒भ्रेशा॑न॒सह॑सो॒यहो॑ । भ॒ग॒भ्र॒दातु॑वा॒र्यम्॑ ॥ ११ ॥

सः । नः॑ । राधा॑सि । आ । भ्र॒ । ई॒शानः॑ । स॒ह॒सः ।

य॒हो इति॑ । भ॒गः । च॒ । दा॒तु । वा॒र्यम्॑ ॥ ११ ॥

हे सहस्रोयहो बलस्यपुत्राग्ने सप्तसिद्धस्त्वं ईशानः सर्वस्य जगतः ईश्वरः सन् नोस्मभ्यं राधासि धनानि रायः राधइवि धननामस्तु पाठात् आभ्र आहर । भगभ्र भगोदेवोपि वार्यं वरणीयं धनं दातु अस्मभ्यं ददातु । अग्न्यास्तरोप० छान्दसः भगोत्रसूक्ते निपातभागिनी देवता ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

त्व॒म॒ग्ने॒वीर॑व॒द्यशो॑दे॒वभ्र॑स॒विता॑भ॒गः॑ । दि॒ति॒भ्र॒दाति॑वा॒र्यम्॑ ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । वीरश्चत् । यशः । देवः । च । सविता ।

भगः । दितिः । च । दाति । वार्यम् ॥ १२ ॥

हे अग्ने त्वं वीरवत् पुत्रपौत्रोपेतं यशोऽन्नं देहीति शेषः । देवश्च सविता सविता देवोऽपि वार्यं वरणीयं धनं दाति ददातु । भगश्च देवोऽपि ददातु । दितिश्च दितिरपि देवी ददातु । सवित्रादिः सूक्ते निपातभ्रामिनी देवता ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अग्नेरक्षाणोऽंहसः प्रतिष्मदेवरीपतः । तपिष्ठैरजरोदह ॥ १३ ॥

अग्ने । रक्ष । नः । अंहसः । प्रति । स्म ।

देव । रिपतः । तपिष्ठैः । अजरः । दह ॥ १३ ॥

हे अग्ने त्वं गोस्मान् अंहसः प्रापात् रक्ष पाहि । संहितायां दीर्घश्छान्दसः अपिच हे देव द्योतमानाग्ने अजरो जरारहितस्त्वं रिपतो हिंसतः शत्रून् तपिष्ठैरविशयेन तापकैस्तेजोभिः दह भस्मीकुरु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

अधामहीन आयस्यनाघृष्टो नृपीतये । पूर्ववाशतं भुजिः ॥ १४ ॥

अध । मही । नः । आयसी । अनाघृष्टः । नृपीतये ।

पूः । भुज । शतं भुजिः ॥ १४ ॥

अथा अधुना हे अग्ने अनाघृष्टः अग्रतिघर्षणीयः त्वं गोस्माकं नृपीतये नृणां रक्षणार्थं मही महती आपसी अयसा निर्मिता शतभुजिः अत्यन्तं विस्तृता शतगुणा पूः पुरी तद्रक्षासाधनभूतप्राकारादिषां पूरुष्यते भव । यथा अयसा निर्मिता पुरी तद्रक्षासाधनभूतप्राकारादिषां शत्रुषोभीताव्रजति तद्द्रक्षाक्षसेभ्यो भीतानस्मान् पाहीत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

त्वं नः पाह्यंहसो दोषावस्तरघायतः । दिवानक्तमदाभ्य ॥ १५ ॥ २० ॥

त्वम् । नः । पाहि । अंहसः । दोषावस्तः । अघायतः ।

दिवा । नक्तम् । अदाभ्य ॥ १५ ॥ २० ॥

हे अदाभ्य अहिंस्य दोषा वस्तः राधेराच्छादयितः तमसोवारयितरित्यर्थः । अग्रे त्वं
नोस्मान् अंहस्तः पापात् अपायतः पापमिच्छतः शशोश्च दिवानकं अहनि रात्रौ च सर्वदा पा-
हि रक्ष ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये विंशो वर्गः ॥ २० ॥

एनावइति द्वादशर्चं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणमग्निदेवतार्कं अयुजो बृहत्यः युजः सतो-
बृहायः तथाचानुक्तान्तम्—एनावोद्वादश प्रामायमिवि । मातरनुवाके आग्नेये ऋगौ बार्हते छन्द-
सि आश्विनशस्त्रेचेदं सूक्तं सञ्चितं च—एनावोअग्निं प्रबोयह्वमिवि । आग्निमारुतशस्त्रेदेवोबोद-
विणोदाइति प्रगाथोनुरूपः सञ्चितं च—देवोबोदविणोदाइति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपाविवि ।

तत्र प्रथमा—

एनावोअग्निनमसोर्जोर्नपात्तुमाहुवे ।

प्रियंचेतिष्ठमरतिस्वध्वरंविश्वस्यदूतममृतम् ॥ १ ॥

एना । वः । अग्निम् । नर्ममा । ऊर्जः । नर्पातम् । आ । हुवे ।

प्रियम् । चेतिष्ठम् । अरतिम् । सुध्वरम् । विश्वस्य । दूतम् ।

अमृतम् ॥ १ ॥

ऊर्जो बलस्य नर्पातं पुत्रं सनुः नृपादित्यत्यन्तामस्तु पाठात् प्रियं प्रियमस्माकं चेतिष्ठं
अविशयेन स्तारं प्रज्ञापकंवा अरतिं गन्तारं स्वामिनं वा स्वध्वरं सुयज्ञं विश्वस्य सर्वस्य य-
जमानस्य दूतममृतं नित्यमग्निमेना एनेन नमसा स्तोत्रेण यद्यप्यशान्वादेशोनास्ति तथापि
छान्दसत्वादिदंशब्दस्वीनादेशः । यद्वा एना एनमित्यग्रेर्विशेषणं समानार्पत्वात् पूर्वेषु सूक्तेष्वदि-
ष्टत्वादतिष्ठेनाम्नादिश्यते । बोधुप्यप्यर्थमाहुवे आह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सयोजतेअरुपाविश्वभोजसासदुद्रवत्स्वाहुतः ।

सुध्वर्यायज्ञःसुशामीवसूनादेवराधोजनानाम् ॥ २ ॥

सः । योजते । अरुपा । विश्वभोजसा । सः । दुद्रवत् ।

सुध्वर्याहुतः । सुध्वर्या । यज्ञः । सुशामी । वसूनाम् । देवम् ।

राधः । जनानाम् ॥ २ ॥

सोमिररुषा आरोचमानौ विश्वभोजसा विश्वस्य पात्यितारौ अश्वी योजते रथे मुनकु । यद्वा सोमिः अरुषा आरोचमानेन तेजसा विश्वभोजसा विश्वरक्षकेण योजते अयुज्यत । किं च सोमिः दुद्रवत् आनेतुं देवानमसि भ्रशं द्रवतु द्रवतिवा । स्वाहुतः सुव्राहुतः सुव्रला सुस्तुतिः शोभनान्नोवा यष्टव्यः सुशमी सुकर्माच भवति । तमिमं देवं द्योतमानं वसूनां वासकानां जनानां वसिष्ठानां राधो हविरभिमच्छवितिशेषः । यद्वा एवंगुणविशिष्टोमिः वसूनां धनानां मध्ये देवमत्यन्तप्रकाशयानं राधो धनं जनानां यजमानानां धनवत्प्रियतमइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उदस्पशोचिरस्थादजुह्वानस्पमीह्वपः ।

उद्धूमासोअरुपासोदिविस्पृशसमग्रिमिन्धतेनरः ॥ ३ ॥

उत् । अस्य । शोचिः । अस्थात् । आहुजुह्वानस्य । भीह्वपः ।

उत् । धूमासः । अरुपासः । दिविस्पृशः । सम । अग्रिम ।

इन्धते । नरः ॥ ३ ॥

मीह्वपः कामानां वर्षितुः आजुह्वानस्याभिह्वयमानस्याग्नेः शोचिस्तेजः उदस्थादुत्तिष्ठति अरुपासः आरोचमानाः दिविस्पृशोन्तरिक्षस्पृशो धूमासोधूमाश्च उदस्पृशः अस्थात् इत्येकवचनान्तं बहुवचनान्ततया विपरिणतसद्वान्तेति । तमिममग्निं नरः कर्मणा नेतारः प्रातिवजः समिन्धते सम्यक् दीपयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तत्त्वादूतकृण्महेयशस्तमदेवाआवीतयेवह ।

विश्वांसूनोसहसोमर्तभोजनरास्वतद्यस्येमहे ॥ ४ ॥

तम् । त्वा । दूतम् । कृण्महे । यशस्तमम् । देवान् । आ ।

वीतये । ब्रह्म । विश्वा । सूनो इति । सहस्रः । मर्तभोजना ।

रास्व । तत् । यत् । त्वा । ईमहे ॥ ४ ॥

हे सहस्रःसूनो बलस्पृश्याग्ने यशस्त्वममतिरायेन यशस्विनं त्वं मसिद्धं यं त्वा त्वां दूतं कृण्महे कर्मः । सः त्वं देवान् वीतये हविषां भक्षणाय आवह । किं च यद्यदा त्वा त्वां ईमहे

याचामहे । तदैव विश्वा विश्वानि सर्वभोजनानि मनुष्याणां भोग्यानि कल्याणानि धनानि
रास्वात्मयं देहि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वमग्नेगृहपतिस्त्वंहोता॑नोअध्व॑रे ।

त्वंपोता॑विश्ववार॑मचेता॒यक्षि॑वे॒र्षिच॑वार्यम् ॥ ५ ॥

त्वम् । अग्ने । गृहपतिः । त्वम् । होता । नः । अध्वरे ।

त्वम् । पोता । विश्ववार । प्रचेताः । यक्षि । वेर्षि ।

च । वार्यम् ॥ ५ ॥

हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयाग्ने त्वं नोस्माकमध्वरे यागे गृहपतिरसि यजमानोसि । त्वं
होता देवानामाह्वाता त्वं त्वमेव पोतासि । अतः प्रचेताः परुष्टमतिस्त्वं वार्यं वरणीयं हविः
यक्षि यज वेर्षि च कामयस्व भक्षयवा ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

कृ॒धिरत्नं॑य॒ज॒मा॒नाय॑सु॒क्रतो॒त्वंहि॑रत्न॒धाअ॑सि ।

आन॑ऋ॒तेशि॑शीहि॒विश्वं॑सृ॒त्विजं॑सु॒शंसो॒यश्च॑दक्ष॒ते ॥ ६ ॥ २१ ॥

कृधि । रत्नम् । यजमानाय । सुक्रतो इति सुदक्षतो । त्वम् ।

हि । रत्नधाः । असि । आ । नः । ऋते । शिशोहि । विश्वम् ।

ऋत्विजम् । सुशंसः । यः । च । दक्षते ॥ ६ ॥ २१ ॥

हे सुक्रतो शोभनकर्मजग्ने यजमानाय मह्यं रत्नं धनं स्वार्थं रत्नमिति धननामस्तु पा-
ठाद् कृधि कुरु देहीत्यर्थः । हि यस्मात्त्वं रत्नधाः रत्नस्य दातासि । नोस्माकघृते यज्ञे विश्वं सृ-
जं ऋत्विजं आशिशीहि वीक्षणीकुरु । किं च यः सुशंसः सुस्तुतिरस्पत्युचो दक्षते वर्धते तं वर्धय
यः सुशंसो होता वर्धते तं वर्धयेत्यर्थः । होतुः पृथमुपादानमादिरार्थः ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये एकविंशो वर्गः ॥ २१ ॥

अथ सप्तमी—

त्वेअ॑ग्नेस्त्राहु॒तप्रि॑यामःसन्तु॒मूर॑यः ।

प॒न्तारो॒येम॒धर्वा॑नो॒जगा॑नामूर्वा॒न्दय॑न्त॒गोना॑म् ॥ ७ ॥

त्वे दर्ति । अग्ने । सुह आहुत । प्रियासः । सन्तु । सूरयः ।
यन्तारः । ये । मधश्चानः । जनानाम् । ऊर्वान् । दर्धन्त ।
गोनाम् ॥ ७ ॥

हे अग्ने स्वाहुत यजमानैः शुद्ध आहुत त्वे सव सूरयः पेरकाः स्तोतारोवा प्रियासः प्रियाः सन्तु भवन्तु । किं च ये मधवानो घनवन्तो यन्वारः प्रदातारः जनानामस्मदीयानामूर्वान् स-
मूहान् गोनां गवां च ऊर्वान् दधन्त प्रयच्छन्ति ते च वव प्रियासः सन्तिवति पूर्वेण संवधः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

येषामिळाघृतहस्तादुरोणोऽपि प्रातानिपीदति ।
ताँस्त्रायस्व सहस्यद्बृहो निदोयच्छान् शर्म दीर्घं श्रुत् ॥ ८ ॥

येषाम् । दळा । घृतहस्ता । दुरोणे । आ । अपि ।
प्राता । निदसीदति । तान् । त्रायस्व । सहस्य । बृहः । निदः ।
यच्छ । नः । शर्म । दीर्घं श्रुत् ॥ ८ ॥

येषां दुरोणे गृहे घृतहस्ता घृतयुक्तो हस्तो यस्याअसौ घृतहस्ता घृतेनाग्निवारित्वेत्यर्थः ।
इळाभरूपा हविलक्षणा देवी इरा इलेत्यन्मगामस्तु पाठात् । प्राता पूर्णा आनिवीदति आसीद-
ति । अपीति पूरणः तान् हविष्यतो यजमानान् हे सहस्य सहसे वक्ष्य हितामे बृहो द्रोग्धुर्निदो-
निन्दकाच्च शत्रोस्त्रायस्व । नोऽस्मभ्यं दीर्घं श्रुत् दीर्घकालं श्रोतव्यं शर्म सुखं गृहं वा
यच्छ च देहि ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

समन्द्रयांच जिह्यावाहिरासाविदुर्धरः ।
अग्नेरयिमघवन्तो न आवह हव्यदाति च सूदय ॥ ९ ॥

सः । मन्द्रया । च । जिह्या । वाहिः । आसा । विदुः । धरः ।
अग्ने । रयिम् । मघवन्तः । नः । आ । वह । हव्यः । दातिम् ।
च । सूदय ॥ ९ ॥

हे अग्ने मन्द्रया च मोदयिष्या देवानामासा आस्पस्थानीयया जिह्वया ज्वालया वह्निहविषां वोढा विदुष्टो विदुत्तरः सप्तसिद्धस्त्वं मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो नोत्सर्ग्यं रयिं धनं आवह च । हव्यदातिं हव्यानि ददातोविहव्यदातिर्यजमानः तं तथाच पाजसनेपिनः आमिनन्ति—यजमानोवै हव्यदातिरिवि । सद्यच्च कर्मसु मेरस्य च ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

येराधांसिददत्यश्व्यामृचाकार्मेनश्रवसोमहः ।

ताँअंहंसःपिपृहिपृर्तुमिध्वंशतंपूर्भिर्पविष्ठय ॥ १० ॥

ये । राधाँसि । ददति । अश्व्या । मृचा । कार्मेन । श्रवसः ।

महः । तान् । अंहंसः । पिपृहि । पृर्तुःशक्तिः । त्वम् । शतम् ।

पुःशक्तिः । यविष्ठय ॥ १० ॥

हे यविष्ठय पुवतमाग्ने त्वं ये यजमानाः महो महतः श्रवसो यशसः कार्मेन इच्छया यशस्कामाः सन्तइत्यर्थः । राधांसि साधकानि अश्व्या अश्वत्थानि मृचा मृगानि ददति तान् दातुन् अंहंसः पापात् राज्ञोर्वा पृर्तुभिः रक्षासाधनभूतैः शतपरिमिताभिः पूर्भिर्नगरीभिश्च पिपृहि पालय ॥ १० ॥

अथैकादशी—

देवोवोद्रविणोदाःपूर्णविषध्यासिचम् ।

उद्दांसिच्चध्वमुपवापृणध्वमादिहोदिवओहते ॥ ११ ॥

देवः । वः । द्रविणःश्वदाः । पूर्णाम् । विषष्टि । आशसिचम् ।

उत् । वा । सिच्चध्वम् । उप । वा । पृणध्वम् ।

आत् । इत् । वः । देवः ओहते ॥ ११ ॥

द्रविणोदाः धनानां दाता देवोभिः वो गुप्सदीमां पूर्णाम् हविषा आसिचं आसिकं स्रुचं विषष्टि कामयते अवागसिचध्वं वा सोमेन पात्रगुपपृणध्वं वा सोमं वाशब्दौ समुच्चयार्थौ ध्रुवमहेण होतुचमसं पूरयत च अग्नये सोमं यच्छवचेत्यर्थः आदिदनेतरमेव देवोमिवोयुष्मान् ओहते ब्रह्मति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

तंहोतारमध्वरस्यप्रचेतसंवाह्निदेवाअकृण्वत ।

दधातिरत्नंविधत्तेसुवीर्यमग्निर्जनायदाशुपे ॥ १२ ॥ २२ ॥

तम् । होतारम् । अध्वरस्य । प्रचेतसम् । वाह्निम् ।

देवाः । अकृण्वत । दधाति । रत्नम् । विधत्ते ।

सुवीर्यम् । अग्निः । जनाय । दाशुपे ॥ १२ ॥ २२ ॥

देवाः प्रचेतसं प्रकृष्टमग्निं अग्निमध्वरस्य यज्ञस्य वाह्निं बोधारं होतारं चाकृण्वत अकुर्वन् । किमर्थमित्यत आह सचाग्निः विधत्ते परिचरते दाशुपे हविषां प्रज्ञाये जनाय सुवीर्यं शोभनवीर्येणैतं रत्नं रमणीयं धनं दधाति ददात्वित्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये द्वाविंशो वर्गः ॥ २२ ॥

अग्ने भव सुपमिधेति सप्तर्चं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्चं अग्निदेवताकं सप्तपि द्विपदास्त्रिदुभः तथैवानुक्रम्यते—अग्नेभव सप्तद्वैपदं त्रैदुभमिति । अतिरात्रे पष्ठेहनि तृतीयसवने भैत्रावरुणशस्त्रे अग्नेभवेति तृचोत्तरूपः सूत्र्यवेहि—अग्नेत्वजोअन्तमोग्नेभवसुपमिधासमिद्धइतिस्तोत्रिया-नुरूपाविति ।

तत्र प्रथमा—

अग्नेभवसुपमिधासमिद्धउतवर्हिर्हविषाविस्तृणीताम् ॥ १ ॥

अग्ने । भव । सुप्तमिधा । समिद्धः । उत । वर्हिः ।

उर्विषा । वि । स्तृणीताम् ॥ १ ॥

हे अग्ने सुपमिधा शोभनया समिधा समिद्धोभव सम्यक्दीप्तोभव । उवापि च वर्हिर्हविषा विस्तीर्णं विस्तृणीतां उपस्तृणीतमव्ययं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उतद्वारंउशतीर्विश्रयन्तामुतदेवाँउशतआवहेह ॥ २ ॥

उत । द्वारः । उशतीः । वि । श्रयन्ताम् ।

उत । देवान् । उशतः । आ । वह् । द्रह ॥ २ ॥

उतापि च उशर्वोर्देवान् कामयमानाः द्वारो यज्ञमृहस्य देव्योवा तथा च यास्कः—द्वारोजवते-
षो द्रवतेषां वारयतेर्वेति । विश्वयन्तां उतापि च उशवोयज्ञं कामयमानान् देवानिहयते आवह ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अग्नेवीहिहविपायक्षिदेवान्स्वध्वराकृणुहिजातवेदः ॥ ३ ॥

अग्ने । वीहि । हविषा । यक्षि । देवान् ।

सुध्वरा । कृणुहि । जातवेदः ॥ ३ ॥

हे जातवेदः जातधनाग्ने वीहि देवानभिगच्छ हविषा देवान्यक्षि यजच स्वध्वरा स्वध्व-
रान् शोभनयज्ञांश्च कृणुहि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स्वध्वराकरतिजातवेदायक्षदेवाँअमृतान्पिप्रयञ्च ॥ ४ ॥

सुध्वरा । करति । जातवेदाः । यक्षत् ।

देवान् । अमृतान् । पिप्रयत् । च ॥ ४ ॥

जातवेदाः जातधनोभिः अमृतान् मरणरहितान् देवान् स्वध्वरा स्वध्वरान् शोभनयज्ञान्
करति करोतु यक्षत् हविषा यजतु च पिप्रयत् स्तोत्रैः शीणयतुच ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

वंस्वविश्वावार्याणिप्रचेतःसत्यामवन्त्वाशिपोनोअद्य ॥ ५ ॥

वंस्व । विश्वा । वार्याणि । प्रचेत इति प्रश्चेतः ।

सत्याः । भवन्तु । आशिपः । नः । अद्य ॥ ५ ॥

हे प्रचेतः प्रकृष्टमविमन्त्रे विश्वा विश्वानि वार्याणि वरणीयानि धनानि वंस्व अस्मत्पुं
देहि नोस्माकमाशिषोष सत्यायथार्था भवन्तु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त्वामुतेदधिरेह्व्यवाहदेवासोअग्रजुर्जआनपातम् ॥ ६ ॥

त्वाम् । ऊम् इति । ते । दधिरे । हव्यध्वाहम् ।
देवासः । अग्ने । ऊर्जः । आ । नपातम् ॥ ६ ॥

हे अग्ने ऊर्जोवत्स्य नपात् पूर्वं सन्तुः नपादित्यपत्यनामसु पाठात् त्वाम् त्वामेव ते प्रसि-
द्धादेवातोदेवा हव्यवाहं हविषोवोद्वारं आदधिरे अकुर्वन्तित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तेतेदेवायदादातःस्याममहोनोरत्नाविदधइयानः ॥ ७ ॥ २३ ॥

ते । ते । देवाय । दादातः । स्याम । महः । नः ।
रत्ना । वि । दधुः । इयानः ॥ ७ ॥ २३ ॥

हे अग्ने देवाय द्योतमानाय ते तुभ्यं ते प्रसिद्धा वसिष्ठावयं दासतः हवींषि ददतः स्याम
भवेम । अतोमहोमहांसत्वं इयानः उपगम्यमानो याच्यमानोवा नोस्मभ्यं रत्ना रत्नानि रम-
णीयानि धनानि विदधः विधत्स्व ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति सप्तमे मंडले प्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके षोडश सूक्तानि तत्र त्वेह्यत्पितरद्वि पंचविंशर्चं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्या-
यं श्रेष्ठभूमिन्द्रदेवताकं द्वाविंशादिभिश्चतसृभिः सुदासनाओरातो दानंस्तूपते अतस्तास्वदेवताकाः
अनुक्रम्यतेहि—त्वेहपंचार्धिकंदं सुदासः वैजयन्त्यस्य चतस्रोऽन्या दानस्तुतिरिति । महावते आवि-
तः पंचदशर्चः शंसनीयाः तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—त्वेह्यत्पितरश्चिन्नइन्द्रेनिपंचदशेति ।

तत्र प्रथमा—

त्वेह्यत्पितरश्चिन्नइन्द्रविश्वावामाज्रितारोअसन्वन् ।

त्वेगार्वःसुदुघास्त्वेह्यश्वास्त्वंवसुदेवयतेवर्निष्ठः ॥ १ ॥

त्वे इति । ह । यत् । पितरः । चित् । नः । इन्द्र । विश्वा ।

वामा । ज्रितारः । असन्वन् । त्वे इति । गार्वः । सुदुघाः ।

त्वे इति । हि । अश्वाः । त्वम् । वसु । देवइयते । वर्निष्ठः ॥ १ ॥

हे इन्द्रत्वेह त्वयैव वोस्माकं पितरश्चिदपि पितरोपि जरितारः स्तोतारः सन्तः यद्यस्मा-
त् कारणात् विश्वा विश्वानि वामा वामानि वननीयानि वनानि तथा च यास्कः—यामं वननी-
यं भवतीति । असन्वन् अलभन् तस्माद्वयमपि धनकामास्त्वा स्वयः तद्युक्तं । हि यस्मात्
कारणात् त्वे त्वयि गावः सुदुघाः दोग्धुं सुशकाः सन्ति त्वे त्वयि अश्व्याः सन्ति त्वं बहु धनं
देवयते देवं त्वामिच्छते यजमानाय वनिष्ठो दातृत्वमोभवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

राजेव हि जनिभिः क्षेप्येवावद्युभि रभिविदुः कविः सन् ।
पिशागिरौ मघवन् गोभि रश्वैस्त्वायत शिशीहिराये अस्मान् ॥ २ ॥
राजा इव । हि । जनिभिः । क्षेपि । एव । अव । युधिभिः ।
अभि । विदुः । कविः । सन् ॥ पिशा । गिरं । मघवन् । गोभिः ।
अश्वैः । त्वा इत्यतः । शिशीहि । राये । अस्मान् ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं जनिभिर्जात्याभिः राजेय युभिर्दीतिभिः सह क्षेप्येव निवसत्येव हीति पूरजः
किं च हे मघवन् धनवनिन्द्र विदुर्विद्वान् कविः कान्तकर्मा कान्तप्रज्ञो या सन् गिरः स्तोतृन् अस्मा-
न् पिशा रूपेण हिरण्यादिना वा गोभिश्चाश्वैश्च अभि अभितो रक्ष त्वायतः त्वत्कामान् अस्मान्
राये शिशीहि धनार्थं च संस्मरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इमा उक्त्वा पस्पृधानासो अन्नं मन्द्रागिरे देवयन्ती रूपं स्युः ।
अर्वाचीते पथ्या राय एतु स्याम ते सुमता विन्द्र शर्मन् ॥ ३ ॥
इमाः । ऊम् इति । त्वा । पस्पृधानासः । अन्नं । मन्द्रा । गिरं ।
देवयन्ती । उर्ष । स्युः । अर्वाची । ते । पथ्या । रायः । एतु ।
स्याम । ते । सुमता । इन्द्र । शर्मन् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वा अन्नं यज्ञे स्तोत्ररिया मघवमानाः पस्पृधानासः स्पर्धमाना मन्द्राः मोद-
मानाः इमा गिरः स्तुतयः उपस्युः उपविष्टान्ति । अतस्ते तव रायो धनस्य पथ्या सतिः अर्वाची
अस्मदग्निमुखी एतु गच्छतु । हे इन्द्र वयं च ते सुमता सुदुता वतमानाः शर्मन् शर्मणि सुते
स्याम भूयास ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

धेनुं न त्वांसूयवसेदुदुक्षन्नुपब्रह्माणिससृजेवसिष्ठः ।

त्वामिन्मेगोपतिं विश्वं आहान इन्द्रं सुमतिं गन्त्वच्छ ॥ ४ ॥

धेनुम् । न । त्वा । सुक्षयवसे । दुधुक्षन् । उप । ब्रह्माणि । ससृजे ।

वसिष्ठः । त्वाम् । इत् । मे । गोक्षपतिम् । विश्वः । आह । आ ।

नुः । इन्द्रः । सुक्ष्मतिम् । गन्तु । अच्छ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र सुयपसे सृष्टणे गोष्ठे वर्तमानां धेनुं न धेनुमिव सुहृदिष्के यज्ञगृहे दद्यान्तत्ताम-
ध्यादाष्टान्तिकलाभः वर्तमानं त्वां दुदक्षन् दुधुक्षन् संहितायां व्यत्ययेन दकारः कामान् दोग्धु-
मिच्छन् वसिष्ठः ब्रह्माणि वत्सस्थानीयानि स्तोत्राणि उपसृजते उपसृजते मे मम विश्वः स-
र्वो जनः त्वामिव त्वामेव गोपतिं गवां स्वामिनमाह ब्रवीति । अथ परोक्षस्तुतिः नोस्माकं सुमतिं
सुदुतिं अच्छाभि इन्द्र आगन्तु आगच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अर्णासिचित्प्रथानासुदास इन्द्रो गाधान्यं कृणोत्सुपारा ।

शर्यन्तं शिम्पुमुचयस्य नव्यः शार्पं सिन्धूनाम कृणोदशस्तीः ॥ ५ ॥ २४ ॥

अर्णासि । चित् । प्रथाना । सुदासे । इन्द्रः । गाधानि ।

अकृणोत् । सुपारा । शर्यन्तम् । शिम्पुम् । उचयस्य । नव्यः ।

शार्पम् । सिन्धूनाम् । अकृणोत् । अशस्तीः ॥ ५ ॥ २४ ॥

नव्यः स्तुत्यइन्द्रः अर्णासि शत्रुभिर्विदारितायाः परुष्ण्या उदकानि पयधाचिदपथ-
मानान्यपि सुदासे राज्ञे गाधानि सुपारा सुपाराणि पारयितुं त्वं योग्यानि चाकृणोद अकरोद
अपि च शर्यन्तं उत्साहमानं शिम्पुं बोधमानं शार्पं विश्वरूपोद्भवमात्मनो भिशार्पं अशस्तीर-
भिशस्तीश्च उचयस्य स्तोतुः सिन्धूनां नदीनाम कृणोदकरोत् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

पुरोऽहत्तुर्वशो यक्षुं रासीद्राये मत्स्यांसो निशिता अपीव ।

श्रुष्टिं च कूर्मं गवो दृक्षवंश्च सखा सखा यमवरद्विपूचोः ॥ ६ ॥

पुरोळाः । इत् । तुर्वशः । यक्षुः । आसीत् । राये । मत्स्यांसः ।
निर्दिशिताः । अपिइद्व । श्रुष्टिम् । चक्रुः । भृगवः ।
दुस्रवः । च । सर्वा । सर्वायम् । अतरत् । विपूचोः ॥ ६ ॥

यक्षुः यज्ञकुशलः यजेः सन्प्रत्ययोनतुसचन्वः अतो न द्विर्भावः पुरोळाः पुरोगामी पुरो-
दादावा इदिति पूरणः तुर्वशोनाम राजा आसीत्सतुर्वशः राये धनपात्रये इन्द्रस्य सत्तायं सु-
दासं जगाम मत्स्यासइव जले निहितामत्स्याइव निशिता नियचिता अपि भृगवोदुस्रवश्च यो-
धाश्च सुदासस्तुर्वशस्यच श्रुष्टिं आशु प्राप्तिं चक्रुः विपूचोर्विष्वगंचतोरुभयोर्मध्ये सत्त्वा सु-
दासश्चेद्वः सत्तायं सुदासमतत्तर अतारयत्तुर्वशं चावधीदित्यर्थः यद्वा यक्षुः यज्ञशीलः पुरो-
ळाः पुरोदाता तुर्वशोनामराजासीत् तेन मत्स्यासो मत्स्यजनपदा निशिता बाधिता आसन्
अपिच भृगवोदुस्रवश्च श्रुष्टिं सुस्रं तुर्वशस्य चक्रुः विपूचोर्विष्वगंचतोरुभयोर्मध्ये सत्त्वा तुर्वश-
स्यसत्त्वेन्द्रः सत्तायं राजानं अतरदतारयत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

आपृक्थासोभलानसोभनन्ताल्लिनासोविपाणिनः शिवांसः ।
आपोनपत्सधमाआर्यस्यगव्यावृत्सुभ्योअजगन्पुधानृन् ॥ ७ ॥

आ । पृक्थासः । भलानसः । भनन्त । आ । अलिनासः ।
विपाणिनः । शिवांसः । आ । यः । अनयत् । सधुः ।
आर्यस्य । गव्या । वृत्सुभ्यः । अजगन् । युधा । नृन् ॥ ७ ॥

पृक्थासः पृक्थाः हविषां प्राचकाः भलानसः भद्रमुखाः भलेति भद्रवाची अलिनासः
अलिनास्तपोभिरप्रवृद्धा इत्यर्थः । विपाणिनः कंदूयनार्थं दृष्णविपाणहस्ताः दीक्षिता इत्यर्थः
शिवांसः शिवाः यामादिना सर्वलोकेभ्यः शिवकराः यामेन हि शिवं भवति लोकस्य आभन-
न्त अभिष्टुवन्ति तमिन्द्रं । भनन्ति शब्दकर्मा नौति भनन्तीति शब्दकर्मसुपाठात् यइन्द्रः सधमाः
सोमपानेन सह मायवीति सधमाद्ः सधमादएव सधमाः आर्यस्य कर्मशीलस्य गव्या गोसं-
धान् दत्तुभ्योर्हिंसकेभ्य आ अनयत् अजगन् अजगत् स्वमं च गोसंधान् उभे युधा युदे-
न तान् नृन् शत्रून् जघान चेतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

दुराध्वोऽर्दितिस्त्रेवयन्तोचेतसोविजग्म्रेपरुष्णीम् ।
मह्नाविष्यक्पृथिवीपत्यमानपशुष्कविरशापचार्यमानः ॥ ८ ॥
दुः३आध्यः । अर्दितिम् । स्त्रेवयन्तः । अचेतसः । वि । जग्म्रे ।
परुष्णीम् । मह्ना । अविष्यक् । पृथिवीम् । पत्यमानः । पशुः ।
कविः । अशयत् । चार्यमानः ॥ ८ ॥

दुराध्वो दुराभिसंधयोऽचेतसो मन्दमतयः सुदासः शत्रवः अर्दितिमदीनां परुष्णीं नदीं
सेवयन्तः वि जग्म्रे । विग्रहः कूलभेदः तमकुर्वन् परुष्ण्याः कूलं विभिदुरित्यर्थः ससुदासः
मह्ना इन्द्रमसादलब्धेन महिम्ना पृथिवीमविष्यक् तदेव व्याप्नोत् न पुनरुदकेनावध्यत, ततः
सुदासः शत्रुः पापमानः चयमानस्य पुनः कविः कविनामा पत्यमानः पालयमानः पशुः मागे
संज्ञतः पशुरिव आशयत् आशेत सुदासानिहतइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

ईयुरथैन्यथपरुष्णीमाशुश्चनेदभिपित्वंजगाम ।
सुदासइन्द्रःसुतुकोऽमित्रानरन्धयन्मानुषेवधिवाचः ॥ ९ ॥
ईयुः । अर्थम् । न । निः३अर्थम् । परुष्णीम् । आशुः । चन ।
वत् । अभिः३पित्वम् । जगाम । सुदासे । इन्द्रः । सुतुकानां
अमित्रान् । अरन्धयत् । मानुषे । बधिः३वाचः ॥ ९ ॥

अथेन्द्रः परुष्ण्याः विच्छिन्नानि पर्वाणि सन्दधे ततः परुष्ण्या आपो यथापूर्वमर्थं गन्त-
व्यमेव प्रवणदेशं प्रति परुष्णीमीयुः आपयांचक्रुः । इष्टगतावितिधावोरन्वभ्रावितश्रमार्थादिति
ईयुरिति अतोदिकर्मकगत्यात्वं न्यर्थं अगन्तव्यं परुष्ण्याः पार्श्वयोः स्थितं निम्नं देशं प्रति
परुष्णीं नेयुः आशुश्च न शक्तः सुदासः अश्वोपि अभिपित्वमग्निप्राप्तव्यमेव जगाम इन्द्रश्च सुदा-
सो रात्रौ मानुषे लोके वधिवाचोजल्पकान् अमित्रान् शत्रून् सुतुकान् सुतोकान् पुक् तोकमि-
त्यपत्यनामस्तु पाठात् अरन्धयत् वशमानयत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ईयुर्गावो न यवंसा दगोपायथाकृतममिमित्रंचितासः ।
 पृश्निगावः पृश्निनिप्रेषितासः श्रुष्टिचक्रुर्नियुतो रन्तयश्च ॥ १० ॥ २५ ॥
 ईयुः । गावः । न । यवंसात् । अगोपाः । यथाकृतम् ।
 अमि । मित्रम् । चितासः । पृश्निगावः । पृश्निनिप्रेषितासः ।
 श्रुष्टिम् । चक्रुः । नियुतः । रन्तयः । च ॥ १० ॥ २५ ॥

यदा इन्द्रः सुदासोरक्षणार्थं आगच्छति तदा पृश्निनिप्रेषितासः पृश्निनिप्रेषिताः पृश्न्या
 मात्रा निवर्तामहिवाः चितासः संहताः जानन्तो वा पृश्निगावः पृश्निवर्णागावोश्वा येपान्ते पृश्नि-
 गावो मरुतः यथाकृतमिन्द्रस्य साहाय्यं करवामेति यथापूर्वं समयः कृतः तं समयमनतिक्रम्य
 मित्रमिन्द्रं यवसात् निमिच्चार्थं पञ्चमी यवसं निमिचीकृत्य अगोपाः गोपालेनारक्षिताः गावो
 न गाव इव अनीपुः अग्निजग्मुः रन्तपोरममाणाः नियुक्तो मरुतामश्वाश्च श्रुष्टिं शीघ्रमार्तिं
 चक्रुः तस्मिन्पुच्छे मरुतः इन्द्रं साहाय्यार्थं आगच्छन्तित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये पञ्चाविंशो वर्यः ॥ २५ ॥

अथैकादशी—

एकं च योर्विशतिचश्रवस्या वैकर्णयोर्जनान् राजान्यस्तः ।
 दस्मोन सद्मन्निशानि बर्हिः शरः सर्गमरुणो दिन्द्र एषाम् ॥ ११ ॥
 एकम् । च । यः । विशतिम् । च । श्रवस्या । वैकर्णयोः ।
 जनान् । राजा । नि । अस्तित्यस्तः । दस्मः । न । सद्यन् । नि ।
 शिशानि । बर्हिः । शरः । सर्गम् । अरुणोत् । इन्द्रः । एषाम् ॥ ११ ॥

यः सुदासो राजा श्रवस्या यशस इच्छया अनेच्छया वा परुषयाः शार्भस्थयोः वैकर्णयोः
 जनपदयोर्विघमानान् एकं च विशतिं च जनान् न्यस्तः आत्मना अहम् सराजा दस्मोन दर्शनीयो
 युवाऽध्वर्युरिव सद्यन् यज्ञगृहे बर्हिर्यस्मिन्पुच्छे सपत्नान् निशिशानि नितरा नुनावि तस्मिन्पु-
 क्षे शर इन्द्रः एषां मरुतां सर्गं प्रसवमरुणोत् सुदासः साहाय्यार्थमकरोत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अध॑श्रुतं क॒वपै॑रु॒द्धम॑प्स्व॒नुद्भु॑नि॒वृण॑ग्वज्र॒वाहुः ।
 वृ॒णा॒नाअ॒त्रस॑ख्याय॒सख्यं॑त्वा॒यन्तो॑येअम॒दन्न॑नु॒त्वा ॥ १२ ॥
 अध॑ । श्रुतम् । कवपम् । उद्धम् । अप्सु । अनु । द्रुह्यम् । नि ।
 वृणक् । वज्रवाहुः । वृणानाः । अत्र । सख्याय । सख्यम् ।
 त्वाऽयन्तः । ये । अमदन् । अनु । त्वा ॥ १२ ॥

अथापिच वज्रवाहुरिन्द्रः श्रुतं कवपं च वृद्धं च ग्रीर तथा वृद्धं अनु आनुपूर्व्येण अप्सु-
 वकेषु निवृणक् न्यमज्यवदित्यर्थः अत्रास्मिन्वसरे ये त्वायन्तः त्वत्कामाः त्वा त्वां अन्यमदन्
 अस्तुवन् ते सत्तायः सख्याय सख्यार्थं त्वां वृणानाः सख्यं लेभिरिति शेषः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वि॒सृ॒द्योवि॒श्वाहं॑हि॒तान्ये॑पा॒मिन्द्रः॑पु॒रःसह॑सा॒सद॑र्दः ।
 व्पा॒नव॑स्य॒तृत्स॑वे॒गयं॑भा॒ज्येष्म॑पूरुंवि॒दथे॑मृ॒धवा॑चम् ॥ १३ ॥
 वि । सृद्यः । विश्वा । हं हितानि । एषाम् । इन्द्रः । पुरः । सहसा ।
 सप्त । इदरिति दर्दः । वि । आनवस्य । तृत्सवे । गयम् । भाक् ।
 ज्येष्म । पूरुम् । विदथे । मृधवाचम् ॥ १३ ॥

एषां कवपादीनां विश्वा विश्वानि हं हितानि हतानि दुर्गाणि पुरोऽनगरीश्च तद्वक्षासाधन-
 श्रूतान् सप्तप्रकारांश्च इन्द्रः सहसा वसेन सयएव विदर्दः विदारयापास । अपिच आनवस्य आ-
 नोः सयन्धिनोबलस्य आनोः पुत्रस्य वा गयं गृहं धनं वा तृत्सवे तृत्सुनामकाय रामो तृत्सतां
 गणाय वा विभाक् व्यभजद अदादित्यर्थः इत्यमिन्द्रं स्तुवन्तोवयं विदथे युद्धे मृधवाचं नाध-
 वाचं पूरुं मनुष्यं ज्येष्म जयेम ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

नि॒गव्य॑वौन॒वोद्भु॑व्यव॒पृष्टिः॑श॒तासु॑पु॒पुःप॒दस॑ह॒ता ।
 प॒ष्टिर्वा॑रा॒सोअ॒धिप॑द॒दुवो॑युवि॒श्वेदिन्द्र॑स्यवी॒र्या॑रु॒तानि॑ ॥ १४ ॥

नि । ग॒व्यवः । अ॒नवः । द्रु॒तवः । च । प॒ष्टिः । श॒ता । सु॒सुपुः ।
 पट् । स॒हस्रा । प॒ष्टिः । वी॒रासः । अ॒धि । पट् । दु॒वः३यु । वि॒श्वा ।
 इत् । इ॒न्द्रस्य । वी॒र्या । रु॒तानि ॥ १४ ॥

गव्यवो गोकामाः अनवः अनोः संबन्धिनः द्रुतवो द्रुतोः संबन्धिनश्च वीरासो वीराः पष्टिः शवा शवानि सहस्राणीत्यर्थः । पट्सहस्रा सहस्राणि च पष्टिश्च अधि षट् अधिकाः षट् च दुवोषु दुवोषु चतुर्थीलुक् परिचरणकामाय सुदासे नमस्यति दुवस्पतीति परिचरणकर्मसु पाठाव नि सुपुषुः निवरां शेत्वे निह्वाइत्यर्थः तान्येवानि विश्वा विश्वानि रुतानि कार्याणि इन्द्रस्यैव इन्द्रस्यैव वीर्या वीर्याणीति ॥ १४ ॥ अथ पञ्चदशी—

इ॒न्द्रेणै॒तेतृ॒त्सवो॒वेवि॑पाणा॒आपो॒न॒सृष्टा॑अ॒धव॑न्त॒नीचीः ।
 दु॒र्मि॒त्रासः॑प्र॒कल॑वि॒न्मिमा॑नाज॒हुर्वि॑श्वानि॒भोज॑नासु॒दासे ॥ १५ ॥ २६ ॥

इ॒न्द्रेण । ए॒ते । तृ॒त्सवः । वे॒वि॑पाणाः । आ॒पः । न । सृ॒ष्टाः ।
 अ॒ध॒व॒न्त । नी॒चीः । दुः॒र्मि॒त्रासः । प्र॒क॒ल॒वित् । मि॒मा॒नाः ।
 ज॒हुः । वि॒श्वानि । भो॒ज॒ना । सु॒दा॒से ॥ १५ ॥ २६ ॥

कदाचिदिन्द्रेण रक्षिताअपि अन्यदा तेनैव बाध्यन्ते एवे तृत्सवः दुर्मित्रासो दुष्टमित्राः प्रकलवित् अजानन्तः इन्द्रेण वेविपाणाः सुदार्थ संगवाः सृष्टाः पलायनार्थं उद्युक्ताः नीची- नीचीना आपोन आपदव अधवन्त अधावन्त तवोमिमानाः सुदासा बाध्यमाना विश्वा वि- श्वानि भोजना भोग्यानि धनानि सुदासे रासे जहुः ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये पङ्क्तिशोषर्गः ॥ २६ ॥

अथ षोडशी—

अ॒र्ध्ववी॑र॒स्पृश॑त॒पाम॑नि॒न्द्रप॒राश॑र्धन्त॒नुनु॑देअ॒भिक्षा॑म् ।
 इ॒न्द्रोम॑न्युंम॒न्युम्यो॑मिमा॒यभे॒जेप॑थोव॒र्तनि॑प॒त्यमा॑नः ॥ १६ ॥
 अ॒र्ध्वम् । वी॒र॒स्पृश॑ । शू॒त॒इ॒पाम् । अ॒नि॒न्द्रम् । प॒रा । श॑र्धन्तम् ।
 नु॒नु॒दे । अ॒भि । क्षा॒म् । इ॒न्द्रः । म॒न्युम् । म॒न्यु॒इ॒म्यः । मि॒मा॒य ।
 भे॒जे । प॒थः । व॒र्त॒निम् । प॒त्य॒मा॒नः ॥ १६ ॥

इन्द्रः अभिक्षां भूमिमाभि भूम्यामित्यर्थः । वीरस्य वीर्ययुक्तस्य सुदासः अर्धं हिंसकं अर्धं हिंसाकर्मणोर्धंशब्दस्य निष्पत्तिः अनिन्दं यस्यबुद्धाविन्दोनास्त्यसावनिन्द्रः तमिन्द्रमगणयन्तमित्यर्थः श्रुतवां श्रुतस्य क्षीरादेः हविषः पानारं शर्धतं उत्सहमानं परा नुनुदे किंच मन्युम्यो-मन्युकर्तुः मन्युना मिनतोर्हिंसतो वा शत्रोर्मन्युं कोर्धं मिमाय नवाधे अथ सुदासः शत्रुः पथो मार्गान् पत्यमानोगच्छन् वर्तेनि पलायनमार्गे भेजे पाप ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

आग्नेणचित्तद्देकंचकारसिंहंचित्पेत्वेनाजघान ।

अवंसूक्तीर्विश्वावृश्वादिन्द्रःप्रार्थच्छद्विश्वाभोजनासुदासे ॥ १७ ॥

आग्नेण । चित् । तत् । ऊँ इति । एकम् । चकार । सिंहम् । चित् ।

पेत्वेन । जघान । अवं । सूक्तीः । वेश्या । अरुश्चत् । इन्द्रः ।

प्र । अयच्छत् । विश्वा । भोजना । सुदासे ॥ १७ ॥

इन्द्रः तत् तदा आग्नेचिद्दरिद्रेणापि सुदासे एकं मुख्यं दानकर्म चकार कारयामा-स । सिंहं चिद् भवयाः सिंहः सिंहः तमपि पेत्वेन छागेन जघान वातयामास वेश्या वेशी सूची वया सूक्तीः यूपदेरश्रीनवावृश्वा अववृक्तवान् वेश्यादेः कृत्यं सूच्यैवाकरोदित्यर्थः दान्येतानि श्रीणि कर्माणि असंभावितानीति नाशकनीयानि इन्द्रस्य महिन्नोपिकावाद् विश्वा विश्वानि भोजना भोजनानि भोग्यानि धनानि सुदासे शस्ते प्रापच्छद्विश्वा ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

शश्वन्तोहिशत्रवोराष्ट्रघृष्टेभेदस्यचिच्छर्धतोविन्द्ररन्ध्रम् ।

मर्तान् एनःसुवृत्तोयःकृणोति तिम्रन्तस्मिन्निजहिवर्जमिन्द्र ॥ १८ ॥

शश्वन्तः । हि । शत्रवः । राष्ट्रघुः । ते । भेदस्य । चित् ।

शर्धतः । विन्द्र । रन्ध्रम् । मर्तान् । एनः । सुवृत्तः । यः ।

कृणोति । तिम्रम् । तस्मिन् । नि । जहि । वर्जम् । इन्द्र ॥ १८ ॥

हे इन्द्र ते तव शश्वदोरयः शश्वन्तो बहवः ररघुः पशमीयुः चिदपि च शश्वतः उत्तहमानस्य भेदस्य भिनत्ति मर्यादावति भेदो नास्तिकः तस्य यद्वा भेदो नाम सुदासः शत्रुः कश्चित्तत्पेत्य-
थः रन्धि वशीकरं विन्द लभ्र यो भेदः स्तुववस्तां स्तुववोमतां मर्यान् प्रति एनः पापं कृणोति
करोति तस्मिन् भेदे तिग्मं निशितं योद्धारं उत्साहवन्तं तथा च यास्कः—तिग्मं तेजतेरुत्साहं-
कर्मण ईति । वज्रं वज्रति गच्छत्येव शत्रुं न प्रविहन्यत इति वज्रत्वं वज्रशब्दो वजेर्कजेन्द्राम-
प्रत्ययिष्येत्यादिनारम्भप्रत्ययान्तो निपातितः । तं जहि वज्रेण भेदं प्रहेरत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

आवदिन्द्रं यमुना तृत्सवश्च भ्रात्रभेदं सर्वतातामुपायत् ।
अजासंश्च शिप्रवो यक्षवश्च बलिं शीर्षाणि जभ्रुः श्रव्यानि ॥ १९ ॥
आवत् । इन्द्रम् । यमुना । तृत्सवः । च । प्र । अत्र । भेदम् ।
सर्वताता । मुपायत् । अजासः । च । शिप्रवः । यक्षवः ।
च । बलिम् । शीर्षाणि । जभ्रुः । अश्रव्यानि ॥ १९ ॥

अत्रास्मिन् सर्वताता सर्वतातौ युद्धे यः इन्द्रो भेदं नास्तिकं भेदनायकं वा सुदासः शत्रुं य-
मुपायत् प्रामुख्यात् अवधीदित्यर्थः तस्मिन् यमुना आवत् अवोपयत् वचीरवासीजनः सर्वोप्य-
तोपयदित्यर्थः तृत्सवः तृत्सोः पुरुषाश्चावत् आवदित्येकवचनं बहुवचनान्वतया विपरिणतं स-
द्वचनसंध्यते । किंचाजासोऽजाः जनपदाः शिप्रवोजनपदाः यक्षवश्च जनपदाः अश्रव्यान्यश्वसंब-
न्धीनि शीर्षाणि शिरांसि युद्धे हवानामश्वानां शिरासीत्यर्थः बलिमुपहारं तस्मै इन्द्रायोपजभ्रुः
उपजह्रुः । यद्वा अश्रव्यानि शीर्षाणि युद्धे गृहीतान् मुख्यान् श्रव्यानिन्द्रायोपहारं जह्रुर्इत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

न त इन्द्र सुमतपो न रायः संचक्षे पूर्वा उपसो न नृणां ।
देवकंचिन्मान्यमानं जघन्या वत्सना वृहतः शम्बरं भेत् ॥ २० ॥ २७ ॥
न । ते । इन्द्र । सुदमतयः । न । रायः । समक्षक्षे । पूर्वाः ।
उपसः । न । नृणां । देवकम् । चित् । मान्यमानम् ।
जघन्य । अर्ब । त्सनां । वृहतः । शम्बरम् । भेत् ॥ २० ॥ २७ ॥

हे इन्द्र ते धेव पूर्वाः पुरातनाः सुमतयः शोभनमवयो रायोधनानि च उपसोन उषसइव
न संचक्षे संख्यातुं न शक्याः न नृवाः नूतनाश्च सुमतयोरायश्च न संचक्षे । किं च त्वं मान्यमानं
मन्यमानस्य पुत्रं देवकं देवकनामानं शत्रुं जघन्थ अवधीः । त्वना स्वयमेव बृहतो महतः शै-
लाद् शंवरं च अवभेत् अवाभैत्सीरिति ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये सर्गविंशो वगः ॥ २७ ॥

अथैकविंशी-

प्रयेगृहादर्ममदुस्त्वापारपराशरः शतयातुर्वसिष्ठः ।

न ते भोजस्य सख्यं मृपन्ता धासुरिभ्यः सुदिना व्युच्छान् ॥ २१ ॥

प्र । ये । गृहात् । अर्ममदुः । त्वाऽया । पराऽशरः । शतऽयातुः ।

वसिष्ठः । न । ते । भोजस्य । सख्यम् । मृपन्तु । अधः ।

सुरिभ्यः । सुदिना । वि । व्युच्छान् ॥ २१ ॥

हे इन्द्र पराशरः शतयातुः बहुरक्षाः बहूनि रक्षांसि बाधितुं यं कामयन्ते सशतयातुः व-
हूना रक्षसां शतयिता वा शक्तिः वसिष्ठश्च एवमादयो ये ऋषयः त्वाया त्वदिच्छया गृहात् गृहं
प्राप्य त्यज्योपे द्वितीयाथे पञ्चमी । यद्वा गृहात् गृहे सम्यर्थे पञ्चमी । प्राममदुः त्वां मनुष्यवुः
प्रकर्षेण सर्पितवन्तो वा ते पराशरमध्वयः भोजस्य भोजकस्य पात्रकस्य वे दव सख्यं सख्यः कर्म
स्तोत्रं यजनं वा न शृणन्त न विस्मरन्ति शृणमर्थे मर्षेर्मर्षणं तज्जकुर्वन्तीत्यर्थः यतो न विस्मरन्ति
अथ अतो हेतोः सूरीभ्यः सूरीणां स्तोतृणामेषां अत्र विभक्तिव्यत्ययः सुदिना सुदिनानि
व्युच्छान् व्युच्छन्ति निवसन्ति उपगच्छन्तीत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

द्वेनमुर्देववतः शते गोर्हारा वधूमन्ता सुदासः ।

अर्हन् अग्रे पैजवनस्य दानं होतैव सद्यपर्यमिरेभन् ॥ २२ ॥

द्वे इति । नमुः । देववतः । शते इति । गोः । हारा । वधूमन्ता ।

सुदासः । अर्हन् । अग्रे । पैजवनस्य । दानम् । होताऽद्वयः ।

सद्यः । परि । एमि । रेभन् ॥ २२ ॥

देववतोरज्ञोननु. पौषस्य पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासोराज्ञो गोमंवां देशते वधूमन्ता
वधूसंयुक्ती द्वा द्वौ रथा रथौ च देय दानं दानभूतान् रेभन् इन्द्रः स्तुवन् अवएव अर्हन् योग्यो-
हं वसिष्ठ. हे अग्ने सद्य यज्ञग्रहं होतेव वपत्कर्वैव पर्येमि अत्राग्नेः संबोधनं सर्वदेवमुख्यत्व-
विपादनार्थं ननु देवतात्वज्ञापनार्थं अतस्त्वदेवताकल्पादस्य सूक्तस्य ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

चत्वारो मा पैजवनस्य दाना स्मर्दिष्टयः कृशनिनो निरेके ।

ऋज्जासो मा पृथिविष्ठा. सुदासं स्तोक्तो कायश्रवसे वहन्ति ॥ २३ ॥

चत्वारः । मा । पैजवनस्य । दानाः । स्मर्दिष्टयः । कृशनिनः ।

निरेके । ऋज्जासं । मा । पृथिविष्ठः । सुदासः । तोकम् ।

तोकम् । श्रवसे । वहन्ति ॥ २३ ॥

पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासोराज्ञः स्मर्दिष्टयः यशस्ताविसर्जनश्रद्धादिदानांगयुक्ताः
कृशनिनो हिरण्यालंकारवन्तः निरेके दुर्गतो सत्या ऋज्जासो ऋजुगामिनः पृथिविष्ठाः पृथिव्यां
सुप्रतिष्ठिता, दाना देयभूताश्चत्वारोश्वा तोकं पुत्रवत्प्राप्नीयं मा वसिष्ठं रथे स्थितं तोकम्
तोकस्य पुत्रस्य पष्ठचरैः चतुर्थी श्रवसे अन्नाय यशसे वा वहन्ति पुनर्येति पूरणः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

यस्य श्रवो रोदसी अन्तर् उर्वी शीर्ष्णी शीर्ष्णी विवभाजं विभक्ता ।

सप्ते दिन्द्रं न स्रवतो गृणन्ति निघुष्यामधिमाशिशद्भीकं ॥ २४ ॥

यस्य । श्रवः । रोदसी इति । अन्तः । उर्वी इति । शीर्ष्णी शीर्ष्णी ।

विष्वभाजं । विभक्ता । सप्त । इत् । इन्द्रम् । न । स्रवतः । गृणन्ति ।

नि । घुष्यामधिमा । अशिशत् । अभीकं ॥ २४ ॥

यस्य सुदास श्रवो यशः उर्वी विस्तीर्णे रोदसी यावापृथिव्यौ अन्तं विस्तीर्णयोर्द्यावापृ-
थिव्योर्मध्ये पर्वत इत्यर्थः । यस्य सुदासः विभक्ताघनस्य पदाता शीर्ष्णीशीर्ष्णी श्रेष्ठाय श्रेष्ठाय
विवभाजं धनं यददौ च सुदासं सप्तेव सप्तेव लोका इन्द्रं न इन्द्रमिव गृणन्ति स्तुवन्ति । किं च
स्रवतो नप अभीकं युद्धे घुष्यामधि घुष्यामधिनामकं सप्तलं नि अशिशत् न्यहन् ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

इमंनरोमरुतःसञ्चतानुदिवोदासंनपितरंसुदासः ।

अविष्टनापैजवनस्पकेतंदूणाशंक्षत्रमजरंदुवोयु ॥ २५ ॥ २८ ॥

इमम् । नरः । मरुतः । सञ्चत । अर्तु । दिवः । द्वादशम् । न । पितरम् ।

सुहृदासः । अविष्टन । पैज । वनस्प । केतम् । दुः । नशम् ।

क्षत्रम् । अजरम् । दुवः । यु ॥ २५ ॥ २८ ॥

हे नरो नेतारो महतः इयं सुदासं राजानं सुदासो राज्ञः पितरं दिवोदासं न दिवोदासमिव दिवोदास इति पिजनवनस्यैव नामान्तरं अनु सञ्चत अनु सेवध्वं । किं च दुवोयु परिचरणकामस्य पठ्यालुक् पैजवनस्य पिजनवनपुत्रस्य सुदासः केतं मंत्रं गृहं वा अविष्टन रक्षत । अपि चास्य सुदासः क्षत्रं वलं दूणाशं दुर्नशं अविनाशि अजरं अशियितं चास्तु ॥ २५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीयेष्टाविंशोऽष्टकः ॥ २८ ॥

यस्तिग्मशृंग इत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्वार्पणं त्रैलोक्येन्द्रं तथा चानुक्रान्तं—यस्तिग्मशृंग एकादशेति । आभिष्टविके पञ्चमेहनि एतन्निविज्ज्ञानं सूत्रितं च—कयाशुभायस्तिग्मशृंग इति मध्यन्दिन इति । विपुववि निष्केवल्यशस्त्रेऽप्येतत्सूक्तं सूत्रितं च—यस्तिग्मशृंगोऽभित्यमेपमिति । महाव्रते निष्केवल्येऽप्येतत्सूक्तं सूत्रितं च—यस्तिग्मशृंगोऽवभोधोऽभीम उग्रो जज्ञेवोपायस्वधावानिति । आयुष्कामेष्टार्चां माते अस्यामिवीन्द्रस्य त्रातुर्गान्या सूत्रितं च—माते अस्यां स हसावन्परिष्टी प्राहितोऽग्नेपायुभिरिति ।

तत्र पथमा-

यस्तिग्मशृङ्गोऽवभोधोऽभीम एकः । रुष्टी च्यवर्षति प्रविश्वः ।

यः शश्वतः । अदाशुपः । गयस्य प्रयन्तासि सुष्वितराय वेदः ॥ १ ॥

यः । तिग्मशृङ्गः । वभः । न । भीमः । एकः । रुष्टीः । च्यवर्षति ।

प्र । विश्वः । यः । शश्वतः । अदाशुपः । गयस्य । प्रयन्ता ।

असि । सुष्वितराय । वेदः ॥ १ ॥

यद्दन्द्रस्तिग्मशृङ्गः सीरुगशृङ्गो वृषभोन वृषभइव भीमो भयंकरः सन्न एकोसहायएव वि-
 श्वाः सर्वाः रुष्टीः शत्रुजनान् स्थानात् प्रच्यावयवि यश्चेन्द्रः अदाशुपोऽयजमानस्य शश्व-
 तो बहोर्गयस्य गृहस्य धनस्य वापहर्ता भवतीतिशेषः । हे इन्द्र सत्त्वं सुस्वितराय अतिशयेन
 सोमाश्रित्वं कुर्वते जनाय वेदो धनं प्रयन्ता प्रदातासि । दृन्तत्वाद्वा षष्ठ्याभावः असीत्यस्या-
 एव्यावस्यानुदात्तत्वाद् यदृत्तयोगाच्चानुदात्तत्वासंभवाद् यदृत्तमुक्तमाख्यातावरमध्याहृत्य योज-
 ना कृता ॥ १ ॥ अथ द्वितीया—

त्वं हृत्यर्दिन्द्रकुत्समावः शुश्रूषमाणस्तन्वांसमर्थे ।

दासं पच्छुष्णं कुर्यवन्वस्मा अरन्धय आर्जुनेयाय शिक्षन् ॥ २ ॥

त्वम् । ह । त्वत् । इन्द्र । कुत्सम् । आवः । शुश्रूषमाणः । तन्वा ।
 सः समर्थे । दासम् । यत् । शुष्णम् कुर्यवम् । नि । अस्मै । अरन्धयः ।
 आर्जुनेयार्थ । शिक्षन् ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं ह त्वं तदु त्वत् तदा तन्वा शरीरेण शुश्रूषमाणः उपचरन् समर्थं मयैर्मयैः
 योयुभिः सहिते युद्धे कुत्समावः अरक्षः कदेत्यत्राह ययदा आर्जुनेयाय अर्जुन्याः पुत्राया-
 स्मै कुत्साय शिक्षन् धनं प्रयच्छन् दासं दासनामकमहुरं शुष्णं च कुर्यवं च अरन्धयः नित-
 रां वशमानयः ॥ २ ॥ अथ तृतीया—

त्वं धृष्णो धृपता वीतहन्व्यं प्रावो विश्वा मिरुतिभिः सुदासम् ।

प्रपौरुंकुत्सि त्रसदस्पुमावः क्षेत्रसाता हृत्पु पुरुम् ॥ ३ ॥

त्वम् । धृष्णो इति । धृपता । वीतहन्व्यम् । प्र । आवः । विश्वाभिः ।
 कुत्सिभिः । सुदासम् । प्र । पौरुंकुत्सि । त्रसदस्पुम् । आवः ।
 क्षेत्रसाता । हृत्पु । पुरुम् ॥ ३ ॥

हे धृष्णो शत्रूणां धर्षकेन्द्र धृपता धर्षकेण वजेण बलेन वा वीतहन्व्यं दत्तहविष्कं प्र-
 णवितहविष्कं वा सुदासं राजानं विश्वाभिः सर्वाभिः ऊविभीरक्षाभिः प्रावः प्रकर्षेणारक्षः किं-
 च वृत्रहृत्पु युद्धेषु क्षेत्रसाता क्षेत्रसावी क्षेत्रस्य शूरेभोजने निमिचे पौरुकुत्सि पुरुकुत्सस्यापत्यं
 त्रसदस्मै पुरुं च प्रावः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वं नृभिर्नृमणो देववीतो भूरीणि वृत्रा हर्यश्व हंसि ।
त्वं निदस्युं चुमुरि धुनि चास्वापयो दभीतये सुहन्तु ॥ ४ ॥

त्वम् । नृभिः । नृमनः । देवऽवीतो । भूरीणि । वृत्रा । हरिऽअश्व ।
हंसि । त्वम् । नि । दस्युम् । चुमुरिम् । धुनिम् । च । अस्वापयः ।
दभीतये । सुहन्तु ॥ ४ ॥

हे नृमणः नृभिर्यज्ञानां नेतृभिः स्तोतृभिः मननीय स्तोतव्येन्द्र नृपु मनोयस्येति बहु-
वीहिर्वा देववीतो यत्ते क्रियमाणे सति संग्रामेवा देवा विजिगीषवो यस्मिन् विपन्ति गच्छ-
न्तीति संग्रामो देववीतिः नृभिर्मरुद्भिः सह भूरीणि बहूनि वृत्रा वृत्राणि शक्नु हंसि मारि-
तवानसि । किं च हे हर्यश्वेन्द्र त्वं दभीतये दभीतिनामकाय राजर्षये तदर्थमित्यर्थः दस्युं चुमुरिं
च धुनिं च सुहन्तु सुहन्तुना यज्ञेण नि निवरां अस्वापयः मारितवानसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तव च्योत्नानि वज्रहस्ततानि नवयत्पुरे नवति च सद्यः ।
निवेशने शततुमा विवेपी रहंश्च वृत्रं नमुचिमुताहन् ॥ ५ ॥ २९ ॥
तव । च्योत्नानि । वज्रहस्त । तानि । नव । यत् । पुरः ।
नवतिम् । च । सद्यः । निवेशने । शततुमा । अविवेपीः ।
अहन् । च । वृत्रम् । नमुचिम् । उत । अहन् ॥ ५ ॥ २९ ॥

हे वज्रहस्त तव च्योत्नानि बलानि तानि वादृशानि यद्यदा त्वं शंकरस्य नव नवति च
पुरः सापोऽग्नये देव विदारितवानसीति शेषः तदा निवेशने निवेशनार्थं शततमा शततमीं पुरं अ-
विवेपीः व्यामोः घृत्रं चाहन् उतापि च नमुचिमुताहन् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये एकोनविंशो वर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी—

सना॒तात॑इन्द्र॒भोज॑नानि॒रात॑ह॒व्याप॑दा॒शुपे॑सु॒दासे॑ ।
 वृ॒ष्णेते॒हरी॑वृ॒षणा॑युन॒जिम॑व्यन्तु॒ब्रह्मा॑णिपुरु॒शाक॒वाज॑म् ॥ ६ ॥
 सना॑ । ता । ते । इन्द्र॑ । भोज॑नानि । रा॒तह॒व्याप॑ । दा॒शुपे॑ ।
 सु॒द॒शसे॑ । वृ॒ष्णे । ते । हरी॑ । द॒र्ति । वृ॒षणा॑ । युन॒जिम॑ ।
 व्यन्तु॑ । ब्रह्मा॑णि । पुरु॒शाक॑ । वाज॑म् ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते सव रातहव्याय दाशुपे यजमानाय सुदासे वा वानि त्वपा दत्तानि भोजना-
 नि भोग्यानि धनानि सना सनानि सनावनानि बभूवुरितिशेषः । हे पुरुशाक बहुकर्मन्निन्द्र
 वृष्णे कामानां वीरिन्ने ते तुभ्यं त्वामानेतुमित्यर्थः । वृषणा वृषणौ हरी अभवौ युनजि रथे
 योजयामि । ब्रह्माण्यस्मदीयानि स्तोत्राणि वाणं बलिर्न त्वां व्यन्तु गच्छन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

माते॑अ॒स्यांस॑ह॒साव॑न्परि॒ष्टाव॑घा॒र्यभूम॑हरि॒वःपरा॑दै ।
 त्रा॒र्यस्व॑नोवृ॒केभि॑र्व॒धैस्त॑व॒प्रिया॑स॒सूरि॑पु॒स्याम ॥ ७ ॥
 मा । ते । अ॒स्याम् । स॒हसा॑ध्वन् । परि॒ष्टौ । अ॒घार्य॑ ।
 भूम॑ । हरि॒ध्वः । परा॑दै । त्रा॒र्यस्व॑ । नः । अ॒वृ॒केभिः॑ ।
 व॒र्ध॒धैः । तव॑ । प्रि॒यासः॑ । सूरि॑पु॒स्याम् ॥ ७ ॥

हे सहसावन् वरुवन् हरिवो हरिवन्निन्द्र ते वव अस्यां स्तोत्रेणास्माभिः क्रियमाणायां
 परिष्टावन्वेपणायां परादै परादानाय अघाय अहवे वयं माभूम । किं च मोस्मान् अवृकेभिः
 अवाधैर्वरुधैः वारयन्त्युपद्रवेभ्यः इति वरुथानि रक्षणानि तेऽस्मायस्व पाहि । तव सूरिपु स्तोत्रेषु
 मध्ये वयं प्रियासः प्रियाः स्याम भूयास्म ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रि॒यासु॒दन्ते॑म॒धव॑न्मि॒ष्टौनरो॑म॒देम॑श॒रणे॑सखा॒यः ।
 नि॒तुर्व॑शं॒निर्या॑द्द॒शिशो॑ह्यति॒थि॒ग्वाय॑शं॒स्यैक॑रि॒प्यन् ॥ ८ ॥

प्रियासः । इत् । ते । मघध्वन् । अग्निष्टौ । नरः । मदेम ।

शरणे । सखायः । नि । तुर्वशम् । नि । याद्वम् ।

शिशिहि । अतिथिग्वार्य । शंस्यम् । करिष्यन् ॥ ८ ॥

हे मघदन् धनवन्निन्द्र ते तवाग्निष्ठावभ्येपणे नरःस्तोत्राणां नेतारो वयं सखायः तभान-
ख्यातयः प्रियासः प्रियाश्च सन्तः शरणे इत् गृहे एव मदेम मोदेम । किं च अतिथिग्वार्य पूजया-
तिथीन् गच्छतीत्यतिथिग्वः तस्मै सुशसे दिवोदात्ताय वास्मदीयाय रात्रौ शंस्यं शंसनीयं ह्यर्त्तं
करिष्यन् कुर्वन् तुर्वशं राजानं निशिषीहि वशं कुरु याद्वं च राजानं नि शिशिहीत्यर्थः ॥८॥

अथ नवमी-

सद्यश्चिन्तुतेमघवन्नग्निष्टौनरःशंसन्त्युक्थशासंउक्था ।

येतेहवेभिर्विपणीरदाशन्नस्मान्दृणीप्वयुज्यायतस्मै ॥ ९ ॥

सद्यः । चित् । नु । ते । मघध्वन् । अग्निष्टौ । नरः । शंसन्ति ।

उक्थशासः । उक्था । ये । ते । हवेभिः । वि । पणीन् ।

अदाशन् । अस्मान् । दृणीप्व । युज्याय । तस्मै ॥ ९ ॥

हेमघदन् धनवन्निन्द्र ते वव नु अद्य अग्निष्ठावभ्येपणे ये नरः उक्थशासः उक्थानां शं-
सितारः उक्था उक्थानि शस्त्राणि सद्यश्चित् सद्यएव शंसन्ति किं च ते वव हवेभिः स्तोत्रैः
पणीन् अग्रदानशीलान् वणिजोषि व्यदाशन् धनानि विशेषेणादापयन्नित्यर्थः । दानस्मान्
तस्मै युज्याय सख्याय तत्सख्यमनुवर्तयितुं दृणीप्वपरिश्रमात् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

एतेस्तोमान्तरानृतमनुभ्यमस्मद्यंचोददतोमघानि ।

तेपामिन्द्रदृत्रहृत्येशिवोमूःसखांचशूरौविताचनृणाम् ॥ १० ॥

एते । स्तोमाः । नृराम् । दृष्टम् । तुभ्यम् । अस्मद्यञ्च ।

ददतः । मघानि । तेपाम् । इन्द्र । दृत्रहृत्यै । शिवः ।

मूः । सखा । च । शूरः । अविता । च । नृणाम् ॥ १० ॥

हे नृवम नेतृवमेन्द्र तुभ्यं नरां नेतृणां यएते स्तोमाः संवाः मघानि मंहनीयानि ह-
वीषि ददतो ददन्तः अस्मद्वंचोस्मदभिमृत्वाः अभूवन्तिगेपः । तेषा नृणां वृत्रहृत्ये संग्रामे
शिवः कल्याणरुक् भूः भव । सखाच भूः । शूरः वीरः सन् अविवारक्षिवा च भूः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूइन्द्रशूरस्तवमानऊतीब्रह्मजूतस्तन्वावावृधस्व ।

उपनोवाजान्मिमिह्युपस्तीन्यूयंपातस्वस्तिभिःसदांनः॥११॥३०॥

नु । इन्द्र । शूर । स्तवमानः । ऊती । ब्रह्मजूतः । तन्वा ।

वृधस्व । उप । नः । वाजान् । मिमिहि । उप । स्तीन् ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ११ ॥ ३० ॥

हे शूरेन्द्र नु अद्य स्तवमानः स्तूयमानः ब्रह्मजुतो ब्रह्मणा स्तोत्रेण प्रेरितः तन्वा शरी-
रेण ववृधस्व अपि च नोस्मभ्यं वाजानन्वान् उपमिमिहि प्रयच्छेत्यर्थः । स्तीन् गृहांश्चोप-
मिमिहि । स्पष्टमन्यत् ॥ ११ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीये विंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चबुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकगार्ग्यवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपाळसाम्राज्यधुरंधरेण साय-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थमकशेन्यसंहिताभाष्ये पञ्चमाष्टके द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥२॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योऽखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथ तृतीयोऽध्याय आरभ्यते । उग्रोजज्ञइति दशर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रैलोक्यमै-
न्द्रं तथाचानुक्रम्यते—उग्रोदशेति । आभिष्विके चतुर्थेऽहनि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं निविद्धानं स-
न्निवृत्तं च—चतुर्थेऽहनि उग्रोजज्ञइति निष्केवल्यमिति । महाप्रतेपि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं तथैव पंचमार-
ण्यके सन्निवृत्तं—उग्रोजज्ञे वीर्याय स्वधावानुद्वज्ज्ञाणैरतश्रवस्येति । सीमिकचातुर्मास्येषु वैश्वदे-
वस्य स्थाने प्रथमं पृष्ठचमहः तत्रापि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं निविद्धानं सन्निवृत्तं च—अग्निष्ठा उग्र-
उग्रोजज्ञइति मध्यं दिनइति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ उग्रोजज्ञे वीर्याय स्वधावाञ्चक्रिः पो नर्यो यत्करिष्यन् ।

जग्मिर्पुवाञ्चृपदं नमवो भित्ता तान् इन्द्र एनसो महश्चित् ॥ १ ॥

उग्रः । जज्ञे । वीर्याय । स्वधावान् । चक्रिः । अपः । नर्यः । यत् ।

करिष्यन् । जग्मिः । युवा । चृपदं नम । अवः । भित्तिः । चित्ता ।

नः । इन्द्रः । एनसः । महः । चित् ॥ १ ॥

स्वधावान् बलवान् उग्रओजस्वी ऊर्ध्वगोवा इन्द्रः वीर्याय वीर्यं कर्तुं जज्ञे बभूव । नर्यो
नरहितः सन् यत्कर्म करिष्यन् भवति तदपः कर्म चक्रिः कर्त्तव्य । चक्रिरिति किमप्यस्य लि-
ङ्गत्वात् न लोकाव्ययनिष्ठात्वलर्थेऽनामिति पक्षीमतिषेधः । अपिच चृपदं यत्तद्वृहं युवा नित्य-
तरुणः सन् अवोभीरक्षणेः सार्धं जग्मिः गन्ता महश्चित् महतोऽप्येनसः पापात् नोत्पाकं ना-
ता रक्षिता च भवेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हन्ता इन्द्रमिन्द्रः शूशुवान् प्रावीचुवीरो जग्मिर्तामसूती ।

कर्ता सुदामे अहवा उलो कंदाता वसुमुहुरादाशुपे भूत् ॥ २ ॥

हन्ता । वृत्रम् । इन्द्रः । शूशुवानः । प्र । आवीत् । नु । वीरः ।
जरितारम् । ऊती । कर्ता । सुहृदासे । अहं । वै । ऊँ इति ।
लोकम् । दाता । वसु । मुहुः । आ । दाशुपे । भूत् ॥ २ ॥

इन्द्रः शूशुवानोवर्धमानः सन् वृत्रमसुरं हन्ता भवति । वृत्रान्तत्वादवपठ्यभावः वीरो वी-
रः सन् जरितारं स्तोतारं नु क्षिपं ऊवी कृत्वा रक्षया प्रावीत् प्रारक्षच्च । सुहृदासे राज्ञे लोकं ज-
नपदं कर्ता च । यद्वा सुदासे कल्याणदानाय यजमानाय लोकं कर्ता च भवति इहाप्युत्तरवा-
पि वृत्रान्तत्वापठ्यभावः । अहं वै उ इति त्रयः पूरणाः । दाशुपे यजमानाय वसु धनं मुहुर्भू-
योभूपो दाताच भूदभूत् आइति चार्थे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

युध्मोअनर्वाखजकृत्समद्वाशूरः सत्रापाइजनुपेमपाहः ।
व्यासइन्द्रः पृतनास्वोजाअधाविश्वंशत्रूयन्तर्जघान ॥ ३ ॥
युध्मः । अनर्वा । खजकृत् । समत्सर्वा । शूरः । सत्रापाद् ।
जनुपा । ईम् । अपाहः । वि । आसे । इन्द्रः । पृतनाः ।
सुहृजोजाः । अर्ध । विश्वम् । शत्रूयन्तम् । जघान ॥ ३ ॥

युध्मो योद्धा अनर्वा अभिगन्तरहितो युद्धेऽपराह्णस्वोवा सखरुयुद्धकृत् तस्ते त्वजे इ-
ति युद्धनामसु पाठात् । समद्वा समत्कलहः तद्वान् शूरः शौर्योपेतः जनुपा जन्मना स्वभावतएव स-
त्रापाद् बहूनामभिभविता अपाहः स्वयंच केनाप्यनभिभूतः स्वजाः सुबलः ईमयमिन्द्रः पृत-
नाः शत्रूणां सेनाः व्यासे विक्षिपति । अध अपि च शत्रूयन्तं शात्रवमाचरन्तं विश्वं सर्वं ज-
घान इति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उभेचिदिन्द्रोरोदसीमहित्वापंप्राथतविपीभिस्तुविष्मः ।
निवज्रमिन्द्रोहरिवाग्निमिक्षन्तसमन्धसामदेपुवाउवोच ॥ ४ ॥

उभे इति । चित् । इन्द्र । रोदसी इति । महिहत्वा । आ ।
पंप्राथ । तविपीभिः । तुविष्मः । नि । वर्जम् । इन्द्रः ।
हरिह्वान् । मिमिक्षन् । सम । अन्धसा । मदेपु । वै । उवोच ॥ ४ ॥

हे तुविष्णो बहुधनेन्द्र महित्वा महित्वेन तविषीभिर्वलैश्च उभे चित् उभे अपि रोदसी
यावापृथिव्यौ आ पमाथ आ पूरितवानसि । अयपरोक्षस्तुतिः हरिवानश्ववानिन्द्रो वर्जं निमि-
मिक्षन् शत्रुषु प्रापयन् मदेषु यज्ञेषु निवित्तुवा अन्वत्सा सोमेन समुवोच संसेज्यते संगच्छते वा ।
उचसमयाये इतिधातुः वा इति पूरणः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

वृषाजजानवृषणंरणायतमुचिन्नारीनर्थससूव ।

प्रयःसेनानोरधन्वभ्योअस्तीनःसत्वागवेपणःसधृणुः ॥ ५ ॥ १ ॥

वृषा । जजान् । वृषणम् । रणाय । तम् । ऊँ इति । चित् ।

नारी । नर्थम् । ससूव । प्र । यः । सेनाहनीः । अर्ध । दृढभ्यः ।

अस्ति । इनः । सत्वा । गोहवृषणः । सः । धृणुः ॥ ५ ॥ १ ॥

वृषा सेका पिताकश्मपो वृषणं कामानां वर्णितारमिन्द्रं रणाय युद्धार्थंजजान् । जनजनने
इतिधातुः नर्थं नरहितं तम् तमेवेन्द्रं नारी चित् अदितिरपि ससूव सुपदे । अद्यापि च यइन्द्रो नृ-
भ्योनृणां सेनानीः सेनानां नेता सन् प्राप्तिप्रभवति सइन्द्रः इनः सर्वस्यजयतः ईश्वरो भवति
नियुत्वात् इन इतीश्वरनामसु पाठात् सत्वा शत्रूणां सादकश्च गवेपणः गवामन्येष्टा च धृणुः
शत्रूणां धर्पकश्च भवतीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी-

नूचि॒त्स॒श्रे॒प॒ते॒ज॒नो॒नरे॒प॒न्म॒नो॒योअ॒स्थ॒घो॒रमा॒विवा॒सात् ।

य॒ज्ञैर्य॒द॒न्द्रे॒द॒ध॒ते॒दुवाँ॒सि॒क्षय॒त्सरा॒य॒कृत॒पा॒कृते॒जाः ॥ ६ ॥

नु । चित् । सः । श्रेपते । जनः । न । रेपत् । मनः । यः ।

अस्थ । घोरम् । आहविवासात् । यज्ञैः । यः । दन्द्रे । दधते ।

दुवाँसि । क्षयत् । सः । राये । कृतहृषाः । कृतेहजाः ॥ ६ ॥

योजनः अस्पेन्द्रस्य घोरं शत्रूणां बाधकं मनोयज्ञेराविवासात् परिचरति सजनः नु इति
प्रतिपेदे वर्तते चिदेवकारार्थे नूचिन् नैव श्रेपते स्थानात् न प्रक्षयति नरेपत् नैव क्षीयेत् अपिच

योजनोदयांसि परिचरणसाधनानि स्तोत्रगङ्गाणीन्द्रे दधते निवत्ते तस्मै जनाय ऋतवाः यज्ञ-
पाता ऋतेजाः यज्ञेजातश्च सद्भ्यो राये धनाय क्षयत् निवसति भवेदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यदिन्द्रपूर्वोअपरायशिक्षन्नयज्यायान्कनीयसेदेष्णम् ।

अमृतइत्पर्यासीतदूरमाचित्रचिन्मरारयिनः ॥ ७ ॥

यत् । इन्द्र । पूर्वः । अपराय । शिक्षन् । अयत् । ज्यायान् ।

कनीयसः । देष्णम् । अमृतः । इत् । परि । आसीत् । दूरम् ।

आ । चित्र । चिन्म । भर । रयिम् । नः ॥ ७ ॥

हे विभ्र चायनीयेन्द्र यज्जनं पूर्वं पिता ज्येष्ठोभ्राता वा अपराय पुत्राय कनीयसे वा शिक्षन् प्रपच्छन् शिक्षतिर्दानकर्मा मोषाति शिक्षति इति दानकर्मसु पाठात् भवतीति शेषः यच्च देष्णं देयं धनं ज्यायाच्च ज्येष्ठः कनीयसः क्षयत् प्रामुयात् यच्चापि धनं पितृतोत्तन्ध्या पुत्रोअमृतइत् अमृतएव सन् पितृगृहं विहाय दूरं पर्यासीत आस्ते तत्रिविधं चिन्म चायनीयं रयिं धनं नोस्मभ्यमाभर आहर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यस्तइन्द्रप्रियोजनोददाशदसन्निरेकेअद्रिवःसम्बति ।

वपतेअस्यांसुमतीचानिष्टास्यामवरुथेअघ्नतोचृपीतौ ॥ ८ ॥

यः । ते । इन्द्र । प्रियः । जनः । ददाशत् । असत् । निरेके ।

अद्रिवः । सखा । ते । वयम् । ते । अस्याम् । सुष्टमती ।

चानिष्टाः । स्याम । वरुथे । अघ्नतः । चृपीतौ ॥ ८ ॥

हे इन्द्र यः ते वृष्यं प्रियः सखा जनो ददाशत् हवींषि दद्यात् । हे अद्रिवः ससखा ते तव निरेके दाने असत्स्यात् वयं च वसिष्ठाः अघ्नवोहिंसतः ते तव गत्स्यां सुष्टमती अनुग्रहपुद्गी वरु-
मानाश्चानिष्टाः स्तुतिमत्तराः अविशयेनान्वन्तोवा चनोर्जं नृपीवी नृणां रक्षके वरुथे गृहे वरणीये वा धने स्याम वसेम भवेम वा ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

ए॒पः॒स्तोमो॑अचि॒क्रद्दृ॒पात॑उ॒तस्ता॒मुर्म॑ध॒वन्न॒क्रपि॑ष्ट ।

रा॒यस्का॒मो ज॒रितारं॑न्त॒आग॑न्त्व॒मद्भ॒शक्॒वस्व॒आश॑कोनः ॥ ९ ॥

ए॒पः । स्तो॒मः । अ॒चि॒क्रद् । दृ॒पा । ते । उ॒त । स्ता॒मुः ।

म॒घ॒ध्वन् । अ॒क्र॒पि॒ष्ट । रा॒यः । का॒मः । ज॒रि॒तारं॑ । ते ।

आ । अ॒ग॒न् । त्वम् । अ॒द्भ॒ । श॒क् । व॒स्वः । आ । श॒क् । नः ॥ ९ ॥

हे मघधन् धनपबिन्द ते त्वर्थं वृषा सेका एपः स्तोमः सोमः सूयमानः अचिक्रद्व कन्दति उवापिच स्तामुः स्तोता अक्रपिष्ट अस्तौव अपिच हे शक् ते तव जरितारं स्तोतारं मां रायोधनस्य कामोज्जिह्वाप आगन् आगतः अवस्त्वं वस्त्वो धनं कर्मणिपवी नोस्मर्त्य अंग क्षिप्तं आशकः धेहि ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

स॒न॒इन्द्र॒त्वय॑ता॒याइ॒पेधा॒स्मना॑च॒येम॒घवा॑नो॒जुन॑न्ति ।

व॒स्वीपु॒नैर्ज॒रि॒त्रेअ॑स्तु॒शक्ति॑र्यूप॒पात॑स्व॒स्तिभिः॑स॒दानः॑ ॥ १० ॥ २ ॥

सः । नुः । इन्द्र॒ । त्व॒य॒ता॒यै । इ॒पे । धाः । त्मना॑ । च॒ । ये ।

म॒घ॒ध्वानः॑ । जु॒न॑न्ति । व॒स्वी । सु । ते । ज॒रि॒त्रे । अ॒स्तु ।

श॒क्तिः । यू॒यम् । पा॒त॒ । स्व॒स्ति॒भिः । स॒दा । नुः । ॥ १० ॥ २ ॥

हे इन्द्र सत्त्वं त्वयतायै इपे त्वया दत्तमन्नं भोक्तुं नोस्मान् धाः धारय । ये च मघवानो हविष्मन्तः त्मना स्वयमेव जुनन्ति इवींषि त्वां प्रति प्रेरयन्ति तानपि त्वयताया इपे धाः अपि च वस्वीषु अत्यन्तं प्रशस्तास्तु त्वुनिषु ते तव जरित्रे स्तोत्रे मह्यं शक्तिः सामर्थ्यमस्तु । यद्वा जरित्रे मह्यं ते तव वस्वीषु प्रशस्ता शक्तिर्दानमस्तु स्पष्टमन्यद् ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य दशमि द्वितीयोऽवर्गः ॥ २ ॥

असाविदेवमिति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्तान्न—असावीति । माध्यंदिनसवनेमैत्रावरुणस्योन्नोयमानमिदं सूक्तं सूत्रितं च—असाविदेवमिहोपयतेत्यनुसवनमिति । इन्द्रस्य वृत्रघ्नः पशावन्निकृतेति वपाया अनुवाक्या । सूत्रितं च—अन्निकृतेन्द्रभूरध-
ज्मन् त्वंमहौइन्द्रतुभ्यंहंक्षादिति ।

तत्र प्रथमा—

असाविदेधंगोक्त्रंजीकमन्धोन्यस्मिन्निन्द्रोऽजनुपेमुवोच ।
बोधामसित्वाह्यश्वयज्ञैर्वोधानःस्तोममन्धसोमदेपु ॥ १ ॥
असावि । देवम् । गोऽक्त्रंजीकम् । अन्धः । नि । अस्मिन् ।
इन्द्रः । जनुपा । इम् । उवोच । बोधामसि । त्वा । हरिऽश्वम् ।
यज्ञैः । बोधं । नः । स्तोमम् । अन्धसः । मदेपु ॥ १ ॥

देवं दीप्तं गोक्त्रंजीकं गोभिः संस्कृतं मध्येन मिश्रितमित्यर्थः अंधः सोमरूपमन्नं असा-
वि अभिपुतं । ईमयमिन्द्रोऽस्मिन्नभिपुते सोमरूपेधसि जनुपा स्वभाववत् एव न्युवोच तितरां संगतो
भवति । अथ मत्पक्षस्तुतिः हे ह्यश्व त्वा त्वां यज्ञैः स्तोत्रैः हविर्भिर्वा बोधामसि बोधयामः ।
अन्धसः सोमस्य मदेपु नोत्सार्कं स्तोमं स्तोत्रं बोध बुध्यस्व च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रयन्तिमृजंविषयन्तिवर्हिःसोममादोनिदधेदुधवाचः ।
न्युभ्रियन्तेयशसोगृभादादूरुपब्धोदृपणोनृपाचः ॥ २ ॥
प्र । यन्ति । यज्ञम् । विषयन्ति । वर्हिः । सोममादः । विदधे ।
दुधवाचः । नि । ऊँ इति । भ्रियन्ते । यशसः । गृभात् । आ ।
दूरेऽपब्धः । दृपणः । दृषसाचः ॥ २ ॥

यज्ञंयन्ति यष्टारः वर्हिश्च विषयन्ति स्तृणन्ति । विषिः स्तरणकर्मा विदधे यज्ञे सोममादोग्रावा-
णश्च दुधवाचः दुधंरवाचोभवन्ति । अपि च यशसो यशस्विनो दूरुपब्धः दूरेऽपदिः शब्दो येषां
ते दूरुपब्धः नृपाचः नृचेतृनृत्विजः सचन्तइति नृपाचो वृषणो ग्रावाणो गृभात् गृहात् गृहम-
ध्यमग्रावा तस्मात् आदिति चाथे निभ्रियन्ते अभिषववेलाया निगृह्यन्ते । उइति पूरणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वमिन्द्रस्रवित्वाअपस्कःपरिष्ठिताअहिनाशूरपूर्वाः ।

त्वद्वावकेरथ्योऽनधेनोरेजन्तेविश्वारुन्निमाणिभीपा ॥ ३ ॥

त्वम् । इन्द्र । स्रवित्वै । अपः । करिति कः । परिऽस्थिताः ।

अहिना । शूर । पूर्वाः । त्वत् । वावके । रथ्यः । न । धेनाः । रेजन्ते ।

विश्वो । रुन्निमाणि । भीपा ॥ ३ ॥

हे शूरेन्द्र त्वं अहिना वृषेण परिष्ठिता आक्रान्ताः पूर्वविंहीरपउदकानि स्रवित्वै स्रवितुं कः अकर्षाः धेनाः नद्यश्च त्वत्त्वोहेतोः रथ्योन रथिनइव वावके निर्गच्छन्ति । वकिक्कीटित्ये इति धातुः । विश्वा विश्वानि रुन्निमाणि भुवनानि च भीपा त्वचोभीत्या रेजन्ते कंपन्ते॥३॥

अथ चतुर्थी—

भीमोविषेपायुधेभिरेपांमपांसिबिश्वाऽनर्याणिविद्वान् ।

इन्द्रःपुरोर्जहपाणोविदूधोद्विवर्जहस्तोमहिनाजघान ॥ ४ ॥

भीमः । विषेप । आयुधेभिः । एपांम् । अपांसि । बिश्वा ।

नर्याणि । विद्वान् । इन्द्रः । पुरः । जहपाणः । वि । दूधोत् । वि ।

वर्जहस्तः । महिना । जघान् ॥ ४ ॥

इन्द्रो मर्याणि नरहितानि बिश्वा बिश्वानि अपांसि कर्माणि विद्वान् जानन् आयुधेभि-
रायुधैः भीमो भयंकरःसन् एपां कर्मणिपष्टी एवानसुरान् विषेप व्यासयान् पुरश्च तेषां विदूधो-
दकंपयत् । अपि च जहपाणः हृष्यन् महिना महिना युक्तो वज्रहस्तःसन् तान्विजघान ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

नयातवइन्द्रजुजुवुर्नानवन्दनाशविष्टवेद्याभिः ।

सशर्धद्यौविपुणस्यजन्तोर्माशिश्नदेवाअपिगुर्ऋतनः ॥ ५ ॥ ३ ॥

न । यातवः । इन्द्र । जुजुवुः । नः । न । वन्दना । शविष्ट । वेद्याभिः ।

सः । शर्धत् । अर्यः । विपुणस्य । जन्तोः । मा । शिश्नदेवाः ।

अपि । गुः । ऋतम् । नः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे इन्द्र यातवोराक्षसाः नोस्मान् न जूजुवुः न हिंस्युः । जूजुवरिति हिंसाक्रियः पृथक्करणक्रियोवा॥ अपि च हेराविष्ठ बलवत्तमेन्द्र वन्दना वन्दनानि रक्षांसि वेद्यानिः वेद्याभ्यः प्रजाभ्योनोस्मान् नजूजुवुः नपृथक्कुर्वन्तु । किं च अर्थः स्वामी सइन्द्रः विपुणस्य विपमस्य जन्तोः प्राणिनः शासने शर्यते उत्सहेत । अथच शिश्रदेवाः शिश्रेण दीव्यन्ति कीदन्तइति शिश्रदेवाः अन्नलक्ष्यार्था इत्यर्थः नोस्माकं कृतं यज्ञं सत्यं वा मापिगुः मापिगमन् । तथा च यास्कः—सउत्सहतां योविपुणस्यजन्तोर्विपमस्य माशिश्रदेवाअन्नलक्ष्याः शिश्रं श्रथतेः अपिगुर्कृतनः सत्यंवा यज्ञवेति ॥५॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेतयोर्गो वर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

अभिकर्त्तेन्द्रमूर्धज्मज्जतेविष्यद्वह्निमानंरजांसि ।

स्वेनाहिदृत्रंशर्वसाजघन्थनशत्रुर्न्तंविषिदद्युधाते ॥ ६ ॥

अजि । कर्त्ता । इन्द्र । मूर्धः । अर्ध । जम् । न । ते । विष्यक् ।

महिमानम् । रजांसि । स्वेन । हि । दृत्रम् । शर्वसा । जघन्थ ।

न । शत्रुः । अन्तम् । विविदत् । युधा । ते ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं कृत्वा कर्मणा जम् पृथिव्यां वर्तमानान् जन्तून्वा अभिभूः अस्यभूः अधापिच ते तव महिमानं रजांसि सर्वलोका न विष्यक् व्यचिष्यंस्त्रिकर्मा न न्यायुवन्नित्यर्थः स्वेन हि आत्मीयेन च शर्वसा बलेन शत्रुं जघन्थ त्वमवधीः शत्रुश्च युधा युद्धेन ते त्वातं हिंसां न विविदत् नलब्धवान् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

देवाश्चित्तेअसुर्यायपूर्वेनुक्षत्रायममिरेसहांसि ।

इन्द्रोमृषानिदधतेविषहोन्द्रंवाजस्यजोह्रुवन्तसातौ ॥ ७ ॥

देवाः । चित् । ते । असुर्याय । पूर्वे । अनु । क्षत्राय । ममिरे ।

सहांसि । इन्द्रः । मृषानि । दधते । विषसह । इन्द्रम् । वाजस्य ।

जोह्रुवन्त । सातौ ॥ ७ ॥

पूर्वं देवाश्चिद अमरा अपि अमराय वलाय क्षत्राय क्षदिर्हि साकमां वलं हिंसां च उ-
भे कर्तुमित्यर्थः । हे इन्द्र ते तव सहासि वलानि अनुमिरे । हीने इत्यनुःकर्मप्रवचनीयः । तव
वत्तेज्योहीना ममिरे इत्यर्थः । तथा च निगमान्तरं—अनुतेद्यौर्वृहतीवीर्यममईति । अथपरो-
क्षस्तुतिः इन्द्रः शत्रून् विपक्षं मवानि मंहनीयानि धनानि दयते भक्तेभ्यः प्रयच्छति अपि चेन्द्रं
राजस्यान्तस्य सावी लाभार्थं जोह्वन्तं स्तुवन्ति स्तोतारआहुयन्ति वा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

की॒रिश्चि॒द्वि॒त्वा॒म॒व॒से॒जु॒हा॒व॒ेशा॒न॒मि॒न्द्र॒सौ॒भ॒ग॒स्य॒भू॒रेः ।
अ॒यो॒व॒भू॒थ॒श॒त॒मू॒ते॒अ॒स्मे॒अ॒भि॒क्ष॒तु॒स्त्वा॒व॒तो॒व॒रू॒ता ॥ ८ ॥

की॒रिः । चि॒त् । हि । त्वा॒म् । अ॒व॒से । जु॒हा॒व । ई॒शा॒नम् । इ॒न्द्र ।
सौ॒भ॒ग॒स्य । भू॒रेः । अ॒वः । व॒भू॒य । श॒त॒म् । उ॒त्ते । अ॒स्मे इति ।
अ॒भि॒क्ष॒तुः । त्वा॒व॒तः । व॒रू॒ता ॥ ८ ॥

हे इन्द्र ईशानं त्वां कीरिः स्तोता कारुः कीरिरिति स्तोतृनामस्य पाठात् वसिष्ठोऽवसे र-
क्षणाय जुहाव हि स्तौति हि ह्वयति वा । चिदिति पूरणः अपि च हे शतमूते बहुरक्षेन्द्र अस्मे
अस्माकं भूरेः धनस्य सौभगस्य धनस्य अवोरक्षा वभूय वभूविथ अभिक्षतुरहितकस्य
त्वावतः त्वत्सदृशस्य वरूता वारयितव्यं भव ॥ ८

अथ नवमी—

स॒खा॒य॒स्त॒इ॒न्द्र॒वि॒श्व॒ह॒स्या॒म॒न॒मो॒दृ॒धा॒सो॒म॒हि॒ना॒त॒रू॒त्र ।
व॒न्व॒न्तु॒स्म॒ते॒व॒सा॒स॒मी॒के॒ई॒ती॒ति॒म॒यो॒व॒नु॒पां॒श॒वाँ॒सि ॥ ९ ॥

स॒खा॒यः । ते । इ॒न्द्र । वि॒श्व॒ह॒ । स्या॒म । न॒मः॒दृ॒धा॒सः । म॒हि॒ना ।
त॒रू॒त्र । व॒न्व॒न्तु । स्म॒ । ते । अ॒व॒सा । स॒म॒ई॒के । अ॒भि॒क्ष॒ति॒म् ।
अ॒र्यः । व॒नु॒पा॒म् । श॒वाँ॒सि ॥ ९ ॥

हे इन्द्र ते तव नमोवृधासो नमसा स्तुत्या हविषा वा वर्षयितारो वर्षं विश्वह सर्वदा सत्वायः
स्याम भवेम महिना महिम्ना तरुत्रः अत्यंतवारकेन्द्र वेतवावसा रक्षणेन समीके संग्रामे अर्थो-
भीतिमश्रिगमनं वनुषां हिंसकानां शवांसि वज्रानि च वन्वन्तु स्तोतारो हिंसन्तु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सनहन्द्रत्वयंतायाइपेधास्मनाचयेमघवानोजुनन्ति ।

वस्वीपुतेजरित्रेअस्तुशक्तिर्युयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ १० ॥ १ ॥

सः । नुः । इन्द्र । त्वयंतायै । इपे । धाः । त्मना । च । ये ।

मघधानः । जुनन्ति । वस्वी । सु । ते । जरित्रे । अस्तु । शक्तिः ।

यूयम् । पातु । स्वस्तिभिः । सदा । नुः ॥ १० ॥ ४ ॥

इयमृक् व्याख्यातवरा ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वेति नवर्चं पंचमं सूक्तं । अनुक्रम्यते च—पिबनव वैराजघृतेत्यादिति ।
वसिष्ठकपिः आदितोष्टीविराजः नवमीविष्टविन्द्रोदेयता दशरात्रे चतुर्थेहनि निष्केवत्यशस्त्रे पि-
वासोममिन्द्रेतिपट् स्तोत्रियानुरूपां सूत्रितं च—वैराजं चेत्पृष्ठं पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वेति पदस्तो-
त्रियानुरूपाविति । महाव्रतेपि निष्केवत्येआधाः पल्लवः सूत्रितं च—पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वेति
पठिति । आधा निष्केवत्यशस्त्रपाग्या सूत्रितं च—पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वेति याग्येति । चतु-
र्थेहनि माध्यंदिने सवने होत्रकशस्त्रेषु सप्तविराजः श्रीस्तुवानस्तुवाएकैकस्तुचः शंसमीयः तत्र
नतेगिरइत्याद्याश्चतस्रश्चः सूत्रितं च—नतेगिरोअपिष्टुष्येतुरस्य प्रबोमहेमहिचूधेभरधमिति ।

तत्र प्रथमा—

पिवासोममिन्द्रमन्दतुत्वायन्तेसुपावंहर्षश्वाद्रिः ।

सोतुर्वाहुभ्यांसुयंतोनावी ॥ १ ॥

पिब । सोमम् । इन्द्र । मन्दतु । त्वा । यम् । ते । सुपाव । हरिः । अश्व ।

अद्रिः । सोतुः । वाहुभ्याम् । सुयंतः । न । आवी ॥ १ ॥

हे इन्द्र सोम पिब ससोमस्त्वा त्वां मन्दतु मादयतु । हे हर्यश्व ते त्वदर्थं सोतुरभिषवक-
तुर्ग्राह्यामयानं रभिम्यामश्वइव सुयवः सुप्तु परिग्रहीवोद्ग्रावा यं सोमं सुपाव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्तेमदोयुज्यश्चारुस्तिथेर्नवृत्राणिहर्यश्वहंसि ।

सत्वामिन्द्रप्रभूवसोममत्तु ॥ २ ॥

यः । ते । मदः । युज्यः । चारुः । अस्ति । येन । वृत्राणि ।

हरिः अश्वः । हंसि । सः । त्वाम् । इन्द्र । प्रभूवसो इति प्रभूवसो ।

ममत्तु ॥ २ ॥

हे हर्यश्व ते तव यः युज्योगुणः चारुः समीचीनो मदो मदकरः सोमोस्ति विद्यते येन च
पीतेन सोमेन वृत्राणि हंसि । हे प्रभूवसो प्रभूतधनेन्द्र त्वां ससोमोममत्तु मादयतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

योधासुमेमघवन्वाचमेमांयांतेवसिष्ठोअर्चतिप्रशस्तिम् ।

इमाब्रह्मसधमादेजुपस्व ॥ ३ ॥

योधः । सु । मे । मघवन् । वाचम् । आ । इमाम् ।

याम् । ते । वसिष्ठः । अर्चति । प्रशस्तिम् । इमा ।

ब्रह्म । सधमादे । जुपस्व ॥ ३ ॥

हे मघवर धनवनिन्द्र ते तव प्रशस्तिं स्तुतिरूपां यां वाचं वसिष्ठः अर्चति तामिमां मे
वसिष्ठस्य संवन्धिनीं वाचं स्वबोधं सुप्तु अभिवृध्यस्व । किं च इमा इमानि ब्रह्म ब्रह्माणि सध-
मादे यज्ञे जुपस्व सेवस्व ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

श्रुधीहव्विपिपानस्याद्रेर्वोधाविप्रस्यार्चतोमनीपाम् ।

कृष्वादुवांस्यन्तमासचेमा ॥ ४ ॥

श्रुधि । हव्वम् । विपिपानस्थं । अद्रेः । बोधः । विप्रस्य । अर्चतः ।

मनीपाम् । कृष्व । दुवांसि । अन्तमा । सचा । इमा ॥ ४ ॥

हे इन्द्र विपिपानस्य विपीतवतो विपिचतोवा ममाद्वेद्यांजोहवमाह्वानं श्रुधि शृणु। तथाच निगमान्तरं—आवक्ष्योवाचंवदतावदज्यईति। विप्रस्य प्राज्ञस्य वसिष्ठस्यार्चतः स्तुवतो मनीषां स्तु-
तिं बोधं बुध्यस्व च। इमा इमानि क्रियमाणानि दुर्वासि परिचरणान्यन्तमान्तिकतमानि बुद्धि-
स्थानि सत्ता सह सहायभूतः सन्न वा कृप्य कुरु च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नतेगिरोअपिमृष्येतुरस्यनसुष्टुतिमसुर्यस्यविद्वान्।
सदातेनामस्वयशोविवस्मि ॥ ५ ॥ ५ ॥

न। ते। गिरः। अपि। मृष्ये। तुरस्य। न। सुष्टुतिम्।
असुर्यस्य। विद्वान्। सदा। ते। नाम। स्वयशः। विवस्मि॥ ५॥ ५॥

हे इन्द्र तुरस्य भूषणां हिंसकस्य ते तव गिरः स्तुवीरसुर्यस्य द्वितीयायै पृथ्वी त्वदीयम-
सुर्यं वलं विद्वान् जानन् अहं नापिमृष्ये सृषिर्भोजनकर्मा न मार्जयामि नपरित्यजामीत्यर्थः।
सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं च नापिमृष्ये भूषेर्भोजनकर्मेत्वम्यत्रापिदृश्यते। तद्यथा—मानोअग्रेस-
स्यापिन्ध्याणिममिष्टाईति। किंतु स्वयशः असाधारणयशस्ते तव नाम स्तोत्रं सदा सदैव
विवस्मि ब्रवीति ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचमो वर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

भूरिहिलेसर्वनामानुपेपुभूरिमनीषीहवतेत्वामित्।
मारेअस्मन्मघवज्योक्तः ॥ ६ ॥

भूरि। हि। ते। सर्वना। मानुपेपु। भूरि। मनीषी। हवते। त्वामि।
इत्। मा। आरे। अस्मत्। मघवन्। ज्योक्। करिति। कः॥ ६ ॥

हे मघवन ते तव सर्वनां सर्वानि सोमाग्निषवणानि भूरि भूरीणि मानुषेभ्यस्मास्तु वर्तन्तइतिशे-
षः। हिः पूरणः मनीषी स्वोवा त्वामिव त्वामेव भूरि हवते निवरांस्तोति आह्वयति। अतोऽस्मद-
स्मत्सआरेदूरे ज्योक् चिरकालं शोकः आत्मानं माकार्षीः क्षिपमात्मानमस्मदासन्नं कुर्वित्यर्थः॥ ६॥

अथ सप्तमी—

तुभ्येदिमासर्वनाशूरविश्वातुभ्यंब्रह्माणिवर्धनारुणोमि ।
त्वनृभिर्हव्योविश्वधांसि ॥ ७ ॥

तुभ्यं । इत् । इमा । सर्वना । शूर । विश्वा । तुभ्यम् । ब्रह्माणि ।
वर्धना । रुणोमि । त्वम् । नृभिः । हव्यः । विश्वधां । अस्मि ॥ ७ ॥

हे शूर तुभ्येत्तुभ्यमेव इमा इमानि विश्वा विश्वानि सवना सवनानि सोमाभिपवणानि
मया क्रियन्तइति शेषः तुभ्यं त्वदर्थमेव वर्धना वर्धनानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि रुणोमि करोमि ।
त्वमेव नृभिर्यज्ञानां नेतृभिः विश्वधा सर्वप्रकोरः हव्योहातव्यः स्तुत्योवांसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नूचिन्नुतेमन्यमानस्यदस्मोदंशुवन्तिमहिमानमुग्र ।
नवीर्यमिन्द्रतेनराधः ॥ ८ ॥

नु । चित् । नु । ते । मन्यमानस्य । दस्म । उत् । अशुवन्ति ।
महिमानम् । उग्रम् । न । वीर्यम् । इन्द्र । ते । न । राधः ॥ ८ ॥

हे दस्म दर्शनीय मन्यमानस्य स्तूयमानस्य ते तव महिमानं नूचिदिति प्रतिषेधार्थः नु क्षि-
प्रं नूचिदुदश्रुयन्ति केचन न प्राप्नुवन्ति हे उग्र उदूर्ण ते तव राधो धनं हे इन्द्र ते वीर्यं सामर्थ्यं
च नोदश्रुवन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

येचपूर्वऋषयोयेचमूलाइन्द्रब्रह्माणिजनयन्तविप्राः ।
अस्मेतैस्तनुसख्याशिवानिपूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ९ ॥ ६ ॥
ये । च । पूर्व । ऋषयः । ये । च । मूलाः । इन्द्र । ब्रह्माणि ।
जनयन्त । विप्राः । अस्मे इति । ते । सन्तु । सख्या । शिवानि ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ९ ॥ ६ ॥

ये च पूर्वे प्राक्ता ऋषयः ये च नूनाः नूतनाः विषामेषाविनक्तपयो ब्रह्माणि स्तोत्राणि
जनयन्त अजनयन्त तेष्विविवासे अस्मास्वपि हे इन्द्र चे वव सत्या सख्यानि शिवानि भ-
द्राणि सन्तु स्पष्टमन्यव ॥ ९ ॥

॥ इवि पंचमस्य तृतीये पष्ठो वर्गः ॥ ६ ॥

उदुब्रह्माणीति पठ्यं पठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं त्रैष्टुभ्यैन्द्रं अनुकम्पयेत्—उदुपळिति । अ-
ग्निष्टोमे माग्पन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्ते एवत्सूक्तं सृष्टिवं च—उदुब्रह्माण्युजीपीवज्जीवृषभ-
स्तुरापाळिति याज्येति । चातुर्वैशिकेहनि माग्पन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्ते एतदहरहः श-
स्य संज्ञकं सूक्तं । सृष्टिवं च । उदुब्रह्माण्यभितष्टेवेतीवरावहरहःशस्येइति । अहर्गणेषु द्विती-
यादिष्वहःस्वेतदेवसूक्तं महाघतेषु निष्केवत्येएतत्सूक्तं सृष्टिवं च—उदुब्रह्माण्यैरतश्रवस्यातेमह-
इन्द्रोत्पुमेति पंचसूक्तानीति ।

तत्र प्रथमा—

उदुब्रह्माण्यैरतश्रवस्येन्द्रसमूर्यमंहमावसिष्ठ ।

आयोविश्वानि शर्वसातुतानोपश्रोतामूर्ध्वतोवर्चांसि ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । ब्रह्माणि । ऐस्त । श्रवस्या । इन्द्रस्य ।

सुहमूर्ये । मह्य । वसिष्ठ । आ । यः । विश्वानि । शर्वसा ।

ततान् । उपश्रोता । मे । र्ध्वतः । वर्चांसि ॥ १ ॥

श्रवस्यानेच्छया ब्रह्माणि स्तोत्राणि हवींषि चेन्द्रार्थं उदैरव सर्वैकपयइति शेषः
उइति पूरणः हे वसिष्ठ त्वमपि सप्तयं यज्ञे इन्द्रं मह्य स्तोत्रेण हविषा च पूजय अपि च
यइन्द्रो विश्वानि भुवनानि शयसा बलेन ततान व्याप्तवान् सर्ववतः उपगमनवतो मे मम वर्चांसि
स्तुतिरूपाणि वाङ्मयानि उपश्रोता भवतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयामिषोपेन्द्रदेवजामिरिज्यन्त्यच्छुरुधोविवाचि ।

नृहिसमाधुश्चिकित्तेजनेपुतानीदंष्ट्रांस्पर्तिपप्यस्मान् ॥ २ ॥

अयामि । घोषः । इन्द्र । देवज्ञामिः । इरज्यन्त । यत् ।
शुरुधः । विद्वाचि । नहि । स्वम् । आयुः । चिक्त्रिते । जनेषु ।
तानि । इत् । अंहंसि । अति । पर्षि । अस्मान् ॥ २ ॥

यद्यदा शुरुधः शुरुधं संरुन्वन्तीति शुरुध ओषध्य इरज्यन्त वर्धन्ते तदा हे इन्द्र त्वदर्थं
विवाचि स्तोत्रं देवज्ञामिर्देवानां वन्दुः घोषः स्तुतिरूपः शब्दः अयामि अकारि अपि च ज-
नेषु मध्ये केनापि स्वमायुः स्वं जीवितं नहि चिक्त्रिते ज्ञायते थेरायुः क्षीयते तानीव तानि
सर्वाण्येव अंहंसि माषान्यस्मानतिपर्षि अतिपारय ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

युजेरथं गवेपणं हरिभ्यामुपब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः ।
विवाधिषुस्यरोदसीमहित्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्न्यान् ॥ ३ ॥

युजे । रथम् । गोऽएपणम् । हरिभ्याम् । उप । ब्रह्माणि ।
जुजुषाणम् । अस्थुः । वि । वाधिषु । स्यः । रोदसी इति ।
महित्वा । इन्द्रः । वृत्राणि । अप्रति । जघ्न्यान् ॥ ३ ॥

गवेपणं गवां प्रापकं इन्द्रस्य रथं हरिभ्यामिन्द्रवाहाभ्यां युजे स्तोत्रं हंयुनग्निं ब्रह्माणि
स्तोत्राणि जुजुषाणं परिवारेः सेव्यमानमिन्द्रं उपास्थुरुपतिष्ठन्त । स्यः सोयमिन्द्रोमहित्वा मह-
तेन रोदसी पाषाणधिव्यौ विवाधिषु व्याधिषु च अपि चेन्द्रो वृत्राणि शत्रून् अप्रतिद्वन्द्वानि
जघ्न्यान् हतवान् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आर्षश्चित्पिप्युः स्तुर्यो नगावो नक्षत्रं जरितारं स्तइन्द्र ।
याहिवायुर्नियुतो नोच्छात्वं हि धीभिर्दयसे विवाजान् ॥ ४ ॥

आर्षः । चित् । पिप्युः । स्तुर्यः । न । गावः । नक्षत्रम् ।
जरितारः । ते । इन्द्र । याहि । वायुः । न । निःसुतः । नः ।
अच्छ । त्वम् । हि । धीभिः । दयसे । वि । वाजान् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वत्पसादादापश्चिद् आपः तयोर्न गावः तयोर्वशागावइव पिप्युः वर्धतां । अपस्त-
तागावोमांसदाभवन्ति हि । ते तव जरिवारः स्तोतारश्च ऋतुमुदकं नक्षत्रं व्यामुवन् । अपि च त्वं
नोस्मान् नियुतोवापुर्न वायुरिव अच्छ याहि अभियाहि । त्वं हि धीभिः मज्ञाभिः कर्मभिर्वा
याजाननानि विदयसे स्तोतृभ्यः प्रयच्छसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

तेत्वा॒मदा॑इन्द्र॒मादय॑न्तुशु॒ष्मिणं॑तुवि॒राधं॑संज॒रित्रे॑ ।

एको॒दि॒व॒त्रादय॑सेहि॒मर्ता॑न्स्मिञ्छूर॑सर्व॒नेमादय॑स्व ॥ ५ ॥

ते । त्वा । मदाः । इन्द्र । मादयन्तु । शुष्मिणम् । तुविःराधंसम् ।

जरित्रे । एकः । देवःत्रा । दयसे । हि । मर्तान् । अस्मिन् । शूर ।

सर्वने । मादयस्व ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां तपते मदाः मदकराः सोमाः मादयन्तु अपि च जरित्रे स्तोत्रे शुष्मिणं
बलवन्तं तुविराधसं बहुधनं पुत्रं प्रयच्छसीति शेषः । हे शूर त्वं देवत्रा देवेषु एकएव मर्तान् मनु-
ष्यान् वपस्ते हि दयस्तिरनुकंपार्थः अस्मिन् सर्वने यस्ते मादयस्व ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

ए॒वेदिन्द्रं॑वृ॒षणं॑वज्रं॒बाहुं॑वसि॒ष्ठासो॑अ॒भ्यर्च॑न्त्य॒र्केः ।

स॒नःस्तु॒तोवी॒रस्व॑द्धातु॒गोम॑द्यु॒यंपा॑तस्व॒स्तिभिः॑स॒दानः॑ ॥ ६ ॥ ७ ॥

एव । इत् । इन्द्रम् । वृषणम् । वज्रंश्बाहुम् । वसिष्ठासः । अभि ।

अर्चन्ति । अर्केः । सः । नः । स्तुतः । वीरस्वत् । धातु । गोमदम् ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ ७ ॥

वसिष्ठासोवसिष्ठाः वज्रबाहुं वज्रकल्पबाहुं वृषणं कामानां वर्षितारमिन्द्र एवेव उक्तेन
प्रकारेणैव अर्कैरर्चनीयैः स्तोत्रैः अभिपूजयन्ति स्तुतः स इन्द्रो नोऽस्मभ्यं वीरवत्पुत्रा-
दियुक्तं गोमदं गोयुक्तं च धनं धातुं ददातु स्पष्टमन्यत् ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

योनिष्टइन्द्रसदनेअकारीति पठ्यं सामर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पं त्रेष्टुभ्रमैन्द्रं अनुक्रम्यते च—
योनिरिति । महाव्रते निष्केवल्येष्टवत्सूक्तं सञ्चितं च—योनिष्टइन्द्रसदनेअकारीत्येतस्य चतस्रः
शस्त्वोत्तमामुपसंतत्योषोत्तमया परिदधावीति ।

तत्र प्रथमा—

योनिष्टइन्द्रसदनेअकारितमानृभिः पुरुहूतप्रयाहि ।
असोयथानोवितावृधेचददोवसन्निममदंश्चसोमैः ॥ १ ॥
योनिः । ते । इन्द्र । सदने । अकारि । तम् । आ । नृभिः ।
पुरुहूत । प्र । याहि । असः । यथा । नः । अविता । वृधे ।
च । ददः । वसन्नि । ममदः । च । सोमैः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तव सदने सदनार्थं योनिः स्थानमकारि । हे पुरुहूत नृभिर्मरुद्भिः सार्धं वं
शोनिमामयाहि । नोस्माकं यथाविता रक्षिता असः भवसि नोस्माकं वृधे वर्धनाय चासः
तथा च वसन्नि ददः अस्मभ्यं देहि सोमैस्मदीपिर्ममदः भादयस्व च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गृभीतंतेमनइन्द्रद्विवर्हाः सुतःसोमःपरिपिक्तामधूनि ।
विस्तृष्टधेनाभरतेसुवृत्तिरियमिन्द्रंजोहुवतीमनीपा ॥ २ ॥
गृभीतम् । ते । मनः । इन्द्र । द्विवर्हाः । सुतः । सोमः । परिपिक्ता ।
मधूनि । विस्तृष्टधेना । भरते । सुवृत्तिः । इयम् । इन्द्रम् ।
जोहुवती । मनीपा ॥ २ ॥

हे इन्द्र द्विवर्हाः षष्ठ्यर्थे प्रथमा द्विवर्हसोद्वयोः स्थानयोः परिवृढस्य ते तवमनोगृभीत-
मस्माभिः परिगृहीतं सोमश्च सुतोभिषुतः मधूनि च परिपिक्ता नि पात्रेषु परिपिक्ता नि विस्तृष्टधे-
ना विस्तृष्टजिह्वा मध्यमस्वरेणोच्चार्यमाणा सुवृत्तिः सुसमाप्तिरियं मनीषा स्तुतिरिन्द्रं जोहुवती
भृशमाह्वयन्ती भरते संप्रियते च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आनो॒दिव॒आपृ॑थि॒व्याऋ॑जी॒पिन्नि॒दं॒वर्हिः॑सोम॒पेया॑य॒याहि॑ ।
वह॑न्तु॒त्वा॒हर॑यो॒म॒म॒म॒द्रूप॑म॒च्छा॑त॒वसं॑मदा॒य ॥ ३ ॥

आ । नः । दिवः । आ । पृथिव्याः । ऋजीपिन् । इदम् । वर्हिः ।
सोम॒पेया॑य । या॒हि । वह॑न्तु । त्वा । हर॑यः । म॒म॒म॒द्रूप॑म् ।
आ॒द्रूप॑म् । अ॒च्छा॑त॒वसं॑म् । म॒दा॒य ॥ ३ ॥

हे ऋजीपिन्दिन्द्र नोस्माकमिदं वर्हिर्मिमं यज्ञं सोमपेयाय दिवः स्वर्गादापाशमच्छ पृथिव्या अन्तरिक्षाच्च आपः पृथिवीत्यन्तरिक्षनामसु पाठात् आयाहि अपि च तवसं प्रवृद्धं वसवन्तं वा ममममं मदभिमुखं त्वा त्वां आंगुषं स्तोत्रं अच्छाभि मदाय यदार्थं हरयो वावहन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आनो॒वि॒श्वाभि॑रु॒तिभिः॑सु॒जोपा॑ब्र॒ह्म॒जुपा॑णो॒ह॒र्य॑श्व॒याहि॑ ।
वरी॑वृ॒जत्स्थ॒विरे॑भिःसु॒शिप्रा॑स्मेद॒ध॒दृष॑णं॒शुष्मं॑मिन्द्र ॥ ४ ॥

आ । नः । विश्वाभिः । ऊ॒तिभिः॑ । सु॒जोपा॑ः । ब्र॒ह्म । जुपा॑णः ।
ह॒रि॒ऽअ॒श्व । या॒हि । वरी॑वृ॒जत् । स्थ॒विरे॑भिः । सु॒शि॒प्रा॒ ।
अ॒स्मे द॒ति । द॒धत् । दृ॒षण॑म् । शु॒ष्मम् । इन्द्र ॥ ४ ॥

हे हर्यश्व हरिनामकाश्च सुशिप शोभनहनो इन्द्र विश्वाभिः सर्वाभिरुतिभीरक्षाभिः सुजोपाः संगतः स्थविरेभिर्वृद्धैर्मरुद्भिः सह वरीवृजत शत्रून् क्षयं हिसत् अस्मे अस्मभ्यं वृषणं कामानां वरितारं शुष्मं वसवन्तं पुत्रं दधत् प्रयच्छन् वल्ल स्तोत्रं जुषाणः सेवमानो नोस्मानामाहि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ए॒पःस्तो॑मो॒म॒ह॒उ॒ग्रा॒य॒वाहे॑धुरी॒ऽवा॒त्यो॒नवा॑ज॒यन्॑न॒पायि॑ ।
इन्द्र॑त्वा॒यम॑र्क॒इ॒द्वेव॑सू॒नां॒दि॒वी॒ष॒द्यामा॑र्धिनः॒श्रोम॑त॒थाः ॥ ५ ॥

ए॒पः । स्तो॒मः । म॒हे । उ॒ग्राय॑ । वा॒हे । धु॒रि॒द्व । अ॒त्यः । न ।
वा॒ज॒यन् । अ॒धा॒यि । इ॒न्द्र । त्वा । अ॒यम् । अ॒र्कः । ई॒द्रे । व॒सू॒नाम् ।
दि॒वि॒द्व । द्याम् । अ॒धि । नः । श्रो॒म॒तम् । धाः ॥ ५ ॥

महे महवे उग्राय उदूर्णाय ओजस्विने वा वाहे विश्वस्य षोड्रे इन्द्राय धुरीव रथस्य अत्यो-
नाश्वइव वाजयन् वलं कुर्वन् एपः स्तोमः अधायि व्यधायि । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हेदन्द्र त्वात्वां
अयमर्कः स्तोता वसूनां वसूनि घनानि ईद्रे याचते सर्वं नोस्मास्तु द्यां दिवोव श्रोमतं श्रवणी-
यमन्नं पुत्रं वा अधि धाः अधि धेहि ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

ए॒वान॑ इ॒न्द्र॒वा॒र्य॑स्य पू॒र्धि॒प्र॒ते॒म॒र्ही॑ सु॒म॒ति॒र्वे॒वि॒दाम् ।
इ॒पि॒पि॒न्व॒म॒घ॒व॒द्भ्यः॑ सु॒वी॒रां॑ पू॒यं॒पा॒ति॒स्व॒स्ति॒भिः॑ स॒दा॒नः ॥ ६ ॥ ८ ॥
ए॒व । नः । इ॒न्द्र । वा॒र्य॑स्य । पू॒र्धि॒ । प्र । ते । म॒हीम् । सु॒म॒तिम् ।
वे॒वि॒दाम् । इ॒पम् । पि॒न्व । म॒घ॒व॒त॒द्भ्यः । सु॒वी॒राम् । यू॒यम् । पा॒त ।
स्व॒स्ति॒भिः । स॒दा । नः ॥ ६ ॥ ८ ॥

हे इन्द्र नोस्मान् एव एवं वार्यस्य तृतीयार्थे पष्ठी वरणीयेन धनेन पूर्धि पूरय । ते तव मर्ही
महतीं सुमतिं अनुग्रहबुद्धिं प्रवेविदाम् यशं लभेमहि मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्योऽस्मभ्यं सुवीरां शोभा-
नपुत्रादियुतां इपमन्नं पिन्व प्रयच्छेत्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य द्वितीयेष्टमो वर्गः ॥ ८ ॥

आतेमहइन्द्रेति पठ्यमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यापि वैष्टभैन्द्रं आतइत्यनुक्रान्तं । महाव्रते
नित्येकवत्ये इदमादीनि पंचसूक्तानि सन्निवच—आतेमहइन्द्रोत्पुत्रेति पंचसूक्तानीति ।

वच प्रथमा—

आ॒ते॒म॒ह॒इ॒न्द्रो॒त्पु॒त्र॒स॒म॒न्य॒वो॒य॒त्स॒म॒र॒न्त॒से॒नाः ।
प॒ता॒ति॒दि॒द्यु॒न्न॒र्य॑स्य वा॒हो॒म॒ति॒म॒नो॒वि॒ष्व॒श्व॒ग्वि॒चा॒री॒त् ॥ १ ॥

आ । ते । महः । इन्द्र । ऊती । उय । स॒मन्यवः । यत् । सम॒ह॒अर॑न्त ।
 सेनाः । पता॑ति । दि॒द्युत् । नर्य॑स्य । वा॒होः । मा । ते । मनः ।
 वि॒ष्वद्य॑क् । वि । चारी॑त् ॥ १ ॥

हे उग्र उदूर्ध्व ओजस्विनिन्द्र यद्यदा समन्यवः समोमन्युरभिमानोयासां ताः समन्यवः
 सेनाः समरन्त युध्यन्ते युद्धार्थं संगच्छन्ते वा तदा नर्यस्य नरहितस्य महोमहवः ते तव वाहोः
 स्थितं विषुदायुधं विद्युत् हेतिरिति वज्रनामस्तु पाठाद् ऊती ऊत्यै अस्मदक्षायै आपत्ताति आ
 पततु । ते तव विष्वद्यक् विष्वग्गन्तमनः गाविचारीत् अस्मास्वेव स्थिरं भवतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नि॒दुर्गै॒न्द्रश्र॑थि॒ष्टमि॒त्रान्मि॒येनो॒मर्ता॑सो॒अ॒मन्ति॑ ।
 आ॒रेत॑शंसं॒कणु॑हि॒निनि॒त्सोरा॑नो॒भर॑त्सं॒भरणं॑व॒सूनाम् ॥ २ ॥
 नि । दुः॒ष्टे । इन्द्र । श्र॒थि॒हि । अ॒मि॒त्रान् । अ॒भि । ये । नः ।
 मर्ता॑सः । अ॒मन्ति॑ । आ॒रे । तम् । शंसं॑म् । क॒णु॒हि । नि॒नि॒त्सोः ।
 आ । नः । भ॒र । सम॒ह॒भरण॑म् । व॒सूनाम् ॥ २ ॥

हे इन्द्र दुर्गे युद्धे ये मर्तासो मर्ताः अभि अभिमुक्ताः सन्तो बोत्स्यानमन्ति अभिभवन्ति
 तानमित्रान् शत्रून् निश्रथिहि निजहि । अपि च निमित्तोः अस्मान्निन्दितुमिच्छतो नरस्य तं
 शंसं आशंसनं आरे दूरे कणुहि । अपि च नोस्मभ्यं वसूनां धनानां संभरणं समूहमाभर आ
 हर ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

श॒त॒तं॑शि॒भिन्नू॑तयं॒सु॒दासे॑स॒हसं॑शंसा॒उ॒तरा॑तिरंस्तु ।
 ज॒हि॒वध॑र्वनु॒पोम॑त्य॒स्थास्मे॒द्यु॒मम॑धि॒रत्नं॑च॒धेहि॑ ॥ ३ ॥
 श॒तम् । ते । शि॒भिन् । ऊ॒तयः॑ । सु॒दा॒से । स॒ह॒सम् । शंसाः । उ॒त ।
 रा॒तिः । अ॒स्तु । ज॒हि । वधः॑ । व॒नु॒पः । म॒त्य॑स्य । अ॒स्मे इति॑ ।
 द्यु॒मम् । आ॒धि । रत्नं॑ । च । धे॒हि ॥ ३ ॥

हे शिषिन् उष्णीषिन् इन्द्र ते त्वदीयाः शनं वह्नयः ऊतयो रक्षाः सुदासे शोभनदानाय
ममं सन्तु । सहस्रं शंसाः शंसनीयाः कामाश्च सन्तु । उवापिच रातिर्धनमस्तु । वनुपो हिंसकस्य
मर्त्यस्य वधः हिंसासाधनमायुधं च जहि अपिचास्मै अधि अस्माद्यु युध्नं दीप्तिमदने यथोवा
रत्नं च धेहि । तथाच यास्कः—युध्नं द्योतवेयंशोवाचंवा अस्मे युध्नमधिरत्नं च धेहि अस्माद्यु
युध्नं च रत्नं च धेहीनि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

त्वावन्तोर्हीन्द्रकृत्ये अस्मि त्वावन्तो वितुः शूररातौ ।

विश्वेदहानितविपीवउग्र्यँ ओकः रुणुष्व हरिवो नमर्धाः ॥ ४ ॥

त्वाऽवन्तः । हि । इन्द्र । कृत्ये । अस्मि । त्वाऽवन्तः । अविनुः ।

शूर । रातौ । विश्वा । इत् । अहानि । त्विपीवः । उग्र ।

ओकः । रुणुष्व । हरिवः । न । मर्धाः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वावन्तः त्वत्सदृशस्य कृत्ये कर्मणे अस्मि भवामि हि । हे शूर अविनुः विश्वस्य
रक्षितुस्त्यायतस्त्वत्सदृशस्य रातौ दाने च अस्मीतिशेषः । हे त्विपीवो वलवन् उग्र ओजस्य-
जिन्द्र विश्वेव निश्वान्येव अहानि ओकोऽस्माकं स्थानं रुणुष्व कुरु । हे हरिवो हरियन् नम-
र्धाः अस्मान् हिंसाः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

कुत्सा एते हयश्वाय शूपमिन्द्रे सहो देवजूतमियाः ।

सुत्रा रुधिसुहना शूरवृत्रा वयन्तरुत्राः सनुयाम् वाजम् ॥ ५ ॥

कुत्साः । एते । हरिश्वाय । शूपम् । इन्द्रे । सहः । देवजूतम् ।

उद्यानाः । सुत्रा । रुधि । सुहना । शूर । वृत्रा । वयम् । तरुत्राः ।

सनुयाम् । वाजम् ॥ ५ ॥

एते वयं वसिष्ठाः हयश्वाय हरिनामकाश्चायेन्द्राय शूपं सुखकरं स्तोत्रं कृत्वाः कुवांणाः
करोतेः कुत्सशब्दनिष्पत्तिः इन्द्रे देवजूनं देवैः पेरितं सहो वलमियाणाः याचमानाः तरुत्राः दु-

गोणि वीणाः सन्तो वाजं वलं सनुयाम छेमेहि । अपि च हे शूर वृत्रा वृत्राणि शत्रून् दु-
ह्ना हन्तुं सुशकानि सत्रा सर्वदा रुधि कुरु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ए॒वान॑द॒न्द्रवा॒र्यस्य॑ पूर्॒धिप्र॑ते॒म॒हो॒सु॒म॒तिर्वे॑वि॒दाम् ।

इ॒पंपि॒न्वम॒घव॑न्त्र्यः सु॒वीरा॑न् य॒य॒पात॑स्व॒स्तिभिः॑ स॒दानः॑ ॥ ६ ॥ ९ ॥

ए॒व । नः॑ । इ॒न्द्र । वा॒र्यस्य॑ । पूर्॒धि । प्र । ते । म॒हीम् । सु॒श्म॒तिम् ।

वे॒वि॒दाम् । इ॒पम् । पि॒न्व । म॒घव॑न्त॒द्भ्यः । सु॒वीरा॑म् । यू॒यम् ।

पा॒त॒ । स्व॒स्ति॒भिः । स॒दा । नः॑ ॥ ६ ॥ ९ ॥

इपं व्याख्यातवरा ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

नसोमइन्द्रमिति पंचचं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं नेदुभमेन्द्रं तथाचानुक्रम्यते—नसोमःपं-
चेति । महाभक्ते उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

न॒सोम॑इ॒न्द्रम॒सुतो॑म॒माद॑ना॒ब्र॒ह्माणो॑म॒घवा॑नं॒सुता॑सः ।

तस्मा॑उ॒क्थ॑जं॒नये॑य॒जुजो॑प॒ञ्चव॑न्त्र्य॒वीपः॑ शृ॒णव॑द्यथा॒नः॑ ॥ १ ॥

न । सोमः । इन्द्रम् । अ॒सुतः । म॒माद् । न । अ॒ब्र॒ह्माणः । म॒घवा॑

नम् । सु॒तासः । तस्मै॑ । उ॒क्थ॑म् । ज॒नये॑ । यत् । जु॒जो॑पत् । इ॒वत् ।

न॒वीपः । शृ॒णव॑त् । यथा॑ । नः॑ ॥ १ ॥

मघवानं घनवन्तमिन्द्रमद्युतेन अग्निपुतः सोमो न ममाद् न वपंपयि सुतासोभिपुताः
अपि सोमा अब्रह्माणः स्तोत्रहीनाः न ममदुः ममादेत्येतदारथां बहुवचनान्तवया निपरिगतं
सदवसंभ्रमते अतएव त्रिष्वपि सक्नेषु पाठमानैः स्तोत्रैः सुताएव सोमाह्वयन्ते । अग्नि च नो-
स्मदीयं यदुत्थं इन्द्रो जुजोपत् सेवेव यथा च नृवत् राजेव आदरेण शृणवन् शृणुयाद् तथा
नवीयो नववरपुत्थं शस्त्रं तस्माद्विनाय जनये पश्यामीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उक्थेऽंक्थेसोमइन्द्रममादनीथेनीथेमघवानंसुतासः ।
यदींसुवाधःपितरंनपुत्राःसमानदक्षाअवसेहवन्ते ॥ २ ॥
उक्थेऽंक्थे । सोमः । इन्द्रम् । ममाद् । नीथेऽनीथे ।
मुघध्वानम् । सुतासः । यत् । ईम् । सुधवाधः । पितरम् । न । पुत्राः ।
समानदक्षाः । अवसे । हवन्ते ॥ २ ॥

यद्यस्माद् उक्थेऽंक्थे शस्त्रेऽशस्त्रे क्रियमाणे सोमोमघवानमिन्द्रं ममाद् मादयति नीथेनीथे
स्तोत्रेस्तोत्रे क्रियमाणे सुवासोभिपुत्राः सोमाः मादयन्ति तस्मादीमेनमिन्द्रं सुवाधः परस्परं
विल्लिताः समानदक्षाः समानोस्ताहा ऋत्विजः । पुत्राः पितरं न पितरमिव अवसे दर्पणाय स्व-
रक्षणाय वा हवन्ते शस्त्रैः स्तोत्रैश्च स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

चकारताकृण्वन्नूनमन्यायानिब्रुवन्तिवेधसःसुतेपुं ।
जनीरिवपतिरेकःसमानोनिमामृजेपुइन्द्रःसुसर्वाः ॥ ३ ॥
चकार । ता । कृण्वत् । नूनम् । अन्या । यानि । ब्रुवन्ति ।
वेधसः । सुतेपुं । जनीःइदम् । पतिः । एकः । समानः । नि ।
मृजे । पुरः । इन्द्रः । सु । सर्वाः ॥ ३ ॥

वेधसः स्तोत्राणां विधातारः सुतेषु अभिपुतेषु सोमेषु यानि कर्माणि ब्रुवन्ति ता तानि
वृत्रवधादीनि कर्माणीन्द्रः पूर्वस्मिन्काले चकार नूनं । संप्रति अन्या अन्यान्यपि कर्माणि कृण्व-
न्ति कुर्वन्ति । अपि च इन्द्रः सर्वाः पुरः शत्रुनगरीः समानः समवृत्तिः एकः असहायः पतिः
जनीरिव जायाइव सु निमामृजे सम्यगशोधयेत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एवातमाङ्कुरुतशृण्वइन्द्रएकोविभक्तानरणिर्मघानाम् ।
मिथस्तुरङ्गतयोपस्यपूर्वास्मेमद्राणिसश्वतप्रियाणि ॥ ४ ॥

एव । तम् । आहुः । उत । शृण्वे । इन्द्रः । एकः । विहृक्ता ।
 तरणिः । मघानाम् । मिथः । शतुरः । ऊतयः । यस्य । पूर्वाः ।
 अस्मे इति । भद्राणि । सश्वत । प्रियार्णि ॥ ४ ॥

यस्येन्द्रस्य मिथः तुरो बाधनाः संश्लिष्टावा पूर्वाः पूर्वोवह्वयः ऊतयो रक्षाः सन्ति तं
 एव एवमुक्तगुणमाहुः पूर्वं ऋषयः । उताषिषाद्यापि सइन्द्रो मघानां मंहनीयानां धनानां विभक्ता
 दातेति एको मुख्यः तरणिरापदस्तारयितेति शृण्वे श्रूयते तस्य च मसादादस्मे अस्मान् भद्रा-
 नि मंगलानि प्रियाणि कल्याणानि सश्वत सेवन्तां ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

एवावसिष्टइन्द्रमूतयेनृकृष्टीनांष्टुपभंसुतेगृणाति ।
 सहस्त्रिण्युपनोमाहिवाजान्पुष्यंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥५॥१०॥
 एव । वसिष्ठः । इन्द्रम् । ऊतये । नृन् । कृष्टीनाम् । ष्टुपम् ।
 सुते । गृणाति । सहस्त्रिणः । उप । नः । माहि । वाजान् । यूयम् ।
 पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ १० ॥

वसिष्ठेनृन् । नृणां षष्ठ्यर्थे द्वितीया । ऊतये रक्षायै कृष्टीनां प्रजानां वृषभं कामानां वार्षिता-
 रमिन्द्रं सुते अभिपुते सति एव एवं पूर्वोक्तप्रकारेण गृणाति स्तौति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे इन्द्र
 नोस्मार्थं सहस्त्रिणः सहस्रसंख्याकान् वाजान् अन्नान्युपमाहि प्रयच्छेत्यर्थः । स्पष्टमन्यव ॥५॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये दशमो वर्गः ॥ १० ॥

इन्द्रे नरइति पंचमं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पं त्रेष्टुभ्येन्द्रं इन्द्रेनरइत्यनुकान्तं महाव्रते
 निष्केवत्ये एतत्सूक्तं उक्तं तृतीयत्वेनेन्द्रेषरौ, वषापुरोडाशहविषां आघास्तिष्ठः ऋमणानुवा-
 क्पाः । सवितं च—इन्द्रंनरोनेमविवाहवन्तउरंनोत्येकमनुनेषिविद्वानिति ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रंनरोनेमार्धिताहवन्तेपत्वार्याधुनजंतेधियस्ताः ।
 शूरोनृपांताशवंसश्वकानआगोर्मतिर्नृजेर्मजात्वनः ॥ १ ॥

इन्द्रम् । नरः । नेमश्चिता । हवन्ते । यत् । पार्याः । युनजते ।
 धियः । ताः । शूरः । नृसता । शर्वसः । चकानः । आ ।
 गोदमति । ब्रजे । मज्ज । त्वम् । नः ॥ १ ॥

यद्यदा पार्याः युद्धभरणनिमित्तास्ताः प्रसिद्धा वियः कर्माणि युनजते प्रयुज्यन्ते तदा-
 नरो नेतारः यमिन्द्रं नेमश्चिता नेमविवौ संग्रामे हवन्ते ह्वयन्ति स त्वं शूरः नृपाणां नृणां संग्र-
 णा च शर्वसो वलस्य वलं चकानः कामयमानश्च सन् गोमति गावः संत्यस्मिन्निति गोमद
 तस्मिन् ब्रजे गोष्ठे समूहे नोस्मान् आभज प्रापय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यइन्द्रशुष्मोमघवन्तेअस्तिशिक्षासखिभ्यःपुरुहूतनृभ्यः ।
 त्वंहिदृष्टामघवन्विचेताअपावृधिपरिहृतनराधः ॥ २ ॥

यः । इन्द्र । शुष्मः । मघवन् । ते । अस्ति । शिक्षा । सखिभ्यः ।
 पुरुहूत । नृभ्यः । त्वम् । हि । दृष्टा । मघवन् । विचेताः ।
 अप । वृधि । परिहृतम् । न । राधः ॥ २ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र ते तव यः शुष्मोऽयमस्ति तं शुष्मं सखिभ्यः स्तोतृभ्यो-
 नृभ्यः शिक्षां देहि अपि च हे मघवन् हि यस्मात् दृष्ट्वा दृढानि पुरां द्वात्रिंशतिभिरेतेशो-
 पः तस्मात्सत्त्वं विचेताः विविक्रमज्ञः सन् परिवृत्तं विरोहितं राधो धनं अपवृत्ति अस्मभ्यम-
 पवृणु नेति संप्रत्यर्थं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रोराजाजगतश्चर्पणीनामधिक्षमिविपुंरूपंयदस्ति ।
 ततोददातिदाशुपेवसूनिचोदद्राधउपस्तुतश्चिदुर्वाक् ॥ ३ ॥

इन्द्रः । राजा । जगतः । चर्पणीनाम् । अधि । क्षमि । विपुंरूपम् ।
 यत् । अस्ति । ततः । ददाति । दाशुपे । वसूनि । चोदत् । राधः ।
 उपस्तुतः । चित् । अर्वाक् ॥ ३ ॥

सइन्द्रो जगतो जंगमस्य पश्वादेः यवोराजा ईश्वरोभवति चर्षणीनां मनुष्याणां च राजा भवति अधिक्षमि क्षमायां विपुल्यं नानारूपं यद्धनमस्ति तस्यापि राजा भवति द-
तोदाशुपे यजमानाय वसूनि धनानि ददाति सइन्द्रोस्माभिरुपस्तुतएवसन्न राधो धनमर्वा-
गस्मदभिमुखं चोद्व मेरयतु चिद्वधारणे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नूचिन्इन्द्रोमघवासहूतीदानोवाजन्त्रियमतेनऊती ।
अनूनायस्यदक्षिणापीपायवामंनृभ्योअभिर्वीतासखिभ्यः ॥ ४ ॥

नु । चित् । नः । इन्द्रः । मघश्वा । सहूती । दानः । वाजम् ।
नि । यमते । नः । ऊती । अनूना । यस्य । दक्षिणा ।
पीपाय । वामम् । नृभ्यः । अभिर्वीता । सखिभ्यः ॥ ४ ॥

मघवा धनवान् दानोददानः सइन्द्रोऽनोस्मार्कं सहूती सहूत्या मरुद्भिः सहाह्वनेन वा-
जनम् नोस्मभ्यं ऊती कल्पे रक्षामे नूचिव क्षिप्रमेव नियमते प्रयच्छतु यस्मेन्द्रस्य अनूना
संपूर्णा अभिर्वीता अभिप्राप्ता दक्षिणा दानं सखिभ्यः स्तोतृभ्यो नृभ्यो वामं वननीयं धनं
पीपाय दोग्धि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नूईन्द्रारायेवरिवस्क्रुधोआतेमनोवदृत्याममुषाय ।
गोमदश्ववद्वथवद्वान्तोयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ५ ॥ ११ ॥

नु । इन्द्रः । राये । वरिवः । क्रुधि । नः । आ । ते । मनः ।
वदृत्याम् । मघाय । गोदमत् । अश्वद्वत् । रथद्वत् । व्यन्तः ।
यूयम् । पातु । स्वस्तिभिः । सदां । नः ॥ ५ ॥ ११ ॥

हे इन्द्र नोस्मभ्यं राये धनमाप्तये नु क्षिप्रं वरिवोधनं वेदः वरिवद्वि धननामस्तु पाठाव
त्वं क्रुधि देहि वयं ते तव मनः मघाय मंहनीयाय स्तुत्या आवदृत्याम् आवदृत्याम् । स्पष्ट-
मन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठमस्य तृतीये एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

ब्रह्माण्डेति पंचमैकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रेष्टुभ्यैन्द्रं ब्रह्माण्डस्यनुक्तान्तं महा-
व्रते निष्क्रेतवत्ये पंचमत्वेनास्य सूक्तस्य विनियोगउक्तः अष्टमेहनि प्रउमशस्त्रे आघस्तुचैन्द्रः।

तत्र प्रथमा—

ब्रह्माण्डेन्द्रोपयाहि विद्वानर्वाचस्तेहरयः सन्तु युक्ताः ।
विश्वेचिद्वित्वा विह्वन्तमर्ता अस्माकमिच्छन्तु हि विश्वमिन्द्र ॥ १ ॥
ब्रह्म । नः । इन्द्र । उप । याहि । विद्वान् । अर्वाचः । ते ।
हरयः । सन्तु । युक्ताः । विश्वे । चित् । हि । त्वा । विह्वन्त ।
मर्ताः । अस्माकम् । इत् । शृणुहि । विश्वम् इन्द्र ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं विद्वान् जानन् मोस्माकं ब्रह्म स्तोत्रं उपयाहि ते तव हरयोऽथाश्वाश्वाचोऽस्म-
दभिमुखा युक्ताः सन्तु । हे विश्वमिन्द्र विश्वपीणयितरिन्द्र त्वा त्वां विश्वे सर्वे मर्ता मनुष्याः
चिद्धि यद्यपि विह्वन्तं पृथक् हवन्ते तथाप्यस्माकपितृ अस्माकमेव हवं शृणुहि शृणु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हवन्त इन्द्र माहिमान् नृद्वद्ब्रह्म यत्पासिंशवसिन् नृपीणाम् ।
आयद्वज्रं दधिपेहस्त्वं उग्रघोरः सन्कत्वा जनिष्ठा अपाङ्कः ॥ २ ॥
हवम् । ते । इन्द्र । महिमा । वि । आनृद् । ब्रह्म । यत् । पासिं ।
शवसिन् । ऋपीणाम् । आ । यत् । वज्रम् । दधिपे । हस्ते ।
उग्र । घोरः । सन् । कत्वा । जनिष्ठाः । अपाङ्कः ॥ २ ॥

हे शवसिन् बलवन्निन्द्र यद्यदा क्रयोणां ब्रह्म स्तोत्रं पासि रक्षसि स्तोत्रस्य रक्षणं नाम
फलप्रदानं तदा ते तव महिमा हवं हवः स्तोत्रा तं व्यानृद् व्यापोतु । हे उग्र ओजस्विन्निन्द्र
यद्यदा हस्ते पाणौ वज्रमादधिपे धारयसि तदा कत्वा शत्रुवधादिना कर्मणा घोरः सन् अ-
पाङ्कः शत्रुभिरनभिभूतो जनिष्ठाः अजनिष्ठाः अजयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तव प्रणीतो नृजो हुंवान् न्तस्य नृचरोदसी निनेयं ।
महेक्षत्राय शर्वसे हि जज्ञे तूतुर्जिचित्तुर्जिरशि श्रत् ॥ ३ ॥

सइन्द्रो जगतो जंगमस्य पश्वदेः यवोराजा ईश्वरोभवति चर्षणीनां मनुष्याणां च राजा भवति अधिक्षिपि क्षमायां विपुल्यं नानारूपं यद्धनमस्ति तस्यापि राजा भवति ततोदाशुपे यजमानाय वसूनि धनानि ददाति सइन्द्रोस्मान्निरुपस्तुवएवसुन राधो धनमर्वा-
गस्मदग्निमुखं चोदत प्रेरयतु चिद्वधारणे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नूचिन्नइन्द्रोमघवासहृतीदानोवाजन्निघमतेनजुती ।
अनूनायस्यदक्षिणापीपायवामंनृभ्योअभिबीतासखिभ्यः ॥ ४ ॥

नु । चित् । नृः । इन्द्रः । मघश्वा । सहृती । दानः । वाजम् ।
नि । घमते । नृः । जुती । अनूना । यस्य । दक्षिणा ।
पीपाय । वामम् । नृभ्यः । अभिबीता । सखिभ्यः ॥ ४ ॥

मघवा धनवान् दानोददानः सइन्द्रोऽनोस्माकं सहृती सहृत्वा मरुद्भिः सहाह्वानेन वा-
जनम् नोस्मभ्यं ऊनी ऊपै रक्षापै भूविष क्षिपमेव नियमते प्रयच्छतु यस्येन्द्रस्य अनूना
संपूर्णा अभिबीता अभिप्राप्ता दक्षिणा दानं सखिभ्यः स्तोत्रभ्यो नृभ्यो वामं वननीयं धनं
पीपाय दोग्धि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नूइन्द्रगयेवरिवस्त्रुधीनआलेमनोवहत्याममुषाय ।
गोमुदश्वावद्वथवद्वान्तोयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ५ ॥ ११ ॥

नु । इन्द्र । राये । वरिवः । रुधि । नृः । आ । ते । मनः ।
वहत्याम् । मुषाय । गोहमेत् । अश्वश्चत् । रथश्चत् । व्यन्तः ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नृः ॥ ५ ॥ ११ ॥

हे इन्द्र नोस्मभ्यं राये धनप्राप्तये नु क्षिपं वरिवो धनं वेदः वरिव इति धनतामसु पाटाव
त्वं रुधि देहि वयं ते तव मनः मघाय मंहनोषाय स्तुत्या आववृत्त्या आववेषाम । स्पष्ट-
मन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य तृतीये एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

ब्रह्माण्डेति पञ्चमिकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणैष्टुभैर्नृन् ब्रह्माण्डित्यनुक्रान्तं महा-
वते निष्केयत्ये पञ्चमतेनास्य सूक्तस्य विनियोगउक्तः अष्टमेहि प्रउगशस्ते आघस्तुचेन्द्रः।

तत्र पथया—

ब्रह्माण्डेन्द्रोपयाहिविद्वानर्वाञ्चस्तेहरयःसन्तुयुक्ताः ।
विश्वेचिद्वित्वाविहवन्तमर्ताअस्माकमिच्छंणुहिविश्वमिन्व ॥१॥
ब्रह्म । नः । इन्द्र । उप । याहि । विद्वान् । अर्वाञ्चः । ते ।
हरयः । सन्तु । युक्ताः । विश्वे । चित् । हि । त्वा । विहवन्त ।
मर्ताः । अस्माकम् । इत् । शृणुहि । विश्वम् । इन्व ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं विद्वान् जानन् नोस्माकं यत् स्तोत्रं उपयाहि ते तव हरयोश्चात्वावाचोस्म-
दभिमुखा युक्ताः सन्तु । हे विश्वमिन्व विश्वमीणपितरिन्द्र त्वा त्वां विश्वे सर्वे मर्ता मनुष्याः
चिद्धि यद्यपि विहवन्त पृथक् हवन्ते तथाप्यस्माकमिदं अस्माकमेव हवं शृणुहि शृणु ॥१॥

अथ द्वितीया—

हवन्तइन्द्रमहिमान्वानुद्ब्रह्मयत्पासिशवसिन्नृपीणाम् ।
आपद्वर्जदधिपेहस्त्वग्रघोरःसन्क्रत्वाजनिष्ठाअपाहूः ॥ २॥
हवम् । ते । इन्द्र । महिमा । वि । आनुद् । ब्रह्म । यत् । पासि ।
शवसिन् । ऋपीणाम् । आ । यत् । वर्जम् । दधिपे । हस्ते ।
उग्र । घोरः । सन् । क्रत्वा । जनिष्ठाः । अपाहूः ॥ २ ॥

हे शवसिन् चलवन्निन्द्र यद्यदा ऋषीणां ब्रह्म स्तोत्रं पासि रक्षसि स्तोत्रस्य रक्षणं नाम
फलप्रदानं तदा ते वयं महिमा हवं हवः स्तोत्रा वं व्यानद् व्याप्नोतु । हे उग्र ओजस्विन्निन्द्र
यद्यदा हस्ते पाणो वज्रमादधिपे धारयसि तदा कत्वा शत्रुवधादिना कर्मणा घोरः सन् अ-
पाहूः शत्रुभिरनभिभूतोऽजनिष्ठाः अजनिष्ठाः अभवः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तवप्रणीतीन्द्रजोद्धवानान्तसंयन्मरोदसीनिनेयं ।
महेन्नत्रायशर्वमेहिजज्ञेनूतुर्जित्तुजिरशिश्नत् ॥ ३ ॥

तव । प्रहर्षीती । इन्द्र । जोर्हुवानान् । सप्त । यत् । नृन् ।
 न । रोदसी इति । निनेथ । महे । क्षत्राय । शवसे । हि । जज्ञे ।
 अतूतुजिम् । चित् । तूतुजिः । अशिश्नत् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र यद्यस्त्वं तव प्रणीती प्रणीत्या प्रणयनेन जोहुवानान् भृशंस्तुवतो नृन् स्तोतृनि-
 व रोदसी दावापृथिव्यो सन्निनेथ संगमयसि दिवि पृथिव्यां च स्तोतृन्प्रतिष्ठापयसीत्यर्थः ।
 सप्तं महे महते क्षत्राय धनाय रयिः क्षत्रमिति धननामसु पाठात् शवसे यज्ञाय च यजमाने-
 ष्योमहृद्धनं बलं च दातुमित्यर्थः जज्ञे जज्ञिषे । हीति हेत्वर्थे यत्पवमतः कारणात् अतूतुजिं
 अदातारं अयजमानं तूतुजिः दाता यजमानः अशिश्नत् अथतिर्हिंसाकर्मा तस्मात्तदर्थेन्दुद्
 हिनस्ति विदित्येवकारार्थं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एभिर्नैन्द्राहंभिर्दशस्यदुर्मित्रासोहिक्षितयःपवन्ते ।
 प्रतिपद्यष्टेअनृतमनेनाअर्चद्वितावरुणोमायीनःसात् ॥ ४ ॥

एभिः । नः । इन्द्र । अहंभिः । दशस्य । दुः३मित्रासः ।
 हि । क्षितयः । पवन्ते । प्रति । यत् । चष्टे । अर्चतम् ।
 अनेनाः । अर्च । द्विता । वरुणः । मायी । नः । सात् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र दुर्मित्रासो दुष्टमित्रभूता बाधकाः क्षितयोजनाः पवन्ते अभिगच्छन्ते । हिः पूरणः
 प्रतिर्गतिकर्मा वैश्योपनमाच्छिद्य नोस्मर्ष्य एभिः सात्विकैः अहभिरहोभिर्दशस्य देहि किं
 च अनेनाः एनसां निहन्ता मायी प्रज्ञावान् वरुणोऽद्वृतं नोस्मासु प्रतिचष्टे अभिपश्यति स-
 दनृवं । हे इन्द्र त्वत्पसादाव द्विता द्विधा अवसाव अवस्यतु विमोचयतु । तथाचयास्कः—स्यतिह-
 प्रसृष्टोमिषोचनइति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

वोचेमेदिन्द्रमघवानमेनमहोरायोराधसोयददंयः ।
 योअर्चनोब्रह्मरुतिमर्विष्टोयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ५ ॥ १२ ॥
 वोचेम । इत् । इन्द्रम् । मघवानम् । एनम् । महः । रायः ।
 राधसः । यत् । ददत् । नः । यः । अर्चतः । ब्रह्मरुतिम् ।
 अर्विष्टः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ १२ ॥

यत् इन्द्रो महो महतो रावसः संराघरस्य राघो धनस्य द्वितीयार्थेपठौ संराघकं महद्दत्तं
नोस्मभ्यं ददन् प्रापच्छव । यथेन्द्रः अर्चतः स्तुतवो बलकृतिं क्रियमाणं बलस्तोत्रं अविष्टो विशये-
न रक्षिता गन्ता भवति । तमेनं मघवानं धनवन्तमिन्द्रं वोचेमेव स्तुवेमेव । स्पष्टमन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

अयं सोमइन्द्रेणि पंचर्व द्वादशस्तकं वसिष्ठस्यार्पं वैष्टभमिन्द्रं । अयंसोमइत्यनुकान्तं ।
व्यूहदशरात्रे नयमेहनि अयंसोमइन्द्रेणि पञ्चरात्रे ऐन्द्रस्तुषः सृजित्वच—अयंसोमइन्द्रस्तुषं-
स्तुष्वआनु मघलाणइनि षोडशरात्रे बलन्वीरइत्येषा निष्टुष सृजित्वच—बलन्वीरमलकृतिजुपाण-
इति त्रिष्टुपिणि ।

तत्र प्रथमा—

अयंसोमइन्द्रस्तुष्यंस्तुष्वआनुप्रयाहिहरिवस्तदोकाः ।

पिवात्स्यंस्पसुपुतस्यचारोर्ददौमघानिमघवन्नियानः ॥ १ ॥

अयम् । सोमः । इन्द्र । तुष्यम् सुन्वे । आ । तु । प्र । याहि ।

हरिश्चः । तत्सोकाः । पिब । तु । अस्य । सुस्तुतस्य । चारोः ।

ददः । मघानि । मघवन् । इयानः ॥ १ ॥

हे इन्द्र तुष्यं तदर्थमयमेतसोमः सुने अक्षिपुनोभयत् हे हरिवन्तिन्द्र तदोकाः तव सेव-
नीपोयस्यासौ तदोकाः तु क्षिप आ प्रयाहि सुपुतस्य सन्मगक्षिपुनस्य चारोः शोभनस्यास्य द्वि-
तीयार्थेपठौ सन्मगक्षिपुर्न शोभनमित्यर्थः तु क्षिपं पिब च । अपि च हे मघवन् इयानः
उपगम्यमानोपाच्यमानोना त्वं मघानि धनानि ददः अस्माभ्यं देहि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ब्रह्मन्वीरब्रह्मर्कानिजुपाणोर्वाचीनोहरिभिर्पाहितूर्यम् ।

अस्मिन्नुपुसर्वनेमादयस्त्रोपब्रह्माणिशृणवइमानः ॥ २ ॥

ब्रह्मन् । वीर । ब्रह्मंरुक्तिम् । जुपाणः । अर्वाचीनः । हरिश्चिः ॥

याहि । तूर्यम् । अस्मिन् । ऊँ इति । सु । सर्वने । मादयस्त्र ।

उप । ब्रह्माणि । शृणवः । इमा । नः ॥ २ ॥

हे धस्तन् परिवृद्ध वीरेन्द्र ब्रह्मकृतिं कियमाणं स्तोत्रं जुषाणः सेवमानः अर्वाचीनोऽस्मद-
भिमुखः सन् हरिभिरभ्येस्तृपं क्षिपं याहि अस्मिन्नु अस्मिन्नेव सवने यत्ते सु सुष्ठु मादयस्व
च । नोऽस्मदीयानि इमा इमानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि चोपशृणुवः उपशृणु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कान्ते अस्त्यरंकृतिः सूक्तैः कदानूनं ते मघवन्दाशेम ।

विश्वा मतीरातं तने त्वाघाघाम इन्द्र शृणु वो हवेमा ॥ ३ ॥

का । ते । अस्ति । अरंस्कृतिः । सुस्तुक्तैः । कदा । नूनम् ।

ते । मघश्चन् । दाशेम । विश्वाः । मतीः । आ । ततने ।

त्वाद्या । अर्ध । मे । इन्द्र । शृणुवः । हवा । इमा ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव सूक्तैरस्माभिः कियमाणैः स्तोत्रैः अरंकृतिः अलंकृतिः कास्ति कीदृशी-
भवति हे मघवन् ते तव कदा नूनं कदा खलु दाशेम प्रीतिमुत्पादयेष्व त्वाघा त्वत्कामनयैव विश्वाः
मतीः सर्वाः स्तुतीरातवने करोमि । अथ अतः कारणात् हे इन्द्र मे मदीयानि इमा इमानि
हवा हवानि स्तोत्राणि शृणु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उतो घाते पुरुष्या इह दास न्येषां पूर्वेषामशृणोः ऋषीणाम् ।

अथाहं त्वामघव ओहवीमित्वं न इन्द्रासि प्रमतिः पितेव ॥ ४ ॥

उतो दति । घ । ते । पुरुष्याः । इत् । आसन् । येषाम् ।

पूर्वेषाम् । अशृणोः । ऋषीणाम् । अर्ध । अहम् । त्वा । मघश्चन् ।

जोहवीमि । त्वम् । नः । इन्द्र । असि । प्रमतिः । पिताहव ॥ ४ ॥

उतो अपि च घेति पूरणः हे मघवन् येषां पूर्वेषामशृणोः स्तुतीरशृणोः ते पूर्वं ऋषयः पु-
रुषा इव पुरुषेभ्यो हि वा एवासन् । अथ अथोहं त्वा त्वां जोहवीमि यथां स्तौमि अपि च हे इन्द्र
त्वं नोऽस्माकं पितेव जनक इव प्रमतिः यन्धुरसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

वो॒चेमेदि॒न्द्रं म॒घवा॑नमे॒नं म॒होरा॑योरा॒र्धसो॒यद्द॒न्नः ।
योअ॒र्चतो॒ ब्रह्म॑कृतिम॒विष्टो॒यूयं॑पा॒तस्त्व॒स्तिभिः॒ सदा॑नः ॥ ५ ॥ १३ ॥
वो॒चेर्म । इत् । इन्द्र॑म् । म॒घ॒व॒ानम् । ए॒नम् । म॒हः । रा॒यः ।
रा॒र्धसः । यत् । द॒दत् । नः । यः । अ॒र्चतः । ब्रह्म॑कृतिम् । अ॒विष्टः ।
यू॒यम् । पा॒त । त्व॒स्तिभिः । सदा॑ । नः ॥ ५ ॥ १३ ॥
इयं व्याख्यातवरा ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

आनोदेवेति पंचर्च त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं नैष्ठिकमैन्द्रं । आनोदेवेत्यनुक्रान्तं । पथ-
मेछन्दोमे प्रउगशस्त्रे आनक्षत्ययमैन्द्रस्तृचः सत्यतेहि-आनोदेवशवसायाहिशुष्मिन् प्रयोपशे-
पुदेवयन्तोअर्चन्निति ।

तत्र प्रथमा-

आ॒नोदि॒वश॑वसा॒याहि॒शुष्मि॒न्भव॑त्तृ॒धर्द॑न्द्रा॒योअ॒स्य ।
म॒हे नृ॒म्णार्थ॑ नृ॒पते॒सुव॒ज्ज॒महि॑क्ष॒त्राय॑पौ॒स्याय॑शूर ॥ १ ॥
आ । नः । दे॒व । श॒वसा॑ । या॒हि । शु॒ष्मिन् । भ॒व । वृ॒धः । इन्द्र॑ ।
रा॒यः । अ॒स्य । म॒हे । नृ॒म्णार्थ॑ । तृ॒ध॒पते॑ । सु॒व॒ज्ज॒ । म॒हि ।
क्ष॒त्राय॑ । पौ॒स्याय॑ । शूर॑ ॥ १ ॥

हे देव द्योतमान शुष्मिन् बलवन्निन्द्र नोत्मान शवसा वलेन सार्धमायाहि । अस्यास्मभ्यं
देवस्य रायोधनस्यवृधो वर्षधिता च भव । हे नृपते सुवज्र महे महते नृम्णाय बलाय च भव ।
बाधः नृम्णमिति बलनामस्तु पाठात् । हे शूर महि महते क्षत्राय शत्रूणां हिंसकाय क्षादिहिंसा-
कर्मा पौस्याय धीर्षाय च भव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

ह॒वंन्त॑उ॒त्वाह॒व्यं॒विवा॑चित॒नूप॑शू॒रा-सूर्य॑स्यसा॒नौ ।
त्वंवि॒श्वेपु॑से॒न्मो॒जने॑पु॒त्वंतृ॒त्राणि॑रन्ध॒यासु॑हन्तु ॥ २ ॥

हवन्ते । ऊँ इति । त्वा । हव्यम् । विश्वाचि । तनूषु । शूराः ।
 सूर्यस्य । सातौ । त्वम् । विश्वेषु । सेन्यः । जनेषु । त्वम् । वृत्राणि ।
 रन्ध्रय । सुहन्तु ॥ २ ॥

हे इन्द्र हव्यं ह्रातव्यं त्वा त्वां विवाचि विविधावाचोयस्मिन् प्रादुर्भवन्ति तस्मिन् युद्धे शूराः
 पुरुषाः तनूष्वंगेषु रक्षणीयास्तु सूर्यस्य सातौ संभजने सरति गच्छतीत्यामुरप्रसूर्यः विवक्षितः
 तस्य चिरकालं प्राप्त्यर्थं हवन्ते ह्वयन्ति । उः पूरणः । विश्वेषु सर्वेषु जनेषु त्वमेव सेन्यः सेना-
 होंसि । अपि च त्वं वृत्राणि शत्रून् सुहन्तु सुहन्तुनाम्ना वज्रेण रन्ध्रय अस्मभ्यं वशीकुरु ॥ २ ॥

अथ उचीया-

अहायदिन्द्रसुदिनाव्युच्छान्दधोयत्केतुमुपमंसमत्सु ।
 न्यग्रिःसीददसुरोहोताहुवानोअन्नसुभगायदेवान् ॥ ३ ॥
 अहां । यत् । इन्द्र । सुदिना । विदुच्छान् । दधः । यत् ।
 केतुम् । उपमम् । समत्सु । नि । अग्रिः । सीदत् । असुरः ।
 न । होता । हुवानः । अन्नं । सुभगाय । देवान् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र यद्यदा अहा अहानि सुदिना सुदिनानि व्युच्छान् व्युच्छेयुः यद्यदा च समत्सु
 संग्रामेषु केतुं ज्ञानमुपमं अतिकं दधः धारयेः तदा नेति संप्रत्यर्थं असुरोबलवान् होता देवाना-
 माहाताभिः सुभगायास्माकं गोभनघनपातये देवान् हुवानो ह्वयन् अवास्मिन्यज्ञे निषीदत्
 न्यसीदत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

वृषतेतइन्द्रयेचदेवस्तवन्तशूरददंतोमघानि ।
 यच्छांसुरिभ्योउपमंवर्ह्यंस्वाभुवोजरुणामश्रवन्त ॥ ४ ॥
 वृषम् । ते । ते । इन्द्र । ये । च । देव । स्तवन्त । शूर । ददंतः ।
 मघानि । यच्छ । सूरिभ्यः । उपमम् । वर्ह्यम् । सुअभुवः ।
 जरुणाम् । अश्रवन्त ॥ ४ ॥

हे देव शूरेन्द्र ते तव वषं वसिष्ठाः स्वभूता ये जनाः मदीयपुत्रपौत्रादयो मघानि मंह-
 नीयानि हवींषि ददतः प्रयच्छन्तः स्तवन्त स्तुवन्ति तेषां तव स्वभूताः तेभ्यः उभयेभ्यः सू-

रिभ्यः स्तोत्रभ्यः उपमं श्रेष्ठं वक्तव्यं गृहं यच्छ प्रयच्छ अपि च ते उभे स्वाभुवः सुसहज्याः
सन्तः जरणां जरां अश्रवन्त प्राप्नुवन्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वोचेमेदिन्द्रं मघवानमेनं महोराधसो यददन्तः ।

यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमविष्टो यूयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ५ ॥ १४ ॥

वोचेम । इत् । इन्द्रम् । मघश्वानम् । एनम् । महः । राधः ।

राधसः । यत् । ददत् । नः । यः । अर्चतः । ब्रह्मकृतिम् । अविष्टः ।

यूयम् । पातु । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ १४ ॥

एपासिद्धा ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

प्रवद्वायेति द्वादशर्चं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धवेष्टुभ्यैन्द्रं दशम्याद्यास्तिस्रो विराजः शि-
ष्टागाम्यः तथा चानुकान्तं—प्रवोद्वादशमायवं त्रिविराळन्तमिति । सूक्तविनियोगोऽलैंगिकः प्रथ-
मेराविपर्याये मैत्रावरुणशस्त्रे प्रवद्वायेत्यापस्तुचः स्तोत्रियः । सूत्रितं च—प्रवद्वायमादनं प्रकृ-
तान्युजीविणइति । अतिरात्रे प्रथमे पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे वयमिन्द्रत्वायवोभीत्यनुरुपस्तुचः
तथा च सूत्रितं—वयमिन्द्रत्वायवोभीतिवार्हत्यायेत्युत्तमामुद्धरेदिति । चतुर्थे हनिमाध्यंदिनसवने
होमकशस्त्रे आरंभणीयाभ्यर्च्यैवैराजकएकस्तुचआहवनीयःतदर्थः प्रवोमहे महिवृधे भरध्व-
मित्याद्यास्तिस्रः सूत्रितं च—प्रवोमहेमहिवृधेभरध्वमिति चवसस्विसस्य विराजइति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवद्वायमादनं ह्यर्थावायगायत । सखायः सोमपात्रे ॥ १ ॥

प्र । वः । इन्द्राय । मार्दनम् । हरिः अश्वाय । गायत ।

सखायः । सोमपात्रे ॥ १ ॥

हे सखायो वोयूयं ह्यर्थावाय सोमपात्रे सोमपात्रां पात्रे इन्द्राय मादनं मदकरं स्तोत्रं
प्रगायत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शंसेदुक्थं सुदानव उत द्युक्षं यथानरः । चक्षुमासत्यराधसे ॥ २ ॥
शंसं । इत् । उक्थम् । सुदानवे । उत । द्युक्षम् । यथा । नरः ।
चक्षुम । सत्यराधसे ॥ २ ॥

उतापि च हे स्तोतः सुदानवे शोभनदानाय सत्यराधसे सत्यधनायेन्द्राय उक्थं स्तोत्रं
यथा नरोन्ये स्तोवारः द्युक्षं दीभिः साधनभूय स्तोत्रं शंसन्ति तद्वत् त्वमपि शंसं उच्चारय । इ-
दिति पूरणः वयं चक्षुम स्तोत्रं करवाम ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वं इन्द्र वाजपुस्त्वं गव्युः शतक्रतो । त्वं हिरण्ययुर्वसो ॥ ३ ॥
त्वम् । नः । इन्द्र । वाजपुः । त्वम् । गव्युः । शतक्रतो इति
शतक्रतो । त्वम् । हिरण्ययुः । वसो इति ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं नोत्पाकं वाजपुस्तृणकामो भव हे शतक्रतो त्वं नोत्पाकं गव्युर्गोकामो भव
हे वसो वासपितरिन्द्र त्वं हिरण्ययुः हिरण्यकामो भव । छन्दसि परेच्छायामपि दृश्यते क्य-
गिति क्यप् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वृषमिन्द्र त्वाय वोमि प्रणो नुमो वृषन् । विद्धी त्वं अस्य नो वसो ॥ ४ ॥
वृषम् । इन्द्र । त्वायवः । अग्नि । प्र । नो नुमः । वृषन् । विद्धि ।
तु । अस्य । नः । वसो इति ॥ ४ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षितरिन्द्र त्वायवः त्वत्कामाः वयं वसिष्ठाः त्वमग्निं प्रणो नुमः प्रकर्षे-
ण स्तुमः । हे वसो वासपितरिन्द्र अस्य इदं नः अस्मदीयं स्तोत्रं तु क्षिप्रं विद्धि अवधारय ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

मानो निदे च वक्तव्यो रन्धीरराज्ये । त्वे अपि क्रतुर्मम ॥ ५ ॥
मा । नः । निदे । च । वक्तव्ये । अर्यः । रन्धीः । अराज्ये ।
त्वे इति । अपि । क्रतुः । मम ॥ ५ ॥

हे इन्द्र अर्थः स्वामी त्वं यत्कवे परुषवाक्यानां वक्त्रे निदे निन्दित्रे अराज्ये अदोत्रे च
नोत्मान् मारुवीः वशं माकार्षीः । अपि अपिच ते त्वयि मम क्रतुः मदीयं स्तोत्रलक्षणं कर्म
गच्छत्वितिशेषः अस्मदीयं स्तोत्रं भवच्चित्ते प्रविशत्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ पद्यी—

त्वंमूर्त्तिसप्रथः पुरोयोधश्चदृष्टहन् । त्वयाप्रतिबुधेयुजा ॥ ६ ॥ १५ ॥

त्वम् । चर्म । असि । सप्रथः । पुरोऽयोधः । च । बुद्धहन् ।

त्वया । प्रति । बुधे । युजा ॥ ६ ॥ १५ ॥

हे वृत्रहन् शत्रूणां हिंसकेन्द्र त्वं यर्म अस्माकं कवचमसि कनकवद्रक्षकोसीत्यर्थः । सप्रथः
सर्वतः पृथुधासि पुरोयोधश्च पुरोयोधाचासि त्वया युजा त्वया सहायेन मति बुधे शत्रून् प्रति
ब्रवीमि प्रतिहन्मीत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचदशो वर्गः ॥ १५ ॥

अथ सप्तमी—

मुह्यँउतासियस्यतेनुस्वधावरीसहः । मुञ्जातेइन्द्रगेदसी ॥ ७ ॥

मुहान् । उत । असि । यस्य । ते । अनु । स्वधावरी इति स्वधावरी

सहः । मुञ्जाते इति । इन्द्र । रोदसी इति ॥ ७ ॥

उतापिच हे इन्द्र त्वं महानसि सर्वाधिकोसि हे इन्द्र यस्य ते तव सहो बलं स्वधावरी-
अन्वयत्पौ रोदसी धावापृथिव्यौ अनुमन्नाते अनुमन्येवे । त्वदीयं सहः सर्वाधिकमित्यत्रोभा-
वपि लोकी विसंवादं न कुरुव इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तंत्वांमरुत्वंतीपरिभुवद्वाणींसयावरी । नक्षमाणासह्युभिः ॥ ८ ॥

तम् । त्वा । मरुत्वंती । परि । भुवत् । वाणी । सध्यावरी ।

नक्षमाणा । सह । युभिः ॥ ८ ॥

हे इन्द्र तमुक्तगुणविशिष्टं त्वा त्वां सयावरी त्वयासहगंत्री यत्रयत्र त्वं यासि तत्रतत्र यां-
तीत्यर्थः युभिस्तेजोभिः सह नक्षमाणा व्यामुवन्ती मरुत्ववी मरुतः स्तोत्रारः वद्धवी वाणी स्तु-
तिः परिभुवत् परिभवत् परिभवतिरत्रपरिग्रहार्थीयः परिगृह्णात्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

ऊर्ध्वास॑स्त्वान्विन्द॑वो भुव॑न्दस्ममुप॑चरि॑ । सन्ते॑नमन्त॑कृष्टयः॑ ॥ १ ॥

ऊर्ध्वासः । त्वा । अनु । इन्दवः । भुवन् । दस्मम् । उप । चरि ।

सम् । ते । नमन्त । कृष्टयः ॥ १ ॥

हे इन्द्र उपयवि द्युलोकसमीपे स्थितं दस्मं दर्शनीयं त्वा त्वां अनूदिश्य ऊर्ध्वासः ऊर्ध्वा इन्दयः अस्मदीयाः सोमाः भुवन् भवन्ति । कृष्टयः प्रजाश्च ते पुण्यं सन्तमन्त । भुवि सोमास्वदर्थमेव जायन्ते । प्रजाश्च त्वामेव प्रणमन्तीतीन्द्रस्तुतिः ॥ १ ॥

अथ दशमी-

प्रवो॑महे॑महि॒ष्टये॑भर॒ध्वं प्र॑चेत॒से प्र॑सु॒मति॑ कृणु॒ध्वम् ।

विशः॑पूर्वाः॒ प्रच॑राच॒र्पणि॑प्राः ॥ १० ॥

प्र । वः । महे । महिष्टये । जग्ध्वम् । प्रश्चेतसे । प्र ।

सुष्टमतिम् । कृणुध्वम् । विशः । पूर्वाः । प्र । चर । चर्पणिष्टप्राः ॥ १० ॥

हे मदीयाः पुरुषाः कोप्यं महिष्टये महतां धनानां वर्धयिष्वे महे महते इन्द्राय प्रभरध्वं सोमान्प्रणयत । प्रचेतसे प्रकृष्टमतये इन्द्राय सुमतिं सुष्टुतिं च प्रकृणुध्वं प्रकुरुत । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे इन्द्र चर्पणिप्राः कर्मैः प्रजानां पूरयिता त्वं पूर्वीः हविषां पूरयिषीषिषः प्रजाः प्रचर अभिगच्छ ॥ १० ॥

अथैकादशी-

उरु॒व्यच॑सेम॒हिने॑ सु॒ष्टुक्ति॑मिन्द्रा॒य ब्र॒ह्म॑जनयन्त॒विप्राः॑ ।

तस्य॑ ब्र॒वानि॑ न॒मिन॑न्ति॒धीराः॑ ॥ ११ ॥

उरुव्यचसे । महिने । सुष्टुक्तिम् । इन्द्राय । ब्रह्म । जनयन्त ।

विप्राः । तस्य । ब्रवानि । न । मिनन्ति । धीराः ॥ ११ ॥

उरुव्यचसे पृथुव्याप्तये महिने महते यस्मा इन्द्राय सुष्टुक्तिं स्तुतिं ब्रह्म अर्च्यं हविषि निप्राः प्राज्ञाः जनयन्त जनयन्ति तस्येन्द्रस्य ब्रवानि रक्षणादीनि कर्माणि धीराः प्राज्ञाः देवाः अभि न मिनन्ति हिंसन्ति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

इन्द्रं वाणीरनुत्तमन्युमेव सत्रा राजानंदधिरसहध्वै ।

हर्म्यश्वायवर्हया समापीन् ॥ १२ ॥ ॥ १६ ॥

इन्द्रम् । वाणीः । अनुत्तमन्युम् । एव । सत्रा । राजानम् । दधिरः ।

सहध्वै । हरिः अश्वाय । वर्हय । सम् । आपीन् ॥ १२ ॥ १६ ॥

सत्रा राजानं सर्वतः जगत्तर्ह्यश्वरं अनुत्तमन्युं केनाप्यनुतोवाधितोपन्युः क्रोधो मस्य सत-
मेवेन्द्रं वाणीः स्तुतयः सहध्वै स्तोत्राणि शत्रूणां अग्निप्रवितुं दधिरः । अतोहेतोः हे स्तोतः त्व-
मपि हर्म्यश्वायेन्द्राय हर्म्यमिन्द्रं स्तोतुमित्यर्थः आपीन् यन्धून् संवर्हय उत्साहय ॥ १२ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये षोडशो वर्गः ॥ १६ ॥

मोपुवेति सप्तविंशत्युच्चं पंचदशं सूक्तं । अनेपमनुक्रमणिका—मोपुसत्ताधिका प्रगाथं तृती-
या द्विपदा । सौदासेरथो प्रक्षिप्यमाणः शक्तिरंत्यां प्रगाथमस्त्रेभे सोधर्चं चक्रे दसवतं पुत्रोक्तं वसि-
ष्ठः समापयतेति शास्त्राचार्यनकं । वसिष्ठस्यैव इतपुत्रस्यार्थमिति तादृकमिति । मंडलद्रष्टावसिष्ठ-
ऋषिः इन्द्रकर्तुं न इति प्रगाथस्यार्थवत्स्य वसिष्ठपुत्रः शक्तिर्वसिष्ठोवा । इन्द्रो देवता अयुजो बृहत्पः
युजः सतो बृहत्पः तृतीयातु द्विपदा विराट् महाव्रते निष्क्रेवत्ये बार्हततृचाशीतायेतस्त्वं तत्र द्वि-
पदामभित्वा शूरेत्येतं सार्थतरं प्रगाथं न किः सुदास इति प्रगाथं च वर्जयेत् । तथैव पंचमारण्यके
सूत्रितम्—मोपुत्वावाघतश्चेत्येतस्य द्विपदां चोद्धरति सार्थतरं च प्रगाथमथ हास्य न किः सुदासोरथ-
मित्येतं प्रगाथमुद्धृत्य त्वा मिदासो नर इत्येतं प्रगाथं प्रत्यवदधातीति । चातुर्विंशिके हनि पंचमेह-
निच निष्क्रेवत्ये मोपुत्वावाघत इति प्रगाथः स द्विपदः सूत्रितं च—मोपुत्वावाघतश्चेति स द्विपद उप-
समस्ये द्विपदामिति । चातुर्विंशिके हनि मरुत्वतीये मरुत्वान्मरुत्ववीयात्प्रगाथादनन्तरं न किः सुदा-
स इति प्रगाथं शंसेत् पृष्ठचाभिप्लवपडहयोस्तृतीये पष्ठे हनिचायं प्रगाथः तथैव सूत्रितं—न किः सुदा-
सोरथमिति । मरुत्वतीयादूर्ध्वं नित्यादिति एवं स्थितान् प्रगाथान् पृष्ठचाभिप्लवयोरग्न्यहं पुनः पुन-
रावर्तयेयुरिति । अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवनेच्छावाकशस्त्रे उदिच्चस्यरिच्यत इति प्रगाथः । तथाच
सूत्रितम्—उदिच्चस्यरिच्यते भूय इति । अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रे कस्तमिन्देति
प्रगाथः सूत्रितं च—कस्तमिन्द्रावसुं सद्यो हजात इति । चातुर्विंशिके हनि माध्यंदिनसवने मै-
त्रावरुणशस्त्रस्यायं प्रगाथः अहर्गणेऽपि द्वितीयादिप्यहस्तु सूत्रितं च—कस्तमिन्द्रावसुं कस्त-

व्योअवसीनामिति आरंभणीयाः पर्यासान् कद्रुतोहरहःशस्यानीति होत्रकादिति । पृष्ठचपडहस्य
तृतीयेहनि निष्केवल्येवैरूपसामपक्षे यदिन्द्रयावतइत्यनुरूपस्तृचः सूत्रितं च—यदिन्द्रयावतस्त्व-
मिति प्रगाथोस्तोत्रियानुरूपाविति । अग्निष्टोमे चातुर्विधिकेहनि माध्यंदिनसवनेच्छावाकशस्ते
तरणिरित्सिपासतीति वैकल्पिकस्तृचः सूत्रितं च—तरोभिर्वोषिदद्रुं तरणिरित्सिपासतीति प्रगा-
थोस्तोत्रियानुरूपाविति । अग्निष्टोमे निष्केवल्यशस्ते रथंतरसामपक्षे अभित्वाशूरेति प्रगाथःस्तो-
त्रियः सूत्रितं च—अभित्वाशूरनोनुभोभित्वापूर्वपीतयइति स्तोत्रियानुरूपाविति । आश्विनशस्ते-
प्यग्रं प्रगाथः तथैवसूत्रितं च—अभित्वाशूरनोनुभोवहवःसूरचक्षतइति प्रगाथादिति । महाजवे
निष्केवल्ये दक्षिणपक्षेयंप्रगाथः तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितम्—अभित्वाशूरनोनुभोभित्वापूर्वपी-
तयइति रथंतरस्यस्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथाविति । आश्विनशस्ते इन्द्रकर्तुंनइति प्रगाथः । सूत्रितं
च—इन्द्रकर्तुंनआभराभित्वाशूरनोनुमइति । चातुर्विधेहनि माध्यंदिनेसवने ब्राह्मणाच्छंसि-
शस्तेऽयं वैकल्पिकः स्तोत्रियः प्रगाथः सूत्रितं च—इन्द्रकर्तुंनआभरेन्द्रज्येष्ठंनआभरेति ।

तत्र पथमा—

मोपुत्वावाघतंश्चनारेअस्मन्निरीरमन् ।

आरात्ताच्चित्सधमादेनआगंहीहवासञ्चुपंश्रुधि ॥ १ ॥

मो दर्ति । सु । त्वा । वाघतः । चन । आरे । अस्मत् । नि ।

रीरमन् । आरात्तात् । चित् । सध्मादम् । नः । आ ।

गृहि । इह । वा । सन् । उप । श्रुधि ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वया वाघतश्चन यजमाना अप्येतेस्मदस्मत् आरे दूरे मोनिरीरमन् न नि-
तरां रमयन्तु । अतः त्वं आरात्ताच्चित् दूरेषु वर्तमानोऽस्मदीयं सधमादं यज्ञभागसामञ्च इह
वा अत्रापिवा सन् विद्यमानः उपश्रुधि अस्मदीयं स्तोत्रमुपश्रुणु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमेहितेब्रह्मकृतःसुतेसच्चांमधौनमस्तुआसंते ।

इन्द्रेकामंजरितारोवसूयवोरथेनपादमादधुः ॥ २ ॥

इमे । हि । ते । ब्रह्मकृतः । सुते । सच्चां । मधौ । न । मस्तुः ।

आसंते । इन्द्रे । कामम् । जरितारः । वसूधवः । रथे ।

न । पादम् । आ । दधुः ॥ २ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं सुवे अभिपुते सोमे इमे वज्रहवः मघोन मधुनीव मक्षोमक्षिकाः त-
चासह आसते उपविशन्ति हीवि प्रसिद्धौ । अथ परोक्षस्तुतिः वसूययो धनकामाः जरितारः
स्तोतारः कायमिष्टमिन्द्रे रथे न पादं रथेषादमिव आदधुः समर्पयन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

रायस्कामोवज्रहस्तंसुदक्षिणंपुत्रोनपितरंह्रुवे ॥ ३ ॥

रायःस्कामः । वज्रहस्तम् । सुदक्षिणम् ।

पुत्रः । न । पितरम् । ह्रुवे ॥ ३ ॥

रायस्कामो धनकामो हं सुदक्षिणं शोभनदानं वज्रहस्तं इन्द्रं पुत्रो न पुत्र इव पितरं ह्रुवे
ह्रयामि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इमहन्द्रायसुन्विरेसोमांसोदध्याशिरः ।

ताँआमदायवज्रहस्तपीतयेहरिभ्यांयाह्योक्रआ ॥ ४ ॥

इमे । इन्द्राय । सुन्विरे । सोमांसः । दधिदध्याशिरः । तान् ।

आ । मदाय । वज्रहस्त । पीतये । हरिभ्याम् ।

याहि । ओर्कः । आ ॥ ४ ॥

हे वज्रहस्त दध्याशिरो दधिमिश्रणा इमे सोमांसः सोमाः इन्द्राय तुभ्यं सुन्विरे सुता-
यश्रुवः । तान् सोमान् मदाय मदार्थं पीतये पानाय ओको यज्ञतदनं आअभि हरिभ्यामभ्या-
भ्यां आयाहि आगच्छ ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

श्रवच्छुत्कर्णईयतेवसूनांनूचिन्त्रोमर्धिपद्गिरः ।

सद्यश्चिद्यःसहस्राणिशताददन्नकिर्दित्सन्तमामिनत् ॥ ५ ॥ १७ ॥

श्रवत् । श्रुत्कर्णः । ईयते । वसूनाम् । नु । चित् । नः ।

मर्धिपत् । गिरः । सद्यः । चित् । यः । सहस्राणि । शता ।

ददत् । नर्किः । दित्सन्तम् । आ । मिनत् ॥ ५ ॥ १७ ॥

श्रुत्कर्णं याज्ञाश्रवणरूपकर्णं इन्द्रो वसूनां वसूनि ईयते याच्यते नोऽस्मदीयाः गिरोयाज्ञा-
वाक्यानि श्रवत् शृणोतु नूचिन् नैव मार्षिषत् हिनस्तु अश्रवणेन याज्ञावाक्यानि निष्फ-
लानि न करोतित्यर्थः । अपि च यः इन्द्रः सद्यश्चिद् सद्यएव याज्ञानन्तरमेव सहस्राणि शता-
शतानि च ददत् प्रयच्छेत् दित्तन्तं दातुमिच्छन्तं तमिन्द्रं नक्रिरायिनव नहिंस्यात् कश्चिदपि
नवारयेदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ पष्ठी—

सवीरोअप्रतिष्कृतइन्द्रेणशूशुवेनृभिः ।

यस्तेगभीरासर्वनानिवृत्रहन्सुनोत्याचधार्वन्ति ॥ ६ ॥

सः । वीरः । अप्रतिष्कृतः । इन्द्रेण । शूशुवे । नृभिः । यः । ते ।

गभीरा । सर्वनानि । वृत्रहन् । सुनोति । आ । च । धार्वन्ति ॥ ६ ॥

हे वृत्रहन् ते त्वर्थं यः पुमान् गभीरा गभीराणि सवनानि सोमान् सुनोति आधाव-
ति च त्वां स्तुतिभिरुपधावति च सवीरइन्द्रेण हेतुना अप्रतिष्कृतः केनाप्यप्रतिगदः अप्रतिश-
न्दिनोयाभवेत् नृभिः परिचारकैः शूशुवे उपगम्यते च ध्वयतिर्गविकर्मा ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अवावरूथंमधवन्मघोनांयत्समजांसिरार्धतः ।

वित्वाहंतस्यवेदनंभजेमृह्यादूणाशोभरागयम् ॥ ७ ॥

अव । वरूथम् । मधवन् । मघोनाम् । यत् । समजांसि । शर्धतः ।

वि । त्वाहंतस्य । वेदनम् । भजेमहि । आ । दुःशनशः । भर । गयम् ॥ ७ ॥

हे मधवन् धनवन्निन्द्र मघोनां हविष्मतां वरूथं उपद्रवाणां वारकं धर्मं भयं यत्सर्वं
शर्धत उत्सहमानान् शत्रून् समजांसि सम्प्रेरयेः अपि च त्वा हतस्य त्वया हतस्य राज्ञोः वेदनं
धनं विभजेमहि विशेषेण लभेमहि । किं च दुर्नशोनाशयितुमशक्यत्वं गयं गृहं धनं वा आप-
र अस्मभ्यमाहर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सुनोतांसोनपात्रेसोममिन्द्रायवज्रिणे ।

पचंतापृक्तोरवसेरुणुध्वमितृणन्तिपृणन्तेमयः ॥ ८ ॥

सुनोत । सोम॒स्प्रात्रे॑ । सोम॑म् । इन्द्रा॒य । वृजि॑णे । प॒र्वत॑ । प॒त्नीः ।
अ॒वसे॑ । कृणु॑ध्वम् । इत् । पृ॒णन् । उ॒त् । पृ॒णते॑ । म॒यः ॥ ८ ॥

हे मदीयाः पुरुषाः वज्रिणे सोमपात्रे सोमस्पात्रे इन्द्राय सोमं सुनोत अभिपुणव अव-
से इन्द्रं तर्पयितुं पत्नीः पक्व्यान् पुरोडाशादीन् पचत च कृणुधमिव इन्द्रमियकराणि कर्माणि
च कुरुते । इन्द्रो हि मयः सुप्तं पृणन्निव यजमानाय प्रयच्छन्नेव पृणते हवीपीति शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

मा॒स्त्रे॒ध॒त॒सोमि॒नो॒दक्ष॑ता॒महे॑रु॒णु॒ध्वं॒रा॒य॒आ॒नु॒जे॑ ।

तर॒णि॒रि॒ज्या॑यति॒क्षेति॑पु॒प्यति॑न॒दे॒वा॒सः॒क॒व॒ल्वे॑ ॥ ९ ॥

मा । स्त्रे॒ध॒त॒ । सोमि॒नः । दक्ष॑त । म॒हे । कृ॒णु॒ध्वम् । रा॒ये । आ॒नु॒जे॑ ।
तर॒णिः । इत् । ज॒य॒ति॒ । क्षेति॑ । पु॒प्यति॑ । न । दे॒वा॒सः । क॒व॒ल्वे॑ ॥ ९ ॥

हे मदीयाः जनाः सोमिनः सोमयतोयागात् मास्त्रेधव माहिसिष्ठ । दक्षव यागादिकं कर्तुमु-
त्साहध्वं च । महे महते आतुजे तुजिर्हसाकर्मा दानकर्मा वा शशूणाभर्गिर्हसकाय धनानां प्रदा-
त्रेवेन्द्राय राये धनार्थं कृणुध्वं कर्माणि कुरुत च । तरणिरिव कर्मसु त्वरितएव जयति शत्रून् क्षे-
ति शूरे निवसति च पुप्यति प्रजया पराभिश्च पुष्टे भवति कवल्वे कुत्सितक्रियायै कषोपसृष्ट-
स्य अन्तेः सातत्यगमनकर्मणोर्लूपं कवल्लुरिति । देवास्तो देवानभवन्वीतिशेषः सुतमात्रये भवन्ती-
त्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

न॒र्किः॒सु॒दा॒सो॒रथ॑र्था॒स॒न॒री॒रम॑त् ।

इन्द्रो॒यस्या॑वि॒ताय॑स्य॒म॒रुतो॑ग॒म॒त्स॒गोम॑ति॒व्रजे॑ ॥ १० ॥ ॥ १८ ॥

न॒र्किः । सु॒दा॒सः । रथ॑म् । परि॑ । आ॒स॒ । न । री॒रम॑त् । इन्द्रः॑ ।

यस्य॑ । अ॒वि॒ता॒ । यस्या॑ । म॒रुतः॑ । ग॒म॒त् । सः । गो॒म॒ति॒ । व्रजे॑ १० ॥ १८

सुदासः शोभनदानस्य यजमानस्य रथं नर्किः पर्याप्त कश्चिन्नपर्यस्यति नरीरमत्
नरमयति च आत्माथं नकश्चिदेनं गृह्णातीत्यर्थः । अपि च यस्येन्द्रोविता रक्षिता यस्य च
मरुतोवितारः सगोमति गोयुक्ते व्रजे गोष्ठे गमव गच्छेत् ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेष्टादशो वर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

गमहाजंवाजयन्निन्द्रमर्त्योयस्यत्वमविताभुवः ।

अस्माकंवोध्यवितारथानामस्माकंशूरनृणाम् ॥ ११ ॥

गमत् । वाजम् । वाजयन् । इन्द्र । मर्त्यः । यस्य । त्वम् । अविता ।

भुवः । अस्माकम् । वोधि । अविता । रथानाम् । अस्माकम् ।

शूर । नृणाम् ॥ ११ ॥

हे इन्द्र त्वं यस्य मर्त्यस्य अविता रक्षिता भुवः श्रवेः समर्त्यो वाजयन् स्तोत्रेण त्वां व-
लिनं कुर्वन् वाजमर्जं गमत् गच्छेत् अपि च हे शूर अस्माकं वासिष्ठानां रथानां अविता र-
क्षिता वोधि भव भवतेलोटिरूपं भ्रकारस्यवकारश्चान्दसः अस्माकं नृणां पुत्रादीनां चावि-
ता भव ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

उदिन्वस्यरिच्यतेशोधनंनजिग्युषः ।

यद्वन्द्रोहरिवाञ्जदमन्तिवंरिपोदक्षंदधातिसोमिनि ॥ १२ ॥

उत् । इत् । नु । अस्य । रिच्यते । अंशः । धनम् । न ।

जिग्युषः । यः । इन्द्रः । हरिंश्चान् । न । दन्ति । तम् । रिपः ।

दक्षम् । दधाति । सोमिनि ॥ १२ ॥

अस्तेन्द्रस्य अंशो यज्ञे सोमस्य भागो विरिच्यते अन्येष्वपि देवेष्वः इन्द्रस्य विष्वपि
सवनेषु सोमपानमस्ति माघ्यंदिनं हि सर्वमैन्द्रमिति जिग्युषोजितवतो धनं न धनमिदं उदि-
निति त्रयः पूरणाः अपि च योहरिवानिन्द्रः सोमिनि यजमाने दक्षं बलं दधाति संदधाति तं
रिपोरिपवानदन्ति नहि सन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

मन्त्रमखर्वैमुषितंसुपेशंसंदधातयज्ञियेज्या ।

पूर्वाश्चनमसितयस्तरन्तितयइन्द्रेकर्मणाभुवन्त् ॥ १३ ॥

मध्वम् । अखर्वम् । सुधधितम् । सुधेशसम् । दधात । यज्ञियेषु ।
 आ । पूर्वीः । चन । प्रसितयः । तरन्ति । तम् । यः । इन्द्रे ।
 कर्मणा । भुवत् ॥ १३ ॥

हे जनाः अखर्व अनल्पं सुवितं सुविहितं सुपेशसं शोभनरूपं मध्वं स्तोत्रं यज्ञियेषु
 यजनीयेषु देवेषु मध्ये इन्द्राय दधात विधत्त यो जनः कर्मणा स्तुत्यादिरूपेण इन्द्रे इन्द्रस्य
 चित्ते भुवत् भवेत् तं जनं पूर्वाभिहूयः प्रसितयः पाशादीनि बन्धनानि चनेति समुदायोनेत्यर्थे
 वर्तते नतरन्ति नव्याप्नुवन्ति इत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

कस्तमिन्द्रत्वावसुमामर्त्योदधर्षति ।
 श्रद्धाश्चैमघवन्पार्येदिविवाजीवाजसिपासति ॥ १४ ॥
 कः । तम् । इन्द्र । त्वावसुम् । आ । मर्त्यः । दधर्षति । श्रद्धा । इत् ।
 ते । मघवन् । पार्ये । दिवि । वाजी । वाजम् । सिपासति ॥ १४ ॥

हे इन्द्र तव चित्ते योभवेत् त्वावसुं त्ववसुव्यापकोयस्येति बहुव्रीहिः तं जनं कोमर्त्यभा
 दधर्षति आर्षेत् हे मघवन् वे त्वदर्थं यः श्रद्धाश्च श्रद्धया युक्तः सन् वाजी हविष्मान् भ-
 वेत् पार्येदिवि सौत्येहनि वाजमजं बलं वासिपासति सेववे ॥ १४ ॥

अथ पचदशी—

मघोर्नस्मृन्नहृत्येषुचोदययेददतिप्रियावसु ।
 तवप्रणीतीहर्यश्वसूरिभिर्विश्वातरेमद्भुता ॥ १५ ॥ १९ ॥
 मघोर्नः । स्मृ । वृत्रहृत्येषु । चोदय । ये । ददति । प्रिया । वसु ।
 तव । प्रहनीती । हरिः । अश्व । सूरिभिः । विश्वा । तरेम ।
 दुः । इत्ता ॥ १५ ॥ १९ ॥

हे इन्द्र मघोनोघनवतस्ते त्वदर्थमित्यर्थः प्रिया प्रियाणि वसु वसुनि धनानि ये जनाः
 ददति मयच्छन्ति स्मेतिपूरणः तान् जनान् वृत्रहृत्येषु संग्रामेषु चोदय प्रेरय हे हर्यश्व तवप-

णीती प्रणीत्या प्रणयनेन स्मरिभिः स्तोत्रभिः पुत्रादिभिः सार्धं विश्वा विश्वानि दुरिता दुरितानि तरेम ॥ १५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये एकोनविंशो वगः ॥ १९ ॥

अथ षोडशी-

तद्येदिन्द्रावमंवसुत्वंपुण्यसिमध्यमम् ।

सन्नाविश्वस्यपरमस्यराजसिनर्किःपुण्योपुवृण्वते ॥ १६ ॥

तव । इत् । इन्द्र । अवमम् । वसु । त्वम् । पुण्यसि । मध्यमम् ।

सन्ना । विश्वस्य । परमस्य । राजसि । नर्किः । त्वा । गोपु ।

वृण्वते ॥ १६ ॥

हे इन्द्र अवमं अधमं वपुसीतादिकं वसु धनं यद्वा भौमवस्त्ववगंतवेत् तवैव त्वं त्वमेव मध्यमं वसु रजतहिरण्यादिकं आन्तरिक्षं वा पुण्यसि विश्वस्य सर्वस्य परमस्योत्तमस्यापि रत्नादेर्दिव्यस्य वा वसुनो राजसि ईशिये तत्रा सत्यमेव अपि च त्वा त्वां गोपु निमित्तेषु न-किंवृण्वते केपि न वारयन्ति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

त्वंविश्वस्यधनदाअसिश्रुतोयईभवंत्याजयः ।

तवायंविश्वपुरुहूतपार्थिवोवस्युर्नामभिक्षते ॥ १७ ॥

त्वम् । विश्वस्य । धनदाः । असि । श्रुतः । ये । ईम् । भवन्ति ।

आजयः । तव । अयम् । विश्वः । पुरुहूत । पार्थिवः । अवस्युः ।

नाम । भिक्षते ॥ १७ ॥

हे इन्द्र त्वं विश्वस्य सर्वस्य स्तोत्रयजमानस्य वा धनदाः धनस्य दाता सन् श्रुतः प्रसिद्धोऽसि यद् यष्टे आजयो युद्धानि भवन्ति तेष्वपि धनदाः श्रुतोऽसि हे पुरुहूत विश्वः सर्वोप्ययं पार्थिवो जनः तव त्वत्तद्व्यर्थः अवस्युः रक्षामिच्छन् नाम अन्नमुदकं वा बर्हिः नामेत्तमुदक-नामसु पाठाद् भिक्षते याचते त्वामेवेति शेषः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

यदिन्द्रयावतस्त्वमेतावदुहमीशीय ।

स्तोतारमिदिधिपेयरदावसोनर्पापत्वार्यरासीय ॥ १८ ॥

यत् । इन्द्र । यावतः । त्वम् । एतावत् । अहम् । ईशीय । स्तोतारम् ।

इत् । दिधिपेय । रद्वसो इति रद्वसो । न । पापत्वार्य । रासीय ॥ १८

हे इन्द्र यद्यतो यावतो धनस्य त्वं ईशिपे एतावत् पृथ्यालुक् एतावतो धनस्याहमीशीय ईश्वरो भवेयं हे रद्वसो रदति ददाति यस्मिन् इति रद्वसुः ततोहमस्मदीयस्तोवारमिदिधिपेय धनप्रदानेन धारयेयमेव पापत्वाय नरासीय नदधाम् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

शिक्षेयमिन्महयतेदिवेदिवेरायआकुहचिद्विदे ।

नहित्वदन्यन्मघवन्नआप्यवस्योअस्तिपिताचन ॥ १९ ॥

शिक्षेयम् । इत् । महयते । दिवेऽदिवे । रायः । आ ।

कुहचित् । विदे । नहि । त्वत् । अन्यत् । मघवन् । नः ।

आप्यम् । वस्यः । अस्ति । पिता । चन ॥ १९ ॥

कुहचिद्विदे कुवचिद्विद्यमानः कुहचिद्विद तस्मै यत्र कापि विद्यमानायेत्यर्थः महयते पूजयते जनाय दिवेदिवे प्रतिदिनं रायो धनानि शिक्षेयमिव दद्यामेव आकारः पूरणः । एवमिन्द्रस्य वाक्यं श्रुत्वा संतुष्टः कपिर्वदति हे मघवन् त्वत् त्वत्तोऽन्यत् नः अस्माकं आप्यं ज्ञातेयं न सस्ति यस्यः प्रशस्यः पिताचन पाठपिताच त्वदन्यो नास्तीत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

तरणिरितिसंपासतिवाजंपुरेन्द्र्यायुजा ।

आवुइन्द्रं पुरुहूतं नेमिगिरानेमित्तैव सुहृदम् ॥ २० ॥ २० ॥

तरणिः । इत् । सिसासति । वाजम् । पुरेन्द्र्या ।

युजा । आ । वः । इन्द्रम् । पुरुहूतम् । नेमि ।

गिरा । नेमिम् । तटाऽइव । सुहृदम् ॥ २० ॥ २० ॥

तरणिरिव स्तुत्यादौ कर्मणि त्वरितएव पुमान् पुरंध्या महत्या विद्या युजा सहामभूत-
या वाजमनं सिपासवि संभजते पुरुहूतं बहुभिराहूतमिन्द्रं वःत्वांगिरास्तुत्या अहं आनमे ने-
मिं चक्रत्प वत्तयं सुदंशोभनदारुं तष्टेव यथावर्धकिः दारुनेमिं आनमयते तद्वदित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये विंशो वगः ॥ २० ॥

अथैकविंशी—

नदुःपुतीमर्त्योविन्दतेवसुनस्नेधन्तरयिर्नशत् ।

सुशक्तिरिन्मघवन्तुभ्यंमावतेदेष्णायत्पार्येदिवि ॥ २१ ॥

न । दुःस्तुती । मर्त्यः । विन्दते । वसुं । न । स्नेधन्तम् ।

रयिः । नशत् । सुशक्तिः । इत् । मघवन् । तुभ्यम् ।

मावते । देष्णम् । यत् । पार्ये । दिवि ॥ २१ ॥

मर्त्यो मनुष्यो दुष्टवी दुष्टया वसु धनं न विन्दते इन्द्रं स्तुवन्नेव वसु छभतइत्यर्थः स्नेधन्तं
हिरान्तं इन्द्रविषयस्तुत्यादि कर्माण्यकुर्वन्तं इत्यर्थः रयिः धनं न नशत् नव्यामोति । हे मघवन्-
त्वया पार्ये दिवि सौम्ये दिवसे मावते मासदथाय देष्णं दातव्यं यद्धनमस्ति तत्तुभ्यं त्वत्तः सुश-
क्तिरिव सुकर्तृव विंदत इति व्यवहितमप्यनुपज्यते अभ्याहारस्यान्तिकत्वात् ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

अभित्वांशूरनोनुमोदुग्धाइवधेनवः ।

ईशानमस्यजगतःस्वदृशमीशानमिन्द्रतस्थुपः ॥ २२ ॥

अभि । त्वा । शूर । नोनुमः । अदुग्धाः इव । धेनवः । ईशानम् ।

अस्य । जगतः । स्वः इदृशम् । ईशानम् । इन्द्र । तस्थुपः ॥ २२ ॥

हे शूरेन्द्र अस्य जगतो जंगमस्येशानमीश्वरे तस्थुपः स्थावरस्य चेशानं ईशानमिति प-
दस्पावृत्तिरादरात्थो स्वदृशं सर्वदृशं त्वा त्वां अदुग्धाइव धेनवः यथा अदुग्धा धेनवः क्षीरपूर्णो-
धस्त्वेन वर्तन्ते तद्वत्सोमपूर्णचमस्त्वेन वर्तमानावयं अभिनोनुमो भ्रशयभिद्युयः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

नत्वावाँअन्योदिव्योनपार्थिवोनजातो नजनिष्यते ।

अश्वान्यन्तोमघवन्निन्द्रवाजिनोगव्यन्तस्त्वाहवामहे ॥ २३ ॥

न । त्वाऽवान् । अन्यः । दिव्यः । न । पार्थिवः । न । जातः ।

न । जनिष्यते । अश्वद्यन्तः । मघध्वन् । इन्द्र ।

वाजिनः । गव्यन्तः । त्वा । हवामहे ॥ २३ ॥

हे मघध्वन् इन्द्र दिव्यो दिविश्वः त्वावान् त्वत्तदृशोऽन्यो न जायते पार्थिवः पृथिव्यां भ-
वोऽपि त्वायानन्यो न जायते दिव्यः पार्थिवोवा त्वावानन्यो न जायते न च जनिष्यते पृथिव्यां दिवि-
ष्वपि लोकेषु त्वत्तदृशः कश्चिन्नास्तीत्यर्थः । अश्वान्तोऽश्वानिच्छन्तो वाजिनो वाज-
निच्छन्तः इच्छायामिनिप्रत्ययः हविष्यन्तोवा गव्यन्तोवा इच्छन्तश्च वयं त्वा त्वां हवामहे
हवामः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अभीपतस्तदाभरेन्द्रज्यायः कनीयसः ।

पुरुवसुर्हि मघवन्तसनादसि भरेभरे च हव्यः ॥ २४ ॥

अभि । सतः । तत् । आ । भर । इन्द्र । ज्यायः । कनीयसः ।

पुरुवसुः । हि । मघध्वन् । सनात् । असि । भरेभरे । च । हव्यः ॥ २४ ॥

हे ज्यायो ज्यायन्ति आभ्रितं पूर्वमविद्यमानवदिति इन्द्रपदस्याविद्यमानपद्मादाय
ज्यायद्वात्यस्य सर्वानुदात्तवाभावः नकारस्यरुत्वं व्यत्ययानुपभावोवा । कनीयसः सतो मय तत्प-
सिद्धं धनं अस्याभर हे मघध्वन् त्वं सनाच्चिरादेवारभ्य पुरुवसुर्हि बहुषनोऽसि भरेभरे संग्रामे
यज्ञेवा हव्यः आह्वातव्यः हविष्यश्चासि ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

पराणुदस्त्वमघवन् मित्रान्सुवेदानो वसू कधि ।

अस्माकं वो व्यवितामहाधने भवामृधः सखीनाम् ॥ २५ ॥

परा । नुदस्व । मघध्वन् । मित्रान् । सुवेदां । नः ।

वसु । कधि । अस्माकम् । वोधि । अविता ।

महाधने । भव । मृधः । सखीनाम् ॥ २५ ॥

हे मघवन् परा पराचीनानमित्रान् शत्रून् नुदस्व मेरय नोस्मभ्यं वसु वसूनि ह्यवेदा सुल-
भानि रुधि कुरु । महाधने संग्राहे वाजसाधौ महाधनइवि संग्रामनामसु प्राटाव सत्तोनां स्तोवृ-
णामस्माकं वसिष्ठानामपिता रक्षिता बोधि भव वृषोवर्धयिता च भव ॥ २५ ॥

अथ पर्विशी-

इन्द्रं कर्तुं न आभर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।

शिक्षाणो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥ २६ ॥

इन्द्रं । कर्तुम् । नः । आ । भर । पिता । पुत्रेभ्यः । यथा ।

शिक्षं । नः । अस्मिन् । पुरुहूत । यामनि ।

जीवाः । ज्योतिः । अशीमहि ॥ २६ ॥

हे इन्द्र नोस्मभ्यं कर्तुं कर्म प्रज्ञानं वा आभर आहर । अपि च यथा पिता पुत्रेभ्यो धनं
प्रपच्छति तथा नोस्मभ्यं शिक्ष धनं देहि । हे पुरुहूत बहूभिराहूत अस्मिन् यामनि यतो जीवाः
वयं ज्योतिः सूर्यमशीमहि प्रतिदिनं प्राप्नुमाम ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशो-

मानो अज्ञाता वृजना दुराध्योऽं मा शिवासो अवक्रमुः ।

त्वया वयं प्रवत शश्वतीरपोति शूरतरामसि ॥ २७ ॥ २९ ॥

मा । नः । अज्ञाताः । वृजनाः । दुराध्यः । मा । अशिवासः ।

अव । क्रमुः । त्वया । वयम् । प्रवतः । शश्वतीः ।

अपः । अति । शूर । तरामसि ॥ २७ ॥ २९ ॥

हे इन्द्र अज्ञाताः अज्ञातगमनाः वृजनाः हिंसकाः दुराध्यः अशिवासः नोस्मान् मावक्रमुः
मावचक्रमुः हे शूर त्वया वयं वसिष्ठाः प्रवतः प्रवणकाः संवः शश्वतीर्बह्वीरपोति तरामसि अति-
तरामः ॥ २७ ॥

॥ इति पंचमस्य सृतीये एकविंशो वरगः ॥ २१ ॥

श्वित्यंच इति चतुर्दशार्चं षोडशं सूक्तं अवेयमनुक्रमणिक-श्वित्यंचः पठूना संस्ववो-
वसिष्ठस्य सप्तवस्त्रेण वासं वा इति । आदितो नवानां वसिष्ठऋषिः वसिष्ठपुत्राणां स्तूपमा-
नत्वा वसुदेवत्वा विद्युतो ज्योतिरित्यादिभिः दशम्यादिभिः सप्तैवं वसिष्ठः स्तूप्यते अतो वसिष्ठो
देवता वसवऋषयः याते नोच्यत इति न्यायात् अनुक्तवाचिष्ठुः ।

तत्र प्रथमा—

श्वित्यञ्चोमादक्षिणतस्कपदाधियंजिन्वासोअभिहिप्रमन्दुः ।

उत्तिष्ठन्वोचेपरिवर्हिपोनृन्मैदूरादवितवेवसिष्ठाः ॥ १ ॥

श्वित्यञ्चः । मा । दक्षिणतःस्कपदाः । धियमृज्जिन्वासः ।

अभि । हि । प्रमन्दुः । उत्तिष्ठन् । वोचे । परि ।

वर्हिपः । नृन् । न । मे । दूरात् । अवितवे । वसिष्ठाः ॥ १ ॥

श्वित्यञ्चः श्वित्यं श्वेतवर्णं अञ्चन्तीति श्वित्यञ्चः श्वेतवर्णादित्यर्थः वियं जिन्वासः कर्मणां पूरयितारो दक्षिणतस्कपदाः दक्षिणेश्वरसोभागे कपदाः चूडा येषां ते दक्षिणतस्कपदाः चूडाकर्मणि दक्षिणतोषसिद्धानामिति स्मर्यते । मा मां अभिप्रमन्दुः वियावलेनाभिप्रहर्षयन् हि पूरणः यतो मामभिप्रमन्दुरवोवर्हिषोयज्ञात् परीति पञ्चम्यर्थानुवादः उत्तिष्ठन् अहं नृन् यज्ञस्य नेतृन् वोचे ब्रवीमि मेमतोदूरात् वसिष्ठाः वसिष्ठस्य ममपुत्राः सुदासराजानं अवितवे गन्तुं न अर्हन्तीति शेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दूरादिन्द्रमनयन्नासुतेनतिरोवैशान्तमतिपान्तमुग्रम् ।

पाशद्युन्नस्ववायतस्यसोमात्सुतादिन्द्रोवृणीतावसिष्ठान् ॥ २ ॥

दूरात् । इन्द्रम् । अनयन् । आ । सुतेन । तिरः । वैशान्तम् ।

अति । पान्तम् । उग्रम् । पाशद्युन्नस्य । वायतस्य ।

सोमात् । सुतात् । इन्द्रः । अवृणीत । वसिष्ठान् ॥ २ ॥

यदा वसिष्ठस्य पुत्राः सुदासं राजानमयाजन् तदैव पाशद्युन्नाख्योऽपि राजा सोमान्यद्युन्मन्त्रं चकार तदा ते वसिष्ठपुत्राः पाशद्युन्नं तिरस्कृत्य वदीये यागे सोमं पिबन्तमिन्द्रं मन्त्रवलेन तस्मादाञ्छिद्य सुदासपते स्थापयामासुः तदेतद्वृत्तान्तं कीर्तयन् वसिष्ठः स्वसुताननेन मन्त्रेण स्तौति वैशान्तं वैशान्तःपत्न्यं तत्र वैशान्तशब्देन सोमाधारश्चमसो लक्ष्यते तस्य सोमं पातं पिबन्तं उग्रमुदूर्णमिन्द्रं सुतेन सुदासोयज्ञोऽभिपुवेन सोमेन हेतुना तिरः पाशद्युन्नं तिरस्कृत्य दूरादानयन् वसिष्ठमन्त्रवलेनानीतवन्तः । इन्द्रोऽपि वायतस्य वयतः पुत्रस्य पाशद्युन्नस्य द्वितीयाथेपदी वायतं

पाशद्युन्नं अतिहाय सुदासोयज्ञे सुताव अभिपुताव सोमाद्धेवोः वसिष्ठान् वसिष्ठस्य पुत्रान् अ-
वृणीत पाशद्युन्नस्य सोमयागे चमसस्थं सोमं पिबन्मपीन्द्रस्तं पाशद्युन्नं तिरस्कृत्य मंत्रसामर्थ्य-
वत्तेन सुदासो यज्ञे आहवनकाले वसिष्ठानाजगामेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

एवेन्नुकंसिन्धुमेभिस्ततारेवेन्नुकंभेदमेभिर्जघान ।

एवेन्नुकंदाशराज्ञेसुदासंभावदिन्द्रोब्रह्मणावोवसिष्ठाः ॥ ३ ॥

एव । इत् । नु । कम् । सिन्धुम् । एभिः । ततार । एव । इत् । नु ।
कम् । भेदम् । एभिः । जघान । एव । इत् । नु । कम् । दाशराज्ञे ।
सुदासम् । प्र । आवत् । इन्द्रः । ब्रह्मणा । वः । वसिष्ठाः ॥ ३ ॥

एवेत् यथा पाशद्युन्नस्य सवारूपे सोमयागे चमसस्थं सोमं पिबन्मपीन्द्रं वसिष्ठैः सुदाः
माप्तवान् एवमेव सिन्धुं नदीं एभिर्वसिष्ठैः कं सुत्वेन तवार दीर्घासीत् नुश्रुतिपूर्णः तथाचनि-
गमान्तरं- अर्णांसिचित्पयथानासुदासईति । एवेत् एवमेव भेदं भेदनामकं शत्रुमपि एभिर्वसि-
ष्ठैरेव जघान । अधप्रत्यक्षस्तुतिः एवेत् एवमेव हे वसिष्ठाः वोयुष्मदीयेनब्रह्मणा स्तोत्रेण दाशरा-
ज्ञे दशभीराजभिः सह युद्धे मवृत्तेतानि सुदासं राजानमिन्द्रः भावत् प्रारक्षत् तथाचनिगमान्तर-
रं- दशराजानःतमिवाभ्यग्यवः । सुदासमिन्द्रावरुणानयमुधुरिति । दाशराज्ञेपरित्यक्तयविन्द-
तइतिर्वचः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

जुष्टीनरोब्रह्मणावःपितृणामर्क्षमव्ययंनकिलारिपाथ ।

यच्छकरीपुहृत्तारवेणेन्द्रेशुष्ममर्दधातावसिष्ठाः ॥ ४ ॥

जुष्टी । नरः । ब्रह्मणा । वः । पितृणाम् । अर्क्षम् । अव्ययम् ।

न । किल । रिपाथ । यत् । शकरीपु । वृहता ।

रवेण । इन्द्रे । शुष्मम् । अर्दधात । वसिष्ठाः ॥ ४ ॥

हे नरो वो युष्मदीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण पितॄणां जुष्टी प्रीतिर्भवति पितॄणामित्यनेन पारो-
क्ष्येण वसिष्ठस्यैवकीर्तनं अहं प्रीतो भवामीत्यर्थः । अथेदानीं स्वमाश्रमं गन्तुमुद्यतोहं अक्षं र-
थस्याक्षं अव्ययं ज्ययामि लङ्गर्थे लङ् चालयामीत्यर्थः । ययं न किञ्च रिपाथ न चक्षीणाभवथ
हे वसिष्ठाः ययस्माच्छकरीपृक्षु बृहता श्रेष्ठेन रथेण साम्ना इन्द्रे सुयमं वलं अदधात अधा-
रयत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

उद्यामिषेत्तृणजोनाथितासो दीधयुर्दाशराज्ञे वृतासः ।

वसिष्ठस्य स्तुवत इन्द्रो अथोदुंरुत्सुं म्यो अरुणो दुलोकम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

उत् । द्याम् ईद्व । इत् । तृण इजः । नाथितासः । अर्दीधयुः ।

दाशराज्ञे । वृतासः । वसिष्ठस्य । स्तुवतः । इन्द्रः । अथोत् ।

उरुम् । उत्सुं इभ्यः । अरुणोत् । ऊँ इति । लोकम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

तृणजो जातृणाः वृतासः वृत्तभीराजभिर्वृताः नाथितासो वृष्टिं याचमाना वसिष्ठाः
द्यामिष आदित्यमिवेन्द्रं दाशराज्ञे दशानां राज्ञां संग्रामे उददीधयुः उददीधयन् स्तुवतो व-
सिष्ठस्य स्तोत्रमिन्द्रः अथोदुंरुत्सुं म्यो अरुणो दुलोकम् अददाच्छेत्यर्थः इदुपरणौ ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य तृतीये द्वाविंशो वगः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी-

दण्डा इवेन्द्रो अजनास आसन्परिच्छिन्ना भरता अर्भकासः ।

अर्भवच्च पुरे एतावसिष्ठ आदितृत्सूनां विशो अप्रथन्त ॥ ६ ॥

दण्डाः ईद्व । इत् । गो इजनासः । आसन् । परिच्छिन्नाः ।

भरताः । अर्भकासः । अर्भवत् । च । पुरे । एता ।

वसिष्ठः । आत् । इत् । तृत्सूनाम् । विशः । अप्रथन्त ॥ ६ ॥

गो अजनासो गवां प्रेरका दडा इव यथा दंडाः परिच्छिन्नपत्रोपशास्ता भवन्ति तद्वद्भरताः
तृत्सूनामेव राज्ञां भरता इति नामान्तरेणोपादानं शत्रुभिः परिच्छिन्ना एवासन् इव एवकारार्थः

अर्भकासोर्भका अन्धाश्चासन् आदिवपरिच्छिन्नत्वाद्नन्तरमेव तेषां कृत्स्नां वसिष्ठः पुरस्ता पु-
रोहितोभवच्च तत्पौरोहित्यसामर्थ्यात् कृत्स्नां विशः प्रजाः अपथन्त अवर्धयन्त ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्रयः कृण्वन्ति भुवनेपुरेतस्तिस्त्रः प्रजा आर्या ज्योतिरग्राः ।

त्रयोऽयर्मास उपसंसचन्ते सर्वा इत्ता अनुविदुर्वसिष्ठाः ॥ ७ ॥

त्रयः । कृण्वन्ति । भुवनेषु । रेतः । तिस्रः । प्रज्ञाः । आर्याः ।

ज्योतिः इत्याः । त्रयः । अर्मासः । उपसंस । सचन्ते ।

सर्वान् । इत् । तान् । अनु । विदुः । वसिष्ठाः ॥ ७ ॥

भुवनेषु पृथिव्यन्तरिक्षयुक्ते त्रयोभिवायुसूर्याः यथाक्रमेण रेतो विवस्य धारकमुदकं कृ-
ण्वन्ति कुर्वन्ति तेषां त्रयाणां ज्योतिरग्रा आदित्यप्रमुखा आर्याः श्रेष्ठाः तिस्रः प्रजाभवन्ति ते-
च त्रयोभिवायुसूर्याः धर्मासो दीप्पमानाः उपसंसचन्ते समययन्ति कुर्मानान् सर्वानिदं सवनिव
तान् वसिष्ठा अनुविदुः अभिजानन्ति तेषां रहस्यविज्ञानादियमपि वसिष्ठानामेवस्तुतिः तथाच
शाटघ्रापनकं—त्रयः कृण्वन्ति भुवनेपुरेतइत्यग्निः पृथिव्यां रेतः कृणोति वायुरन्तरिक्ष आदिर्योदि-
ति तिस्रः प्रजा आर्या ज्योतिरग्रा इति वसवोरुद्वा आदिषास्तासां ज्योतिर्यदसावादित्यः त्रयो धर्मा-
स उपसंसचन्त इत्यग्निरुपसंसचते वायुरुपसंसचते आदित्य उपसंसचते इति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सूर्यस्येव वक्षथो ज्योतिरिपांसमुद्रस्येव महिमा गभीरः ।

वातस्येव प्रज्वो नान्येन स्तोमो वसिष्ठा अन्यैतवेवः ॥ ८ ॥

सूर्यस्य इदं । वक्षथः । ज्योतिः । एषाम् । समुद्रस्य इदं ।

महिमा । गभीरः । वातस्य इदं । प्रज्वः । न । अन्येन ।

स्तोमः । वसिष्ठाः । अनु इतवे । वः ॥ ८ ॥

हे वसिष्ठाः एषां वोयुष्माकं स्तोमो महिमापिवा सूर्यस्य ज्योतिरिव वक्षथः प्रकाशोस्ति
हे वसिष्ठा वोयुष्माकं महिमा स्तोमोपिवा समुद्रस्येव गभीरोस्ति तथा हे वसिष्ठाः एषां वोयु-
ष्माकं स्तोमोऽक्रसमूहः महिमापिवा वातस्येव प्रज्वः यथा वातस्य प्रवेगो नान्येन न शक्यः
तद्वदन्येन तव महिमा अन्येन वेगान्येन न शक्यः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तदञ्चिण्यं हृदयस्य प्रकेतैः सहस्रं वल्शामभिसंचरन्ति ।

युमेन तत्तं परिधिं वयन्तोऽप्सरसु उपसेदुर्वसिष्ठाः ॥ ९ ॥

ते । इत् । निण्यम् । हृदयस्य । प्रऽकेतैः । सहस्रं वल्शाम् ।

अभि । सम् । चरन्ति । युमेन । तत्तम् । परिधिम् । वयन्तः ।

अप्सरसः । उप । सेदुः । वसिष्ठाः ॥ ९ ॥

तद्वत् तद्वत् वसिष्ठाः निण्यं निरोहितं दुर्ज्ञानं निण्यं सत्स्वरित्यंतर्हि वनामसु पायाव सहस्रवल्शं सहस्रशाखं संसारं हृदयस्य प्रकेतैः प्रज्ञानैरभिसंचरन्ति एवं स्वाच्छन्पेनाभिसंचरन्तस्ते वसिष्ठाः युमेन कारणात्मना सर्वनिघ्नं तत्तं विस्तृतं परिधिं यत्तं परिधिरित्येन न जन्मादिमवाहो विपक्षितः वं वयनेनाप्सरसो जननीन्वेनोपसेदुः । अत्र वसिष्ठा इति बहुवचनं पूजायां वसिष्ठः पूर्वं प्रजापतेरुपनिषद् देहमुत्सृज्याप्सरससु जायेयेति बुद्धिमकरोदिति भावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

विद्युतो ज्योतिः परिसंजिह्वानं मित्रावरुणाय दपश्यतां त्वा ।

तत्ते जन्मो तैर्कवसिष्ठागस्तपोऽपत्त्वा विशां जभारं ॥ १० ॥ २३ ॥

विद्युतः । ज्योतिः । परि । समुज्जिह्वानम् । मित्रावरुणा ।

यत् । अपश्यताम् । त्वा । तत् । ते । जन्म । उत । एकम् । वसिष्ठ ।

अगस्त्यः । यत् । त्वा । विशः । आऽजभारं ॥ १० ॥ २३ ॥

एतास्त्वृक्षु वसिष्ठस्यैव देहपरिग्रहः प्रतिपाद्यते एवाश्वेन्द्रस्य वाचमपित्येके वर्णयन्ति अपरे वसिष्ठपुत्राणामिव । हे वसिष्ठ यद्यदा विद्युतो विद्युत इव स्वीयं ज्योतिः देहान्तरपरिमहार्थं परिसंजिह्वानं परित्यजन्तं त्वा त्वां छान्दसमात्मनेषद् यदा जिवृक्षिते देहार्थं स्वीयं ज्योतिः परिसंजिह्वानं परिजिवृक्षन्तमित्यर्थः । अस्मिन्पक्षे जहातेर्गैत्यर्थत्वादात्मनेषद् छान्दसं न भवति । मित्रावरुणा मित्रावरुणौ अपश्यतां आवाच्यामयं जायेतेति समकल्पतामित्यर्थः तत्तदा ते तवैकं

जन्म उतापि च यद्यदा आगस्त्योविशोनिवेशनाग्नित्रावरुणावावां जनयिष्याव इत्येतस्मा-
त्पूर्वावस्थानात् त्वा त्वामाजभार आजहार ॥ १० ॥

॥ इति ऋचमस्य तृतीय त्रयोविशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथैकादशी-

उतासिमैत्रावरुणोर्वमिष्टोर्वश्याब्रह्मन्मनसोर्धिजातः ।

द्रप्संस्कन्त्रं ब्रह्मणा दैव्येन विश्वे देवा पुष्करे त्वाददन्त ॥ ११ ॥

उत । असि । मैत्रावरुणः । वसिष्ठ । उर्वश्याः । ब्रह्मन् ।

मनसः । अधि । जातः । द्रप्सम् । स्कन्म् । ब्रह्मणा ।

दैव्येन । विश्वे । देवा । पुष्करे । त्वा । अददन्त ॥ ११ ॥

उतापि च हे वसिष्ठ मैत्रावरुण मित्रावरुणयोः पुत्रोसि हे ब्रह्मन् वसिष्ठ उर्वश्या अप्सर-
सोमनसोमनस्य पुत्रः स्यादिति ईदृशात्तत्कल्पात् द्रप्सं रेतोमित्रावरुणयोरुर्वशीदर्शनात् स्कन्मना-
सीत् तस्मादधिजातोसि । तथा च वक्ष्यते सवेहजातावित्पृचि । एवं जात त्वा त्वा दैव्येन देवसंय-
न्धिना ब्रह्मणा वेदराशिना अहंभुवा युक्त पुष्करे विश्वे देवा अददन्त अधारयन्त । तथा
चादिवेर्मित्रावरुणो जज्ञाते इति प्रकृत्य पठ्यते-तयोरदित्ययोः सवेहंष्टाप्सरसमुर्वशी । रेतश्च-
स्कन्दतकुंभेन्यपतद्वासतीवरे ॥ १ ॥ तेनेवतुमुहूर्तेन वीर्यवंतौ तपस्विनौ । अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च-
तत्रर्षीत्संवभूवतुः ॥ २ ॥ बहुधा पविर्त रेतः कलशे च जले स्थले । स्थले वसिष्ठस्तु मुनिः संभूतकृपि-
सत्तमः ॥ ३ ॥ कुभेत्यगस्त्यः संभूतो जलमेतस्यो महायुतिः । उदिषाय तवोगस्त्यः शम्पामागो-
महावपाः ॥ ४ ॥ मानेन संमितो यस्मात्समान्माग्य इहोप्यते । यद्वा कुंभादधिजातः कुंभेना-
पिहिमीपते ॥ ५ ॥ कुंभादित्यभिधानं च परिमाणं च लक्ष्यते । तवोप्सु गृहमाणासु वसिष्ठ पुष्करे-
स्थितः ॥ ६ ॥ सर्ववपुष्करे तंहि विश्वे देवा अधारयन्ति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

सप्रकेत उभयस्य प्रविहान्त स हसं दान उत वासदानः ।

यमेन तत् परिधिर्वयिष्यन् अप्सरसः परिजज्ञे वसिष्ठः ॥ १२ ॥

सः । प्रक्षेपः । उभयस्य । प्रविहान् । स हसं दानः । उत ।

वा । स हदानः । यमेन । तत् । परिधिम् । वयिष्यन् ।

अप्सरसः । परि । जज्ञे । वसिष्ठः ॥ १२ ॥

सः वसिष्ठः प्रकेतः प्रकृतज्ञानः उभयस्य उभयं दिवं च पृथिवीं च विद्वान् प्रकर्षेण जानन् सहस्रदानोभवत् क्रियेन सहस्रदानइति विशेषणेन उत वा अपि वा सदानः सर्वदान-सहितश्चाभवत् । किं च वसिष्ठोऽयमेनकारणात्मना सर्वनिर्पन्ना तत् विस्तृतं परिधिं वस्त्रं परिधि-रित्यनेन संसारप्रवाहोविवक्षितः तं वयिष्यन् अप्सरसः उर्वश्याः परीनिषं चम्यथानुवादः जज्ञे-जातः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

सुत्रेहजाताविपितानमोभिःकुम्भेरेतःसिपिचतुःसमानम् ।
ततोहमानउदिष्यामध्यास्ततोजातमृषिमाहुर्वसिष्ठम् ॥ १३ ॥
सुत्रे । ह । जातो । इपिता । नर्मःइभिः । कुम्भे । रेतः ।
सिसिचतुः । समानम् । ततः । ह । मानः । उत । न्याय्य ।
मध्यात् । ततः । जातम् । ऋषिम् । आहुः । वसिष्ठम् ॥ १३ ॥

सत्रे बहुकर्तृके यामि हेतिपूरणः जातो दीक्षितो मित्रावरुणो इपिताध्येपितो स्वयमग्न्यै-र्जनेनैर्मोभिः स्तुतिभिः कुम्भेषासतीयेरे कलशे समानमेकदेव रेतः सिपिचतुः अंसिषत्वां ततोवा-सतीनराव कुंभात् मध्यादगमस्यमानः शमीपमाणउदिष्याय प्रादुर्बभूव तवएव कुंभाद्वसिष्ठमप्यु-पिजातमाहुः हेतिपूरणः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

उक्थभृतंसामभृतंविभर्तिघावाणंविभ्रत्प्रवदान्यथे ।
उपैनमाध्यंसुमनस्यमानाआवोगच्छातिप्रतृदोवसिष्ठः ॥ १४ ॥ २४ ॥
उक्थइभृतम् । सामइभृतम् । विभर्ति । घावाणम् । विभ्रत् ।
प्र । वदानि । अथे । उप । एनम् । आध्यम् । सुमनस्यमानाः ।
आ । वः । गच्छाति । प्रतृदः । वसिष्ठः ॥ १४ ॥ २४ ॥

हे प्रतृदः प्रतृदइति वृत्तवएवाभिधीयन्ते नामान्तरेण वोपुष्पान् वसिष्ठआगच्छाति आ गच्छति एनं वसिष्ठं सुमनस्यमानाः सुमनसःसन्त उपाध्यं उपविष्टत आगतश्चासौवसिष्ठोयज्ञे

अग्रे पुरोहितोत्रसासन् उक्थभवं शस्त्राणां संभक्तारं विभर्ति सामभृतं उद्गातारं विभर्ति आवा-
णमभिपवणं विभ्रत् विभ्रत् अध्वर्युं च विभर्ति प्रवदाति यज्ञे यत्प्रवदितव्यं त्रेपादिनिमित्ते कर्त-
व्यमस्ति तदपि वदतीति तत्सूत्रं प्रवीन्द्रोत्रवीति ॥ १४ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

॥ इति सप्तमे मंडले द्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाके द्वाविंशतितत्त्वानि तत्रप्रशुक्तेति पंचविंशत्पृष्ठं प्रथमं सूक्तं अत्रेयमनुक्रम-
णिका—प्रशुक्ता पंचाधिका वैश्वदेयं हायाएकविंशतिर्द्विपदा अन्नामहेरध्वं उत्तरोहिर्गुध्यायेति।
यसिष्ठकपिः आयाएकविंशतिर्द्विपदा विंशत्यक्षराविराजः द्वाविंशायाश्चवसस्तिष्ठुभः विश्वेदेवा-
देवता। व्यूह्नेदशरात्रे चतुर्थेहनि वैश्वदेवशस्त्रे सूक्तं वैश्वदेवनिविद्धानं सूत्रितं च—प्रशुक्तेत्यिति
वैश्वदेवमिति। योदशनि आधूर्णस्माइति द्विपदाइति। महाव्रतेष्वेपा द्विपदा तथैवपंचमारण्य-
केसुत्रितं—आधूर्णस्माइत्येका सूददोहा इति।

तत्र प्रथमा—

प्रशुक्तेतुदेवीर्मनीपाअस्मत्सुर्वष्टोरथोनवाजी ॥ १ ॥

प्र। शुक्ता। एतु। देवी। मनीपा। अस्मत्। सुर्वष्टः। रथः। न। वाजी ॥ १ ॥

शुक्ता दीक्षा देवी सर्वेषां कामानां प्रदात्री मनीपा स्तुतिरस्मदस्मत्तोस्मिन्सूक्ते स्तोत्र्य-
माणान् देवान् वाजी वेगवान् सुर्वष्टः सुर्वस्त्वष्टोरथोन रथइव मेतु गच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विदुःपृथिव्यादिवोजनित्रंशृण्वन्त्यापोअधक्षरन्तीः ॥ २ ॥

विदुः। पृथिव्याः। दिवः। जनित्रम्। शृण्वन्ति। आपः। अधः। क्षरन्तीः ॥ २ ॥

अस्यामृष्यापः स्तूयन्ते क्षरन्तीः क्षरन्त्यवापोदिवः पृथिव्याश्च उभयोरपिलोकयोरित्यर्थः
जनित्रमुत्पत्तिं विदुर्जानन्ति अधापिच शृण्वन्ति स्तोत्राणीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आपश्चिदस्मैपिन्वन्तपृथ्वीर्दृत्रेपुशूरांसन्तउग्राः ॥ ३ ॥

आपः। चित्। अस्मै। पिन्वन्त। पृथ्वीः।

दृत्रेपु। शूराः। मंसन्ते। उग्राः ॥ ३ ॥

इन्द्रोऽस्मिन्हृचे स्तूयते पृथ्वीः पृथ्व्यः पथमाना आपश्चिदापोऽप्यस्मादन्दाय विन्वन्त प्याय-
न्ते वृक्षेषूपद्रवेषु सत्समागृह्णांस्तेजस्विनोवा शूरापोद्धारोपि मंसन्ते इममेवेन्द्रंस्तुपन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आधूर्ण्यस्मैदधाताश्वानिन्द्रोनवज्जीहिरण्यवाहुः ॥ ४ ॥

आ । धूः३सु । अस्मै । दधात । अश्वान् ।

इन्द्रः । न । वज्जी । हिरण्यवाहुः ॥ ४ ॥

अस्मै पष्ठधर्धेचतुर्थी अस्मेन्द्रस्यागमनामाश्वान् धूर्णु रथस्य आदधात इन्द्रोन नेतिचा-
र्धे इन्द्रः वज्जी वज्रवान् हिरण्यवाहुः हिरण्यहस्तश्च भवति । षोडशिनिशस्वमानावादस्यापेन्द्रत्वं
गम्यते आधूर्ण्यस्मादत्यन्तास्मादत्यस्य पदस्यानुदात्तत्वं पूर्वस्यामिन्द्रस्य प्रकृतत्वात् अतएव पूर्वा-
त्येन्द्रीति विज्ञापये पूर्वस्यामप्रपृषि अस्मादत्यन्तानुदात्तत्वं अल्पीयोर्यवरमनुदात्तमिति । तथाच
यास्कः—अस्येतिचोदात्तं प्रथमादेशेनुदात्तमन्वादेशेतीवार्धतरमनुदात्तमल्पीयोर्यवरमनुदात्त-
मिति । अल्पीयत्त्वं चेदंशान्प्रवृत्तिनिमित्तस्य संनिधानस्य दूरस्थत्वेनेत्यवगन्तव्यम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अभिप्रस्थाताह्वयज्ञंयानैवपत्नन्तमनाहिनोत ॥ ५ ॥

अभि । प्र । स्थात । अहं३इव । युज्ञम् ।

याता३इव । पत्नन् । तना । हिनोत ॥ ५ ॥

यज्ञस्तुतिरियं हे जनाः यज्ञमभिप्रस्थात अभिक्रमत अहेवेतिपूरणौ अपि च पत्नन् पत्न-
नि यज्ञमार्गे तना स्वयमेव यातेव गन्तेव हिनोत गच्छत । हिगवावितिधातुः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तमनासमत्सुहिनोतयज्ञां दधातकेतुं जनाय वीरम् ॥ ६ ॥

तना । समत्सु । हिनोत । यज्ञम् ।

दधात । केतुम् । जनाय । वीरम् ॥ ६ ॥

उक्तस्यैवविवरणमत्र हे मदीयाजनाः समत्सु संग्रामेषु तना स्वयमेव हिनोत गच्छत अ-
पिच केतुं प्रज्ञापकं वीरं पापानां वारयितारं नाशकमित्यर्थः यज्ञं जनाय लोकाय तद्रक्षार्थमि-
त्यर्थः दधात विधत्त ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्तिविर्भार्तिभारं पृथिवीनभूमं ॥ ७ ॥

उत् । अस्थ । शुष्मात् । भानुः । न । आर्ति ।

विर्भार्ति । भारम् । पृथिवी । न । भूमं ॥ ७ ॥

अस्य यज्ञस्य शुष्माद्भानुः सूर्यउदात्त उद्गच्छति भूम भूतानि पृथिवीन पृथिवीव
भारं लोकस्वायं यज्ञोविर्भार्ति चन पूरणः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ह्वयामि देवाँ अयातुरग्ने साधं चृतेन धियँ दधामि ॥ ८ ॥

ह्वयामि । देवान् । अयातुः । अग्ने । साधन् ।

चृतेन । धियम् । दधामि ॥ ८ ॥

अस्मिन्सृष्टे देवाः स्तूयन्ते—हे अग्ने अयातुरर्हिसादिनियमयुक्तेन ऋतेन यज्ञेन साधन् का-
मान् साधयन् देवान् ह्वयामि अपि च धियं देवानां परिचरणात्मकं कर्म दधामि करोमीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अग्निवो देवीँ धियँ दधिध्वं प्रवो देवत्रावाचं कुरुणु ध्वम् ॥ ९ ॥

अग्नि । वः । देवीम् । धियम् । दधिध्वम् ।

प्र । वः । देवत्रा । वाचम् । कुरुणु ध्वम् ॥ ९ ॥

हे जनाद्योप्यं अग्नि देवानुद्दिश्य देवीं दीक्षां धियं कर्म दधिध्वं विधत्तं । अपि च
वोप्यं देवत्रा देवेषु वाचं स्तुतिरूपां कुरुणुध्वं प्रकर्षेण कुरुध्वं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आचंष्ट आसां पाथो नदीनां वरुण उग्रः सहस्रं चक्षाः ॥ १० ॥ २५ ॥

आ । चष्टे । आसाम् । पाथः । नदीनाम् ।

वरुणः । उग्रः । सहस्रं चक्षाः ॥ १० ॥ २५ ॥

सहस्रचक्षाः बहुचक्षुः वरुणः आसां नदीनां पाथोजत्मा चष्टेन्निपस्पति कीदृशो वरुणः
उग्रः उद्गर्जो जस्वी वा ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य एतये पंचविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

अथैकादशी—

राजांराष्ट्रानांपेशोनदीनामनुत्तमस्मैक्षत्रंविश्वार्धुं ॥ ११ ॥

राजा । राष्ट्रानाम् । पेशाः । नदीनाम् । अनुत्तम् ।

अस्मै । क्षत्रम् । विश्वः । आर्धुं ॥ ११ ॥

राष्ट्रानां राष्ट्रानां णत्वाभावश्छान्दसः ईश्वराणामपि वरुणो राजा ईश्वरो भवति नदीनां पेशोरूपं रूपरुदपि भवतीत्यर्थः अस्मै पष्ठचर्थेचतुर्थी अस्य वरुणस्य क्षत्रं बलं अनुत्तं अन्यैरवाधितं विश्वार्धुं सर्वतो गन्तुं भवतीति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अविष्टोअस्मान्विश्वांसुविक्ष्वर्द्युंकणोत्तशंसंनिनिस्तोः ॥ १२ ॥

अविष्टो इति । अस्मान् । विश्वांसु । विक्ष्व । अर्द्युम् ।

कणोत्त । शंसम् । निनिस्तोः ॥ १२ ॥

अयं दृचोदैवः हे देवाः अस्मान् विश्वांसु सर्वासु दिक्षु मजासु । अविष्ट उहति समुदितमविष्टो इति । अविष्ट रक्षत शंसं निनिस्तोः निन्दितुमिच्छतः शत्रोः अयं अदीर्घं कणोत्त कुरुत च ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

व्येतुद्विद्युद्विषामशेवायुयोतविष्वर्षस्तनूनाम् ॥ १३ ॥

वि । एतु । द्विद्युत् । द्विषाम् । अशेवा । युयोत् ।

विष्वक् । र्षः । तनूनाम् ॥ १३ ॥

द्विषां शत्रूणां द्विद्युदायुधमशेवा अस्तुतकरी विष्वक् सर्वतो ज्येतु अपगच्छतु तनूनामङ्गानां रषः पार्षं हे देवाः युयोत अस्मत्तः वृष्यकुरुत ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अवीन्जोअग्निर्हव्यान्मगोभिःप्रेष्टोअस्माअधायिस्तोमः ॥ १४ ॥

अवीन् । नः । अग्निः । हव्यः । अत्र । नमः । भिः ।

प्रेष्ठः । अस्मै । अधायि । स्तोमः ॥ १४ ॥

हव्यात् हव्यानामग्निः नमोऽग्निरस्मदीयेर्नमस्कारैः प्रेष्ठः प्रियतमः सन् नोऽस्मान् अवीन् रक्षतु । अस्मै अग्नये स्तोमः स्तोत्रमधायि अस्मान्निर्व्यधायि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

सज्जूदेवोमिगपांनपातिसखायंकृध्वंशिवोनोअस्तु॥ १५ ॥

स॒ज्जूः । दे॒वो॒मिः । अ॒पाम् । न॒पात॑म् । स॒खाय॑म् ।

कृ॒ध्वम् । शि॒वः । नः । अ॒स्तु ॥ १५ ॥

हे स्तोतः अपामुदकानां नपातं पुत्रमग्निं सनुः नपादित्यपत्यनामसु पाठाव देवेभिर्देवैः सजुः सह सखायं मित्रं स्तुतिभिः कृध्वं कुरुध्वं । सखापांनपाव नोस्मर्यं शिवः सुखकरोस्तु भवतु ॥ १५ ॥

अथ षोडशी-

अ॒ज्जामु॒कधैरि॒हिं॒गुणी॒पे॒बुध्ने॒न॒दीनां॒रज॑सु॒पीद॑न् ॥ १६ ॥

अ॒प्ज॑जाम् । उ॒कथैः । अ॒हिम् । गु॒णी॒पे । बु॒ध्ने ।

न॒दीना॑म् । रज॑सु । सी॒दन् ॥ १६ ॥

अहिं मेघानां हन्तारं नदीनामुदकानां बुध्ने स्थाने बुध्नमन्तरिक्षं यद्धाअस्मिन् धृताआप-
इतिगुप्तपतेः तस्मिन् रजःसु उदकेषु सीदन् सीदन् अजा अप्सुजातं इयमग्निं उकथैः स्तोत्रैः
गुणीपे । तथाचयास्कः-बुध्ननदीनां रजस्तु उदकेषु सीदन् बुध्नमन्तरिक्षं यद्धाअस्मिन्धृता आ-
पतीति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

मानो॒हिर्बु॒ध्नो॒रि॒षेधा॒न्माय॑ज्ञोअ॒स्यसि॒धद॒तायोः ॥ १७ ॥

मा । नः । अ॒हिः । बु॒ध्न्यः । रि॒षे । धा॒त् । मा । य॒ज्ञः ।

अ॒स्य । सि॒धत् । ऋ॒त॒योः ॥ १७ ॥

अहिर्बुध्न्यः बुध्नन्तरिक्षे भवोबुध्न्यः अहिध्यासौ बुध्न्यश्चेत्यहिर्बुध्न्योमिः नोस्मान् रिषे हित-
काय माधाव माददातु अस्य ऋतायोर्यज्ञकायस्य यजमानस्य यज्ञोमा च सिधत् नक्षीयेत य-
द्वा अस्याहिर्बुध्न्यस्य इयमहिर्बुध्न्यमुद्दिश्य ऋतयोर्यज्ञकायस्य योयज्ञः सनक्षीयेतेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

उ॒तन॑ए॒पुनृ॒पुश्र॒वो॒धुः॒प्ररा॒येय॑न्तु॒शर्ध॑न्तोअ॒र्यः ॥ १८ ॥

उ॒त । नः । ए॒पु । नृ॒पु । श्र॒वः । धुः । प्र । रा॒ये । य॒न्तु ।

श॒र्धन्तो॑ अ॒र्यः ॥ १८ ॥

अयं हृषोदेवोमारुहोवा उतापिच नोस्मदीयेषु एषु नृषु पुरुषेषु श्रवोर्न धुर्देवामैरुतोवा धारयन्तु । राये धनार्थं शर्धन्तः उत्सहमानाः प्रीयमाणावा अर्यः अरयः प्रयन्तु प्रगच्छन्तु त्रि-
यन्तामित्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

तर्पन्ति शत्रुं स्वर्णभूमां महासेनासो अमेभिरेषाम् ॥ १९ ॥

तर्पन्ति । शत्रुम् । स्वः । न । भूमं । महासेनासः ।

अमेभिः । एषाम् ॥ १९ ॥

महासेनासोमहासेनाराजानः एषां मरुतां देवानां वा अमेभिर्वलेः भूमा भुवनानि स्वर्ण
आदित्यइय शुक्रं स्वकीयं तर्पन्ति बाधन्ते महान्तोपि राजानः अमेर्वलेः शत्रून् बाधन्ते तानि
बलानि देवानामेवेत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

आयच्छः पत्नीर्गमन्त्यच्छा त्वष्टां सुषाणिर्दधातुवीरान् ॥ २० ॥ २६ ॥

आ । यत् । नृः । पत्नीः । गमन्ति । अच्छं । त्वष्टां ।

सुषाणिः । दधातु । वीरान् ॥ २० ॥ २६ ॥

अस्यां देवपत्न्यः त्वष्टा च देवता यद्यदा पत्नीर्देवानां पत्न्यो नोऽस्मानच्छाभ्यागमन्ति आग-
च्छन्ति तदा सुषाणिः शोभनहस्तः त्वष्टा देवो वीरान् पुत्रान् दधातु अस्मभ्यं ददातु ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्य तृतीये षड्विंशो वर्गः ॥ २६ ॥

अथैकविंशी—

प्रतिनः स्तोमन् त्वष्टां जुपेत स्यादस्मे अस्मतिर्वसुधुः ॥ २१ ॥

प्रति । नृः । स्तोमम् । त्वष्टां । जुपेत । स्यात् । अस्मे ।

अस्मे इति । अस्मतिः । वसुधुः ॥ २१ ॥

नोस्माकं स्तोमं स्तोत्रं त्वष्टा प्रतिजुषेव प्रतिसेवेव । अपि च अरमतिः पर्याप्तबुद्धिः सर्व-
विषयव्यापिबुद्धिर्वा त्वष्टा अस्मे अस्मदर्थं वसुधुः धनकामः स्यात् भूयात् ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

तानोरासन्नातिपाचोवसून्यारोदसीवरुणानीशृणोतु ।
वरुन्नीभिः सुशरणो नो अस्तु त्वष्टा सुदत्रो विदधातुरार्यः ॥ २२ ॥

ता । नः । रासन् । रातिइसाचः । वसूनि । आ ।
रोदसी इति । वरुणानी । शृणोतु ।
वरुन्नीभिः । सुइशरणः । नः । अस्तु । त्वष्टा । सुइदत्रः ।
वि । दधातु । रार्यः । २२ ॥

ता यान्यस्माकमभीष्टानि वानि वसूनि धनानि रातिपाचो दानसमवेदा देवपत्न्योनोस्म-
भ्यं रासन् प्रयच्छन्तु । अपि च वरुणानी वरुणस्य पत्नी आशृणोत्वस्मदीयं स्तोत्रमभिशृणो-
तु । रोदसी यावापृथिव्यौ चाभिशृणुतां । सुदत्रः कल्पाणदानः त्वष्टा च वरुन्नीभिरुपद्रवानां वार-
यित्रीभिर्देवपत्नीभिः सह नोस्मभ्यं सुशरणः सुशरणपदोस्तु रायोधनानि च विदधातु ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

तन्नोराय पर्वतास्तन्न आपस्तद्रातिपाच ओषधीरुतयौ ।
वन्स्पतिभिः पृथिवीसजोपा उभे रोदसी परिपासतोनः ॥ २३ ॥

तत् । नः । रार्यः । पर्वताः । तत् । नः । आपः । तत् । रातिइसाचः ।
ओषधीः । उत । यौ । वन्स्पतिभिः । पृथिवी । सजोपाः ।
उभे इति । रोदसी इति । परि । पासतः । नः ॥ २३ ॥

नोस्माकं तदित्यप्ययः ता रायोधनानि पर्वताः परिपान्तु नोस्माकं वत् ता रायः आपश्च
परिपान्तु सद्वातिपाचो दानसहितदेवपत्न्यथ परिपान्तु ओषधीरोषधयश्च वत् परिपान्तु उताविच
द्यौस्तत्परिपान्तु धनस्पतिभिः सजोपाः सहिता पृथिव्यन्तरिक्षं च वत् परिपान्तु आपः पृथिवीत्य-
न्तरिक्षनामसु प्राठात् नोस्माकं तदुभे रोदसी यावापृथिव्यावपि परिपासतः परिरक्षतां ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

अनुतदुर्वीरोदसीजिहातामनुद्युक्षोवरुणइन्द्रसखा ।
अनुविश्वेमरुतोयेसहासोरायःस्यामधरुणंधियर्ध्वैः ॥ २४ ॥
अनु । तत् । उर्वीदति । रोदसीदति । जिहाताम् । अनु । द्युक्षः ।
वरुणः । इन्द्रसखा । अनु । विश्वे । मरुतः । ये ।
सहासः । रायः । स्याम् । धरुणम् । धियर्ध्वैः ॥ २४ ॥

तद्वक्ष्यमाणपूर्वी विस्तीर्णे रोदसी धावापृथिव्यावनुजिहातां अनुगच्छताम् अनुमन्येता-
मित्यर्थः द्युक्षोदीतेर्निवासभूतः इन्द्रसखा इन्द्रसखः इन्द्रः सखा यस्येति बहुव्रीहिः वरुणश्च त-
दनुजिहातां द्विवचनान्तस्यैकवचनान्ततया विपरिणामः । येसहासः शत्रूणामभिभवितारस्ते म-
रुतोऽपि तदनुजिहतां अत्र बहुवचनान्ततया विपरिणामः । यदनुमन्तव्यं तदाह—धियर्ध्वे धरणीयं
धारयितुं रायोधनस्य धरुणं धाम स्थानं वयं स्याम भवेमेति ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी—

तन्नइन्द्रोवरुणोमित्रोअग्निरापओपधीर्वनिनोजुपन्त ।
शर्मन्त्स्याममरुतामुपस्थेयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥२५॥ २७ ॥
तत् । नः । इन्द्रः । वरुणः । मित्रः । अग्निः । आपः । ओपधीः ।
वनिनः । जुपन्त । शर्मन् । स्याम् । मरुताम् । उपस्थेयैः ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ २५ ॥ २७ ॥

नोस्मभ्यं तदिदं स्तोत्रमिन्द्रोवरुणश्च मित्रश्चाग्निश्चापओपधीरोपचयश्च वनिनोवृक्षाश्च जु-
पन्त जुपन्तां सेवन्तां । वयं च मरुतामुपस्थे उपस्थाने वर्तमानाः शर्मन् शर्मणि सुखे गृहे वा
स्याम भवेम सिद्धमन्यत् ॥ २५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तविंशोऽष्टकः ॥२७॥

शानइन्द्रामीति पंचदशार्चं द्वितीयं सूक्तं अथेयमनुक्रमणिका—शानः पंचोना शान्तिरिति ।
वसिष्ठऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः वैश्वदेवैर्हेत्युक्तत्वादिदमपि वैश्वदेवं । महानाम्रीयते एतस्सूक्तंजप्यं
तथाचस्त्वित्तं—भद्रंकरेभिःशृणुयानदेवाः शानइन्द्राग्नीभवतामवोभिरिति एवमेतारु ।

तत्र प्रथमा—

शंनंइन्द्राग्नीभवेतामवोभिःशंनइन्द्रावरुणारातहंव्या ।
शमिन्द्रासोमासुवितायशंयोःशंनइन्द्राप्पुपणावार्जसातौ ॥ १ ॥
शम् । नः । इन्द्राग्नी इति । भवताम् । अवःइभिः । शम् । नः ।
इन्द्रावरुणा । रातइहंव्या । शम् । इन्द्रासोमा । सुविताय । शम् ।
योः । शम् । नः । इन्द्राप्पुपणा । वार्जइसातौ ॥ १ ॥

नोस्माकमस्मभ्यं वा इन्द्राग्नी अवोभीरसणैः शंशांत्यै भवतां । राहृतव्या रातहंव्यौ यजमानैर्दत्तहविष्काविन्द्रावरुणेन्द्रावरुणावपि नोस्मभ्यं शंशांत्यै भवतां । इन्द्रासोमा इन्द्रासोमावपि नः शं शांत्यै सुविताय कत्याणाय च भवतां शं शांत्यै सुखाय च पुनरुक्तिरादरार्था अथवा शं शमनहेतुकं सुखं योः विषययोगनिमित्तं ह्यत्वमित्यपुनरुक्तिः । इन्द्राप्पुपणा इन्द्राप्पुपणावपि वार्जसातौ युद्धे अन्तलाभे निमित्ते वा नः शं शांत्यै भवतामित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शंनोभगःशमुनःशंसोअस्तुशंनःपुरंधिःशमुंसन्तुरायः ।
शंनःसत्यस्यसुयमस्यशंसःशंनोअर्यमापुरुजातोअस्तु ॥ २ ॥
शम् । नः । भगः । शम् । ऊँ इति । नः । शंसः । अस्तु ।
शम् । नः । पुरंमूढधिः । शम् । ऊँ इति । सन्तु । रायः । शम् । नः ।
सत्यस्य । सुयमस्य । शंसः । शम् । नः । अर्यमा । पुरुजातः । अस्तु ॥ २ ॥

नोस्माकं शं शांत्यै भगोदेवोस्तु भवतु नोस्माकं शमु शांत्यै एव शंसो नराशंसोस्तु भवतु नोस्माकं शं शांत्यै पुरंधिवृद्धधीरप्यस्तु राघोषनान्यपि शमु शांत्यै एव सन्तु नोस्माकं सुयमस्य शोभनयमपुक्तस्य सत्यस्य शंसोवचनमपि शमस्तु नोस्माकं शं शांत्यै पुरुजातोबहुमादुर्भावोयं मादेवोप्यस्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

शंनोधाताशमुधर्तानोअस्तुशंनंउरुचीभंवतुस्वधाभिः ।
शंरोदंसीदहतीशंनोअद्रिःशंनोदिवानासुहवानिसन्नु ॥ ३ ॥

शम् । नः । धा॒ता । शम् । ऊँ॒ इति । ध॒र्ता । नः । अ॒स्तु । शम् ।
नः । उ॒रु॒ची । भ॒व॒न्तु । स्व॒धाभिः । शम् । रो॒द॒सी इति । वृ॒ह॒ती इति ।
शम् । नः । अ॒द्भिः । शम् । नः । दे॒वाना॑म् । सु॒ह॒वानि । स॒न्तु ॥ ३ ॥

नोस्माकं शं शान्तिं धातादेवोस्तु नोस्माकं शम् शान्तिं एव मिधर्ता पुण्यपापानां विधार-
यिता वरुणोदेवोऽप्यस्तु नोस्माकं शं शान्तिं उरुचीविवर्त्ममनापृथिव्यपि स्वधाभिरग्निः स-
हास्तु बृहतीमहृत्यौ रोदसी याथापृथिव्यावपि शं भवतां अद्भिः पर्यतोऽपि नोस्माकं शं शान्तिं
भवतु । शं शान्तिं नोस्माकं देवानां सुहवानि सुदुतयः सन्तु भवन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

श॒नो॒अ॒ग्नि॒ज्योति॑र॒नीको॒अस्तु॑ श॒नो॒मि॒त्रावरु॑णाव॒श्विना॒शम् ।
श॒नः॒सु॒क॒ता॑सु॒क॒तानि॑स॒न्तु॒श॒न॒इ॒पि॒रो॒अ॒ग्नि॒वा॒त॒वा॒तः ॥ ४ ॥
शम् । नः । अ॒ग्निः । ज्यो॒तिः॒अ॒नी॒कः । अ॒स्तु । शम् । नः ।
मि॒त्रावरु॑णौ । अ॒श्विना॑ । शम् । शम् । नः । सु॒क॒ता॑म् । सु॒क॒तानि॑ ।
स॒न्तु । शम् । नः । इ॒पि॒रः । अ॒ग्नि॒ । वा॒त॒ । वा॒तः ॥ ४ ॥

ज्योतिरनीकोऽज्योतिर्भुतोऽग्निः नोस्माकं शं शान्तिं अस्तु भवतु मित्रावरुणा मित्रावरुणा-
वपि नोस्माकं शं शान्तिं भवतां अश्विना अश्विनावपि शं भवतां सुकृता पुण्यकर्मणां पुरु-
षाणां सुकृतानि पुण्यकर्माणि अपि नोस्माकं शं शान्तिं सन्तु भवन्तु । इपिरोऽग्निरग्निशीलोऽपि
वातोवायुरपि नोस्माकं शं शान्तिं अग्निवातु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

श॒नो॒द्यावा॑पृथि॒वीपू॒र्व॒हू॒तो॒श॒म॒न्तरि॑क्षं॒दृश॑ये॒नो॒अस्तु॑ ।
श॒न॒ओप॑धी॒र्व॒नि॒नो॒भ॒व॒न्तु॒श॒नो॒र॒ज॒स॒स्पति॑र॒स्तु॒जि॒ष्णुः ॥ ५ ॥ २८ ॥
शम् । नः । द्या॒वा॑पृथि॒वी॒इ॒ति । पू॒र्व॒हू॒तो । शम् । अ॒न्तरि॑क्षम् ।
दृ॒श॒ये । नः । अ॒स्तु । शम् । नः । ओ॒प॑धीः । व॒नि॒नः । भ॒व॒न्तु ।
शम् । नः । र॒ज॒सः । प॒तिः । अ॒स्तु । जि॒ष्णुः ॥ ५ ॥ २८ ॥

नोस्माकं शं शांत्यै यावापृथिवी यावापृथिव्यौ पूर्वहूतौ प्रथमाह्वाने भवतां अन्तरिक्षम-
पि नोस्माकं दृश्ये दर्शनाय शमस्तु नोस्माकं शं शांत्यै ओषधीरोषधयोपि भवन्तु वनिनोवृक्षा-
श्च गं भवन्तु जिष्णुः जयशीलो रजसोलेकस्य पवित्रिन्द्रोपि नोस्माकं गं शांत्यै अस्तु ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ षष्ठी—

शंन॒इन्द्रो॒वसु॑भिर्दे॒वोअ॑स्तुशमा॒दित्ये॒जिर्व॑रुणःसु॒शंसः॑ ।

शंनो॑रुद्रो॒रुद्रेभि॑र्जला॒पःशन॑स्त्वष्ट्रा॒ग्नाभि॑रि॒दृशृ॑णोतु ॥ ६ ॥

शम् । नः । इन्द्रः । वसु॑जिः । देवः । अस्तु । शम् । आ॒दित्ये॒जिः ।

वरुणः । सु॒शंसः । शम् । नः । रुद्रः । रु॒द्रेभिः । जला॒पः । शम् ।

नः । त्वष्ट्रा । अग्निः । इह । शृ॒णोतु ॥ ६ ॥

देवोद्योतनादिगुणयुक्तइन्द्रोवसुभिर्देवैः सार्धं नोस्माकं शं शांत्यै भवतु सुशंसः शो-
भनस्तुतिवरुणोदेवः आदित्येभिः आदित्यैर्देवैः सार्धं शं शांत्यै अस्तु भवतु जलापः सुख-
त्पोरुद्रोदुःखद्रावकोदेवः रुद्रेभिः रुद्रैः सार्धं शं शांत्यै नोस्माकं भवतु इहयज्ञे त्वष्टादेवः
अग्निर्देवपत्नीभिः सार्धं नः शं शांत्यै भवतु इहयज्ञे नः स्वोत्रं शृणोतु च ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शंनः॒सोमो॑भवतु॒ब्रह्म॑शंनः॒शंनो॑घावा॒णःशमु॑सन्तुय॒ज्ञाः ।

शंनः॒स्वरु॑णां॒मितयो॑भवन्तुशंनः॒प्र॒स्वःशम्व॑स्तुवेदिः ॥ ७ ॥

शम् । नः । सोमः । भवतु । ब्रह्म । शम् । नः । शम् । नः । घावा॒णः ।

शम् । ॐ इति । सन्तु । य॒ज्ञाः । शम् । नः । स्वरु॑णाम् । मि॒तयः ।

भवन्तु । शम् । नः । प्र॒स्वः । शम् । ॐ इति । अस्तु । वेदिः ॥ ७ ॥

नोस्माकं शं शांत्यै सोमोदेवत्वारुणः भवतु ब्रह्मस्तोत्रमपि नोस्माकं शं शांत्यै भवतु आ-
वाणोभिपवसावनभूताः पापाणाअपि नोस्माकं शं शांत्यै भवन्तु यज्ञाय नः शमु शांत्यै एव
सन्तु स्वरुणां यूपानां मितयः उन्मानान्यपि नोस्माकं शं शांत्यै भवन्तु प्रस्वः ओषधयोपि
नोस्माकं शं शांत्यै भवन्तु वेदिरपि नः शमु शांत्यै पवास्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

शंनःसूर्यउरुचक्षाउदेतुशंनश्चतंसःप्रदिशोभवन्तु ।

शंनःपर्वताध्रुववयोभवन्तुशंनःसिन्धवःशमुसन्त्वापः ॥ ८ ॥

शम् । नः । सूर्यः । उरुचक्षाः । उत् । एतु । शम् । न । चतस्रः ।

प्रदिशः । भवन्तु । शम् । न । पर्वताः । ध्रुवयः ।

भवन्तु । शम् । नः । सिन्धवः । शम् । ऊँ दिति । सन्तु । आपः ॥ ८ ॥

नोस्माकं शं शांति सूर्यउरुचक्षाः विस्तीर्णतेजाः सन् उदेतु उदयं प्राप्नोतु । चतस्रः प्रदिशो-
महादिशोपि नोस्माकं शं शांति भवन्तु नोस्माकं शं शांति पर्यवाध्रुवयो ध्रुवाभवन्तु नोस्माकं
शं शांति सिन्धयोद्योपि भवन्तु आपश्च नः शमु शांति एव सन्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

शंनोअदितिर्भवतुव्रतेभिःशंनोभवन्तुमरुतःस्वर्काः ।

शंनोविष्णुःशमुपूपानोअस्तुशंनोभवित्रंशम्बस्तुवायुः ॥ ९ ॥

शम् । नः । अदितिः । भवतु । व्रतेभिः । शम् । नः । भवन्तु । मरुतः ।

सुहृज्जर्काः । शम् । नः । विष्णुः । शम् । ऊँ दिति । पूपा । नः । अस्तु ।

शम् । नः । भवित्रम् । शम् । ऊँ दिति । अस्तु । वायुः ॥ ९ ॥

अदितिर्देवी व्रतेभिर्व्रतेः कर्मभिः सार्धं नोस्माकं शं शांति भवतु स्वर्काः शोभनस्तुतयो-
मरुतोपि नोस्माकं शं शांति सन्तु विष्णुः व्यापकः नोस्माकं शं शांति अस्तु पूषादेवोपि नोस्मा-
कं शमु शांति एवास्तु भवित्रं भुवनमन्तरिक्षं उदकंवा नोस्माकं शं शांति अस्तु वायुरपि नः
शमु शांति एवास्तु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

शंनोऽश्विनःसंवित्तात्रायमाणःशंनोभवन्तुपुषोविमातीः ।

शंनःपर्जन्योभवतुप्रजाभ्यःशंनःक्षेत्रस्यपतिरस्तुशंभुः ॥ १० ॥ १० ॥

शम् । नः । देवः । सविता । त्रायमाणः । शम् । नः । भवन्तु ।
 उपसं । विद्भाती । शम् । नः । पर्जन्यः । भवतु । ऋजाम्यः ।
 शम् । नः । क्षेत्रस्य । पतिः । अस्तु । शम्भुः ॥ १० ॥ २९ ॥

देवः क्रीडनादिगुणयुक्तः सविता त्रायमाणो रक्षन् नोस्माकं शं शान्तिं भवतु विभाती
 व्युपजंत्य उपसोपिनोस्माकं शं शान्तिं भवन्तु नोस्माकं यजाम्यः पर्जन्योपि शं भवतु शंभुः सुख-
 स्तभापिता क्षेत्रस्य पतिर्नोस्माकं शं शान्तिं अस्तु ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथैकादशी—

शंनोद्विवाविश्वदेवाभवन्तुशंसरस्वतीसहधीमिरस्तु ।

शमंभिपाचःशमंरातिपाचःशंनोदिव्याःपार्थिवाःशंनोअप्याः ॥ ११ ॥

शम् । नः । देवाः । विश्वदेवाः । भवन्तु । शम् । सरस्वती । सह ।

धीभिः । अस्तु । शम् । अग्निःसाचः । शम् । ॐ इति । रातिःसाचः ।

शम् । नः । दिव्याः । पार्थिवाः । शम् । नः । अप्याः ॥ ११ ॥

विश्वदेवाः बहुस्तोत्रकादेवाः नोस्माकं शं शान्तिं भवन्तु सरस्वती च धीभिः स्तुतिभिः कर्म
 भिर्वा सह नोस्माकं शं शान्तिं अस्तु अग्निपाचोयज्ञमभितः सेवमानाश्च नः शं शान्तिं भवन्तु
 रातिपाचो दानं सेवमाना अपि शम् शान्तिं एव भवन्तु दिव्यादिविभवाश्च नोस्माकं शं शान्तिं
 भवन्तु पार्थिवाः पृथिव्या संभूताश्च नः शं भवन्तु अप्या अप्सवन्तरिक्षेभवाश्च आकाशं आपद्-
 त्यन्तरिक्षनामसु पाठाव नोस्माकं शं शान्तिं भवन्तु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

शंनं सत्यस्यपतयोभवन्तुशंनोअर्वन्तुशमंसन्तुगावः ।

शंनंऋभवंसुहृत्सुहस्ताःशंनोभवन्तुपितरोहवेषु ॥ १२ ॥

शम् । नः । सत्यस्य । पतयः । भवन्तु । शम् । नः । अर्वन्तः । शम् ।

ॐ इति । सन्तु । गावः । शम् । नः । ऋभवं । सुहृत्तः । सुहस्ताः ।

शम् । नः । भवन्तु । पितरः । हवेषु ॥ १२ ॥

अथ पंचदशी-

ये देवानां यज्ञिया यज्ञियानां मनो र्यजत्रा अमृताः कृतज्ञाः ।

ते नो रासन्ता मुरुगा यमद्युयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ १५ ॥ ३० ॥

ये । देवानां । यज्ञियाः । यज्ञियानां । मनोः । यजत्राः । ।

अमृताः । कृतज्ञाः । ते । नः । रासन्ताम् । उरुगायम् । अद्य ।

युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १५ ॥ ३० ॥

यज्ञियानां यजनीयानां देवानामपि यज्ञियायजनीया मनोः प्रजापतेश्च यजत्रायजनीया
अमृता मरणरहिता ऋतज्ञाः सत्यज्ञा ये देवाः सन्ति ते सर्वे उरुगायं बहुकीर्तिं पुत्रमद्य नोस्मभ्यं
रासन्तां मयच्छन्तु प्रसिद्धा एवोत्तमः पादः ॥ १५ ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थींश्चतुरो देयाद्विधातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गपर्वतकश्रीवीरबुक्कभूपाळसाम्राज्यपुरंधरेण सायणा-
चार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसित्वेवेदा योवेदेऽप्योस्वित्जगत् । निर्गमे तमहं वेदे विद्यातीर्थमहेऽवरम् ॥ १ ॥

अथ पंचमाष्टके चतुर्थोऽध्यायआरभ्यते तत्र षडनुवाकात्मकस्य वासिष्ठस्य सप्तममंड-
लस्य तृतीयेनुवाके द्वाविंशतिसूक्तानि तत्र प्रब्रह्मेतिनवचं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं वैदुर्भं
पूर्वषड्वैश्वदेवं अनुक्रान्तंच—प्रब्रह्मनवेति । विनियोगोऽैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

अम् प्रब्रह्मैतुसदनादृतस्यविरश्मिभिःसृजजेसूर्योगाः ।

विसानुनापृथिवीसंस्रजुर्वीपृथुप्रतीकमध्वेधेअग्निः ॥ १ ॥

प्र । ब्रह्म । एतु । सदनात् । ऋतस्य । वि । रश्मिः ।

सृजजे । सूर्यः । गाः । वि । सानुना । पृथिवी । सृजे ।

उर्वी । पृथु । प्रतीकम् । अधि । आ । ईधे । अग्निः ॥ १ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य सदनात् स्थानात् देवयजनदेशात् ब्रह्म स्तोत्रं स्तुत्यात् सूर्यादीन् मैतु प्रकर्षेण
गच्छतु । किं तत् ब्रह्मेति तदाह सूर्यः सर्वस्य मेरकः शोभनवीर्योवा देवः रश्मिभिरात्मीयैः किरणैः
गाः अपोवृष्ट्युदकानि विसृजजे विसृजति विभुंचति प्रवर्षति । श्रूयतेहि—याभिरादित्यस्तपति
रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्योवर्षतीति । सृष्टिश्चभवति—आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्ततः प्रजाइति ।
अतर्ह्येदं माहात्म्यं सूर्यस्यैव विद्यते नान्यस्य चिदित्यनेन पादेन सूर्यः स्तूयते । अपिच पृथिवी
प्रथिताभूमिः सानुना समुच्छिद्येन पर्वतादिना उर्वी विस्तीर्णा सती विससे विसरति व्याप्नोति
तथा अग्निः पृथु विस्तीर्णं प्रतीकं पृथिव्या अवयवं देवयजनलक्षणं स्थानमधि अधिपरी अ-
नर्थकाविति अधेः कर्मप्रवचनीयसंज्ञायां कर्मप्रवचनीयमुक्तइतिसप्तम्यर्थे द्वितीया ईदृशो
स्थाने आर्धधे आदीप्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमांवांमित्रावरुणासुवृक्तिमिपुनरुण्वेअसुरानवीयः ।
 इनोवांमन्यःपदवीरदब्धोजनंचमित्रोयततिब्रुवाणः ॥ २ ॥
 इमाम् । वाम् । मित्रावरुणा । सुवृक्तिम् । इपम् । न ।
 रुण्वे । असुरा । नवीयः । इनः । वाम् । अन्यः । पदब्धीः ।
 अदब्धः । जनम् । च । मित्रः । यतति । ब्रुवाणः ॥ २ ॥

हे असुरा असुरौ बलवन्तौ हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वां युवाभ्यां इपं न हवीरूपम-
 न्मिव नवीयो नवीयसीं इमामस्मदीपां पुरोवर्तिनीं सुवृक्तिं स्तुर्वि रुण्वे अहं स्तोता करोमि ।
 युवयोरन्यः अन्यतरः इनः मधुः अदब्धः शत्रुभिरार्हिसितोवरुणः पदवीः पदस्य स्थानस्य
 प्रजनयिता वरुणोहि धर्माधर्मयोर्धार्म्येति पदवीरित्युच्यते । ब्रुवाणः अस्माभिः स्तूयमानौ
 मित्रश्च जनं सर्वं प्राणिजातं यतति यातयति प्रवर्तयति । तथाच श्रूयते—मित्रौजनान्यातय-
 तिम्रुवाणईति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आवातस्यध्रजंतोरन्तइत्याअपीपयन्तधेनवोनसूदाः ।
 महोदिवःसदनेजायमानोचिक्रददृपभःसस्मिन्नूर्धन् ॥ ३ ॥
 आ । वातस्य । ध्रजंतः । रन्ते । इत्याः । अपीपयन्त । धेनवः ।
 न । सूदाः । महः । दिवः । सर्वने । जायमानः । अचिक्रदत् ।
 वृषभः । सस्मिन् । ऊर्धन् ॥ ३ ॥

ध्रजतो गच्छतो वातस्य वायोः इत्याः गतयः आरन्ते अभितोरमन्ते वथा सूदाः सूदपेर-
 णे इतिधातुः क्षीरस्य पेरयिन्यः धेनवो न नेतिचार्थे गावश्च अपीपयन्त प्यायन्ते एषन्ते । अपि
 च महो महतः दिवो द्योतमानस्यादित्यस्य सदने स्थानेन्तरिक्षे जायमानः उत्पद्यमानः वृषभो-
 वर्पणशीलः पर्जन्यः सस्मिन् ऊर्ध्वं सस्मिन्न्तरिक्षे अचिक्रदत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

गिराय एता युनजद्दरीत इन्द्रप्रिया सुरथा शूर धायू ।
प्रयो मन्धुरिरिक्षतो मिनात्या सुक्रतुं मर्यमणं वदत्याम् ॥ ४ ॥

गिरा । यः । एता । युनजत् । हरी इति । ते । इन्द्र ।
प्रिया । सुदरथा । शूर । धायू इति । प्र । यः । मन्धुम् । रिरिक्षतः ।
मिनाति । आ । सुक्रतुम् । अर्यमणम् । वदत्याम् ॥ ४ ॥

अस्याः पूर्वोर्ध्वं इन्द्रस्तुतिः । अपरोर्यमणः स्तुतिः । हे शूर विक्रान्तेन्द्र तव प्रिया प्रियौ
सुरथा सुदुरहणौ धायू धारकौ एता एतौ हरी त्वदीयावस्थौ योजनः गिरास्तुदित्पयावाचा
युनजत् रथे युज्यात् हे इन्द्र त्वमस्य यागमायाहीति शेषः योर्यमा रिरिक्षतः हिंसितुमिच्छतः
शत्रोः संवन्धिनं मन्धुं कोषं प्रमिनाति प्रकर्षेण हिनस्ति सुक्रतुं शोधनकर्माणं अर्यमणं आव-
दत्यां स्तुत्या आवर्तयामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यजन्ते अस्य सख्यं वर्यं नमस्विनः स्वऋतस्य धामनम् ।
विपृक्षो वावधे नृभिस्तवान् इदं नमो रुद्राय प्रेष्ठम् ॥ ५ ॥ १ ॥

यजन्ते । अस्य । सख्यम् । वर्यः । च । नमस्विनः । स्वे ।
ऋतस्य । धामनम् । वि । पृक्षः । वावधे । नृभिः ।
स्तवानः । इदम् । नमः । रुद्राय । प्रेष्ठम् ॥ ५ ॥ १ ॥

अनया रुद्रः स्तूयते नमस्विनः हविरक्षणाज्वन्तः स्वे स्वकीये ऋतस्य यज्ञस्य धामनम्
धामनि स्थाने स्वकीययज्ञगृहे स्थिता इत्यर्थः वर्यश्च गन्तारः कर्माणि कुर्वाणाः यजमानाः अ-
स्य रुद्रस्य सख्यं सखित्वमुद्दिश्य यजन्ते पूजयन्तु नृभिः नेतृभिः स्तवानः स्तूपमानोरुद्रः पृ-
क्षोर्न स्तोतृषु विद्यावधे विवध्नाति ददातीत्यर्थः प्रेष्ठं रुद्रस्य प्रियतमं इदं नमस्तस्मै रुद्राय मया
क्रियते ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य चतुर्थेऽष्टकमोऽष्टकः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

आयत्ता॒कं॒यशसो॑वावशा॒नाःसर॑स्वती॒स॒म॒थी॒सिन्धु॑मा॒ता ।
 याःसु॒ष्वय॑न्त॒सु॒दुर्घाःसु॒धा॒राअ॒भिस्वेन॑प॒र्यसा॒पी॒प्या॒नाः ॥ ६ ॥
 आ । यत् । सा॒कम् । घ॒शसः । वा॒वशा॒नाः । सर॑स्वती ।
 स॒म॒थी । सिन्धु॑मा॒ता । याः । सु॒ष्वय॑न्त । सु॒दुर्घाः ।
 सु॒धा॒राः । अ॒भि । स्वेन॑ । प॒र्यसा॑ । पी॒प्या॒नाः ॥ ६ ॥

यत् यासां गंगादीनां मध्ये सिन्धुमाता अयां मातृभूता सरस्वती एवदारव्यानदी सप्तथी सप्तमी भवति सुदुर्घाः कामान्दोग्धं सुशक्याः सुधाराः शोभनधारोपेताश्च नद्यः सुष्वयन्तं सुष्वयन्ते गतिकर्मतव प्रवहन्ति स्वेन स्वकीयेन पयसोदकेन अभि पीप्यानाः याश्चाभिवर्धयन्त्यः यशसोन्वत्यः वावशाना कामयमानानद्यः साकं युगपदेव आगच्छन्तु आश्रयुपसर्गस्य योग्यक्रियाध्याहारः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उ॒त॒त्येनो॑म॒रुतो॑म॒न्दसा॒नाधि॑र्य॒तो॒कंच॑वा॒जिनो॑वन्तु ।
 मा॒न॒परि॑र॒ज्यद॑क्ष॒राच॑रन्त्य॒वीर॑ध॒न्युज्य॑न्ते॒रार्य॑नः ॥ ७ ॥
 उ॒त । त्ये । नः । म॒रुतः । म॒न्दसा॒नाः । धि॒र्यम् । तो॒कम् । च ।
 वा॒जिनः । अ॒वन्तु॑ । मा । नः । परि॑ । र॒ज्यत् । अ॒क्षरा॑ । च॒रन्ती॑ ।
 अ॒वीर॑धन् । यु॒ज्यम् । ते । र॒यिम् । नः ॥ ७ ॥

उतापि च मन्दसानाः मोदमानाः वाजिनोवेमवन्तः त्ये ते मरुतो नोस्मदीयं धियं यज्ञाख्यं कर्म तोकं च अस्मदीयं पुर्वं च अवन्तु रक्षन्तु । अक्षरा व्याप्ता चरन्ती वामदेवता च युज्यं नोस्मान्परित्यक्ता अस्मद्व्यतिरिक्तानन्यान् माख्यत् मादाक्षीत् । ते पूर्वोक्तप्रस्तो वाक्च युक्तमपि नोस्मदीयं रयिं घनं अवीरधन् वर्धयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्र॒वो॒म॒हीम॒रम॑तिरु॒णुध्वं॑प्र॒पू॒षणं॑वि॒द्व्यं॑न॒वीर॑म् ।
 भ॒गंधि॑यो॒वितार॑नो॒अस्याः॑सा॒तौवा॑र्ज॒राति॑पाचं॒पुरं॑न्धिम् ॥ ८ ॥

प्र । वः । म॒हीम् । अ॒र॒म॒र्तिम् । कृ॒णु॒ष्वम् । प्र । पू॒ष॒र्णम् ।
वि॒द॒थ्यम् । न । वी॒रम् । ज॒ग॒म् । धि॒यः । अ॒वि॒तार॑म् । नः ।
अ॒स्याः । सा॒तौ । वा॒ज॒म् । रा॒ति॒सा॒च॒म् । पु॒र॒म्ह॒धिम् ॥ ८ ॥

हे स्तोतारो वो यूयं अरमर्तिं उपरविरहितां महीं महतीं भूमिं प्रकृणुष्वं आह्वयत तथा विदथ्यं यज्ञार्हं वीरं न सर्वेषां भेरकं च पूषणं एतन्नामकं देवं प्रकृणुष्वं तथा अस्याधियः नोऽस्मदीयस्यास्यकर्मणः अविहारं रक्षितारं जगं देवं च आह्वयत अपि च सातौ अस्मदीये यज्ञे युद्धे वा वाजं ऋभूणामन्यतमं देवं आह्वयत कीदृशं वाजं रातिपाचं दानसेचकं पुरंधिं पुराणां धारमिवारं ॥ ८ ॥

यज्ञपुच्छे अच्चायंबद्विचमसिनः स्वंस्वंचमसमभिष्टेयुः सूत्रित्वं—अच्चायंबोमरुतः श्लोकपत्तिरिति एतयाभिष्टेयंतीति ।

तत्रेया नवमी—

अ॒च्छा॒य॒ंबो॒म॒रु॒तः॒ श्लो॒कं॒ ए॒त्वं॒ च्छा॒ वि॒ष्णुं॒ नि॒पि॒कृ॒षाम॒वो॒भिः ।
उ॒त॒ प्र॒जा॒पै॒र्य॒ष्ट॒ण॒ते॒व॒यो॒धु॒र्य॒य॒पा॒त॒स्व॒स्ति॒भिः॒ स॒दा॒नः ॥ ९ ॥ २ ॥

अ॒च्छ । यम् । वः । म॒रु॒तः । श्लो॒कः । ए॒तु । अ॒च्छ ।
वि॒ष्णुम् । नि॒पि॒कृ॒षाम् । अ॒वः॒ऽभिः । उ॒त । प्र॒जा॒पै॒ ।
गृ॒ण॒ते । व॒यः । धुः । यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्ति॒भिः । स॒दा । नः ॥ ९ ॥ २ ॥

हे मरुतो वो युष्मान् अयं श्लोकः अस्मदीयमिदं स्तोत्रं अच्छैतु अभिगच्छतु निपिकृषां निपिकृष्य गर्भस्य रक्षितारं यद्वा चमसे निपिकृषां सोमानां पातारं अवोभिरस्मद्विपरक्ष-
णैर्युक्तं विष्णुं च अस्मदीयं स्तोत्रमच्छैतु उतापि च मरुतोविष्णुश्च गृणते स्तुवते महं प्रजापे
पुत्ररूपां प्रजां वयोर्जं च धुः अधुः दधतु । हे मरुतः हे विष्णो यूयं स्वस्विभिरविनाशैर्नोऽस्मान्
सदा सर्वदा पात रक्षत ॥ ९ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

आवोवाहिद्व्यत्यर्चं चतुर्थं स्तुतं वसिष्ठस्यार्पणं त्रैदुशं वैश्वदेवं अनुक्रम्यतेच—आवोवा-
विति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

आवोवाहिद्व्योवहतुस्तवध्यैरथोवाजाऋभुक्षणोअमृक्तः ।

अभिधिपृष्ठैःसर्वनेपुसोमैर्मदेसुशिप्रामहर्भिःपृणध्वम् ॥ १ ॥

आ । वः । वाहिष्ठः । वहतु । स्तवध्यै । रथः । वाजाः ।

ऋभुक्षणः । अमृक्तः । अभि । चिद्वपृष्ठैः । सर्वनेपु ।

सोमैः । मदे । सुशिप्राः । महर्भिः । पृणध्वम् ॥ १ ॥

अनेन द्व्येन ऋभवः स्तूपन्ते ऋभुक्षणः विस्तीर्णस्य तेजसोनिवासभूता हे वाजाः ऋ-
भवः वाहिष्ठोवोद्वुतमः स्तवध्यै स्तोतुमर्हं अमृक्तः केनाप्यहिसितः युष्मदीयोरथः वो युष्मान्
आवहतु आत्मन्ताव अस्मदीयं यज्ञं प्रापयतु हेसुशिमाः शोभनहनवः यूयं तेन रथेनागत्य
सर्वनेष्वस्मदीययज्ञेषु मदे मदनिमित्ते त्रिपृष्ठैः क्षीरदधिसकुम्भिभ्यः महर्भिर्महद्भिः सोमैः अभि
पृणध्वं युष्मदीयं जठरमभिपूरयत सरथः युष्मानावहत्विवि पूर्वेष्वान्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यूयंहरत्नंमघवत्सुधत्थस्वदृशंऋभुक्षणोअमृक्तम् ।

संपज्ञेपुंस्वधावन्तःपिवध्वंविनोराधांसिमतिभिर्दयध्वम् ॥ २ ॥

यूयम् । ह । रत्नम् । मघवत्सु । धत्थ । स्वः । दृशः । ऋभुक्षणः ।

अमृक्तम् । सम् । यज्ञेपुं । स्वधावन्तः । पिवध्वम् ।

वि । नः । राधांसि । मतिभिः । दयध्वम् ॥ २ ॥

हे ऋभुक्षणः हे ऋभवः स्वदृशः स्वर्गं पश्यन्तोयूयं ह यूयमेव मघवत्सु हविर्दक्षिणान्वत्सु
अस्मासु निमित्तेषु अष्टवं आहिसितं चोरादिभिर्नापहवमित्यर्थः रत्नं रमणीयं धत्थ धारयथ
तदनन्तरं स्वधावन्तोवज्रवन्तस्ते यूयं यज्ञेषु अस्मदीययज्ञेषु संपिबध्वं सम्यक् सोमं पिबत अपिच
यूयं मतिभिर्धनहेतुभिः नोस्मभ्यं राधांसि धनानि विदधध्वं विशेषेणदत्त ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उवोचिथहिमघवन्देष्णमहोअर्हस्यवसुनोविभागे ।
उभातेपूर्णावसुनागर्भस्तीनसूनुतानियमतेवसव्या ॥ ३ ॥

उवोचिथ । हि । मघवन् । देष्णम् । महः । अर्हस्य । वसुनः ।
विभागे । उभा । ते । पूर्णा । वसुना । गर्भस्ती इति ।
न । सूनुता । नि । यमते । वसव्या ॥ ३ ॥

उवोचितेत्याद्याः पंचचंद्रदेवताकाः हे मघवन् धनवन्निन्द्र त्वं महोमहवः अर्भस्या-
ल्पस्यच वसुनोधनस्य विभागे परिचरणानुकूलेदाननिमित्ते देष्णं धनं उवोचिथहि सेवसेतलु
उचतिःसेवारुर्मा तथा ते त्वदीयो उभा उभौ गर्भस्ती बाहू वसुना धनेन पूर्णा पूर्णा भवतः
ते त्वदीयास्तनुतावाक् वसव्या वसुनि धनानि ननियमते ननियच्छति यद्वा वसव्या वसुषु धने-
षु साधुः सनुतावाक् धनेन संपूर्णौ त्वदीयो बाहू ननियच्छति नाल्पंपदापयतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वमिन्द्रस्वयंशाक्रभुक्षावाजोनसाधुरस्तमेप्यृका ।
वृषंतुतेदाश्वांसःस्यामब्रह्मरुण्वन्तोहरिवोवसिष्ठाः ॥ ४ ॥

त्वम् । इन्द्र । स्वयंशाः । क्रभुक्षाः । वाजः । न ।
साधुः । अस्तम् । एषि । ऋका । वयम् । नु । ते । दाश्वांसः ।
स्याम । ब्रह्म । रुण्वन्तः । हरिश्चः । वसिष्ठाः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र स्वयंशाः असाधारणकीर्तिः क्रभुक्षाः कशुनिवासकः क्रभूणाभीश्वरोया त्वं सा-
धुः साधकः वाजोन अजमिव क्रक्ता क्रकणः स्तोतुः मम अस्तं गृहं एषि मामुहि नु अथ व-
यं वसिष्ठाः एतत्संज्ञकास्तपयो हे हरिवः स्वकीयाश्वोपेतोन्द्र ते त्वदर्थं दाश्वांसः हविर्लक्षणानं
दत्तवन्तः ब्रह्म स्तोत्रं रुण्वन्तः कुर्वन्तःसन्तः स्याम भवेम ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

स॒नि॒ता॒सि॒प्र॒व॒तो॒दा॒शु॒पे॒चि॒द्या॒भि॒वि॒वे॒पो॒ह॒र्य॒श्व॒धी॒भिः ।

व॒व॒न्मा॒नु॒ते॒यु॒ज्या॒भि॒रु॒ती॒क॒दा॒न॒इ॒न्द्रा॒य॒आ॒र्द॒श॒स्येः ॥ ५ ॥ ३ ॥

स॒नि॒ता । अ॒सि । प्र॒व॒तः । दा॒शु॒पे॒ । चि॒त् । या॒भिः ।

वि॒वे॒पः । ह॒रि॒इ॒अ॒श्व॒ । धी॒भिः । व॒व॒न्म । नु । ते । यु॒ज्या॒भिः ।

ऊ॒ती । क॒दा । नः । इ॒न्द्र । रा॒यः । आ । द॒श॒स्येः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे हर्यश्व हरिनामकाश्चेन्द्रत्वं याभिर्पीभिः अस्मदीयाभिः स्तुविभिः विवेपन्यामोपि सत्त्वं दाशुपेचिद हविर्वत्तववे यजमानायापि प्रवतः प्रवणस्य धनस्य सनितासि दावाभवसि अपिच हेन्द्र त्वं नोस्मभ्यं कदा कस्मिन्काले रायो धनानि आदर्शस्येः प्रयच्छेः नु अद्य ते तव युज्याभिः योग्याभिः ऊती ऊतिभीरक्षाभिः ववन् त्वां संभजेम ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

वा॒स॒य॒सी॒व॒वे॒ध॒स॒स्त्वे॒नः॒क॒दा॒न॒इ॒न्द्र॒व॒च॒सो॒बु॒वो॒धः ।

अ॒स्तं॒ता॒त्या॒धि॒या॒र॒यि॒सु॒वी॒रं॒पृ॒क्षो॒नो॒अ॒र्वा॒न्यु॒ही॒त॒वा॒जी ॥ ६ ॥

वा॒स॒य॒सि॒इ॒व । वे॒ध॒सः । त्वम् । नः । क॒दा । नः । इ॒न्द्र ।

व॒च॒सः । बु॒वो॒धः । अ॒स्तम् । ता॒त्या । धि॒या । र॒यिम् ।

सु॒व॒ी॒रम् । पृ॒क्षः । नः । अ॒र्वा । नि । उ॒ही॒त । वा॒जी ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं कदा कस्मिन्काले नोस्मदीयं वचसः वचोत्त्वं स्तोत्रं बुवोधः अवगच्छेः तथा सत्त्वं वेधसः स्वोबुन नः अस्मान् वासयसीव इवेदानीमर्थे इदानीं स्वकीयस्थाने अवस्थापयसि किंच वाजी बलवान् अर्वा वेगवान् त्वदीयोश्वः तात्या वनोत्तेरिदंत्त्वं संतपमा धिया अस्मत्पेरितया स्तुत्या हेतुभूतया सुवीरं शोभनपुत्रोपेवं रयिं त्वदीयं धनं पृक्षोत्त्वं नोस्मदीयं अस्तं गृहं न्युहीत निषहेत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अभियंदेवीनिर्ऋतिश्चिदीशोनक्षन्तद्वन्द्वंशरदःसुपृक्षः ।

उपत्रिवन्धुर्जरदंष्टिमैत्यस्त्वेशंयंरुणवन्तमर्ताः ॥ ७ ॥

अभि । यम् । देवी । निःऋतिः । चित् । ईशे । नक्षन्ते ।

द्वन्द्वम् । शरदः । सुपृक्षः । उप । त्रिवन्धुः । जरदंष्ट्रिम् ।

एति । अस्त्वेश्वेशम् । यम् । रुणवन्त । मर्ताः ॥ ७ ॥

देवी घोतमाना निर्ऋतिश्चित् भूमिरपि ईशे कृत्यार्थे केनप्रत्ययः ईशितव्या स्वभूतासती यमिन्द्रं अभिनक्षते व्याभोति सुपृक्षः शोभनाच्चैरुपेताः शरदः संवत्सराश्च यमिन्द्रं नक्षन्ते व्यामुवन्ति मर्ताः मरणधर्माणः स्तोतारोवयंयमिन्द्रं अस्त्वेशं स्वकीयेस्थाने अनुपदिशन्तं रुणवन्त कुर्वन्ति त्रिवन्धुः त्रयाणां लोकानां बन्धकोविधारकः सइन्द्रः जरदंष्ट्रिं जरज्जीर्णमष्टिरशानं यस्यवलस्य हेतुभूतं तद्वत् उपैति उपगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आनोराधांसिमवितःस्तवध्याआरायोयन्तुपर्वतस्यरातौ ।

सदानोदिव्यःपायुःसिपक्तुयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ८ ॥ ४ ॥

आ । नः । राधांसि । सवितरिति । स्तवध्या । आ । रायः ।

यन्तु । पर्वतस्य । रातौ । सदा । नः । दिव्यः । पायुः ।

सिपक्तु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥ ४ ॥

हे सवितः सर्वस्यप्रेरक देव त्वत् सकाशात् स्तवध्या स्तोतुं योग्यानि राधांसि धनानि नोस्मान् आयन्तु आगच्छन्तु पर्वतस्य पर्वतइति कश्चिदिन्द्रस्य सस्ता एवत्संज्ञकस्य देवस्य रातौ दानेसति रायो धनानि अस्मान् आयन्तु पायुः सर्वस्य पालकोदिव्योदिविभवः सइन्द्रः सदा सर्वदा नोस्मान् सिपक्तु रक्षकत्वेनसेवतां अस्मिन् सृष्टे येप्रतिपादितादेवाः तेसर्वे यूयं नोस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणैः सदा पात पालयत ॥ ८ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्थोऽवर्गः ॥ ४ ॥

उदुप्यदेवदत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रैष्टुभं सवितृदेवताकं सप्तम्यष्टम्यो वाजि-
देवताके भगमुभोवसद्व्यर्धर्चो भगदेवत्यः सावित्रोवा यथाचानुक्रमणिका—उदुप्यसावित्रमत्ये-
वाजिन्यौभगमिति भागोवावर्चंहति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उदुप्यदेवसविताययामहिरण्ययीममतिंयामशिंश्रेत् ।

नूनभगोहव्योमानुपेभिर्वियोरत्नांपुरुषसुर्दधाति ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । देवः । सविता । ययाम् । हिरण्ययीम् ।

अमतिम् । याम् । अशिंश्रेत् । नूनम् । भगः । हव्यः । मानुपेभिः ।

वि । यः । रत्नां । पुरुषसुः । दधाति ॥ १ ॥

सविता सर्वस्यमेरकः स्यः सदेवः हिरण्ययीं सुवर्णमयीं यां अमतिं रूपनामेतद् रूपं प्र-
भामित्यर्थः अशिंश्रेत् आश्रयति वाममतिं उद्ययाम उद्यच्छति उद्वभयति उडितिपदपूरणः नूनम-
द्य भगोभजनीयोयः सविता मानुपेभिः मनुष्यैः स्तोत्रभिः हव्योहवनीयः स्तोतव्योभवति पुत-
वस्तुः बहुधनोपोदेवः स्तोत्रयोरत्ना रत्नानि रमणीयानि धनानि विदधाति करोति ससविता
देवः ताममतिं उद्ययामेति पूर्वणसंबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उदुतिष्ठसवितःश्रुध्यंस्वहिरण्यपाणेप्रभृतास्तस्य ।

नृर्ष्वीपृथ्वीममतिरुजानआनृभ्योमर्तभोजनंसुषान् ॥ २ ॥

उत् । ऊँ इति । तिष्ठ । सवितरिति । श्रुधि । अस्य । हिरण्यपाणे ।

प्रभृत्तौ । ऋतस्य । वि । उर्वाम् । पृथ्वाम् । अमतिम् ।

सृजानः । आ । नृभ्यः । मर्तभोजनम् । सुषानः ॥ २ ॥

हे सवितः सर्वस्य मेरयित्वा त्वं उत्तिष्ठ ऊर्ध्वगच्छ ततः हिरण्यपाणे हेसुवर्णहस्त त्वं अ-
स्मदीप्सितप्रदानाय ऋतस्य यत्तस्य प्रभृत्तौ प्रणयने अस्य अस्मदीयमिदं स्तोत्रं श्रुधि शृणु उ-
डितिपूरणः कीदृशस्तवं उर्वीं विस्तीर्णां पृथ्वीं प्रथितां अमतिं रूपं प्रभा विसृजानोविसृजन् नृ-
भ्योनेतृभ्यः स्तोत्रभ्यः सर्वभोजनं मनुष्याणां भोगयोग्यं धनं आसुषानः मेरयन् एवंभूतस्त्वं
इदं स्तोत्रं शृण्वतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अपिष्टुतःसवितादेवोअस्तुयमाचिद्विश्वेवसंवोगृणन्ति ।
 सनःस्तोमांश्चमस्यश्चनोधाद्विश्वेभिःपातुपायुभिर्निसूरीन् ॥ ३ ॥
 अपि । स्तुतः । सविता । देवः । अस्तु । यम् । आ । चित् ।
 विश्वे । वसंवः । गृणन्ति । सः । नः । स्तोमान् । नमस्यः । चनः ।
 धात् । विश्वेभिः । पातु । पायुभिः । नि । सूरीन् ॥ ३ ॥

अपिच सवितादेवः अस्माभिः स्तुतोस्तु अस्मदीयाः स्तुतीः शृणोतिवार्थः विश्वे व-
 सवश्चिद् सर्वदेवा अपि यंसवितारं आगृणन्ति अभिष्टुवन्ति नमस्यः सर्वैर्नमस्करणीयः सदे-
 वः स्तोमान् नोस्मदीयानि स्तोत्राणिच नः अन्नं धाव दधातु अन्नफलानिकरोतु विश्वेभिर्वि-
 श्वैः सर्वैः पायुभिः पालनैः सूरीन् स्तोतुन् अस्मान् निपातु नितरां पालयतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अभियदेव्यदिनिर्गुणातिसर्वदेवस्यसवितुर्जुपाणा ।
 अत्रिसन्नाजोवरुणोऽगृणन्त्यभिमित्रासोअर्यमासजोपाः ॥ ४ ॥
 अत्रि । यम् । देवी । अदितिः । गृणाति । सवम् । देवस्य ।
 सवितुः । जुपाणा । अत्रि । सन्नाजः । वरुणः । गृणन्ति ।
 अत्रि । मित्रासः । अर्यमा । सजोपाः ॥ ४ ॥

देवी चोत्तमाना अदितिरदीना देवमावायंसवितारं अभिगृणाति अभिष्टोति कीदृशी
 सवितुर्देवस्यैव सर्वं प्रसवमनुतां जुपाणा सेवमाना सन्नाजः सम्प्रग्राजमानाः वरुणः उपलक्ष-
 णमेतद् वरुणादयोदेवाः यंसवितारमभिगृणन्ति अभिष्टुवन्ति मित्रासोमित्रादयश्च सजोपाः
 समानमीतिः अर्यमा एतत्संज्ञकोदेवश्च यमभिगृणन्ति सनः स्तोमांश्चनोधादिति पूर्वैयर्चासं-
 बन्धः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अभियेमिथोवनुपःसपन्तेरातिदिवोरातिपाचःपृथिव्याः ।
 अहिर्वुध्र्यउतनःशृणोतुवस्तुज्येकधेनुभिर्निपातु ॥ ५ ॥

अ॒ग्नि॒ । ये । मि॒थः । व॒नु॒पः । सर्प॑न्ते । रा॒ति॒म् । दि॒वः ।

रा॒ति॒ऽसा॑चः । पृ॒थि॒व्याः । अ॒हिः । बु॒ध्न्यः । उ॒त । नः ।

शृ॒णो॒तु । व॒रु॒न्नी । ए॒क॒धे॒नु॒ऽग्निः । नि । पा॒तु॥ ५ ॥

राविषाचोदानसेविनः वनुपः संभक्तारः ये यजयानाः मिथः परस्परं संहताभूत्वा सवितारं अजितक्षय सपन्ते परिचरन्ति कीदृशं दिवोद्युलोकस्य पृथिव्याभूमेश्च रातिं मित्रभूतं उतापिच अहिर्बुध्न्यः सुभेन्तरिक्षे भवोबुध्न्यः एदीत्यहिः एतत्तद्द्वयाभिधेयमध्यमस्थानोऽग्निः अहिर्बुध्न्यस्त्युच्यते सवितुर्विजभूतः सोषि तेषां नोत्साकं सवितृविषयं स्तोत्रं शृणोतु तथा वरुन्नीवाग्देवी च सवितृसहितासपी एकधेनुभिर्मुख्याभिर्गोभिः निपातु नितरामस्मान् पालयतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒नु॒त॒न्नो॒जा॒स्पति॑र्भ॒सी॒ष्ट॒रत्न॑दे॒वस्य॑स॒वितु॑र्र॒यानः॑ ।

भ॒ग॒म॒ग्नो॒र्वसे॑जोह॒वीति॑भ॒ग॒म॒नु॒ग्रो॒अ॒र्ध॒याति॑रत्न॒म् ॥ ६ ॥

अ॒नु॒ । तत् । नः । जाःप॑तिः । मं॒सी॒ष्ट । रत्न॑म् । दे॒वस्य॑ । स॒वि॒तुः ।

इ॒यानः॑ । भ॒ग॒म् । उ॒ग्रः । अ॒र्ध॒से । जोह॑वीति । भ॒ग॒म् । अ॒नु॒पः ।

अ॒र्ध॒ । या॒ति॒ । रत्न॑म् ॥ ६ ॥

इयानः अत्साभिर्याच्यमानः जास्पतिः प्रजानां पालकः सविवादेयः सवितुर्देवस्य स्वस्य संबन्धिरत्नं रमणीयं त्व प्रसिद्धं धनं नोत्साकं अनुभंसीष्ट अनुमन्यतां उग्रभोजस्वी स्तोता भगं भजनीयं सवितारं भगसंज्ञकं देवं वा अवसे नोत्साकं रक्षणाय जोहवीति भृशं ह्वयति अथापिच अनुग्रः असमर्थः स्तोता भगमेवत्संज्ञकं सवितारं वा रत्नं रमणीयं तत्प्रसिद्धं धनं याति याचते ॥ ६ ॥

वैश्वदेवपर्वणि वाजिनस्य हविषः शंनोभवन्तित्यादिके द्वेयान्मानुवाक्ये सूत्रितं च—शंनोभवन्तुवाजिनोहवेषु वाजेवाजेवतवाजिनो न इत्यूर्ध्वञ्जुरनवानं यान्पापिवि ।

तैषा सप्तमी—

शं॒नो॒भव॑न्तुवा॒जिनो॒हवे॑षुदे॒वता॑तामि॒तद्र॑वःस्व॒र्काः ।

ज॒म्भ॒य॒न्तो॒द्वि॒ष्टक॑र॒क्षांसि॑स॒ने॒म्य॒स्मर्द्यु॑यव॒न्नमी॑वाः ॥ ७ ॥

शम् । नः । भवन्तु । वाजिनः । हवेषु । देवज्ञाता । मितद्रवः ।
सुहृअर्काः । जम्भार्यन्तः । अहिम् । वृकम् । रक्षांसि । सनेमि ।
अस्मत् । युयवन् । अमीवाः ॥ ७ ॥

देवतावा देवतातौ यज्ञे हवेष्वस्मदीयेषु स्तोत्रेषु मितद्रवः मितद्रवणाः मितमाणाः स्वर्काः
शोभनानाः वाजिनः एतदभिधायकादेवाः नोस्मार्कं शं सुसाय भवन्तु अपिच अहिं आगत्य
हन्तारं वृकं वसूनामादातारं चौरमितिशेषः रक्षांसिच जंभयन्तोहिंसन्तोवाजिनोदेवाः सनेमि
पुराणनामितव पुरातनाः अमीवाः रोगान् अस्मदस्मत्तः युयवन् पृथक्कुर्वन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वाजेवाजेवतवाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृताः ।
अस्य मध्वः पिवत मादयध्वं तृतायां पथिभिर्देवयानैः ॥ ८ ॥ ५ ॥
वाजेऽवाजे । अवत । वाजिनः । नः । धनेषु । विप्राः । अमृताः ।
ऋतज्ञाः । अस्य । मध्वः । पिवत । मादयध्वम् । तृताः । यात ।
पथिभिः । देवयानैः ॥ ८ ॥ ५ ॥

हे वाजिनः एतन्नामकादेवाः विप्राः मेधाविनः अमृता अमरणधर्माणः ऋतज्ञाः सत्यं
जानन्तः एयं भूताः सन्तोयूर्यं वाजेवाजे सर्वेषु युद्धेषु नोस्मान् धनेषु धननिमित्तेषु अवत पाल-
यव ततोयूर्यं अस्य मध्वः मधुरोपेतमिधं सोमं पिवत सोमपानानन्तरं मादयध्वं दूर्यं तृताभवत
ततस्तृतायूर्यं देवयानैः देवगमनसाधनैः पथिभिर्मार्गेयाति गच्छत ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे पंचमोऽवर्गः ॥ ५ ॥

ऊर्ध्वोअग्निरिति सप्तमं पदं सूक्तं यसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं ऊर्ध्वःसप्तवैश्वदेवं त्वित्य-
नुक्रमणिका । सूक्तविनियोगोल्लेखिकः । द्वितीयेल्लन्दोमे प्रउगशस्त्रे ऊर्ध्वोअग्निरिति वैश्वदेवस्तृचः
सूक्तिर्वच—ऊर्ध्वोअग्निःसुपर्विस्वोअश्रेदुवस्यानःसप्तस्वतीजुषाणेति प्रउगमिति ।

तत्र प्रथमा—

ऊर्ध्वोअग्निःसुमार्तिवस्वोअश्रेत्यतीचीजूर्णिर्देवतातिमेति ।
भेजातेअर्द्धार्येवृषन्थामृतं होतानं इषितोऽर्थजाति ॥ १ ॥

ऊर्ध्वः । अग्निः । सु॒ष्टु॒मि॒त् । वस्वः । अ॒ग्ने॒त् । प्र॒ता॒ची । जू॒र्णिः ।
 दे॒व॒श्ता॒ति॒म् । ए॒ति॒ । भे॒जा॒ते॒ इति॑ । अ॒द्री॒ इति॑ । र॒थ्या॑इ॒व ।
 प॒न्या॒म् । ऋ॒तम् । हो॒ता । नः । इ॒पि॒तः । य॒जा॒ति॒ ॥ १ ॥

अग्निरंगनादिगुणविशिष्टः ऊर्ध्वं उद्गमनः सन् पस्वोवासकस्य स्तोतुः सुमतिं अस्मदीयां शोभनांस्तुतिं अग्नेव श्रयतु सेवतां पवीची अभिमुखी जूर्णिः सर्वासां प्रजानां जरयित्री उपोदेयता देवतार्तिं यज्ञमेति गच्छति अद्री आद्रियन्तौ अद्वावन्तौ पवीयजमानौ पंथां पंथानं यज्ञमार्गं रथ्येव रथिनाविव भेजाते सेवाते तथा इपितः संमेषिवो नोऽस्मदीयोहोवा ऋतं यज्ञं यजाति यजतु करोत्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्र॒वा॒वृ॒जे॒सु॒प्र॒या॒य॒र्हि॒रे॒पा॒मा॒वि॒श॒प॒ती॒व॒वी॒रि॒टि॒द्या॒ते ।
 वि॒शाम॑क्तो॒रु॒प॒स॒ पूर्व॑हू॒तौ वा॒यु॒ पू॒पा॒स्व॒स्तये॑ नि॒यु॒त्वा॒न् ॥ २ ॥
 प्र । वृ॒ज॒े । सु॒ष्टु॒प्र॒याः । व॒र्हिः । ए॒पाम् । आ । वि॒श॒प॒ती॒इ॒वेति॑
 वि॒श॒प॒ती॒इ॒व । वी॒रि॒टि॒ । इ॒द्या॒ते॒ इति॑ । वि॒शाम् । अ॒क्तोः । उ॒प॒सः ।
 पूर्व॑हू॒तौ । वा॒युः । पू॒पा । स्त॒स्तये॑ । नि॒यु॒त्वा॒न् ॥ २ ॥

एषां यजमानानां सवन्वि सुप्रयाः शोभनाभेन युक्तं वर्हिः कुशमयं प्रवृज्जे प्रवृज्यते आसाद्यते इत्यर्थः विशपतीव इवेतीदानीमर्थे इदानीं अस्मदीयानां प्रजानां पाठकौ नियुत्वान् नियुच्छन्नेन वदवाउच्यन्ते तद्वान् वायुः पूपाश्च विशां प्रजातां स्वस्तये क्षेमाय अक्तोः राधेः संबन्धिन्याउपसः सराशाव पूर्वहूतो पूर्वस्मिन्नाहूनेसति वीरिटेन्तरिक्षे आ इयाते आगच्छतां यद्वा विशपतीवेत्युपमा विशां मनुष्याणां वीरिटे गणे विशपतीव राजानौ यथा गच्छतां तद्वद अस्मिन्पक्षे विशामित्युभयत्र संगम्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ज॒म॒या॒अ॒त्र॒व॒स॒वो॒रन्त॑दे॒वा॒उ॒रा॒व॒न्त॑रि॒क्षे॒म॒ज॑य॒न्त॒शु॒भ्राः ।
 अ॒र्वा॒क्प॒थ॒रु॒अ॒यः॑रु॒णु॒ध्वं॑ श्रो॒ता॑दू॒त॒स्य॑ज॒ग्मु॒पो॒नो॒अ॒स्य ॥ ३ ॥

ज्मयाः । अत्र । वसवः । रन्त । देवाः । उरौ । अन्तरिक्षे ।

मर्जयन्त । शुभाः । अर्वाक् । पथः । उरुह्वयः ।

कृणुध्वम् । श्रोत । दूतस्य । जग्मुपः । नः । अस्य ॥ ३ ॥

वसवो वसुसंज्ञकोदेवाः अत्रास्मिन्यज्ञे ज्मयाः पृथिव्यां रन्त रमयन्तां उरौ विस्तीर्णे अन्तरिक्षे स्थिताः शुभाः दीप्यमानाः मरुतश्च मर्जयन्त परिचर्यन्ते । हे उरुह्वयः पशून्तु गमनाः वसवो मरुतश्च यूयं पथः युष्मदीयान् मार्गान् अर्वागस्मदभिमुखं यथा भवति तथा कृणुध्वं कुरुत अपिच यूयं जग्मुपः युष्मान् प्रतिगतवतः नोस्मदीयस्य अस्य दूतस्याग्नेराह्वानं श्रोत शृणुत अग्निर्हि यजमानानां दूतः सन् देवानाह्वयतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तेहि यज्ञे पुं यज्ञियांस ऊमाः सधस्थं विश्वे अभिसन्ति देवाः ।

ताँ अध्वर उशतो यक्ष्यग्ने श्रुष्टी भगं नासं त्यापुरं न्धिम् ॥ ४ ॥

ते । हि । यज्ञे पुं । यज्ञियांसः । ऊमाः । सधस्थम् । विश्वे ।

अभि । सन्ति । देवाः । तान् । अध्वरे । उशतः । यक्षि । अग्ने ।

श्रुष्टी । भगम् । नासं त्या । पुरं न्धिम् ॥ ४ ॥

यज्ञेषु यागेषु तेहि ते त्वत् प्रसिद्धाः यज्ञियांसो यज्ञार्हाः ऊमारक्षकाः विश्वे सर्वे देवाः सधस्थं सहस्थानं अभि सन्ति अभिभवन्ति आक्रामन्ति हे अग्ने अध्वरे अस्मदीये यज्ञे उशतः कामयमानान् तान् देवान् यक्षि यज । तथा श्रुष्टी क्षिपनामैतत् क्षिपं भगं एव तत्संज्ञकं देवं नासं त्या नासत्यौ अश्विनौ च पुरधिं पुरुषां ध्यातारमिन्द्रं च यज ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आग्ने गिरो दिव आर्पृथिव्या मित्रं व हवर्षुण मिन्द्रं मग्निम् ।

आर्यं मणमदिर्नि विष्णु मे पांसं रस्वती मरुतो मादयन्ताम् ॥ ५ ॥

आ । अग्ने । गिरः । दिवः । आ । पृथिव्याः । मित्रम् । वह् ।
वरुणम् । इन्द्रम् । अग्निम् । आ । अर्यमणम् । अदितिम् ।
विष्णुम् । एषाम् । सरस्वती । मरुतः । मादयन्ताम् ॥ ५ ॥

हे अग्ने त्वं दिवः द्युलोकात् सकाशात् गिरः गरीयान् स्तुत्यान् देवान् अस्मदीयं यत्
मति आवह आह्वानं कुरु पृथिव्याः अन्तरिक्षाच्च आवह कान् देवानिति तदुच्यते मित्रं
एतत्संज्ञकं वरुणं च इन्द्रं च देवेषु देवतास्वरूपेणावस्थितं चाग्निं अर्यमणमेतत्संज्ञकं अदिति-
मदीनां पृथ्वां च विष्णुं च एवंभूतान् देवान् एषामस्माकं यजमानानामर्थाय आवह सरस्वती
वाग्देवता च मरुतश्च मादयन्तां अस्मदीयैः स्तोत्रैर्हविर्भिश्च मायन्तु ॥ ५ ॥

अथ पठौ-

रुरेहव्यममतिभिर्यज्ञियांनानक्षत्काममर्त्यानामासिन्वन् ।
धातारयिमविदस्यंसदासांसक्षीमहिषुज्येभिर्नुदेवैः ॥ ६ ॥
रुरे । हव्यम् । मतिभिः । यज्ञियांनाम् । नक्षत् । कामम् ।
मर्त्यानाम् । असिन्वन् । धात । रयिम् । अविदस्यम् ।
सदासाम् । सक्षीमहि । युज्येभिः । नु । देवैः ॥ ६ ॥

यज्ञिपानां चतुर्थ्यर्थपठौ यज्ञार्हेश्योदेवेभ्यः मतिभिः अस्मदीयाभिः स्तुतिभिः राह ह-
व्यं हविः रुरे अस्माभिर्दीयते मर्त्यानां मनुष्याणां अस्माकं काममभिलाषं असिन्वन् अपदि-
यन् अग्निर्नक्षद् अस्मदीयं यत्सं ज्ञायामोतु । हे देवाः यूयं अविदस्यं अनुपक्षणीयं सदासां सर्व-
दा संभजनीयं रयिं धनं धाव अस्मभ्यंदत्त नु अद्य वयं युज्येभिः सहायभूतैः इह यज्ञे सप्ता-
गैर्देवैः सक्षीमहि यद्वा नुद्विषमार्थं युज्येभिर्गन्धुगिरिवदेवैः सक्षीमहि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

नूरोदसीअभिष्टुतेवसिष्ठैर्कृतावानोवरुणोमित्रोअग्निः ।
यच्छन्तुचन्द्राउपमन्त्रोअर्कयूपपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ७ ॥ ६ ॥
नु । रोदसी इति । अग्निस्तुते इत्यग्निश्स्तुते । वसिष्ठैः ।
ऋतश्चानः । वरुणः । मित्रः । अग्निः । यच्छन्तु । चन्द्राः । उपमन्त्रम् ।
नः । अर्कम् । यूपम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ ६ ॥

नु अय रोदसीं यावाप्रथिव्यौ वसिष्ठैरस्माभिः पूजार्थं बहुवचनं अभिष्टुते अभितः सर्वतः स्तुते अभूतां तथा कृतावानः अस्माभिः क्रियमाणैर्धर्मैरुपेतोवरुणो मित्रः अग्निश्च एवंभूता देवाः अस्माभिरभिष्टुता आसन् चन्द्राः आह्लादका देवाः नोस्मभ्यं अर्कमर्चनीयमन्नं उपमं सर्वोत्कृष्टं यच्छन्तु ददतु सूक्तेप्रविषादिताये देवास्ते सर्वे यूयं नोस्मान् स्वस्तिभिः अविनाशैः सदा सर्वदा पात पातयत ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य चतुर्थे पद्योऽवर्गः ॥ ६ ॥

ओश्रुष्टिरिति सप्तमं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं धेष्टुर्भ वैश्वदेवं ओश्रुष्टिरित्यनुकान्तं विनियोगोऽङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

ओश्रुष्टिर्विदध्याऽसमेतुप्रतिस्तोमं दधीमहि तुराणाम् ।
यदध्रदेवः सविता सुवाति स्याम अस्परत्निनो विभागे ॥ १ ॥

ओ इति । श्रुष्टिः । विदध्या । सम । एतु । प्रति । स्तोमम् ।
दधीमहि । तुराणाम् । यत् । अय । देवः । सविता ।
सुवाति । स्याम । अस्थ । रत्निनः । विभागे ॥ १ ॥

हे देवाः विदध्या विदधेन त्वदीयेन चित्तेन संपाद्या श्रुष्टिः सुखं अस्यान् ओ आसमेतु आगच्छतु अथवा श्रुष्टिर्वेगवती विदध्या विदधे यत्ते क्रियमाणा अस्वदीयास्तुतिः युष्मानाम् च-
तु वयं तुराणां वेगवतां देवानां स्तोमं स्तोमं प्रति दधीमहि कुर्यामहि अघेदानीं सपिता देवः य-
द्धनं सुवाति अस्मभ्यं प्रेरयेत् रत्निनोरमणीयधनवतः अस्य सवितुस्तस्य धनस्य विभागे दा-
ने स्याम वयं भवेम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मित्रस्तन्नोवरुणो रोदसी चक्षुर्भक्तमिन्द्रो अर्यमा ददातु ।
दिदेष्टुर्देव्यदितरिक्वणो वायुश्च यज्ञियुवैतेभ्यश्च ॥ २ ॥

मित्रः । तत् । नः । वरुणः । रोदसी इति । च । द्युभक्तम् ।
इन्द्रः । अर्यमा । ददातु । दिदैष्टु । देवी । अदितिः । रेक्णः ।
वायुः । च । यत् । नियुर्वैते इति नियुर्वैते । भगः । च ॥ २ ॥

मिश्रोदेवः नोस्मभ्यं तव प्रसिद्धं धनं ददातु प्रयच्छतु तथा वरुणोददातु रोदसी च द्या-
वापृथिव्यौ च दत्तां तथा इन्द्रः द्युभक्तं द्युभिः द्योतमानैः स्तोतृभिः सेवितं तद्धनं ददातु अर्य-
मा च ददातु तथा अदितिर्देवी रेक्णोर्धनं दिदैष्टु तद्धनमस्मभ्यं दिशतु वायुश्च भगश्च उभौ
देवौ यद्धनं नियुर्वैते अस्मान्नितरां योजयेतां तद्धनमिति पूर्वैणसंबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सैदुग्रोअस्तुमरुतःसशुष्मीयंमर्त्यपृषदश्वाअवाथ ।
उतेमग्निःसरस्वतीजुनन्तिनतस्यराय.पर्येतास्ति ॥ ३ ॥
सः । इत् । उपः । अस्तु । मरुतः । सः । शुष्मी । यम् ।
मर्त्यम् । पृषत्तुअश्वाः । अवाथ । उत । ईम् । अग्निः । सरस्वती ।
जुनन्ति । न । तस्य । रायः । परित्ता । अस्ति ॥ ३ ॥

हे पृषदश्वाः पृषच्छब्देन केचिन्मृगविशेषाउच्यन्ते तेष्वश्वावाहायेषां ते एवभूता हे म-
रुतोरुग्रपुत्रादेवाः मूयं मर्त्यं मरणधर्माणं यं यजमानं अवाथ पाठ्यते सेत् स एव यजमानः
उग्रःअस्तु ओजस्वीभवतु तथा सशुष्मी बलवान् भवतु तथा उवापिच अग्निरंगनादिगुणपु-
त्रोदेवः सरस्वती वाग्देवता चेत्याद्याः सर्वदेवा इमेन यजमानं जुनन्ति प्रवर्तयन्ति तस्य यज-
मानस्य संबन्धिभोरायोधनस्य कश्चिदपि पर्येता परिगन्ता नास्ति नाशको नभवतीत्यर्थः ॥३॥

अथ चतुर्थी—

अयंहिनेतावरुणऋतस्यमित्रोराजानोअर्यमापोधुः ।
सुहृवादेव्यदितिरनुर्वानोअंहोअतिर्पर्पञरिष्टान् ॥ ४ ॥
अयम् । हि । नेता । वरुणः । ऋतस्य । मित्रः । राजानः ।
अर्यमा । अपः । धुरिति धुः । सुहृवा । देवी । अदितिः ।
अनुर्वा । ते । नः । अंहः । अति । पर्पन् । अरिष्टान् ॥ ४ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्यवा नेता प्रापयिता अयं हि अयं खलु वरुणश्च मित्रश्च अयं मा-
च एते राजानः समर्था देवाः अपः अस्मदीयं यज्ञादिलक्षणं कर्म धुः अधुः दधति अनर्वा के-
नाप्यप्रतिगता देवी द्योतमाना अदितिरदीना देवमावा सुहवा शोभनाह्वाना भवति ते वरु-
णादयो देवाः अरिष्ठानवाधितान् सत्वो नोऽस्मान् अंहोदुरितं अविप्रर्षन् अविप्रारयन्तु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अस्य देवस्य मीळुपो वया विष्णोरेपस्य प्रभुथे हविर्भिः ।
विदे हि रुद्रो रुद्रियं महित्वं यासिष्टं वर्तिरश्विनो बिरावत् ॥ ५ ॥

अस्य । देवस्य । मीळुपः । वयाः । विष्णोः । एपस्य ।
प्रभुथे । हविः । भिः । विदे । हि । रुद्रः । रुद्रियम् ।
महित्वम् । यासिष्टम् । वर्तिः । अश्विनौ । बिरावत् ॥ ५ ॥

प्रभुथे हविर्भिर्हवीरूपैरन्नैरेषस्य प्रापणीयस्य मीळुपः कामानां सेकः विष्णोः सधैदेवा-
त्मकस्य अस्य देवस्य विष्णुः सर्वदेवता इति श्रुतेः । अन्ये देवाः वयाः शास्ता इव भवन्ति रुद्रो दे-
वः रुद्रियं रुद्रसंबन्धिसुखं महित्वं महत्त्वं च विदे हि अस्मान् प्रापयति खलु अपि च हे अश्वि-
नौ देवौ युवां बिरावत् हविलक्षणानयुक्तं वार्तिरस्मदीयं गृहं यासिष्टं अयासिष्टं आगच्छतं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

मात्रं पूषन्नाघृणइरस्यो वरून्नीयद्रातिपाचश्च रासन् ।
मयो भुवो नो अर्वन्तो निपान्तु हृष्टिं परिज्मा वातो ददातु ॥ ६ ॥

मा । अत्र । पूषन् । आघृणे । इरस्यः । वरून्नी । यत् ।
रातिः साचः । च । रासन् । मयः । भुवः । नः । अर्वन्तः । नि ।
पान्तु । हृष्टिम् । परिज्मा । वातः । ददातु ॥ ६ ॥

हे आघृणे प्रापयति एवं भूव हे पूषन् देव अत्रास्मिन् दाने मा इरस्यः विघातं मारुथाः
वरून्नी सर्वैर्धरणीया सरस्वतीरातिपाचश्च राविर्दानं तस्य संभ्रज्यो देवपत्न्यश्च यद्धनं रासन् अ-

स्पर्शं प्रयच्छेयुः अत्र मारुत्यादिति पूर्वेणसंबन्धः किंच मयोभुवः सुतस्यभाषकाः अर्वन्तोग-
च्छन्तोदेवाः नोस्मान्निपातु नितरांपालयन्तु परिज्मा परितोगन्वा वातोत्तापुः वृष्टिं वृष्टिलक्षणमु-
दकं ददातु प्रयच्छत्वस्पर्श ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नूरोदंसीअभिधुतेवसिष्ठैऋतावानोरुणोमित्रोअग्निः ।

यच्छन्तुचन्द्राउपमजोअर्कयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥७॥ ७ ॥

नु । रोदंसी इति । अभिस्तुते इत्यभिस्तुति । वसिष्ठैः । ऋतश्चानः ।

वरुणः । मित्रः । अग्निः । यच्छन्तु । चन्द्राः । उपमजम् । नः ।

अर्कम् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ ७ ॥

पूर्वव्याख्यातेयं अक्षरार्थस्तु द्यावापृथिव्यौ वरुणादयोदेवाश्च वसिष्ठैरस्माभिरभिष्टुताभ-
वन्ति पूर्वभूता आह्लादकादेवाः सर्वोत्कृष्टमजं अस्मभ्य ददतु अस्मिन् सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे
देवा यूयं कल्याणैरस्मान् सर्वदा पालयत ॥ ७ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रातरग्निमिति सप्तमं सूक्तं अत्रानुक्रमणिका—प्रातर्भावं जगत्यापालिगोक्तदेवता-
त्योपस्येति । वसिष्ठकपिः आयाजगवी शिष्टास्त्रिष्टुभ आयाअग्नीन्द्रादिदेवत्या द्वितीयायाः
पंचभ्रमदेवत्याः सप्तमुग्गेदेवत्या । अमकेचिदाहुः—निवेष्टुकागोरोगार्ते भगसूक्तं जपेत्तदा । नि-
वेशविशतिक्षिप्तं रेगैश्चपरिमुच्यतइति ।

तत्र प्रथमा—

प्रातरग्निप्रातरिन्द्रहवामहेप्रातर्भिन्नावरुणाप्रातरश्विना ।

प्रातर्भगपूषणब्रह्मणस्पतिप्रातःसोममुतरुद्रं हुवेम ॥ १ ॥

प्रातः । अग्निम् । प्रातः । इन्द्रम् । हवामहे । प्रातः । मिन्नावरुणा ।

प्रातः । अश्विना । प्रातः । भगम् । पूषणम् । ब्रह्मणः ।

पतिम् । प्रातः । सोमम् । उत । रुद्रम् । हुवेम ॥ १ ॥

प्रातरुपःकाले अग्निदेवं हवामहे वयं स्तोतार आह्वयामः तथा प्रातःकाले इन्द्रं हवामहे तथा मित्रावरुणौ अहोरात्राभिमानिनौ देवौ प्रातर्वयं हवामहे तथा अश्विनौ देवानां भिषजौ प्रातर्वयं हवामहे तथा प्रातर्भगं देवं पूषणं देवं व्रक्षणास्पतिं मंत्राभिमानिनमेवत्संज्ञकं च आह्वयामः तथा प्रातः सोममेवत्संज्ञकं देवं उतापि च रुद्रं देवं च हुवेम आह्वयामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रा॒तर्जितं॑भ॒गमु॒ग्रं॑हु॒वेम॒व्यं॑पु॒त्रम॒दिते॒र्योर्वि॒ध॒र्ता ।

आ॒ध्रश्चि॒द्यंम॒न्य॒मानस्तुर॑श्चि॒द्राजा॑चि॒द्यंभ॒गंभ॒क्षीत्या॑ह ॥ २ ॥

प्रा॒तःऽजितं॑म् । भ॒गम् । उ॒पम् । हु॒वेम । व॒यम् । पु॒त्रम् ।

अ॒दितेः । यः । वि॒ध॒र्ता । आ॒ध्रः । चि॒त् । यम् । म॒न्य॒मानः ।

तुरः । चि॒त् । राजा॑ । चि॒त् । यम् । भ॒गम् । भ॒क्षि । इति॑ । आ॒ह ॥ २ ॥

योभगोदेवः विधर्ता विश्वस्पजगतोधारकः जितं जयशीलं उग्रं उर्ध्वं अदितेः पुत्रं भगं देवं प्रातःकालेव वयं हुवेम आह्वयामः । आध्रश्चिदस्मिन्नपि स्तोत्रा यं भगं देवं मन्यमानः स्तुवन् भगं भजनीयं धनं भक्षि भज विभज महं देहिइत्याह ववीति तुरश्चिदस्मिन्नपि तुरतिर्गतिकर्मा प्राप्तधनोपि राजाचिदस्मिन्नपि जनः यं भगं देवं भजनीयं धनं महं भक्षि देहीत्याह तं भगं प्रातरेव वयं हुवेमेति संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

भ॒गप्र॒णेत्स॑त्स॒त्यरा॒धोभ॒गेमां॑धि॒यमु॒द॒वा॒द॒दन्तः॑ ।

भ॒गप्र॒णोज॑न॒यगो॒भिर॒श्वैर्भ॒गप्र॒नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑स्याम ॥ ३ ॥

भ॒गम् । प्र॒नेत्स॑त्स॒त्यरा॒धः । भ॒गम् । स॒त्य॒धनो॑सि । इ॒मा॒म् ।

धि॒यम् । उ॒त् । अ॒व । द॒द॒न्तः । नृः । भ॒गम् । प्र । नृः । ज॒न॒य ।

गो॒भिः । अ॒श्वैः । भ॒गम् । प्र । नृ॒वन्तः । नृ॒वन्तः । स्या॒म॥ ३ ॥

हे भगदेव त्वं प्रणेतः प्रकर्षेणनेतासि तादृशप्रणेतः हे भग त्वं सत्यराधः सत्यधनोसि तादृशसत्यराधः हे भग त्वं नोत्सर्ग्यं ददस्व कामान् प्रयच्छस्व इमामस्मदीयां धियं स्तुतिं उदव

उद्रक्ष सफलपुष्पांकुरु । हे भग त्वं गोभिरग्नैश्चनोस्मान् प्रजनय मोद्भूतान् कुरु हे भग त्वत्प-
सादाव वयं नृभिर्नैवृभिः पुत्रादिभिर्नृवन्तः मनुष्यवन्तः प्रस्याम प्रभवेम ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उ॒ते॒दा॒नीं॒भ॒ग॒व॒न्तः॒स्या॒मो॒त॒प्र॒पि॒त्व॒उ॒त॒म॒ध्ये॒अ॒ह्ना॒म् ।

उ॒तो॒दि॒ता॒म॒घ॒व॒न्त्सूर्य॑स्य॒व॒यं॒दे॒वा॒नां॑सु॒म॒तौ॒स्या॒म ॥ ४ ॥

उ॒त । इ॒दा॒नी॒म् । भ॒ग॒व॒न्तः । स्या॒म । उ॒त । प्र॒पि॒त्वे । उ॒त ।

म॒ध्ये । अ॒ह्ना॒म् । उ॒त । उ॒त्त॒र॒इ॒ता । म॒घ॒व॒न् । सूर्य॑स्य ।

व॒यम् । दे॒वा॒ना॒म् । सु॒म॒तौ । स्या॒म ॥ ४ ॥

उतापिच इदानीं वयं भगवन्तः स्याम हे भग भगेन त्वया स्वामिनायुक्ता भवेम यद्वा
भगवन्तो धनवन्तः स्याम उतापिच प्रपित्वे अह्नां प्राप्ते पूर्वाह्ने भगवन्तः स्याम उतापिच अह्नां
दिवराणां मध्ये मध्याह्ने भगवन्तः स्याम उतापिच हे मघवन् धनवन् भगदेव सूर्यस्य सर्वस्य
भेरकस्य देवस्य उदिता उदितो उदये सति वयं त्वदनुग्रहात् देवानामिन्द्रादीनां सुमतो अनुग्र-
हबुद्धौ स्याम भवेम ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

भ॒ग॒ए॒व॒भ॒ग॒वो॑अ॒स्तु॒दे॒वा॒स्ते॒न॒व॒यं॑भ॒ग॒व॒न्तः॒स्या॒म ।

तं॒त्वा॒भ॒ग॒सर्व॑द॒जो॒ह॒वी॒ति॒स॒नो॑भ॒ग॒पु॒र॒ए॒ता॒भ॒वे॒ह ॥ ५ ॥

भ॒गः । ए॒व । भ॒ग॒व॒न् । अ॒स्तु । दे॒वाः । ते॒न । व॒यम् ।

भ॒ग॒व॒न्तः । स्या॒म । तम् । त्वा । भ॒ग । सर्वः । इ॒त् ।

जो॒ह॒वी॒ति॒ । सः । नः । भ॒ग । पु॒रः॒ए॒ता । भ॒व । उ॒ह ॥ ५ ॥

हे देवाः भगो देव एव भगवान् धनवानस्तु तेन भगेन देवेन वा वयं भगवन्तः स्याम ध-
नवन्तो भवेम हे भग त्वं प्रसिद्धं त्वा त्वां सर्वं इत् सर्वं एव जनः जोहवीति भरां पुनः पुनरां आह-
यति हे भगदेव स त्वं इहास्मिन् यज्ञे नोस्पाकं पुरस्ता पुरोगन्ता भव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

समध्वरायोपसोनमन्तदधिकारैवशुचयेपदाय ।
अर्वाचीनंवेसुविदंभग्नोरथमिवाश्वावाजिनआवहन्तु ॥ ६ ॥

सम् । अध्वराय । उपसः । नमन्तु । अधिकारैव । शुचये ।
पदाय । अर्वाचीनम् । वसुविदम् । भग्नम् । नः ।
रथम् । इव । अश्वाः । वाजिनः । आ । आवहन्तु ॥ ६ ॥

शुचये शुद्धाय गमनयोग्याय पदाय स्थानाय दधिकारैव यथा तथा अश्वः उपसोऽ-
पोदेवता अध्वराय अस्मदीयाय यागाय संनमन्त संगच्छन्तु वाजिनोपेयवन्तोऽश्वाः रथमिव र-
थं यथा तथा उपसः अर्वाचीनं अस्मदभिमुखं वसुविदं धनस्य प्राप्तकं भग्नं देवं नोस्मान् प्रति
आवहन्तु आनयन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अश्वावतीर्गोमतीर्नउपासोवीरवतीःसर्वमुच्छन्तुभद्राः ।
घृतदुहानाविश्वतःप्रपीतायूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ७ ॥ ८ ॥
अश्वःवतीः । गोःमतीः । नः । उपसः । वीरःवतीः । सर्वम् ।
उच्छन्तु । भद्राः । घृतम् । दुहानाः । विश्वतः । प्रपीताः ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ ८ ॥

भद्राः भजनीयाः उपसः उपोदेवता अश्वावतीरश्ववत्यः अश्वसहिताः सप्तयः गोमती-
र्गोमत्यश्च वीरवतीर्वीरवत्यः पुत्रादिजनोपेताश्च भग्न्यः नोस्मभ्यं सर्वं सर्वदा उच्छन्तु व्युच्छन्तु
नैशान्तमोविषासयन्तु । कोदृश्यः घृतमुदकं दुहानाः सिचंत्यः विश्वतः सर्वैर्युग्मैः प्रपीताः प्रवृद्धाः
एवंभूताउपसस्तम् उच्छन्तु अस्मिन्सूक्ते प्रतिपादिताः हे सर्वे देवाः यूयं नोस्मान् सदा सर्वदा
स्वस्तिभिः कल्याणैः पात पालयव ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य चतुर्थेऽष्टमो वर्गः ॥ ८ ॥

प्रब्रह्माणइति षष्ठ्यं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं अत्रानुक्रान्तं—प्रब्रह्माणः
पद्वैश्वदेवेति । सूक्तविनियोगोलङ्घिकः । तृतीये छन्दोमे प्रथमरासे प्रब्रह्माणइति वैश्वदेवस्तृचः
सत्रितंच—प्रब्रह्माणोअंगिरसोनक्षन्त सरस्वतीं देवयन्तोहवन्तइति ।

तत्र प्रथमा—

प्रब्रह्माणोअङ्गिरसोनक्षन्तप्रक्रन्दनुर्नमन्यस्यवेतु ।

प्रधेनवउदप्रुतो नवन्तयुज्यातामद्रीअध्वरस्यपेशः ॥ १ ॥

प्र । ब्रह्माणः । अङ्गिरसः । नक्षन्त । प्र । क्रन्दनुः । नमन्यस्य ।

वेतु । प्र । धेनवः । उदप्रुतः । नवन्त । युज्याताम् ।

अद्री इति । अध्वरस्य । पेशः ॥ १ ॥

प्रब्रह्माणः अंगिरसः एतन्नामकाक्रमयः प्रनक्षन्त सर्वव्यापुवन्तु क्रन्दनुः पर्जन्यः नभन्य-
स्य स्तोत्रस्य अस्मदीयं स्तोत्रं प्रवेतु प्रकर्षणेच्छतु धेनवः ग्रीणयिष्योनयः उदप्रुतः उदकानि
सिचत्यः प्रनवन्त संपन्तु अङ्गिरदीयन्तो पत्नीयजमानौ अध्वरस्य यज्ञस्य पेशः त्वं युज्यातां
योजयेतां ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुगस्तेअग्नेसनवित्तोअध्वायुक्ष्वासुतेहरितोरोहितश्च ।

येवासद्रुपारुपावीरुवाहोह्रुवेदेवानांजनिमानिसत्तः ॥ २ ॥

सुगः । ते । अग्ने । सनवित्तः । अध्वा । युक्ष्व । सुते ।

हरितः । रोहितः । च । ये । वा । सद्रुपः । अरुपाः । वीरुवाहः ।

ह्रुवे । देवानाम् । जनिमानि । सत्तः ॥ २ ॥

हे अग्ने सनवित्तः सनाधिरकालादारयलब्धः ते त्वदीयोध्वामार्गः सुगः सुदुर्गत-
व्योभवतु किं च हरितः श्यामवर्णाः रोहितश्च रोहितवर्णश्चेत्युभयविधाः येवा ये च ते त्वदीया-
अध्वाः सद्रुपः सद्रुपि यज्ञगृहे वीरुवाहः वीरं शूरं त्वां वहन्तः अरुपाः आरोचमानाभवन्ति तांश्च
ह्रुं सुयुक्त्वा त्वदीयेरथे सुदु संयोजय निसत्तः यज्ञगृहे निषण्णोऽहं होतासन् सुते अभिपुते सो-
मे सति देवानामिन्द्रादीनां जनिमानि जनान् संधान् ह्रुवे आह्वयामि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समुवोयज्ञंमहयन्मोभिःप्रहोतामन्द्रोरिरिचउपाके ।
यजस्वसुपुर्वणीकदेवानायज्ञियांमरमर्तिवदत्याः ॥ ३ ॥

सम् । ऊँ इति । वः । यज्ञम् । महयन् । नमःऽभिः । प्र । होता ।
मन्द्रः । रिरिचे । उपाके । यजस्व । सु । पुरु६अनीक ।
देवान् । आ । यज्ञियाम् । अरमर्तिम् । वदत्याः ॥ ३ ॥

हे देवाः धोयुष्माकं यज्ञं नमोभिर्नमस्कारैर्युक्ता इमेस्तोतारोवा यजमानावा समहयन् सम्पक् पूजयन्ति उइतिपूरकः मन्द्रः स्तुतिशीलः उपाके अस्माकं समीपे स्थितोऽस्मदीयोहोता प्ररिरिचे अन्येऽग्नोहोतृष्यः अतिरिच्यते हे यजमान त्वं देवान् सु सुपु यजस्व हे पुर्वणीक बहुतेजस्विनग्ने त्वं यज्ञियां यज्ञार्हां अरपतिं भूमिं आववृत्याः आववृष तथाचनिगमान्दरे-
आनोमहीमरमर्तिसजोपाइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदावीरस्यरेवतोदुरोणेस्योनशीरतिथिराचिकेतत् ।
सुप्रीतोअग्निःसुधितोदमआसविशेदातिवार्थमियत्यै ॥ ४ ॥

यदा । वीरस्य । रेवतः । दुरोणे । स्योनशीः । अतिथिः ।
आ६चिकेतत् । सु६प्रीतः । अग्निः । सु६धितः । दमे ।
आ । सः । विशे । दाति । वार्थम् । इयत्यै ॥ ४ ॥

अतिथिः सर्वेषामतिथिभूवोग्निः यदा वीरस्य वीरकस्य स्तोत्राणां प्रेरयितुः रेवतः ह-
विष्मतोयजमानस्य दुरोणे गृहे स्योनशीः सुखेन शयनीयः आचिकेतत् प्रज्ञायते अग्निः दमे
यज्ञगृहे सुधिवः आकारश्चार्थं सुनिहितश्च सुपु निहितः सन् यदा सुप्रीतोभवति तदा सोग्निः
इयत्यै उपगच्छत्यै विशे प्रजायै वार्थं वरणीयं धनं दाति ददाति प्रयच्छति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इमंनोअग्नेअध्वरंजुपस्वमरुत्स्विन्द्रेयशसंरुधीनः ।

आनक्तावर्हिंसदतामुपासोशन्तामित्रावरुणायजेह ॥ ५ ॥

इमम् । नः । अग्ने । अध्वरम् । जुपस्व । मरुत्सु । इन्द्रे ।

यशसम् । रुधि । नः । आ । नक्ता । वर्हिः । सदताम् ।

उपसा । उशन्ता । मित्रावरुणा । यज । इह ॥ ५ ॥

हे आने त्वं नोस्मदीयमिममध्वरं यज्ञं जुपस्व सेवस्व किंच मरुत्सु इन्द्रस्य सत्विभूतेषु देवेषु इन्द्रे च यशसं यशोयुक्तं हविर्लेक्षणान्वन्तं नोस्मदीयं यज्ञं हेअग्ने त्वं रुधि कुरु स्थापयेत्यर्थः । तथा नक्ता रात्रिश्च उपसा दिवश्च अहर्निशेइत्यर्थः वर्हिर्वर्हिषि कुशमये आसदतां उपविशतां अपि च हे अग्ने उशन्ता उशन्तौ यज्ञमिच्छन्तौ मित्रावरुणा मित्रावरुणौ देवौ इहास्मिन् यज्ञे यज पूजय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

एवाग्निंसहस्यं वसिष्ठोरायस्कांमोविश्वप्स्यस्यस्तौत् ।

इपर्यिपप्रथद्वाजंमस्मेयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६ ॥ १ ॥

एव । अग्निम् । सहस्यम् । वसिष्ठः । रायः । कामः । विश्वः । प्स्यस्य ।

स्तौत् । इपम् । रयिम् । प्रथत् । वाजम् । अस्मे इति ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ १ ॥

वसिष्ठः एवदारूपऋषिः रायस्कायः पश्वादिधनानीच्छन् एव एवमुक्तप्रकारेण सहस्रं सहोवर्त्तं तस्यपुत्रं तद्वन्तमितिवा अग्निं देवं विश्वप्स्यस्य पुरुषस्य धनस्य साधाय स्तौत् । इपंभूतोग्निः अस्मे अस्माभ्यं इपमन्नं रयिं धनं वाजं वलंच प्रथत् प्रथयतु दिस्तारयतु ददात्वित्यर्थः अस्मिन् सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवायूयं अस्मान् कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

प्रवोयज्ञोऽपि पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रेष्टुभं वैश्वदेवं प्रवोयज्ञेऽनुकान्तं सूक्त-
विनियोगोलैगिकः । प्रथमेष्टुभे प्रउगशास्त्रे प्रवोयज्ञोऽपि वैश्वदेवस्तृचः स्तुतिर्न च—प्रवोयज्ञे-
पुदेवयन्तो अर्चन् प्रक्षोदसाधायसासस्रपेति प्रउगमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवोयज्ञेपुदेवयन्तो अर्चन् द्यावा नमोऽग्निः पृथिवीद्वयम् ।

येषां ब्रह्माण्यसमानि विप्रा विष्वग् विधन्ति वनिनो नशाखाः ॥ १ ॥

प्र । वः । यज्ञेपु । देवद्वयन्तः । अर्चन् । द्यावा । नमः । अग्निः ।

पृथिवी इति । द्वयम् । येषाम् । ब्रह्माणि । असमानि । विप्राः ।

विष्वक् । विधन्ति । वनिनः । न । शाखाः ॥ १ ॥

देवयन्तो देवान्कामयमानाः विप्राः यज्ञेपुनमोऽग्निः स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा बोधुमान् हव्ये
अग्निमाहुं प्रार्चन् प्रार्चयन्ति प्रकर्षेणस्तुदन्ति द्यावा दिवं पृथिवीं भूमिं च स्तुवन्ति येषां वि-
माणां मेधाविनां असमानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि वनिनो नशाखाः वृक्षस्य शाखाः शाखा इव
विष्वक् विश्वतः विधन्ति विशेषेण गच्छन्ति ते विप्राः प्रार्चयन्ति पूर्वेण संनग्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रयज्ञा एतु हेत्वो न सप्तिरुद्यच्छ्वंसमनसो घृताचीः ।

स्तृणीतवर्हिर्ध्वराय साधूध्वं शोचीपि देवयूयस्थः ॥ २ ॥

प्र । यज्ञः । एतु । हेत्वः । न । सप्तिः । उत । यच्छ्वम् ।

सहमनसः । घृताचीः । स्तृणीत । वर्हिः । अध्वराय ।

साधु । ऊर्ध्वा । शोचीपि । देवयूयस्थः । अस्थुः ॥ २ ॥

अयमस्मदीयो यज्ञः प्रेतु देवान् प्रतिगच्छतु तत्र दृष्टान्तः—हेत्वो न सप्तिः शीघ्रगामी अश्वो-
यथा तद्वत् हे ऋत्विजः सर्वे यूयं समनसः सदृशमनस्काः सन्तः घृताचीः स्तुचः उद्यच्छ्वं
हस्ते उद्यम्य धारयत तथा अध्वराय यागं कर्तुं साधुसाधुकं वर्हिः कुशमयं स्तृणीत वेद्यां छा-
दयत हे अग्ने देवयूनि देवान् कामयमानानि त्वदीयानि शोचीप्यचीपि ऊर्ध्वा ऊर्ध्वमुत्तानि
अस्थुः तिष्ठन्तु ॥ २ ॥

अथ पंचमी-

इमंनोअग्नेअध्वरंजुपस्वमरुत्स्विन्द्रैयशसंकुधीनः ।

आनक्तावर्हिःसदतामुपासोशन्तामित्रावरुणायजेह ॥ ५ ॥

इमम् । नः । अग्ने । अध्वरम् । जुपस्व । मरुतइसु । इन्द्रै ।

यशसम् । रुधि । नः । आ । नक्ता । वर्हिः । सदताम् ।

उपसा । उशन्ता । मित्रावरुणा । यज । दुह ॥ ५ ॥

हे अग्ने त्वं नोऽस्मदीयमिममध्वरं यज्ञं जुपस्व सेवस्व किंच मरुतसु इन्द्रस्य सत्विभूतेषु देवेषु इन्द्रेण यशसं यशोयुक्तं हविर्लक्षणान्वन्तं नोऽस्मदीयं यज्ञं हेअग्ने त्वं रुधि कुरु स्थापयेत्यर्थः । तथा नक्ता रात्रिश्च उपसा दिवश्च अहर्निशेत्यर्थः वर्हिर्वर्हिषि कुशमये आसदतां उपविशतां अपि च हे अग्ने उशन्ता उशन्तौ यज्ञमिच्छन्तौ मित्रावरुणा मित्रावरुणौ देवौ इहास्मिन् यज्ञे यज पूजय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

एवाग्निंसहस्यं॑वसिष्ठोरायस्कांमोविश्वप्स्यस्यस्तौत् ।

इपर्यिपमथ॒वाजंम॒स्मेयूयं॑पातस्व॒स्तिभिः॑सदानः ॥ ६ ॥ १ ॥

एव । अग्निम् । सहस्यम् । वसिष्ठः । रायः३कांमः । विश्वः३प्स्यस्य ।

स्तौत् । इपम् । र्यिम् । पमथत् । वाजम् । अस्मे इति ।

यूयम् । पात् । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ १ ॥

वसिष्ठः एतदास्यऋषिः रायस्कायः पश्वादिधनानीच्छन् एव एवमुक्तप्रकारेण सहस्रं सप्तोत्तरं तस्यपुत्रं तद्वन्तमितिवा अग्निं देवं विश्वप्स्यस्य पुरुत्पस्य धनस्य लाभाय स्तौत् एवंभूतोऽग्निः अस्मे अस्माक्यं इपमन् रायं धनं वाजं धलंच पमथत् प्रथयतु विस्तारयतु ददातित्यर्थः अस्मिन् सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवायूयं अस्मान् कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

प्रवोयज्ञेऽप्यिति पञ्चचं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रेष्टुमं वैश्वदेवं प्रवःपंचेत्यनुक्रान्तं सूक्त-
विनियोगोलैगिकः । प्रथमेष्टुन्दोमे प्रउगशस्त्रे प्रवोयज्ञेऽप्यिति वैश्वदेवस्तुतः सूत्रितंच—प्रवोयज्ञे-
पुदेवयन्तोअर्चन् प्रक्षोदसाधायसासस्रपेति प्रउगमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवोयज्ञेपुदेवयन्तोअर्चन्द्यावा नमोभिःपृथिवीद्वयै ।
येपां ब्रह्माण्यसमानिविप्राविष्वग्विद्वान्तिवनिनो नशाखाः ॥ १ ॥
प्र । वः । यज्ञेपु । देवद्वयन्तः । अर्चन् । द्यावा । नमः । भिः ।
पृथिवी इति । द्वयै । येपाम् । ब्रह्माणि । असमानि । विप्राः ।
विष्वक् । विद्वान्ति । वनिनः । न । शाखाः ॥ १ ॥

देवयन्तो देवान्कामयमानाः विप्राः यज्ञेपुनमोभिः स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा योमुष्मान् द्वयै
अभिप्राप्तुं प्रार्चन् प्रार्चयन्ति प्रकर्षेणस्तुयन्ति द्यावा दिवं पृथिवी भूमिं च प्रस्तुयन्ति येषा वि-
प्राणा मेधाविनां असमानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि वनिनो न शाखाः वृक्षस्य शाखाः शाखा इव
विष्वक् विश्वतः वियन्ति विशेषेण गच्छन्ति ते विप्राः प्रार्चयन्ति पूर्वैर्ण संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रयज्ञा एतुहेत्वोनसप्तिरुधच्छध्वंसमनसो घृताचीः ।
स्तृणीतवर्हिर्ध्वरायसाधूर्ध्वा शोचीर्षिदेवयून्यस्थुः ॥ २ ॥
प्र । यज्ञः । एतु । हेत्वः । न । सप्तिः । उत् । यच्छध्वम् ।
सध्वंसनसः । घृताचीः । स्तृणीत । वर्हिः । अध्वराय ।
साधु । ऊर्ध्वा । शोचीर्षि । देवयून्ये । अस्थुः ॥ २ ॥

अयमस्मदीयोज्ञः प्रेतु देवान् प्रतिगच्छतु वनदृष्टान्तः—हेत्वोन सप्तिः शीघ्रगामी अश्वो-
मथा तद्वत् हे कृत्विजः सर्वे यूयं समनसः सदृशमनस्काः सन्तः घृताचीः सुचः उद्यच्छध्वं
हस्ते उद्यम्य धारयत तथा अध्वराय यागं कर्तुं साधुसाधुकं वर्हिः कुशमयं स्तृणीत देवां छा-
दयत हे अग्ने देवयूनि देवान् कामयमानानि त्वदीयानि शोचीर्षिर्षि ऊर्ध्वा ऊर्ध्वमुत्तानि
अस्थुः तिष्ठन्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

आपुत्रासोनमातरंविशृत्राःसानौदेवासौवर्हिपःसदन्तु ।
आविश्वार्चीविद्व्यामनक्त्वग्नेमानोदेवतातामृधस्कः ॥ ३ ॥

आ । पुत्रासः । न । मातरम् । विद्वशृत्राः । सानौ । देवासः ।
वर्हिपः । सदन्तु । आ । विश्वार्ची । विद्व्याम् । अनक्तु ।
अग्ने । मा । नः । देवताता । मृधः । करिति कः ॥ ३ ॥

मातरं जननीं विशृत्राः विशेषेणभर्तव्याः पुत्रासोन पुत्रा इव तद्वदस्माकं भरणीया देवा-
सौदेवाः वर्हिपः कुशमयस्य वेद्यामास्तीर्णस्य सानौ उन्नते देशे आसदन्तु उपविशन्तु हे अ-
ग्ने विद्व्यां यज्ञयोग्यां त्वदीयां ज्वालां विश्वाची विश्वं सर्वं हविरंचति गच्छतीति विश्वाची
जुहुः आनक्तु आसमन्वात्सिचतु देवताता देवतासौ युधे नोस्माकं मृधः हितकान् हे अग्ने
त्वं माकः माकर्षीः यज्ञपाचकोदेवतातिशब्दः अत्र संग्राहे वर्तते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

तेसीपपन्तजोपमायजन्त्राऋतस्यधाराःसुदुघादुहानाः ।
ज्येष्ठोअद्यमहआवसूनामार्गन्तनसर्मनसोयतिष्ठ ॥ ४ ॥

ते । सीपपन्तु । जोपम् । आ । यजन्त्राः । ऋतस्य । धाराः ।
सुदुघाः । दुहानाः । ज्येष्ठम् । वः । अद्य । महः । आ । वसूनाम् ।
आ । गन्तु । सर्मनसः । यति । स्थ ॥ ४ ॥

यजन्त्राः यजनीयाः ते इन्द्रादयोदेवाः ऋतस्योदकस्य सुदुघाः सुखेन दोग्धुं शक्याः
धाराः दुहानाः वर्पन्तः जोपं पर्याप्तं यथा भवति तथा आसीपपन्त सपतिः परिचरणार्थः स्तु-
तिभिरासमन्तात्पर्येचीचरन् अस्मान् परिचरणं कुर्वन्तु स्वीकुर्वन्तिवियावत् अद्यास्मिन्दिने हे
देवाः वसूनां धनानां मध्ये ज्येष्ठं श्रेष्ठं वोयुष्मदीयं महो महीयं धनं आगच्छतु यूयमपि स-
मनसस्तुत्यमवयः सन्तः आगन्तव आगच्छत हे देवाः यूयं यतिष्ठ आगन्तवनेति संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ए॒वानो॑अग्नेवि॒क्ष्वाद॑शस्य॒ त्वया॑व॒यं स॑हसाव॒न्नास्काः॑ ।

रा॒यायु॑जासं॒धमादो॑अरि॒ष्टायू॑यंपा॒तस्व॑स्ति॒भिः सदा॑नः ॥५॥१०॥

ए॒व । नः॑ । अ॒ग्ने । वि॒क्षु । आ । द॒शस्य॑ । त्वया॑ । व॒यम् ।

स॒हसा॑ह॒वन् । आ॒स्काः । रा॒या । यु॒जा । स॒ध॒मादः॑ । अरि॒ष्टाः ।

यू॒यम् । पा॒त । स्व॑स्ति॒भिः । सदा॑ । नः॑ ॥ ५ ॥ १० ॥

हे अग्ने एवं स्तुवस्त्वं विश्व प्रजासु मध्ये नोत्पन्नं आदशस्य घनं अग्निप्रयच्छ हे स-
हसावन् यलयन्ने त्वया आस्काः आस्काः वयं युजा नित्ययुकेन राया घनेन सधमादः स-
हमाद्यंतः अरिष्टाः अहिंसिताभवेम अस्मिन् सूक्ते प्रविषादिताः सर्वे देवा यूयं नोस्मान्
कल्पाणैः सर्वदा पालयत ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

दधिकांयइति पंचचर्मेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे दधिकारूपदेवताकं आद्याजगती सातु-
दधिकादिलिंगोक्तदेवताका शिष्टाश्वतससिष्टुभः अनुक्रम्यतेहि— दधिकांदाधिकं जगत्याद्या-
लिंगोक्तदेवतेति । गवोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

द॒धि॒कां॒वःप्र॒थम॑म॒श्विनो॑प॒स॒म॒ग्नि॒समि॑द्धं॒भग॑मू॒तये॑हुवे ।

इ॒न्द्रंवि॑णुं॒पू॒षणं॑ब्र॒ह्मण॑स्पति॒मादि॒त्यान्द्या॑वापृ॒थिवी॑अ॒पःस्वः॑ ॥१॥

द॒धि॒ऋ॒क्ताम् । वः॑ । प्र॒थ॒मम् । अ॒श्वि॒ना । उ॒प॒स॒म् । अ॒ग्नि॒म् । स॒म॒ई॒द्धम् ।

भ॒गम् । उ॒त॒ये॑ । हु॒वे । इ॒न्द्र॒म् । वि॒णु॒म् । पू॒ष॒णम् । ब्र॒ह्म॒णः । प॒ति॒म् ।

आ॒दि॒त्यान् । द्या॒वापृ॒थि॒वी इति॑ । अ॒पः । स्व॑रिति॒ स्वः ॥ १ ॥

हे स्तोतारोवोयुष्माक कृत्तये रक्षणाय प्रथमं दधिकां अश्वभिमानिनीं देवतां हुवे आ-
ह्वयामि ततः अश्विना अश्विनौ देवौ उपसमुपोदेवतांच समिद्धं सम्यग्दीपमग्निच भगं एतदा-
ख्यं देयं च आह्वयामि इन्द्रं विष्णुं पूषणं च ब्रह्मणस्पतिं आदित्यान् द्यावापृथिवी अपः उदक-
देवताः स्यः सूर्य इत्येतान् देवानाह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दधिका॒मु॒न॒र्म॒सावो॒व॒र्य॒न्त॒उ॒दी॒रा॒णाय॒ज्ञमु॒प॒प्र॒यन्तः ।
इळां॑दे॒वीव॒र्हि॒पि॒सा॒दय॑न्तो॒श्विना॒वि॒प्रांसु॒ह॒वाहु॒वेम ॥ २ ॥

द॒धि॒ऽका॒म् । ऊँ इति॑ । न॒र्म॒सा । वो॒ध॒र्य॒न्तः । उ॒त्॒ऽई॒रा॒णाः ।
य॒ज्ञम् । उ॒प॒ऽप्र॒यन्तः॑ । इळां॑ । दे॒वीम् । व॒र्हि॒पि॑ । सा॒द॒य॒न्तः ।
अ॒श्वि॒ना । वि॒प्रा । सु॒ह॒वा । हु॒वे॒म् ॥ २ ॥

दधिकां एतज्जामकं अश्वविशेषं देवं नमसा स्तोत्रेण बोधयन्तः प्रज्ञापयन्तः उदीराणाः प्रेरयन्तः यज्ञं धाम उपपयन्तः उपक्रममाणा वर्यं बर्हिपि इळां हवीरूपां देवीं सादयन्तः आस्थापयन्तः सुहवा शोभनाह्वानौ विप्रा विप्रौ मेधाविनौ अश्विना अश्विनौ देवो हुवेम आह्वयाम उइति पूरणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

दधिका॒वा॒णं॒वु॒बु॒धा॒नो॒अ॒ग्नि॒मु॒प॒ब्रु॒व॒उ॒प॒सं॒सूर्य॑गाम् ।
ब्र॒ध्रं॒मं॒श्व॒तो॒र्घ॒रु॒णस्य॑व॒श्रु॒ते॒वि॒श्व॒स्मदु॒रि॒ताया॑वयन्तु ॥ ३ ॥

द॒धि॒ऽका॒वा॒णम् । बु॒बु॒धा॒नः । अ॒ग्नि॒म् । उ॒प॑ । ब्रु॒वे ।
उ॒प॒सं॑ । सू॒र्य॑म् । गा॒म् । ब्र॒ध्रम् । मं॒श्व॒तोः । व॒रु॒णस्य॑ । वृ॒धु॒म् ।
ते । वि॒श्व॒ । अ॒स्मत् । दुः॒ऽइ॒ता । य॒व॒य॒न्तु ॥ ३ ॥

दधिकावाणं अश्वविशेषं वुबुधानः स्तोत्रेण बोधयन्तः अग्निं देवं उपब्रुवे उपस्त्वोमि तथा च उपसमुपोदेवतां सूर्यं सर्वस्य प्रेरकं देवं गां भूमिं वाग्देवतां वा एवं भूतान् देवान् अहमुपस्त्वोमि मंश्वतोः मन्यमानान् स्तुवतो जनान् चेतयते जानातीति यद्वा अभिमन्यमानांश्चातयते नाशयतीति मंश्वतु, तस्य वरुणस्य ब्रध्रं महान्तं वधुं पिंगटवर्णमश्वं तस्यानयनार्थमहमुपब्रुवे ते देवाः अस्मदस्मत्तः विश्वा विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि पापानि यवयन्तु पृथक्कवेन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दधिकावाप्रथमोवाज्यवाग्रेरथानांभवतिप्रजानन् ।

संविदानउपसासूर्येणादित्येभिर्वसुभिर्ऋषिरोमिः ॥ ४ ॥

दधि॑ऽकावा॑ । प्र॒थमः । वा॒जी । अवा॑ । अ॒ग्ने । रथा॑नाम् ।

भ॒वति॑ । प्र॒जान॑न् । स॒म॒ऽवि॒दानः॑ । उ॒पसा॑ । सूर्ये॑ण । आ॒दि॒त्येभिः॑ ।

वसु॑ऽभिः । अ॒ङ्घ्रि॒र॒ऽभिः ॥ ४ ॥

प्रथमः सर्वेषाम्भवानामुरुपः वाजी शीघ्रगामी अवा गयनशीलः दधिकावा अश्वरूपो देवः प्रजानन् रथसंयोजनीयांस्तान्स्थानविधाय ज्ञातव्यानि सम्यक् जानन् रथानामग्रे प्रमुखोभवति कीदृशोऽश्वः उपसा उपोदेवतया सूर्येण सर्वस्य घेरकेण देवेन आदित्येभिरादित्ये-
श्च वसुभिश्च अंगिरोभिर्देवैः सह स्तोतव्यैर्ऋषिभिश्च संविदानः सम्यक् जानन् ऐकमत्यं प्रावक्ष्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आनोदधिकाःपथ्यामनक्तृतस्यपन्थामन्वेतुवाउ ।

शृणोतुनोदैव्यंशार्धोअग्निःशृण्वन्तुविश्वेमहिषाअमूराः ॥ ५ ॥ ११ ॥

आ । नः । दधि॑ऽकाः । प॒थ्याम् । अ॒न॒क्तु । ऋ॒तस्य॑ । प॒न्थाम् ।

अ॒नु॒ऽऽ॒त॒वै । ॐ इति॑ । शृ॒णोतु॑ । नः । दै॒व्यम् । शार्धः॑ । अ॒ग्निः ।

शृ॒ण्वन्तु॑ । वि॒श्वे । म॒हि॒षाः । अ॒मू॒राः ॥ ५ ॥ ११ ॥

दधिकाः अश्वरूपोदेवः ऋतस्य यज्ञस्य पंथां पंथानं मार्गं अन्वेतवै अनुगन्तुं प्रवृत्तानां नोस्माकं पथ्यां पदवीमानक्तु उदकेनासिंचतु उद्दिपूरणः दैव्यं शार्धः देवसंबन्धित्वं ईदृग्रूपो-
ग्निः नोस्मदीयं हवंशृणोतु अमूराः अमूढाः महिषा महान्तः विश्वे सर्वे देवाः अस्मदीयं हवं शृण्वन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

आदेवोयातिवि चतुर्न्च द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं सविष्टदेवताकं वैष्टुभं आदेवश्चतुष्कं
सावित्रमित्यनुक्रान्तं । व्यूह्येदशरात्रे चतुर्थेहनि वैश्वदेवशस्त्रे इदंसावित्रनिनिष्क्रान्तं सूच्यतेहि—
चतुर्थेहस्यादेवोयातिवि । एषा वषातुषाक्या सूत्रितं च—आदेवोयातुसवितासुरतः सघानोदेवः
सवितासहावेति । अश्वमेधे अनुसवनं विस्रःसावित्र्यदृष्टयः तत्रद्वितीयस्यामिष्टौ यान्मेयं सूत्रितं-
च—यद्माविश्वजातान्यादेवोयातिवि ।

तत्र प्रथमा—

आदेवोयातुसवितासुरतोन्तरिक्षप्रावहमानोऽश्वैः ।

हस्तेदधानोनर्यापुरुषाणिनिवेशयञ्चप्रसुवञ्चभूमं ॥ १ ॥

आ । देवः । यातु । सविता । सुरतः । अन्तरिक्षप्राः ।

वहमानः । अश्वैः । हस्ते । दधानः । नर्या । पुरुषाणि ।

निवेशयन् । च । प्रसुवन् । च । भूमं ॥ १ ॥

सुरतः शोभनरजोपेतः अन्तरिक्षपाः स्वकीयेन वेजसा अन्तरिक्षस्य पूरयिता अश्वैः
स्वकीयैर्वाहेः वहमानः उत्समानः सविता सर्वस्य मेरकोदेवो घोतमानः आयातु आगच्छतु
फीदशः नर्या नर्याणि मनुष्यहितानि पुरुषाणि बहूनि धनानि हस्ते प्राणौ दधानः दातुं धारयन्
भूम भूतानि निवेशयञ्च रात्रिषु स्वेस्थाने स्थापयञ्च प्रसुवन् च अहःसु मेरयञ्च एवंभूतः स-
विता देवआयातु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उदस्यवाहृशिथिराबृहन्ताहिरण्ययादिवोअन्ताँअनष्टाम् ।

नूनंसोअंस्यमहिमार्पनिष्टसूरंश्चिदस्माअनुंदादपस्याम् ॥ २ ॥

उत् । अस्य । वाहृदति । शिथिरा । बृहन्ता । हिरण्यया ।

दिवः । अन्ताँ । अनष्टाम् । नूनम् । सः । अस्य । महिमा ।

पनिष्ट । सूरः । चित् । अस्मे । अनुं । दात् । अपस्याम् ॥ २ ॥

शिथिरा शिथिलौ दानार्थं प्रसारितौ बृहन्वा बृहन्तौ महान्तौ हिरण्यया हिरण्ययौ
सुवर्णमयौ अस्मत्सवितुः संचिन्विनौ बाहू हस्तौ दिवोन्वरिक्षस्म यन्तात् पर्यन्तात् उदनष्टां ऊ-
र्ध्वौ सन्तौ ध्यामुदतां नूनमय अस्य ईदृग्रूपस्य सवितुः सत्वाद्योमहिमा महत्त्वं पण्डित अस्माभिः
स्तूपते सूरश्चित् सूर्योऽपि अस्मै सवित्रे अपस्यां कर्मच्छां अनुदात् अनुददातु ॥ २ ॥

सावित्रेपशो पुरोडाशस्य हविषोः सधानद्विहे अनुवाक्ये सत्रपूर्वमुदाहृतं आश्वमेधिकी-
षु सावित्रेष्टिषु तृतीयस्यामिष्टौ इमे एव याज्यानुवाक्ये सवितंच—सघानोदेवः सवितासहावे-
ति द्वे इति ।

सैषा सक्ते तृतीया—

सघानोदेवः सवितासहावासाविपद्सुपतिर्वसूनि ।

विश्रयमाणोऽमर्तिमुरुर्चीमर्तुर्भोजनमर्धरासतेनः ॥ ३ ॥

सः । घृ । नः । देवः । सविता । सहस्रवा । आ । साविपत् ।

वसुऽपतिः । वसूनि । विश्रयमाणः । अमर्तिम् । उरुर्चीम् ।

मर्तुर्भोजनम् । अर्ध । रासते । नः ॥ ३ ॥

सहावा तेजोन्तराण्यभिभावुकं तेजोमस्य सः वसुपतिर्धनानां पात्नकः ससवितादेवः नो-
स्मभ्यं वसूनि धनानि आसाविपद् आसमन्तात् प्रेरयति घेतिपूरणः ससवितादेवः उरुर्चीं
विस्वीर्णगमनां अमर्तिं रूपं दीप्तिमित्यर्थः विश्रयमाणः निषेवमाणः सन् अथ अधुना नोस्मभ्यं
मर्तुर्भोजनं मनुष्याणां भोगयोग्यं धनं रासवे ददातु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इमागिरः सवितारं सुजिह्वं पूर्णगं भस्तिमीळते सुपाणिम् ।

चित्रवयो वृहदस्मेदधातुयूयं पातस्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥ १२ ॥

इमाः । गिरः । सवितारम् । सुजिह्वम् । पूर्णगं भस्तिम् ।

ईळते । सुपाणिम् । चित्रम् । वयः । बृहत् । अस्मे इति ।

दधातु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ४ ॥ १२ ॥

इमा ईदृग्भूतागिरः गृणन्ति स्तुवन्तीति गिरः स्तोत्र्यः प्रजाः यद्वा इमाः स्तुतिरूपावाचः
सुजिह्वं शोभनजिह्वं शोभनवाचमित्यर्थः पूर्णगं भस्तिं संपूर्णधनं सुपाणिं शोभनहरत्वं सवितारं

देवं ईळवे स्तुवन्ति सच सविता चित्रं चापनीयं बृहन्महत् वयोचं अस्मे अस्माह्य दधातु यद्वा
अस्मे अस्मभ्यं प्रयच्छतु हे सवितृप्रमुखादेवाः यूयं नोस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणिः सदा सर्व-
दा पात पातयत ॥ ४ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

इमारुद्रायेति चतुर्भुवं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं रुद्रदेवताकं अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाजग-
त्यः तथाचानुक्रमणिका—इमारौद्रंमिष्टुचन्तमिति शूलगवादिपुरौद्रयज्ञेषु अनेन सूक्तेन उदीचीदिक्
उपस्थेया सूच्यतेहि—इमारुद्रायस्थिरधन्वने इति सर्वरुद्रयज्ञेषु दिशामुपस्थानमिति ।

तत्र प्रथमा—

इमारुद्रायस्थिरधन्वनेगिरःक्षिप्रैर्बदेवायस्त्वधात्रे ।

अपाह्वायसहमानायवेधसेतिग्मायुधायभरताशृणोर्तुनः ॥ १ ॥

इमाः । रुद्राय । स्थिरधन्वने । गिरः । क्षिप्रैर्बदेवाय । देवाय ।

स्त्वधात्रे । अपाह्वाय । सहमानाय । वेधसे ।

तिग्मायुधाय । भरत । शृणोर्तु । नः ॥ १ ॥

हे अस्मदीयाः स्तोत्रारोप्यं इमागिरः स्तुवीः रुद्राय एवन्नामकाय देवाय भरत धार-
यत कीदृशाय स्थिरधन्वने दृढधनुष्काय क्षिप्रैषवे शीघ्रगामिवाणाय त्वधात्रे अन्नवते अपा-
ह्वाय केनाप्यनभिभूताय सहमानाय शत्रूणामभिभवित्वे वेधसे विधात्रे तिग्मायुधाय तीक्ष्णा-
स्त्राय एवंभूताय रुद्रदेवाय स्तुवीर्भरत सच रुद्रः नोस्मदीयाः स्तुवीः शृणोवु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सहित्येणक्षम्यंस्यजन्मनः साम्राज्येनदिव्यस्यचेतति ।

अवन्मवन्तीरुपनोदुरश्वरानभीवोरुद्रजामुनोमव ॥ २ ॥

सः । हि । क्षयेण । क्षम्यंस्य । जन्मनः । साम्राज्येन ।

दिव्यस्य । चेतति । अवन् । अवन्तीः । उप । नः ।

दुरः । चर । अनभीवः । रुद्र । जामु । नः । भव ॥ २ ॥

सहि सत्तत्तु रुद्रोदेवः क्षम्यस्य क्षमायां पृथिव्यां भवः तस्य जन्मनोजनस्य क्षयेणे-
श्वयेण चेतवि प्रज्ञायते दिव्यस्य जनस्यच साम्राज्येनैश्वर्येण प्रज्ञायते । शेषः प्रत्यक्षकृतः
हे रुद्रदेव त्वंच अवन्तीः त्वां स्तोत्रैस्त्वर्पयन्तीः नोस्मदीयाः प्रजाः अवन् पालयन् दुरोदुर्याणि
अस्मदीयानि गृहाणि उपचर उपगच्छ किंच त्वं नोस्मदीयास्तु प्रजास्तु अनमीवः अमीवा-
रोगाः तानकुर्वन् भव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यातेद्विद्युदवसृष्टादिवस्परिक्षमयाचरन्तिपरिसावृणक्तुनः ।

सहस्रंतेस्वपिवातभेपजामानस्तोकेपुतनयेपुरीरिपः ॥ ३ ॥

या । ते । द्विद्युत् । अवसृष्टा । दिवः । परि । क्षमया ।

चरन्ति । परि । सा । वृणक्तु । नः । सहस्रम् । ते ।

सुप्तपिवात । भेपजा । मा । नः । तोकेषु । तनयेषु । रिरिपः ॥ ३ ॥

हे रुद्र ते वैद्युतात्मनस्तव संवन्धिनीदिवस्परि अन्तरिक्षसकाशादवसृष्टा विमुक्ता या दि-
द्युत् अशनिरूपा हेतिः क्षमया क्षित्या क्षिती वा चरति वर्तते सा दिद्युत् नोस्मान् परिवृणक्तु
परित्यजतु अपिच हे स्वपिवात ते तव सहस्रं बहूनि भेपजा भेपजानि यान्यौषधानिसन्धि ता-
न्यस्माकं प्रयच्छेतिशेषः नोस्माकं तोकेषु पुत्रेषु तनयेषुच मा रिरिपः हिंसां माकृथाः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मानोवधीरुद्रमापरादामातेभूमप्रसितौहीळितस्य ।

आनोभजवर्हिर्पिजीवशंसेयूर्यपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ४ ॥ १३ ॥

मा । नः । वधीः । रुद्र । मा । परा । दाः । मा । ते । भूम ।

प्रसितौ । हीळितस्य । आ । नः । भज । वर्हिर्पि । जीवशंसे ।

यूर्यम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ४ ॥ १३ ॥

हे रुद्र त्वं नोस्मान् मावधीः माहिंसीः तथामापरादाः माअत्याशीः अपिच हीळितस्य
क्रुद्धस्य ते तव प्रसितौ प्रकर्षेणवन्धने वयं च माभूम । किंच जीवशंसे जीवैराशंसनीये वर्हिर्पि

यत्ते नोऽस्मान् आभज भागिनः कुरु हे रुद्रप्रमुखादेवाः यूयं नोऽस्मान् कल्याणिः सर्वदा
पाठयत ॥ ४ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

आपोयंवदिति चतुर्मेवं चतुर्दशं सत्त्वं वसिष्ठस्वार्थं त्रैष्टुभमन्वेदवताकं आपोयमापमित्यनु-
जानन्वच गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आपोयंवः प्रथमदेवयन्त इन्द्रपानं मूर्मिमर्कण्वतेळः ।

तंवोय्यं शुचिं मरिप्रमद्यर्घृतं पुषं मधुमन्तं वनेम ॥ १ ॥

आपः । यम् । वः । प्रथमम् । देवयन्तः । इन्द्रपानम् ।

ऊर्मिम् । अर्कण्वत । दूळः । तम् । वः । वयम् । शुचिम् ।

अरिप्रम् । अद्य । घृतं पुषम् । मधुमन्तम् । वनेम् ॥ १ ॥

देवयन्तो देवानिच्छन्तो ध्वयवः हे आपः हे अन्वेवताः वीष्णुमाकं कार्यभूतं इन्द्रपानं
इद्रेण पावन्त्यं दूळः दूळया भूम्याः संभूतं यमूर्मिं सोमार्ख्यं यं रसं प्रथमं पुरा अर्कण्व-
त अग्निं अग्निपवणपचनादिभिः समस्कुर्वत अघेदानीं वयमपि वीष्णुमदीयं तमूर्मिं वनेम ।
संभजेमहि कीदृशं शुचिं शुद्धं अरिप्रं पापरहितं घृतपुषं वृष्टिलक्षणमुदकं सिच्यं मधुमन्तं
मधुररसोपेतं एवंभूतं वं वनेमेति संवन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तमूर्मिमापोमधुमत्तमं वोपांनपादयत्वा शुहेमां ।

यस्मिन्निन्द्रो वसुभिर्मादयाते तमश्यामदेवयन्तो वो अद्य ॥ २ ॥

तम् । ऊर्मिम् । आपः । मधुमत्तमम् । वः । अपाम् ।

नपात् । अवतु । आशुशुहेमां । यस्मिन् । इन्द्रः । वसुभिः ।

मादयाते । तम् । अश्याम् । देवयन्तः । वः । अद्य ॥ २ ॥

हे आपः एतत्तं जकादेवाः वीष्णुमदीयं मधुमत्तमं रसवत्तमं तमूर्मिं प्रसिद्धं सोमार्ख्यं रसं
आशुहेमा शीघ्रमग्निः अपांनपात् एवदात्योदेवः अवतु पाठयतु इन्द्रः यस्मिन्भूर्मा वसुभिर्वा-

सैर्देवैः सह यादयाने यायेत् अयमस्मिन् दिने देवयन्तोदेवकामायनं योमुष्मदीयं
तन्मूर्तिं अश्याम मामुषाम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

शतपवित्राः स्वधया मर्दन्तीर्देवीर्देवानामपि यन्ति पार्थः ।
ता इन्द्रं स्पृशन्मिनन्ति मृतानि सिन्धुभ्यो हव्यं घृतं वज्रहोत ॥ ३ ॥
शतपवित्राः । स्वधया । मर्दन्तीः । देवीः । देवानाम् ।
अपि । यन्ति । पार्थः । ताः । इन्द्रस्य । न । मिनन्ति ।
मृतानि । सिन्धुभ्यः । हव्यम् । घृतं घृतम् । जुहोत ॥ ३ ॥

शतपवित्राः शतं बहूनि पवित्राणि पावनानि रूपाणि यासां ताः स्वधया स्वकामंभूते-
नान्तेन मर्दन्तीर्जनाभ्यादयन्त्यः देवीर्देव्यः द्योतमाना आपः देवानामिन्द्रादीनां पार्थः स्थानमपि
यन्ति प्रविशन्ति तास्नाहय आपः इन्द्रस्य भोगनानि भवन्ति यहादीनि कर्माणि नमिनन्ति
नहिंसन्ति उत्पादयन्तीत्यर्थः हे अश्वयं योषूयं सिन्धुभ्यस्ताभ्यो हव्यः घृतवत् उपस्तरणाभिधा-
रणलक्षणागमयुक्तं हव्यं पुरोडाशादिकं हविर्जुहोत जुहोत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

याः सूर्यो रश्मिभिरानतानयाभ्य इन्द्रो अरदहानुमूर्तिम् ।
ते सिन्धवो वरिवो धातनानो यूयं पातस्व स्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥ १४ ॥
याः । सूर्यः । रश्मिभिरिति । आहतानम् । याभ्यः । इन्द्रः । अरदत् ।
गानुम् । ऊर्मिम् । ते । सिन्धवः । वरिवः । धातनम् ।
नः । यूयम् । पातु । स्वस्तिभिरिति । सदा । नः ॥ ४ ॥ १४ ॥

सूर्यो देवः या आपः रश्मिभिः स्वकीयेः किरणैः आहतानं विस्तारयति सूर्यो हि रश्मिभि-
रुदकसारमादाय वर्षतीत्यर्थः याभ्यो ह्यथ ऊर्मिं अवेरिदं रूपं गमनयोग्यं गानुं मेधेभ्यो निर्ग-
मनसाधनं मार्गं इन्द्रोऽपि अरदत् वज्रेण मेघान् ताडयन् प्रपच्छति हे सिन्धवः आपः ते यूयं
नोस्मभ्यं वरिवोधनं धातनं धत्त प्रपच्छत । ते इति सिन्धुयाब्देन समानाधिकरणत्वात् पुष्टिगतं
हे अन्धेवताः यूयं सर्वदा नोस्मान् कल्याणैः पातयत ॥ ४ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थं चतुर्दशोऽष्टकः ॥ १४ ॥

ऋभुक्षणदति चतुर्कचं पंचदशं सक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं ऋभुदेवताकं अनयायाविक-
त्पेन विश्वेदेवादेवता तथाचानुक्रान्तं—ऋभुक्षणआर्भवंत्यावैश्वदेवीवेति । दशमेहनि वैश्वदे-
वशस्त्रेआर्भवनिविद्धानं सत्यतेहि—ऋभुक्षणइत्यार्भवमिति ।

तत्र प्रथमा—

ऋभुक्षणोवाजामादयध्वमस्मेनरोमधवानःसुतस्य ।

आवोर्वाच कर्नवोनयाताविश्वोरथंनर्यवर्तयन्तु ॥ १ ॥

ऋभुक्षणः । वाजाः । मादयध्वम् । अस्मे इति । नरः ।

मघध्वानः । सुतस्य । आ । वः । अर्वाचः । कर्तवः । न ।

याताम् । विश्वैः । रथम् । नर्यम् । वर्तयन्तु ॥ १ ॥

ऋभुक्षाइति ऋभूणां ज्येष्ठस्याख्या वाजइतितु कनिष्ठस्य अत्र ऋभुक्षणोवाजाइति बहु-
वचनेन ऋभवस्त्रयोयुसन्ते हे ऋभुक्षणोवाजा नरोनेवारः मघवानोघनवन्तः एवंभूताहेऋभवः
यूयं अस्मे अस्मासु स्थितेन सुतस्याभिपुतेन सोमेन मादयध्वं तृप्ताभवव नेतिसंप्रत्यर्थे इदा-
नीं यातां गच्छतां वोयुष्मदीषाः कर्तवः कर्मणां कर्तारः विश्वः विभयः समर्थाअश्वाः अर्वा-
चोर्वाचः अस्मदभिमुक्ताः सन्तः नर्यं मनुष्यहितं रथं युष्मदीयं आवर्तयन्तु आगमयन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋभुर्ऋभुभिर्ऋभिर्वस्यामविभ्रोविभुभिःशर्वसाशर्वासि ।

वाजोअस्मोअवतुवाजंसाताविन्द्रेणयुजातंरूपेमदृत्रम् ॥ २ ॥

ऋभुः । ऋभुर्ऋभिः । अभि । वः । स्याम । विश्वैः । विभुर्ऋभिः ।

शर्वसा । शर्वासि । वाजः । अस्मान् । अवतु । वाजंसाता ।

दिन्द्रेण । युजा । रूपेम् । दृत्रम् ॥ २ ॥

हे ऋभवः ऋभुभिः युष्माभिः वयं ऋभुः उरुभवन्तीत्युभवः सन्तः विभुभिर्युष्माभिः विश्वोवि-
भवश्च सन्तः शर्वासि शत्रूणां वलानि वः शवसा युष्मदीयेन वलेन अभिस्त्रियाम अभिभवेम तथा
वाजसातो संग्रामे वाजः एतत्संज्ञकऋभुः अस्मानवतु पाठयतु अपिच युजा सहायभूवेनेन्द्रेण
वृत्रं शत्रुं वयं रूपेम् हनाम प्रायेण ऋभवोपीन्द्रेणसहस्त्वयन्ते इति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेचिद्धिपूर्वैरभिसन्तिशासाविश्वैर्अर्यउपरतातिवन्वन् ।
इन्द्रोविश्वैर्ऋभुक्षावाजोअर्यःशत्रोर्मिथत्यारुणवन्विनृम्णम् ॥३॥

ते । चित् । हि । पूर्वीः । अभि । सन्ति । शासा । विश्वान् ।
अर्यः । उपरस्ताति । वन्वन् । इन्द्रः । विश्वा । ऋभुक्षाः ।
वाजः । अर्यः । शत्रोः । मिथत्या । कृणवन् । वि । नृम्णम् ॥ ३ ॥

तेतादृशा इन्द्रक्रभवश्च पूर्वोर्वह्नीः अस्मच्छत्रुसेनाः शासा शासनेन स्वकीयया आहया य-
द्वा विशस्यते हिंस्यतेनेनेति शासशब्दआयुधयाची वेन अभिसन्ति अभिभवन्ति चिद्धीती-
मौ पूरणौ किंच उपरताति सप्तम्यालुक् उपरैरुपलैः पापाणस्तदशैरायुधैः स्तापते विस्तार्यइत्यु-
परताति युद्धं तस्मिन् विश्वान् समस्तान् अर्यअरीन् शत्रून् वन्वन् हिंसन्ति विश्वाऋभुक्षा
वाजः एतत्सत्ताक्रभवश्चेन्द्रश्च अर्यः शत्रूणामभियन्तारः सन्तः शत्रोः संबन्धिनृम्णं वलं मि-
थत्या मिथतेरिदं रूपं मिथतिहिंसा तथा विरुणवन् विकुर्वन्तु विनाशयन्तित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नूदेवासोवरीवःकर्तनानोभूतनोविश्वेवसेसजोपाः ।
समस्मेइपुंवसवोददीरन्यूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ४ ॥ १५ ॥

नु । देवासः । वरीवः । कर्तन् । नः । भूत । नः । विश्वे । अवसे ।
सजोपाः । सम् । अस्मे इति । इपम् । वसवः । ददीरन् ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ४ ॥ १५ ॥

हे देवासोदेवाः योतमानाक्रभवोयूयं नु अद्य नोस्मभ्यं वरिवोधनं कर्तनं कुरुत प्रयच्छ-
त तथा विश्वे सर्वे क्रभवोयूयं सजोपाः सहग्रीयमाणाः सन्तः नोस्माकं अवसे रक्षणाय भूत
भवत । अपिच वसवः प्रशस्याक्रभवः इपमन् अस्मे अस्मभ्यं संददीरन् संप्रयच्छेयुः हेक्रभवो-
यूयं अस्मान् सर्वदा कल्याणैः रक्षत ॥ ४ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पंचदशोऽवर्गः ॥ १५ ॥

समुद्रज्येष्ठा इति चतुर्हचं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणैष्टुभ्यन्देवताकं तथा चानुक्तान्तं—स-
मुद्रज्येष्ठा आपमिति गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात् पुनाना यन्त्यनि विशमानाः ।
इन्द्रो यावज्जीव्यं भोररादता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ १ ॥

समुद्रज्येष्ठाः । सलिलस्य । मध्यात् । पुनानाः । यन्ति ।
अनि विशमानाः । इन्द्रः । याः । वज्जी । वृषभः । रराद । ताः ।
आपः । देवीः । इह । माम् । अवन्तु ॥ १ ॥

समुद्रज्येष्ठाः समुद्रोर्णवः ज्येष्ठः प्रशस्यतमो यासां पणं ताः सलिलस्य अन्तरिक्षनामैतत्
अन्तरिक्षस्य मध्यात् माध्यमिकात्स्थानात् यन्ति गच्छन्ति कीदृश्यः पुनानाः विश्वं शोधयन्त्यः
अनि विशमानाः सर्वदा गच्छन्त्यः वज्जी वज्रभृत् वृषभः कामानां वर्षितेन्द्रः याः निरुद्धा आपः
रराद लिखति देवीर्देव्यस्ता आपः इहास्मिन्देशे स्थिता मां अवन्तु रक्षन्तु अभि-
गच्छन्तु वा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

या आपो दिव्या उत वा स्रवन्ति खनित्रिमा उत वा याः स्वयं जाः ।
समुद्रार्था याः शुचं यः पावकास्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ २ ॥

याः । आपः । दिव्याः । उत । वा । स्रवन्ति । खनित्रिमाः ।
उत । वा । याः । स्वयं जाः । समुद्रार्थाः । याः । शुचं यः ।
पावकाः । ताः । आपः । देवीः । इह । माम् । अवन्तु ॥ २ ॥

या आपः दिव्याः अन्तरिक्षभावाः सन्ति उत वा अपि च या आपः नद्यादिगताः सत्यः स्र-
वन्ति गच्छन्ति याश्च खनित्रिमाः खनेन निर्वृताः उत वा अपि च याः स्वयं जाः स्वयमेव प्रा-
दुर्भवन्त्यः समुद्रपार्योगन्तव्यो यासां वाः समुद्रार्थाः शुचयो दीप्ति युक्ताः पावकाः शोधयिष्यश्च
भवन्ति ता आपो मामवन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यासांराजावरुणोयातिमध्येसत्यानृतेअंवपश्यजनानाम् ।
मधुश्नुतःशुच्योयाःपावकास्ताआपोदेवीरिहमामवन्तु ॥ ३ ॥
 यासांम् । राजा । वरुणः । याति । मध्ये । सत्यानृते इति ।
 अवपश्यन् । जनानाम् । मधुश्नुतः । शुच्यः । याः । पावकाः ।
 ताः । आपः । देवीः । इह । माम् । अवन्तु ॥ ३ ॥

वरुणः यासामपां राजास्वामी मध्येमध्यमलोके याति गच्छति किं कुर्वन् जनानां प्रजानां
 सत्यानृते सत्यंचानृतंच अवपश्यन् जानन्नित्यर्थः या आपः मधुश्नुतः रसं क्षरत्यः शुचयोदीप्ति-
 युक्ताः पावकाः शोधयिष्यः ता आपो देव्यो मां रक्षन्त्विति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यासुराजावरुणोयासुसोमोविश्वेदेवायासुऊर्ममदन्ति ।
 वैश्वानरोयासुअग्निःप्रविष्टताआपोदेवीरिहमामवन्तु ॥ ४ ॥ १६ ॥
 यासु । राजा । वरुणः । यासु । सोमः । विश्वे । देवाः । यासु ।
 ऊर्मम् । मदन्ति । वैश्वानरः । यासु । अग्निः । प्रविष्टः । ताः ।
 आपः । देवीः । इह । माम् । अवन्तु ॥ ४ ॥ १६ ॥

अपाराजावरुणः यास्वप्सु वर्तते सोमः यास्वप्सु वर्तते यास्वप्सु स्थिताः विश्वे सर्वे
 देवाः ऊर्ममन्त्रं मदन्ति वैश्वानरोग्निः यासुप्रविष्टः ता आपो देव्यः इह स्थितं मां अवन्तु ॥ ४ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

आमां मित्रावरुणेति चतुर्भुवं सप्तदशं सूक्तं षसिष्ठस्वार्थं चतुर्थ्यतिजगती द्यूहेनशक्त-
 रीवा आदितस्तिजो जगत्यः प्रथमा मैत्रावरुणी द्वितीयाग्नेयी तृतीयावैश्वदेवी चतुर्थी गंगादिन-
 दीदेवताका तथा चानुकमणिका—आमांमैत्रावरुणाग्नेयी वैश्वदेवी नदीस्तुतिर्जोगतमेत्यातिज-
 गती शकरीवेति । अस्य सूक्तस्य प्रत्युचं विषादिहरणे विनियोगोऽलिङ्गादवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा—

आमांमित्रावरुणेहरसतंकुलाययद्विश्वयन्मानआगन् ।
 अजकावदुर्दृशीकंतिरोदधेमामांपद्येनरपसाविदत्सरुः ॥ १ ॥

आ । माम् । मित्रावरुणा । इह । रक्षतम् । कुलाययत् ।
 विश्वयत् । मा । नः । आ । गन् । अजकाश्चम् । दुःष्टशीकम् ।
 तिरः । दधे । मा । माम् । पथेन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ १ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवां इहास्मिन्दोके मां आरक्षतं आभिमुख्येन पालयतं
 कुलाययत् कुलायं स्थानं तत्कुर्वन् विश्वयत् विशेषेण वर्धमानं विपं नोस्मान् आ आभिमु-
 ख्येन मागन् मागमत् मागच्छतु तथा अजकावं अजकानाम् रोगविशेषः वद्वत् दुष्टशीकं दुर्द-
 शनं विपं तिरोदधे तिरोपचां नश्यत्वित्यर्थः तथा त्सरुः छद्मगामीजिह्मगः सर्पइत्यर्थः मां प-
 थेन पादभवेन रपसा रपिः शब्दकमां शब्देन भाविदत् माजानतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यद्विजामन्परुपिवन्दनंभुवदध्रीवन्तौपरिकुल्फौचदेहत् ।
 अग्निष्टच्छोचन्नपवाधतामितोमामापथेनरपसाविदत्त्सरुः ॥ २ ॥

यत् । विजामन् । परुपि । वन्दनम् । भुवत् । अग्नीवन्तौ । परि ।
 कुल्फौ । च । देहत् । अग्निः । तत् । शोचन् । अप । वाधताम् ।
 इत । मा । माम् । पथेन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ २ ॥

वन्दनं एतत्संज्ञकं यद्विपं विजामन् विविधजन्मनि परुपि वृक्षादीनां पर्वणि भुवत् उद्भवेत्
 यच्च विपं अग्नीवन्तौ जानुनी कुल्फौ शुभौच परिदेहत् दिहउपचये उपचितंकुर्यात् अग्निदेवः
 शोचन् दीप्यमानः सन् इतोस्मान्नात् वद्विपं अपवाधतां अपहन्तु शिष्टं व्याख्यातं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यच्छल्मलौभवन्ति यन्नदीपुयदोपधीभ्यःपरिजायतेविपम् ।
 विश्वेदेवानिरितस्तत्सुवन्तुमामापथेनरपसाविदत्त्सरुः ॥ ३ ॥

यत् । शल्मलौ । भवन्ति । यत् । नदीपुं । यत् । ओपधीभ्यः । परि ।
 जायते । विपम् । विश्वे ; देवा । नि । इतः । तत् । सुवन्तु । मा ।
 माम् । पथेन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ ३ ॥

यद्विषं शतमलौ एतत्संज्ञके वृक्षेभवति तद्विषं नदीषु तत्रस्थासु अप्सु प्रादुर्भवति परीति
पंचम्यर्थानुवादी ओषधीभ्यः सकलशाखद्विषं जायते उत्पद्यते विश्वे सर्वे देवाः तद्विषं इतोस्मा-
ज्जनादेशाद्वा निःस्रवन्तु निःशेषेण प्रेरयन्तु मामामिति शिष्टं व्याख्यातं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

याः प्रवतो निवत उद्धत उदन्वतीरनुदकाश्च याः ।

ता अस्मभ्यं पर्यसा पिन्वमानाः शिवा देवीरशिपदा भवन्तु
सर्वान्द्यो अशिमिदा भवन्तु ॥ ४ ॥ १७ ॥

याः । प्रवतः । निवतः । उद्धतः । उदन्वतीः । अनुदकाः । च ।

याः । ताः । अस्मभ्यम् । पर्यसा । पिन्वमानाः । शिवाः । देवीः ।

अशिपदाः । भवन्तु । सर्वाः । नद्यः । अशिमिदाः । भवन्तु ॥ ४ ॥ १७ ॥

यानद्यः प्रपतः प्रवणदेशे गच्छन्त्यः या निवतः निम्नदेशे गच्छन्त्यः या उद्धतः उन्नतदे-
शे गच्छन्त्यः उदन्वतीः उदकवत्यः अनुदकाश्च उपकरहिताश्च यानद्यः यान्ति पपसोदकेन
पिन्वमानाः विश्वमाप्यायन्त्यः देवा दिव्योद्योतमानाः तास्तादृश्योनयः अस्मभ्यं अशिपदाः
शिपदनाम रोगविशेषः तद्वक्तव्यः सत्यः शिवाः कल्याणो भवन्तु अपिच सर्वास्तानद्यः
अशिमिदाः शिमिर्वधकर्मा अहिंसाप्रदा भवन्तु ॥ ४ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

आदित्यानामिति वृचमष्टादशं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रेष्टुभं आदित्यदेवताकं अनुक्रम्यते च—
आदित्यानां वृचमादित्यं त्विति । गतः सूक्तविनियोगः । आदित्यदेवताके पशौ आदित्यानामपसे
वि वपाया अनुवाक्या सूत्रितं च—आदित्यानामवसानूतनेनेमागिर आदित्येभ्य इति आदित्यग्रह-
रूपेणानुवाक्या सूत्रितं च—आदित्यानामवसानूतनेन होतायक्षदादित्यानि ।

तत्र प्रथमा—

आदित्यानामवसानूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शतं मेन ।

अनागास्त्वे अदिति त्वेतुरासं द्रुमं यज्ञं दधतु श्रोतमाणाः ॥ १ ॥

आदित्यानांम् । अवसा । नूतनेन । सुक्षीमहि । शर्मणा ।

शमस्तमेन । अनागाः इत्वे । अदिति इत्वे । तुरासः ।

दुमम् । यज्ञम् । दधतु । श्रोपमाणाः ॥ १ ॥

आदित्यानां अदितेः पुत्राणां एतत्संज्ञकानां देवानां अवसा रक्षणेन तद्धेतुभूतेनेत्यर्थः
नूतनेनाद्यवनेन शममेन शंसुत्वं अतिशयेन तत्करणेन शर्मणा शमेति गृह्णामैतत् गृहेण स-
क्षीमहि वयं संगच्छेमहि तुरासः तुराः त्वरिता आदित्याः श्रोपमाणाः अस्मदीयानि स्तोत्रा-
णि शृण्वन्तः यज्ञं यष्टारमिमं जन्म अनागास्त्वे अनपराधत्वेच अदितिरेव अदीनत्वेच दधतु
स्थापयन्तु ॥ १

आदित्यासो अदिति रित्यादित्यग्रहस्य याग्या सूचिवं च—आदित्यासो अदितिर्मादयन्ता-
मिति नैतद्ग्रहमीक्षेत हूयमानमिति ।

सैषा सूक्ते द्वितीया—

आदित्यासो अदितिर्मादयन्तां मित्रो अर्यमावरुणो रजिष्ठाः ।

अस्माकं सन्तु भुवनस्य गोपाः पिवन्तु सोममवसेनो अद्य ॥ २ ॥

आदित्यासः । अदितिः । मादयन्ताम् । मित्रः । अर्यमा ।

वरुणः । रजिष्ठाः । अस्माकम् । सन्तु । भुवनस्य । गोपाः ।

पिवन्तु । सोमम् । अवसे । नुः । अद्य ॥ २ ॥

आदित्यासः आदित्यादेवाः अदितिस्तेषां माता च यद्वा अदितिरिति देवविशेषणं अदि-
तिः अदितयः अदीनाः रजिष्ठाः अतिशयेन भ्रजवः मित्रः अर्यमा वरुणश्च एतत्संज्ञकाः मा-
दयन्तां तृप्ताः सन्तु भुवनस्य सर्वस्य जगतः गोपाः रक्षकाः एवंभूता देवाः अस्माकं सन्तु अ-
स्माकमेव रक्षका भवन्त्वित्यर्थः अद्यास्मिन् दिने नोस्माकमवसे रक्षणाय सोममस्माभिरभिपुतं
पिबन्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आदित्या विश्वे मरुतश्च विश्वे देवाश्च विश्वं क्रुमन्वश्च विश्वे ।

इन्द्रो अग्निरश्विना तुष्टुवाना यूयं पातस्व स्तिभिः सदानः ॥ ३ ॥ १८ ॥

आदित्याः । विश्वे । मरुतः । च । विश्वे । देवाः । च ।

विश्वे । ऋभवः । च । विश्वे । इन्द्रः । अग्निः । अश्विना ।

तुस्तुवानाः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥ १८ ॥

आदित्याः अदितेः पुत्राः विश्वे सर्वे द्वादशसंख्याकाः अर्काः विश्वे मरुतश्च सर्वे एकोन-
पञ्चाशत् संख्योपेताश्च विश्वे देवाश्च विश्वे ऋभवश्च इन्द्रोऽग्निः अश्विनौ एतत् संज्ञकाः
एवंभूताये देवाः तुस्तुवानाः अस्माभिः स्तुताः बभूवुः सर्वे ते देवाः यूयं सदा सर्वदा नोस्मान् स्व-
स्तिभिः कल्याणैः पात रक्षत ॥ ३ ॥

॥ इति पञ्चमस्य चतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

आदित्यासोऽदितय इति वृत्तात्मकमेकोनविंशं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रैष्टुभमादित्यदेवताकं
आदित्यास इत्यनुक्रमणिका । गतो विनियोगः ।

तत्र मथमा—

आदित्यासोऽदितयः स्यामपूर्वेवत्रावसवोमर्त्यत्रा ।

सनेममित्रावरुणासर्नन्तो भवेमद्यावापृथिवी भवन्तः ॥ १ ॥

आदित्यासः । अदितयः । स्याम । पूः । देवश्चा । वसवः ।

मर्त्यश्चा । सनेम । मित्रावरुणा । सर्नन्तः ।

भवेम । द्यावापृथिवी इति । भवन्तः ॥ १ ॥

हे आदित्यासः आदित्यादेवाः व्यत्ययेनायुदात्तत्वाभावाः यद्वा आदित्यानामिमे आदि-
त्याः तस्येदमित्यर्थे प्राग्दीव्यतीयोऽप्यप्रत्ययः आदित्यानां शेषभूतावयं अदितयः अस्वेदनीयाः
स्याम भवेम । देवत्रा देवेषु वसवो वासका देवाः युष्मदीयं पूः पालनं मर्त्यत्रा मनुष्येष्वस्मात्तु भ-
वतु हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ सनेतः युवां संप्रजन्तो वयं सनेम युवाभ्यां दत्तं धनं संप्रजेमहि
हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ युवयोः प्रसादात् वयं भवन्तो भवेम भूतिमंतः स्याम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मित्रस्तत्रोवरुणो मामहन्तशर्मतो कायतनं धाय गोपाः ।

मार्वाभुजे मान्यजातमेनो मातृकर्मवसवो यच्चयं ध्वे ॥ २ ॥

मित्रः । तत् । नुः । वरुणः । ममहन्त । शर्म । तोकार्य ।
 तनयाय । गोपाः । मा । वः । भुजेम । अन्यश्जातम् ।
 एनः । मा । तत् । कर्म । वसवः । यत् । चर्यध्वे ॥ २ ॥

मित्रोवरुणः अहर्निशाभिमानिनौ देवौ एतदाद्याः सर्वे आदित्याः नोस्मभ्यं तव प्रसिद्धं
 शर्मं सुखं ममहन्त मंहतिर्दानकर्मा ददतु गोपाः विश्वस्य रक्षकास्ते देवास्तोकापास्मदीयाय
 पुत्राय तनयाय तत्पुत्रायच शर्मं प्रयच्छन्तु अथप्रत्यक्षस्तुतिः हे देवाः वोमुष्मदीपावर्यं अ-
 न्यजातमन्येनोत्पादित एनः पापमाभुजेम माभुक्वन्तः स्याम । हे वसवो वासकादेवाः यपेन यु-
 ष्मदपियेण कर्मणा चर्यध्वे यूयमस्मान्नाशयत तत्तादृशं कर्म वयं माकर्म माकार्मं लुडि
 करोतेरुत्तमस्य बहुवचनं मंत्रेषसहस्रेत्यादिना चैल्लोपः ॥ २ ॥

अथ एतीया—

तुरण्ययोद्विरसोनस्तन्तरत्नदेवस्यसवितुरिष्यानाः ।
 पिताचतन्त्रोमहान्यजन्त्रोविश्वेदेवा समनसोजुपन्त ॥२॥१९॥
 तुरण्यवः । अद्विरसः । नृक्षन्त । रत्नम् । देवस्यं । सवितुः ।
 इष्यानाः । पिता । च । तत् । नुः । महान् । यजन्त्रः ।
 विश्वे । देवाः । सधर्मनसः । जुपन्त ॥ ३ ॥ १९ ॥

तुरण्यवः यज्ञादिकर्मस्तु त्वरिताः अगिरसः एतन्नामकाकूपयः इष्यानाः सवितारं याचमा-
 नाः सन्तः सवितुः मेरकस्य देवस्य संबन्धिरत्नं रमणीयं यज्जनं नक्षन्व आभुवन्त उत्तरार्धगत
 तच्छब्दापेक्षया यच्छब्दोऽध्याह्नियेवे यजन्त्रः यजनशीलः महान् प्रभूतः पिताच वसिष्ठस्य पितृ-
 भूतोवरुणः यद्वा सर्वेषां पिता प्रजापतिः विश्वे सर्वे देवाः समनसः समानमनस्काः तत्तादृशं
 रत्नं नोस्मान् जुपन्त सेवयंतु यद्वा नोस्मभ्यं ददतु ॥ ३ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकोनविंशो वर्गः ॥१९॥

प्रधावायज्ञैरिति तृचात्मकं विंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं त्रैष्टुभं यावापृथिव्यं अनुक्रम्यतेच—
 प्रधावा यावापृथिव्यमिति । चतुर्थेहनि वैश्वदेवशस्ते इदं यावापृथिव्यनिविद्धानं सूत्रितं च—
 आदेवोयातु प्रधावेति वासिष्ठमिति । यावापृथिव्येपशौ वषापुरोडाशयोः प्रधावेति द्वेऋचौयाज्ये
 सूत्रितं च—प्रधावायज्ञैः पृथिवीनमोभिरिति द्वे इति ।

तत्र प्रथमा—

प्रद्यावापृद्धैः पृथिवी नमोभिः सुवाध ईळे वृहती यजत्रे ।

ते चिद्विपूर्वे कवयो गृणन्तः पुरो महीदधिरे देवपुत्रे ॥ १ ॥

प्र । द्यावा । पृद्धैः । पृथिवी इति । नमः इभिः । सुवाधः ।

ईळे । वृहती इति । यजत्रे इति । ते इति । चित् । हि । पूर्वे । कवयः ।

गृणन्तः । पुरः । मही इति । दधिरे । देवपुत्रे इति देवपुत्रे ॥ १ ॥

यजत्रे यजनीये वृहती वृहत्यौ महत्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ यज्ञैर्वागेः नमोभिः स्तोत्रैश्च अहं स्तोत्रा सवाधोवाधासहितः ऋत्विजां संवाधयुकद्वयार्थः प्र ईळे प्रकर्षेण स्तोमि मही महत्यौ देवपुत्रे देवाः पुत्राय पोस्ते ते तव चिदि तादृश्यो स्वस्वपि द्यावापृथिव्यौ पूर्वे पुरातनाः कवयः गृणन्तः स्तुजन्तः पुरोदधिरे पुरस्तात् स्थापयामासुः ॥ १ ॥

आप्रायणे द्यावापृथिव्यैककपाटस्य प्रपूर्वज इति याज्या सूचितं च—महीपौः पृथिवीचनः प्रपूर्वजे पितरानव्यसीभिरिति ।

सैषा सूक्ते द्वितीया—

प्रपूर्वजे पितरानव्यसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वंसदने ऋतस्य ।

आनो द्यावापृथिवीर्देव्येन जनेन यातं महिवां वरूथम् ॥ २ ॥

प्र । पूर्वजे इति पूर्वज्जे । पितरां । नव्यसीभिः । गीः इभिः ।

कृणुध्वम् । सदने इति । ऋतस्य । आ । नः । द्यावापृथिवी इति ।

देव्येन । जनेन । यातम् । महि । वाम् । वरूथम् ॥ २ ॥

हे अस्पदीयाः स्तोत्रारोप्यं नव्यसीभिर्नववराभिः गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः ऋतस्य यज्ञस्य रादने स्थानभूते पूर्वजे पूर्वं प्रजाते पितरा पितरौ विश्वस्य मातापितृभूते द्यावापृथिव्यौ प्रकृणुध्वं पुरस्कुरुत । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ युवां देव्येन देवसंघ-
न्धिना जनेन सह नोस्मानभि आयातं आगच्छतं किमर्थमायातमिति उच्यते वां युवयोः वरूथं अस्मान्निर्वरणीयं महि महत् यद्धनमस्तीति शेषः तद्धनमस्माभ्यं दीयतामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उ॒तो॒हिवां॑र॒त्न॒धेया॑नि॒सन्ति॑पू॒रुणि॑द्यावा॒पृथि॒वीसु॒दासे॑ ।

अ॒स्मेधं॑त्तं॒यद॒सद॒स्कंधो॑यु॒यूयं॑पा॒तस्व॒स्तिभिः॑स॒दांनः॑ ॥ ३ ॥ २० ॥

उ॒तो इति॑ । हि । वा॒म् । र॒त्न॒धेया॑नि । सन्ति॑ । पू॒रुणि॑ ।

द्या॒वापृ॒थि॒वी इति॑ । सु॒दासे॑ । अ॒स्मे इति॑ । धृ॒त्तम् । यत् । अ॒सत् ।

अ॒स्कंधो॑यु । यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्तिभिः॑ । स॒दां । नः॑ ॥ ३ ॥ २० ॥

उतोहि अपिच खलु हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ वां युवयोः सुदासे शोभनहविर्दानाय यजमानाय देवानि पूरुणि बहूनि रत्नधेयानि स्मणीयानि धनानि सन्ति भवन्ति तेषां मध्ये यद्धनं अस्कंधोयु रुधुकोह्रस्वः अह्रस्वनल्पं असत् भवेत् तद्धनमस्मै अस्मभ्यं धत्तं प्रपच्छत । हे द्यावापृथिव्यौ धूयं युषां नोस्मान् सर्वदा कल्पाणैः पात पालय वं ॥ ३ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे विशोवर्गे ॥ २० ॥

वास्तोष्पतेहनि तृचात्मकमेकविंशं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रैदशं वास्तोष्पत्यं तथाचानुक्रम्यते—वास्तोष्पतेवास्तोष्पत्यमिति । स्मार्तेगृहनिर्माणे वास्तोष्पतइति चतसृभिः प्रत्युचं जुहुयात् सवितं च—वास्तोष्पतेप्रतिजानीस्मानिति चतसृभिः प्रत्युचं हुवेति ।

तत्र प्रथमा—

वास्तो॑ष्पते॒प्रति॑जानी॒ह्यस्मान्॒स्वावि॑शो॒अ॒नमी॑वो॒र्जवानः॑ ।

य॒स्वेम॑हे॒प्रति॑न॒त्रौजु॑प॒स्वशं॑नो॒भव॑द्वि॒पदेशं॑चतु॒ष्पदे॑ ॥ १ ॥

वास्तोः॑ । प॒ते । प्र॒ति । जा॒नी॒हि । अ॒स्मान् । सु॒ह॒आ॒वेशः॑ ।

अ॒न॒मी॒वः । अ॒व । नः॑ । यत् । त्वा॑ । ई॒म॒हे । प्र॒ति । तत् । नः॑ ।

जु॒प॒स्व । श॒म् । नः॑ । अ॒व । द्वि॒प॒दे॑ । श॒म् । चतु॑ः॒ष्प॒दे॑ ॥ १ ॥

हे वास्तोष्पते गृहस्पतालपितृदेव त्वं अस्मान्त्वदीयान् रतोतृनिनि प्रतिजानीहि प्रबुध्यस्व तदनन्तरं नोस्माकं स्ववेशः शोभननिवेशः अनमीवः अरोगरुच्य भव किंच वयं त्वा त्वां यद्धनं ईमहे याचापहे त्वमपि तद्धनं नोस्माभ्यं प्रतिजुपस्व प्रपच्छ अपिच नोस्माकं द्विपदे पुत्रपौत्रादिजनाय वां सुखकरोभव चतुष्पदे अस्मदीयाय गवाभ्यादिवर्गायच वां सुखकरोभव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वास्तोष्पतेप्रतरणोनृधिमयस्फानो गोभिरश्वैभिरिन्दो ।

अजरासस्तेसस्येस्यामपितेवपुत्रान्प्रार्तिनोजुपस्व ॥ २ ॥

वास्तोः । पते । प्रतरणः । नृः । एधि । गयस्फानः । गोभिः ।

अश्वैभिः । इन्दो इति । अजरासः । ते । सस्ये । स्याम ।

पिताइदं । पुत्रान् । प्रति । नृः । जुपस्व ॥ २ ॥

हे वास्तोष्पते गृहस्यपादयिवर्देव त्वं नोस्माकं प्रतरणः प्रवधकः गयस्फानः गयस्या-
स्मदीयस्य धनस्य स्फाययिता प्रवधकः एधि भव । हे इन्दो सोमवदाह्लादक ते त्वयासह सस्ये
सति वयं गोभिः पशुभिः अश्वेभिरश्वैश्च सहिवा अजरासोजरारहिताः स्याम भवेम विनाशर-
हिताइत्यर्थः । पितेव पुत्रान् यथा पिता पुत्रान् रक्षकत्वेन सेवते तथा त्वमपि नोस्मान् प्रति
जुपस्व सेवस्व ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वास्तोष्पतेशग्मयांसंसदानेसक्षीमहिंरुण्वयां गातुमत्या ।

पाहिक्षेमंउतयोगेवर्नोयूयं पातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ ॥ २१ ॥

वास्तोः । पते । शग्मयां । समसदां । ते । सक्षीमहिं । रुण्वयां ।

गातुमत्या । पाहि । क्षेमं । उत । योगे । वर्नम् । नृः ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदां । नृः ॥ ३ ॥ २१ ॥

हे वास्तोष्पते देव शग्मया सुतृकयां रण्मया रण्णीमया गातुमत्या धनवत्या ते त्वया
देवया संसदा स्थानेन सक्षीमहि वयं सगच्छेमहि । त्वमपि क्षेमे प्राप्तस्य रक्षणे उतापिच योगे
अप्राप्तस्यप्रापणे वरं वरणीयं नोस्मदीयं धनं पाहि रक्ष । हे वास्तोष्पते यूयं त्वं नोस्मान् सर्वदा
कल्याणैः पात पाहि ॥ ३ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥ २१ ॥

अमीवहेत्यष्टर्चं द्वाविंशं सूक्तं आद्यागायत्री पंचम्याद्याथवसोनुष्टुभः द्वितीयाद्यास्तिस-
उपरिष्टाद्विहृत्यः त्र्यष्टकाश्चतुर्थद्वादशकीवृहतीति वल्लक्षणयोगाच्च आद्यावास्तोष्पविदेवताका

शिष्टोऽयं तथानुक्रान्तं—अमीवहाष्टौ वास्तोष्पत्याद्या गायत्री गेषास्त्युपरिष्ठाद्दृहत्यादयो-
नुष्टुभः प्रस्थापिन्युपनिषदिति । गतोविनियोगः । बृहद्देववायां यदुक्तं तदिह लिख्यते—वस्त्रस्य
गृहान्द्रावौ वसिष्ठः स्वममाचरन् । प्रविवेशाथ ततश्च स्वान्द्राभ्यवर्तत ॥ १ ॥ क्रन्दन्तं सारमेयं स-
धावंतं ददुमुद्यवं । यदर्जुने निचक्षास्यांसां त्वयित्वाहसुष्यत् ॥ २ ॥ एवं प्रस्थापयामागजनम-
न्यं च वारुणमिति ॥ ३ ॥ अत्र केचित्पुनरेवमाहुः—आसां प्रस्थापिनित्वं तुरुन्ध्यासुपरिक्ल्प्यते । व-
सिष्ठस्तृपितो नार्थाविरावात्तज्भोजनः ॥ ४ ॥ चतुर्थरात्रौ चौर्यार्थं वास्त्रं गृहमेत्यनु । कोष्ठा-
गारे प्रवेशाय पादकम्बादिमुत्पे ॥ ५ ॥ यदर्जुने निस्सर्वदर्शचजजापचेति ॥ ६ ॥

तत्र प्रथमा—

अमीवहावांस्तोष्पते विश्वा रूपाण्या विशन् । सर्वा सुशेव एधि नः ॥ १ ॥

अमीवहा । वास्तोः । पते । विश्वा । रूपाणि ।

आ विशन् । सर्वा । सुशेवः । एधि । नः ॥ १ ॥

हे वास्तोष्पते गृहस्पपादक एव तं तज्जकदेव अमीवहा अमीवानां रोगाणां नाशकरत्वं
विश्वा विश्वानि बहूनि रूपाणि आ विशन् प्र विशन् यद्यद्रूपं कामयन्ते तत्तदेवा विशन्तीति
यास्कः । नोस्माकं सखा मित्रभूतः सुशेवः सुष्ठु सुखकरः एधि भव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदर्जुन सारमेय दतः पिशङ्ग यच्छसे ।

धीवम्राजन्त ऋष्टय उपस्रक्केषु वप्संतो निपुस्वंप ॥ २ ॥

यत् । अर्जुन । सारमेय । दतः । पिशङ्ग । यच्छसे । विद्धं व ।

म्राजन्ते । ऋष्टयः । उप । स्रक्केषु । वप्संतः । नि । सु । स्वप् ॥ २ ॥

हे अर्जुन श्वेत हे सारमेय सरमा नाम देवसुनी वस्या । कुलोद्भव हे पिशङ्ग केषुचिद्गेषु
पिङ्गलवर्ण एवंभूत हे शुनक त्वं दत्तो दन्तान् यद्यदा यच्छसे विवृणोषि अस्मान् ददुमित्यर्थः
वदानीं धीवम्राजन्त ऋष्टयः यथा आयुधानि विशेषेण भासन्ते तथा उपास्मत्समीपे वप्सतः
भक्षयन्तस्त्व दन्वा सकेषु सकासु भासन्ते । सका शब्द ओष्ठप्रदेशविशेषवाचीत्यर्थः तथाभूत-
स्त्वं वदानीं सु सुष्ठु निस्वप नितरां निद्रां कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स्तेनं रायसारमेयतस्करं वा पुनः सर ।

स्तोतृनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे निपुस्वप ॥ ३ ॥

स्तेनम् । राय । सारमेय । तस्करम् । वा । पुनः सर ।

स्तोतृन् । इन्द्रस्य । रायसि । किम् । अस्मान् ।

दुच्छुनः यसे । नि । सु । स्वप ॥ ३ ॥

हे पुनः सर गतमेव देशं पुनः सारतीति पुनः सरः तादृग्भूत हे सारमेय त्वं स्तेनं प्रच्छ-
न्नघनापहारी स्तेनः तं तस्करं प्रत्यक्षघनापहारी तस्करः तं वारय गच्छ इन्द्रस्य स्तोतृनस्मान्
किं रायसि गच्छसि अस्मान् दुच्छुनायसे किं बाधसे निपुस्वप अत्यन्तं निद्रां कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वं सूकरस्य ददृहि तव ददतु सूकरः ।

स्तोतृनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे निपुस्वप ॥ ४ ॥

त्वम् । सूकरस्य । ददृहि । तव । ददतु । सूकरः ।

स्तोतृन् । इन्द्रस्य । रायसि । किम् । अस्मान् ।

दुच्छुनः यसे । नि । सु । स्वप ॥ ४ ॥

हे सारमेय त्वं सूकरस्य वराहस्य द्वितीयाधेयधी ददृहि विदारय सूकरोपि तव ददतु
विदारयतु मययोर्नित्यपेरित्वात् अस्मान्मादशेत्यर्थः । स्तोतृनित्यधेयः पूर्वस्याश्चिद्व्याख्यातः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सस्तु माता सस्तु पिता सस्तु श्वासस्तु विश्वपतिः ।

सस्तु सर्वज्ञानयः सस्त्वयमभितो जनः ॥ ५ ॥

सस्तु । माता । सस्तु । पिता । सस्तु । श्वा । सस्तु । विश्वपतिः ।

सस्तु । सर्वे । ज्ञानयः । सस्तु । अयम् । अभितो । जनः ॥ ५ ॥

हे सारमेय माता त्वदीया जननी सस्तु स्वपतु पिताच सस्तु श्वा सारमेयोभवान्
सस्तु विशतिर्जामाता यद्वा विशां जनानां पादकोमृही सस्तु सर्वज्ञानयोर्वंधवोपि सस्तु स्वपतु
अभितः परितःस्थितः अयमपि सर्वोजनः सस्तु स्वपतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यआस्तेयश्चरतिपश्यत्यर्थनिजः ।

तेपांसंहन्मोअक्षाणियथेदंहर्म्यतथा ॥ ६ ॥

यः । आस्ते । यः । च । चरति । यः । च । पश्यति । नः । जनः ।

तेषाम् । सम् । हन्मः । अक्षाणि । यथा । इदम् । हर्म्यम् । तथा ॥ ६ ॥

योजनः आस्ते अस्मिन् प्रदेशे तिष्ठति यश्च चरति गच्छति यश्च जनः नोस्मान् पश्यति
एवं भूतानां तेषां जनानां अक्षाणोन्द्रियाणि संहन्मः संहन्मः संहतिर्निमीलनं निमीलयामेत्यर्थः ।
इदं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानं हर्म्यं प्रासादादस्थावरात्मकं वस्तुजातं यथा निश्चलं भवति तथा
इमे सर्वे जनाः निश्चलाभवन्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सहस्रशृङ्गोवृषभोयःसमुद्रादुदाचरत् ।

तेनासहस्येनावयंनिजनान्स्वापयामसि ॥ ७ ॥

सहस्रंशृङ्गः । वृषभः । यः । समुद्रात् । उतः आचरत् ।

तेन । सहस्येन । वयम् । नि । जनान् । स्वापयामसि ॥ ७ ॥

सहस्रशृङ्गः सहस्रकिरणः वृषभः कृपायानां वर्पिता यः सूर्यः समुद्रादुदबुधेः सकाशादुदाच-
रत् उदागच्छति सहस्येन अभिप्रविष्टा तेन सूर्येण वयं स्तोताः जनान् सर्वान् निष्वापयामसि
नितरांस्वापयामः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रोष्ठेश्यावशेषयानारिःस्तल्पशीवरीः ।

स्त्रियोयाःपुण्यगन्धास्ताःसर्वाःस्वापयामसि ॥ ८ ॥ २२ ॥

प्रोप्रेक्षयाः । वल्लेक्षयाः । नारीः । याः । तल्पक्षीवरीः ।

स्त्रियः । याः । पुण्यगन्धाः । ताः । सर्वाः । स्वापयामसि ॥८॥२२॥

याः यादयः नारीः नार्यः स्त्रियः प्रोप्रेक्षयाः प्रांक्षेक्षयानाः यावल्लेक्षयाः वल्ले वाहनं तस्मिन् शयानाः यास्तल्पक्षीवरीः तल्पक्षयाः याः स्त्रियः पुण्यगन्धाः मंगल्पगन्धाः तास्तादृशीः सर्वाः स्त्रीः स्वापयामसि वयं निद्रां कारयामः ॥ ८ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वार्विशोऽयमः ॥ २२ ॥

॥ इति सप्तमे मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थेऽनुवाके पंचदशस्तुक्तानि तत्र कर्द्द्व्यकेति पंचविंशत्युचं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्या-
यं मरुदेयताकं आघाएकादशद्विपदाविंशत्यक्षराविराजः शिष्टाश्चतुर्दशत्रिष्टुभः तथाचानुक्ता-
न्तं—कर्द्द्व्यपंचाधिका मारुतहाघाएकादशद्विपदाइति । दशरात्रे चतुर्थेऽहनि आग्निमारुतशस्त्रे इदं-
मारुतनियिद्दानं सूत्र्यतेहि—वैश्वानरस्यसुमते कर्द्द्व्यकानरइति ।

तत्र प्रथमा—

कर्द्द्व्यक्ता॒नरः॒ सनी॒ळा॒ रुद्र॒स्य॒ मर्या॒ अधा॒स्व॒श्वाः ॥ १ ॥

के । ईम् । वि॒ऽअ॒न्ताः । नरः । स॒नी॒ळाः । रु॒द्रस्य॑ ।

मर्याः । अधे । सु॒ऽअ॒श्वाः ॥ १ ॥

व्यक्ताः कान्तियुक्ताः नरोन्नेवारः सनीळाः समानोक्तसः रुद्रस्य महादेवस्य पुत्राः मर्याः
मर्येज्येनृज्योहिताः अध अपिच स्वश्वाः शोभनवाहाः ई ईमे एवंभूताः के भवन्तीति रूपाति-
शमादपिराश्वर्येणाह ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नकि॒र्ह्येपां॒ज॒नूं॒पि॒वेद॒नेअ॒ङ्ग॒र्वि॒देमि॒धोज॒नि॒त्रम् ॥ २ ॥

नकिः । हि । ए॒पा॒म् । ज॒नूं॒पि॒ । वेद॑ । ते ।

अ॒ङ्ग॒ । वि॒द्रे । मि॒थः । ज॒नि॒त्रम् ॥ २ ॥

एषां मरुतां जनुंषि जन्मानि नकिर्हि वेद कश्चिदपि नसलु जानाति वे तादृशाः मरुतः
 मिथः परस्परं जनिवं रुद्रपृश्निभ्यां सक्राशाद् प्रादुर्भूतं स्वकीयं जन्म अंगं विद्रे स्वयमेव विदन्ति
 ॥ २ ॥ अथ तृतीया—

अभिस्वप्भिर्मिथोवपन्तवातस्वनसःश्वेनाअस्पृघन् ॥ ३ ॥

अभि । स्वप्भिः । मिथः । वपन्त ।

वातःस्वनसः । श्वेनाः । अस्पृघन् ॥ ३ ॥

मरुतः स्वप्भिः स्वकीयैः पवनैः संचरणैः स्वयमेव संचरन्तः मिथः परस्परं अभिवपत
 संगच्छन्ते अपिच वातस्वनसः वायुवातस्वनन्तः शब्दायमानाः श्वेनाः श्वेद्गतावितिधातोरूपं
 भग्नमगीताः यद्वा श्वेनाइति लुप्तोपमेवत् श्वेनाः पक्षिणः तद्दृच्छन्तः अस्पृघन् परस्परं रूप-
 सौंदर्यादिभिः स्पृघन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एतानिधीरोनिण्याचिकेतपृश्निर्यदूधोमहीजभारं ॥ ४ ॥

एतानि । धीरः । निण्या । चिकेत । पृश्निः ।

यत् । ऊधः । मही । जभारं ॥ ४ ॥

धीरोधीमान् शास्त्रज्ञोजनः निण्या निण्यानि श्वेतवर्णानि एतानि मरुदात्मकानि भूतानि
 चिकेत जानीयाद् किंतु न सर्वे जना जानन्तीत्यर्थः यही महतो पृश्निर्मरुतां जननी मय यानि
 मरुदात्मकानि भूतानि ऊधः ऊधम्यन्तरिक्षे स्वकीये जठरे वा जभार बभार एतानि चिकेतेति
 पूर्वेण संबंधः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

साविदसुवीरामरुद्भिरस्तुमनात्सहन्तीपुप्यन्तीनृम्यम् ॥ ५ ॥

सा । विद् । सुवीरा । मरुद्भिरः । अस्तु ।

सुनात् । सहन्ती । पुप्यन्ती । नृम्यम् ॥ ५ ॥

सा विद् सा प्रजा मरुतः परिचरति सा प्रजा मरुद्भिः हेतुभिः सनात् चिरात् सहन्ती
शशूनभिभवन्ती नृप्यं धनं बलं वा पुप्यन्ती लभन्ती सुवीरा शोभनपुत्रयुक्तास्तु भवतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यामयेष्टाः शुभाशोभिष्टाः श्रियासंमिश्रला ओजोभिरुग्राः ॥ ६ ॥

यामं न । येष्टाः । शुभा । शोभिष्टाः । श्रिया ।

संमिश्रलाः । ओजः । इभिः । उग्राः ॥ ६ ॥

मरुतः यामं यातव्यं गंव्यं प्रदेशं येष्टाः यातव्याः अतिशयेन गंतारः शुभाः अलंकारे-
ण शोभिष्टाः अतिशयेन शोभायुक्ताः श्रिया कांत्या संमिश्राः संगच्छमाना ओजोभिर्यैः उ-
ग्रा उदूर्णाः एवंप्रभृताभवन्तीति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उयंवओजः स्थिराशवांस्यधामरुद्भिर्गणस्तुविष्मान् ॥ ७ ॥

उयम । वुः । ओजः । स्थिरा । शवांसि । अर्ध ।

मरुद्भिः । गणः । तुविष्मान् ॥ ७ ॥

हे मरुतः वीर्युष्माकं ओजस्तेजः उग्रमुदूर्णं भवतु शवांसि पुष्पवीयानि बलानि स्थिरा
स्थिराणि कैश्चिद्वनपहर्तव्यानि भवन्तु अथ अपिच मरुद्भिः गणः मरुतां संघः तुविष्मान् वृद्धि-
मान् भवतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

शुभ्रोवः शुष्मः कुष्मीमनांसि धुनिर्मुनिरिव शर्धस्य धृष्णोः ॥ ८ ॥

शुभः । वः । शुष्मः । कुष्मी । मनांसि ।

धुनिः । मुनिः । इव । शर्धस्य । धृष्णोः ॥ ८ ॥

हे मरुतः वीर्युष्माकं शुष्मोबलं शुभ्रः सर्वतः गोभमानं किंच वो मनांसि कुष्मी संग्रा-
मेषु शत्रुहननार्थं क्रोधनशीलानि धृष्णोर्धर्षणशीलस्य शर्धस्य बलवतो वीर्युष्मदोयस्य गणस्य

धुनिः वृक्षादीनां कंपयितुः वेगः मुनिरिव मननान्मुनिः स्तोत्रा सपथा बहुविधं शब्दमुत्पादयति
एवं बहुविधशब्दस्योत्पादकइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सनेम्यस्मद्युयोतंदिद्युमावोदुर्मतिरिहप्रणङ्गः ॥ ९ ॥

सनेमि । अस्मत् । युयोतं । दिद्युम् । मा ।

वः । दुःस्मतिः । इह । प्रणक् । नः ॥ ९ ॥

हे मरुतः सनेमि सनातनं दिद्युं दीप्यमानं ऋद्ध्याख्यं युष्मदीयमायुधं अस्मत् अस्मत्तः
सकाशात् युयोत पृथक्कृत तथा वः युष्मदीयादुर्धतिः निग्रहबुद्धिः नोस्मान् इह अस्मिन्
लोके मा प्रणक् मा प्राप्नोत्र ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

प्रियावोनामंहुवेतुराणामायत्तुपन्मरुतोवावशानाः ॥ १० ॥ २३ ॥

प्रिया । वः । नाम । हुवे । तुराणाम् । आ । यत् । तुपत् ।

मरुतः । चावशानाः ॥ १० ॥ २३ ॥

हे मरुतः तुराणां यजमानार्थं त्वरया आगच्छतां वः युष्माकं नाम आहुवे आह्वयामि
यत् येन आह्वानेन प्रियाः स्नेहयुक्ताः वावशानाः अस्माकं आह्वानं कृतमिति शब्दायमानाश्च
सन्तः तुपत् संतुष्टा भविष्यथ वत् आह्वानमिति ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्य त्रयोविंशोऽङ्कः ॥ २३ ॥

अथैकादशी—

स्वापुधासंङ्गिणःसुनिष्काउतस्वयंतन्वःशुभ्रमाणाः ॥ ११ ॥

सुःस्वापुधासः । ङ्गिणः । सुनिष्काः । उत ।

स्वयम् । तन्वः । शुभ्रमाणाः ॥ ११ ॥

स्वायुधासः स्वायुधाः शोभनास्ताः इप्पिणोगन्तारः सुनिष्काः शोभनात्काराः उता-
पिच तन्वः स्वकीयानि शरीराणि शुंभमानाः स्वयमेव शोभयन्तोमरुतः एवंभूताभवंती-
त्यर्थः॥ ११ ॥

मारुतेपथौ शुचीवोहव्याद्वि वषायाअनुराक्या सत्रिवं च—शुचीवोहव्यामरुतःशुचीनां तू-
ष्णीं मरुतइति ।

तथैषा द्वादशी—

शुचीवोहव्यामरुतःशुचीनांशुचिहिनोम्यध्वरंशुचिभ्यः ।

ऋतेनसत्यमृतसापंआयञ्छुचिजन्मानःशुचयःपावकाः ॥१२॥

शुची । वः । हव्या । मरुतः । शुचीनाम् । शुचिम् । हिनोमि ।

अध्वरम् । शुचिभ्यः । ऋतेन । सत्यम् । ऋतसापः ।

आयञ् । शुचिजन्मानः । शुचयः । पावकाः ॥ १२ ॥

हे मरुतः शुचीनां शुद्धानां वोयुष्माकं शुची शुचीनि हव्या हव्यानि हवींषि भवन्तु शुचि-
भ्यः प्रकाशमानेभ्योयुष्मभ्यं शुचिं शुद्धं अध्वरं यागं हिनोमि अहं धेरयापि ऋतसापः ऋतमु-
दकं स्पृशन्तोमरुतः ऋतेन सत्यमेव सत्यमापन्न गच्छंति कीदृशाः शुचिजन्मानः शोभनजननाः
शुचयोदीप्यमानाः पावकाः शोधकाः एवंभूतागच्छन्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

अंसिष्वामरुतःस्वादयौवोवक्षःसुरुक्माउपशिश्रियाणाः ।

विविद्युनोनवृष्टिभीरुचानाअनुस्वधामार्युधैर्यच्छमानाः ॥१३॥

अंसिषु । आ । मरुतः । स्वादयः । वः । वक्षःसु । रुक्माः ।

उपशिश्रियाणाः । वि । विद्युतः । न । वृष्टिभिरुचिः ।

रुचानाः । अनु । स्वधाम् । आर्युधैः । यच्छमानाः ॥ १३ ॥

हे मरुतः अंसिषु युष्मदीयेषु स्कंधपदेशेषु स्वादयोल्लेखविशेषाः आमुकाभवंतीतिभे-
दः सुरुक्माः सुष्ठु रोचमानाः हाराः सोयुष्मदीयं वक्षः उरःपदेशं उपशिश्रियाणाः आश्रिताभ-

वन्ति किंच हे मरुतः वृष्टिभिः वर्षैः सार्धं वियुतो न तडितो यथा रुचानाः रोचमानाः तादृग्भू-
तायूयं आयुधैर्षपादाजैः स्वधामुदकं अनुयच्छमानाः प्रयन्तन्तो विचरथेति शेषः ॥ १३ ॥

गृहमेधीये प्रबुध्यावइति प्रधानस्यायाज्या सन्नितंच-प्रबुध्यावईरतेमहांसीनि पुष्टिमन्तो
विराजौ संपाज्येइति ।

तैषा सक्ते चतुर्दशी-

प्रबुध्यावईरतेमहांसिप्रनामानिप्रयज्यवस्तिरध्वम् ।

सहस्रिषंदम्यंभागमेतंगृहमेधीयंमरुतोजुषध्वम् ॥ १४ ॥

प्र । बुध्या । वः । ईरते । महंसि । प्र । नामानि । प्रयज्यवः ।

तिरध्वम् । सहस्रिषम् । दम्यम् । भागम् । एतम् ।

गृहमेधीयम् । मरुतः । जुषध्वम् ॥ १४ ॥

हेमरुतः वोपुष्मदीयानि बुध्याम्यन्तरिक्षेभवानि महंसि वेजांसि मेरते प्रकर्षेण गच्छ-
न्ति किंच हे प्रयज्यवः प्रकर्षेण यष्टव्यामरुतोयूयं नामानि पांसूनमपन्तीति नामान्युदकानि
प्रतिरध्वं वर्धयत । हेमरुतोयूयं सहस्रिषं सहस्रसंख्याकंदम्यं दमे गृहे भवं गृहमेधीयं गृहमेधि-
गुणेश्वोपुष्म्यं देयं एवं एतादृशं भागं जुषध्वं सैरध्वं एकं भागं सहस्रिषानि कथामाह त-
थाचश्रुपते-यावदेकादेवताकामयवे यावदेकातावदाहुतिः प्रपठे न हितदस्ति यत्तावदेवस्यान्
यावज्जुहोतीति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

यदिस्तुतस्यमरुतोअधीथेत्याविप्रस्यवाजिनोहवीमन् ।

मक्षुरायःसुवीर्यस्यदातृचिद्यमन्यआदत्तदरावा ॥ १५ ॥ २४ ॥

यदि । स्तुतस्य । मरुतः । अधिष्ठत्य । इत्या । विप्रस्य ।

वाजिनः । हवीमन् । मक्षु । रायः । सुवीर्यस्य । दातृ ।

नु । चित् । यम् । अन्यः । आदत्त । अरावा ॥ १५ ॥ २४ ॥

याजिनोहविर्लक्षणान्वतः धिप्रस्य मेधाविनोपम संवन्विनि हवीमन् हविष्मति हविषा-
युक्ते स्तोत्रे क्रियमाणे सति हे मरुतोयूयं यदि यस्मात् कारणात् स्तुतस्य स्तुतं मदीयं स्तो-
त्रं इत्या इत्यपनेन प्रकारेण अत्रैव अवगच्छथ तस्मात् कारणात् हे मरुतो यूयं सुवीर्यस्य
शोभनपुत्रोपेतस्य रायः रायं धनं द्वितीयार्थेपक्षी मक्षु शीघ्रं दातुं दत्त अरावा अरातिः शत्रुभूतः
अन्योजनः ये रायं नृचिदादभ्रव नैवाग्निहन्त्यात् तद्धनमस्मभ्यं दत्तेति संवन्वः ॥ १५ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

मरुद्भ्यः क्रीळिष्यः सप्तकपालमित्यापासइवियाज्या सूचितं च—अत्यासो नये मरुतः स्वं चो
जुष्टोदमूना इति ।

सैषा सूक्ते षोडशी—

अत्यासो नये मरुतः स्वचो यक्षदृशो न शुभयन्त मर्याः ।
ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभा वत्सा सो न प्रकीर्लिनः पयोधाः ॥ १६ ॥

अत्यासः । न । ये । मरुतः । सुदृशः । यक्षदृशः । न ।
शुभयन्त । मर्याः । ते । हर्म्येष्ठाः । शिशवः । न ।
शुभाः । वत्सासः । न । प्रकीर्लिनः । पयोधाः ॥ १६ ॥

अत्यासो न आयाः सततगामिनोश्चाइव स्वं चः सुष्ठु गच्छन्तो ये मरुतः यक्षदृशो न मर्याः
यक्षस्थोत्तवस्य द्रष्टारो मनुष्या इव शुभयन्त शोभन्ते हर्म्येष्ठाः हर्म्येस्थिताः शिशवो न कुमार-
इव शुभ्राः शोभमाना वत्सा सो न वत्सा इव प्रकीर्लिनः प्रकीर्तिनः प्रकर्षेण क्रीडमानाः ते मरुतः
पयोधाः पयसउदकस्य धारयितारो दावारो वा भवन्ति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

दशस्यन्तो नो मरुतो मृळन्तु वरिवस्यन्तो रोदसी सुमेके ।
आरे गोहा नृहा वधो वो अस्तु मुग्धेभिस्मै वसवो नमध्वम् ॥ १७ ॥

दशस्यन्तः । नः । मरुतः । मृळन्तु । वरिवस्यन्तः । रोदसी इति ।
सुमेके इति सुदमेके । आरे । गोहा । नृहा । वधः । वः ।
अस्तु । सुग्धेभिः । अस्मे इति । वसवः । नमध्वम् ॥ १७ ॥

मरुतो नोऽस्मभ्यं दशस्यन्तः धनानि प्रयच्छन्तः सुमेकं मुखे रोदसी धावापृथिव्यौ वरि-
दस्यन्तः स्वमहिम्ना पूरयन्तः मृळ्यन्तु मृळ्यन्तु अस्मान् सुखयुक्तान् कुर्वन्तु । अत्रिच हे वसवो वा-
सका मरुतः गोहा मवां मेघस्थानामुदकानां भेदकः नृहा नृणां शत्रूणां हन्ता वोमुष्मदीयं वधः
आयुधं आरे अस्तु अस्मत्तोदूरे भवतु । यूपमपि सुभ्रैभिः सुभ्रैः सुविः सह अस्मे अस्माह
नमध्वं स्वयमेवाभिमुखा भवतु ॥ १७ ॥

मरुतेषु शौ आबोहोतेत्येवानुवाक्या सन्निवच-आबोहोताजोहवीतिसत्तः प्रवित्रमर्क-
गृणतेतुरापेवि ।

सैषाष्टादशी-

आबोहोताजोहवीतिसत्तःसत्रार्चीरातिमरुतो गृणानः ।

यईवतो वृषणो अस्ति गोपाः सो अर्हयावी हवते व उक्थैः ॥ १८ ॥

आ । वः । होता । जोहवीति । सत्तः । सत्रार्चीम् । रातिम् ।

मरुतः । गृणानः । यः । ईवतः । वृषणः । अस्ति ।

गोपाः । सः । अर्हयावी । हवते । वः । उक्थैः ॥ १८ ॥

हे मरुतः सत्तः होतृपदने निषण्णोऽस्मदीयोहोवा सत्रार्चीं सर्वतोगमनशीलं रातिं त्वदीयं
दानं गृणानः स्तुवन् वोमुष्मान् आजोहवीति भृशमाह्वयति । हे वृषणः कामानां वर्पितारो मरुतः
यो होता ईवतो गच्छ वोऽभ्यापारवतो पञ्चमानस्य गोपा अस्ति युष्मद्वाहाननिमित्तेन रक्षको भवति
सहोता अर्हयावी भाषारहितः सन् वोमुष्मान् उक्थैः स्तोत्रैर्हवते स्तौति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

इमेतुरं मरुतो रामयन्ती मे सहः सहस्रानमन्ति ।

इमेशंसवनुष्यतो निषान्ति गुरुद्वेषो अररुपे दधन्ति ॥ १९ ॥

इमे । तुरम् । मरुतः । रमयन्ति । इमे । सहः । सहस्रः । आ । नमन्ति ।

इमे । शंसम् । वनुष्यतः । नि । पान्ति । गुरु ।

द्वेषः । अररुपे । दधन्ति ॥ १९ ॥

इमे ईदृशोमरुतः तुरं कर्मसु क्षिप्रवन्तं यजमानं रमयन्ति क्रीडयन्ति इमे मरुतः सहः सहसा वलेन सहसोवलवोजनान् आनमन्ति इमे मरुतः वनुष्यतोर्हिसकाव् पुरुषाव् शंसं शं- राकं स्तोतारं निषान्ति नितरांपाळयन्ति अररुपे हविस्मयच्छते जनाय गुरु महत् द्वेपः अमियं दधन्ति कुर्वन्ति ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

इमेरध्वंचिन्मरुतो जुनन्ति शुभिंचिद्यथावसंबोजुपन्त ।

अपवाधध्वंवृषणस्तमांसिधत्तविश्वंतनयंतोकमस्मे ॥ २० ॥ २५ ॥

इमे । रध्वम् । चित् । मरुतः । जुनन्ति । शुभिम् । चित् ।

यथा । वसंबः । जुपन्त । अप । वाधध्वम् । वृषणः । तमांसि ।

धत्त । विश्वम् । तनयम् । तोकम् । अस्मे इति ॥ २० ॥ २५ ॥

इमे मरुतः रध्वं चित् सप्तजम्पि जनं जुनन्ति प्रेरयन्ति शुभिं चित् भ्रमणशीलमपि दरिद्रं जुनन्ति प्रेरयन्ति वसवोवासकादेवाः युष्मान् यथा जुपन्त कामयेरन् हे वृषणः कामानां विपि- तारस्ते यूयं तमांसि अपवाधध्वं नाशयत । अविच अस्मे अस्माभ्यं विश्वं बहुलं तोकं गुप्तं तन- यं पीत्रं च धत्त प्रयच्छत ॥ २० ॥

॥ इति पंचमस्यचतुर्थे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथैकविंशी-

मावोदात्रान्मरुतो निरराममापश्वाह्वमरथ्योविभागे ।

आनःस्पाह्वमजतनावसव्ये इयदींसुजानंवृषणोवोअस्ति ॥ २१ ॥

मा । वः । दात्रात् । मरुतः । निः । अराम् । मा । पश्वात् ।

ह्वम् । रथ्यः । विभागे । आ । नः । स्पाह्वम् । अजतनम् ।

वसव्ये । यत् । ईयम् । सुजानम् । वृषणः । वः । अस्ति ॥ २१ ॥

हे मरुतः योयुष्माकं दात्रादानाव् मानिरराम वयंमानिर्गमाम यूयमस्मान् परित्यक्तान्ये- ष्वयोधनमादत्तेत्यर्थः हे रथ्योरथवन्तोमरुतः विभागे युष्मदीयस्य धनस्य दात्रे पश्वात्मादध्म

दध्मतिर्गतिकर्मा वयं षष्वाद्भागिनोमामूम यूयं पथममस्मभ्यमेव दत्तेति यावत् । स्पार्हे स्पृहणी-
ये वसव्ये धनसम्पूहे यूयं नोस्मान् आभजतन भागिनः कुरुत । हे वृषणः वर्पितारोमरुतः वीयु-
प्याकं मुजातं शोभनजनं यद्वसव्ये वसव्यमस्ति तस्मिन् भागिनः कुरुतेति संबन्धः ईमितिपूर-
णः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

मंयद्धनेन्तमन्युभिर्जनांसःशरांयुह्वीष्वोपधीपुविशु ।

अर्धस्मानोमरुतोरुद्रियासत्त्रातारोभूतपृतनास्वर्यः ॥ २२ ॥

सम् । यत् । हनेन्त । मन्युः । भिः । जनांसः । शराः । युह्वीपु ।

ओपधीपु । विशु । अर्ध । स्म । नुः । मरुतः । रुद्रियासुः ।

त्रातारः । भूत । पृतनासु । अर्यः ॥ २२ ॥

यद्यदा शराविक्रान्ताः जनानोजनाः यहीषु महतीषु ओषधीषु विशु यज्ञाह च जेत-
व्याह मन्युभिः कोपैः अभिनिर्वा संहनन्त संगच्छन्ते अथ तदानीं हे रुद्रियासोरुद्रपुत्रा हे-
मरुतः यूयं पृतनासु युद्धेषु अर्यः अरेः शत्रोः सकाशात् नोस्माकं वातारो भूत रक्षकाभवत् ।
स्मेतिपूरणः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

भूरिचक्रमरुतःपित्र्याण्युक्थानि॒यावःशस्यन्ते॑पुरा॒चित् ।

मरुद्भिरुग्रःपृतनासुसाह्यामरुद्भिरि॒त्सनि॑ता॒वाज॒मर्वा ॥ २३ ॥

भूरि । चक्र । मरुतः । पित्र्याणि । उक्थानि । या । वः ।

शस्यन्ते । पुरा । चित् । मरुद्भिः । उग्रः । पृतनासु ।

साह्या । मरुद्भिः । इत् । सनिता । वाजम् । अर्वा ॥ २३ ॥

हे मरुतोयूयं भूरि भूरीणि बहूनि पित्र्याणि अस्मत् पितृसंबन्धीनि धनदानादीनि
कर्माणि चक्र एतवन्तोभारव पुराचिद् पूर्वकालेपि बोधुप्याकं उक्थानि मशस्यानि या यानि
कर्माणि शस्यन्ते प्रख्यायन्ते तानि चक्रेति संबन्धः । उग्रओजस्वो पृतनासु युद्धेषु मरुद्भिर्गु-

ध्माभिर्हेतुभिः साह्या शत्रूणामभिभविता भवति । मरुद्भिरिव मरुद्भिर्पुष्पाभिरेव हेतुभिः अर्वा
स्तोत्रैरभिगन्ता वाजमञ्चं सनिता संभक्ता भवति यद्वा अर्वा अम्बः वाजं युद्धं सनिता भ-
वति ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अस्मेवीरोमरुतःशुष्म्यस्तृजनानांयोअसुरोविधृता ।
अपोयेनसुक्षितयेतरेमाधस्वमोकोअभिवःस्याम ॥ २४ ॥
अस्मे इति । वीरः । मरुतः । शुष्मी । अस्तु । जनानाम् ।
यः । असुरः । विधृता । अपः । येन । सुक्षितये । तरेम ।
अध । त्वम् । ओकः । अभि । वः । स्याम ॥ २४ ॥

हे मरुतः अस्मे अस्माकं वीरः पुत्रः शुष्मी अस्तु बलवान् भवतु असुरः प्रहावान् यो-
जनानां शत्रूणां विधृता विधारकः येन पुत्रेण वयं सुक्षितये सुदुमियात्ताम अपः आमुवतः श-
त्रून् तरेम हिंसेम सपुत्रोबलवानस्त्विति पूर्वैणान्वयः । अद्यापिष वोयुष्मदीयावयं त्वमोकः आ-
त्मीयं स्थानं अभिस्याम आतिष्ठेम ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

तन्नुइन्द्रोवरुणोमित्रोअग्निरापओपधीर्वनिनोजुपन्त ।
शर्मन्स्याममरुतामुपस्थेयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ २५ ॥ २६ ॥
तत् । नः । इन्द्रः । वरुणः । मित्रः । अग्निः । आपः । ओपधीः ।
वनिनः । जुपन्त । शर्मन् । स्याम । मरुताम् । उपस्थेयूयम् । युयम् ।
पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ २५ ॥ २६ ॥

पूर्वं व्याख्यातेयं अन्नार्थस्तु इन्द्रादयोदेवाः अस्मदीयं स्तोत्रं सेवन्तां मरुतामुपस्थाने
वर्तमाना वयं सुते स्याम हे मरुतोयूयं सर्वदास्मात् अविनाशैः पालयत ॥ २५ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पर्विशोर्गः ॥ २६ ॥

मध्वोवदिति सप्तर्चद्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रैदृशं मरुदेवताकं मध्यःसोपेत्यनुकान्तं । दश-
रात्रे षष्ठेहनि आग्निमारुतेइदंमारुतनिविद्धानं सूत्रितं च—मध्वोवोनाम सप्तत्रयेत्याग्निमारुतमिति ।

तत्र प्रथमा—

मध्वोवोनाममारुतं यजत्राः प्रयज्ञेषु शर्वसामदन्ति ।

ये रेजयन्ति रोदसी चिदुर्वी पिवन्त्युत्सं यदयांसुरुग्राः ॥ १ ॥

मध्यः । वः । नाम । मारुतम् । यजत्राः । प्र । यज्ञेषु ।

शर्वसा । मदन्ति । ये । रेजयन्ति । रोदसी इति । चित् ।

उर्वी इति । पिवन्ति । उत्सम् । यत् । अयांसुः । उग्राः ॥ १ ॥

हे यजत्रा यजनीयामरुतः वोयुष्मदीयं मारुतं मरुत्संवन्धि नाम नामधेयं मध्वो मध-
वो माद्वितारः स्तोतारः यज्ञेषु यागेषु शर्वसा बलेन प्रमदन्ति प्रकर्षेण स्तुवन्ति उच्चैः स्तुव-
न्तीत्यर्थः । ये मरुतः उर्वी विस्तीर्णे रोदसी चित् यावापृथिन्यावपि रेजयन्ति कंपयन्ति । किंच
उत्सं मेघं पिवन्ति वर्षयन्ति उग्रा उदूणा यत् ये मरुतः आयांसुः यान्ति सर्ववगच्छन्ति तेषां
मारुतां युष्माकं नाम प्रमदन्तीति पूर्वणान्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

निचेतारो हि मरुतो गृणन्तं प्रणेतारो यजमानस्य मन्म ।

अस्माकं मध्यविदथेषु बर्हिर्वावीतये सदत पिप्रियाणाः ॥ २ ॥

निचेतारः । हि । मरुतः । गृणन्तम् । प्रणेतारः । यजमानस्य ।

मन्म । अस्माकम् । अय । विदथेषु । बर्हिः । आ ।

वातये । सदत । पिप्रियाणाः ॥ २ ॥

ये मरुतः गृणन्तं स्तुवन्तं जनं निचेतारो हि शृण्वमाणा भवन्ति खलु । अविच यजमानस्य
मन्म अभिमतं कामं प्रणेतारश्च भवन्ति । अपरोर्ध्वः प्रत्यक्षरुतः हे मरुतो मूर्धं पिप्रियाणाः
प्रीयमाणाः सन्तः अद्यास्मिन्दिवसे अस्माकं विदथेषु यज्ञेषु वातये सोपस्य भक्षणाय बर्हिः
बर्हिषि कुशमये आसदत आसीदत उपविशत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

नैतावद्दुन्येमरुतोयथेमेभ्राजन्तेरुक्मैरायुधैस्तनूभिः ।
आरोदसीविश्वपिशःपिशानाःसमानमज्यंजतेशुभेकम् ॥ ३ ॥

न । एतावत् । अन्ये । मरुतः । यथा । इमे । भ्राजन्ते ।
रुक्मैः । आयुधैः । तनूभिः । आ । रोदसी इति । विश्वपिशः ।
पिशानाः । समानम् । अज्यि । अज्यते । शुभे । कम् ॥ ३ ॥

इमे ईदृशामरुतोयथायत्परिमणं धनादिकं ददति अन्ये मरुत्वतिरिक्तादेवाः एतावद्धना-
दिकं नदद्युतिर्यथः । तेच रुक्मैः रोचमानैरायुधैराभरणैः स्वकीयास्त्रैः तनूतिरास्त्रीयैः केवलैर-
गैश्च भ्राजन्ते सर्पदा भासन्ते । कश्चिदेकवाक्यतामाह यथेमे मरुवोरुक्मादिभिः भ्राजन्ते नैताव-
देतद्व्यतिरिक्ताभ्राजन्तइति । अपिच रोदसी द्यावापृथिव्यौ पिशानाः प्रकाशयन्तः विश्वपिशः
व्यासदीप्तयः पूर्वभूतामरुतः शुभे शोभायै समानं सदृशरूपं अज्यि आभरणं आ अंजते स्व-
कीयावयवेषु अभिव्यक्तोर्कुर्वन्ति । कमितिपूरणः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऋधक्तावोमरुतोदियुदस्तुपहुआगःपुरुपताकराम ।
मावस्तस्यामपिभूमायजत्राअस्मेवोअस्तुमुमतिश्चनिष्ठा ॥ ४ ॥

ऋधक् । सा । वः । मरुतः । दियुत् । अस्तु । यत् । वः । आगः ।
पुरुपता । कराम । मा । वः । तस्याम् । अपि । भूमि । यजत्राः ।
अस्मे इति । वः । अस्तु । सुमतिः । चनिष्ठा ॥ ४ ॥

हे मरुतः वीर्युष्मदीया सा प्रतिष्ठा दियुव हेविर्कवगस्तु अत्युत्तः पृथग्भवतु यत् यद्यपि
वर्यं वीर्युष्मार्क आगः अपराधं पुरुपता पुरुषतया मनुष्यत्वेन कराम करवाम मनुष्याणां हि ममा-
दः सुलभइत्यर्थः । हे यजत्रा यजनोपायमरुतः वीर्युष्मदीयायां तस्यां दियुवि अपि ईपदपि
माभूय चनिष्ठा अन्नवत्तमा अतिशयेनान्नदाइत्यर्थः वीर्युष्मदीया सुप्रविरनुग्रहपुद्भिः अस्मे
अस्मास्वस्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

कृतेचिदग्रमरुतोरणन्तानवद्यासःशुचयःपावकाः ।
प्रणोवतसुमतिभिर्यजत्राःप्रवाजैमिस्तिरतपुष्यसेनः ॥ ५ ॥

कृते । चित् । अत्र । मरुतः । रणन्त । अनवद्यासः ।
शुचयः । पावकाः । प्र । नः । अवत । सुमतिः ।
यजत्राः । प्र । वाजैभिः । तिरत । पुष्यसे । नः ॥ ५ ॥

अत्रास्मिन्कृते चित् अस्मदीये यत्तत्कर्मण्येव मरुतोरणन्त रमन्तां । कीदृशामरुतः अनव-
द्यासः अनिदिताः शुचयोदीवियुक्ताः पावकाः शोधकाः एवंभूता इति । किंच हेमरुतः भगवाः
यजनीया यूपं नोस्मान् सुमतिभिरनुग्रहबुद्धिभिः सुष्टुतिभिर्हेतुभिर्वा प्रावत प्रकर्षेण पालयत त-
था नोस्मान्वाजैभिर्वाजैरनैः पुष्यसे पोष्यार्थं प्रविरत प्रवर्धयत ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

उतस्तुतासोमरुतोव्यन्तुविश्वेभिर्नामभिर्नरोहवीपि ।
ददांतनोअमृतस्यप्रजायैजिगृतरायःसूनुतामृचानि ॥ ६ ॥
उत । स्तुतासः । मरुतः । व्यन्तु । विश्वेभिः । नामभिः । नरः ।
हवीपि । ददांत । नः । अमृतस्य । प्रजायै । जिगृत ।
रायः । सूनुता । मृचानि ॥ ६ ॥

उतापिच स्तुतासः एवमस्माभिः स्तुताः मरुतः हवीपि व्यन्तु भक्षयन्तु कीदृशाः विश्वे-
भिर्दिव्यैः नामभिस्तदकैः सद्दिपा नरोनेतारः । शेषः प्रत्यक्षरुतः हे मरुतः नोस्मदीयायै प्रजा-
यै संततये अमृतस्य अमृतमुदकं ददाव दत्तं तथा हविषोदातुर्यजमानस्य सूनुता सूनुतानि
सुष्टु नृत्यन्ति शोभनयोगानि मृचानि धनानि रायः जिगृत उद्धिरत प्रयच्छतेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आस्तुतासोमरुतोविश्वेऽतीअच्छांसूरीन्सर्वतांताजिगात ।
येनस्मनाशतिनोवर्धयन्तिपूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ७ ॥ २ ७ ॥

आ । स्तुतासः । मरुतः । विश्वे । ऊतो । अच्छ । सूरिन् ।
 सर्वस्ताता । जिगात । ये । नः । त्मना । शतिनः । वर्धयन्ति ।
 यूयम् । पात । स्वस्तिङ्भिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ २७ ॥

हे मरुतः स्तुतासः एवमस्माभिः स्तुताः विश्वे सर्वे यूयं ऊतो कृत्या रक्षया सहिताः सूरिन् स्तोत्रान् अच्छाभिलक्ष्य सर्वताता सर्वतातो यज्ञे आजिगात आगच्छत ये मरुतः त्मना आत्मनैव नोस्मान् शतिनः शतसंह्याकान् वर्धयन्ति यथा वयं पुत्रपौत्रादिभिः शतिनो भवेम तथा वर्धयन्तीत्यर्थः तं यूयमाजिगातेति पूर्वेण संबन्धः एवं भूतामरुतो यूयं सर्वदास्मान् पालयत ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य चतुर्थे तत्तर्विशोवर्गः ॥ २७ ॥

प्रसाकमुक्षेति पठ्यं तृतीयं सूक्तं यसिष्ठस्यार्पणैष्टुभं मरुदेवतार्क अनुक्रान्तं च—प्रसाकमुक्षेति पठिदि । गतोपिनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसाकमुक्षे अर्चता गणाय यो देव्यस्य धाम्नास्तु विष्मान् ।
 उत क्षोदन्ति रोदसी महित्वानक्षन्ते नाकं निःकृते स्वंशात् ॥ १ ॥

प्र । साकम् उक्षे । अर्चत । गणाय । यः । देव्यस्य ।
 धाम्नः । तु विष्मान् । उत । क्षोदन्ति । रोदसी । इति ।
 महित्वा । नक्षन्ते । नाकम् । निःकृते । अवंशात् ॥ १ ॥

हे स्तोत्रारोप्यं साकमुक्षे संततं यन्नि गणाय मरुतमूहाय प्रार्थत स्तोत्रं प्रोचारयत यो मरुद्गणः देव्यस्य देवसंबन्धिनः धाम्नः स्वर्गाह्यस्य स्थानस्य तु विष्मान् वृद्धिमान् भवति सर्वेभ्यो देवेभ्यः प्रवृद्धत्यर्थः तस्मै गणायैति पूर्वेण संबन्धः । उतापि च मरुतः महित्वा स्वकीयेन महत्वेन सहिताः रोदसी चापापृथिव्यौ क्षोदन्ति भजन्ति तथा निःकृतेभ्यः अवंशादन्तरिक्षाच्च नाकं स्वर्गं नक्षन्ते व्याप्नुवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ज॒नू॒श्चि॒द्वो॒मरु॒तस्त्वे॒प्ये॒ण॒भी॒मांस॒स्तु॒विम॒न्य॒वो॒यांसः ।
प्र॒येम॒हो॒भि॒रोज॑सो॒तसं॑ति॒विश्वो॑वो॒याम॑न्भ॒यते॒स्व॒र्दृक् ॥ २ ॥

ज॒नूः । चि॒त् । वः । म॒रुतः । त्वे॒प्ये॒ण । भी॒मांसः ।
तु॒वि॒म॒न्यवः । अ॒यांसः । प्र । ये । म॒हः॒इ॒भिः । ओ॒ज॑सा ।
उ॒त । स॒न्ति । वि॒श्वः । वः । या॒मन् । भ॒यते॒ । स्वः॒इ॒दृक् ॥ २ ॥

हे भीमासोभीमाः तुविमन्यवः प्रवृद्धमतयः अयासोमन्तारः इति त्रीणिसंशोधनानि एवं-
भूता हे मरुतोवोयुष्माकं अनूर्जन्म त्वेप्येण दोमेन रुद्रेण बभूवेति शेषः । उतापिच ये मरुतः
महोभिस्तेजोभिः ओजसा बलेनच प्रसन्ति प्रभवन्ति तेषां वोयुष्माकं यामन् यामनि गमने
विश्वः स्वर्दृक् सूर्यस्य द्रष्टा सर्वोजीवसमूहः यद्वा स्वः अन्तरिक्षं तत्पश्यतीति वृक्षः स्वर्दृक्
सर्वदाउत्तिष्ठन्नित्यर्थः भयते विभेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

बृ॒ह॒द्वो॒म॒घ॒व॒न्मो॒द॒धात॑जु॒जो॑प॒न्निन्म॒रुतः॑सु॒ष्टुति॑नः ।
ग॒तो॒ना॒ध्वा॒वि॒ति॑रातिज॒न्तुं॑प्र॒णः॒स्पा॒र्हा॒भि॒रू॒तिभि॑स्तिरेत ॥ ३ ॥

बृ॒ह॒त् । व॒यः । म॒घ॒व॒न्मो॒द॒धा॒त॒ । जु॒जो॑प॒न् । द॒त् ।
म॒रु॒तः । सु॒ष्टु॒ति॒म् । नः । ग॒तः । न । अ॒ध्वा । वि । ति॒रा॒ति॒ ।
ज॒न्तु॒म् । प्र । नः । स्पा॒र्हा॒भिः । उ॒ति॒भिः । ति॒रे॒त ॥ ३ ॥

हे मरुतोयूयं मघवण्योहविर्दक्षणाचवायोस्मभ्यं बृहन्महत् वयोचं दधात प्रयच्छत नो-
स्मदीयां सुष्टुति शोभनं स्तोत्रं जुजोषन्नित्येव सेवन्तामेव गतोमरुद्भिः प्रायः अध्वा मार्गः जंतुं
प्राणिनं न वितिरसति नाहन्ति उदकेनाप्याययत्येव यद्वा वितिरतिर्वर्धनार्थः नेतिचार्थे मरुद्भिः
गतोमार्गश्च जंतुं वर्धयति तथानोस्मान् स्पर्हाभिः स्पृहणीयाभिः ऊतिभिः रक्षाभिः प्रतिरेत
प्रवर्धयते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युष्मोतोविप्रोमरुतःशतस्वीयुष्मोतोअर्वासहुरिःसहस्री ।

युष्मोतःसम्राष्ट्रतहतिदृत्रंप्रतद्वोअस्तुधूतयोदेणाम् ॥ ४ ॥

युष्माऽर्जतः । विप्रः । मरुतः । शतस्वी । युष्माऽर्जतः ।

अर्वा । सहुरिः । सहस्री । युष्माऽर्जतः । सम्राष्ट्र ।

उत । हन्ति । दृत्रम् । प्र । तत् । वः । अस्तु । धूतयः । देणाम् ॥ ४ ॥

हे मरुतः युष्मोतः युष्माभीरक्षितः विप्रः स्वेता शतस्वी शवसंख्योपेतधनवान् भवति-
युष्मोतः युष्माभिः रक्षितः अर्वा अभिगन्ता सहुरिः शत्रूणामभिगविता स्वेता सहस्री सहस्र-
धनवान् भवति । युष्मोतः युष्माभीरक्षितः सम्राट् साम्राज्ययुक्तो भवति । उतापिच वृत्रं शत्रुं हन्ति
युष्मद्रक्षकोहिनस्ति । हे धूतयः कंषयितारो मरुतः यो युष्माभिर्देवं तत्पसिद्धं देणं धनं मास्तु
मभूतं भवतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ताँआरुद्रस्यमीक्षुपोविवासेकुविन्नंसन्तेमरुतःपुनर्नः ।

यत्सस्वर्ताजिह्वाळिरेयदाविरवतदेर्नर्दमहेतुराणाम् ॥ ५ ॥

तान् । आ । रुद्रस्य । मीक्षुपः । विवासे । कुवित् । नंसन्ते ।

मरुतः । पुनः । नः । यत् । सस्वर्ता । जिह्वाळिरे । यत् ।

आविः । अव । तत् । एनः । ईमहे । तुराणाम् ॥ ५ ॥

मीक्षुपः कामानां विपुः रुद्रस्येश्वरस्य पुत्रान् तान् मरुतः आविवासे अहं होता परिचरा-
मि ते मरुतः नः अस्पृश्यं कुविन् बहुल्यः पुनः भूयः नंसन्ते नमन्तां अभिमुखीभवन्तु । कुविन्
शब्देनैव पुनः शब्दार्थस्य लब्धत्वात् पुनः शब्दग्रहणं किमर्थं आदिरार्थं । सस्वर्ता अन्तर्निहितेन
अप्रकाशेन यत् येन एनसा जिह्वाळिरे मरुतः क्रुध्येयुः आविः प्रकाशेन यत् येन एनसा च
जिह्वाळिरे तुराणां क्षिप्राणां मरुतां संबन्धि तदुभयमेनोपराधं अवर्धमहे स्तोत्रेण यय-
मपनयामः ॥ ५ ॥

अथपरी-

प्रसावाचिसुष्टुतिर्मघोनामिदंमूक्तंमरुतोजुपन्त ।

आराचिद्वेपोवृषणोयुयोतयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६॥२८॥

प्र । सा । वाचि । सुःस्तुतिः । मघोनाम् । इदम् । सुःउक्तम् ।

मरुतः । जुपन्त । आरात् । चित् । द्वेपः । वृषणः । युयोत् ।

यूयम् । पात् । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ २८ ॥

मघोनां धनवतां मरुतां संबंधिनी सुष्टुतिः या शोभना स्तुतिः अस्मिन् स्तुते कृता सा स्तुतिः अस्माभिः प्रवाचि प्रोक्तासीत् । मरुतः इदमीदृग्भूतं सूक्तं जुपन्त सेवन्तां । हे वृषणः कामानां वर्पितारोयूयं द्वेयोद्वेषांसि शत्रून् आराचिद् दूरादेव युयोत अस्मत्तः पृथक्कुरुत यूयं नोस्मान् स्वस्तिभिः सर्वदा रक्षत ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

यंत्रायध्वइति द्वादशर्चं चतुर्थं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—यंत्रायध्वेद्वादश त्रिप्रगाद्यादि नवम्याद्यास्तिस्रो गायत्र्योत्यानुष्टुबौ द्वौ ऋत्युविमोचनीति । आद्यातृतीयापंचम्योबृहत्पः द्वितीयाचतुर्थीपष्टचः सतोबृहत्पः सप्तम्यष्टम्यावनुकत्वाच्चिष्टुभौ नवमीदशम्येकादशयोगापच्यः द्वादशयनुष्टुप् साचरुद्रदेवताका शिष्टामारुत्यः । सूक्तविनियोगोलिंगिकः ।

तत्र प्रथमा-

यंत्रायध्वइदमिदं देवांसो यंच नयथ ।

तस्मा अग्नेवरुणमित्रार्यमन्मरुतः शर्मयच्छत ॥ १ ॥

यम् । त्रायध्वे । इदम् । इदम् । देवांसः । यम् । च । नयथ ।

तस्मै । अग्ने । वरुण । मित्र । अर्यमन् । मरुतः । शर्म । यच्छत ॥ १ ॥

हे देवांसो देवाः इदमिदं इवोभयमेतयोः यं स्तोतारं त्रायध्वे पालयध्वे यंच स्तोतारं नयथ सन्मार्गं प्रापयथ हे अग्ने वरुण मित्र अर्यमन् हे मरुतः एवंभूता हे देवाः तस्मै स्तोत्रे शर्म सुखं यच्छत दत्त ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

युष्माकं देवा अवसाहनिप्रिय ईजानस्तरति द्विपः ।
प्रसक्षयंति रते विमहीरिपो यो वराय ददाति ॥ २ ॥

युष्माकम् । देवाः । अवसा । अहनि । प्रिये । ईजानः ।
तरति । द्विपः । प्र । सः । क्षयम् । तिरते । वि । महीः ।
दयः । यः । वः । वराय । ददाति ॥ २ ॥

हे देवाः युष्माकं युष्मदीयेन अवसा रक्षणेन प्रिये अहनि सर्वेषां देवानां मियमूते सु-
त्याभिधाने दिवसे ईजानः इष्टवान् जनः द्विपः शत्रून् तरति आक्रमति सयजमानः क्षयं स्व-
कीयं निवासं प्रतिरते प्रवर्धयति । यो यजमानः वो युष्मज्यं महीः महान्ति इयः हविर्लक्षणाग्न्य-
न्वानि वराय निवारणाय ययं नान्यत्र गच्छत अस्मदीयान्येव हवींषि स्वीकृतेति निरोधनं
कर्तुं विदाशति विशेषेण ददाति अतएव स्वकीयं निवासं वर्धयतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

न हि वश्रुमं च न वसिष्ठः परिमंसते ।
अस्माकं मरुतः सुते सचा विश्वे पिबत कामिनः ॥ ३ ॥
न हि । व । चरमम् । चन । वसिष्ठः । परिमंसते । अस्माकम् ।
अद्य । मरुतः । सुते । सचा । विश्वे । पिबत । कामिनः ॥ ३ ॥

वसिष्ठकृपिः वो युष्माकं मध्ये चरमं चन अवरमपि न हि परिमंसते वर्जयित्वा न स्तौति
किंतु सर्वानेव युष्मान् स्तौतीत्यर्थः अद्यास्मिन् दिने अस्माकमस्मदीये सुते सोमे अभिपुते सति
हे मरुतः कामिनः सोमं कामयमानाः विश्वे ययं सचा संगत्य पिबत पानं कुरुत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

न हि वं उतिः पृतना सुमर्धति यस्मा अराध्वनरः ।
अभिव आवर्त्सु मतिर्नवीयसीतूर्यया तपि पीपवः ॥ ४ ॥

नहि । वः । ऊतिः । पृतनासु । मर्धति । यस्मै । अराध्वम् । नरः ।
 अभि । वः । आ । अवर्त्त । सुष्टमतिः । नवीयसी ।
 तूयम् । यात । पिपीपवः ॥ ४ ॥

हे मरुतः वोयुष्मदीया उती रक्षा पृतनासु युद्धेषु नहि मर्धति न खलु हिनस्ति शत्रुभिः
 कृतां हिंसां सहतइत्यर्थः । हे नरोनरोतोयूयं यस्मै जनाय अराध्वं कामानदध्वं तं जनं न हिन-
 स्तीति संबन्धः । नवीयसी नवतरा वोयुष्मदीया सुपतिरनुग्रहबुद्धिः अश्यावर्त्त अस्मानश्या-
 वर्त्ततां तदा हे पिपीपवः सोमपानकामा यूयमपि तूयं क्षिप्रं याव आगच्छत ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ओषुष्विराधसोयातनान्धांसिपीतये ।
 इमावोहव्यामरुनोरेहिकमोष्वन्यत्रगन्तन ॥ ५ ॥
 ओ इति । सु । घृष्विराधसः । यातन । अन्धांसि । पीतये ।
 इमा । वः । हव्या । मरुतः । रे । हि । कम् । मो इति ।
 सु । अन्यत्र । गन्तु ॥ ५ ॥

हे घृष्विराधसः परस्परं घृष्टानि सुसंहतानि राधांसि येषां ते हे मरुतः यूयमंधांसि सो-
 मलक्षणानि हवींषि पीतये भक्षणार्थं सु सुष्टु आयातन । आयात हि यस्मात् कारणात् हे
 मरुतोवोयुष्मदय इमा इमानि हव्या हव्यानि हवींषिरे अहं ददामि अतः कारणाद्ययं अन्यत्र
 मोषुगन्तन मागच्छत कमितिपूरणः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

आर्चनोवर्हिःसर्दताविताचन.स्पाह्राणिदातवेवसु ।
 अस्त्रेधन्तोमरुतःसोम्येमधौस्वाहेहमादयाध्वै ॥ ६ ॥ २९ ॥
 आ । च । नः । वर्हिः । सर्दत । अविता । च । नः ।
 स्वाह्राणि । दातवे । वसु । अस्त्रेधन्तः । मरुतः । सोम्ये ।
 मधौ । स्वाहा । इह । मादयाध्वै ॥ ६ ॥ २९ ॥

हे मरुतोषूयं नोऽस्मदीयेबर्हिः कुशमयेबर्हिषि आसदव च उपविशत स्पर्हाणि स्पृ
हणीयानि वसु वसुनि धनानि दाववे अस्मभ्यं दातुं नोऽस्मान् अवित च आगच्छत च
हे मरुतः अस्त्रेधन्तः अर्हिसन्तोषूयं इहास्मिन्यज्ञे मधौ मदकरे सोम्ये सोमात्मके ह
विवि स्वाहा स्वाहाकारेण मादयाध्वे मादयध्वं माघत ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ २९ ॥

अथ सप्तमी—

सस्त्वश्चिद्वितुन्वः१ःशुंभमानाआहंसासोनीलपृष्ठाअपसन् ।
विश्वंशर्धोअभितोमानिपेदनरोनरुणाःसर्वनेमदन्तः ॥ ७ ॥
सस्त्वरिति । चित् । हि । तन्वः । शुंभमानाः । आ । हंसासः ।
नीलपृष्ठाः । अपसन् । विश्वम् । शर्धः । अभितः । मा ।
नि । सेद । नरः । न । रुणाः । सर्वने । मदन्तः ॥ ७ ॥

सस्त्वः अन्तर्हिषामरुतः तन्वः स्वकीयान्वंगानि शुंभमानाः अलंकरणैः शोभय-
न्तो मरुतः नीलपृष्ठाः असितवर्णाः हंसासश्चिद्व हंसाश्च आपसन् आपतन्तु आगच्छ-
तु । विश्वं शर्धः व्याप्तोमरुद्रणः मा मां अभितः समन्तात् निषेद निषीदतु तप्तद्वान्तः-
सपनेऽस्मदीये यज्ञे मदन्तोहृष्यन्तः रुणाः रमणीयाः नरोन मनुष्याश्च तद्वत् ॥ ७ ॥

साकमेधेषु मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यइत्यस्य योनोमरुतइति पूर्वानुवाक्या सान्तपनाइद-
मितियाग्या तथाप्यसन्नितं—सान्तपनाइदंहविष्येनोमरुतोअभिदुर्हणायुरिति ।

सैषा सक्तेष्टमी—

योनोमरुतोअभिदुर्हणायुस्तिरश्चित्तानिवसवोजिर्घांसति ।
द्रुहःपाशान्भ्रतिसमुचीष्टनर्पिष्ठेनहन्मनाहन्तनान्तम् ॥ ८ ॥
यः । नः । मरुतः । अभि । दुःहृणायुः । तिरः । चित्तानि ।
वसवः । जिर्घांसति । द्रुहः । पाशां । भ्रति । सः ।
मुचीष्ट । तर्पिष्ठेन । हन्मना । हन्तन् । तम् ॥ ८ ॥

हे वसवः प्रशस्या हे मरुतः नोऽस्मदीयानि चित्तानि दुर्हणायुः अशोभनं कुप्यन् तिरः
सर्वैस्तिरस्कृतोयोजनः अभिजिघांसति आभिमुख्येन हन्तुमिच्छति सजनः द्रुहः पापानां द्रो-
ग्धुर्वरुणस्य पाशान् अस्मास्तु प्रतिसमुचीष्ट बध्नीयात् यूयं तं जनं तपिष्ठेन तमृतमेन हन्मना
हननसाधनेनायुधेन हन्तन हव हिंस्त ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सांत्पनाद्ददं हविर्मरुतस्तज्जुष्टन । युष्माकोतीरिशादसः ॥ ९ ॥

साम्दत्पनाः । इदम् । हविः । मरुतः । तत् ।

जुष्टन । युष्माकं । ऊती । रिशादसः ॥ ९ ॥

सांत्पनाः शत्रूणां संतापकाः हे मरुतः इदं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानं हविः युष्मभ्यं कल्पित-
मिदं शेषः हे रिशादसः रिशकां हिंस्तां अस्तिवारः रिशानामचारोवा यूयं युष्माकं युष्माकं
कृती कृता रक्षया तच्चादशं हविर्जुष्टन सेवध्वम् ॥ ९ ॥

गृहमेधास इति गृहमेधीयस्य हविषोनुवाक्या सूत्रित्वं— गृहमेधास आगत प्रबुध्यावई-
रतेमहांसीति ।

अथ दशमी—

गृहमेधास आगतमरुतो मापभूतन । युष्माकोतीसुदानवः ॥ १० ॥

गृहमेधासः । आ । गत । मरुतः । मा । अपं ।

भूतन । युष्माकं । ऊती । सुदानवः ॥ १० ॥

गृहमेधासः गृहेक्रियमाणोयज्ञोमेधां ते सुदानवः शोभनदाना हे मरुतोयूयं युष्माकं
युष्माकं कृती कृता रक्षया युक्ताः आगत अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छत हे मरुतः मापभूतन
अपगतमाभवत भूमासावितिधातुः ॥ १० ॥

वैश्वदेवपर्वणि मारुतस्यानुवाक्या इहेहवइत्येषा सूत्रित्वं—इहेहवः स्वतवसः प्रचित्रमर्क-
शृणवेतुरापेदि ।

सेषा सूक्ते एकादशी—

इहेहवःस्वतवस कवयःसूर्यत्वचः । यज्ञमरुतआवृणे ॥ ११ ॥

इहेहवः । वः । स्वतवसः । कवयः । सूर्यत्वचः ।

यज्ञम् । मरुतः । आ । वृणे ॥ ११ ॥

हे स्वतवसः स्वायत्तपत्न्याः स्वयं प्रवृद्धावा हे कवयः ज्ञान्तदर्शिनः सूर्यायचः सूर्यवर्णाः
एवंभूता हेमरुतोवः यूयं इहेह इहेव अस्मदीयं यज्ञं आवृणे आभजामि कल्पयामि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अयंकयजामहेसुगन्धिपुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिववर्धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ॥ १२ ॥ ३० ॥

अयंकयजामहेसुगन्धिपुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिववर्धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ॥ १२ ॥ ३० ॥

अत्र शौनकः त्रिरात्रंनियतोपोष्य श्रपयेत्सायत्तं चरुं । तेनाहुतिशतं पूर्णं जुहुयाच्छंसि-
तव्रतः ॥ १ ॥ समुद्दिश्यमहादेवं अयंकंअयंकेत्यूचा । एतत्पर्वशतंरुक्ताजीवेद्वर्षशतंहरात्री
॥ २ ॥ वयाणां ब्रह्मविष्णुरुद्राणां अयंकं पितरं यजामहेइति शिष्यसमाहितोवत्तिष्ठोब्रवीति-
किंविशिष्टमित्यतआह सुगन्धिं प्रसारितपुण्यकीर्तिं पुनः किंविशिष्टं पुष्टिवर्धनं जगद्बीजं उरु-
शक्तिमित्यर्थः उपासकस्य वर्धनं अणिमादिशक्तिवर्धनं अतस्त्वत्प्रसादादेव मृत्योर्मरणात् सं-
साराद्वा मुक्षीय मोक्षय यथा वंघनात् उर्वारुकं कर्कटीफलं मुच्यते तद्वन्मरणात्संसाराद्वा मोच-
य किं मर्यादीरुत्य आमृतात् सायुज्यवामोक्षपर्यन्वमित्यर्थः ॥ अथ तैत्तिरीयभाष्ये—शोभनः श-
रीरगन्धः पुण्यगन्धोवा यस्यस्यो सुगन्धिः । यथा वृक्षस्य संपुष्पितस्य दूराद्गन्धोवात्येवं पुण्यस्य क-
र्मणोदूराद्गन्धोवातीतिश्रुतेः । पुष्टिं शरीरं घनादिविषयां वर्धयतीति पुष्टिवर्धनस्त्वादृशं अयंकं य-
जामहे पूजयामः स्तोके यथोर्वारुकफलानि वंघनात् वृंतात्पयमेव मुच्यन्ते तद्वदहं अयंकम-
सादेन दृष्टोर्मुक्षीय मोक्षयन् मुकोभूयासं अमृताच्चिरजीवितात् स्वर्गादेर्वा मामुक्षीय । चतुर्थ-

पादार्थमंशस्य तात्पर्यादिशयं दर्शयति—अयं वक्त्रं यजामह इत्याह मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति ववै-
तदाहेति ॥ १२ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे त्रिशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशनेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थोऽथ तुरोदेयाद्विद्यार्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणा-
चार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदा योवेदेऽप्योत्तिलंजगत् । निर्मेतमहंवदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

व्याख्यायनिगमाभिज्ञः पञ्चमस्यचतुर्थकम् । अध्यापंसायणाचार्यः पञ्चमं व्याकरोत्यथ ॥ २ ॥

तत्र पदयस्येति द्वादशर्चं पञ्चमं सूक्तम् अत्रानुक्रमणिका—पदय मैत्रायणन्तु वै सौ-
मांघेति । मण्डलब्रह्मा वसिष्ठऋषिः अनुकत्वात् विष्टुच्छन्दः तु वै इत्युक्तत्वादेतदादीनि सप्तसू-
क्तानि मित्रावरुणदेवतानि आयास्यदेवतया विनियोगोत्तैद्विकः ।

तत्र प्रथमा—

ॐ यदयस्यसूर्यब्रवोनागाउद्यन्मित्रायवरुणायसत्यम् ।

वयं देवत्रादिनेस्याम तवंप्रियासो अर्यमन् गृणन्तः ॥ १ ॥

यत् । अद्य । सूर्य । ब्रवः । अनागाः । उत्तइयन् । मित्राय ।

वरुणाय । सत्यम् । वयम् । देवत्रा । अदिने । स्याम ।

तवम् । प्रियासः । अर्यमन् । गृणन्तः ॥ १ ॥

हे सूर्य सर्वस्यभेरक एतन्नामकदेव उद्यन् उदयंस्त्वं यद्यदि अद्यास्मिन् अनुदानकाले-
स्मान् ब्रवः ब्रूयाः । किमिति अनागाः अनागसइति एते अपाषाडिति यदि देवेषु मध्ये ब्रूयाः तर्हि
वयं हे अदिने अदीनदेव देवत्रा देवेषु देवानां मध्ये मित्राय वरुणाय च सत्वे अवितथं स्याम
अनागसोभवेम । किञ्च हे अर्यमन् दातः त्वां गृणन्तः स्तुवन्तः तव प्रियासः प्रियाः स्याम
त्वत्प्रेमविषयाभवेम । यद्बोत्तरार्धे एकं वाक्यम् । हेअदिने हेअर्यमन् उक्तलक्षण देव वयं देवेषु मध्ये
त्वां गृणन्तः तवैव प्रियाः स्याम यदि तां देवेष्वपार्णं ब्रूयास्वर्हि तैरयमनपराधीत्यनुगृहीतस्त्वां
स्तुत्वा तव प्रियोभवेयमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

एषस्यमित्रावरुणानृचक्षाउमेउदैतिसूर्या अमिज्मन् ।

विश्वस्यस्थानुर्जगत्तश्च गोपाक्नुमर्तेपुष्टजिनाचपश्यन् ॥ २ ॥

ए॒यः । स्यः । मि॒त्राव॒रुणा । नृ॒क्षः । उ॒जे इति । उ॒त् ।
 ए॒ति । सूर्यः । अ॒ग्नि । ज॒म् । वि॒श्वस्य । स्था॒तुः । ज॒ग॒तः । च॒ ।
 गो॒पाः । ऋ॒जु । म॒र्तेषु । वृ॒जि॒ना । च॒ । प॒श्यन् ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ एयः पुरोदश्यमानः स्यः तः सर्वस्तुत्यत्वे मसिद्धः नृक्षः
 नृणां मनुष्याणां द्रष्टा सूर्यः उभे द्यावापृथिव्यावसि अभिलक्ष्य उदेति जम् अन्तरिक्षे गच्छन्
 सविशेष्यते विश्वस्य सर्वस्य स्थातुः स्थावरस्य जगतोर्जगमस्य च गोपाः गोपायिता । किंकुर्वन्
 मर्तेषु मनुष्येषु स्थितानि ऋजु ऋजूनि सुखानि वृजिना वृजिनानि पापानि च पश्यन् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒यु॒क्त॒स॒स॒ह॒रि॒त॒स॒ध॒स्था॒द्या॒ई॒व॒ह॒न्ति॒सूर्य॑घृ॒ता॒चीः ।
 धा॒मा॒नि॒मि॒त्राव॒रुणा॑यु॒वाकुः॑सं॒यो॒पू॒थे॒व॒ज॒नि॒मा॒नि॒च॒ष्टे ॥ ३ ॥

अ॒यु॒क्त । स॒स॒ । ह॒रि॒तः । स॒ध॒स्था॒त् । याः । ई॒म् । व॒ह॒न्ति ।
 सूर्य॑म् । घृ॒ता॒चीः । धा॒मा॒नि । मि॒त्राव॒रुणा॑ । यु॒वाकुः॑ ।
 स॒म् । यः । यु॒था॒ई॒व । ज॒नि॒मा॒नि । च॒ष्टे ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवयोरागमनाय सधस्थात् सहस्थानादन्तरिक्षादन्तरिक्षे
 सप्त संपन्नत्वभावान् सत्संख्याकान्वा हरितोहरिद्वर्णान्श्वानयुक्त युक्तवान् रथे हरितआदित्य-
 स्येतिहिनिरुक्तम् । या हरित ईमेन सूर्यं देवं घृताचोर्घृताश्चना उदकवत्य उदकप्रदाइत्यर्थः ता-
 दृश्यः सत्योवहन्ति वाअयुक्त । अयोदितः सन् धामानि स्थानानि लोकान् जनिमानि जन्मानि
 जन्मभाजः प्राणिनइत्यर्थः सांश्च युवाकुः युवां कामयमानोयोदेवः सचष्टे सम्यक्पश्यति यू-
 थेय गोयूथानोव यूथपाः समथा सर्वयूथ तदवान्तरगोयुक्तिं च सम्यक् पश्यति तद्वद् लोका-
 न्प्राणिनश्च पश्यति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उ॒द्वा॑पृ॒क्षा॒सो॒म॒धु॒म॒न्तो॒अ॒स्यु॒रा॒सूर्यो॑अ॒रु॒ह॒च्छु॒क्रम॑णः ।
 य॒स्मा॒आ॒दि॒त्या॒अ॒ध्व॒नो॒र॒द॒न्ति॒मि॒त्रो॒अ॒र्ध॒माव॑रुणः॒स॒जो॒पाः ॥ ४ ॥

उत् । वा॒म् । पृ॒क्षासः । म॒धु॒मन्तः । अ॒स्युः । आ । सूर्यः ।
 अ॒रु॒हत् । शु॒क्रम् । अ॒र्णः । यस्मै । आ॒दि॒त्याः । अ॒ध्व॒नः ।
 र॒द॒न्ति । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा । वरु॒णः । स॒जो॒पाः ॥ ४ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोरर्थाय पृक्षासोऽर्णानि चरुपुरोडाशादीनि मधुमन्तोमाधुर्येपेता-
 नि तत्ताधनान्योपध्यादीनि वा उदरस्थः संपादितान्यासन् सूर्यश्च शुक्रं दीर्घं अर्णः अर्णवमन्तरिक्षं
 आरुहत् आरोहति यस्मै सूर्याय वदन्नमार्थमादित्या अदितेः पुत्रा देवा अध्वनोमागान् रदन्ति
 विलिखन्ति साधयन्ति । के ते मित्रः अर्यमा वरुणश्चैते त्रयोपि देवाः सजोपसः समानपीतयः स-
 न्तः सदेव आरुहदिवि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

इ॒मे॒चे॒तारो॒अ॒नृत॒स्य॒भूरे॒भि॒त्रो॒अ॒र्य॒मा॒वरु॒णो॒हि॒स॒न्ति ।
 इ॒म॒क्र॒त॒स्य॒वा॒वृ॒धु॒रो॒णेश॒ग्मा॒सः॒पु॒त्रा॒अ॒दि॒ते॒र॒द॒ग्धाः ॥ ५ ॥
 इ॒मे । चे॒तारः । अ॒नृत॒स्य । भूरेः । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा ।
 वरु॒णः । हि । स॒न्ति । इ॒मे । क्र॒त॒स्य । व॒वृ॒धुः । दुरो॒णे ।
 श॒ग्मा॒सः । पु॒त्राः । अ॒दि॒तेः । अ॒द॒ग्धाः ॥ ५ ॥

इमे मित्रः अर्यमा वरुणश्च त्रयोपि अनृतस्य पापस्य भूरेः प्रभृतस्य चेतारोहन्तारः सन्ति
 भवन्ति हि इमे मित्रादयः क्रतस्य यज्ञस्य दुरोणे गृहे ववृधुः वर्धन्ते हविषा स्तुत्या च कीदृशा-
 स्ते शग्मासः सुखकराः अदितेः पुत्राः अदग्धा अहिंसिताः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

इ॒मे॒मि॒त्रो॒वरु॒णो॒दू॒ळ॒भा॒सो॒चे॒त॒सं॒चि॒च्छि॒त॒य॒न्ति॒द॒क्षैः ।
 अ॒पि॒क्र॒तु॒सु॒चे॒त॒सं॒व॒त॒न्त॒स्ति॒र॒श्चि॒द॒हं॒सु॒प॒था॒न॒य॒न्ति ॥ ६ ॥ १ ॥
 इ॒मे । मि॒त्रः । वरु॒णः । दुः॒ष्ट॒क्षा॒सः । अ॒चे॒त॒सं॒म् । चि॒त् ।
 चि॒त्त॒य॒न्ति । द॒क्षैः । अ॒पि । क्र॒तु॒म् । सु॒ष्ट॒चे॒त॒सं॒म् । व॒त॒न्तः ।
 ति॒रः । चि॒त् । अ॒हं॒सः । सु॒ष्ट॒प॒था॒ । न॒य॒न्ति ॥ ६ ॥ १ ॥

इमे आदित्याः मित्रोवरुणश्च एतद्वयं अयम्पोष्यपलक्षणं एते दूळभासः दुर्लभाः अन-
भिभाष्याः अचेतसश्चिद् अपज्ञानं अनुष्ठानविषयज्ञानरहितमपि दक्षैः सामर्थ्यैः चितयन्ति अ-
पि सुचेतसं प्रकृष्टज्ञानवन्तं पुरुषं कर्तुं कर्तारं कर्मानुष्ठानवन्तं वतन्तः गच्छन्तः अंहोदुष्टतं तिर-
श्चिद् विरोनयन्तोस्मात् सुपथा शोभनमार्गेण नयन्ति प्रापयन्ति अभिमतं यज्ञं स्वर्गादिकं
वा ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ सप्तमी—

इमे दिवो अनिमिषा पृथिव्याश्चिकित्वांसो अचेतसं नयन्ति ।
प्रवाजो चित्रघोमाधमस्ति पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्यन् ॥ ७ ॥

इमे । दिवः । अनिमिषा । पृथिव्याः । चिकित्वांसः ।
अचेतसम् । नयन्ति । प्रवाजे । चित् । नयः । गाधम् । अस्ति ।
पारम् । नः । अस्य । विष्पितस्य । पर्यन् ॥ ७ ॥

इमे मित्रादयो दिवो घुलोकस्य पृथिव्याश्च संबन्धिनः अनिमिषा अनिमिषेण सर्वदा चि-
कित्वांसो जानन्तः कं अचेतसं अज्ञानं नयन्ति प्रापयन्ति कर्माणि प्रवाजे चित्र मवनेपि
अत्यन्तनिम्नेपि देशे नद्यो नद्याः गाधमस्ति भवति युष्मत्सामर्थ्यात् ते महान्तो नोस्माकं अस्य
विष्पितस्य व्यापितस्य कर्मणः पारं पर्यन् पारयन्तु नयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यद्गोपावददितिः शर्म भद्रं मित्रो यच्छन्ति वरुणः सुदासे ।
तस्मिन्नातो कंतं यदधाना मा कर्म देव हेळनं तुरासः ॥ ८ ॥

यत् । गोपावत् । अदितिः । शर्म । भद्रम् । मित्रः । यच्छन्ति ।
वरुणः । सुदासे । तस्मिन् । आ । तोकम् । तनयम् । दधानाः ।
मा । कर्म । देव हेळनम् । तुरासः ॥ ८ ॥

यच्छर्ममुखं गृहं वा गोपावत् रक्षणोपेतं भद्रं स्तुत्यं अदितिरदीनोर्यमा अदितिर्वा मित्रो-
वरुणश्चैत्रयोदेवाः सुदासे सुदानाय मसं यच्छन्ति प्रयच्छन्ति तस्मिन् शर्मणि लोकं पुत्रं तनयं
तत्पुत्रादिकं अथवा तनयशब्दोपत्यसामान्यवचनः लोकं ब्रूयन्तं पुत्रं आसर्वतोदधानाः धार-
यन्तोवयं हे तुरासोममनाय त्वरमाणाः देवहेळनं देवानां मित्रादीनां कोपनं मा कर्म मा
काम्यं ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अववेदिहोत्राभिर्यजेत रिपुः काश्चिद्वरुणधृतः सः ।

परिद्वेपोभिर्यमावृणक्तु सुदासे वृषणा उलोकम् ॥ ९ ॥

अवं । वेदिम् । होत्राभिः । यजेत । रिपुः । काः । चित् ।

वरुणः धृतः । सः । परि । द्वेपः ऽभिः । अर्यमा । वृणक्तु ।

उरुम् । सुदासे । वृषणौ । ऊँ इति । लोकम् ॥ ९ ॥

हे मित्रादयः सोऽस्मद्वेपो वेदिं यागसाधनं होत्राभिः वाङ्मयैव वाम्पुत्राभिः स्तुतिभिः सार्धं
अवयजेत वेद्यां कर्माणि कुर्वन् देवान् न स्तुयादित्यर्थः अवपूर्वोपजतिस्त्यागार्थः सकिं प्राप्नु-
यादिति तत्राह वरुणधृतः वरुणेन त्वया हिंसितः सकाः कश्चिद्विपोहिंसाः प्राप्नुयादिति शेषः ।
वस्मांस्त्वयमादेवोद्वेपोभिः द्वेपभीरक्षः प्रभृतिभिः परिवृणक्तु वर्जयतु उरुं विस्तीर्णं लोकं स्थानं
सुदासे शोभनदानाय मसं प्रयच्छन् हे वृषणौ वर्षकौ कामानां मित्रावरुणौ उः पूरणः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

तुस्वश्चिद्विसमृतिस्त्वेव्येषामपीच्येन सहसा सहन्ते ।

युष्मद्भियावृषणोरेजमानावक्षस्यचिन्महिनामृळतानः ॥ १० ॥

तुस्वः । चित् । हि । समृद्धंतिः । त्वेपी । एषाम् । अपीच्येन ।

सहसा । सहन्ते । युष्मत् । भिया । वृषणः । रेजमानाः ।

दक्षस्य । चित् । महिना । मृळत । नः ॥ १० ॥

एषां मित्रादीनांसमृतिः संगतिः संहतिर्वा सस्वः अन्तर्हिता निमूढा त्वेषी दीप्ताच भव-
ति सादृशाएते अपोच्येन एतदप्यन्तर्हितनाम निगूढेन सहसा चलेन सहन्ते अभि भवन्ति
अस्यद्देष्टुम् । किञ्च हे वृषणोभिमववर्षकामित्रादयो युष्मद्युष्मन्नोभिषा भीत्या रेजमानाः कं-
पमानाभवन्ति विरोधिनः । यस्मादेवं तस्याद्दक्षस्य युष्मार्कं वटस्य महिना महिघ्ना महत्त्वेन
नोत्सर्ग्यं वृळव उपदयां कुरुव चिद्धिपूरणौ ॥ १० ॥

अथैकादशी-

योव्रह्मणेसुमतिमायजतिवाजस्यसातौपरमस्पर्शायः ।
सीक्षन्तमन्युंमघवानोअर्यउरुक्षयायचक्रिरेसुधातु ॥ ११ ॥
यः । ब्रह्मणे । सुमतिम् । आयजति । वाजस्य । सातौ ।
परमस्य । रायः । सीक्षन्त । मन्युम् । मघवानः । अर्यः ।
उरु । क्षयाय । चक्रिरे । सुधातु ॥ ११ ॥

योयजमानोब्रह्मणे परिवृढस्वकर्मणे युष्मत्स्त्वोवरूपाय सुमर्षि शोभनां बुद्धि आयजा-
ते आयजते यजतिरवदाने ददाति करोति । किमर्थं वाजस्यान्वस्य सातौ दाने निमित्ते परम-
स्योत्कृष्टस्य रायोधनस्य च सातौ तस्य अर्यः ईरयति स्तुवीः प्रेरयतीत्यरिः स्त्वोक्ता तस्य मन्युं
स्त्वोर्धं मघवानोदानवन्नोर्धमादयः सीक्षन्त सचन्ते सेवित्वाच तस्योरुक्षयाय वित्तीर्णनिपासा-
य सुधातु सुधाम शोभनस्थानं चक्रिरे कुर्वन्ते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

इयं देवपुरोहितिर्युवभ्याम्यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि ।
विश्वानिदुर्गापिपृतंतिरोनोयूपं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ १२ ॥ २ ॥
इयम् । देव । पुरःसंहितिः । युवभ्याम् । यज्ञेषु । मित्रावरुणौ ।
अकारि । विश्वानि । दुःस्त्रिगा । पिपृतम् । तिरः । नः । युयम् ।
पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १२ ॥ २ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति हे देवा देवौ मित्रावरुणौ युवभ्यां युवाभ्यां यज्ञेषु इयं पुरो-
हितिः पुरस्त्रिया पूना स्तुतिरक्षण्य अकारिरुक्ताभूत् तां सेवित्वा विश्वानि सर्वाणि दुर्गा दुः-

खेनगन्तव्यानि आपदः विरः तिरस्कृतम् तथा कृत्वा नोत्पान् पिष्टुं पारयतं शिष्टो-
गतः ॥ १२ ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

उद्गां चक्षुरिति सप्तर्चं पष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्चं त्रैदृभं मैत्रावरुणं उद्गांसमेत्यनुक्रमणिका
विनियोगोल्लेखिकः ।

तत्र प्रथमा—

उद्गां चक्षुर्वरुणसुप्रतीकं देवयोरिति सूर्यस्तत्तुन्वान् ।
अभियोविश्वाभुवनानि चष्टे स मनुं मर्त्येष्वार्चकेत ॥ १ ॥

उत् । वा॒म् । चक्षुः । व॒रुणा । सु॒प्रतीकम् । दे॒वयोः ।
ए॒ति । सूर्यः । त॒त्तुन्वा॒न् । अ॒भि । यः । वि॒श्वा । भु॒वनानि ।
च॒ष्टे । सः । म॒नु॒म् । म॒र्त्येषु । आ । चि॒के॒त ॥ १ ॥

हे वरुण मित्रावरुणो देवयोर्घोतमानयोर्वां युवयोश्चक्षुः प्रकाशकं तेजः सुप्रतीकं शोभ-
नरूपं एवं रूपः सूर्यः तत्तुन्वान् तेजोविस्तारयन्नुदेति उद्गच्छति अथोदितो यो देवो विश्वा सर्वाणि
भुवनानि भूवजातानि अभिचष्टे अभिपश्यति स देवो मर्त्येषु प्रवृत्तं मनुं स्तोत्रं कर्म वा आचि-
केत आजानाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रवांसमित्रावरुणावृतावाविप्रो मन्मानि दीर्घश्रुदियति ।
यस्य ब्रह्माणि सुकृतू अवांथ आयत्कत्वा न शरदः पृणैथे ॥ २ ॥

प्र । वा॒म् । सः । मि॒त्राव॒रुणौ । ऋ॒त॒श्वा । वि॒प्रः । म॒न्मा॒नि ।
दी॒र्घ॒श्रु॒त् । इ॒य॒ति । य॒स्य । ब्र॒ह्मा॒णि । सु॒क॒तू इति सु॒क॒तू ।
अ॒वां॒थः । आ । य॒त् । क॒त्वा । न । श॒र॒दः । पृ॒णै॒थे इति ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोर्मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि सः प्रसिद्धः विप्रो मेधावी ऋत-
वा यज्ञवान् दीर्घश्रुत् चिरकालं श्रोता एवमुक्तक्षणो वसिष्ठः प्रयतिं प्रेरयति यस्य ऋषेः ब्रह्मा-

णि परिवृद्धानि स्तोत्राणि हे सुक्त्व शोभनकर्माणौ अवाथोरक्षथः यत्कत्वा न कर्मशरदोवह-
न्संवत्सरान् आपृणैथे आपूरयेथे सज्जिष्यति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रोरोमित्रावरुणापृथिव्याःप्रदिवऋष्वद्बृहतःसुदानू ।
स्पर्शोदधाथेओषधीपुविक्षुर्धग्यतोअनिमिपरक्षमाणा ॥ ३ ॥
प्र । उरोः । मित्रावरुणा । पृथिव्याः । प्र । दिवः । ऋष्वद् ।
बृहतः । सुदानू इति सुदानू । स्पर्शः । दधाथे इति । ओषधीषु ।
विक्षु । ऋधक् । यतः । अनिऽमिपम् । रक्षमाणा ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवां उरोर्विस्तीर्णायाः पृथिव्या अपि प्रपरिरिचाथे अस्ये-
देव परिरिचं इत्पादिषु प्रशब्दस्य रिरिच इत्यनेन सह संबन्धदर्शनाद्वाप्युचितक्रियाव्याहारेण
रिरिचेइतियोग्यम् । तथा ऋष्वद् गुणैर्महतो बृहतः स्वरूपतोविप्रहतोदिवोद्युलोकादपि परिरि-
चाथे हे सुदानू शोभनदानौ किञ्च ओषधीषु विक्षु प्रजासु निमित्तभूतासु प्रजासु चेतिसा स्व-
शौर्यं दधाथे धारयेथे किंकुर्वन्तौ ऋधक् सत्येन यतः विवेकान् सत्येन गच्छतो जनान् अ-
निमिपं अव्ययधानेन सर्वदा रक्षमाणा पालयन्तौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शंसामित्रस्यवरुणस्यधामशुष्मोरोदसीवद्बृधेमहित्वा ।
अयन्मासाअयज्वनामवीराःप्रयज्ञमन्मावृजनंतिराते ॥ ४ ॥
शंसं । मित्रस्य । वरुणस्य । धाम । शुष्मः । रोदसी इति ।
वद्बृधे । महित्वा । अयन् । मासाः । अयज्वनाम् ।
अवीराः । प्र । यज्ञमन्मा । वृजनम् । तिराते ॥ ४ ॥

हे ऋषे मित्रस्य वरुणस्य च धाम तेजः स्थानं शंसस्तुहि ययोर्देवयोः शुष्मोवलंरोदसी या-
यापृथिव्यौ सहवर्तमाने महित्वा स्वमहत्त्वेन वद्बृधे वन्नावि पृथक्स्थापयति इयं पृथिवी इयं द्यौ-
रिति पृथक्करोति द्यावापृथिवीसहास्वामिर्विश्रुतेः । अयज्वनांअननुष्ठानां मासाः कालावपवाः

अवीराअपुत्राएवायन् यन्तु गच्छन्तु तद्विपरीतो यज्ञयन्या यज्ञार्थं मतिमान् यज्ञा वृजनं वलं
प्रतिराते प्रवर्धयतु प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अमूराविश्वावृषणाविमावांनयासुचित्रंददृशेनयक्षम् ।
द्रुहःसचन्तेअनृताजनानानवांनिण्यान्यचितेअभूवन् ॥ ५ ॥
अमूरा । विश्वा । वृषणो । इमाः । वाम् । न । यासु । चित्रम् ।
ददृशे । न । यक्षम् । द्रुहः । सचन्ते । अनृता । जनानाम् ।
न । वाम् । निणयानि । अचिते । अभूवन् ॥ ५ ॥

हे अमूरा अमूहो विश्वा ध्याधो हे वृषणो वर्षितारी वां युवाभ्यां इमा इमानि स्तुति-
यचांसि कियन्ते यासु स्तुतिषु चित्रं आश्चर्यं न ददृशे न दृश्यते न यक्षं न पूजा दृश्यते युवाभ्यां
महिम्नोपि महत्याव प्रयत्नेन कियमाणमपि स्तोत्रं न चमत्करोतीत्यर्थः । जनानां अनृता अस्तु-
त्यविषयाणिस्तोत्राणि द्रुहोद्रोघारः सचन्ते सेवन्ते न महान्तः वां युवाभ्यां कियमाणानि
निणयानि अन्तर्हितानि रहस्यान्यपि स्तोत्राणि अचिते अज्ञानाय न अभूवन् भवन्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

समुवांयज्ञमंहयन्ममोभिर्हुवेवांमित्रावरुणासुवार्धः ।
प्रवांमन्मान्युचसेनवानिकृतानिब्रह्मजुजुपन्निमानि ॥ ६ ॥
सम् । ऊँ इति । वाम् । यज्ञम् । महयम् । नमःऽभिः । हुवे ।
वाम् । मित्रावरुणा । सुवार्धः । प्र । वाम् । मन्मानि ।
ऋचसे । नवानि । कृतानि । ब्रह्म । जुजुपन् । इमानि ॥ ६ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोर्थं नमोभिर्नमस्कृतैः स्तुतिभिः समुपहृत्य संपूजयाम्यहं तद-
र्थं हे मित्रावरुणा मित्रारुणौ वां सवाधोवाधायुकोहं हुवे आह्वयामि वाधापरिहाराय वां
युवां ऋचसे सेवितुं नवानि नूतनानि स्तुत्यानि वा मन्मानि स्तोत्राणि प्रभवन्त्यित्यध्याहारः
कृतानि मया सम्पूहीकृतानि इमानीदानीं कियमाणानि ब्रह्म परिवृढानि स्तोत्राणि युवां जुजुपन्
प्रीणयन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इयं देवपुरोहितीर्ध्वभ्यां यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि ।
 विश्वानि दूर्गापि पृतंति रोनीयूयं पातस्व स्तिभिः सदानः ॥ ७ ॥ ३ ॥
 इयम् । देवा । पुरःसंहितिः । युवध्वभ्याम् । यज्ञेषु । मित्रावरुणौ ।
 अकारि । विश्वानि । दुःसगा । पिपृतम् । तिरः । नः ।
 यूयम् । पात । स्वस्तिशक्तिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ ३ ॥
 इयं देवेति सप्तमी गवा ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

उत्सूर्य इति पृष्ठचं सप्तमं सूक्तं अत्रानुक्रमणिका-उत्सूर्यः पळाघास्तिष्ठः सौर्य इति
 वसिष्ठकपि. त्रिष्टुप्छन्दः आघास्तिष्ठः सूर्यदेवत्याः शिष्टाणित्रावरुणदेवत्याः सूक्तविनियोगो-
 षेद्विकः ।

तत्र प्रथमा-

उत्सूर्यो बृहदूर्चीष्यश्चेत्पुरु विश्वाजनिममानुपाणाम् ।
 समोद्विवाददृशो रोचमानः कर्त्वाकृतः सुकृतः कर्त्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥
 उत् । सूर्य । बृहत् । अर्चीषि । अश्रेत् । पुरु । विश्वा । जनिम ।
 मानुपाणाम् । समः । दिवा । ददृशे । रोचमानः । कर्त्वा ।
 कृतः । सुकृतः । कर्त्तृशक्तिः । भूत् ॥ १ ॥

सूर्यः सर्वस्पर्शरकोदेवः बृहत् अत्यधिकं पुरु पुच्छणि बहूनि अर्चीषि वेजांसि उदश्रेव
 ऊर्ध्वं अपति क्रिप्ति मानुपाणां अनुपाणां विश्वा सर्वाणि जनिमा जनिमानि जनान्
 जनशब्दः मघवचनः वान् प्रत्युदश्रेव सदेवो दिवा अहनि रोचमानः सन् समो ददृशे एकत्पः प्र-
 निनिपतः मन् दृश्यते तस्यासुरूपं पुरुषं मत्पादित्यो भववीति हिश्रुतिः । सदेवः कृत्वा सर्वस्य कर्त्ता
 एतः संपादितः प्रजापतिना कर्त्तृभिः स्तुतिकर्त्तृभिः सुकृतः स्तुत्या वीक्षणीरुवो भूत् भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ससूर्यप्रतिपुरोऽउद्गाऽग्निःस्तोमेभिरेतशेभिरेवैः ।
 प्रनोमित्रायवरुणायवोचोनागसोअर्यम्णेअग्रयेच ॥ २ ॥
 सः । सूर्य । प्रति । पुरः । नुः । उद्गाः । अग्निः । स्तोमेभिः ।
 एतशेभिः । एवैः । प्र । नः । मित्राय । वरुणाय । वोचः ।
 अनागसः । अर्यम्णे । अग्रये । च ॥ २ ॥

हे सूर्य सः प्रसिद्धस्त्वं नोस्मान् । प्रति पुरः पुरस्तात् उद्गाः उद्गच्छ कैः साधनैः अग्निः
 स्तोमेभिः स्तोमैः स्तुत्यैः एतशेभिः एतवर्णैः स्वार्थिकः शकारः । यां जरन्वा युवशा ता । पुरुषः
 कृष्णशवास्पुत्तरतद्व्यादिवत् । सादृशैः एवैर्गमनशोभिरश्वैरुद्गाः अथ तथा कृत्वा अस्माभिः
 स्तुतः सन् नोस्मान् अनागसः अपापात् प्रवोचः केभ्यः मित्राय वरुणायार्यम्णे अग्रये च । अत्र
 सौर्ये इतरेषां मित्रादीनां संकीर्तनं तेषामपि निपातशक्त्वादविरुद्धं एवंपूर्वोत्तरत्रयमैत्रावरुणे-
 र्यमादीनांसंकीर्तनमपि न विरुध्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विनःसहस्रशुरुधोरदन्तुत्तवानोवरुणोमित्रोअग्निः ।
 यच्छन्तुचन्द्राउपमनोअर्कमानःकामपूपुरन्तुस्तवानाः ॥ ३ ॥
 वि । नुः । सहस्रम् । शुरुधः । रदन्तु । ऋतश्चानः । वरुणः ।
 मित्रः । अग्निः । यच्छन्तु । चन्द्राः । उपमम् । नुः ।
 अर्कम् । आ । नुः । कामम् । पूपुरन्तु । स्तवानाः ॥ ३ ॥

नोस्मभ्यं शुरुधः शुचेर्दुःखस्य प्रतिरोद्धारः कृत्वावानः सत्यवन्तोवरुणादयः सहस्रं स-
 हस्रसंख्याकं धनं विरदन्तु वितरन्तु अथवा शुरुधउत्कलक्षणाः सहस्रसङ्ख्याकाः ओषधीरद-
 न्तु । किञ्च ते चन्द्राः आह्लादकारिणो नोस्मभ्यं उपमं स्तुत्यं अर्कमर्चनीयं यच्छन्तु । किञ्च
 स्तवाना अस्माभिः स्तुयमानानोस्माकं काममपेक्षितं पूपुरन्तु पूरयन्तु । हे सूर्य त्वया अनु-
 ज्ञाताइति सूर्यस्य स्तुतिः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

द्यावाभूमीअदितेऽरासीयांनोयेवाँजुःसृजर्निमानऋष्वे ।

माहेळेभूमवरुणस्यवायोर्मा मित्रस्यप्रियतमस्यनृणाम् ॥ ४ ॥

द्यावाभूमी इति । अदिते । अरासीयाम् । नः । ये । वाम् ।

जुः । सृजर्निमानः । ऋष्वे इति । मा । हेळे । भूम । वरुणस्य ।

वायोः । मा । मित्रस्य । प्रियतमस्य । नृणाम् ॥ ४ ॥

हे द्यावाभूमी द्यावापृथिव्यौ हे अदिते अस्वर्गनीये एतद् द्यावाभूम्योरेवैकवचनेन संबोधनं हे ऋष्वे महश्चामैतद् हे महत्पौ नोस्मान् अरासीयां रक्षतं । ये वयं सृजनिमानः शोभन-जन्मानोषां युवां जनुः ज्ञातवन्तः स्म । किञ्च वयं वरुणस्य हेळे क्रोधे माभूम तथा वायो-र्माभूम तथा नृणां स्तुतिनेतृणां मनुष्याणां प्रियतमस्य मित्रस्य हेळे माभूम ॥ ४ ॥

प्रवाहवेति पञ्चमी भैत्रावरुणे पशौ पुरोडाशस्य याग्या सूत्रितं च—प्रवाहवासिसृतंजीवसेनोपद्विर्हन्तातिविधेस्तुदानूहवि । तत्पाठस्तु ।

अथ पञ्चमी—

प्रवाहवासिसृतंजीवसेनानोऽगव्यूतिमुक्षतंघृतेन ।

आनोजनेनश्रवयतंयुवानाश्रुतंमेमित्रावरुणाह्वेमा ॥ ५ ॥

प्र । वाह्वा । सिसृतम् । जीवसे । नः । आ । नः । गव्यूतिम् ।

उक्षतम् । घृतेन । आ । नः । जने । श्रवयतम् । युवाना ।

श्रुतम् । मे । मित्रावरुणा । ह्वा । इमा ॥ ५ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ देवौ वाह्वा युवाभ्यां बाहू प्रसिद्धं प्रसारयतं हविःस्वी-काराय धनप्रदानायवा । किमर्थमिति नोजीवसे अस्माकं जीवनाय किञ्च नोस्माकं गव्यूर्ध्वं गावोपति गच्छन्ति अत्रेति गव्यूर्ध्वमोषार्थभूमिः तां तृणादिप्ररोहाय घृतेनोदकेन आसमन्ताद् उक्षतं सिसृतं किञ्च नोस्मान् जने अस्मत्समाने मनुष्यसमूहे वा नोस्मान् आश्रवयतं विश्रुतं कुरुतम् । हे युवाना नित्ययौवनौ सर्वव्याप्तौ वा युवां मे मम इमा इमानि ह्वा आह्वाना-नि श्रुतं शृणुतम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

नृमित्रोवरुणोअर्यमानस्त्वनेतोकायवरिवोदधन्तु ।
सुगानोविश्वांसुपथानिसन्तुयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६ ॥ ४ ॥
नु । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । नः । त्वने । तोकाय । वरिवः ।
दधन्तु । सुगाना । नः । विश्वा । सुपथानि । सन्तु । यूयम् ।
पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ ४ ॥

मित्रावरुणोर्यमाचैते ऋषोदेवा नु अथ नोस्माकं त्वने आत्मने आत्महिताय तोकाय-
पुत्राय च वरिवोधनं दधन्तु प्रयच्छन्तु नोस्माकं विश्वा सर्वाणि गन्तव्यानि सुगाना सुगमनानि
सुपथानि च सन्तु भवन्तु शिष्टं गतम् ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे षष्ठ्योर्वर्गः ॥ ४ ॥

उद्देतीति पञ्चमष्टमं सूक्तम् षष्ठिष्ठस्वार्थं श्रेष्ठभ्रम आघाधवत्सः पञ्चम्याः पूर्वार्धश्च सूर्य-
देवत्याः अवशिष्टास्त्वयोर्धर्चोमित्रावरुणदेवत्याः तथाचानुक्रान्तम्—उद्देतीति चार्धपञ्चमादिति ।
विनियोगोलिङ्गिकः ।

तत्र पथमा—

उद्देतिमुभगोविश्वचक्षासाधारणःसूर्योमानुपाणाम् ।
चक्षुर्मित्रस्यवरुणस्यदेवश्चर्मवयःसमविन्यक्तमांसि ॥ १ ॥
उत् । ऊँ । इति । एति । सुहृद्भगः । विश्वचक्षाः । साधारणः ।
सूर्यः । मानुपाणाम् । चक्षुः । मित्रस्य । वरुणस्य । देवः ।
चर्महृदव । यः । समः अविन्यक् । तमांसि ॥ १ ॥

उद्देति उद्गच्छत्ययं सूर्यः सुभ्रगः शोभनभाग्यः सुहृद् भजनीयोवा विश्वचक्षाः सर्वस्य दृ-
ष्टा मानुपाणां सर्वेषां मनुष्याणां साधारणः साधारणत्वप्रतिपादकश्रुतिः पूर्वमुदाहृता मित्रस्य
वरुणस्य च चक्षुः प्रकाशकः देवोद्योतमानः यो देवश्चर्मव चर्माणीव तमांसि समविन्यक् सह
विवृति संवेष्टयति समहानुभावो देवः उद्देति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उदेतिप्रसवीताजनानाममहान्केतुरर्णवःसूर्यस्य ।
समानंचक्रंपर्याविदत्सन्त्यदेतशोवहतिधूर्पुयुक्तः ॥ २ ॥

उत् । ऊँ इति । एति । प्रःसविता । जनानाम् । महान् । केतुः ।
अर्णवः । सूर्यस्य । समानम् । चक्रम् । परिःआविदत्सन् । यत् ।
एतशः । वहति । धूर्ःसु । युक्तः ॥ २ ॥

अयं सूर्यस्य सूर्यः विभक्तिस्यत्ययः उदेति उदच्छति कीदृशोऽयं जनानां सर्वेषां प्रस-
विता सर्वेषु कर्मस्वनुहाता महान् पूज्यः केतुः सर्वस्य प्रज्ञापकः अर्णवः उदकमदः । किं कुर्वन्नु-
देतीति उच्यते समानं सर्वेषामेकरूपं एकमेवचक्रं रथाङ्गं चरणशीलं रथं वा पर्याविदत्सन् पर्या-
वर्तयितुमिच्छन् यद्दधचक्रं धूर्पु रथस्य युक्त एतशः एतशवर्णो हस्तिवर्णोऽश्वोवहति एकोअ-
श्वोवहदिसप्तधनामेतुंक्रम ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विभ्राजमानउपसामुपस्थाद्विभैरुदैत्यनुमद्यमानः ।
एषमेदेवःसविताचच्छन्दयःसमानंनप्रमिनातिधाम ॥ ३ ॥

विःभ्राजमानः । उपसाम् । उपःस्थात् । रेभैः । उत् । एति ।
अनुःमद्यमानः । एषः । मे । देवः । सविता । चच्छन्द ।
यः । समानम् । न । प्रमिनार्ति । धाम ॥ ३ ॥

अयं सूर्योविभ्राजमानोविशेषेणदीप्यमानः उपसामुपस्थात् उपस्थे मध्ये रेभैः स्तोतृभि-
रनुमद्यमानः सन्नुदेति किञ्च एषदेवोद्योतमानः सविता मेमहं चच्छन्द उपच्छन्दयति कामान् ।
एषइत्युक्तं कइति योदेवः समानं सर्वेषां पाणिनामेकरूपं धाम स्वोयं तेजः स्थानं न प्रमिना-
ति नहिनस्ति न संकोचयति सदेवउदेतीति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दिवोरुक्मउरुचक्षाउदेतिदूरेअर्थस्तरणिभ्राजमानः ।
 नूनंजनाःसूर्येणप्रसूताअयन्नर्थानिरुणवन्नपांसि ॥ ४ ॥
 दिवः । रुक्मः । उरुचक्षाः । उत् । एति । दूरेऽर्थः ।
 तरणिः । भ्राजमानः । नूनम् । जनाः । सूर्येण । प्रसूताः ।
 अयन् । अर्थानि । रुणवन् । अपांसि ॥ ४ ॥

अयं सूर्योरुक्मोरोचमानः उरुचक्षाः प्रभूवतेजायमानः दिवोन्तरिक्षादुदेति यद्वा दिवो-
 न्तरिक्षस्य रुक्मआभरणस्थानीयः कोदशोयं दूरेजर्थः दूरेगन्ता अर्थेतिः दूरे प्रार्थमानोवा
 तरणिस्तारकः भ्राजमानोदीप्यमानः सन्नुदेति नूनं निश्चयं जनाः सर्वे प्राणिनः सूर्येण प्रेरकेण
 देवेन प्रसूताः अनुज्ञाताः मेरिताः सन्तःअयन् अर्थानि गंव्यानि अनुष्ठेयानि अपांसि कर्मा-
 णि रुणवन् कुर्वन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यत्राचक्रुर्मृतांगानुमस्मैश्येनोदीयन्नन्वेतिपार्थः ।
 प्रतिवांसूरुदितेविधेमनमोभिर्मित्रावरुणोतहव्यैः ॥ ५ ॥
 यत्र । चक्रुः । अमृताः । गानुम् । अस्मै । श्येनः । न ।
 दीयन् । अनु । एति । पार्थः । प्रति । वाम् । सूरैः । उत्सृजते ।
 विधेम । नमःऽक्तिः । मित्रावरुणा । उत । हव्यैः ॥ ५ ॥

यत्र यस्मिन्नन्तरिक्षे अमृता अमरणधर्माणः पूर्वदेवा अस्मे सर्पाय गानुं मार्गं चक्रुः अकु-
 र्यन् तत्पाथोन्तरिक्षं अन्वेति अनुगच्छति कइव दीयन् गच्छन् श्येनो न शंसनीयममनोगृध्रइव
 अयमर्थर्चः सौर्यइत्युक्तम् हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वां युवा सूरैः सूर्ये उदिते सति प्रातःस-
 यने नमोभिर्नमस्कारैः स्तुतिभिः उवापिच हव्यैः हविर्भिश्च प्रतिविधेम परिचरेम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

नूमित्रोवरुणोअर्यमानस्मनेतोकायवर्षिवोदधन्तु ।
 सृगानोविश्वसुपथानिसन्तुयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥६॥५॥

नु । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । नः । त्वने । तोकाय । वरिवः ।
 दधन्तु । सुहगा । नः । विश्वा । सुहयानि । सन्तु । यूयम् ।
 पात । स्वस्ति॑र्भिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ ५ ॥

नूनिवइतिपठिगता ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे पंचमोवर्मः ॥ ५ ॥

द्विषक्षयन्तेति पंचर्चं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं मैत्रावरुणम् । द्विषिपंचेयनुक्रमणिका ।
 तृतीयछन्दोमे षडगशास्त्रे आद्यस्तृचोमैत्रावरुणस्य सूचितं च—द्विषक्षयन्तारजसः पृथिव्या
 मादिश्वदारान्दिनामतेनइति । तत्र प्रथमा—

द्विषक्षयन्तारजसःपृथिव्यांप्रवाधृतस्यनिर्णिजोददीरन् ।
 हव्यनोमित्रोअर्यमासुजातोराजासुक्षत्रोवरुणोजुपन्त ॥ १ ॥
 दिवि । क्षयन्ता । रजसः । पृथिव्याम् । प्र । वाम् । घृतस्य ।
 निः॑र्निजः । ददीरन् । हव्यम् । नः । मित्रः । अर्यमा ।
 सुहजातः । राजा । सुहक्षत्रः । वरुणः । जुपन्त ॥ १ ॥

दिवि घुल्लोकेन्तरिक्षे पृथिव्यां च वर्तमानस्य रजसः उदकस्य क्षयन्ता क्षयतिरैश्वर्यकर्मा
 स्वामिना भवथः हे मित्रावरुणौ वां युवाभ्यामेरितामेयाः घृतस्य निर्णिजः उदकस्य रूपाणि ददी-
 रन् ददते प्रयच्छन्ति अथवा वां युवाभ्यां घृतस्य निर्णिजः रूपाणि घृतानीत्यर्थः तानि ददीरन्
 दीयन्ते नोस्माकं संयन्ति हव्यं मित्रः सुजातः सुष्टुपादुर्भूतः अर्यमाराजा सर्वस्य स्वामी
 सुक्षत्रः शोभनवस्त्रोवरुणश्चेते जुपन्त सेवन्ताम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आराजानामहक्रतस्यगोपासिन्धुपतीक्षत्रियायातमर्वाक् ।
 इळानोमित्रावरुणोतदृष्टिमवदिवईन्वतंजीरदानू ॥ २ ॥
 आ । राजाना । महः । क्रतस्य । गोपा । सिन्धुपती इति
 सिन्धुपती । क्षत्रिया । यातम् । अर्वाक् । इळाम् । नः ।
 मित्रावरुणा । उत । दृष्टिम् । अव । दिवः । इन्वतम् ।
 जीरदानू इति जीरदानू ॥ २ ॥

हे राजाना सर्वस्वस्वामिनौ हे महोमहत क्रतुस्पोदकस्य यज्ञस्य गोपा गोपायितारौ
सुवामधितेपराद्वत्सवरेद्विति पराद्वत्सवन्नावात् पष्ठ्यामधितसमुदायस्य निघातत्वम् । हे सिन्धुपती
नद्याः पालयितारौ हे क्षत्रिया चल्वनौ युवां अर्वांगस्मदभिमुखं आयातमागच्छतम् । किंच हे
मित्रावरुणा मित्रावरुणौ हे जीरदानू क्षिप्रदानौ युवां नोत्सम्यं इक्षामन्नं उतापिच शुष्टिं त-
त्साधकां वृष्टिं च दिवोन्तरिक्षात् अव अवस्थात् इन्ववं प्रेरयतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

मित्रस्तन्नोवरुणोदेवोअर्यःप्रसाधिष्ठेभिःपृथिभिर्नयन्तु ।
ब्रवद्यथानआदरिःसुदासेइपामदेमसहदेवगोपाः ॥ ३ ॥

मित्रः । तत् । नः । वरुणः । देवः । अर्यः । प्र । साधिष्ठेभिः ।
पृथिभिः । नयन्तु । ब्रवत् । यथा । नः । आत् । अरिः ।
सुदासे । इपा । मदेम । सह । देवगोपाः ॥ ३ ॥

मित्रोवरुणोदेवोर्योयमा चैते त्रयोपि नोत्साम् तत् तदायदात्माकं अपेक्षितं तदा साधिष्ठे
भिः साधकतमैः पृथिभिर्मैः प्रणयन्तु प्रापयन्तु किंच नोत्साम् सुदासे शोभनदानाय जनाय
अरिर्यमा यथा ब्रवत् अतो अनुकम्पयति ब्रूयात् तथा कुर्वन्तु अर्यम्णाः पुनरभिधानमादरार्थं
देवगोपाः देवायूयं गोपायितारोयेपायस्माकं ते वयं इपा युष्माभिर्दातव्येनाश्वेन सह पुत्रादि-
सहिता मदेम हज्येम ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

योवांगर्तमनसातक्षदेतमूर्धाधीर्तिरुणवद्धारयच्च ।
उक्षेयांमित्रावरुणाधृतेनताराजानासुक्षितीस्तर्पयेथाम् ॥ ४ ॥

यः । वाम् । गर्तम् । मनसा । तक्षत् । एतम् । ऊर्ध्वम् ।
धीतिम् । रुणवत् । धारयत् । च । उक्षेयाम् । मित्रावरुणा ।
धृतेन । ता । राजाना । सुक्षितीः । तर्पयेथाम् ॥ ४ ॥

हे मित्रावरुणौ योवां युवयोरेतं गर्तं रथं मनसा वक्षस्व स्तोमेन संकल्पयेत् तथा कृत्वा ऊर्ध्वा
उन्नतां धीर्ति कर्म स्तुतिरूपं कृणवत् कुर्यात् उच्चैः स्तुयात् एवं कृत्वा धारयच्च यागे धारयेत् हे
राजाना स्वामिनौ मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वा तौ युवां जनं धृतेनोदकेन उक्षेथां सिंचतं तस्मै
सुक्षिणीः शोभननिवासाः प्रजाः तर्पयेथां यथा सुक्षितयोश्च वन्ति तथा तर्पयेथामिति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ए॒पः॒ स्तोमो॑वरुणमि॒त्र॒नु॒भ्य॑सोमः॒ शु॒क्रो॒नवा॑यवे॒यामि॑ ।

अ॒वि॒ष्ट॒धियो॑जि॒गृ॒तं॒ पुर॑न्धी॒र्यु॒यं॒ पा॒तस्व॒स्तिभिः॒ सदा॑नः ॥ ५ ॥ ६ ॥

ए॒पः । स्तोमः । व॒रु॒ण । मि॒त्र । नु॒भ्यम् । सोमः । शु॒क्रः । न ।

वा॒यवे॑ । अ॒यामि॑ । अ॒वि॒ष्टम् । धि॒र्यः । जि॒गृ॒तम् । पुर॑न्धीः ।

यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्तिभिः॑ । सदा॑ । नः ॥ ५ ॥ ६ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति हे वरुण हे मित्र तुभ्यं युवयोः वायवे वामुर्गन्ता आदित्यः
सरवायमा तस्मै च एपः स्तोमः स्तवः अयामि अकारि किमिव शुक्रः दीदः सोमो न युष्मभ्यं
प्रोतिकरः सोमो यथा दीयते तद्वत् धियः कर्माण्यस्मदीयानि अविष्टं रक्षवम् पुरन्धीः स्तुतीः जि-
गृतं प्रबुध्यतम् । अन्यद्गतम् ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे पद्योवर्गः ॥ ६ ॥

प्रतिवां सूरइति पञ्चर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्याप्यैमैत्रावरुणं प्रतिवामित्यनुक्रान्दम्
द्वितीयेछन्दोमे प्रउगशक्तेष्पेपस्तृचः सवितृच—प्रतिवांसूरउदितेसूक्तेभ्युः प्रनस्येति ।

एव प्रथमा—

प्र॒ति॒वा॑ं॒सूर॑उ॒दि॒ते॒सू॒क्ते॒मि॒त्रं॒हु॒वि॒वरु॑णं॒पू॒त॒र्द॒क्षम्॑ ।

य॒यो॒रसूर्य॑र्च॒म॒क्षि॑तं॒ज्येष्ठं॒वि॒श्व॒स्य॒याम॑न्ना॒चि॒ता॒जि॒गृ॒तु ॥ १ ॥

प्र॒ति । वा॒म् । सू॒र । उ॒त्त॒र्द॒क्षे॒ति । सु॒ः उ॒क्तेः । मि॒त्रम् । हु॒वे ।

व॒रु॑णम् । पू॒त॒र्द॒क्षम् । य॒योः । अ॒सूर्य॑म् । आ॒क्षि॑तम् । ज्येष्ठं ।

वि॒श्व॒स्य । या॒मन् । आ॒चि॒ता । जि॒गृ॒तु ॥ १ ॥

सूरे सूर्ये उदिते प्रातःसवने मित्रं पूतदक्षं शुद्धबलं वरुणं वां सूर्यैः प्रतिहुवे आहुये
ययोर्मित्रावरुणयोः अक्षितं अक्षीणं अतएव ज्येष्ठं असुर्यं बलं आचिता आचिते उपाचिते
शूरसंधैरुपेते यामन्यामनि संग्रामे विश्वस्य शत्रुसंघस्य जिगत्सु जेदु भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ताहिदेवानामसुरातावर्यातानःक्षितीःकरतमूर्जयन्तीः ।
अश्याममित्रावरुणावर्यंवाद्यावाचयन्नपीपयन्नहांच ॥ २ ॥

ता । हि । देवानाम् । असुरा । तौ । अर्या । ता । नः ।
क्षितीः । करतम् । ऊर्जयन्तीः । अश्यामम् । मित्रावरुणा ।
वृयम् । वाम् । द्यावा । च । यन्नम् । पीपयन् । अहा । च ॥ २ ॥

ता हि तौ सत्तु देवौ देवानां मध्ये असुरा बलवन्तौ अर्या अपर्यौ तौ सर्वस्येश्वरौ दासी
नोस्माकं क्षितीः पुत्रादिरूपाः प्रजा ऊर्जयन्तीः प्रवृद्धाः करतं कुरुतम् । हे मित्रावरुणा मित्राव-
रुणौ वर्यं वां युषां अश्याम व्यामुयाम यन्न यस्यां युवयोर्व्यापी द्यावा द्यावापृथिव्यौ सर्वदा
तयोः सहभावादयमर्थोलभ्यते अहा च एतद्वात्रेरुपलक्षणम् अहोरात्राणि च पीपयन् अस्मा-
न्प्रापयेयुः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ताभूरिपाशावनृतस्यसेतूदुरत्येतूरिपवेमर्त्याय ।
ऋतस्यमित्रावरुणापथावामपोनान्वादुर्गितानरेम ॥ ३ ॥

ता । भूरिपारौ । अनृतस्य । सेतू इति । दुरत्येतू इति दुः३अत्येतू ।
रिपवै । मर्त्याय । ऋतस्य । मित्रावरुणा । पथा । वाम् ।
अप । न । नान्वा । दुः३इता । तरेम ॥ ३ ॥

ता तौ मित्रावरुणौ भूरिपाशौ प्रभूतवन्धनसाधनपाशोपेतौ अनृतस्य यागरहितस्य से-
तू सेतुवन्धनकौ रिपवेमर्त्याय वैरिजनाय दुरत्येतू दुरतिक्रमौ भवतः । हे मित्रावरुणा तादृशौ

मित्रावरुणौ वां युवयोर्ऋतस्य यज्ञस्य युवयोरर्थायानुष्ठीयमानस्य यामस्य पथा मार्गेण दुरिता
बुःखानि वरेम नावा अपोन मभूवान्मुदकानीव ॥ ३ ॥

मित्रावरुणे पथावानोमित्रावरुणेत्येषा चतुर्थ्यनुवाक्या सूत्रितश्च—आनोमित्रावरुणाह-
व्यजुष्टिपुर्व्वस्त्राणिपीवसावसाधेदिति । तत्पाठस्तु—

अथ चतुर्थी—

आनोमित्रावरुणाहव्यजुष्टिं घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिळांभिः ।

प्रतिवामन्नवरुमाजनापृणीतमुद्रोदिव्यस्यचारोः ॥ ४ ॥

आ । नः । मित्रावरुणा । हव्यजुष्टिम् । घृतैः । गव्यूतिम् ।

उक्षतम् । इळांभिः । प्रति । वाम् । अन्नं । वरम् । आ ।

जनाय । पृणीतम् । उद्रः । दिव्यस्य । चारोः ॥ ४ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणो नोस्माकं हव्यजुष्टिं हविःतेवतवन्तं यज्ञं आगच्छतमिति शेषः
आगत्य चेच्छाभिरनैः सह घृतैरुदकैर्गव्यूतिमस्मदीया भूमिं उक्षतं सिञ्चतम् वां युवां प्रति
अन्नास्मिन् लोके वरं उत्कृष्टं हविः स्तोत्रं वा कः आयच्छेदिति शेषः अतः केवलं रूपयैव
जनाय दिव्यस्य दिविभवस्य चारोभरणीयस्य उद्रः उदकस्य कर्वाणिपृष्ठी उक्तलक्षणमुदकं
पृणीतम् प्रयच्छतम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

एषः स्तोमोवरुणमित्रतुभ्यंसोमं शुक्रो न वायवेयामि ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्युयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ५ ॥ ७ ॥

एष । स्तोमं । वरुण । मित्र । तुभ्यम् । सोमः । शुक्रः । न ।

वायवे । अयामि । अविष्टम् । धियः । जिगृतम् । पुरंधीः ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ ७ ॥

एष स्तोम इति पञ्चमी गवा ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रमित्रयोरित्येकोनविंशत्युच्चेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पम् अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रमित्र-
योरैकोना गायत्रं दशम्याद्यास्त्रयः प्रगाथाः पुरउष्णिक् चतुर्थ्याद्यादशादित्यास्त्रिस्त्रिस्तैर्यद्वेति । द-
शमीबृहती एकादशीसतोबृहती द्वादशीबृहती त्रयोदशीसतोबृहती चतुर्दशीबृहती पञ्चदशीस-
तोबृहती षोडशीपुरउष्णिक् शिष्टागायत्र्यः चतुर्थ्याद्यास्त्रयोदशन्ताः आदित्यदेवताः चतुर्द-
श्याद्याः स्विस्त्रः सूर्यदेवत्याः आद्यन्तौतृचौ पूर्ववन्मैत्रावरुणौ अग्निष्टोमेमाध्यन्दिनसवने मैत्राव-
रुणशस्त्रे आदितोनवर्चः शस्याः प्रमित्रयोर्वरुणयोरितिनेवेति सूत्रितत्वात् । षष्ठ्याभिष्टवपङ्क-
योः स्तोमवृद्धिनिमित्तमावापार्था आद्याः पङ्क्तयः सूत्रितञ्च—प्रमित्रयोर्वरुणयोरितिपङ्क्तिः ।

तत्र प्रथमा—

प्रमित्रयोर्वरुणयोः स्तोमो न एतु शुष्यं । नमस्त्वान्तु विजातयोः ॥ १ ॥

प्र । मित्रयोः । वरुणयोः । स्तोमः । नुः । एतु । शुष्यः ।

नमस्त्वान् । तुविद्विजातयोः ॥ १ ॥

॥ मित्रयोर्वरुणयोः मित्रावरुणयोरित्यर्थः उभयवर्षीवियोगापेक्षया द्विवचनत्वम् तु-
विजातयोः बहुमादुर्भावंयोर्देवयोः नोस्मदीयः शुष्यः सुखकरो नमस्त्वानन्तवान् हविर्भिर्युक्तः
स्तोमः स्तोत्रं भैतु गच्छतु अहोरात्रैर्मित्रावरुणावितिश्रुतिः । अनयोरहोरात्रापेक्षत्वात्तयोः पु-
नः पुनरागमनादनयोस्तुविजातत्वम् अथवा बहूनामुपकारायानयोः प्रादुर्भावानुविजातत्व-
म् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

या धारयन्त देवाः सुदक्षा दक्षपितरा । असुर्या य प्रमहसा ॥ २ ॥

या । धारयन्त । देवाः । सुदक्षा । दक्षपितरा ।

असुर्याय । प्रमहसा ॥ २ ॥

या यौ युवां धारयन्त के देवाः आदिकर्तारः असुर्याय बलकरणाय कीदृशौ युवां सु-
दक्षा शोभनबलौ दक्षपितरा बलस्य पातकौ स्वामिनौ वा बलप्रदावित्यर्थः प्रमहसा प्रकृष्टतेज-
स्कौ तौ साधयतमित्युत्तरत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तानःस्तिपातनूपावरुणजरितृणाम् । मित्रंसाधयंतधियः ॥ ३ ॥

ता । नः । स्ति॒ष्टपा । त॒नू॒ष्टपा । वरु॑ण ।

ज॒रि॒तृ॒णाम् । मि॒त्रं । सा॒धय॑न्त॒ धि॒यः ॥ ३ ॥

ता तौ स्तिषा स्यायन्तइति स्वयोग्रहाः वान्तावइतिस्तिषौ तनूपा तन्वः पातारौ हे वरुण हे मित्र उक्तहृणौ युवां जरितृणां नोस्माकं धियः कर्माणि स्तुतिरूपाणि साधयतं सफलव-
न्ति कुरुतम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यद्यसूरउदितेनागामित्रोअर्यमा । सुवार्तिसविताभर्गः ॥ ४ ॥

यत् । अ॒द्य । सू॒रैः । उ॒त्त॒इ॒तैः । अ॒ना॒गाः ।

मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा । सु॒वा॒र्ति॒ । स॒वि॒ता । भ॒र्गः ॥ ४ ॥

यद्धनमस्माकमपेक्षितं तदद्यास्मिन्काले सूरै उदिते सति प्रातःसवने अनागाः पापहन्ता
मित्रः अर्यमा सविता भगव्यैते मत्वेकं सुवाति प्रेरयेत् अथवा अनागामिभ्योर्यमा दाता भवतु
सदीप्सितं धनं भगोभजनीयः सविता सुवाति प्रेरयतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सुभावीरस्तुसक्षयःप्रनुयामेन्तुदानवः । येनोअंहोतिपिप्रति ॥५॥८॥

सु॒प्र॒ष्ट॒अ॒वीः । अ॒स्तु । सः । क्ष॒यः । प्र । नु । या॒मे॒न् ।

सु॒ष्ट॒दा॒न॒वः । ये । नः । अ॒हं॒ । अ॒ति॒ष्टि॒प्र॒ति ॥ ५ ॥ ८ ॥

सक्षयः सनिवातः सुभावीरस्तु सुष्ठु प्रकर्षेण रक्षितास्तु प्रशब्दआदरार्थः प्रकर्षेण
क्षिप्तं भपत्तिर्येषः कदेति उच्यते हे सुदानवः सुदानाः युष्माकं यायन् यामनि गमनेसति
कीदृशानां गमने ये यूयमागत्य नोस्माकं अंहः पापमतिपिप्रति अतिपादयथ तेषां गमनेइति ॥५॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

उतस्वराजोअदितिरदंध्यस्यमृतस्यये । महोराजानर्हशते ॥ ६ ॥

उत । स्वःराजः अदितिः । अदब्धस्य ।

व्रतस्य । ये । महः । राजानः । ईशते ॥ ६ ॥

उतापि ये मित्रादयस्त्रयः स्वराजः सर्वस्य स्वामिनः अदितिः तेषां माता च सन्ति अद-
ब्धस्य अहिंसितस्य महोमहवोवतस्यास्य कर्मणोराजानः स्वामिनः ते ईशते समर्थाभवन्ति अ-
भिमतं दानुमिति शेषः । अथ वैवं योग्यम् ते मित्रादयोदितिश्च अदब्धस्य व्रतस्य स्वराज ईश्वरास्ते
महोमहवोऽस्मदभिमतव्रतस्य राजानः स्वामिनः सन्त ईशते अस्मभ्यं तद्वातुम् ॥ ६ ॥

प्रतिवामित्येपलुचध्यातुर्वैशिकेहनि प्रातःसवने भैत्रावरुणस्य पर्याप्तार्थः स्तुतितश्च—प्रति-
वांसूरउदितेव्यन्तरिक्षमविरदिति ।

तत्र तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

प्रतिवांसूरउदितेमित्रं गृणीष्वरुणम् । अर्यमर्णरिशदसम् ॥ ७ ॥

प्रति । वाम् । सूर । उत ईदते । मित्रम् । गृणीष्व । वरुणम् ।

अर्यमर्णम् । रिशदसम् ॥ ७ ॥

हे मित्रावरुणौ मित्रं त्वां वरुणं च वां मुवां रिशदसं शत्रूनामन्तारं अर्यमर्णं च प्रति प्र-
त्येकं गृणीष्वे स्तुवे कदेति उच्यते सूर सूर्ये देवे उदिते सति प्रातरित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते अष्टमी—

रायाहिरण्ययामनिरियमवृकायशर्वसे । इयं विप्रामेधसातये ॥ ८ ॥

राया । हिरण्यं । इया । मतिः । इयम् । अवृकाय ।

शर्वसे । इयम् । विप्रा । मेधसातये ॥ ८ ॥

हिरण्यया हितरमणीयेन राया धनेन सहित्वाय अवृकाय अहिंस्याय शर्वसेस्पाकं य-
लाय इयमिदानीं क्रियमाणापतिः स्तुविर्भवति विशेषः हिरण्ययेत्यत्र सुपांशुत्तुगिति तृतीयेक-
वचनस्य याजदेशः । किञ्च हे विप्राः प्राज्ञाः इयमेव स्तुतिर्वेधसातये यज्ञलाभाय च भवतु ॥ ८ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी—

तेस्यामदेववरुणतेमित्रसूरिभिः सह । इपुंस्वश्चधीमहि ॥ ९ ॥

ते । स्याम । देव । वरुण । ते । मित्र । सूरिभिः ।

सह । द्रपम् । स्वर्गिर्ति स्वः । च । धीमहि ॥ ९ ॥

हे देव वरुण ते वयं तव स्तोत्रारः स्याम समृद्धाभवेम । न केवलं वयमेव यजमानाः किन्तु सूरिभिः स्तोत्रभिरङ्गत्विभिः सह तथा हे मित्रदेव ते वयं सूरिभिः सह स्याम भवेम किञ्च इपमन्नं स्वरुद्रकं च धीमहि धारयामहे ॥ ९ ॥

आरिवनशस्त्रे बहवः सूरचक्षस इति प्रगाथः सन्निवञ्च—बहवः सूरचक्षस इति प्रगाथाइ-
ति । दशरात्रे पञ्चमेहनि प्रउमशस्त्रेप्ययं प्रगाथः सन्निवञ्च—बहवः सूरचक्षस इमाज्जवादि-
विष्टय इति ।

सैषा प्रगाथे प्रथमा सूक्ते दशमी—

बहवः सूरचक्षसोऽग्निजिह्वाकृतावृधः ।

त्रीणि ये ये मुर्विदधानि धीतिभिर्विश्वानि परिभूतिभिः ॥ १० ॥ १ ॥

बहवः । सूरचक्षसः । अग्निजिह्वाः । कृतवृधः । त्रीणि ।

ये । ये मुः । विदधानि । धीतिभिः । विश्वानि । परिभूतिभिः ॥ १० ॥ १ ॥

बहवो महान् सूरचक्षसः सूर्यसदृशप्रकाशाः सूरः प्रकाशकोषेपामिविवर अग्निजिह्वाः
अग्निरेव जिह्वा अदनसाधनेपिषा तादृशाः कृतावृधोयज्ञस्य वर्धयितारो मित्रादयः किञ्च ये त्रीणि
विश्वानि व्याप्तानि विदधानि क्षित्यादिस्थानानि क्षित्यादीनि परिभूतिभिः परिभाषकैः धीति-
भिः कर्मभिः ये मुः प्रयच्छन्ति ते क्षत्रमाशतेत्युत्तरत्र संवन्धनीयम् । अथवात्रैव ये त्रीणि स्थाना-
नि प्रयच्छन्ति ते बहुत्वादि गुणोपेवाजागच्छन्ति त्वध्याहार्यम् ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी—

वियेदधुः शरदं मासमादह्यं नमस्तुं चाटुचंम् ।

अनाप्यं वरुणो मित्रो अर्यमास्तत्रा राजान आशत ॥ ११ ॥

वि । ये । दधुः । शरदम् । मासम् । आत् । अर्हः । यज्ञम् ।
अक्तुम् । च । आत् । ऋचम् । अनाप्यम् । वरुणः । मित्रः ।
अर्यमा । क्षत्रम् । राजानः । आशत ॥ ११ ॥

ये मित्रादयः शरदं संवत्सरं विदधुः अकुर्वन् आत् अनन्तरमेव मासं अनन्तरं बहः
अनन्तरमहस्ताप्यं यज्ञं आत् अनन्तरमक्तुं रात्रिञ्च ऋचं मन्त्रांश्च यज्ञं सर्वञ्च आदित्यमपी-
त्यर्थे यतोते तथा सति क्रमः अविपक्षितः ते वरुणो मित्रोर्यमा च त्रयः अनाप्यमन्यैरमांश्च
क्षत्रं बलं राजानः राजमानाः आशत व्यावन्तः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

तद्वो अद्यमनामहेसूक्तैः सूर उदिते ।
यदोहते वरुणो मित्रो अर्यमा यूयमृतस्य रथ्यः ॥ १२ ॥

तत् । वः । अद्य । मनामहे । सु उक्तैः । सूरैः । उत उदिते । यत् ।
ओहति । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । यूयम् । ऋतस्य । रथ्यः ॥ १२ ॥

तस्मिन्निक्षमद्यास्मिन्यागकाले वोयुष्मान्मनामहे याचामहे कैः साधनैः सूक्तैः कस्मिन्काले
सूर उदिते प्रातःकाल इत्यर्थः यज्जनं हे ऋतस्योदकस्य रथ्यः नेतारो यूयं वरुणादयः ओहते यू-
यमित्यनेन सामानाधिकरण्यादोहवदित्यत्र पुरुषव्यत्ययः ओहण्यइत्यर्थः यज्जनं मनामह इति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

ऋतावान् ऋतजाता ऋतावृधो घोरासो अमृतद्विपः ।
तेषां वः सुन्ने पुच्छर्दिष्टमे नरः स्यामृषे च सूरयः ॥ १३ ॥

ऋतश्वा नः । ऋतश्जाताः । ऋतश्वृधः । घोरासः । अमृतद्विपः ।
तेषां । वः । सुन्ने । सुच्छर्दिः इति । नरः । स्याम । ये । च । सूरयः ॥ १३ ॥

ये यूयश्वावानः ऋतवन्तः यज्ञवन्तः उदकवन्तो वा ऋतजाताः उक्तः ऋतशब्दार्थः तद-
र्थमुत्पन्नाः अथवा ऋतात्पजापतेः सकारादुत्पन्नाः ऋतावृधः उक्तार्थस्य ऋतस्य वर्षमित्यारः
घोरासो घोराः अमृतद्विपः अमृष्टद्विष्टारः हे नरः तेषां वोयुष्माकं सुच्छर्दिष्टमे सुतवमे सुन्ने धने
अत्यन्तरमणीयगृह्युक्ते सुखे वा ये वर्षं येचान्ये सूरयः स्तोतारः ते सर्वे स्याम भवेम ॥ १३ ॥

स्तोमातिरेके माध्यन्दिनसवने नैमित्तिके शस्त्रे उदुत्यदित्ययं प्रगाथोनुरूपः सूत्रितश्च—य-
'०महौअसिस्पर्षोदुत्यदर्शतंवपुरिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपाविति । चानुविंशिकेहनि माध्यन्दिन-
सवने अयमेवैकल्पिकः स्तोत्रियस्तुचः सूत्रितश्च—उदुत्यदर्शतंवपुरुदुत्येमधुमत्तमाइति ।

सैषा सूक्ते चतुर्दशी—

उदुत्यदर्शतंवपुर्दिवएतिप्रतिह्वरे ।

यदीमाशुर्वहन्तिदेवएतंशोविश्वस्मैचक्षसेअरम् ॥ १४ ॥

उत् । ऊँ इति । त्यत् । दर्शतम् । वपुः । दिवः । एति ।

प्रतिह्वरे । यत् । ईम् । आशुः । वहन्ति । देवः ।

एतंशः । विश्वस्मै । चक्षसे । अरम् ॥ १४ ॥

त्यत् तत् दर्शतं दर्शनीयं वपुर्मण्डलं दिवोन्तरिक्षस्य प्रतिह्वरे समीपेउदु एति उदेति उद्-
तिपूरणः यदीं यदेतन्मण्डलं आशुः शीघ्रगामी एतशो एतवर्णोऽबोवहति धारयति किमर्थं
विश्वस्मै सर्वस्मै अरं चक्षसे सम्पक् सर्वलोकदर्शनाय ॥ १४ ॥

अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्तेपञ्चदशी—

शीर्ष्णीशीर्ष्णीजगंतस्तुस्थुपुस्पर्तिस्मयाविश्वमारजः ।

सुप्तस्वसारः सुवितायसूर्यवहन्तिहरितोरथे ॥ १५ ॥ १० ॥

शीर्ष्णीःशीर्ष्णी । जगतः । तुस्थुपुः । पर्तिम् । स्मया ।

विश्वम् । आ । रजः । सुप्त । स्वसारः । सुविताय ।

सूर्यम् । वहन्ति । हरितः । रथे ॥ १५ ॥ १० ॥

शीर्ष्णीशीर्ष्णी सर्वस्याग्निरसः तृतीयाथे पञ्चमी स्वस्वगिरसेत्यर्थः सूर्यं वहन्तीत्यने-
न संबन्धेन अथवा शिरःशब्देन तद्वान् पदार्थोल्लेख्यते चीप्ताया तस्यकात्स्न्यमृच्यते सर्वस्य
श्रेष्ठमित्यर्थः जगतोजङ्गमस्य तस्थुपुः स्थावरस्य पति स्वामिन रथे वर्तमानं सूर्यं सुविताय
कल्याणाय विश्व रजः समया सर्वलोकस्य समीपे अभिवः हरितः सप्तमेत्यादिना समयाश-

वद्योगात् द्वितीया । सप्त सप्तसङ्ख्याकाः स्वसारः अन्यनिरपेक्षेण स्वयमेव सरन्त्योहरितोहरि-
द्वर्णाभ्या आवहन्ति ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षोडशी-

तच्चक्षुर्देवहितंशुक्रमुच्चरत् । पश्येमशरदःशतंजीवेमशरदःशतम् ॥ १६ ॥

तत् । चक्षुः । देवहितम् । शुक्रम् । उत्तुच्चरत् ।

पश्येम । शरदः । शतम् । जीवेम । शरदः । शतम् ॥ १६ ॥

तत्पसिद्धं चक्षुः सर्वस्य प्रकाशकं देवहितं देवानां हितं तेषां हविः स्वीकारस्पेतदधी-
नत्वात् अथवा देवेन हितं शुक्रं निर्गलं सूर्यमण्डलं उच्चरत् उद्गच्छति वच्छरदः शतं शतसंय-
त्सरं पश्येम जीवेम शरदः शतं पुनः श्रुतिरादरार्था ॥ १६ ॥

पृष्ठ्याभिप्लवपटहयोःस्तोमनिमित्ते आवापे काव्येभिरदाभ्येवितृचः काव्येभिरदाभ्येति
तिंसइति हि सूचितम् ।

अत्र तृचे प्रथमा सूके सप्तदशी-

काव्येभिरदाभ्यापातंवरुणद्युमत । मित्रश्चसोमपीतये ॥ १७ ॥

काव्येभिः । अदाभ्या । आ । यातम् । वरुण । द्युमत ।

मित्रः । च । सोमपीतये ॥ १७ ॥

हे अदाभ्या अर्द्धभनीयौ हे वरुण त्वं मित्रश्च द्युमत द्युतिमन्तौ युवां काव्येभिरस्माकृतेः
स्तोत्रैरायातम् किमर्थं सोमपीतये सोमपानाय ॥ १७ ॥

तृचे द्वितीया सूके अष्टादशी-

दिवोधामंभिर्वरुणमित्रश्चापातमद्ब्रुहां । पिवंतंसोममातुजी ॥ १८ ॥

दिवः । धामंभिः । वरुण । मित्रः । च । आ । यातम् । अद्ब्रुहां ।

पिवंतम् । सोमम् । आतुजी इत्याहुतुजी ॥ १८ ॥

हे वरुण त्वं मित्रश्च अद्भुहा अद्भोग्धारौ युवां दिवोद्युलोकसवन्विभ्यो धामभिः धामभ्यः
स्थानेभ्यः पञ्चम्यर्थे तृतीया अथवा धामभित्वेजोभिः विभ्रूविभिः सार्धं आपातं अस्मद्यज्ञ-
मागच्छतम् आगत्य च आतुजी शत्रूणां सर्वतोर्हिसर्को आदावारौ वा धनानां । एवं रूपौ सन्तौ
सोमं पिबतम् । तुजि पिजि हिंसावटादाननिकेतनेषु अत्र हिंसायां आदाने वा वर्तते ॥ १८ ॥

तृचे तृतीया सूक्ते एकोनविंशी-

आपातं मित्रावरुणा जुपाणावाहुतिं नरा । पातंसोमं मृतावृधा ॥ १९ ॥ ११ ॥

आ । यातम् । मित्रावरुणा । जुपाणौ । आहुतिम् ।

नरा । पातम् । सोमम् । ऋतावृधा ॥ १९ ॥ ११ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ हे नरा याग्नेतारौ आहुतिं सोमलक्षणां जुपाणौ प्रीयमाणौ
सन्तौ आपातं आगच्छतम् यज्ञम् आगत्य च हे ऋतावृधा यज्ञस्य वर्धकौ युवां सोमं पातं
पिबतम् ॥ १९ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

प्रतिवां रथमिति दशर्चं द्वादशं सूक्तं प्रतिवां दशाश्विनंतुतदित्यनुक्रमणिका । ऋषिर्वे-
सिष्ठः छन्दस्त्रिष्टुप् तुसादिपरिभाषयैतदादीन्यष्टसूक्तान्यश्विदेवत्यानि प्रावरनुवाके आश्विनेक-
वौ त्रैष्टुभे छन्दसि एतदादिसूक्तसप्तकं द्वितीयवर्जं शंस्यम् तथाचसूत्रम्-प्रतिवारं रथमितिसप्तानां
द्वितीयमुद्धरेदिति ।

तत्र प्रथमा-

प्रतिवारं रथं नृपती जुरध्यै हविष्मता मनसा युज्ञियेन ।

योवां दूतो न धिष्ण्यावर्जीगुरच्छांसूनुर्नपितरां विवक्मि ॥ १ ॥

प्रति । वाम् । रथम् । नृपती इति नृपती । जुरध्यै । हविष्मता ।

मनसा । युज्ञियेन । यः । वाम् । दूतः । न । धिष्ण्या ।

अर्जीगः । अच्छै । सूनुः । न । पितरां । विवक्मि ॥ १ ॥

हे नृपती नृणां ऋत्विग्यजमानानां स्वामिनावश्विनौ वां युवयोरथं जुरध्यै जरा स्तुतिः
स्तोत्रं प्रतिगच्छामीनिशेषः केन साधनेनेति तदुच्यते हविष्मता हविर्युक्तेन यज्ञियेन यज्ञार्हण

मनसा स्तोत्रेण योऽर्थोवां हे धिष्ण्यौ धिषणाहौ धिषणा स्तुतिः वां युवां दूतोन दूतस्व अजी-
गर्जागरयति प्रवोधयति अस्मान्पतिगन्तुं तं रथमच्छादिवक्त्रिम् आवचि प्रवोधनेदृष्टान्तः—
स्तुने पितरा पुत्रोमातापितराविव अथवा अत्रयोऽर्थोयुवायजीगः तेन रथेन गन्तुं बुध्यमानौ
युवापच्छादिवक्त्रिमीति वा योज्यम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अशोच्यग्निःसमिधानोअस्मेउपोअदृश्रन्तर्मसश्चिदन्ताः ।

अचेतिकेतुरुपसःपुरस्ताच्छ्रियेदिवोदुहितुर्जायमानः ॥ २ ॥

अशोचि । अग्निः । समुदुधानः । अस्मे इति । उपो इति । अदृश्रन् ।

तर्मसः । चित् । अन्ताः । अचेति । केतुः । उपसः । पुरस्तात् ।

श्रिये । दिवः । दुहितुः । जायमानः ॥ २ ॥

अस्मे अग्नाभिः समिधानः समिध्यमानः सन् अग्निः अशोचि दीप्यते तमसश्चिद्
तमसोपि अन्ताः पर्यन्ताः प्रदेशाः उपो अदृश्रन् उपदृश्यते सर्वैः केतुः सर्वस्य प्रसापकः
सूयोदिवोदुहितुरुपसः पुरस्तात्पुंस्त्वां दिशि श्रिये शोभायै जायमानः सन् अचेति ज्ञायते
यस्मादेवं तस्माद् युवयोः आगमनसमयः अत आगच्छति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अभिर्वा नूनमश्विनासुहोतास्तोमैःसिपक्तिनासत्याविवक्कान् ।

पूर्वाभिर्वातं पृथ्याभिर्वाक्स्वर्विदावसुमता रथेन ॥ ३ ॥

अभि । वाम् । नूनम् । अश्विना । सुहोता । स्तोमैः ।

सिपक्ति । नासत्या । विवक्कान् । पूर्वाभिः । यानम् । पृथ्याभिः ।

अर्वाक् । स्वः । विदा । वसुमता । रथेन ॥ ३ ॥

हे अश्विना अश्विनौ वां युवां सुहोता सुष्ठु देवानां स्तोता विवक्कान् स्तुतृणां वक्ताहं
हे नासत्या सत्यभूतो इदमश्विनावित्यत्रयोज्यं नूनमद्य स्तोमैः अभिसिपक्ति रोयते अतो-
र्वागस्मदभिमुखं पूर्वाभिः पृथ्याभिः पूर्वक्षणेर्मार्गैः स्वर्विदा स्वर्गमुदकंवा जानता स्वरणवता वा
वसुमता धनवता वा रथेन यातं गच्छवम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अवोवाँनूनमश्विनायुवाकुर्व्वेयद्वाँसुतेमाध्वीवसूयुः ।

आवाँवहन्तुस्थविरासोअश्वाःपिवाँथोअस्मेसुपुतामधूनि ॥ ४ ॥

अवोः । वाम् । नूनम् । अश्विना । युवाकुः । हुवे । यत् । वाम् ।

सुते । माध्वी इति । वसूयुः । आ । वाम् । वहन्तु । स्थविरासः ।

अश्वाः । पिवाँथः । अस्मे इति । सुसुता । मधूनि ॥ ४ ॥

हे अश्विना अश्विनौ अवोः रक्षिणोः वां युवास्यां युवाकुः युवां कामयमानोहं नूनम-
य स्वभूतोभवामीतिशेषः यद्यस्माव हे माध्वी मधुरस्य सोमस्याहौं मधुविद्यासंयन्धिनौ वा वां
युवां सुते अभिषुते सोमे वसूयुर्वसुकामोहुवे स्तौमि अवोवां स्वभूतः वां युवां आवहन्तु के
स्थविरासः स्थूलाः मधूय्वा अश्वारतयोरतिप्रवृद्धत्वाच्च शीघ्रगतेरपेक्षितत्वाच्च स्थविरैरेव भा-
ज्यम् आगमनानन्तरं अस्मे अस्माभिः सुयुता सुष्टु अभिषुतानि मधूनि मधुररसान् पिवाँथः
पिवतम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्राचीमुदेवाश्विनाधियंमेमृधांसातयेकृतंवसूयुम् ।

विश्वाअविष्टंवाज्आपुरंधीस्तानःशक्तंशचीपतीशर्चीभिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

प्राचीम् । ऊँ इति । देवा । अश्विना । धियंम् । मे । अमृधाम् ।

सातये । कृतम् । वसूयुम् । विश्वाः । अविष्टम् । वाजे । आ ।

पुरंमृधीः । ता । नः । शक्तम् । शचीपती इति शचीक्षपती ।

शर्चीभिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

हे अश्विना अश्विनौ देवा देवौ युवां प्राचीं कर्त्रीं अमृधां आर्हसितां वसूयुं धनमि-
च्छन्तीं मे मम धियं बुद्धिं स्तुतिं कर्मवा सावये छात्राय उचितां कृतम् कुरुतम् । उः पूरणः कि-
ञ्च वाजे आ सङ्ग्रामेपि विश्वाः पुरुधीरस्मदीया बुद्धीरविष्टं रक्षतम् । हे शचीपती शचीति क-
र्मं नाम कर्मणां पाठकौ ता तौ युवां शचीभिः अस्मदीयैः स्तुत्यादिरूपैः कर्मभिर्नोस्मान् शक्तं
प्रयच्छतं धनमितिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

अविष्टं धीष्विना न आसु प्रजावद्रेतो अहं यं नो अस्तु ।
आर्वातो केतनये तूनुजानाः सुरत्नांसो देववीतिंगमेम ॥ ६ ॥

अविष्टम् । धीषु । अश्विना । नः । आसु । प्रजावत् ।
रेतः । अहं यम् । नः । अस्तु । आ । वाम् । तोके । तनये ।
तूनुजानाः । सुरत्नांसः । देववीतिम् । गमेम ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ नोस्मान आसु धीषु एषु कर्मसु अविष्टं रक्षतम् नोस्मभ्यं अहं यं
अक्षीणं प्रजावत् पुत्राद्युपेतं पुत्रोत्पादनसमर्थं रेतोस्तु वां युपयोरनुग्रहात् लब्धे तोके पुत्रे तनये
तत्पुत्रादौ च तूनुजानाः अभिमर्तं धर्मं प्रयच्छन्तः सुरत्नांसः शोभनवनाश्च सन्तो देववीतिं देवानां
वीतिः प्राप्तिर्यस्मिन् तादृशं यज्ञं आगमेम आगच्छेम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एषस्य वां पूर्वगत्वेव सख्ये निधिर्हितो माध्वीरातो अस्मे ।
अहेळता मनसा यातमर्वाग् अश्रन्ता हव्यं मानुषीषु विशु ॥ ७ ॥

एषः । स्यः । वाम् । पूर्वगत्वा इव । सख्ये । निधिः । हितः ।
माध्वी इति । रातः । अस्मे इति । अहेळता । मनसा । आ ।
यातम् । अर्वाक् । अश्रन्ता । हव्यम् । मानुषीषु । विशु ॥ ७ ॥

एषपुरतो दीयमानः स्यः सः युवयोः प्रियत्वेन प्रसिद्धः सोमो हे माध्वी मधुप्रियावश्विनौ
वां युवयोः पुरतः निधिः निधिस्थानो यो हितः स्यात्पितोस्मेस्माभीरातो द्रवः संकल्पितः संनि-
हितः किमियं सख्ये सख्यायै पूर्वगत्वेव पुरतो गन्ता दूत इव स यथा प्रियं जनयन् स्यामिनः पुर-
तो वर्तते तद्वदित्यर्थः यस्मादेवं वस्मात् अहेळता अकुप्यता मनसा अनुग्रहयुक्तेन चेतसा
अर्वागस्मदभिमुखं आयातम् आगच्छतम् । अश्रन्ता हव्यं हविः सोमादिकं अश्रन्तौ अश्रवह-
रन्तौ कुत्र मानुषीषु विशु मनुष्यरूपास्तु प्रजासु वर्तमानम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमो-

एकस्मिन्योगे भुरणा समाने परिवांसस स्रवतो रथो गात् ।
नवायन्ति सुभ्वो देवयुक्ता ये वा धूर्पुतरणयो वहन्ति ॥ ८ ॥

एकस्मिन् योगे । भुरणा । समाने । परि । वाम् । स्रवतः ।
रथः । गात् । न । वायन्ति । सुभ्वः । देवयुक्ताः ।
ये । वाम् । धूर्पुः । तरणयः । वहन्ति ॥ ८ ॥

हे भुरणा सर्वस्य भर्ता रथो देवयोरेकस्मिन् समाने उन्नयसाधारणे योगे स्मद्विपये नतिं वां
युवयोः रथः स्रवतः सर्पणस्वभावाः सप्तस्रव्याकावा गङ्गायाः परिगात् परिगच्छति शी-
घ्रमागच्छतीत्यर्थः तद्वथाश्वाः सुभ्वः सुभवनाः देवयुक्ताः देवाभ्यां युवाभ्यां युक्ताः अश्वाः
शीघ्रगमने न वायन्ति न श्रुप्यन्ति न श्राम्यन्ते येभ्यः वां धूर्पु रथस्य तरणयः तारकाः शीघ्र-
गन्तारो वहन्ति युवां वे न वायन्तीति ॥ ८ ॥

तत्रैषा नवमी-

अस्रश्नतामघवद्व्यो हि भूतये रायामघदेयं जुनन्ति ।
प्रयेवन्धुं सूनृतामिस्तिरन्ते गव्या पृश्नन्तो अश्व्यामघानि ॥ ९ ॥

अस्रश्नता । मघवत् द्व्यः । हि । भूतम् । ये । राया ।
मघदेयम् । जुनन्ति । प्र । ये । वन्धुम् । सूनृतामिः । तिरन्ते । गव्या ।
पृश्नन्तः । अश्व्या । मघानि ॥ ९ ॥

अस्रश्नता कुवाप्यस्रज्यमानौ युवां मघवद्व्यो धनवद्व्यो हविष्यद्व्यो यजमानेभ्यः तेषाम-
धाय भूतं हि भवतं तेष्य एवानुरक्तौ भवतम् । अनुग्राहा एव विशेष्यन्ते ये राया घनेन निमित्तेन
राया युक्तावा मघदेयं दातव्यं मघं घनं हविर्दक्षिणं वा जुनन्ति घेरयन्ति यच्छन्ति ये च वन्धुं
सेहेन वध्नातीति वन्धुः तं स्वसंवन्धिनां अथवा फलेन वध्नातीति वन्धुरध्वर्यादिः तं सूनृ-
तामिः पिपसत्यात्मिकाग्निर्वाग्भिः प्रविरन्ते मघर्धयन्ति । प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः किं कुर्वन्तः ग-
व्या गोरूपाणि अश्व्या अश्वरूपाणि च मघानि घनानि पृश्नन्तीति तेष्यः प्रयच्छन्तः तेष्यो-
मघवद्व्यो भूतमिति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

नूमेह्वमाशृणुतं युवानायासिष्टं वर्तिरश्विना विरावत् ।

धत्तं रत्नानि जरतं च सूर्यन्यूपं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ १० ॥ १३ ॥

नु । मे । हवम् । आ । शृणुतम् । युवाना । यासिष्टम् । वर्तिः ।

अश्विनौ । इरावत् । धत्तम् । रत्नानि । जरतम् । च ।

सूर्यम् । न्यूपम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः १० ॥ १३ ॥

हे युवाना नित्ययौवनौ नु अथ युवां मे हवमस्मदीयां स्तुतिं आशृणुतं श्रुत्वा च हे अश्विनौ इरावत् हविष्युक्तं यद्विगृहं यासिष्टं आगच्छतम् आगत्य च रत्नानि रमणीयानि धनानि धत्तं दत्तं सूर्यम् स्तोतृन् जरतं वर्धयतं धातूनामनेकार्थत्वात् । शिष्टं यूपं पातस्वस्तिभिः सदानः स्पष्टम् ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य पंचमे त्रयोदशोऽष्टकः ॥ १३ ॥

आशुभ्रायातमिति नवर्चं त्रयोदशं सूक्ते वसिष्ठस्यार्षं आश्विनम् आदितः सप्तविराजः अष्टमीनवम्यौ विदुभौ अनुक्रम्यते च—आशुभ्रानव सप्ताद्याविराजइति सूक्तविनियोगोत्तमिकः ।

तत्रप्रथमा

आशुभ्रायातमश्विनास्वश्वागिरोदस्त्राजुजुपाणाधुवाकोः ।

हव्यानि च प्रतिभृता वीतनः ॥ १ ॥

आ । शुभ्रा । यातम् । अश्विना । सुअश्वा । गिरः ।

दस्त्रा । जुजुपाणा । धुवाकोः । हव्यानि ।

च । प्रतिभृता । वीतम् । नः ॥ १ ॥

हे शुभ्रा दीप्तौ स्वश्वा शोभनाश्वौ हे अश्विना अश्विनौ आयातमस्मद्यत्तमागच्छतम् दस्त्रा शत्रूणां उपक्षयितारौ युवां युवाकोर्युवां कामयमानस्य भग्निरः रतुवीर्जुजुपाणा सेवमानौ भवतमित्येषः न केवलं स्तुतिं किंतु नोस्मदीयानि प्रतिभृता संभृतानि हव्यानि हवींषि च वीतं भक्षयतम् ॥ १ ॥

प्रवामन्वांसीत्येषा आश्विनरात्रयान्या सूत्रितं च—प्रवामन्वांसिमद्यान्यस्थुरुभापिव-
तमश्विनेति याग्येति ।

सैषा द्वितीया—

प्रवामन्धांसिमद्यान्यस्युरगन्तंहविषोवीतयेमे ।
तिरोअर्योहव्यनानिश्रुतनः ॥ २ ॥

प्र । वाम् । अन्धांसि । मद्यानि । अस्युः । अरम् ।
गन्तम् । हविषः । वीतये । मे । तिरः । अर्यः ।
हव्यनानि । श्रुतम् । नः ॥ २ ॥

हे अश्विनौ वां युवाभ्यां मद्यानि मदनकानि अन्धांसि सोमलक्षणान्यन्नानि प्रास्थुः
प्रास्थपत गृहीतान्यासन्नित्यर्थः अतोयुवां मे मम हविषोवीतये पानाय अरं आयर्थं शीघ्रं
गन्तं आगच्छतम् अर्यः अरेः अस्मद्विरोधिनाहव्यनानि तिरस्तिरस्कृत्य नोस्मदाह्वानमित्यर्थः
तत् श्रुतं शृणुतं श्रुतमित्यस्य वाक्यादित्वादिनिघातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रवारथोमनोजवाइयर्तितिरोरजांस्यश्विनाशतोर्तिः ।
अस्मभ्यंसूर्यावसूइयानः ॥ ३ ॥

प्र । वाम् । रथः । मनः । जवाः । इयर्ति । तिरः । रजांसि ।
अश्विना । शतशक्तिः । अस्मभ्यम् । सूर्यावसू इति । इयानः ॥ ३ ॥

हे सूर्यावसू सूर्यापाः सह रथे वसन्तौ हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोरथः अस्मभ्यम-
स्मदर्थं इयानोयाच्ययानः सन् इयर्ति आगच्छति अस्मद्यज्ञं अथवा वां प्रेरयति मपनाय । की-
दृशोरथः मनोजवाः मनोवेगः शबोतिरपरिमितास्मद्विपररक्षणः । किंकुर्वन् रजांसि लोकान्
तिरस्तिरस्कृत्य अतिक्रम्य इयर्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयंहयहंदिवयाउअर्द्रिरूर्ध्वोविवक्तिसोमसुयुवभ्याम् ।
आवल्गूविप्रोवृतीतह्व्यैः ॥ ४ ॥

अयम् । ह । यत् । वाम् । देवस्याः । ऊँ इति ।
अर्द्रिः । ऊर्ध्वः । विवक्ति । सोमसुत् । युवभ्याम् । आ ।
वल्गू इति । विप्रः । वृतीत् । ह्व्यैः ॥ ४ ॥

यद्यदा वा युवा प्रतिदेवयाः देवौ युवा कामयमानः हउ इति पूरणौ अपमद्विरभिपवमा-
वा सोमसुत् सोममभिपुण्यन् युवभ्यां युवाभ्यामर्थाय अभिपुण्यन्निति संबन्धः एवं कुर्वन् ऊर्ध्व-
उन्नतः सन् विवक्ति उच्चैः शब्दयति तदानीं वल्गू सुन्दरौ युवा विप्रोमेधावी यजनानोह्व्यैर्ह-
विभिः आवृतीत आवर्तयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

चिन्नं हयहंभोजनं न्वस्ति न्यत्रये महिष्वन्तं युयोतम् ।
योवांमोमानं दधते प्रियः सन् ॥ ५ ॥ १४ ॥

चिन्नम् । ह । यत् । वाम् । भोजनम् । नु । अस्ति । नि ।
अत्रये । महिष्वन्तम् । युयोतम् । यः । वाम् ।
ओमानम् । दधते । प्रियः । सन् ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे अभिनी वां युवयोश्चिन्नं चायनीय यद्भोजनं धनमस्ति ह अस्ति तत्तु न्विति पूरणः
तदस्मभ्यं दत्तमित्यर्थः । अथ तयोः स्तुतिः अत्रये एवनामकादयेः पंचम्यर्थे चतुर्थी तस्मान्महि-
ष्वन्तं कवीसं नियुयोत पृथक्कृतम् योनिः प्रियः सन् स्तोतृत्वाद् युवाभ्यां प्रियभूतः सन् वा
युवाभ्यामेवकृतमोमानं रक्षणमुखं दधते धारयति ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे चतुर्दशोऽष्टकः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒त॒त्य॒द्वां॒जु॒रते॒अ॒श्वि॒ना॒भू॒च्यवा॑नाय॒प्र॒तीत्यं॑ह॒विर्दे॑ ।
अ॒धि॒य॒दृष॑ड॒त॒ऊंति॒ध॒त्थः ॥ ६ ॥

उ॒त । त्यत् । वा॒म् । जु॒रते । अ॒श्वि॒ना । भू॒त् ।
च्य॒वा॒नाय॑ । प्र॒तीत्यं॑म् । ह॒विः॒ऽदे॑ । अ॒धि ।
यत् । व॒र्षः । दृ॒तः॒ऽऊंति॑ । ध॒त्थः ॥ ६ ॥

उतापिच हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोः कर्म कुर्वते जुरते जूर्णाय हविर्दे हविर्दाने
च्यवानायैतन्नामकाय महर्षये त्वत्तत्प्रतीत्यं प्रतिगमनं तस्य रूपस्य प्रत्याप्त्यै भूत् अभूत् । किं-
तदिति यद्वर्षोत्सवं इत ऊति इत्योगमनाख्यं सृत्पोः सकाशादितः प्राप्तिरूपं अधि धत्थः अध्यध-
त्तम् । युवंच्यवानमश्विनाजरत्नं पुनर्युवानंचक्रथुःशचीभिरित्यादिषु । च्यवानस्य युवयोः
नवीकरणं प्रसिद्धम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उ॒त॒त्सं॑भु॒ज्यु॒म॒श्वि॒ना॒स॒त्वा॒यो॒म॒ध्ये॒ज॒हुर्दु॑रे॒वा॒सः॒स॒मु॒द्रे॑ ।
नि॒रा॒प॒र्ष॒द॒रा॒वा॒यो॒य॒वा॒कुः ॥ ७ ॥

उ॒त । त्सम् । भु॒ज्यु॒म् । अ॒श्वि॒ना । स॒त्वा॒यः ।
म॒ध्ये॒ । ज॒हुः । दूः॒ऽए॒वा॒सः । स॒मु॒द्रे । निः । ई॒म् ।
प॒र्ष॒त् । अ॒रा॒वा । यः । य॒वा॒कुः ॥ ७ ॥

उतापिच त्वं तं भुज्यं एतन्नामानं समुद्रमध्ये समुद्रोदकस्य मध्ये सत्त्वायो भुज्युसत्त्वि-
भूताः दुरेवासोदुष्टगमनाः जहुः त्यक्तवन्तः हे अश्विना अश्विनौ युवां ईमेनं समुद्रमध्ये क्षिप्तं
निःपर्षत् निरपारथतम योभुज्युर्भुवाकुः युदां कामयिता अरावा अरणवान् अभिगन्ताश्च तमे-
नं निरपारथतम् अत्रादित्रनेषु सक्तेषु कथाः सूच्यन्ते अत्रिभुज्यादीनामशिशलादिभ्योरक्षगरू-
पास्ताः सर्वा महता मपश्चेनास्मानिः नासत्याभ्यां बहिर्तिवेत्यत्र । मपश्चिताः वाः तत्र दृष्टव्याः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वृकायचिज्जसमानायशक्तमुतश्रुतंशयवेहूयमाना ।

यावद्व्यामपिन्वतमुपोनस्तर्प्यचिच्छर्त्तपश्विनाशचीभिः ॥ ८ ॥

वृकाय । चित् । जसमानाय । शक्तम् । उत । श्रुतम् । शयवे ।

हूयमाना । यौ । अ॒ध्याम् । अपिन्वतम् । अपः । नः । स्तर्प्यम् ।

चित् । शक्ती । अ॒श्विना । शचीभिः ॥ ८ ॥

वृकाय धनादाये अभिलषतइत्यर्थः चिदिति पूरणः अथवा परेऽप्योषधानि प्रपच्छते य-
द्वा वृकाय वृकवर्द्धितकाय एतन्नामकाय जसमानाय कर्मभिरुपसीयमाणाय ऋपये शक्तं
अभिमतं धनं अदत्तं शकेर्दानार्थस्य लुङ्येतद्रूपं अङ्गभावच्छान्दसः । उतापिच शयवे एतन्ना-
मकाय ऋपये हूयमाना हूयमानौ युवां श्रुतं अश्रुणुतम् यौ युवां अह्यां यां अपिन्वतं अपूरय-
तं क्षीरेण अपोन अन्द्रिरिव नदीं तां यथोदकेन पूरयतस्त्वद्वत् कीदृशीमह्यां स्तर्प्य चित् स्तरी-
मपि निवृत्तप्रसवां वृद्धामपि शक्ती शक्त्या सामर्थ्येन दोहनलक्षणेन युक्तां कृत्वा शचीभिर्वृष्ण-
दीपैः कर्मभिः हे अश्विनाविति । शयवेचिन्नासत्याशचीभिर्जसुरस्येस्तर्प्यपिप्यधुर्गामित्पादित्यु-
क्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एपस्यकारुर्जरतेसूक्तैरग्रेबुधानुपसांसुमन्मा ।

इपालंवर्धद्व्यापयोभिर्गुयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ९ ॥ १५ ॥

एपः । स्यः । कारुः । जरते । सु॒ह॒उ॒क्तैः । अ॒ग्रे । बु॒धा॒नः ।

उ॒प॒सा॒म् । सु॒ह॒म॒न्मा । इ॒पा । तम् । व॒र्ध॒त् । अ॒ध्या । प॒यः॒ह॒भिः ।

यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्ति॒ह॒भिः । सदा । नः ॥ ९ ॥ १५ ॥

एपःस्वोता स्यः सप्तसिद्धोवसिष्ठः कारुः स्वोता उपसामये प्रातःसवने बुधानोबुध्यमानः
सुमन्मा शोभनमविः सुष्टुतिर्वा सूक्तैर्जरते स्तौति तं इषानेनवर्धत् वर्धयतम् वचनव्यत्ययः अ-

इया अहन्तव्या गोश्च वर्षेत् वर्षयतु । अथैकमेववाक्यम् अद्या गोर्वसिष्ठस्य प्रतिनियताग्नि-
होत्रायांगौरिषा अन्नेन घृतादिनेत्यर्थः पयोभिश्च तं वसिष्ठं वर्षेत् वर्षयतु एवं आत्मानं परो-
क्षेण निर्दिदेश शिष्टं स्पष्टम् ॥ ९ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे पंचदशावर्गः ॥ १५ ॥

आवांरथइत्यपृच्छं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैदुभयाश्विनं अनुकम्पते च—आवांरथोष्टा-
विति । गातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनिर्गणकः ।

तत्र प्रथमा—

आवांरथोरोदसीवद्धानोहिरण्ययोत्पभिर्यात्त्वश्वैः ।
घृतवर्तनिःपविभीरुचानइपांयोह्वा नृपतिर्वाजिनीवान् ॥ १ ॥
आ । वाम् । रथः । रोदसी इति । वद्धानः । हिरण्ययः ।
वृषभिः । यानु । अश्वैः । घृतवर्तनिः । पविभिरुचानः ।
इषाम् । वोह्वा । नृपतिः । वाजिनीवान् ॥ १ ॥

हे अभिनौ वां रथोवृषभिः युवजिरश्वैः युक्तः सन्नायातु यज्ञमस्मदीयं कीदृशोरथः
रथोविशेष्यते रोदसी पावापृथिव्यौ बद्धधानोवाधमानः हिरण्ययः हिरण्यमयः घृतवर्तनिः
घृतमुदकं वर्तन्यां यस्य तादृशः पविभीरथनेमिभिः मधुपात्रैर्वा रुचानोदीप्यमान इषां वोह्वा
यजमनिर्दत्तानां इविषां वाहकः दातव्यानां वाचानां वोह्वा नृपतिः नृणां यजमानानां स्वामी
वाजिनीवानन्वदाम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सर्पप्रयानोअग्निपंचभूमात्रिवन्धुरोमनसायांतुयुक्तः ।
विशोयेनगच्छथोदेव्यन्तीकुत्राचिद्याममश्विनादधाना ॥ २ ॥
सः । पप्रयानः । अग्नि । पंच । भूम । त्रिवन्धुरः । मनसा ।
आ । यानु । युक्तः । विशः । येन । गच्छथः । देव्यन्तीः ।
कुत्रे । चित् । यामम । अश्विना । दधाना ॥ २ ॥

सरथः पञ्च भूम भूतानि सर्वप्राणिनः पप्रथानः प्रथमानः त्रिवन्दुरः वन्दुरमुच्चावर्चं सा-
रथ्यवस्थानं काष्ठमयं वाटशैलिभिर्युक्तं मनसास्मवस्तुत्या युक्तोभ्यायातु येन रथेन देवयन्तीः
विशोपजमानान् प्रति गच्छथः हे अश्विना अश्विनौ कुत्राचिद् यत्र कापि यामं गमनं दधाना
धारयन्तौ येन विशोगच्छथः सयात्विति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स्वश्वायशसायातमर्वाग्दत्तानिर्धिमधुमन्तपिवाथः ।

विवांरथोवध्वा उयादमानोन्तान्दिवोवाधतेवर्तनिभ्याम् ॥ ३ ॥

सुःश्वः । यशसा । आ । यातम् । अर्वाक् । दत्ता । निर्धिम ।

मधुमन्तम् । पिवाथः । वि । वाम् । रथः । वध्वा । यादमानः ।

अन्तान् । दिवः । वाधते । वर्तनिभ्याम् ॥ ३ ॥

हे देवौ स्वश्वा शोभनाश्वेन यशसा च अर्वागस्मदभिमुखं यातमागच्छतं । हे दत्ता शत्रू-
णामुपक्षयितारौ मधुमन्तं मधुररसोपेतं निर्धि निर्धिवञ्चित्वं सौमं पिवाथः पिवतं वां युव-
यो रथोवध्वा सूर्यया सह यादमानो गन्तव्याम्रति गच्छन् गमयन्तित्यर्थः एवं कुर्वन् वर्तनिभ्यां
स्वचक्राभ्यां दिवोअन्तान् पर्यन्तप्रदेशान् विवाधते शीघ्रगमनेन पीडयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युवोःश्रियंपरियोपावृणीतसूरोदुहितापरितक्म्यायाम् ।

यदैव्यन्तमवथःशचीभिःपरिघ्नंसमोमनावांवयोंगात् ॥ ४ ॥

युवोः । श्रियम् । परि । योपा । अवृणीत । सूरः । दुहिता ।

परिहतक्म्यायाम् । यत् । देवद्वयन्तम् । अवथः । शचीभिः ।

परि । घ्नसम् । ओमना । वाम् । वयः । गात् ॥ ४ ॥

युवोर्युवयोः श्रियं श्रयवदिति श्रीः रथः तं सेवामेववा योपा सर्वदा मिश्रयन्ती योपिद्
सूरः सूर्यस्य दुहिता पर्यवृणीव कदा परितक्म्याया रात्रौ परितस्तकनवति संग्रामे यत्तेवा गन्त-
व्ये किञ्च ययदा देवयन्तं देवकामं यजमानं यत्तं वा शचीभिः युवयोरंगमनादितलक्षणैः कर्मभि-

स्वथोरक्षायः तदानीं ग्रंथं दीप्तं वयोर्न सोमादिउक्षणं ओमना अवनेन रक्षणेन निमित्तेन वां
परिगात् पर्यगात् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योहस्पर्वारथिरावस्तुत्सारथोयुजानःपरियातिवर्तिः ।
तेननःशंपोरुपसोव्युद्यौन्यंश्विनावहतंयज्ञेअस्मिन् ॥ ५ ॥
यः । ह । स्यः । वाम् । रथिरा । वस्तु । उत्साः । रथः ।
युजानः । परिद्याति । वर्तिः । तेन । नः । शम् । योः । उपसः ।
विहउटौ । नि । अश्विना । वहतम् । युज्ञे । अस्मिन् ॥ ५ ॥

योरथो हेतिपूरणः स्यः सः प्रसिद्धोरथो हे रथिरा रथिनौ मत्वर्थयोरः वां उत्साः तेजां-
सि वस्ते आच्छादयति यश्च रथोयुजानः अभ्येर्युक्तः सन् वर्तिर्मार्गं यजमानगृहं वा परियाति
परिगच्छति तेन रथेन हे अश्विना अश्विनौ नोस्माकमस्मिन्पुत्रे उपसोव्युद्यौ मातःकोले शं-
शमनाय पापानां योः मिश्रणाय च सुखानां निवहत नितरां प्राप्तवम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

नरागैरेवविद्युतंतृपाणास्माकमद्यसवनोपयातम् ।
पुरुत्राहिवांमतिभिर्हवन्तेमावांमन्येनिर्यमन्देवयन्तः ॥ ६ ॥
नरा । गौराऽद्वैव । विद्युतम् । तृपाणा । अस्माकम् ।
अद्य । सवना । उप । यानम् । पुरुत्रा । हि । वाम् । मतिर्हर्तिः ।
हवन्ते । मा । वाम् । अन्ये । नि । यमन् । देवयन्तः ॥ ६ ॥

हे नरा नेवारावसिनौ गौरैव गौराष्टगीव विद्युतं विरोपेणदीप्यमानं सोमं प्रति तृपाणा
तृप्णापुनौ अद्यास्माकं सवना सवनानि उपयातं उपागच्छतम् पुरुत्रा बहुषु यज्ञेषु वां युवां
यजमानामतिभिः स्तुतिभिः हवन्ते हि स्तुवन्ति अवोऽन्ये यदरोदेवयन्तो देवं कामयमानाः
वां युवां मानियमन् मानियन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवंभुज्युमवविद्धंसमुद्रउद्धथुरर्णसोअलिधानैः ।
पतत्रिभिरश्रमैरन्यथिमिदंसनाभिरश्विनापारयन्ता ॥ ७ ॥

युवम् । भुज्युम् । अवविद्धम् । समुद्रे । उत् । ऊद्धथुः ।
अर्णसः । अलिधानैः । पतत्रिभिः । अश्रमैः । अन्यथिभिः ।
दंसनाभिः । अश्विना । पारयन्ता ॥ ७ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवं भुज्यं एतन्नामकं अवविद्धं विक्षितं सत्रिभिः समुद्रे तन्म-
ध्ये निमग्नं अर्णसः उदकादुद्धथुः किं कुर्वन्तारिति तदुच्यते अलिधानैः अक्षीयमाणैः अश्र-
मैः अन्यथिभिश्च पतत्रिभिः पवनवद्धिः गमनवद्भीरथेनियुक्तरसैः दंसनाभिः शारीरैः कर्म-
भिश्च पारयन्ता पारयन्तौ समुद्रे अर्णस उद्धथुरिति । नासत्याभुज्युमूहथुः पवद्भीरिति युक्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नूमेहवमाशृणुतंयुवानायासिध्वंतिरश्विनाविरावत् ।
धत्तरत्नानिजरतंचसूरीन्यूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ८ ॥ १६ ॥

नु । मे । हवम् । आ । शृणुतम् । युवाना । यासिष्टम् ।
ध्वतिः । अश्विनौ । इरावत् । धत्तम् । रत्नानि । जरतम् । च ।
सूरीन् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥ १६ ॥

नूमेहवमित्यष्टमी सिद्धा ॥ ८ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

आश्विनवारेति सप्तमं पञ्चदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणैष्टुभं आश्विनं अनुक्रम्यते च—आ-
श्विनवारासमेति भावरनुवाकाश्विनशस्त्रे च विनियोगउक्तः आद्यस्तृचस्त्ववीषेछन्दोमे प्रउग-
शस्त्रे विनियुक्तः । आश्विनवाराश्विनागतंनोयंसोमइन्देति सूत्रितत्वात् ।

तत्र प्रथमा—

आविश्ववाराश्विनागतं नः प्रतत्स्थानं मवाचिवां पृथिव्याम् ।
अश्वो न वाजी शुनपृष्ठो अस्थादायत्से दयुर्ध्रुवसेन योनिम् ॥ १ ॥

आ । विश्व॒वारा॒ । अ॒श्विना॒ । ग॒तम् । नः । प्र । तत् । स्थानं॑म् ।
अ॒वा॒चि॒ । वा॒म् । पृ॒थि॒व्याम् । अ॒श्वः । न । वा॒जी । शु॒नपृ॑ष्ठः ।
अ॒स्थात् । आ । यत् । से॒दयुः॑ । ध्रु॒वसे॑ । न । यो॒निम् ॥ १ ॥

हे विश्ववारा सर्वैर्वरणीयावश्विनाश्विनौ नोस्मार्कं यद्यागमागतमगच्छतं वां युवयो-
स्तत्स्थानं पृथिव्यां वेद्यां प्रावाचि प्रोच्यते तदर्थं शुनपृष्ठः सुत्तकरपृष्ठभागः अत्यन्तविपुल-
त्वादात्तद्वानां सुत्तकरपृष्ठभाग इत्यर्थः वाजो वेगवानश्वो न अश्वोऽस्यात् तिष्ठतु युवयोः समीपे
यत् यमित्यर्थः यमश्वं आसेदधुरासीदधः सोऽश्वः यद्वा यत्स्थानमासीदधः तत्स्थानं आश्रय-
तु । इतो गमनाय स्थिवौ दृष्टान्तः ध्रुवसे ध्रुवाय निवासाय योनिं न योनिं स्थानमिव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सिपक्तिं सावांसुमतिश्च निष्ठातापि घर्मो मनुषो दुरोणे ।
यो वांसमुद्रान्तरितः पिपत्येतं गवाचिन्मसुयुजां युजानः ॥ २ ॥
सि॒पक्ति॑ । सा । वा॒म् । सु॒म॒तिः । च॒र्नि॒ष्ठा । अ॒ता॒पि । घ॒र्मः ।
म॒नु॒षः । दुरो॑णे । यः । वा॒म् । स॒मु॒द्रान् । स॒रि॒तः । पि॒प॒तिं ।
ए॒तं॑ ग॒वा । चि॒त् । न । सु॒यु॒जा । यु॒जानः॑ ॥ २ ॥

सा सुमतिः अस्माभिः कियमाणा शोभना स्तुतिश्च निष्ठा कमनीयतया अतिशयेनाज-
यती वा वां युवां सिपक्तिं सेवते किञ्च घर्मः प्रवर्ग्यश्च मनुषो मनुष्यस्य यजमानस्य दुरोणे
यागगृहे अतापि वशोभूत् यद्वा इत्यतः पक्षद्वयस्य घर्मत्वमिति श्रुतिः । यज्ञस्य शिरःस्थानीयत्वाद्-
स्य योचर्मो वां युवां प्राप्नुवन्ति वि शेषः समुद्रान् सरितश्च पिपतिं पूरयति वृष्टिद्वारा एतन्वाचिन्
चिदिति पूरणः अश्वविष्य यथा सुयुजा समुयुक्तौ रथे श्रवतस्तथेत्यर्थः नेत्युपमार्थे तद्वद्युवां य-
ज्ञे युजानो योजयन्त्यज्ञः स एव करोति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यानि स्थानान्यश्विना दधार्थे दिवो यृह्णीष्वोपधीषु विक्षु ।
निपर्वतस्य मूर्धनि स दन्ते पञ्जनाय दाशुपे वहन्ता ॥ ३ ॥

यानि । स्थानानि । अश्विना । दधार्थे इति । दिवः । यृह्णीषु ।
ओपधीषु । विक्षु । नि । पर्वतस्य । मूर्धनि । स दन्ता ।
इपम् । जनाय । दाशुपे । वहन्ता ॥ ३ ॥

हे अश्विनाऽश्विनौ युवां दिवोद्युलोकादगत्य यानि स्थानानि दधार्थे कुरुतः कुत्रेति
उच्यते यृह्णीषु महतीषु ओपधीषु विक्षु यजमानेषु च । तौ युवां पर्वतस्य मेघस्यान्तरिक्षस्य वा
मूर्धनि स्थाने नि स दन्ता निपीदन्तौ इपमन् दाशुपे इविर्दधे जनाय यजमानाय वहन्ता प्राप-
यन्तौ भवतमिति शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

च॒नि॒ष्ट॒दे॒वा॒ओ॒प॒धी॒ष्व॒प्सु॒य॒द्यो॒ग्या॒अ॒श्र॒वै॒थे॒ऋ॒षी॒णाम् ।
पु॒रू॒णि॒र॒त्ना॒द॒ध॒तौ॒न्य॒स्मे॒अ॒नु॒पूर्वा॒णि॒च॒र॒व्य॒थु॒यु॒गानि ॥ ४ ॥

च॒नि॒ष्टम् । दे॒वौ । ओ॒प॒धी॒षु । अ॒प्सु । यत् । यो॒ग्याः ।
अ॒श्र॒वै॒थे इति । ऋ॒षी॒णाम् । पु॒रू॒णि । रत्ना । द॒ध॒तौ । नि । अ॒स्मे इति ।
अ॒नु । पूर्वा॒णि । च॒र॒व्य॒थुः । यु॒गानि ॥ ४ ॥

हे देवा देवौ युवां ओपधीषु ओषधिविकारान् चरुपुरोडाशादिकान् अप्सु सोमरसान् च निष्टं
आत्यन्तकमनीयतमकामयेथामित्यर्थः । यद्यस्माद्योग्या युवयोरुचिता ओपधीरपश्च ऋषीणां
संयन्धिनीः अश्रवैथे व्याप्नुयुः तस्मादस्मदीपाजपि कामयेथामित्यर्थः । यद्वा ऋषीणामस्माकमिति
पूजार्थं बहुवचनम् । यद्यस्मादोपधीष्वप्सु च चनिष्टं योग्याः स्तुतीश्चाश्रवैथे तस्मादस्मे अस्मात्
पुरूणि बहूनि रत्ना रमणीयानि धनानि निदधतौ पूर्वाणि युगानि मिथुनानि जायापतीरूपाणि
अनुचरव्यथुः लयातयन्तौ अनुलुप्तवन्तावनुग्रहार्थम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

शुश्रुवांसां चिदश्विना पुरुष्यमिब्रह्माणि चक्षथे ऋषीणाम् ।
प्रतिप्रयातं वरमाजनायास्मेवामस्तु सुमतिश्च निष्ठा ॥ ५ ॥

शुश्रुवांसां । चित् अश्विना । पुरुषाणि । अजि । ब्रह्माणि ।
चक्षथे इति । ऋषीणाम् । प्रति । प्र । यातम् । वरम् । आ ।
जनाय । अस्मे इति । वाम् । अस्तु । सुमतिः । च निष्ठा ॥ ५ ॥

हे अश्विना अश्विनौ चिदिति पूरणः शुवां शुश्रुवांसां श्रुवन्तौ सन्तौ पुरुषाणि बहूनि
ब्रह्माणि परिवृढानि कर्माणि स्तुतिस्तक्षणाणि ऋषीणामस्माकं संवन्धीनि अभिचक्षथे अग्नि-
परयथोयुवाम् अतो जनाय यजमानस्य मम वरं यत् प्रति प्रायातं वां । युवयोश्च निष्ठा उक्तल-
क्षणां हुमतितनुग्रहमतिरस्मे अस्मास्वस्तु भवतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

योवां यज्ञोनासत्या हविष्मान् कृतब्रह्मा समर्यो भवति ।
उपप्रयातं वरमावसिष्ठमिमा ब्रह्माण्युच्यन्ते युवभ्याम् ॥ ६ ॥
यः । वाम् । यज्ञः । नासत्या । हविष्मान् । कृतब्रह्मा ।
समर्यः । भवति । उप । प्र । यातम् । वरम् । आ । वसिष्ठम् ।
इमा । ब्रह्माणि । ऊच्यन्ते । युवभ्याम् ॥ ६ ॥

हे नासत्या अश्विनौ वां युवयोर्पोयज्ञो यजमानः समर्यः ऋविग्रूपैर्मर्त्यैः सहितः सन् ह-
विष्मान् हविषायुकः कृत्वन्ना कृत्वस्तोत्ररूपकमी भवति भवति तं वरं यरणीये वसिष्ठे आ
उपप्रयातं प्रकर्षणोपागच्छतम् । इमा इमानि ब्रह्माणि यद्यजातानि युवभ्यां युवाभ्यामर्थाय
आगमनाय ऊच्यन्ते स्यन्ते क्रियन्ते इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तम्यास्तुतिमुपसंहरति—

इयं मे नीपा इयमश्विना गीरिमांस्तुतिं कृष्टं पणाजुपेयाम् ।
इमा ब्रह्माणि युवयूयं गमन्युपातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ७ ॥ ११७ ॥

द्वयम् । मनीषा । द्वयम् । अश्विना । गीः । इमाम् ।
 सुहृत्किम् । वृषणा । जुपेयाम् । इमा । ब्रह्माणि । युवद्यूनि ।
 अगमन् । यूयम् । पात । स्वसिद्धिर्निः । सदा । नः ॥ ७ ॥ १७ ॥

हे अश्विना अश्विनौ इयं मनीषा स्तुतिः युवयोः कृतेति शेषः तदेवादरार्थं पुनरुच्यते इयद्वीः
 स्तुतिः कृता हे वृषणा कामानां वषट्कौ इमापस्पृक्तवां सुहृत्किं शोभनां स्तुतिं जुपेयां सेवेयां
 इमा इमानि ब्रह्माणि कर्माणि स्तुतिरूपाणि युवयूनि युवां कामयमानानि सन्ति अगमन्
 गच्छन्तु युवा । यूयं पातेति सिद्धम् ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

॥ इति सप्तमे मण्डले चतुर्थेनुवाकः ॥ ४ ॥

पञ्चमेनुवाके एकविंशतिसूक्तानि तत्र अपस्वस्तुरिति षड्वचं प्रथमं सूक्तं त्रैदृशमाश्विन-
 म् अनुक्रम्यतेच—अपस्वस्तुःपल्लिति । गतोपिनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अपस्वस्तुंरूपसोनजिहीतेरिणक्तिःकृष्णीररूपायपन्थाम् ।
 अश्वामघागोमघावाहुवेमदिवानक्तंशरुंस्मर्युपोतम् ॥ १ ॥
 अर्प । स्वस्तुः । उपसः । नक् । जिहीते । रिणक्ति । कृष्णीः ।
 अरूपाय । पन्थाम् । अश्वमघा । गोमघा । वाम् ।
 हुवेम । दिवा । नक्तम् । शरुम् । अस्मत् । युयोतम् ॥ १ ॥

स्वस्तुः स्वस्तुस्थानीयायाउपसः सकाशात् नक् नक्तं रात्रिरपि जिहीते अपगच्छति तस्याः
 अवकाशं दत्वा स्वयमपगताइत्यर्थः । स्वस्ता स्वसे व्यापस्यै योनिमौरेगित्युक्तम् । कृष्णीः
 कृष्णवर्णा रात्रिरूपाय आरोचमानायाद्वे सूर्याय वा पन्थां पन्थानं मार्गं रिणक्ति रेचयति य-
 स्मादेवं तस्माद्युवयोरगमनसमयत्वात् हे अश्वामघा अश्वघनौ हे गोमघा गोघनौ उभयोः
 प्रदातारवित्यर्थः ईदृशौ वां युवां हुवेम स्तुपः आह्वयामः दिवानक्तं सर्वदा शरुं हिंसकम-
 स्मदस्मत्तोयुयोतं पृथक्कृत्यम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

उपायातंदाशुपेमर्त्यायुरथेनवाममश्विनावहन्ता ।
युयुतमस्मदनिराममीवादिवा नक्तं माध्वी त्रासीथानः ॥ २ ॥

उप॒प॒आया॑तम् । दा॒शुपे॑ । म॒र्त्याय॑ । र॒थेन॑ । वा॒मम् ।
अ॒श्विना॑ । वह॑न्ता । यु॒युत॑म् । अ॒स्मत् । अ॒निरा॑म् । अ॒मीवा॑म् ।
दि॒वा । न॒क्तम् । मा॒ध्वी इति॑ । त्रासी॑थाम् । नः ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवा उपायातमुपागच्छतमस्मदाह्वानं प्रति । किमर्थं दाशुपे हविषां दात्रे मर्त्याय यजमानाय तदर्थं रथेन वामं वननीयं धनं वहन्ता वहन्तौ अस्मदस्मत्तो युयुतं पृथक्कृतं । किं अनिरा इरानं तद्वहितं दारिद्र्यमित्यर्थः अमीवां रोगश्च हे माध्वी मधु-
मनौ युवां मोस्मान् दिवानक्तं सर्वदा वासीथां रक्षतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

आवांरथमवमस्यां व्युटौ सुभ्रायवो वृषणो वर्तयन्तु ।
स्यूमग्नस्तिमृत्युग्निरश्वैराश्विना वसुमन्तं वहेयाम् ॥ ३ ॥

आ । वा॒म् । र॒थम् । अ॒व॒म॒स्याम् । वि॒उ॒टौ । सु॒भ्रा॒यवः॑ ।
वृ॒षणः॑ । वर्त॑यन्तु । स्यू॒म॒ग्नस्ति॑म् । ऋ॒त॒यु॒क्ष॒भिः॑ ।
अ॒श्वैः । आ । अ॒श्विना॑ । वसु॑मन्तम् । वहे॑याम् ॥ ३ ॥

अवमस्यां आसज्याषां व्युटौ व्युच्छने वषसि वां युवयोः रथं सुभ्रायवः सुतेन योजय-
न्तोश्वाः वृषणोवर्षका युवां आपवर्तयन्तु स्यूमग्नस्तिं सुत्वरश्मिं स्यूतरश्मिं वसुमन्तं प्रदेयध-
नपुक्तं रथं हे अश्विनाश्विनौ ऋतयुग्भिः उदकयुक्तरथैः उदकप्रदेरश्वैः आवहेयाम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

योवांरथो नृपती अस्ति वो ह्यत्रिवन्धुरो वसुमन्तं उरुस्रयां मा ।
आनंष्टुनानां सत्यो रपयातममिषद्वा विश्वफ्र्यो जिगाति ॥ ४ ॥

यः । वा॒म् । रथः । नृ॒प॒ती इति च॒प॒ती । अ॒सि । वो॒ह्वा ।
त्रि॒व॒न्धुरः । वसु॑न्मान् । उ॒स्र॒स्या॒मा । आ । नः । ए॒ना । ना॒स॒त्या ।
उप॑ । या॒त॒म् । अ॒भि । यत् । वा॒म् । वि॒श्व॒ऽप्स॒न्यः । जि॒गाति ॥ ४ ॥

हे नृपती नृणां यजमानानां पातकौ अश्विनौ वां युवयोर्यो रथः वोह्वा युवयोर्बाहको-
स्ति सर्वदा सन्निहितो वर्तते कीदृशोसौ त्रिवन्धुरः सारथ्यविद्यानस्थानत्रयोपेतः वसुमान् धन-
वान् उस्रयामा उसं दिवसं प्रतिगन्ता एना एनेन रथेन हे नासत्या अश्विनौ नोस्मानुपायात-
म् यद्वधोयश्चरथोवां विश्वप्सुषोऽप्यापत्तुषोऽभिजिगाति अभिगच्छति अथवा यद्यस्मादिव-
प्सुषोवसिष्ठोवां जिगाति स्तौति अतउपायातम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

यु॒वंच्य॒वानं॑ ज॒र॒सो॒मु॒मु॒क्तं॑ नि॒पे॒द॒वं ऊ॒ह॒थु॒रा॒शु॒म॒श्वम् ।
नि॒रं॒ह॒स॒स्त॒म॒स॒स्प॒र्त॒मा॒त्रि॒नि॒जा॒हु॒पं॒शि॒थि॒रे॒धा॒त॒म॒न्तः ॥ ५ ॥

यु॒वम् । च्य॒वान॑म् । ज॒र॒सः । अ॒मु॒मु॒क्तम् । नि । पे॒द॒वं । ऊ॒ह॒थुः ।
आ॒शु॒म् । अ॒श्वम् । निः । अं॒ह॒सः । त॒म॒सः । स्प॒र्त॒म् । अ॒त्रि॒म् ।
नि । जा॒हु॒पम् । शि॒थि॒रे । धा॒त॒म् । अ॒न्त॒रि॒ति ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां च्यवानं जरसोजीर्णादूपात् अमुमुक्तम् अमुञ्चतम् युवंच्यवानम-
श्विनाजरन्तुपुनर्युवानमित्यन्यत्र । तथा पेदवे एतन्नामकाय रात्रे आशुं शीघ्रगामिनमश्वं
निरूहथुः न्यवहृतं युजे । युवंश्वेतपेदवेइतिनिगमः । तथा अत्रि महर्षिं अंहसः ऋषीसादमेः स-
काशात्तमसश्च गुहान्तरित्याच्च सकाशान्निष्पर्वं न्यपारयतम् । युवमृषीसमुत्तममत्रयओमन्वन्तं
चक्रथुरितिनिगमः । तथा जाहुषं शिथिरे शिथिले भ्रष्टे स्वराष्ट्रेन्तर्मध्ये पुनर्विधातं न्यधातम्
परिविष्टं जाहुषंविश्वतःशीमिर्वित्युक्तम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इ॒यंम॒नी॒पा॒इ॒यमं॒श्विना॒गी॒रि॒मां॒सु॒ष्टु॒क्ति॒व॒प॒णा॒जु॒पे॒थाम् ।
इ॒मा॒ब्र॒ह्मा॒णि॒यु॒व॒यू॒न्य॒ग्म॒न्यू॒यं॒पा॒त॒स्व॒स्ति॒भिः॒स॒दा॒नः ॥ ६ ॥ १८

इ॒यम् । म॒नी॒पा । इ॒यम् । अ॒श्वि॒ना । गीः । इ॒माम् । सु॒ष्टु॒क्तिम् ।
व॒प॒णा । जु॒पे॒थाम् । इ॒मा । ब्र॒ह्मा॒णि । यु॒व॒यू॒नि ।
अ॒ग्न॒म् । यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्ति॒भिः । स॒दा । नः ॥ ६ ॥ १८ ॥

इयंमनीपेति षष्ठी गता ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

आगोमतेति पञ्चर्च द्वितीयं सूक्तं पत्तिष्ठत्यर्चं वैद्युभमारिवनं अनुक्रम्यतेच—आगोम-
तापश्चेति । विनियोगः मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तः । आश्विनेपेशावाद्योश्चतस्रोयान्यानुवा-
क्याः । सूत्रितञ्च—आगोमतानासत्यारथेनेतिचतस्र इति ।

तत्र प्रथमा—

आ॒गो॒म॒ता॒ना॒स॒त्या॒र॒थे॒ना॒श्व॒ाव॒ता॒पु॒रु॒श्च॒न्द्रे॒ण॒या॒त॒म् ।
अ॒ग्नि॒वां॒वि॒श्व॒ा॒नि॒यु॒तं॒स॒च॒न्ते॒स्पा॒र्ह॒यां॒श्रि॒या॒त॒न्वां॒शु॒भा॒ना ॥ १ ॥

आ । गो॒म॒ता । ना॒स॒त्या । र॒थे॒न । अ॒श्व॒ाव॒ता । पु॒रु॒श्च॒न्द्रे॒ण ।
या॒त॒म् । अ॒ग्नि । वा॒म् । वि॒श्व॒ाः । नि॒यु॒तः । स॒च॒न्ते ।
स्पा॒र्ह॒या । श्रि॒या । त॒न्वा । शु॒भा॒ना ॥ १ ॥

हे नासत्या अश्विनौ गोमता गोयुक्तेन अश्ववता अश्वयुक्तेन अश्ववैवृषभैश्चोदेनेत्यर्थः
यद्वा गोमता गोप्रदेन पुरुश्चन्द्रेण बहुधनेन धनप्रदेनेत्यर्थः तादृशेन रथेन आपातं आग-
च्छतं तां विश्वा बहुघोनियुतः स्तुतव्यः अग्निसचन्ते सेवन्तेऽस्मत्प्रेरित्वाः । हे स्पर्हया स्पृहणी-
यया श्रिया शोभया तन्वा शरीरेणच शुभाना दीप्यमानो भूताम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आनोदेवेभिरुपयातमर्वाक्सजोपसानासत्यारथेन ।

युवोर्हिनःसख्यापित्र्याणिसमानोबन्धुरुततस्यवित्तम् ॥ २ ॥

आ । नः । देवेभिः । उप । यातम् । अर्वाक् । सजोपसा ।

नासत्या । रथेन । युवोः । हि । नः । सख्या । पित्र्याणि ।

समानः । बन्धुः । उत । तस्य । वित्तम् ॥ २ ॥

हे नासाया अश्विनौ युवां देवेभिरितरेदेवेः सह सजोपसा समानप्रीती परस्परं सन्ती नोस्माकमर्वागभिमुखं रथेन उपसमीपे आयातं आगच्छवम् । आगमने बन्धुत्वाविशयमाह युवोर्हि युवयोः खलु नोस्माकञ्च सख्या सख्यानि पित्र्याणि पितृवःप्राधानि नेदानीं स्तुत्याद्युपाधिना मासानि भयन्तीत्यर्थः तदेवाह उतापिच युवयोर्ममच बन्धुः बन्धकः पितामहः समानः एकएव तस्य वित्तं तस्येहि कर्मणिपछीतं बन्धुं तद्वन्तुत्वं वा वित्तं जानीतम् । विवस्वान् वरुणश्चोभाषपि क्षयपावदितेर्जाती विवस्वानश्विनोर्जनकः वरुणोवसिष्ठस्येतीत्येवं समानबन्धुत्वं तथाच गृहदेवतायामुक्तम्— अश्वनिभुनन्त्वष्टुःसरण्यूसिधिराः सह । सर्वेसरण्युंमयच्छस्त्वयमेवविदस्यते ॥ १ ॥ तत सरण्यांजातेतेयमयम्यौविवस्वतः । शवप्युभोपमावेदयास्तां यम्याचवैममः ॥ २ ॥ सृष्टाभर्तुःपरोक्षंतुसरण्यूःसदशीस्त्रियम् । निक्षिप्पमिधुनंतस्यामन्वाभूत्वापचक्रमे ॥ ३ ॥ अविज्ञानाद्विवस्यास्तुवस्यामजनयन्मनुम् । राजर्षिरासीत्समनुर्विवस्वानिवतेजसा ॥ ४ ॥ सविज्ञायअपक्रान्तांसरण्यूमातरूपिणीम् । त्वाष्ट्रीप्रविजगामाशुवाजीभूत्वासलक्षणः ॥ ५ ॥ सरण्यूसुविदस्वन्तंविज्ञायह्यरूपिणम् । मैथुनायोषकामताञ्चतत्रारुरोहसः ॥ ६ ॥ ततस्तयोस्तुङ्गेनशुक्रतदपतद्भुवि । उपाजिघ्रच्चसाल्त्वातंशुक्रंमर्षकान्यया ॥ ७ ॥ आप्राणमात्राच्छुक्रंतकुमारौसंवभूवतुः । नासत्यथैवदसश्चमौस्तुवावश्विनावपीति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उदुस्तोर्मासोअश्विनोरवुधआमिब्रह्माण्युपसंश्रदेवोः ।

आविवांसत्रोदसीधिण्येमेअच्छाविप्रोनासत्याविवक्ति ॥ ३ ॥

उत् । ऊँ इति । स्तोमांसः । अश्विनोः । अश्विनम् । जामि ।
 ब्रह्माणि । उपसः । च । देवीः । आश्विवासम् । रोदसी इति ।
 धिष्ण्ये इति । इमे इति । अच्छ । विप्रः । नासत्या । विवक्ति ॥३॥

स्तोमांसः स्तोमाः स्तवाः अश्विना अश्विनौ उदु अश्विनम् उत्लुष्टं बोधयन्ति उइति
 पूरणः जामि बन्धुनामेतत् बन्धुस्थानीयानि ब्रह्माणि परिवृद्धानि कर्माणि देवीर्द्यौतमाना उप-
 सध्वकारादश्विनोश्च अश्विनम् विमोमेधावी वसिष्ठः इमे रोदसी चावापृथिन्यौ धिष्ण्ये धिय-
 णाहं स्तुये आश्विवासम् परिवरम् नासत्या अश्विनौ अच्छ अग्निमुखं विवक्ति स्तौति ॥३॥

अथ चतुर्थी—

विचेदुच्छन्त्यश्विनाउपासप्रवांघ्रह्माणिकारवोभरन्ते ।
 ऊर्ध्वभानुसंवित्तादेवोअश्रेद्बृहदग्र्यःसमिधाजरन्ते ॥ ४ ॥

वि । च । इत् । उच्छन्ति । अश्विनौ । उपसः । प्र । वाम् ।
 ब्रह्माणि । कारवः । जरन्ते । ऊर्ध्वम् । भानुम् । संविता ।
 देवः । अश्रेत् । बृहत् । अग्र्यः । समिधर्धा । जरन्ते ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ उपासः उपसः व्युच्छन्ति चेद तमांसि विवात्सयन्ति चेदिति पूरणार्थे वा
 सत्तव वक्ष्यमाणसूर्यापेक्षकः वेधोग्रादनिघातः । अतोवां युवयोः स्तुतिसमयत्वाद्ब्रह्माणि स्तोत्रा-
 णि कारवः स्तोत्रारः प्रजरन्ते परकीर्ण संपादयन्ति ऊर्ध्वमश्रेद् आश्रयति भानुं तेजः संविता
 देवः अग्र्योऽपि समिधा समिन्धनेन बृहत् अतिमहत् जरन्ते स्तूपन्ते ॥ ४ ॥

आपश्वातादिति पञ्चमी आश्विने पञ्चौ वषायाअनुवाक्या सूत्रितश्च—आपश्वाताजास-
 त्यापुरस्तादागोमवानासत्यारथेनति । तत्पाठस्तु—

अथ पचमी—

आपश्वाताजासत्यापुरस्तादाश्विनायातमघरादुदक्तात् ।
 आविश्वत् पार्श्वजन्धेनरायायूर्यपातस्वस्तिभिः सदानः ॥५॥१९॥

आ । पश्चात्तात् । नासत्या । आ । पुरस्तात् । आ । अश्विना ।
यात् । अधरात् । उदक्तात् । आ । विश्वतः । पार्श्वजन्येन ।
राया । यूयम् । पात । स्वस्तिर्हविः । सदा । नः ॥ ५ ॥ १९ ॥

हे नासत्या अश्विनौ पश्चात्तात् पश्चाद्देशात् आयातम् तथा पुरस्तात्पूर्वस्माद्देशात् तथा अध-
रादधस्तनाद्देशात् दक्षिणतः उदक्तादुदग्देशात् सर्वत्रायावमिति संघन्वः किं बहुना विश्वतः
सर्वस्माद्देशात्पार्श्वजन्येन पञ्चजनहितेन राया धनेन सहायातम् निपादपञ्चमाश्वत्वारोवर्णाः
पञ्चजनाः शिष्टं स्पष्टम् ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अतारिप्तेति पञ्चर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रैष्टुभमाश्विनम् अतारिप्तेत्यनुक्रमणिका
मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्लुकोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अतारिप्मलमसस्पा॒रम॒स्यप्रति॒स्तोम॑दे॒व्यन्तो॑द॒धानाः ।
पुरु॑दंसापुरु॑तमापु॒राजाम॑र्त्याह॒वते॑अ॒श्विना॒गीः ॥ १ ॥
अतारिप्म । तमसः । पारम् । अस्थ । प्रति । स्तोमम् ।
दे॒व्यन्तः । दधानाः । पुरु॑दंसा । पुरु॑तमा । पु॒रा॒इजा ।
अम॑र्त्या । ह॒वते॑ । अ॒श्विना । गीः ॥ १ ॥

अस्य तमसोज्ञानस्य तत्कार्यस्य जननमरणवतः संसारदुःखस्य अथवा प्रकृतत्वात्
प्रयोगविपमज्ञानस्य पारं अतारिप्म तीर्णाः स्म । किं कुर्वन्तः देवयन्तो देवकामाः स्तोमं स्तुतिं
प्रतिदधानाः देवेषु कुर्वाणाः पुरुदंसा बहुकर्माणौ पुरुतमा प्रभूततमौ पुराजा पूर्वजातौ अतएवा-
मर्त्या अमरणधर्माणावश्विनाश्विनौ मीमंरिता स्तोत्रा वसिष्ठोहवते स्तौति आहूयति वा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

न्यु॒प्रियोम॑नु॒पःसा॑दि॒होत॑नास॒त्यायो॑यज॒तेव॑न्द॒तेच॑ ।
अ॒श्रीत॑म॒ध्वोअ॑श्विनाउपा॒कआवा॑वोचेवि॒दथे॑पु॒प्रय॑स्वान् ॥ २ ॥

नि । ऊँ इति । प्रियः । मनुषः । सादि । होता । नासत्या ।
 यः । यजते । वन्दते । च । अश्विनौ । मध्वः । अश्विनौ ।
 उपाके । आ । वाम् । वोचे । विदथेपु । प्रयस्वान् ॥ २ ॥

मियोयवयोः मियभूतोमनुषोमानुषः मनुषः सवाशाब्जावोवा होवा देवानामाह्वाता स्तोतायं
 निपादि न्यसादि निषण्णोभवति युवयोः कर्मणिवर्ततइत्यर्थः हे मासत्याश्विनौ योयजते या-
 गंकरोति वन्दते स्तौति च तस्य संबन्धिनं मध्वोमधुरं सोमरसं हे अश्विनाश्विनौ उपाके-
 न्तिकएव समोपेस्थित्वैवाश्वीवं पिबतमित्यर्थः विदथेपु यतोपु वां युवां प्रयस्वान् अजवाम्स्तन्
 आवाचे आह्वये । उपूरणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अहेमयज्ञं पथामुराणा इमां सुवृत्तिं वृषणा जुपेथाम् ।
 श्रुष्टीवेव प्रेपितो वामवोधि प्रतिस्तोमैर्जरमाणो वसिष्ठः ॥ ३ ॥
 अहेम । यज्ञम् । पथाम् । उराणाः । इमाम् । सुवृत्तिम् ।
 वृषणा । जुपेथाम् । श्रुष्टीवा इव । प्रद्विषितः । वाम् ।
 अवोधि । प्रति । स्तोमैः । जरमाणः । वसिष्ठः ॥ ३ ॥

उराणा उरुस्तोत्रं कुर्वाणाः स्तोतारोदयं पथां पततां आमच्छताम् देवानामर्थाय यज्ञं
 यागं तत्साधनं हविर्वा अहेम वर्धयेम हे वृषणा वर्षकौ कामानां इमां सुवृत्तिं शोभनस्तुतिं
 जुपेथां सेवेथाम् वां युवां श्रुष्टीवेव श्रुष्टीति निषण्णाम क्षिपगन्ता द्वाद्व प्रेपितोहं अवोधि यो-
 धयति श्रीमं गन्धर्वमिति । किं कुर्वन् स्तोमैः स्तोत्रैः प्रतिजरमाणः प्रविस्तुवन् कः वसिष्ठोहं
 अवोधीति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उपूत्यापह्नीगमतो विशानोरलोहणा संमृता वीळुपांणी ।
 समन्धां स्पग्मतमत्सराणि मानोमर्धिष्टुमार्गं तं शिवेन ॥ ४ ॥

उपं । त्या । वह्नी इति । ग॒म॒तः । वि॒शंम् । नः । र॒क्षः॒ऽह॒ना । स॒म॒ऽभृ॒ता ।
वी॒ळु॒पा॒णी इति वी॒ळु॒ऽपा॒णी । स॒म् । अ॒न्धा॒सि । अ॒ग॒म॒त ।
म॒त्स॒रा॒णि । मा । नः । म॒र्षि॒ष्ट॒म् । आ । ग॒त॒म् । शि॒वेन ॥ ४ ॥

त्या त्यौ तौ वह्नी हविषांबोहारी नोस्माकं विशं भजां क्रतिजं उपगमतः उपगच्छतां की-
दृशौ तौ रक्षोहणा रक्षसां हन्तारौ संहृता सम्यग्मृतौ शुष्टांगौ वीळुपाणी दृढपाणी यद्वायमर्ध-
र्चोऽध्वपरतयाव्याख्येयः तथा सति तौ रथस्यवोहारी दृढपादी अश्विनोरभ्यौ उपगच्छतामिति
तस्यार्थः । अन्धास्पन्नानि मत्सराणि मदकराणि सोमाः सममत समगच्छन्त युवां नोस्मान्
मामर्षिष्टं माहिंस्तं किंतु शिवेन मद्वलेन घनेन सार्धमागतमगच्छतम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आ॒प॒श्वा॒ता॒न्ना॒स॒त्या॒पु॒र॒स्ता॒दा॒श्वि॒ना॒या॒त॒म॒ध॒रा॒दु॒द॒क्ता॒त् ।
आ॒वि॒श्व॒तः॒पा॒र्श॒ज॒न्ये॒न॒रा॒या॒यू॒यं॒पा॒त॒स्व॒स्ति॒भिः॒स॒दा॒नः ॥५॥२०॥
आ । प॒श्वा॒ता॒त् । ना॒स॒त्या । आ । पु॒र॒स्ता॒त् । आ । अ॒श्वि॒ना ।
या॒त॒म् । अ॒ध॒रा॒त् । उ॒द॒क्ता॒त् । आ । वि॒श्व॒तः । पा॒र्श॒ज॒न्ये॒न ।
रा॒या । यू॒य॒म् । पा॒त॒ । स्व॒स्ति॒भिः । स॒दा । नः ॥ ५ ॥ २० ॥

आपश्वा इति पञ्चम्याविनियोगोव्याख्यातचरः ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे विंशो वर्गः ॥ २० ॥

इमाज्ज्वामिति प्लुचं चतुर्थं सूक्तमाश्विनं वसिष्ठस्यार्थं आयातृतीयापञ्चम्योपबृहत्यः
शिष्टाः सत्वोपबृहत्यः तथाचानुक्रान्तम्—इमाज्ज्वां पद्माग्राथमिति । प्रातरनुवाके आश्विनेकतौ
पार्ह्वेच्छन्दस्याश्विनशस्त्रे च सूक्तम् सन्वितश्च—इमाज्ज्वापर्यंवामिति । दशरात्रे पञ्चमेहनि प्रउग-
शस्त्रे इमाज्ज्वामित्यगमाश्विनस्तृचः सन्वितश्च—इमाज्ज्वां दिविष्टयः पिबासुवस्परसिनइति ।

तत्र प्रथमा—

इ॒मा॒ज्ज्वा॑ं॒दि॒वि॒ष्ट॒य॒उ॒सा॒ह्व॑न्ते॒अ॒श्वि॒ना ।
अ॒यं॒वा॑म॒ह्वे॒ष॒से॒श॒ची॒व॒सू॒वि॒शं॒वि॒शं॒हि॒गच्छ॑थः ॥ १ ॥

इ॒माः । ऊँ इति । वा॒म् । दि॒वि॒ष्टयः । उ॒सा । ह॒वन्ते । अ॒श्वि॒ना ।
अ॒यम् । वा॒म् । अ॒ह्ने । अ॒वसे । श॒ची॒वसू इति शची॑ऽवसू ।
वि॒शम्॒॑ऽवि॒शम् । हि । गच्छ॑थः ॥ १ ॥

इमा दिविष्टयोदिवमिच्छन्त्यः प्रजा ऋत्विजोपि उद्विचार्ये हे अश्विना उसा वासकौ
वां हवन्ते आहूयन्ति अयं वसिष्ठोपि हे शचीवसू कर्मधनौ वां युवां अवसेस्मदक्षणाय युव-
योस्तेपेणायवा अह्ने आहूयामि किमर्थमेवं प्रजाअप्यहमपीत्यादरोक्तिरिति तन्नाह हि यस्मात्
कारणात् युवा विशंविशं प्रजांप्रजा प्रति गच्छथः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यु॒वंचि॒त्रं॒द॒द्यु॒र्भोज॑नं॒नरा॒चो॒दे॒थांसू॒चृता॑वते ।
अ॒र्वा॒प्रथं॑स॒मन॑सा॒निर्य॑च्छ॒तं॒पि॒व॒तंसो॒म्यम॑धुं ॥ २ ॥
यु॒षम् । चि॒त्रम् । द॒द्युः । भो॒ज॒नम् । न॒रा । चो॒दे॒थाम् ।
सू॒चृता॑वते । अ॒र्वाक् । रथ॑म् । स॒मन॑सा । नि ।
य॒च्छ॒तम् । पि॒व॒तम् । सो॒म्यम् । म॑धुं ॥ २ ॥

हे नरा अश्विनौ युव युवां चित्रं चायनीयं भोजनं धनं दधयुः धारयेथे तद्धनं सूचृता-
वते स्तुतिवैवे स्तोत्रे चोदेथां मेरयतं तदर्थं समनसा समानमनस्की सन्वो रथं युवयोः संबन्धि-
नं अर्वागस्मदभिमुखं नियच्छतं नियमतम् । तथा कृत्वा सोम्यं सोमसंबन्धिन मधु मधुररसं
पिबतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आ॒या॒त॒मु॒प॒भू॒प॒तं॒म॒ध्वं॒पि॒व॒तम॑श्वि॒ना ।
दु॒ग्धं॒पयो॑व॒प॒णाजे॑न्या॒वसू॒मानो॑म॒र्धिष्ट॑मा॒ग॒तम् ॥ ३ ॥
आ । या॒तम् । उ॒प॒ । भू॒प॒तम् । म॒ध्वं । पि॒व॒तम् । अ॒श्वि॒ना ।
दु॒ग्धम् । प॒यः । व॒प॒णा । जे॒न्या॒वसू इति मा ।
नः । म॒र्धिष्ट॑म् । आ । ग॒तम् ॥ ३ ॥

हे अश्विना युवां आयातमागच्छतं आगत्य चोपसमीपे भ्रूतं भवतं मध्वः मधुरं सो-
मरसं पिबतं पीत्वाच हे वृषणा वर्षकौ हे जेन्यावसू जेतव्यधनौ जितधनावित्यर्थः युवां प-
योवृष्ट्युदकं अन्तरिक्षात् दुग्धं नोस्मान् मामधिष्टं माहिंस्तं ईदृशमार्थनाकरणमेवाहिंसा आग-
तमागच्छतं शीमिम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अश्वत्सोयेवामुषदाशुषोर्गृह्युवांदीर्यन्तिविभ्रतः ।

मक्षुयुभिर्नराहयेभिरश्विनादेवापातमस्मयू ॥ ४ ॥

अश्वत्सः । ये । वाम् । उप । दाशुषः । गृहम् । युवाम् । दीर्यन्ति ।

विभ्रतः । मक्षुयुभिः । नरा । हयेभिः । अश्विना । आ ।

देवा । यातम् । अस्मयू दत्यस्मयू ॥ ४ ॥

ये अश्वत्सोऽश्वाः वां युषयोः स्वभूता दाशुषोहविदांशुर्गृहं युवां विभ्रतोधारयन्तोदीर्यन्ति
गमयन्तीत्यर्थः मक्षुयुभिः शीघ्रगन्तुभिर्हयेभिः हयैरश्वैः हे नरा नेवारौ अश्विना अश्विनौ दे-
वा देवौ अस्मयू अस्यान्कामयमानौ आयातं अस्मयज्ञमागच्छतम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अधाहयन्तोअश्विनापृक्षःसचन्तसूरयः ।

तायंसतोमघवद्भ्योध्रुवंयशश्छर्दिस्मभ्यंनासत्या ॥ ५ ॥

अर्ध । ह । यन्तः । अश्विना । पृक्षः । सचन्त । सूरयः ।

ता । यंसतः । मघवद्भ्यः । ध्रुवम् । यशः ।

छर्दिः । अस्मभ्यम् । नासत्या ॥ ५ ॥

अधाह अणिच अश्विना अश्विनौ यन्तः स्तुतिभिर्गच्छन्तोयजमानाः सूरयोमेधाविनः
स्तोतारं पृक्षोर्ध्वं प्रभूतं सचन्त सेवन्ते संयन्तिवा ता तौ युवां मघवद्भ्योऽनघद्भ्योऽस्मभ्यं ध्रुवं अ-
विचलितं यशोर्ध्वं यशएववा छर्दिर्गृहं यंसतः प्रयच्छतम् हे नासत्याश्विनौ ॥ ५ ॥

अथ पृष्ठी—

प्रयेय॒युर॑वृ॒कासो॒रथा॑इव॒नृपा॒तारो॒जनाना॑म् ।

उ॒तस्वेन॑श॒वसा॑श॒शुवु॑र्नर॒उत॑क्षि॒यन्ति॑सु॒क्षिति॑म् ॥ ६ ॥ २१ ॥

प्र । ये । य॒युः । अ॒वृका॑सः । र॒थाः । इ॒व । नृ॒ष्टपा॑तारः ।

ज॒नाना॑म् । उ॒त । स्वे॒न । श॒वसा॑ । श॒शुवुः । न॒रः । उ॒त ।

क्षि॒यन्ति॑ । सु॒क्षिति॑म् ॥ ६ ॥ २१ ॥

ये यजमानाः अवृकासः परकीयधनस्थानादातारः जनानां मनुष्याणां मध्ये नृपातारः
ऋत्विग्मूपाणां नृणां रक्षितारः सन्तोययुः युवां प्राप्नुवन्ति हविर्भिः । प्राप्नो दृष्टान्तः—रथाइव वी-
ह्यादिपूर्णा रथापथा प्राप्नुवन्ति स्वामिशृङ्गं । उवेत्ययमुत्तरवाक्यापेक्षः अपिच ते नरोयजमानाः
स्वेन शवसा स्वीयेन वलेन शशुवुः वर्धन्ते उतापिच सुक्षितिं मुनिवासं क्षियन्ति गच्छन्ति
प्राप्नुवन्ति ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

व्युपाआवोदिविज्जाऋतेनाविष्कृण्वानामहिमान्मागात् ।
इति तुवाइत्युक्तत्वात्तुत्यादिपरिप्रापयेदमादीनि सप्तसूक्तान्युपोदेवतानि प्रातरनुवाके उप-
स्येकतौ वैष्टुभेछन्दसि आश्विनरात्रे चेदमादीनिषट्सूक्तानि तथाचसूच्यते—व्युपाआवोदि-
विजाइतिपठिनि वैष्टुभमिति । ऋग्विधाने आख्यातोविनियोगोऽतिरूप्यते—रात्र्याअपरकालेयउ-
त्थायमयतःशुचिः । व्युपाइत्युपविष्टेवषड्विःसकैःकृताजलिः ॥ १ ॥ प्राप्नुयात्सहिरण्यानिना-
मात्सुधनं बहु । गावोश्वान्पुरुषान्धान्यंस्त्रियोवासांस्त्यजाविकमिति ॥ २ ॥

तत्र प्रथमा—

व्यु॑पाआ॒वोदि॒विजा॑ऋ॒तेना॑वि॒ष्कृ॒ण्वाना॑महि॒मान्मा॑गात् ।

अ॒प॒ट्टु॒हस्त॑र्म॒आव॑र॒जु॒ष्टम॑द्वि॒रस्त॑माप॒थ्या॑अजी॒गः ॥ १ ॥

वि । उ॒पाः । आ॒वः । दि॒वि॒जाः । ऋ॒तेन॑ । आ॒विः । ष॒कृ॒ण्वाना॑ ।

म॒हि॒मान॑म् । आ । अ॒गात् । अ॒पः । द्रु॒हः । त॒मः । आ॒वः ।

अ॒जु॒ष्टम् । अ॒द्वि॒रः । स्त॑मा । प॒थ्याः । अ॒जी॒गरि॑ति ॥ १ ॥

इयमुपाः दिविजाः दिव्यन्तरिक्षे पादुर्भूतासती व्यावः व्यौच्छत् विभानं कृतवतीत्यर्थः
वसिर्निवासाची अत्र विपूर्वोव्युच्छनेभवेत् छन्दस्मपिदृश्यतइत्याट् दृशिग्रहणस्य विध्यन्तरो-
पसंग्रहणार्थत्वादनजादेरप्याडागमः हस्तुञ्चाव्ययइतिलोपः सैवोपाः ऋतेन वेजसा महिमानं
स्वमहत्त्वमाविष्कृष्वाना आगात् आगतवती आगत्यच द्रुहोस्मद्रोग्धून् अजुष्टं सर्वेषामपि
तमध्वअपावः अपवृणोति किञ्च अद्विरस्तया अद्वेर्गत्पर्यादद्विराः गन्तव्याः षट्पाः षट्पदी-
रजीगः उद्विरति प्राणिनांव्यवहाराय प्रकाशयतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

म॒हेनो॒अ॒द्य॒सु॒वि॒ताय॑बो॒ध्नु॒पोम॒हेसौ॒भ॒गाय॑प्र॒यन्धि॒ ।
चि॒त्रंर॒यि॒य॒शसं॑धे॒ह्यस्मे॒देवि॑म॒र्तेपु॒मानु॑पि॒श्रव॑स्पुम् ॥ २ ॥

म॒हे । नः॑ । अ॒द्य । सु॒वि॒ताय॑ । बो॒धि॒ । उ॒पः । म॒हे ।
सौ॒भ॒गाय॑ । प्र । य॒न्धि॒ । चि॒त्रम् । र॒यिम् । य॒शसं॑ । धे॒हि । अ॒स्मे
इति॑ । दे॒वि । म॒र्तेपु॑ । मा॒नु॒पि॒ । श्र॒व॒स्पुम् ॥ २ ॥

अद्य नोस्माकं महे महते सुविताय सुखप्राप्तये सुखममनायवा बोधि भव । किञ्च हे उपः
महे महते सौभगाय सौभाग्याय प्रयन्धि प्रयच्छ अस्मात् । किञ्च चित्रं चापनीयं यशसं यशो-
युक्तं रयि धनं धेहि धारय । अस्मे अस्मात् हे मानुपि मनुष्यहिते देवि सर्वेष्वस्मात् श्रवस्पुं
अजबन्तं पुत्रं धेहीत्यनुपपन्नः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ए॒तेत्ये॒भान॑वो॒दर्श॑ताया॒श्चि॒त्राउ॒पसो॑अ॒मृता॑स॒आगुः॑ ।
ज॒नय॑न्तो॒दैव्या॑नि॒ब्र॒तान्या॑पृ॒णन्तो॑अ॒न्तरि॑क्षा॒व्य॑स्थुः ॥ ३ ॥

ए॒ते । त्ये । ज्ञा॒नवः॑ । दर्श॑तायाः । चि॒त्राः । उ॒पसः॑ ।
अ॒मृता॑सः । आ । अ॒गुः । ज॒नय॑न्तः । दै॒व्यानि॑ । ब्र॒तानि॑ ।
आ॒पृ॒णन्तः॑ । अ॒न्तरि॑क्षा । वि । अ॒स्थुः ॥ ३ ॥

दर्शतायाः दर्शनीयायाः प्रकाशयुक्तायाउपसः एते पुरोदश्यमानाः त्वे ते प्रसिद्धाश्चित्राः
 पूज्याआश्चर्यभूतावा अमृतासःअमरणा अनश्वरा भानवोरसमयः आ अगुः आगच्छन्ति । किं
 कुर्वन्तः देव्यानि देवानां संबन्धीनि ध्रुवानि कर्माणि जनयन्तः उत्सादयन्तः तदनुकूलप्रकाश-
 प्रदानात्तदुत्पादकत्वमेयां अन्तरिक्षाअन्तरिक्षाणि आपृणन्त आपूरयन्त. एकस्यैवान्तरिक्षस्य
 वायुमेघपक्षिणापालंबनोपाधिना विविधत्वं अतोबहुवचनमुपपन्नं एवं कुर्वन्तोभानवोव्यस्थ.
 विविधं तिष्ठन्ति प्रसरन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒पास्या॒यु॒जाना॒परा॒कात्पञ्च॑क्षि॒ती.परि॑स॒द्योर्जि॑गाति ।
 अ॒ग्नि॒पश्य॑न्तीव॒युना॒जनानां॑ दि॒वोदु॑हिताभु॒र्वनस्य॑ पत्नी ॥ ४ ॥

ए॒पा । स्या । यु॒जा॒ना । परा॒कात् । पञ्च । क्षि॒तीः । परि॑ ।
 स॒द्यः । जि॒गा॒ति । अ॒ग्नि॒पश्य॑न्ती । व॒युना॑ । ज॒नाना॑म् ।
 दि॒वः । दु॒हिता । भु॒र्वनस्य॑ । प॒त्नी ॥ ४ ॥

एपा स्या सोपाः पराकाव दूरदेशात् दूरे स्थितापि युजाना उद्योगं कुर्वाणा प्रकाशाय
 पञ्चक्षितीः निपादपञ्चमाश्वत्वारोवर्णाः सद्यः परिजिगाति परिगच्छति किंकुर्वती जनाना
 प्राणिना वयुना महानानि अग्निपश्यन्ती साक्षित्वेनावलोकयन्ती कीदृशी सादिदोदुहिता
 दुहितृस्थानीया भुवनस्य भूतजातस्य पत्नी षाळयित्री परिजिगादीत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वा॒जिनी॑वतीसूर्यस्य॒योपां॑चि॒त्राम॑धारा॒यई॑शेवसू॒नाम् ।
 ऋ॒षि॒पुता॒ज॒रस्य॑न्तीम॒घोन्यु॑पाउ॒च्छति॑वह्नि॒मिर्गु॑णा ॥ ५ ॥

वा॒जिनी॑वती । सूर्यस्य । योपां । चि॒त्राम॑ध॒रा । रा॒यः ।
 ई॒शे । वसू॒नाम् । ऋ॒षि॒पुता॒ज॒रस्य॑न्ती । म॒घोनी॑ ।
 उ॒पाः । उ॒च्छ॒ति । वह्नि॑मिः । गु॒णा॒ना ॥ ५ ॥

वाजिनीवती बह्वन्ता यद्यप्युपोनामेतत् तथापि चित्रामवेत्यस्यापि उपोनामकस्य पृथ-
ग्विद्यमानत्वादत्रैकोयोगरूढोवमन्तव्यः । सूर्यस्य योषा योषित्वचित्रामघा विचित्रधना विचित्र-
रश्म्याख्यधनाया राषोघनस्य अविशिष्टस्य तस्य वसूनां देवमनुष्यादिसर्वाश्रयाणां धनानां
चेरो ईद्रे अथवा वसवोवासका रश्मयः वेषामपीडे । ऋषिपुत्रा ऋषिभिः स्तुता परमन्वी पाणिजाता
नि उषाः खलु पुनः पुनरावर्तमाना पाणिनामायुः क्षपयति । मघोनी धनवती उषाः वह्निभिः
कर्मवोद्भूतिः यजमानैर्युगाना स्तूयमाना उच्छति विभानं करोति ॥ ५॥

अथ षष्ठी—

प्रतिद्युता॒नाम॒रूपासो॒अश्वो॒श्चि॒त्रा॒अ॒दृ॒श्र॒नु॒प॒सं॒वह॑न्तः ।
या॒ति॒शु॒भ्रा॒र्वि॒श्व॒पि॒शा॒रथे॒न॒द॒धा॒ति॒र॒त्नं॑ वि॒ध॒ते॒जना॑य ॥ ६ ॥
प्रति । द्युता॒नाम् । अ॒रूपा॒सः । अ॒श्वोः । चि॒त्राः ।
अ॒दृ॒श्र॒न् । उ॒प॒स॒म् । व॒ह॑न्तः । या॒ति॒ । शु॒भ्रा । वि॒श्व॒पि॒शा ।
रथे॒न । द॒धा॒ति । रत्नं॑ । वि॒ध॒ते । ज॒ना॒य ॥ ६ ॥

द्युतानां द्योतमानामुपसं वहन्तोधारयन्तः अरूपासः आरोचमानाश्चित्राश्चापनीयाः अश्वः
प्रायदृश्रन् प्रतिदृश्यन्ते साघोषाः शुभ्रादीप्यमाना विश्वपिशा बहुरूपेण रथेन पाति सर्वत्रग-
च्छति । विधते परिचरते जनाय रत्नं रमणीयं धनं दधाति ददाति च ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

स॒त्या॒स॒त्ये॒भिर्म॑ह॒ती॒म॒ह॒र्द्धि॒र्दे॒वी॒दे॒वे॒भिर्य॑ज॒ता॒य॒ज॒त्रैः ।
रु॒ज॒द्दृ॒ह्म॒नि॒द॒द॒त्सि॒या॒णां॒प्र॒ति॒गा॒व॒उ॒प॒सं॒वा॒व॒श॒न्त॑ ॥ ७ ॥
स॒त्या । स॒त्ये॒भिः । म॒ह॒ती । म॒ह॒र्द्धि॒भिः । दे॒वी । दे॒वे॒भिः ।
य॒ज॒ता । य॒ज॒त्रैः । रु॒ज॒त् । दृ॒ह्म॒नि॒ । द॒द॒त् । उ॒सि॒या॒णाम् ।
प्र॒ति॒ । गा॒वः । उ॒प॒स॒म् । वा॒व॒श॒न्त॑ ॥ ७ ॥

सत्या अन्यैरवाध्या महती पूजनीया प्रवृद्धा वा गुणैः । देवी द्योतमाना यजता यजनीयोपाः
सत्येभिः सत्यैर्महर्द्धिर्देवेभिर्देवैर्यजत्रैरुक्तलक्षणैः किरणैर्निपातश्राग्गिरन्यैः देवैर्वा सहिता

सती दृष्टान्यत्यन्तं स्थिराणि वमांसि स्रज्ज्वलिनिति उल्लियाणां गोनामैवत् उल्लाविणआसां
भोगादिति तद्व्युत्पत्तिः तासां सञ्चाराय ददत् ददाति सामर्थ्यात् प्रकाशमित्यर्थः अथवा उल्लि-
यागाः ददत् ददाति स्तोत्रमयः । किञ्च मावः उपलक्षणमेव सर्वेपि वमोवरुद्धाः प्राणिन उपसं-
प्रति दावशान्ति उशन्ति कामयन्ते विशेषेण गवां प्रभावे सञ्चाराथमुपसोपेक्षितत्वात्तासां प्राधा-
न्येनोक्तिः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नूनोगोमंहीखंदेहिरत्नमुपोअश्ववत्पुरुभोजोअस्मे ।

मानोवर्हिःपुरुपतानिदेकर्प्यंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ८ ॥ २२ ॥

नु । नः । गोमंत् । वीरवत् । धेहि । रत्नम् । उपः । अश्ववत् ।

पुरुभोजः । अस्मे दति । मा । नः । वर्हिः । पुरुपता । निदे ।

कः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥ २२ ॥

हे उपः नोत्सम्यं नु क्षिप्रं गोमदहुभिर्गोभिर्पुंक्तं वीरवद्दीरैः पुत्रैस्तेन आववत् बहुभिर-
श्वैरुपेतं रत्नं रमणीयं धनं पुरुभोजोबहुन्नं चास्मे अस्मासु धेहि देहि पादभेदादस्मेइति पुनर-
भिधानं । नोत्साकं वर्हिर्पतं पुरुपता पुरुपसमूहेष्वस्मत्तद्वरोष्वित्यर्थः निदे निंदायै
माकः माकार्षीः । यथा ते निन्दन्ति तथा मा कुर्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पथमे द्वाविंशो वर्गः ॥ २२ ॥

उदुज्योतिरिति सप्तमं पठं सूक्तं त्रैलोक्यमुपस्यं तथाचानुक्रान्तम्—उदुसदेति । मातरनुवा-
काभिनरासयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उदुज्योतिरमृतंविश्वजंन्यंविश्वानरःसवितादेवोअश्रेत् ।

कृत्वादेवानामजनिष्टचक्षुराविरक्तंभुवनंविश्वमुपाः ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । ज्योतिः । अमृतम् । विश्वजंन्यम् । विश्वानरः ।

सविता । देवः । अश्रेत् । कृत्वा । देवानाम् । अजनिष्ट । चक्षुः ।

आविः । अकः । भुवनम् । विश्वम् । उपाः ॥ १ ॥

अमृतं अमृतत्वसाधकं अविनाशिवा विम्बजन्तं विम्बेषां जनानां हितकरं ज्योतिः वि-
श्वानरः सर्वेषां नेता सवितादेवः उदश्रेत् ऊर्ध्वं श्रयति उदितिपुरणः देवानां व्यवहर्तृणां स्तो-
तृणां वा यजमानानां कृत्वा कर्मणा निमित्तेन यामानुष्ठानार्थमित्यर्थः । तदर्थं यद्वा देवानां
चक्षुश्चक्षुःस्थानीयमौषसं तेजः कृत्वा कर्मणा निमित्तेन अजनिष्ट पादुरभूत् उत्पन्नाचोषा
विश्वं भुवनं भूतजातयाविरकः प्रादुरकः अकरोत् समस्तं जगदाविष्टतवती ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रमेपन्थादेवयानां अदृश्रन्मर्मन्तोवसुभिः रिक्ताः ।

अभूद्वेकेतुरुपसः पुरस्तात्प्रतीच्यागादधिहर्म्येभ्यः ॥ २ ॥

प्र । मे । पन्थाः । देवयानाः । अदृश्रन् । अमर्मन्तः । वसुभिः ।

रिक्ताः । अभूत् । ऊँ इति । केतुः । उपसः । पुरस्तात् । प्रतीची ।

आ । अगात् । अधि । हर्म्येभ्यः ॥ २ ॥

मे मया देवयानाः देवप्रापकाः पन्थाः पन्थानः प्रादृश्रन् प्रदृश्यन्ते । कीदृशाः पन्थानः
अमर्मन्तः अहिंसन्तः वसुभिस्तेजोभिः रिक्ताः संस्कृताः पुरस्तात् पूर्वस्यांदिशि उपसः
केतुः प्रज्ञापकं तेजः अभूत् अचेति ज्ञायते । सोपाश्च प्रतीची प्रत्यगञ्चना अस्मदभिमुखी हर्म्ये-
भ्योऽधि उच्छिन्नेभ्यः प्रदेशेभ्यः हर्म्यशब्दजन्यप्रदेशोपलक्षकः आगात् आगच्छति । उः पूरणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तानीदहानि बहुलान्यासन्प्राचीनमुदितसूर्यस्य ।

यतः परित्जारइवाचरन्त्युपोददृक्षेन पुनर्पतीव ॥ ३ ॥

तानि । इत् । अहानि । बहुलानि । आसन् । या । प्राचीनम् ।

उत्तृक्षेत् । सूर्यस्य । यतः । परित् । जारः इव । आचरन्ती ।

उपः । दृक्षे । न । पुनः । यती इव ॥ ३ ॥

हे उपः तानीत् सान्येव तव तेजांसि बहुलान्यहानि आसन् उपः प्रकाशयुक्तस्येव काञ्च-
स्याहः शब्दव्यवहारात् । तानीत्युक्तं कानीत्याह या यानि सूर्यस्य उदिता उदितौ उदये
सति प्राचीनं तस्य प्राग्देशं प्रत्युदयन्ति यद्वा सूर्यस्य प्राचीनेदेशे या यान्युदिता उदितानि ता-
नीत्यर्थः हे उपः यतोऽथैव तेजोभिः परिदृक्षे दृश्यसे त्वं जारइव पत्माविव आचरन्तीसमीपे

सञ्चरन्ती साध्वी नारीर्व सञ्चरन्ती त्वं दृश्यसे यथा ओके दुष्टं अमणशीलमपि पतिमत्ययैव
साध्वी संचरति तद्वत् तमविमुञ्चतीत्वमित्यर्थः । न पुनर्यतीव यती पतिं परित्यज्य इतस्ततः
सञ्चरन्तीव्यभिचारिणीव सूर्यमपरित्यजन्ती त्वं पुनरिवेत्यर्थं वैदक्षण्याद्योक्तार्थः एवं येस्ते-
जोभिः युक्ता परित्यज्यसे तान्येवाहान्यास्तन्निवि संवन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तद्देवानांसधमादं आसन्नृतावानः कवयः पूर्यासः ।

गूळं ज्योतिः पितरोऽन्वविन्दन्सत्यमध्रा अजनयन्नुपासम् ॥ ४ ॥

ते । इत् । देवानाम् । सधमादः । आसन् । कृतध्वानः ।

कवयः । पूर्यासः । गूळम् । ज्योतिः । पितरः । अनु ।

अविन्दन् । सत्यमध्राः । अजनयन् । उपसम् ॥ ४ ॥

तद्देवद्विरसएव कवीणां मध्ये देवानां सधमादः सहमाद्यन्त आसन् अभवन् ते इत्यु-
क्तं कइत्याह ये ऋतावानः सत्यवन्तः कवयोनूचानाः येवाअनूचानास्तेकवयइतिश्रुतेः । पूर्यासः
पूर्वकालीनाः पितरः षालयितारः सर्वस्याद्विरसोगूळं तमसा आवृतं ज्योतिः सौर्यं तेजोव्यवि-
न्दन् लब्धवचोमध्रसामर्ध्यात्ते सत्यमध्राः सत्यस्तुतयः सन्तः उपासं उपसमजनयन् प्रादुरकु-
र्वन् । तुरीयेण ब्रह्मणा विन्ददंभिः । अत्रयस्तमन्वविन्दन्तितिनिर्गमौ । अत्रांगिरसां स्तुत्योपसएव
स्तुतिर्भावग्या ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

समान ऊर्ध्व अधिसंगतासः सज्जानते नर्यतन्ते मिथस्ते ।

ते देवानां नभि नन्ति ब्रतान्यमर्धन्तो वसुभिर्पादमानाः ॥ ५ ॥

समाने । ऊर्ध्व । अधि । समसंगतासः । सम् । जानते । न ।

यतन्ते । मिथः । ते । ते । देवानाम् । न । भिनन्ति ।

ब्रतानि । अमर्धन्तः । वसुभिः । पादमानाः ॥ ५ ॥

उपोरुरुचेइति पल्लवं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणं वैष्टुभमुपस्यम् तथाचानुक्रान्तम्—उपोरुरुचेपल्लिति । पातरनुवाकाशिवनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उपोरुरुचेयुवतिर्नयोपाविश्वजीवंप्रसुवन्तीचरायै ।
अभूद्भिःसमिधेमानुपाणामकज्योतिर्वाधमानातमसि ॥ १ ॥

उपो इति । रुरुचे । युवतिः । न । योपा । विश्वम् ।
जीवम् । प्रसुवन्ती । चरायै । अभूत् । अग्निः । समृद्धे ।
मानुपाणाम् । अर्कः । ज्योतिः । वाधमाना । तमसि ॥ १ ॥

इपमुपाः उपो समीपेण सप्तमं रुरुचे दीप्यते युवतिः यौवनोपेता योपान योपिदिव सा यथा वस्त्राभरणादिना प्रत्युः समीपे प्रदीप्यते तद्वत् किं कुर्वन्ती विश्वं सर्वं जीवजीवसंधं चरायै सञ्चाराय प्रसुवन्ती प्रेरयन्ती । किञ्चाग्निः मानुपाणां मनुष्याणामर्थाय समिधेभूत् समिन्धनीयोभवत् । कृत्यार्थेकेन । समिद्धः सन् तमांस्यन्धकारान् बाधमाना बाधमानं बाधकं ज्योतिस्तेजः सद्यः अकः अकार्षीत् अथवा औपसं ज्योतिस्तमसि बाधमाना बाधमानानि अकः अकरोत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विश्वंप्रतीचीसप्रथाउदस्थाद्रुशद्वासोविभ्रंतीशुक्लमश्वैत् ।
हिरण्यवर्णासुदृशीकसन्दृग्गवांमातानेऽपह्नामरोचि ॥ २ ॥
विश्वम् । प्रतीची । सप्रथाः । उत् । अस्थात् । रुशत् । वासः ।
विभ्रंती । शुक्लम् । अश्वैत् । हिरण्यवर्णा । सुदृशीकसंदृक् ।
गवां । माता । नेत्री । अह्नाम् । अरोचि ॥ २ ॥

विश्वं कृत्स्नं जगत् प्रति प्रतीची अभिमुखी सप्रथाः सर्वतः पृथुवरा उदस्थात् उदगच्छत् उदिता च रुशत् दीर्घं शुक्लं तेजोमयं वासोवसनीयं तेजःसमूहं विभ्रती धारयन्ती अश्वैत् वर्धते हिरण्यवर्णा हितरमणीयवर्णोपेता सुदृशीकसंदृक् संदर्शयतीति संदृक्तेजः शुभ्र दर्शनीयं

संदृक्तेजोयस्याः सा तादृशी गवांवाचां गवामेववा माता निर्मात्री उपःकालेहि पक्षिपनुष्या-
दीनां वाचोनिर्मच्छन्ति गवामपि तस्मिन्काले सञ्चारात्तन्निर्मातृत्वं अथवा रक्षीनांनिर्मात्री-
अरोचि रोचते अह्नां नेत्री दिवसानां प्रापयित्री ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

देवानांचक्षुःसुमगावहन्तीःश्वेतंनयन्तीसुदृशीकमश्वम् ।
उपाअदर्शिरश्मिभिर्न्यक्ताचित्रामघाविश्वमनुप्रभूता ॥ ३ ॥

देवानाम् । चक्षुः । सुदृश्या । अवहन्ती । श्वेतम् । नयन्ती ।
सुदृदर्शिकम् । अश्वम् । उपाः । अदर्शि । रश्मिर्दृष्टिः । विद्वत्कृता ।
चित्रमघा । विश्वम् । अनु । प्रभूता ॥ ३ ॥

देवानां चक्षुश्चक्षुःस्थानीयं तेजोवहन्ती धारयन्ती सुभगा शोभनधना सुदृशीकं सुदर्शनं
अश्वं सर्वदागन्तारं आदित्यं नयन्ती मापयन्ती किं श्वेतं श्वेतवर्णोपेतं सूर्यं प्रकाशयुक्तं कुर्व-
तीत्यर्थः । कीदृशी उपाः रश्मिभिः स्वकीयेर्न्यक्ता अदर्शि दृश्यतेच चित्रामघा चित्रधना
विश्वमनु सर्वं जगदनुलक्ष्य प्रभूता प्रवृद्धा सर्वजगद्व्यवहारयेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अन्तिवामादूरेअमित्रमुच्छोर्वागन्यूतिमभयंरुधीनः ।
यावयद्वेपआभरवसूनिचोदयराधोगृणतेमघोनि ॥ ४ ॥

अन्तिवामा । दूरे । अमित्रम् । उच्छ्रु । उर्वीम् । गव्यूतिम् ।
अभयम् । रुधि । नः । यवय । द्वेपः । आ । भर ।
वसूनि । चोदय । राधः । गृणते । मघोनि ॥ ४ ॥

हे उपः अन्तिवामा अन्ति अस्मदन्तिके वामं वननीयं धनं यस्याः सा अन्तिवामा त्वं
अमित्रं अस्मच्छत्रुं दूरे अस्मच्चोविप्रलुप्तदेशे वर्तमानं कृत्वा व्युच्छ्रु विश्राहि यथा मित्रोदूरेभ-
वति तथा व्युच्छेत्पर्यः तथा उर्वीं गव्यूतिं भूमिं अभयं नोस्माकं रुधि कुरु किञ्च द्वेपोस्पव
हेष्टम् यावय अस्मत्तः पृथक्कुरु । वसूनि शत्रूणां धनानि आभर आहर । राधोर्धनं चोदय
भरय गृणते स्तुवते महं हे मघोनि हेधनवति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अस्मे श्रेष्ठेभिर्भानुभिर्विभात्यापोदेविप्रतिस्तीन आयुः ।

इयं च नो दधती विश्ववारे गोमदश्वावुद्रथं वच्चराधः ॥ ५ ॥

अस्मे इति । श्रेष्ठेभिः । भानुदभिः । वि । भाहि । उपः ।

देवि । प्रदतिरन्ती । नः । आयुः । इयम् । च । नः । दधती ।

विश्ववारे । गोमदम् । अश्वद्वत् । रथद्वत् । च । राधः ॥ ५ ॥

हे उपोदेवि अस्मे अस्मभ्यं श्रेष्ठेभिः परास्वैर्भानुभोरसिभिः प्रकाशैर्विभाहि मकाशम् किं कुर्वती नोऽस्माकमायुरायुष्यं प्रकर्षेण तिरन्ती प्रवर्धयन्ती । हे विश्ववारे विश्वेः संभजनीये देवि नोऽस्मभ्यमिषञ्च गोमद गोभिर्वहुभिरुपेतं अश्वद्वत् अश्वैश्चोपेतं रथद्वत् धैरुपेतं राधोप-
नञ्च दधती विभाहीति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यांत्वादिवोदुहितवर्धयन्त्पुषःसुजातेमृत्तिभिर्वसिष्ठाः ।

सास्मासुंधारयिमृष्वंवृहन्तंयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६ ॥ २४ ॥

याम् । त्वा । दिवः । दुहितः । वर्धयन्ति । उपः । सुजाते ।

मृत्तिभिः । वसिष्ठाः । सा । अस्मासु । धाः । रयिम् । ऋष्वम् ।

वृहन्तम् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ २४ ॥

हे दिवोदुहितरूपः सुजाते शोभनजनने यां त्वा त्वां मृत्तिभिः स्तोत्रैर्वसिष्ठाः वर्धयन्ति । सा त्वस्मासु वसिष्ठेषु ऋष्वं षष्ठीं वृहन्तं महान्तं रयिं धनं धाः धेहि । शिष्टं गतम् ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

प्रतिकेवदति पञ्चममष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यायं त्रेष्टुभ्युपस्यं प्रतिपद्येत्यनुक्रमणिका ।
उक्तो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रतिकेतवःप्रथमाअदृशन्नूर्वाअस्याअज्योविश्रयन्ते ।
उपोअर्वाचावृहतारथेनज्योतिष्मतावागमस्मभ्यंवक्षि ॥ १ ॥
प्रति । केतवः । प्रथमाः । अदृशन् । ऊर्वाः । अस्याः ।
अज्ययः । वि । श्रयन्ते । उपः । अर्वाचा । वृहता ।
रथेन । ज्योतिष्मता । वागम् । अस्मभ्यम् । वक्षि ॥ १ ॥

अस्याः प्रथमाः प्रथमोत्पन्नाः केतवः प्रज्ञापकारश्मयः प्रत्यदृशन् प्रतिदृश्यन्ते अस्या अ-
ज्योष्यअकारश्मयः ऊर्वा ऊर्ध्वयुक्ता विश्रयन्ते विविधं सर्वं श्रयन्ति हे उपोदेवि अर्वाचा
अस्मदभिमुखेनागच्छता वृहता महता ज्योतिष्मता तेजोवता रथेन वागं वननीयं धनमस्मभ्यं
वक्षि वहसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रतिपीमग्निर्जरतेसमिद्धःप्रतिविप्रासोमतिभिर्गृणन्तः ।
उपायातिज्योतिषाबाधमानाविश्वातर्मांसिदुरितापदेवी ॥ २ ॥
प्रति । सीम् । अग्निः । जरते । समिद्धः । प्रति । विप्रासः ।
मतिभिः । गृणन्तः । उपाः । याति । ज्योतिषा । बाधमाना ।
विश्वा । तर्मांसि । दुःदुता । अप । देवी ॥ २ ॥

अग्निः समिद्धः सन् सीं सर्वतः प्रतिजरते अभिवर्धते विप्रासोविप्रा मेधाविन कृत्विजश्च
मतिभिः स्तुतिभिरुपसंप्रति गृणन्तः स्तुवन्तोजरन्ते उपाश्च देवी ज्योतिषा विश्वा सर्वाणि
तर्मांसिदुरितास्मदुरितानि अपबाधमाना याति ऊर्ध्वं गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एताउत्याःप्रत्यदृशन्पुरस्ताज्ज्योतिर्यच्छन्तीरूपमोविभातीः ।
अर्जाजनन्तसूर्ययज्ञमग्निमपाचीनंतमोअगादजुष्टम् ॥ ३ ॥

एताः । ऊँ इति । त्याः । प्रति । अदृशन् । पुरस्तात् । ज्योतिः ।
 यच्छन्तीः । उपसः । विद्भातीः । अजीजनन् । सूर्यम् । यज्ञम् ।
 अग्निम् । अपाचीनम् । तमः । अगात् । अजुष्टम् ॥ ३ ॥

एता उदतिपूरणः त्याः ताः प्रसिद्धा एषा विभावीर्विभात्योविभानं कुर्वत्यो ज्योतिस्तेजः
 यच्छन्तीः प्रयच्छन्त्यः उपसः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि प्रत्यदृशन् प्रतिदृश्यन्ते तादृशसः सूर्यं
 महं अग्निं च अजीजनन्मादुरकुर्वन् उपसउदयानन्तरं तेषां संभवात्तज्जनकत्वमुपचर्यते किञ्च
 अपाचीनं नीचीनमजुष्टमग्निं सर्वेषां दृष्टिनिरोधकत्वादग्निपत्वं तादृशं तमः अगात् अपगत-
 मभूत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अचेति विवोदुहितामघोनीं विश्वे पश्यन्त्युपसं विभातीम् ।
 आस्थाद्रथं स्वधया युज्यमानमायमश्वासः सुयुजो वहन्ति ॥ ४ ॥
 अचेति । दिवः । दुहिता । मघोनी । विश्वे । पश्यन्ति । उपसम् ।
 विद्भातीम् । आ । अस्थात् । रथम् । स्वधया । युज्यमानम् ।
 आ । यम् । अश्वासः । सुयुजः । वहन्ति ॥ ४ ॥

विवोदुहिता मघोनी धनवती उषाः अचेति सर्वैर्ज्ञापये विश्वे सर्वेऽपि प्राणिनो विभावीं
 उच्छन्तीं उपसं प्रयन्ति तादृशी देवी स्वधयानेन युज्यमानं रथं आस्थात् आतिष्ठत् आरो-
 हति यं रथं सुयुजः शोभनयोजना अश्वासोऽश्वाः आवहन्ति अभिमतदेशं प्रापयन्ति तं
 रथमास्थादिति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रति त्वाद्यसुमनसो बुधन्तस्माकांसो मघवानो वयं च ।
 तित्त्विलायध्वमुपसो विभातीर्युयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ५ ॥ २५ ॥
 प्रति । त्वा । अद्य । सुधमनसः । बुधन्त । अस्माकांसः ।
 मघवानः । वयम् । च । तित्त्विलायध्वम् । उपसः । विद्भातीः ।
 यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ २५ ॥

हे उपसस्ता त्वां अयास्मिन्काले सुमनसः शोभनस्तुतिकामघवानो हविलंक्षणान्नवन्तो-
स्माकासोस्माका अस्मदीयाः पुरुषा ऋत्विजः यद्वा मघवानइत्येतत् वयमित्येतस्य विशेषणं
हविष्मन्तोवयं प्रत्युद्यन्त प्रत्यनोधयन् स्तुतिभिः । हे उपसतोयूयं च विभावीः व्युच्छंत्यः सत्य-
स्तित्विन्नायध्वं जगत् क्षिग्धभूमिकं कुरुव तिलस्नेहने इत्यस्माच्चितुः तितुरिटाभूमिः यस्य
वत्तित्विलं तत्कुरुव । शिष्टं स्पष्टम् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे पञ्चविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

व्युपाआवइति पञ्चर्षं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमुपस्यं त्रैदुभं व्युपाइत्यनुक्रमणिका प्रा-
तरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोपिनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

व्यु॑पा॒आ॒वः॒प॒थ्या॒॑३॒ज॒ना॒नां॒प॒ञ्च॒क्षि॒ती॒र्मा॒नु॒पी॒वो॑ध॒र्य॒न्ती॑ ।

सु॒स॒द॒ग्नि॒रु॒क्ष॒भि॒र्भा॒नु॒म॒श्रे॒द्दि॒स्यो॒रो॒द॒सी॒च॒क्ष॒सा॒वः॑ ॥ १ ॥

वि । उ॒पाः । आ॒वः । प॒थ्या॑ । ज॒ना॒नाम् । प॒ञ्च॑ । क्षि॒तीः ।

मा॒नु॒पीः । वो॑ध॒र्य॒न्ती॑ । सु॒स॒द॒ग्निः । उ॒क्ष॒क्षिः । भा॒नु॒म् । अ॒श्रे॒त् ।

वि । सूर्यः । रो॒द॒सी॒ इति॑ । च॒क्ष॒सा॑ । आ॒व॒रि॒त्या॒वः॑ ॥ १ ॥

जनानां सर्वपाणिनां पथ्या पथिहितोपाः व्यावः व्यौच्छद । यद्वा जनानां हिताय व्यौ-
च्छदिति योज्यम् । किं कुर्वती मानुपीर्यनुष्परूपाः पञ्चक्षितीः निषादपञ्चपांश्चतुरोवर्गान्बोधयन्ती
ईदृश्रुपाः । सुसदग्निः सन्दश्यते सन्दर्शयतीति वा सन्दक् तेजः सुतेजोभिः उक्षभिः गोभिर्भानु-
मश्रेत् । अरुणैरुपाः आजिमधावर्जितिविद्विश्रुतिः । अरुणयोगावउपसार्पितिनिरुक्तम् । सूर्यश्च रो-
दसी यौवापृथिव्यौ तमोयुक्ते चक्षसा प्रकाशकेन तेजसा व्यावोविवृणोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

व्य॒ञ्ज॒ते॒दि॒वो॒अ॒न्ते॒ष्व॒नू॒न्वि॒शो॒न॒यु॒क्ता॒उ॒प॒सो॒य॒त॒न्ते॑ ।

स॒न्ते॒गा॒व॒स्त॒म॒आ॒व॒र्त॒य॒न्ति॒ज्यो॒ति॒र्य॒च्छ॒न्ति॒स॒वि॒ते॒व॒वा॒हू॑ ॥ २ ॥

वि । अञ्जते । दिवः । अन्तेषु । अचून् । विशः । न । युक्ताः ।
 उपसः । यतन्ते । सम् । ते । गार्वः । तमः । आ । वर्तयन्ति ।
 ज्योतिः । यच्छन्ति । सविताइदं । वाह इति ॥ २ ॥

उपसः अचून् वेजांसि दिवोन्तरिक्षस्यान्तेषु पर्यन्तप्रदेशेषु व्यञ्जते व्यक्तीकुर्वन्तीत्यर्थः
 युक्ताः परस्परं संयुक्ताः विशोन प्रजाइव सेनाइव यतन्ते प्रयतन्ते तमोनाशनायाव गमनाय
 वा । अथ प्रत्यक्षवादः हे उपस्ते तव गावोरश्मयस्तमोन्धकारं समावर्तयन्ति नाशयन्ति ज्योति-
 स्तेजोयच्छन्ति प्रयच्छन्ति । सविता सूर्योवाहइव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अमृदुपाइन्द्रतमामघोन्यजीजनत्सुवितायश्रवांसि ।
 विदिवोदेवीदुहितादधात्पद्मिस्तमासुहृतेवसूनि ॥ ३ ॥

अमृत् । उपाः । इन्द्रतमा । मघोनी । अजीजनत् । सुविताय ।
 श्रवांसि । वि । दिवः । देवी । दुहिता । दधाति ।
 अद्भिः । इतमा । सुहृते । वसूनि ॥ ३ ॥

इन्द्रतमा सर्वस्येश्वरतमा मघोनी धनवती उपा अभूत् प्रादुरभूत् सुविताय कल्पाणाय
 श्रवांस्यन्तानि अजीजनत् उद्पादयत् प्रकाशितवतीत्यर्थः दिवोदुहिता देवीद्योतमाना अग्नि-
 रस्तमा गन्तव्या यद्वा अद्भिः रोगोत्रैर्भरद्वाजैः सह रात्रेरप्युत्पत्तेः सम्प्रवसानस्योपात्पत्वाद्भिन-
 त्तमेत्युत्पत्तेः भारद्वाजैरात्रेः सहोत्पत्तिरनुक्रमण्यामुक्ता रात्रिः कुशिकः सौभरो रात्रिर्वाभारद्वाजी-
 ति तादृश्रुपाः सुहृते यजमानाय वसूनि धनानि विदधाति करोति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तावदुपोराधोअस्मभ्यंरास्वयावत्स्तोतृभ्योअरंदोगृणाना ।
 पांत्वाज्जुर्हृषस्यारवेणविदृहस्यदुरोअद्रेरौर्णाः ॥ ४ ॥

तावत् । उपः । राधः । अस्मभ्यम् । रास्व । यावत् । स्तोतृभ्यः ।
 अरंदः । गृणाना । याम् । त्वा । ज्जुः । हृषस्यम् । रवेण ।
 वि । दृहस्यम् । दुरः । अद्रेः । और्णाः ॥ ४ ॥

हे उपोयावद्राधोषनं स्तोत्ररूपः पूर्वं अरदोदन्नवत्यसि तावद्राधोषनं गृणाना स्तूयमा-
नाः अस्मत्प्रमपि रास्व देहि यां त्वा त्वां वृषभस्य रवेण लुप्तोपमैषा वृषभस्येति कर्मणि-
ष्ठी वृषभं रवेणेय त्वां प्रकाशेन जन्तुः जानन्ति प्राणिनः । अथवा वृषभस्यप्रवृद्धस्य स्तोत्रस्य
रवेण शब्देन जन्तुः ज्ञापयन्ति दृढस्य दृढस्यादेः दुरोद्वाराणि पणिभिर्गाः प्रवेश्य पिहितानि
व्यौर्गोः विवृतान्यकरोः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

देवदेवं राधसे चोदयन्त्यस्मद्भक्तसूनुता ईरयन्ती ।

व्युच्छन्ती नः सनये धियो धायूयं पातस्तस्तिभिः सदानः ॥ ५ ॥ २६ ॥

देवम् देवम् । राधसे । चोदयन्ती । अस्मद्भक् । सूनुताः ।

ईरयन्ती । व्युच्छन्ती । नः । सनये । धियः । धाः ।

यूयम् । पात । तस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ २६ ॥

देवदेवं सर्वमपि स्तोतारं राधसे धनाय चोदयन्ती प्रेरयन्ती अस्मद्भक् अस्मद्भक्तिमुखं
सूनुता वचांसि ईरयन्ती प्रेरयन्ती व्युच्छन्ती व्युच्छन्नं कुर्वती नोस्माकं सनये दानाय धनला-
भाय धियोनुद्धीः धाः धेहि शिष्टं स्पष्टम् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पञ्चमे पङ्क्तिशोऽवर्गः ॥ २६ ॥

प्रतिस्तोमेभिरिति वृत्तात्मकं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यायै ब्रह्मभुपस्यम्, प्रतिवृत्तमित्यनुक-
मिका । प्रातरनुवाकाशिवनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

प्रतिस्तोमेभिरुपसंवांसिष्ठाग्निर्विप्रासः प्रथमा अंबुधन् ।

विवर्तयन्ती रजसी समन्ते आविष्कृण्वती भुवनानि विश्वा ॥ १ ॥

प्रति । स्तोमेभिः । उपसंम । वसिष्ठाः । गीः । विप्रासः । प्रथमाः ।

अंबुधन् । विवर्तयन्तीम् । रजसी इति । समन्ते इति सम्प्रदान्ते ।

आविःस्कृण्वतीम् । भुवनानि । विश्वा ॥ १ ॥

विप्रासोमेधादिनोवसिष्ठाः वसिष्ठगोत्राः स्तोमेभिः स्तोतृभिः प्रयुज्यमानागीर्भिः स्तुतिभिः
प्रथमा इतरयजमानेभ्यः पूर्वभूताः सन्तः उपसं प्रत्यबुधन् प्रविबोधयन्ति । कीदृशीमुपसं च रजसी
यानावृथिव्यौ समन्वे समानपर्यन्ते एकीभूतप्रान्ते विवर्तयन्ती व्यावर्तयन्ती विश्वा सवांणि
भुवनानि भूतजातान्याविष्ट्ठवर्ती प्रकटीकुर्वती स्वभासा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ए॒पास्यान॒व्य॒मायु॑र्द॒धाना॒गूढी॑तमो॒ज्योति॑पो॒पाअ॒वोधि॑ ।
अग्रं॑ ए॒ति॒युव॒तिर॒ह्य॒पाणा॒प्राचि॑कित॒त्सूर्य॑य॒ज्ञम॒ग्निम् ॥ २ ॥

ए॒पा । स्या । न॒व्यम् । आ॒युः । द॒धाना । गू॒ढी । तमः ।
ज्योति॑पा । उ॒पाः । अ॒वोधि॑ । अ॒ग्रे । ए॒ति । यु॒वतिः ।
अ॒ह्य॒पाणा । अ॒ग्निम् । अ॒चि॒कित॒त् । सूर्य॑म् । य॒ज्ञम् । अ॒ग्निम् ॥ २ ॥

ए॒पोपाः स्या सा गतदिवसेषु प्रसिद्धा अदृश्यमानेषा नव्यं नवतरं आपुरायुष्यं यौवन-
मित्यर्थः तादृशं दधाना धारयन्ती गूढी गूढत्वमोन्धकारं ज्योतिषा स्वतेजसा निवारयन्ती अ-
वोधि बुध्यते अग्रे पुरोदेशे सूर्यस्य पुरस्ताद् देवानामग्रेवा इतरदेवेभ्यः पूर्वमित्यर्थः युवतिः
नित्यतरुणी सर्वत्रमिश्रयन्ती वा अह्यपाणा लुप्तोपमेषा अलज्जा युवतिरिव सायथा परपुरमे
सञ्चरति तद्वत् सूर्यस्य पुरस्तादेति एवंभूतासती सूर्यं यज्ञमग्निं च प्राचिकितव प्रज्ञापयति ॥२॥

अथ तृतीया—

अ॒श्व॒र्वती॒र्गो॒मती॒र्न॒उ॒पासो॒वीर॒वतीः॒सदं॑मु॒च्छन्तु॑ग॒द्राः ।
घृ॒तं दु॒हाना॑वि॒श्वतः॒प्र॒पी॒तायू॒य॒पात॑स्व॒स्तिभिः॒सदा॑नः ॥ ३ ॥ २७ ॥

अ॒श्व॒र्वतीः । गो॒मतीः । नः । उ॒पसः । वी॒र॒वतीः । सदंम् ।
उ॒च्छन्तु॑ । ग॒द्राः । घृ॒तम् । दु॒हानाः । वि॒श्वतः । प्र॒पी॒ताः ।
यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्ति॒र्भिः । सदा॑ । नः ॥ ३ ॥ २७ ॥

अश्वावतीर्वहुभिर्नोस्मभ्यं प्रदेयैरश्वैस्तद्गत्यः तथा गोमतीर्गोमत्यो गोप्रदाः वीरवती-
वीरयः पुत्रप्रदाः अतएवभदाः स्तुत्याउपासउपसः सदे सर्वदा उच्छंतु पुनः कोदशयः धृतं
उदकं दुहानाः दोग्ध्यः विश्वतः प्रपीताः सर्वतः प्रवृद्धाः । यूपं पातेतिगतम् ॥ ३ ॥

॥ इति पंचमस्य पञ्चमे सप्तविंशोऽवर्गः ॥२७॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थोऽश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणा-
चार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहितामाष्ये पञ्चमाष्टके पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदा योवेदेऽश्वोत्थितं जगत् । निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
अथ षष्ठोऽध्यायोऽव्याख्यायते । सप्तमे मण्डले षष्ठ्येनुवाके दशसूक्तानि व्याकृतानि प्रत्युददर्शोति
प्लूचमेकादशं सूक्तम् वसिष्ठस्यापेमुपस्यम् प्रथमाया अयुजोवृहत्तयः द्वितीयाद्यायुजः सतोवृ-
हत्तयः तथाचानुक्रान्तं—प्रत्युपद्रमागाधमिति । प्रातरनुवाके उपस्येकतौ बार्हतेछन्दसि आश्विन-
शस्त्रेच इदं सूक्तं सूत्रितञ्च—प्रत्युददर्शिसहवामेनेति बार्हतमिति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ प्रत्युददर्शायत्यु१च्छन्तीदुहितादिवः ।
अपोमहिं व्ययति चक्षसे तमोज्योतिरुणोतिसूनरी ॥ १ ॥
प्रति । ऊँ इति । अदर्श । आक्षयती । उच्छन्ती । दुहिता । दिवः ।
अपो इति । महि । व्ययति । चक्षसे । तमः । ज्योतिः ।
रुणोति । सूनरी ॥ १ ॥

आयती आगच्छन्ती व्युच्छन्ती तमांसि विवासयन्ती वर्जयन्ती दिवः घुलोकस्य सूर्य-
स्या दुहिता पुत्री एवं भूता उपाः प्रत्यदर्शि सर्वैः प्रतिदृश्यते उतिप्रकः सोपा महि महत् तमो-
नैशमन्धकारं अप उ इति निपातद्वयसमुदायः अपेत्यस्यार्थे अपोव्ययति अपवृणोति । किमर्थं
चक्षसे दर्शनार्थं एवं कृत्वा सूनरी जनानां सुष्ठु नेत्री उपा ज्योतिः प्रकाशं रुणोति करोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उदुस्त्रियाः सृजते सूर्यः सचाँ उद्यन्नक्षत्रमर्चिवत् ।
तवेदुपोन्पुप्सूर्यस्य च संभक्तेर्न गमेमहि ॥ २ ॥
उत् । उस्त्रियाः । सृजते । सूर्यः । सचाँ । उत्क्षयन् ।
नक्षत्रम् । अर्चिवत् । तव । इत् । उपः ।
विऽउपि । सूर्यस्य । च । सम् । भक्तेर्न । गमेमहि ॥ २ ॥

सूर्यः सर्वस्य प्रेरकआदित्यः उल्लियाः रश्मीन् सचा सह युगपदेव उत्सृजते उद्गमयति
तथा उद्यत् उद्गच्छत् प्रादुर्भवन्नक्षत्रं नभसि दृश्यमानं ग्रहनक्षत्रादिकं अर्चिवत् दीप्तिमत्करोति
सौरेण तेजसाहिनकं चन्द्रप्रभृतीनि नक्षत्राणि भासन्ते । सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमागन्धर्वइति-
हिनिगमः । एवञ्च सति हे उपः उपोदेवते तव सूर्यस्यच व्युपि विवासने प्रकाशने सति भक्ते-
नानेन सङ्गमेमहि वयं सगच्छेमहि इच्छद्दः पूरकः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रति॒त्वा॒दु॒हित॒र्दिव॒उपो॒जीरा॒अ॒भु॒त्स्महि ।
वा॒व॒ह॒सि॒पुरु॒स्पा॒र्ह्व॒न॒न्व॒ति॒रत्नं॒नदा॒शु॒पे॒मयः ॥ ३ ॥

प्रति । त्वा । दुहितः । दिवः । उपः । जीराः । अभुत्स्महि ।
या । वहसि । पुरु । स्पाह्वम् । वनन्वति ।
रत्नम् । न । दाशुपे । मयः ॥ ३ ॥

हे दिवोदुहितः दिवोन्तरिक्षाज्जायमाने हेउपः उपोदेवते त्वा त्वां जीराः क्षिप्रकारिणोव-
यं प्रत्यभुत्स्महि प्रतिबोद्धारोभवेम हे वनन्वति वननं संभजनं संभक्तव्यं धनं वा तद्वति या
त्वं पुरु बहु स्पाह्वं स्पृहणीयं धनं वहसि प्रापयसि दाशुपे हवींषि दत्तवते यजमानाय रत्नं न
रमणीयं धनमिव मयः सुखं वा त्वं वहसि तां त्वां प्रत्यभुत्स्महीत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उ॒च्छ॒न्ती॒या॒कृ॒णो॒पि॒म॒ह॒ना॒महि॒प्र॒स्यै॒दै॒वि॒स्व॒दृ॒शे ।
त॒स्या॒स्ते॒रत्न॒भाज॑र्ह॒महे॒व॒यं॒स्या॒म॒मा॒तु॒र्न॒सून॑वः ॥ ४ ॥

उच्छन्ती । या । कृणोपि । महना । महि । प्रस्यै ।
देवि । स्वः । दृशे । तस्याः । ते । रत्नभाजः ।
हमहे । वयम् । स्याम । मातुः । न । सूनवः ॥ ४ ॥

हे महि महति देवि दानादिगुणयुक्ते उपोदेवते व्युच्छन्ती तमांसि वर्जयन्ती मंहना महि-
द्रायुका यद्वा मंहतिर्दानकर्मा दानयुका या त्वं स्वः सर्वजगत् प्रत्ये प्रबोधनार्थं दृशे दर्शना-
र्थञ्च कृणोपि करोषि । तस्यास्तादृश्याः रत्नभाजः रत्नानां रमणीयानां धनानां भाजयिष्याः
सेवयिष्याः इमहे याचामहे किं स्वभाजइति समभिष्याहारात् रत्नानीति गम्यते । अपिच वयं ते
तव प्रियतमाः स्याम भवेम मातुर्न सूनवः यथा मातुर्जनन्याः सूनवः पुत्राः प्रियतमाभवन्ति
षट्त्वं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तच्चित्रं राध आभुरोपोयदीर्घं श्रुत्तमम् ।
यत्ते दिवो दुहितर्मर्तुभोजनं तद्रास्वभुनजामहै ॥ ५ ॥

तत् । चित्रम् । राधः । आ । भुर । उपः । यत् । दीर्घं श्रुत्तमम् ।
यत् । ते । दिवः । दुहितः । मर्तुभोजनम् । तत् । रास्व ।
भुनजामहै ॥ ५ ॥

हे उपः तच्चित्रं चायनीयं राधोषणं आभुराहर अस्मभ्यं प्रयच्छ । पद्धनं दीर्घं श्रुत्तमं
देशकालयोर्विप्रकर्षेप्यतिशयेन श्रोतव्यम् अपिच हे दिवो दुहितः ते तव त्वया देयं मर्तुभोजनं
मर्तानां मनुष्याणां भोगयोग्यं यदन्नमप्यस्ति तद्रास्व देहस्याभ्यम् वयञ्च त्वदन्नं धनमन्नञ्च
भुनजामहै अयमवहरेम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

श्रवः सूरिभ्यो अमृतं वसुत्वनं वाजाँ अस्मभ्यं गोमेतः ।
चोदयित्री मघोनः सूनृता वत्पुपा उच्छ्रदपस्त्रिधः ॥ ६ ॥ १ ॥

श्रवः । सूरिभ्यः । अमृतम् । वसुत्वनम् । वाजान् ।
अस्मभ्यम् । गोमेतः । चोदयित्री । मघोनः ।
सूनृता इवती । उपाः । उच्छ्रत् । अर्प । स्त्रिधः ॥ ६ ॥ १ ॥

हे उपः सुरिभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं अमृतं मरणरहितं नित्यं वसुधनं वासकं वसुधयुक्तं वा श्रवः श्रवणीयं यशः रास्वेत्यनुषङ्गः तथा गोयवः बहुभिर्गोभिर्गुक्तान् वाजान् अजानि चास्मभ्यं रास्व । गिष्टः परोक्षकृतः भक्षो नो हविष्मतो यजमानस्य चोदयित्री धेरयित्री सूनृतावती प्रियसत्पात्मिका वाक् सूनृता वदती उपाः सिधः शोषकान् शत्रून् अपोच्छत् अपगमयतु ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

इन्द्रावरुणेति दशार्धं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं जागवम् इदमादीनि चत्वारिसूक्तानीन्द्रावरुणदेवतानि तथा चानुक्तान्तम्—इन्द्रावरुणादशैन्द्रावरुणाह जागवत्विति । तृतीये सवने अकथ्ये पशास्तुः शस्त्रे एतत्सूक्तम् सूत्रिते च—इन्द्रावरुणा युवमा वाराजानाविति ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रावरुणायुवमर्ध्वरायनोविशेजनायमहिशर्मयच्छतम् ।
दीर्घप्रयज्युमतिव्योवन्नुप्यतिव्ययं जयेमपृतनासुदूढयः ॥ १ ॥
इन्द्रावरुणा । युवम् । अर्ध्वराय । नः । विशे । जनाय ।
महि । शर्म । युच्छतम् । दीर्घप्रयज्युम् । अति । यः ।
वन्नुप्यति । व्यम् । जयेम । पृतनासु । दुःदूढयः ॥ १ ॥

हे इन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणी युवं युवां नोत्माकं विशे निवेशयिषे परिचारकाय जनाय पुत्रपौत्रादिलक्षणाय अभ्यराय यज्ञानुष्ठानार्थं महि महव शर्म गृहं सुखं वा यच्छतं प्रयच्छतम् अपिच दीर्घप्रयज्युं दीर्घप्रतयज्ञं अस्मदीयं जनं यः शत्रुरतिवन्नुप्यति अति जिघांसति वृत्तनासु संग्रामेषु दूढयः दुर्धियः दुष्टाभितन्धीन् वान् शत्रून् परं जयेमाभिभवेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सम्राज्यःस्वराज्य उच्यते वांमहान्तविन्द्रावरुणामहावसू ।
विश्वेदेवासः परमेव्योमनिसंवामोजोवृषणासंवल्दधुः ॥ २ ॥

सम्राज्यः । अन्यः । स्वराज्यः । अन्यः । उच्यते । वाम् । महान्तौ ।
इन्द्रावरुणा । महावसू । इति महावसू । विश्वे । देवासः । परमे ।

विःओमनि । सम् । वाम् । ओजः । वृषणा । सम् । वल्दम् । दधुः ॥ २ ॥

द्वितीयः पादः प्रोक्षकतः शिष्टाः प्रत्यक्षकताः हे इन्द्रावरुणौ वां युवयोर्मध्ये अन्यकोवरु-
णः सम्राट् सम्प्रग्राजमान इत्युच्यते । वासप्राजाधृतामुवीत्यादिपुकीर्त्यते । अन्यइन्द्रः स्वराट्
स्वयमेव अन्यनिरपेक्षयैव राजमान इत्युच्यते । स्वराळिन्द्रोदम इत्यादिपुकीर्त्यते । तथाविधा-
विन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ महान्तौ गुणैरधिकौ महावस् महाधनौ च भवतः । हे वृषणा
कामानां वर्णिताराविन्द्रावरुणौ वां युवां परमे व्योमनि उत्कृष्टे आकाशे विश्वेदेवास्तः सर्वदेवाः
ओजः सन्धुः समयोजयन् शरीरदाढ्योय तद्धेतुभूतं तदोज इत्युच्यते स्मर्यतेच ओजःसाष्टमी-
दशेति तथा बलं वृषवधादेः कार्यस्य हेतुभूतं सामर्थ्यं युवाभ्यां सन्धुः समयोजयन् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अन्वपांत्वान्यंतुन्तमोजसासूर्यमैरयतं दिवि प्रभुम् ।

इन्द्रावरुणा मदे अस्थमायिनोऽपिन्वतमपितः पिन्वतं धियः ॥ ३ ॥

अनु । अपाम् । स्वानि । अतुन्तम् । ओजसा । आ । सूर्यम् ।

ऐरयतम् । दिवि । प्रभुम् । इन्द्रावरुणा । मदे । अस्थ ।

मायिनः । अपिन्वतम् । अपितः । पिन्वतम् । धियः ॥ ३ ॥

हे इन्द्रावरुणौ अपामुदकानां त्वानि द्वाराणि वृषेण पिहितानि ओजसा बलेन अन्वतुन्तं
अन्वविध्यते आवरकस्य वृषस्य षष्ठेन वृष्टिप्रतिबन्धं निराकृतवन्तावित्यर्थः तथा सूर्यं सर्वस्य
भेरकमादित्यं दिव्यतरिक्षे प्रभुं प्रभूतं सन्तं ऐरयतं अस्थगमयतम् स्वभानुना वृतं सूर्यं वृषधेन
मकाशितवन्तावित्यर्थः हे इन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ मायिनः प्रज्ञाकरस्य अस्थसोमस्य धानेन
मदे हर्षेति अपितः जलरहितानदीः अपिन्वतं जलेनापूरयतम् । तथाच निवित्तदमाद्यायते-
अस्थमदेजरितरिद्रोजिन्वदजुवोपिन्वदमित्येति । अपिच धियः कर्माण्यस्मान्निरनुष्ठितानि
कर्माणि पिन्वतं सिञ्चतं फलेन पूरयतम् ॥३॥

अथ चतुर्थी-

युवामिदृत्सुपुर्तनासुवह्नयोयुवांक्षेमस्यप्रसवेमित्तावः ।

इशानावस्वउमयस्थकारवइन्द्रावरुणासुह्रवांहवामहे ॥ ४ ॥

युवाम् । इत् । युत्तइत् । पृतनासु । वह्नयः । युवाम् । क्षेमस्य ।
प्रसवे । मितइत्तवः । ईशाना । वत्सः । उभयस्य । कारवः ।
इन्द्रावरुणा । सुहृवा । हवामहे ॥ ४ ॥

हे इन्द्रावरुणौ वह्नयोहविषां स्तोत्राणां वा वोढारः ऋत्विजः युत्तु युद्धेषु पृतनासु
शत्रुसेनासु रक्षणार्थं युवापित् युवामेव हवन्ते आहूयन्ति मितज्ञवः संकुचितजानुकाः अंगि-
रसोऽपि क्षेमस्य रक्षणस्य प्रसवे उत्पादने निमित्तभूवे सति युवामेव हवन्ते अवः कारणात् हे
इन्द्रावरुणौ कारवः स्तोत्रारोचयमपि उभयस्य दिव्यस्य पार्थिवस्य च वस्त्वोवसुनोधनस्य ईशा-
ना ईश्वरौ सुहृवा सुस्वेन ह्यात्मन्यौ युवामेव हवामहे आह्वयामहे ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रावरुणायदिमानिचक्रधुर्विश्वाजातानिभुवनस्यमुज्मना ।
क्षेमेणमित्रोवरुणंदुवस्वतिमरुद्भिरुयःशुभमन्यईयते ॥ ५ ॥ २ ॥
इन्द्रावरुणा । यत् । इमानि । चक्रधुः । विश्वा । जातानि ।
भुवनस्य । मुज्मना । क्षेमेण । मित्रः । वरुणम् । दुवस्वतिम् ।
मरुत्भिरुयः । उयः । शुभम् । अन्यः । ईयते ॥ ५ ॥ २ ॥

हे इन्द्रावरुणौ यत् यौ युषां भुवनस्य लोकस्य संबन्धीनि इमानि परिदृश्यमानानि
विश्वा सर्वाणि जातानि जातिमन्तिभूतजातानि मज्जना आत्मीयेन बलेन चक्रधुः कृतवन्तौ
तयोर्युवयोर्मध्ये एकं वरुणं क्षेमेण रक्षणहेतुना मित्रोदेवोदुवस्वतिं परिचरति मित्रावरुणौ हि
परस्परं प्राप्तसख्यौ अतएव सहचरौ दृश्येते अन्यएकः इन्द्रः मरुद्भिरुयःशुभमन्यईयते उयः उदूर्णबलः
सन् शुभं शोभनमलंकारं ईयते प्राप्नोति यद्वा मरुद्भिर्यध्यस्थानैर्देवगणैःसार्धं उग्रओजस्वी
इन्द्रः शुभमुदकं ईयते प्रेरयति ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे द्वितीयोऽवर्गः ॥ २ ॥

अथ षष्ठी—

महेशुल्कायवरुणस्यनुत्विषओजोमिमातेध्रुवर्मस्ययत्स्वम् ।
अजामिमन्यःश्रययन्तमातिरदभ्रेतिरन्यःप्रवृणोतिभूर्यसः ॥ ६ ॥

महे । शुल्काय । वरुणस्य । नु । त्विपे । ओजः । मिमाते । इति ।
 ध्रुवम् । अस्य । यत् । त्वम् । अजामिम् । अन्यः । श्रययन्तम् ।
 आ । अतिरत् । द्योभिः । अन्यः । प्र । वृणोति । भूर्यसः ॥ ६ ॥

वरुणस्य उपलक्षणमेतत् इन्द्रस्य वरुणस्यच त्विपे दीर्घार्थं ओजोऽलं नु क्षिपं मिमाते
 स्तोत्रेण निर्मिमाते यजमानपद्वयौ स्तोत्रेण हि बलं जायते किमर्थं महे महते शुल्काय धनाय
 ईदृशस्य धनस्य लाभार्थं अत्येन्द्रस्य वरुणस्यच ध्रुवं नित्यं स्वं स्वकीयं असाधारणं यदो-
 जोविद्यते तदोजोमिमाते इत्यन्वयः तयोरिन्द्रावरुणयोः अन्यएकोवरुणः अजामिं अवन्धुं
 अस्तुवन्तं श्रययन्तं हिंसन्तं कर्माण्यकुर्वन्तं अस्तोतारययजमानं च आतिरत् अभिहन्ति अ-
 न्यएकः इन्द्रः द्योभिः अतैरेवोपायैः भूर्यसः बहुवारं शत्रुमवृणोति मर्त्येणावृत्तान् बाधि-
 तान्करोति यद्वा भूमसोयजमानान् प्रवृणोति श्वरानुत्लुष्टान् करोति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नतमंहोनदुरितानिमर्त्यमिन्द्रावरुणानतपःकुतश्चन ।
 यस्यदेवागच्छथोवीथोअध्वरंनतमर्तस्यनशतेपरिहृतिः ॥ ७ ॥
 न । तम् । अंहः । न । दुःइतानि । मर्त्यम् । इन्द्रावरुणा ।
 न । तपः । कुतः । चन । यस्य । देवा । गच्छथः । वीथः ।
 अध्वरम् । न । तम् । मर्तस्य । नशते । परिहृतिः ॥ ७ ॥

हे इन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ तं मर्त्यं मनुष्यं अंहः पापं ननशते नव्यामोति नच दुरिता-
 नि दुर्गमनानि पापफलानिच प्राप्नुवन्ति कुतश्चन कस्मादपि निमिसाक्षतः सन्तापश्च तं नमामो-
 ति हे देवादेवौ दानादिगुणयुक्तामिन्द्रावरुणौ यस्य मर्तस्य मनुष्यस्य अध्वरं यत् गच्छथः
 प्राप्नुयोषुवाम् वीथः कामयेथेच यस्य हवींषि तं मनुष्यं परिहृतिः परिबाध नशते उक्तमका-
 रेण नव्यामोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अर्वाङ्गुरादित्येनावसागतंशृणुतंहव्यदिमेजुजोपथः ।
 युवोर्हिसस्यमुतवापदाप्यमार्होर्कमिन्द्रावरुणानियच्छतम् ॥ ८ ॥

अ॒र्वाक् । न॒रा । दै॒व्येन । अ॒र्वसा । आ । ग॒तम् । शृ॒णुतम् । ह॒र्वम् ।
य॒दि । मे । जु॒जोषथः । यु॒वोः । हि । स॒ख्यम् । उ॒त । वा । यत् ।
आ॒प्यम् । मा॒र्डीकम् । इ॒न्द्राव॒रुणा । नि । य॒च्छत॒म् ॥ ८ ॥

हे नरा नेतारविन्द्रावरुणो दैव्येन देवसंबन्धिना अवसा रक्षणेन सह अर्वागस्मदभिमुखं आगतमागच्छतम् आगत्यच मदीयं स्तोत्रं हवं शृणुतम् । यदि मे मम जुजोषथः प्रीयेथे मयिप्रीतिरस्तिचेत् युवाभ्यां आगन्तव्यं मदीयं स्तोत्रं श्रोतव्यञ्च भवतीत्यर्थः । युवोर्हि युवयोः खलु यत्सख्यं सखित्वं उतवा अपिच यदाप्यं आपित्वं बान्धवं मार्डीकं शृङ्गीकस्य सुखस्य साधनं तदुभयं हे इन्द्रावरुणौ नियच्छतं अस्मभ्यं प्रयच्छतं ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अ॒स्माक॑मिन्द्रावरुणा॒भरे॑भरेपु॒रोयो॒धार्भ॑वतं॒कृष्ट॑घो॒जसा ।
यद्वा॑ह॒वन्त॑उ॒भये॑अध॒स्पृधि॑नर॒स्तो॒कस्य॑त॒नय॑स्यसा॒तिपुं ॥ ९ ॥

अ॒स्माक॑म् । इ॒न्द्राव॒रुणा । भ॒रेऽभ॒रे । पु॒रुऽयो॒धा । भ॒वत॑म् ।
कृ॒ष्टिऽओ॒जसा । यत् । वा॒म् । ह॒वन्ते । उ॒भये । अध॑ ।
स्पृ॒धि । नरः । तो॒कस्य॑ । त॒नय॑स्य । सा॒तिपुं ॥ ९ ॥

हे कृष्टघोजसा शत्रूणां कर्षणकं ओजोबलं मयोः तादृशी हे इन्द्रावरुणौ भरेभरे सं-
ग्रामेसंग्रामे अस्माकं पुरोयोधा पुरस्ताद्योधारोभवतं यत् यौ वां युवां उभये उभयविधाः पू-
र्वकालीना इदानीतनाश्च नरो नेतारः स्तोतारः स्पृधि युद्धे यौ युवां हवन्ते अथ अपिच
तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य पौत्रस्य सातिपु संभजनीयेषु निमित्तभूतेषुच यौ युवां हवन्ते ताव-
स्माकं पुरोयोधा भवतमित्यन्वयः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अ॒स्मेद॑न्द्रो॒वरु॑णोमि॒त्रोअ॒र्य॑माद्यु॒भयं॑च्छन्तुमाहि॒शर्म॑सप्रथ॒ ।
अव॑ध्रं॒ज्योति॑रदि॒तेर्क॑ता॒वधो॑दे॒वस्य॑भो॒क॑सवितु॒र्भना॑महे ॥ १० ॥ ३॥

अस्मे इति । इन्द्रः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । युष्मत् ।
 यच्छन्तु । माहि । शर्म । सप्रथः । अवप्नम् । ज्योतिः । अर्दितः ।
 ऋतुदधः । देवस्य । श्लोकम् । सवितुः । मनामहे ॥ १० ॥ ३ ॥

अस्मे अस्मभ्यं इन्द्रादयः युष्मं द्योतमानं धनं यच्छन्तु प्रयच्छन्तु तथा माहि महत् सप्र-
 थः सर्वतः पृथु विस्तीर्णं शर्म गृहं च प्रयच्छन्तु अपिच ऋतावृधः ऋतस्य यज्ञस्य वर्धयिभ्याः
 अदिवेरदीनाया देवमातुः ज्योतिस्तेजश्च नोस्माकं अवप्नं अहिंसकमस्तु वयं च देवस्य दाना-
 दिगुणयुक्तस्य सवितुः सर्वस्य प्रेरकस्य श्लोकं स्तोत्रं मनामहे जामीमः कुर्म इत्यर्थः । यद्वा देवे-
 न सवित्रा अस्मभ्यं देयं श्लोकं यथाः मनामहे याचामहे ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य पष्ठे तृतीयोवर्गः ॥३॥

युवानरेति दशर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यापि जागतमैन्द्रावरुणं युवानरेत्यनुक्रान्तम् ।
 आभिष्विकेपूकथ्येषु स्तोमवृद्धौ मशास्तुः इदं सूक्तमावापार्थं सूत्रिवंच—युवानरापुनीषेवामिति ।

तत्र प्रथमा—

युवानरापश्यमानास आप्यं प्राचा गव्यन्तः पृथुपर्शवो ययुः ।
 दासा च वृत्रा हतमार्याणि च सुदासं मिन्द्रावरुणावसावतम् ॥ १ ॥

युवाम् । नरा । पश्यमानासः । आप्यम् । प्राचा । गव्यन्तः ।
 पृथुपर्शवः । ययुः । दासा । च । वृत्रा । हतम् । आर्याणि ।
 च । सुदासम् । इन्द्रावरुणा । अवसा । अवतम् ॥ १ ॥

हे नरा नेकाराविन्द्रावरुणौ युवां पृथ्वर्थे द्विवीरा युवयोः आप्यं बन्धुभावं पश्यमाना-
 साः पश्यन्तः युष्मत्तं बान्धववृत्रार्थाधिनः गव्यन्तो गा आत्मनश्छन्त्योयजमानाः पृथुपर्शवः
 पृथुर्विस्तीर्णः पशुः पार्श्वस्थि येषां ते तथोक्ताः विस्तीर्णाश्च पशुर्हस्ताः सन्तः प्राचा प्राचीनं
 ययुः बर्हिषाहरणार्थं गच्छन्ति पश्वो हि बर्हिषाच्छिद्यते । तथाच तैत्तिरीयकम्—अश्वपश्वान्-
 हिरच्छेतीति । हे इन्द्रावरुणौ युवां दासा दासानि उपक्षपयितुमि च वृत्रा वृत्राण्यारकाणि

शत्रुजातानि आपाणि कर्मानुष्ठानपराणिच शत्रुजातानि हृतं हिंस्तम् अपिच मुदासं अस्मधा-
ज्यं एतत्संज्ञं राजानं अवसा रक्षणेन सार्धं अवतमामच्छतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यत्रानरःसमयन्तेकृतध्वजोयस्मिन्नाजाभवतिर्किंचनप्रियम् ।
यत्राभयन्तेभुवनास्वदृशस्तत्रानइन्द्रावरुणाधिबोचतम् ॥ २ ॥
यत्र । नरः । सम्यअयन्ते । कृतध्वजः । यस्मिन् । आजा ।
भवति । किम् । चून । प्रियम् । यत्र । भयन्ते । भुवना ।
स्वःदृशः । तत्र । नुः । इन्द्रावरुणा । अधि । बोचतम् ॥ २ ॥

यत्र यस्मिन्संग्रामे नरोपनुष्याः कृतध्वजः उच्छिष्टध्वजाः समयन्ते युद्धार्थं संगच्छन्ते
यस्मिंश्च आजा आजौ युद्धे चनेति निपातद्वयसमुदायोविभज्ययोजनीयः किञ्च किमपि वि-
यमनुकूलं नभवति अपितु सर्वं दुष्करं भवति । यत्रच युद्धे भुवना भुवनानि भूतजातानि स्व-
दृशः शरीरपातादूर्ध्वं स्वर्गस्य दृष्टारोषोताश्च भयन्ते विभ्यति तत्र तादृशे संग्रामे हे इन्द्रावरु-
णौ नोस्मानधिबोचतं अस्मत्पक्षपातवचनौ भवतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

संभूम्याअन्ताध्वसिराअदृक्षतेन्द्रावरुणादिविधोपआरुहत् ।
अस्युर्जनानामुपमामरांतयोर्वागवसाहवनश्रुतागतम् ॥ ३ ॥
सम् । भूम्याः । अन्ताः । ध्वसिराः । अदृक्षत् । इन्द्रावरुणा । दिवि ।
घोषः । आ । अरुहत् । अर्थुः । जनानाम् । उप । माम् । अरांतयः ।
अर्वाक् । अवसा । हवनश्रुता । आ । गतम् ॥ ३ ॥

हे इन्द्रावरुणौ भूम्याअन्ताः पर्यन्ताः ध्वसिराः सैनिकैर्ध्वस्ताः समदक्षतं संदृश्यन्ते तथा
दिवि युद्धोके घोषः सैनिकानां शब्दश्च आरुहत् आरुढोभवत् जनानामस्मदीयानां भद्रानां
अरांतयः शत्रवः मामुपास्थुः उपास्थिताः एवं प्रवर्तमानेस्मिन् युद्धे हे हवनश्रुता आह्वानश्रव-
णशीलाविन्द्रावरुणौ अर्वागस्मदभिमुखं अवसा रक्षणेन सह आगतमामच्छतम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रावरुणावधनाभिरप्रतिभेदं वन्वन्ता प्रसूदासं मावतम् ।

ब्रह्माण्येषां शृणुतं हवींमनि सत्या वृत्सूनाम भवत्पुरोहितिः ॥ ४ ॥

इन्द्रावरुणा । वधनाभिः । अप्रति । भेदम् । वन्वन्ता ।

प्र । सु॒दासं । आव॒तम् । ब्रह्मा॒णि । ए॒षाम् । शृ॒णुतम् । हवीं॑मनि ।

सत्या । वृत्सू॑नाम् । अ॒भवत् । पुरः॑हि॒तिः ॥ ४ ॥

हे इन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ वधनाभिर्वधकैरायुधैः अपतिगर्व अपातं भेदम् एतत्संज्ञं सुदासः शत्रुं वन्वन्ता हिंसन्तौ युवां सुदासं शोभनं ददातीति सुदाः एतत्संज्ञं मम याज्यं राजानं प्रावतं प्रकर्षेणारक्षतम् एषां वृत्सूनां मम याज्यानां ब्रह्माणि स्तोत्राणि शृणुतं अशृणुतं कदा हवीमनि आहूयन्तेस्मिन्युद्धार्थं परस्परमिति हवीषा संग्रामः कस्मिन् यस्मादेवं तस्मात् वृत्सूनां एतत्संज्ञानां मम याज्यानां पुरोहितिः मम पुरोधानं सत्या सत्यफलमभवत् तेषु यन्मम पुरोहित्यं तत्तत्फलं जातमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रावरुणावभ्यातपन्तिमाघान्युर्यो वनुषामरातयः ।

युवं हि वस्व उभयस्य राजन्थो धस्मानो वतं पार्ये दिवि ॥ ५ ॥ ४ ॥

इन्द्रावरुणौ । अ॒भि । आ । त॒पन्ति । मा॒ । अ॒घानि॑ । अ॒र्यः ।

व॒नुषाम् । अ॒रात॑यः । यु॒वम् । हि । व॒स्वः । उ॒भय॑स्य । रा॒जन्थः॑ ।

अ॒र्धं । स्म॒ । नः॒ । अ॒व॒तम् । पा॒र्ये॑ । दि॒वि ॥ ५ ॥ ४ ॥

हे इन्द्रावरुणौ अर्यः अरेः शत्रोः संवन्तीनि अघान्याहन्तृणयायुधानि मा मां अघ्या-
तपन्ति अभितोषधन्ते अपिच वनुषां हिंसकानां मध्ये अरातयः अभिगमनशीलाः शत्रवश्च
मामभितपन्ति युवं हि युवां सख्यं उभयस्य पार्थिवस्य दिव्यस्य च यस्त्वो वसुनो धनस्य राजन्थः
ईशाये राजतिरैश्वर्यकर्मा अधस्म अवः कारणात् पार्ये तग्णीये दिवि दिवसे युद्धदिने नो-
स्मानवतं रक्षतम् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे चतुर्थोऽवर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी—

युवां हवन्त उभयांस आजिष्विन्द्रं च वस्त्रो वरुणं च सातये ।
यत्र राजभिर्दशभिर्निवाधितं प्रसुदासमावतं तृत्सुभिः सह ॥ ६ ॥

युवाम् । हवन्ते । उभयांसः । आजिषु । इन्द्रम् । च । वस्त्रः ।
वरुणम् । च । सातये । यत्र । राजभिः । दशभिः ।
निवाधितम् । प्र । सुदासम् । आवतम् । तृत्सुभिः । सह ॥ ६ ॥

उभयांसः उभयविधाः सुदासं तन्नो राजा तत्सहायभूतास्तत्तवश्च एवं द्विप्रकाराजनाः
आजिषु संग्रामेषु इन्द्रश्च वरुणश्च युवां हवन्ते आहूयन्ते किमर्थं वस्त्रो धनस्य सातये संग्र-
जनार्थं यत्र येषां आजिषु दशभिर्दशसंख्याकैः राजभिः शत्रुभूतैः नृपैः निवाधितं नितरां हिंसितं
सुदासं तृत्सुभिः सह वर्तमानं प्रावतं युवां प्रकर्षणारक्षतं तेषां आजिष्वित्यन्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दशराजानः समिता अयज्यवः सुदासं मिन्द्रावरुणान्युयुधुः ।
सत्यानृणामद्वयसदामुपस्तुतिर्देवा एषामभवन् देवहूतिषु ॥ ७ ॥

दश । राजानः । समिद्धताः । अयज्यवः । सुदासम् ।
इन्द्रावरुणा । न । युयुधुः । सत्या । नृणाम् । अद्वयसदाम् ।
उपस्तुतिः । देवाः । एषाम् । अभवन् । देवहूतिषु ॥ ७ ॥

हे इन्द्रावरुणौ दशसंख्याकाः राजानः सुदासः शत्रवः समिताः संग्रामाः परस्परं सम्प्रेताः
अयज्यवः अयजमानाः एवं भूतास्ते सुदासं एतत्संग्रामे एकमपि राजानं न युयुधुः न सम्प्राप्तुः युवा-
न्यामनुग्रहीतुं प्रहर्तुं न शक्नुः तदानीं अद्वयसदां अद्वयि अन्ने हविषि सीदतीति अद्वयसद्व-
त्विजः हविर्भिर्युक्तानां नृणां यज्ञस्य नेतृणां भक्तिणां उपस्तुतिः स्तोत्रं सत्या सफलभूतं अ-
पि च एषां देवहूतिषु देवाहूयन्तेषु इति देवहूतयोयज्ञाः तेषु सर्वे च देवा अभवन् युष्मदनुग्रहा-
त्प्रादुर्भवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दा॒शरा॒ज्ञेप॒रि॒य॒त्ताय॒वि॒श्वतः॑ सु॒दा॒से॒ इन्द्रा॑वरुणावशि॒क्ष॒तम् ।
श्वि॒त्यं॒चो॒य॒त्र॒नम॑सा क॒पर्दि॑नो धि॒या॒धी॒व॒न्तो॒ अ॒स॒प॒न्त॒तृ॒त्स॒वः ॥ ८ ॥

दा॒शरा॒ज्ञे । प॒रि॒य॒त्ताय॒ । वि॒श्वतः॑ । सु॒दा॒से॒ । इन्द्रा॑वरुणौ ।
अ॒शि॒क्ष॒तम् । श्वि॒त्यं॒चः । य॒त्र । नम॑सा । क॒पर्दि॑नः ।
धि॒या । धी॒व॒न्तः । अ॒स॒प॒न्त॒ । तृ॒त्स॒वः ॥ ८ ॥

हे इन्द्रावरुणौ दशराज्ञे दशशब्दस्य छान्दसोदीर्घः विभक्तिव्यत्ययः दशभीराजभिः शत्रुभूतैः विश्वतः सर्वतः परियत्ताय परिवेष्टिताय सुदासे राज्ञे अशिक्षितं वलं प्रायच्छतम् यद्यस्मिन्देशे शिवत्पञ्चः शिवतं शैत्यं नैर्मल्यं अत्रन्तो गच्छन्तः कपर्दिनो जटिलाधीवन्दः कर्मभिर्युक्तास्तुतपः वसिष्ठशिष्याः एतत्संज्ञाकृत्विजः नमसा हविर्लक्षणेनाच्चेन धिया स्तुत्या च असपन्त पर्यवरं तस्मिन्देशे युवां तस्मै राज्ञे वलं प्रायच्छतमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

वृ॒त्राण्य॒न्यः॒समि॒थेषु॑ जिघ्र॒ते॒ ब्र॒तान्य॒न्यो॒ अभि॑रक्ष॒ते॒ सदा॑ ।
ह॒वाम॑हे॒वां वृ॒पणा॑ सुवृ॒क्तिभि॑स्मै इन्द्रा॑वरुणा॒शर्म॑यच्छ॒तम् ॥ ९ ॥

वृ॒त्राणि॑ । अ॒न्यः । स॒म॒इ॒थेषु॑ । जिघ्र॒ते॒ । ब्र॒तानि॑ । अ॒न्यः ।
अ॒भि॒ । र॒क्ष॒ते॒ । सदा॑ । ह॒वाम॑हे । वा॒य॒ । वृ॒पणा॑ । सुवृ॒क्तिः॑ ।
अ॒स्मै॒ इति॑ । इन्द्रा॑वरुणा । शर्म॑ । य॒च्छ॒तम् ॥ ९ ॥

हे इन्द्रावरुणौ युवयोस्त्यएकइन्द्रः वृत्राणि शत्रून् समिथेषु संग्रामेषु जिघ्रते हन्ति अन्यएकोपरुणः सदा सर्वदा व्रतानि कर्माणि अभिरक्षते अभितः सर्ववोरक्षति हे वृपणा कामानां वर्षिवारादिन्द्रावरुणौ तथाविधौ वां युवां सुवृक्तिभिः सुप्रवृत्ताभिः स्तुतिभिः हवामहे आह्वामहे आहूतौ च युवां अस्मे अस्माभ्यं शर्म सुखं यच्छतं दत्तम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी--

अस्मेइन्द्रोवरुणोमित्रोअर्यमाद्युश्रयच्छन्तुमहिशर्मसुप्रथः ।
अवध्रज्योतिरदितेर्कतादृघोदेवस्यश्लोकंसवितुर्मनामहे ॥ १० ॥ ५ ॥

अस्मे इति । इन्द्रः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । युश्रम् । यच्छन्तु ।
महि । शर्म । सुप्रथः । अवध्रम् । ज्योतिः । अदितेः ।
ऋतुः दृघः । देवस्य । श्लोकम् । सवितुः । मनामहे ॥ १० ॥ ५ ॥

अस्मे इन्द्र इति व्याख्यातेषु अक्षरार्थस्तु इन्द्रादयोस्मर्यं द्योतमानं धनं प्रयच्छन्तु सर्व-
तोविस्तीर्णं महद्ब्रह्म यज्ञस्य यधमिन्याः अदीनायादेवमातुः तजेश्च अस्माकमवाधकं भवतु
यमश्च प्रेरकस्य देवस्य स्तोत्रं मनामहे कुर्महे ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

आवामिति पञ्चर्चं चतुर्दशं सूक्तम् वासिष्ठं त्रैष्टुभमैन्द्रावरुणम् अनुक्रान्तश्च—आवांपञ्चे-
ति । उक्त्ये तृतीयस्तवने भैत्रावरुणशस्त्रे इदं सूक्तम् सवितश्च—आवां राजानां विन्द्रावरुणामधुम-
त्तमस्येति याज्येति ।

तत्र प्रथमा--

आवां राजानावध्वरेर्वदत्यांहव्येभिर्हिन्द्रावरुणानमोभिः ।
प्रवां घृताचीं बाह्वोर्दधानापरिस्मनाविपुरुषाजिगाति ॥ १ ॥

आ । वाम् । राजानौ । अध्वरे । वदत्याम् । हव्येभिः ।
इन्द्रावरुणा । नमः इभिः । प्र । वाम् । घृताचीं । बाह्वोः ।
दधाना । परि । स्मना । विपुरुषा । जिगाति ॥ १ ॥

हे राजानौ राजमानौ ईश्वरौ वा इन्द्रावरुणौ अध्वरे हिंसारहितेस्मिन्यामे वां युवां ह-
व्येभिर्हविर्भिर्नमोभिः स्तोत्रैश्च आववृत्त्यां आवर्तयामि अपिच बाह्वोर्हस्त्वयोर्दधाना धार्यमाणा
विपुरुषा तत्पुत्र इति रूपं हविः विविधहविर्युक्ता घृताची घृतमश्नन्ती जुहू त्वना आत्मना स्व-
यमेव वां युवां परि प्रजिगाति अग्निप्रगच्छति यद्वा विपुरुषा नानाविधरूपी यामिति योज्यम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

युवोराष्ट्रहृदिन्वतिद्यौर्यौसेतृभिःरज्जुभिःसिनीथः ।
परिनोहेळोवरुणस्यवृज्याउरुनइन्द्रःरुणवदुलोकम् ॥ २ ॥

युवोः । राष्ट्रम् । बृहत् । इन्वति । द्यौः । यौ । सेतृभिः ।
अरज्जुभिः सिनीथः । परि । नः । हेळः । वरुणस्य । वृज्याः ।
उरुम् । नः । इन्द्रः । रुणवत् । ऊँ इति । लोकम् ॥ २ ॥

हे इन्द्रावरुणौ युवोर्युवयोः बृहन्महत् राष्ट्रं राज्यं द्यौः द्युलोकत्वं इन्वति वृष्ट्या सर्वान्
प्रीणयति यौ युवां सेतृभिर्वन्धकैः अरज्जुभिः रज्जुरहितैः रोगादिभिः सिनीथः पापकृतोष-
धीथः पित्र वन्धने इतिधातुः तयोर्मध्ये वरुणस्य वारयितुर्देवस्य हेळः क्रोधः नोस्मान्परिवृज्याः
परिवृणक्तु परित्यज्यान्वजगच्छतु । इन्द्र उ इन्द्रश्च जलं विस्तीर्णी लोकं स्थानं रुणयत्करोतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कृतनोयज्ञविदथेपुचारुकृतं ब्रह्माणिसूरिपुं प्रशस्ता ।
उपोर्यिदैवजंतोन एतु प्रणस्पाहर्हिभिरूतिभिस्तिरेतम् ॥ ३ ॥

कृतम् । नः । यज्ञम् । विदथेपु । चारुम् । कृतम् । ब्रह्माणि ।
सूरिपुं । प्रशस्ता । उपो इति । र्यिः । देवजंतुः । नः ।
एतु । प्र । नः । स्पाहर्हिभिः । उतिभिः । तिरेतम् ॥ ३ ॥

हे इन्द्रावरुणौ नोस्माकं विदथेपु गृहेषु क्रियमाणं यज्ञं चारुं शोभनं फलसहितं कृतं
कुरुवम् तथा सूरिषु स्तोतृष्वस्मासु विद्यमानानि ब्रह्माणि परिवृद्धानि स्तोत्राणि प्रशस्ता प्र-
शस्त्वानि उत्कृष्टानि फलभाञ्जि कृतं कुरुतम् । अपिच देवजंतुः देवाभ्यां युवाभ्यां मेरिवोरपि-
धनं नोस्मानुपैतु प्राप्नोतु तथा स्पाहर्हिभिः स्पृहणीयाभिस्त्वभिः रक्षात्रिणोस्मान् प्रतिरेतं युवां
वर्धयेयाम् पूर्वंस्तिरतिवर्धनार्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अस्मेइन्द्रावरुणाविश्ववाररयिधन्तवसुमन्तपुरुक्षुम् ।
प्रयआदित्योअनृतामिनात्यमिताशूरैदयतेवसूनि ॥ ४ ॥

अस्मे इति । इन्द्रावरुणा । विश्ववारम् । रयिम् । धन्तम् ।
वसुमन्तम् । पुरुक्षुम् । प्र । यः । आदित्यः । अनृता ।
मिनाति । अमिता । शूरः । दयते । वसूनि ॥ ४ ॥

हे इन्द्रावरुणौ अस्मे अस्मभ्यं रयिं धन् धन्तं प्रयच्छतम् कीदृशं विश्ववारं विश्वैः सर्वै-
वैरणीयं संभजनीयं वसुमन्तं निवासयुक्तं पुरुक्षुं बह्वचं पुरुभिर्वहुभिः प्रशस्यं वा आदित्यः
अदितेः पुत्रोद्योवरुणः अनृता अनृतानि सत्यरहितानि भूतानि प्रमिनाति प्रहिनस्ति पीयू हिं-
हिंसायामितिधातुः शूरः शौर्यवान् सवरुणः अमिता अमितानि अपरिमितानि वसूनि धनानि
दयते स्तौतुम्योददाति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इधमिन्द्रवरुणमष्टमेगीः प्रावत्तोकेतनयेतूतुजाना ।
सुरत्तासोदेववीतिगमेमयूयंपातस्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥ ६ ॥

इयम् । इन्द्रम् । वरुणम् । अष्ट । मे । गीः । प्र । आवत् । तोके ।
तनये । तूतुजाना । सुरत्तासः । देववीतिम् । गमेम ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ ६ ॥

मे मदीया इयं गीः स्तुतिः इन्द्रं वरुणं च अष्ट अश्रुतां व्याप्नोतु तथा तूतुजाना मया-
प्रेर्यमाणा सा तोके पुत्रे तनये पौत्रे च विप्रये प्रावत् परस्त्वस्मान् वयञ्च सुरत्तासः शोभनध-
नाः सन्तोदेववीतिं देवैः कामयितव्यं यज्ञं गमेम प्राप्नुयाम । हे इन्द्रावरुणादयः सर्वदेवाः यूयं
स्वस्तिभिः कल्याणैर्नोऽस्मान्सदा सर्वदा पात रक्षत ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे षष्ठोऽर्गः ॥ ६ ॥

पुनीपेवामिति पंचचै षष्ठदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रैष्टुभ्येन्द्रावरुणं पुनीपइत्यनुक्तान्तं ।
आभिष्वविकेयून्मध्येषु तृतीयसवने स्तोमवृद्धौ प्रशास्तुः इदमावापार्थं सूचितं—मुर्वानरापुनी-
पेवामिति ।

तत्र प्रथमा—

पुनीपेवामरक्षसंमनीपांसोमिन्द्रायवरुणापुजुह्वत् ।
घृतप्रतीकामुपसंनदेवांतानोयामन्नुरुप्यतामग्नीकै ॥ १ ॥
पुनीपे । वा॒म् । अ॒रक्ष॑संम् । म॒नी॒पा॒म् । सो॒मम् । इ॒न्द्रा॒य ।
वरु॑णाय । जु॒ह्वत् । घृ॒तः प्र॑तीकाम् । उ॒पसं॑म् । न । दे॒वीम् ।
ता । नः । याम॑न् । उ॒रु॒प्य॒ताम् । अ॒ग्नी॒कै ॥ १ ॥

हे इन्द्रावरुणौ वां युवाभ्यां युवयोरर्थं अरक्षसं रक्षोरहितां राक्षसैरसंस्पृष्टां मनीषां
स्तुतिं पुनीपे शोभयामि किं कुर्वन् इन्द्राय वरुणाय च सोमं जुह्वत् इन्द्रं वरुणं चोद्दिश्य सोमं अ-
ग्नौ भक्षयन् । कीदृशीं मनीषाम् देवां योतमानाम् उपसंन उपसमिव घृतप्रतीकादीनामयवां शि-
ष्टः परोक्षरुतः ता वाविन्द्रायरुणौ अग्नीकै अभिगते युद्धे यामन् यामनि युद्धार्थं गमने सति
नोस्मान् उरुप्यतां रक्षताम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्पर्धन्ते वा उदेवहूये अत्र येषु च्वजे पुदियवः पतन्ति ।
युवन्तं इन्द्रावरुणावमित्रान्हतं पराचः शर्वा विपूचः ॥ २ ॥
स्पर्ध॑न्ते । वै । ऊँ॒ इति॑ । दे॒व॒हू॒ये । अ॒त्र । ये॒षु । च्व॒जे॒षु ।
पु॒दिय॑वः । प॒तन्ति॑ । यु॒वम् । ता॒न् । इ॒न्द्रा॒वरु॒णौ ।
अ॒मि॒त्रा॒न् । ह॒तम् । प॒रा॒चः । श॒र्वा । वि॒पू॒चः ॥ २ ॥

देवहूये देवाविजिगीषवो योद्धारो हूयन्ते युद्धार्थं परस्परमाहूयन्ते इति देवहूयः संज्ञाम्
अत्रास्मिन् देवहूये संग्रामे स्पर्धन्ते वै शववोस्माभिः स्पर्धन्ते खलु उहतिपूरकः येषु संग्रामेषु

ध्वजेषु पताकासु दिव्यवः शत्रुक्षिप्तान्यायुधानि पवन्ति तान्तेषु संग्रामेषु विद्यमानान् अमि-
त्रान् शत्रून् हे इन्द्रावरुणौ युवं युवां शर्वां शरुणा हिंसकेनायुधेन पराचः पराङ्मुखान् वि-
पूचः विविधगतींश्च हतं हिंस्तं तथा वे शत्रवः पराङ्मुखाः इवस्तवः पलायमानाश्च भवन्ति
तथा तान्वाधेयमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ एवीया-

आपश्चिद्विस्वयशसःसदःसुदेवीरिन्द्रंवरुणंदेवताधुः ।
कृष्टीरन्योधारयन्तिप्रविक्तावृत्राण्यन्योअप्रतीनिहन्ति ॥ ३ ॥
आपः । चित् । हि । स्वयंशसः । सदःसु । देवीः । इन्द्रम् ।
वरुणम् । देवता । धुरिति धुः । कृष्टीः । अन्यः । धारयन्ति ।
प्रविक्ताः । वृत्राणि । अन्यः । अप्रतीनि । हन्ति ॥ ३ ॥

आपश्चित् अविकाराः सोमाश्च स्वयशसः स्वायत्तयशस्काः देवीद्योतमानाः सन्तः सदः-
सु सद्नेषु स्थानेषु इन्द्रं वरुणं च देवता एते द्वेदेवते धुः धारयन्ति अवस्थापयन्ति सोमेनाप्या-
यिताहि देवताः स्वेस्वेस्थानेवतिष्ठन्ते । यद्वा वसतीवर्षाख्या आपएव सोमाभिषवद्वारा सद्नेषु
इन्द्रं वरुणश्च धारयन्ति तयोरीन्द्रावरुणयोरन्यएकः प्रविक्ताः पृथक्कृताः पुण्यापुण्यविवेकेन
विचित्रफलभोक्त्रीः कृष्टीः प्रजा असाध्यैण धारयति अन्यइन्द्रः वृत्राणि शत्रुजातानि अप्रती-
नि अन्यैरपतिगवानि हन्ति हिनस्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

ससुक्रतुर्कृतचिदस्तुहोतायआदित्यशर्वसावांनमस्वान् ।
आववर्तदवसेवांहविष्मानसदित्समुवितायप्रयस्वान् ॥ ४ ॥
सः । सुक्रतुः । कृतचिदस्तु । होता । यः । आदित्या ।
शर्वसा । वाग् । नमस्वान् । आववर्त । अवसे । वाग् ।
हविष्मान् । असत् । इत् । सः । सुविताय । प्रयस्वान् ॥ ४ ॥

सुकतुः शोभनकर्मा शोभनपज्ञोवा सहोवा स्तोवा ऋवचिक् ऋतस्योदकस्य यज्ञस्यवा
चेदा निचेवास्तु भवतु हे आदित्याअदितेः पुत्राविन्द्रायरुणौ छान्दसः सांहिविकोहस्वः धोनम-
स्वान् नयसा स्तुत्यानमस्कारेणवा युक्तः सन् शवसा बलेन युक्तौ वां युवां परिचरतीतिशेषः
समुक्तुतिरित्यन्वयः। अपिच यो हविष्यान् हविर्भिर्युक्तः सन् अवसे तर्पणार्थं वां युवां
आववर्तव आववर्तयेत् सयजमानः प्रयस्वानन्नवान्भूत्वा सुविवाय सुष्ठु प्राप्नव्याय फलाय
असदिव भवेदेव ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इयमिन्द्रं वरुणमष्टमेगोः प्रावत्तोकेतमयेतूतुजाना ।

सुरत्नासो देवर्षीतिंगमेमयूयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ५ ॥ ७ ॥

इयम् । इन्द्रम् । वरुणम् । अष्ट । मे । गीः । प्र । आवत् ।

तोके । तनये । तूतुजाना । सुरत्नासः । देवर्षीतिम् । गमेम् ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥ ७ ॥

व्याख्यातेयं मदीयास्तुतिरिन्द्रं वरुणं चाभ्रुवम् मया प्रेर्यमाणा सा पुत्रे पौत्रे च विषये
अस्मान् परस्तु वर्यं शोभनधनाः सन्तः उत्तरोत्तरं यज्ञं प्राप्नुयाम हे इन्द्रावरुणादयो देवाः ज-
स्मान्सर्वदा कल्पाणि रक्षत ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पष्ठे तप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

धीरात्वेत्यष्टवर्षं षोडशं स्रक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वरुणदेवत्यं तथा चानुक्रान्तम्—धी-
राष्टौ वारुणहेति । गतोपिनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

धीरात्वेत्यमहिना जुनूँपि विवस्वस्तं मरोदसीचिदुर्वी ।

प्रनाकं मृष्वनुदेहं हतं हितानक्षत्रं प्रथञ्जभूमं ॥ १ ॥

धीरा । तु । अ॒स्य । म॒हिना । ज॒नू॒र्षि । वि । यः । त॒स्त॒म्ना ।
रोद॑सी इति । चि॒त् । उ॒र्वी इति । य । ना॒क॒म् । ऋ॒ष्व॒म् ।
नु॒नु॒दे । बृ॒ह॒न्त॒म् । हि॒ता । नक्ष॑त्रम् । प॒प्र॒थ॒त् । च । भू॒र्म ॥ १ ॥

अस्य वरुणस्य जनू॒र्षि जन्मानि महि॒ना महि॒न्ना तु क्षिप्रं धीरा धीराणि धैर्य॑वन्ति
भय॑न्ति योवरुणः उ॒र्वी वि॒स्ती॒र्णे रोद॑सी चि॒त् छा॒वापृ॒थिव्या॒वपि वि॒तस्त॑न्न विविधं त॒न्मध्ये
स्वकी॑ये स्थाने स्थिते अकरो॒ष य॒श्च बृ॒ह॒न्तं म॒हान्तं ना॒कमा॑दित्यं नक्ष॑त्रं च ऋ॒ष्वं दर्श॑नीयं
हि॒ता द्वैर्षं म॒नु॒नुदे मे॒रय॑तिस्म अ॒हनि सूर्य॑ दर्श॑नीयं मे॒रय॑ति रात्री नक्ष॑त्रं तथेति द्विप्रकारः ।
भूम भूमि च यः पप्रथत् अप्रथयत् विस्तारितवान् वत्स्यास्य वरुणस्येत्यन्वयः ॥१॥

अथ द्वितीया—

उ॒त स्व॒या त॒न्वा॒ं सं॒वदे॑त॒त्क॒दा न्व॒न्तर्व॑रुणे॒भु॒वानि ।
कि॑मे॒हृ॒ष्यम॑ह॒णानो॑जु॒पेत॑ क॒दा मृ॒ळीकं॑ सु॒मना॑ अ॒भिर॑व्यम् ॥ २ ॥

उ॒त । स्व॒या । त॒न्वा॒ । स॒म् । व॒दे । त॒त् । क॒दा । नु । अ॒न्तः ।
व॒रु॒णे । भु॒वा॒नि । कि॒म् । मे॒ । हृ॒ष्य॒म् । अ॒ह॒णानः॑ ।
जु॒पे॒त् । क॒दा । मृ॒ळी॒क॒म् । सु॒म॒नाः॑ । अ॒भि॒ । र॒व्य॒म् ॥ २ ॥

वरुणं शीघ्रं दिदृक्षमाणऋषिरनयाविवर्कयति ज्वेति विचिकित्सायाम् उ॒त किं स्व॒या त॒न्वा
स्वीये॑न आत्मीयेन शरीरेण सं॒वदे॑ सह॒वद॑नं करोमि आहोस्वि॒त् व॒त्तेन॑ वरुणेन सह॒सं॒वदे॑
क॒दानु॑ क॒दा त्व॒त् वरु॑णे दे॒वे अ॒न्तर्भू॑तो॒भवानि॑ वरुणस्य चित्ते संलग्नो॒भवानी॑त्यर्थः अपिच मे
मदी॑यं हृष्यं स्तोत्रं ह॒विर्वा॑ अ॒ह॒णानो॑कुर्व्यन् वरुणः किं केन हेतुना जु॒पेत॑ सेवे॒त् सु॒मनाः॑ शो-
भनमनस्कः सचहं क॒दा क॑स्मिन्का॒ठे मृ॒ळीकं॑ सुखयितारं वरुणं अ॒भिर॑व्यं अ॒भिर॑पश्येयम् ॥२॥

अथ तृतीया—

पृ॒च्छे॒त॒दे॒नो॒ वरु॑ण॒दि॒दृ॒सू॒पो॒ऽमि॒चि॒कि॒त्तु॒पो॒ वि॒पृ॒च्छ॒म् ।
स॒मा॒न॒मि॒न्मै॒क॒व॒र्षा॒भि॒दा॒हुर्य॑ह॒तुभ्य॑ वरु॒णो॒द॒ह॒णी॒ते ॥ ३ ॥

पृच्छे । तत् । एनः । वरुण । दिदृक्षु । उपो इति । एमि ।
चिकितुषः । विःपृच्छम् । समानम् । इत् । मे । कवयः ।
चित् । आहुः । अयम् । ह । तुभ्यम् । वरुणः । तृणीते ॥ ३ ॥

हे वरुण तदेनः पापं पृच्छे त्वां पृच्छामि दिदृक्षु छान्दसः सुसोपः द्रष्टुमिच्छन्नहं येन
पापेन हेतुना त्वदीयैः पार्श्वेन्दोस्मि पृष्ठः सन् तत्पापं कथय अहं विपृच्छं विविधं प्रष्टुं चिकितु-
षो विदुषोजनान् उपोऽमि उपामाम् ते कवयश्चिन्त कान्तदर्शिनोजनाश्च मे मह्यं समानमित् स-
मानमेव एकरूपमेव आहुः अकथयन् यदाहुस्तदाह हे स्तोतः तुभ्यं अयं ह अयमेव वरुणो-
हणीते क्रुध्यतीति अतः क्रोधं परित्यज्य अस्मान्पारोक्ष्योपोऽयम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

किमागं आस वरुण ज्येष्ठं यत्स्तोतारं जिघांससि सर्वायम् ।
प्रतन्मेषोचोदृक्षस्वधावोर्वत्वानेनानर्मसानुरईषाम् ॥ ४ ॥

किम् । आगः । आस । वरुण । ज्येष्ठम् । यत् । स्तोतारम् ।
जिघांससि । सर्वायम् । प्र । तत् । मे । वोचः । दुः६दुः३ ।
स्वधाऽवः । अर्व । त्वा । अनेनाः । नर्मसा । तुरः । इयाम् ॥ ४ ॥

हे वरुण ज्येष्ठमधिकं किं आगः आस कोपराधोमयाकृतोवभूव यत् येन आगसा स-
सामं मित्रभूतं सन्तं स्तोवारं जिघांससि हन्तुमिच्छसि । हे दूळभ दुर्दभ अन्यैर्माधितुमशक्य
स्वधावस्तेजस्विन् हे वरुण तदागः मे मह्यं प्रवोचः प्रब्रूहि एवं सति वस्यमायश्चित्तं कृत्वा
अनेनाः अपापः सज्जहंतुरस्त्वरमाणः शीघ्रः नर्मसा नमस्कारेण हविषा वा त्वा त्वां अवेयां
अवगच्छेयम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अवद्वृग्धानि पित्र्यासृजानोवपावयं चरुमातनूतिः ।
अर्वराजन्यशुनृपं नतापुंसृजावत्संनदाभ्रोवसिष्ठम् ॥ ५ ॥

अव । द्रुग्धानि । पित्र्या । सृज् । नः । अव । या । वयम् ।
चक्रम् । तनुभिः । अव । राजन् । पशुदत्तृषम् । न । तायुम् ।
सृज् । वत्सम् । न । दास्यः । वसिष्ठम् ॥ ५ ॥

हे वरुण पित्र्या पितृवः प्राणानि नोऽस्मदीयानि वृग्धानि द्रोहान् बन्धनेहेतुभूतान् अव-
सृज विमुञ्च अस्मत्तोविश्लेष्य वयंच या यानि द्रोहजातानि वनुभिः शरीरैः चक्रम् कृतवन्तः
स्म तानिच अवसृज । हे राजन् राजमान वरुण पशुदत्तं न तायुं सैन्यप्रायश्चित्तं कृत्वा अव-
साने घातादिभिः पशूनां तर्पयितारं स्तेनमिव दास्रोऽजोर्वत्सं न वत्समिव च वसिष्ठं मां बन्ध-
कात्पापादवसृज विमुञ्च ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

नसस्वोदक्षोवरुणभृतिःसामुरामन्युर्विभीदकोअचिन्तिः ।
अस्तिज्यायान्कनीयसउपारेस्वर्मश्चनेदन्तस्यप्रयोता ॥ ६ ॥

न । सः । स्वः । दक्षः । वरुणः । भृतिः । सा । सुरा । मन्युः ।
विभीदकः । अचिन्तिः । अस्ति । ज्यायान् । कनीयसः ।
उपऽअरे । स्वर्मः । चन । इत् । अदन्तस्य । प्रऽयोता ॥ ६ ॥

हे वरुण सः स्वोदक्षः पुरुषस्य स्वरूपवद्वलं पापप्रवृत्तौ कारणं न भवति किं तर्हि भृतिः
स्थिरा उत्पत्तिसमयएव निर्मिता दैवभृतिः कारणम् । भृगविरथैर्योरितिधातुः । साचभृतिः वक्ष्य-
माणरूपाहुरा प्रमादकारिणी मन्युः क्रोधश्च गुणादिविषयः सन् अनर्थहेतुः विभीदकः द्यूतसा-
धनोक्षः सच धूतेषु पुरुषं प्रेरयन्ननर्थहेतुर्भवति अचिन्तिः अज्ञानं अविवेककारणं अतईदृशी
दैवकूमिरेव पुरुषस्य पापप्रवृत्तौ कारणम् अपिच कनीयसः अल्पस्य हीनस्य पुरुषस्य पापप्रवृत्तौ
उपारे उपगते समीपे निर्यन्तत्वेनस्थितः ज्यायानधिकः ईश्वरोस्ति सएव तं पापेप्रवर्तयति तथा-
चान्नातम्—एतदेवासाधुकर्मकारयति त्वंमघोनिनीयतईति । एवंच सविस्वमश्चनस्वमोपि अनृ-
तस्य पापस्य प्रयोता प्रक्षेपेण मिश्रयिता भवति इदितिपूरकः स्वमे कृतैरपिकर्मभिर्वहूनि पापा-
नि जायन्ते किमुवक्तव्यं जाग्रतिलुतैः कर्मभिः पापान्युत्पद्यन्तइति । अबोमयापराधोदैवागतइति
हे वरुण त्वया क्षन्तव्य इतिभावः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अरंदासोनमीह्रुपेकराण्यहं देवाय भूर्णयेनागाः ।

अचेतयदचितो देवो अर्यो गृत्सं राये कवितरो जुनाति ॥ ७ ॥

अरम् । दासः । न । मीह्रुपे । कराणि । अहम् । देवार्य ।

भूर्णये । अनागाः । अचेतयत् । अचितः । देवः । अर्यः ।

गृत्सम् । राये । कविस्तरः । जुनाति ॥ ७ ॥

मीह्रुपे सेक्त्रे कामानां वारिषे भूर्णये जगतोभर्त्रे देवाय दानादिगुणयुक्ताय वरुणाय अनागाः तत्पसादाद् अपासः सन्नहं अरं अत्ते पर्याप्तं कराणि परिचरणं करवाणि दासोन यथा भृत्यः स्वामिने सम्यक्परिचरति तद्वत् अर्यः स्वामी सच देवः अचितः अज्ञानतोस्मान् अचेतयत् चेतयत् पज्ञाययत् गृत्सं स्तोतारं च कवितरः भ्रातृवरो देवः राये धनाय धनमादप्यर्थं जुनाति जुनातु मेरयतु ॥ ७ ॥

एकादशाने वारुणे पशौ अयमिति पुरोडाशस्यानुवाक्या सन्निवंच—अयं हतुर्भ्यं वरुणस्वधावपदावन्दस्ववरुणं बृहन्वमिति ।

सैषा वाष्टमी—

अयंसुतुर्भ्यं वरुणस्वधावो हृदि स्तोम उपश्रितश्चिदस्तु ।

शानुः क्षेमे शमु योगे नो अस्तु पूयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ८ ॥ ८ ॥

अयम् । सु । तुर्भ्यम् । वरुण । स्वधाऽश्वः । हृदि । स्तोमः ।

उपश्रितः । चित्र । अस्तु । शम् । नुः । क्षेमे । शम् । ऊँ इति ।

योगे । नुः । अस्तु । यूयम् । पात । स्वस्तिशभिः । सदा । नुः ॥ ८ ॥ ८ ॥

हे स्वधावः अजबन्वरुण तुभ्यं तदर्थं क्रियमाणः अयं एतत्सुक्तात्मकः स्तोमः स्तोत्रं तदिदं त्वदीये हृदये ह्यस्तु उपश्रितः उपगतः समवेतोस्तु चिदिति पूरकः अपासस्य प्रापणं योगः प्राप्तस्य रक्षणं क्षेमः नोस्मदीये क्षेमे रक्षणे शं उपद्रवाणां शमनयस्तु योगे च नोस्मदीये शमने शमु शमनमेवास्तु उपद्रवाणां हे वरुणादयो देवाः यूयं नोस्मान्तत्तर्त्तदा स्वस्तिभिरविनाशैः पात रक्षत ॥ ८ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

रदत्तथइति सप्तर्चं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणं त्रैष्टुभं वारुणं अनुक्रान्तञ्च—रदत्तमेति ।
गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

रदत्पथोवरुणःसूर्यायप्राणीसिसमुद्रियांनदीनाम् ।
सर्गोऽनसृष्टोअर्वतीर्कतापंचकारमृहीरवनीरहंभ्यः ॥ १ ॥
रदत् । पथः । वरुणः । सूर्याय । प्र । अर्णीसि । समुद्रियां ।
नदीनाम् । सर्गः । न । सृष्टः । अर्वतीः । कृतक्षयम् ।
चकार । मृहीः । अरवनीः । अहंभ्यः ॥ १ ॥

अयं वरुणोदेवः सूर्याय सर्वस्य पेरकायादित्याय पथोपार्गान् अन्तरिक्षप्रदेशान् पर-
दत् प्रापच्छत् समुद्रिया समुद्रे उद्घौ भवानि यद्वा समुद्रवन्तस्मादापइति समुद्रमन्तरिक्षं तत्र
भवान्यर्णास्पृष्टकानि नदीनां नदीः इति प्रासृजत् सर्गोऽन सृज्यते युद्धभूमौ सादिनापेर्षवत् इ-
ति सर्गोऽभ्यः सप्तर्चा सृष्टः प्रेरितः अर्वतीः वडवाः इति शीघ्रं गच्छति वद्वत् कृतायन् कृतं शीघ्रं
गमनमात्मनश्छत् मृहीर्महतीः अरवनीरात्रीः अहंभ्यः अहोभ्यः सकाशात् चकार भेदेन कृत-
वान् अस्तंगच्छत् सूर्येण वरुणइत्युच्यते सहि स्वगमनेन रात्रीर्जनयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आत्मातेवानोरजआनवीनोत्पशुर्नभूर्णिर्धवसेसप्तवान् ।
अन्तर्मृहीवृहतीरोदसीमेविश्वान्तेधामंवरुणप्रियाणि ॥ २ ॥
आत्मा । ते । वान्तः । रजः । आ । नवीनोत् । पशुः । न । भूर्णिः ।
यवसे । सप्तवान् । अन्तः । मृही इति । वृहती इति ।
रोदसी इति । इमे इति । विश्वा । ते । धामं । वरुण । प्रियाणि ॥ २ ॥

हे वरुण ते त्वदीयः त्वया अन्तरिक्षे मेर्यमाणो वातो वायुरात्मा सर्वस्य प्राणिजावस्य
प्राणरूपेण धारयिता सच रजउदकं आनवीनोत् सगन्तात्पेरयति वातेनहि वृष्टिर्जायते भूर्णि-
जंगतोभ्रतो सवायुर्धवसे घासे प्रक्षिप्ते सवि पशुर्न यथा पशुरजवान्भवति तद्वत् सप्तवान् स-

समित्यजनाम तद्वाग्भवति हविर्लक्षणमनमपि तस्यै प्रयच्छदीत्यर्थः यद्वा सनोतेः कसौ रूपं
ततः ससवान् संभक्तवान् वावः घासे सति पशुर्यथा भारवाहीभवति तद्वत् जगतोभर्ता । हे व-
रुण महती महत्यो बृहती परिवृढे इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तर्मध्ये द्यावापृथिव्योर्मध्ये इ-
त्यर्थः ते तव विश्वा सर्वाणि धाम धामानि स्थानानि तेजांसि वा प्रियाणि सर्वेषां प्रीतिकरा-
णि भवन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परिस्पशोवरुणस्यस्मदिष्टा उभेपश्यन्ति रोदसी सुमेके ।
ऋतावानः कवयो यज्ञधीराः प्रचेतसो यद्वपयन्त मन्म ॥ ३ ॥
परि । स्पशः । वरुणस्य । स्मत् इष्टाः । उभे इति । पश्यन्ति ।
रोदसी इति । सुमेके इति सुमेके । ऋतावानः । कवयः ।
यज्ञधीराः । प्रचेतसः । ये । वपयन्त । मन्म ॥ ३ ॥

स्पशन्ति स्मृशंवीति स्पशश्चाराः वरुणस्य देवस्य स्पशश्चाराः स्मदिष्टाः स्मदिष्टे वत्पशस्मा-
र्थे सहायैष वर्तते प्रशस्तगतयः यद्वा सहमेपिताः सन्तः सुमेके शोभनमेहने सुरूपेवा उभे रोद-
सी द्यावापृथिव्यौ परिपश्यन्ति परिवर्तयन्ते उभयोलोकयोर्वर्तमानान् पुण्यपुण्यकारिणोजनान्-
श्यन्तीत्यर्थः यस्मादेवंतस्मात् तद्गीत्या ऋतावानः कर्मवन्तः यज्ञधीराः यज्ञेषु कृतबुद्धयः प्रचे-
तसः प्राज्ञाः कवयः कान्तदर्शिनो मेजनाः मन्म मन्मानि स्तोत्राणि इपयन्त गमयन्ति वरुणं
प्रापयन्ति तानपि परिपश्यन्तीत्यर्थः अतोऽस्मानपि स्तोत्रं ज्ञात्वा पापान्मुञ्चत्वित्पृथिराशास्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उवाचमेवरुणो मे धिराय त्रिः सप्त नामाध्या विभर्ति ।
विद्वान् पदस्य गुह्या न वोच्युर्गाय विप्र उपराय शिक्षन् ॥ ४ ॥
उवाच । मे । वरुणः । मे धिराय । त्रिः । सप्त । नाम ।
अध्या । विभर्ति । विद्वान् । पदस्य । गुह्या । न । वोच्यत् ।
युगाय । विप्रः । उपराय । शिक्षन् ॥ ४ ॥

अथ तृतीया—

आयद्गुहावरुणश्चनावंप्रयत्समुद्रमीरयावमध्यम् ।
अधियदपांस्तुभिश्चरावंप्रप्रेस्वईस्वयावहैशुभेकम् ॥ ३ ॥

आ । यत् । रुहाव । वरुणः । च । नावम् । प्र । यत् ।
समुद्रम् । ईरयाव । मध्यम् । अधि । यत् । अपाम् ।
स्तुभिः । चराव । प्र । प्रप्रेस्वे । ईस्वयावहै । शुभे । कम् ॥ ३ ॥

यद्यदा वरुणे प्रसक्ते सति अहं वरुणश्चोभौ नावं हुममयीं तरणसाधनभूतां आरुहाव
उभावास्तदावभूविष तां च नावं यद्यदा समुद्रं मध्यं समुद्रस्य मध्यं प्रति प्रेरयाव प्रकर्षेण गमयाव
यद्यदा च अपामुदकानां अधि उपरिस्तुभिः गद्गीभिरन्याभिरपि नौभिः चराव वर्तावहै तदानीं
शुभे शोभार्थं प्रेवे नौत्सपायां दोलायामेव प्रेतयावहै निम्नोन्नतैस्तरङ्गैरिव श्वेतश्च प्रविचलन्तौ
संकीडावहै कमिति पूरकः यद्वा क्रियाविशेषणं कं सुखं यथाभवति तथेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वसिष्ठं हवरुणो नाव्याधाट्टपिचकारस्वपा महोतिः ।
स्तोतारं विप्रः सुदिनत्वे अह्नां पान्नुद्यावस्ततनन्यादुपासः ॥ ४ ॥

वसिष्ठम् । ह । वरुणः । ना । वि । आ । अधात् । ऋषिम् ।
चकार । सुद । अपाः । महः । भिः । स्तोतारम् । विप्रः । सुदिनत्वे ।
अह्नाम् । यात् । नु । द्यावः । ततनन् । यात् । उपसः ॥ ४ ॥

एवं वसिष्ठेनात्मनोके यद्वरुणेन कृतं तद्वर्णयति वसिष्ठं ह वसिष्ठं सत्तु वरुणो नावि स्वकीयायां
आ अथाव आरोहयत् तथा वष्टर्षिज्योभिः रक्षणैः स्वपां स्वपसं शोभनकर्माणं चकार वरुणः
एतवान् अपि च विप्रो मेधावी वरुणः अह्नां दिवसानां मध्ये सुदिनत्वे यत्कृत्वा शोभनदि-
नत्वं सप्त स्तोत्रारं अस्थापयदिविशेषः । किं कुर्वन् याव यातो गच्छतो घातो दिवसान् याव यातीः
उपासः उपसा उपसत्सितारावीश्च नु सिपं ततनन् सूर्यात्मना विस्तारयन् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

क॑त्प्यानि॑नौस॒ख्याव॑भूवुःस॒चाव॑हेयद॒दृकं॑पुरा॒र्चित् ।
बृ॒हन्त॑मान॑वरुणस्वधावःस॒हस्र॑द्वारंजगमागृ॒हन्ते ॥ ५ ॥

कं । त्यानि । नौ । स॒ख्या । व॒भूवुः । स॒चाव॑हे इति । यत् ।
अ॒दृकम् । पुरा । चि॒त् । बृ॒हन्त॑म् । मान॑म् । व॒रुण॑ । स्व॒धा॒ऽवः ।
स॒हस्र॑द्वारम् । ज॒गम् । गृ॒हम् । ते ॥ ५ ॥

हे वरुण त्पानि तानि पुरावनानि नौ आवयोः सख्या सख्यानि सत्त्वित्वानि क कुव
वभूवुः पुरा पूर्वस्मिन् काले अवृकं आर्हस्यं आत्यन्तिकं यत्तत्स्वपस्ति तत्सचावहे आवांसेवा-
वहे चिदिति पूरकः अपिच हे स्वधावः अनवन्वरुण ते त्वदीयं गृहं जगम् मच्छानि लोड्ये
लिद् कीदृशं गृहं बृहन्तं महान्तं मानं मानयस्मिन्सर्वाणि भूवानीति मानं सर्वस्य भूवजावस्य
परिच्छेदकमित्यर्थः सहस्रद्वारं गृहद्वारम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

य॒आ॒पि॒र्नित्यो॑वरुण॒प्रियः॑सन्त्वामागां॑सि॒कृण॑वत्सखा॒ते ।
मा॒त॒ए॒न॒स्वन्तो॑यक्षिन्भुजेम॒य॒न्धिष्मा॒विप्र॑स्तुव॒तेवरु॑थम् ॥ ६ ॥

यः । आ॒पिः । नित्यः । व॒रुण॑ । प्रि॒यः । सन् । त्वा॒म् । आगां॑सि ।
कृ॒णव॑त् । सखा॒ । ते । मा । ते । ए॒न॒स्वन्तः । यु॒क्षिन् ।
भु॒जे॒म॒ । य॒न्धि । स्म । वि॒प्रः । स्तु॒व॒ते । वरु॑थम् ॥ ६ ॥

हे वरुण योवसिष्ठो नित्योऽभुवः आपिर्विन्धुः औरसः पुत्रइत्यर्थः यः पूर्वं प्रियः सन् त्वां प-
ति आगांसि अपराधान्कृणवत् अकरोत् सहदानीं ते तव सखा समानरूपानः प्रियोस्तु । हे य-
क्षिन् यजनार्हं वरुण ते तव स्वभूतावर्थं एनस्वन्तः एनसा पापेन युक्ताः सन्तोऽमाभुजेम माभु-
ज्यहि त्वत्पसादात् पापरहिवाण्य सन्तोऽभोगान् भुजयामहे विप्रोमेधावो त्वंच स्तुवते स्तोत्रं
कुर्वते वसिष्ठाय वरुथं अनिष्टवारकं वरणीयं वा गृहं यन्धि प्रयच्छ स्मेतिपूरकः ॥ ६ ॥

सैषा सप्तमी—

ध्रुवास्तुत्वास्तुक्षितिपुंक्षियन्तोव्यंस्मत्पाशंवरुणोमुमोचत् ।

अवोवन्वानाअदितेरुपस्थाद्यूपं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ७ ॥ १० ॥

ध्रुवास्तु । त्वा । आस्तु । क्षितिपुं । क्षियन्तः । वि । अस्मत् ।

पाशम् । वरुणः । मुमोचत् । अवः । वन्वानाः । अदितेः ।

उपस्थात् । यूपम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ १० ॥

ध्रुवास्तु नित्यास्तु आस्तु दृश्यमानास्तु क्षितिपु भूमिषु क्षियन्तः निवसन्तोवयं हे वरुण त्वा त्वां स्तुमइतिरोषः सच वरुणः अस्मत् अस्मत्तः पाशं बन्धकं पाशं विमुमोचत् मोचयेत्तथा अदितेः अत्तण्डनीयायाः पृथिव्याः उपस्थादुपस्थानात् अवोरक्षणं वरुणेन दत्तं वन्वानाः संभजमानावयं स्याम अन्यद्वयम् ॥ अत्र ऋग्विधानम्—ध्रुवास्तुत्वास्तुक्षितिपु जपन्बन्धात्प्रप्यते । तिष्ठन्नात्रौजपेदेतां पिशाचस्तंनमच्छतीति ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे दशमोवयः ॥ १० ॥

मोपुवरुणेति पञ्चममेकविंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पवारुणं अन्त्याजगती शिष्टाश्चतस्रो गायत्र्यः तथा चानुक्तान्दम् मोपुपञ्चमायत्रं जगत्यन्तमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

मोपुवरुणमृन्मयं गृहं राजन् गमम् । मृळामुक्षत्रमृळयं ॥ १ ॥

मो इति । सु । वरुण । मृत्भयम् । गृहम् । राजन् । अहम् ।

गमम् । मृळ । सुक्षत्र । मृळयं ॥ १ ॥

हे राजन्नीश्वर वरुण त्वदीयं मृन्मयं गृहादिनिर्मितं गृहं मो माव मैव अहं गमं गतोस्मि अपितु सुशोभनं सुवर्णमयमेव त्वदीयं गृहं पापवानि सत्वं मां मृळ मुत्स्य हे सुक्षत्र शोभनघन वरुण मृळय उपदयाच्च कुरु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदेभिप्रस्फुरन्निवृट्तिर्नैष्मतो अद्रिवः । मृळामुक्षत्रमृळयं ॥ २ ॥

यत् । एभि । प्रस्फुरन्द्दिव । दृतिः । न । ध्मातः ।

अद्रिष्टवः । मृळ । सुक्षत्र । मृळ्य ॥ २ ॥

हे अद्रिवः आयुधवन्वरुण यद्यदा प्रस्फुरन्निव शैत्येन प्रविचलन्निव त्वद्भयोद्वेषमानः
दृतिर्न दृतिरिव ध्मातो वायुना पूर्णः सन्न त्वया बद्धोहं एषि गच्छामि तदानीं मृळ सुखय हे
सुखस्य सुधन मृळय दयां कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कृत्वःसमहदीनताप्रतीपंजगमाशुचे । मृळामुक्षत्रमृळ्य ॥ ३ ॥

कृत्वः । समह । दीनता । प्रतिर्ईपम् । जगम् ।

शुचे । मृळ । सुक्षत्र । मृळ्य ॥ ३ ॥

हे समह सधन शुचे स्वभाववोनिर्मल वरुण दीनता दीनतया अशक्त्येन कृत्वः क-
र्मणः कर्तव्यत्वेन विहितस्य श्रौतस्मार्तादिलक्षणस्य प्रतीपं प्रतिकूलं अनुष्ठानं जगम प्राप्तवा-
नस्मि अतएव त्वया बद्धः तादृशं मां मृळ सुखय अन्यद्वयम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अपांमध्येनस्थिवांसंतृष्णाविदञ्जरितारम् । मृळामुक्षत्रमृळ्य ॥ ४ ॥

अपाम् । मध्ये । तस्थिवांसम् । तृष्णा । अविदत् ।

जरितारम् । मृळ । सुक्षत्र । मृळ्य ॥ ४ ॥

अपां समुद्राणामुदकानां मध्ये तस्थिवांसं स्थितयन्तमपि जरितारं वद स्तोवारं मां तृ-
ष्णा पिपासा अविदत् आप्तवती लवणोत्कटस्य समुद्रजलस्य पानानर्हत्वात् अतस्तादृशं मां
मृळ सुखय अन्यद्वयम् ॥ ४ ॥

देवसुवां हविःपु वारुणस्य हविषः यत्किञ्चेदमितियाज्या सजितश्च—यत्किञ्चेदंवरुण-
दैव्येजन्उपतेस्तोमान्पशुपादवाकरमिव द्वे इति ।

सैषात्र पञ्चमी—

यत्किञ्चेदंवरुणदैव्येजनेमिद्रोहंमनुष्यांश्चरामसि ।

अचिन्तीयत्तवधर्मायुयोपिममानस्तस्मादेवंसोदेवरोरपिः ॥ ५ ॥ १ ॥

यत् । किम् । च । दृढम् । वरुण । दैव्ये । जने । अग्निध्रोहम् ।
 मनुष्याः । चरामसि । अचिन्ती । यत् । तव । धर्म । युयोपिमा । ।
 मा । नः । तस्मात् । एनसः । देव । रिरिपः ॥ ५ ॥ ११ ॥

हे वरुण दैव्ये देवसमूहरूपे जने यदिदं किञ्चनाग्निध्रोहम् अपकारजातं मनुष्यावर्यं
 चरामसि चरामः निर्वर्तयामः तथा अचिन्ती अचिन्त्या अज्ञानेन स्वत्वदीयं मद्धर्मकारकं कर्म
 युयोपिम वपं विमोहितवन्तः हे देव वस्पादेनसः पापाद नोत्पान् मारीरिपः मार्हिंसीः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पष्ठे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इतिसप्तमे मण्डले पञ्चमोनुवाकः ॥ ५ ॥

पठेनुवाके पञ्चदश सूक्तानि तत्र प्रवीरयेति सप्तर्चं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणैर्भद्रुभं वा-
 ग्न्यम् यासुपञ्चम्यायासु द्विवचनमस्ति वाऐन्द्रवायव्यः तथाचानुक्तान्वम्—प्रवीरयासप्त वाय-
 व्यं स्तीन्द्राथ या द्विवदुक्ताइति । तृतीयेछन्दोमे प्रउगशास्ते प्रवीरयेतिवायव्यस्तुषः सन्निताश्च
 प्रवीरयाशुचयोदद्विरेवा तेसत्येनमनसादीध्यानाइति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवीरयाशुचयोदद्विरेवामध्वर्युभिर्मधुमन्तःसुतासः ।
 वहवायोनि्युतोयात्थच्छापिवांसुतस्यान्धसोमदाय ॥ १ ॥
 प्र । वीरया । शुचयः । दद्विरे । वाम् । अध्वर्युभिः ।
 मधुमन्तः । सुतासः । वह । वायो इति । निःसुतः । याहि ।
 अच्छ । पिब । सुतस्य । अन्धसः । मदाय ॥ १ ॥

हे वायो वीरया वीरय विविधगौरपिबे सुपांसुलगिति चैतुर्थ्यापाजादेशः वां ते व्यत्यये-
 न द्विवचनं तुभ्यं शुचयः शुद्धाः मधुमन्तः माधुर्योपेताः सुतासः अग्निपुत्राः सोमाः ऐतरेयि-
 भिः नवमेहनि प्रउगे अध्वर्युभिः अध्वरस्यनेतृभिः ऋत्विग्भिः प्रदद्विरे प्रदीयन्ते दददानेइत्य-
 स्पैतद्रूपम् यवएवमतः कारणात् हे वायो नियुतोवहवाः वह रथं प्रापय तेन रथेन अच्छ याहि
 अस्मद्यज्ञमग्निगच्छ अग्निगत्यच सुतस्याग्निपुत्रस्य अन्धसः अन्धस्य सोमिलक्षणस्य स्वकीयं
 भागं पिब किमर्थम् मदाय मदायत्यर्थः ॥ १ ॥

शुनासीरीयेपर्वणि वायव्यस्य हविर्इशानायेति पुरोनुवाक्या सूत्रितश्च—सत्त्वंनोदेवमनसे शानायमहुर्तिंयस्तआनडिति । वायव्येपशावेपैवपस्यपुरोडाशस्ययाज्या सूत्रित्वं—इशानाय महु-
तिं यस्तआनट् पवोवापुंरथयुजं कृणुध्वमिति ।

सैषान द्वितीया—

ईशानायमहुर्तिंयस्तआनट्शुचिंसोमंशुचिपास्तुभ्यंवायो ।
कृणोपितंमर्त्येषुप्रशस्तंजातोजातोजायतेवाज्यस्य ॥ २ ॥

ईशानाय । महुर्तिम् । य. । ते । आनट् । शुचिम् । सोमम् ।
शुचिपाः । तुभ्यम् । वायो इति । कृणोपि । तम् । मर्त्येषु ।
प्रशस्तम् । जातः जातः । जायते । वाजी । अस्य ॥ २ ॥

हे वायो ईशानाय ईश्वराय ते तुभ्यं त्वदर्थं प्रहृतिं प्रकृष्टामाहुतिं चरुपुरोडाशादिताभ्यां योजमान आनट् व्याघ्रो व दद्यादित्यर्थः । तथा हे शुचिपाः शुद्धस्य सोमस्य पातवायो तुभ्यं शुचिं शुद्धं सोमं च यः प्रयच्छति मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये तं यजमानं प्रशस्तं मुख्यं कृणोपि करोषि सच जातोजातः सर्वत्र प्रादुर्भूतः प्रख्यातः सन् वाजी अस्य प्राप्तस्य धनस्य प्राप्तये जायते अवकल्पये सर्वं धनं लभते इत्यर्थः ॥ २ ॥

नियुत्वहुण विशिष्टवायुदेवताके पशौ रायेनुयपिति पुरोडाशस्य याज्या सूत्रितश्च—राये-
नुर्यजततुरोदसीमे प्रवायुमच्छमूहतीमनीपेति ।

सैषान तृतीया—

रायेनुयंजज्ञतुरोदसीमेरायेदेवोधिपणाधातिदेवम् ।
अधवायुंनियुतःसश्चतस्वाउतश्चेतंवसुधितिनिरेके ॥ ३ ॥

राये । नु । यम् । जज्ञतुः । रोदसी इति । इमे इति । राये । देवी ।
धिपणा । धाति । देवम् । अधः । वायुम् । निऽयुतः । सश्चत ।
स्वाः । उत । श्वेतम् । वसुधितिम् । निरेके ॥ ३ ॥

इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ यं वायुं राये धनार्थं नु क्षिप्रं जस्तुर्जनयामासतुः तं देवं दाना-
दिगुणयुक्तं वायुं देवी द्योतमाना धिपणा स्तुतिः राये धनार्थं धाति धारयति धनं यथा लक्ष्य-
ते तथा प्रेरयतीत्यर्थः अथ अधुना एवं स्तुतौ प्रवृत्तायां स्वाः स्वकीया नियुतोवडवाः रथवाहाः
वायुं सश्वत सचन्ते सेवन्ते उतापिच श्वेतं शुभ्रवर्णं निरेके नितरां रेको रिकता निरेकः दारि-
द्र्यामित्यर्थः तस्मिन् सति वसुधितिं वसूनां धातारं प्रदातारं तं वायुं नियुतोस्मयज्ञं प्रापयन्ती-
तिशेषः ॥ ३ ॥

द्वितीये छन्दोमे प्रउगशस्ते वायव्यवृत्तस्य उच्छन्नपसइति तृतीया सूत्रितञ्च—उच्छन्न-
पसः सुदिनाभरिपाइत्येकपातिन्यइति ।

सैपाव चतुर्थी—

उच्छन्नपसः सुदिनाभरिपाउरुज्योतिर्विविदुर्दीध्यानाः ।
गव्यंचिदूर्वमुशिजोविष्वमुस्तेपामनुप्रदिवः सस्रुरापः ॥ ४ ॥

उच्छन् । उपसः । सुदिनः । अरिः प्राः । उरु । ज्योतिः ।
विविदुः । दीध्यानाः । गव्यम् । चित् । ऊर्बम् । उशिजः ।
वि । वस्रुः । तेषाम् । अनु । प्रदिवः । सस्रुः । आपः ॥ ४ ॥

येद्विरसोवायुमस्तोषत तेषां अरिपाः पापरहिता उपसः सुदिनाः शोभनदिनस्य हेतुभू-
ताः सत्यः उच्छन् औच्छन् व्यवसायन् तेच दीध्यानाः दीप्यमानाः सन्तः उरु विस्तीर्णं ज्यो-
तिः सूर्याख्यं विविदुः वायोः प्रसादादलभन्त । अपिच उशिजः कामयमानाः तेअंगिरसः गव्यं
चित् गोसङ्घातपमपि ऊर्बं धनं पणिभिरपहतं विवदुः व्यवृण्वन् अलभन्त । तथा तेषामद्विरसाम-
र्थाय प्रदिवः पुराण्यः आपः अनुसस्रुः अन्वस्रन् अन्वगच्छन् हिताः हिताचरणपरा आस-
न्तित्यर्थः आवरकस्यासुरस्य वायुनाहननात् अहरेणाहवानुपःप्रभवीन् पुनर्लेब्धवन्तइत्यर्थः ॥ ४ ॥

तृतीये छन्दोमे प्रउगशस्ते वेसत्येनेत्यैन्द्रवायवस्तुचः सूत्रितञ्च—वेसत्येनमनसा दीध्याना-
दिविषयन्तारजसः पृथिव्यामिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते पंचमी—

तेसत्येनमनसा दीध्यानाः स्वेनयुक्तासः कर्तुनावहन्ति ।
इन्द्रवायूवीरवाहूरथं वामोशानयो रजिपृक्षः सचन्ते ॥ ५ ॥

ते । सत्येन । मनसा । दीध्यानाः । स्वेन । युक्तासः । क्रतुना
वहन्ति । इन्द्रवायू इति । वीरद्वहम् ।
रथम् । वाम् । ईशानयोः । अजि । पृक्षः । सचन्ते ॥ ५ ॥

ते प्रसिद्धाः सत्येन यथार्थेन मनसा मननीयेन स्तोत्रेण युक्ताः दीध्याना दीप्यमानाः
स्वेन स्वकीयत्वे विहितेन क्रतुना कर्मणा नित्यनैमित्तिकात्मना युक्तासोयुक्ताः एवंभूताः यज-
मानाः हे इन्द्रवायू वीरवाहं वीरैः विशेषेण ईरयितुभिः स्तोत्रभिः वहनीयं प्रापणीयं । यद्वा
वीरैरश्वैर्वहनीयं ईशानयोरीश्वरयोर्वा युवयोः स्वभूतं रथं वहन्ति स्वं स्वं यत्नं प्रापयन्ति । तत्र
च पृक्षोक्तानि हविर्लक्षणानि अभिसचन्ते युवामभितेजसे ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ईशानासोयेदधतेस्वर्णो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्हिरण्यैः ।
इन्द्रवायूसूर्यो विश्वमायुर्वज्रवीरैः पृतनासुसह्युः ॥ ६ ॥
ईशानासः । ये । दधते । स्वः । नुः । गोभिः । अश्वेभिः ।
वसुभिः । हिरण्यैः । इन्द्रवायू इति । सूर्यः । विश्वम् ।
आयुः । अर्बुदभिः । वीरैः । पृतनासु । सह्युः ॥ ६ ॥

हे इन्द्रवायू ईशानासः ईश्वराः प्रभवोयेजनाः नोस्मभ्यं गोभिरश्वेभिरवसुभिर्निवा-
सकैः हिरण्यैश्च सहितं स्वः सुष्ठु अरणीयं सुखं दधते ददति प्रयच्छति । यद्वा हिरण्यव्यतिरि-
क्तानि धनानि वसुभिः तैर्हिरण्यैश्च सहेत्यर्थः । ते सूर्यो दातारः विश्वं व्याप्तमायुरजं जीवन् वा
शत्रूणां स्वभूतं पृतनासु संग्रामेषु अर्बुदिरवैः वीरैः शूरमदैश्च साधनभूतैः सह्युः अभिप्रवेयुः
यद्वा सहायै तृतीया अर्बुदः वीरैः पुत्रैश्च सहितं शत्रूणामायुरभिभवेयुस्त्वर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अर्वन्तो नश्रवसो मिक्षमाणा इन्द्रवायूसुप्तुतिमिर्वसिष्ठाः ।
वाजप्रयन्तः स्ववसेहुवेमयूपानसुस्तिभिः सदानः ॥ ७ ॥ १२ ॥

अर्वन्तः । न । श्रवंसः । भिक्षमाणाः । इन्द्रवायू दति ।
 सुस्तुतिभिः । वसिष्ठाः । वाज॒द्यन्तः । सु । अवसे । हुवेम ।
 यूयम् । पा॒त । स्व॒स्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ १२ ॥

अर्वन्तोऽन अश्वा इव हविषां वोढारः श्रवसोऽन्नस्य द्वितीयार्थे पक्षी अन्नं भिक्षमाणाः या-
 चमानाः वाजपन्तः वाजं बलमात्मन इच्छन्तो वसिष्ठाः वयं स्वपसे शोभनरक्षणाय सुष्टुतर्पणाय
 वा सुष्टुतिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिः इन्द्रवायू इन्द्रं वायुं च हुवेम आहुयेमहि । अन्यद्भूतम् ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पठे द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

कुविदंगेति सप्तमं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थे वैष्टुभं वायव्यं कुविदंगेत्यनुक्रान्तम् । गतः
 सूक्तविनियोगः । वापव्ये पशौ कुविदंगेति वपायाज्या स्रवितश्च—कुविदङ्गन्मत्तायेवृधासई-
 शानामप्रहृतिमस्तआनळिति ।

सैषा मथया—

कुविदङ्गन्मत्तायेवृधासः पुरा देवा अ न व द्या स आसन् ।
 ते वा प वे म न वे वा धिता या वा स य न्न उप सन् सूर्येण ॥ १ ॥

कुवि॒त् । अ॒ङ्ग । न॒म॒सा । ये । वृ॒धा॒सः । पु॒रा । दे॒वाः ।
 अ॒न॒व॒द्या॒सः । आ॒सन् । ते । वा॒य॒वे । म॒न॒वे । वा॒धि॒ताय॑ ।
 अ॒वा॒स॒यन् । उ॒प॒स॒म । सूर्ये॑ण ॥ १ ॥

दीव्यति स्तुवन्तीति देवाः स्तोतारः पुरा पूर्वस्मिन्काले ये वृद्धासो वृद्धदेवाः स्तोतारः
 कुविदिवि बहुनाम अङ्गेति क्षिप्रं नाम कुविद्बहुशः अङ्गं क्षिप्रं कृतेन नमत्ता वायुविषयेण
 स्तोत्रेण नमस्कारेण वा अनवद्यासः अवधरहिवाः आसन् तेषां वापवे हवींषि दातुं सूर्ये-
 ण सह उपसं अवासयन् उपसो वृष्टिं सूर्योदयश्च वायुयागार्थं कुर्वन्तीत्यर्थः । किमर्थं मनवे
 मनुष्याणां बाधिताय बाधितानां पुत्रादीनां रक्षणार्थमित्यर्थः यद्वा मनवे बाधितायेति पृथक्-
 र्थं चतुर्थी बाधितस्य मनोः प्रजापतेर्भागे वायवे हवींषि दातुमित्यन्वयः ॥ १ ॥

द्वितीये छन्दोमे प्रउगशस्त्रे ऐन्द्रवायवत्तस्य उशन्तेत्येषा मथया स्रवितश्च—उशन्ता-
 दूतानदभापगोभायावत्तरस्तन्वोयावदोजस्त्येकाद्वेचेति ।

सैषा द्वितीया—

उ॒शन्ता॑दू॒तान॑द॒र्भाय॑गो॒पामा॑स॒श्र्वपा॑थःश॒रदं॑श्र्वपूर्वीः ।

इन्द्र॑वायू॒सुष्टु॑तिर्वा॒मिया॑नामा॒र्डाक॑र्मदि॒सुवि॑तं च॒नव्य॑म् ॥ २ ॥

उ॒शन्ता॑ । दू॒ता । न । द॒र्भाय॑ । गो॒पा । मा॒सः । च । पा॒थः ।

श॒रदः॑ । च । पूर्वीः । इन्द्र॑वायू॒ इति॑ । सु॒ष्टुतिः॑ । वा॒म् ।

द॒या॒ना । मा॒र्डाक॑म् । ई॒द्रे । सु॒वि॒तम् । च । न॒व्यम् ॥ २ ॥

हे इन्द्रवायू उशन्ता उशन्तो कामयमानौ दूता दूतो देवतेर्गतिकर्मणो दूतशब्दः गन्तारो गोपा गोपाधितारो ईदृशौ युवां दम्भाय हिंसायै नाभवत्तम् अपितु मासो मासांश्च पूर्वार्विहीः शरदः संवत्सरांश्च चिरकालमस्मान्पाथो रक्षतम् । अपिच हे इन्द्रवायू सुष्टुतिरस्मदीया शोभना स्तुतिः वां युवां इमाना गच्छन्ती प्रामुवन्तो मार्डाकं सुखं ईद्रे याचते । यद्वा सुखं यथा भवति तथा युषामिदं स्तौति । तथा नव्यं प्रशस्त्यं सुवितं सुप्रसाप्यं धनञ्च ईद्रे ॥ २ ॥

नियुत्वद्वायुदेवताके पशौ पीवोअन्नानिति वषायायान्या सूविदञ्च—पीवोअन्नारयिवृधः सुमेधा रायेनुर्यज्ञतूरोदसीमेदिति । तथा द्वितीये छन्दोमे प्रउगशसे वायव्यवृचस्य एवैव द्वितीयां सूवितञ्च—पीवोअन्नारयिवृधःसुमेधा उच्छन्नपसःसुदिनाअरिप्राद्वि ।

सैषा तृतीया—

पी॒वोअ॒न्नार॑यि॒वृधः॑सु॒मेधाः॑श्वे॒तःसि॑प॒क्तिनि॒युता॑म॒ग्निश्रीः॑ ।

ते॒वा॒यवे॑त्त॒र्मन॑सो॒वितं॑स्थुर्वि॒श्वेन्नरः॑स्व॒प॒त्यानि॑चक्रुः ॥ ३ ॥

पी॒वःअ॒न्नान् । र॒यि॒वृधः॑ । सु॒मे॒धाः । श्वे॒तः । सि॒प॒क्तिः ।

नि॒यु॒ताम् । अ॒ग्नि॒श्रीः । ते । वा॒यवे॑ । स॒र्मन॑सः वि ।

त॒स्थुः । वि॒श्वा । इ॒त् । नरः॑ । सु॒अ॒प॒त्यानि॑ । च॒क्रुः ॥ ३ ॥

पीवोअन्नान् पीवांसि स्थूलानि प्रभूतान्यन्नानि येषांवात्न रयिवृधः रय्या धनेन वृद्धान् एवं भूतानाढयजनाश्च सुमेधाः शोभनप्रज्ञः नियुतां वदवानां वाहानां अग्निश्रीरग्निश्रयणीयः श्वेतः श्वेतवर्णोवायुःसिपक्तिः सेवते । तेच जनाः समनसः समानमनस्काः सन्तः वायवे वायुमुद्दिश्य यदुं वितस्थुः विविधमवतिष्ठन्ते । स्थित्वा च ते नरः कर्मणां नेवारोजनाःविश्वेदविश्वानि सर्वा-

प्येव स्वपत्यानि शोभनापत्यहेतूनि यद्वा सुष्ठु अपदनकारणानि वायुदेवत्पानि कर्माणि चक्रुः
कुर्वन्ति ॥ ३ ॥

द्वितीये छन्दोभे प्रउगशस्त्रे ऐन्द्रवायवत्तृचस्य यावच्चरदत्यादिके द्वे ऋचौ सूत्रं तु पूर्वमे-
षोदाहृतम् ।

तयोः प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

यावत्तरस्तन्वो॒इ॒यावदो॒जो॒यावन्नरश्चक्ष॑सा॒दी॒ध्या॒नाः ।
शुचि॑सोमं॒शुचि॑पापा॒तम॒स्मेइन्द्र॑वायू॒सद॑तं व॒र्हिरेद॑म् ॥ ४ ॥

यावत् । तरः । तन्वः । यावत् । ओजः । यावत् । नरः ।
चक्षसा । दीध्यानाः । शुचिम् । सोमम् । शुचि॒ष्पा । पा॒तम् ।
अ॒स्मे इति । इन्द्र॑वायू इति । सद॑तम् । वर्हिः । आ । इदम् ॥ ४ ॥

हे इन्द्रवायू युवयोस्तन्वः शरीरस्य तरो वेगो यावदस्ति यावच्च ओजो बलं यावच्च
नरः कर्मणां नेतार ऋत्विजः चक्षसा ज्ञानेन दीध्यानाः दीप्यमानाः भवन्ति तस्य सर्वस्यानु-
रूपं शुचिपा शुचेः सोमस्य पाताराविन्द्रवायू शुचिशुद्धं सोमं अस्मे अस्मदीयं पादं पिबतम् ।
इदं वेपां स्तीर्णं बर्हिष्य आसदं पानार्थमासीदतं बर्हिषि उपविशतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

नियु॒वानानि॑मु॒तःस्पा॒र्हवी॑रा॒इन्द्र॑वायू॒सर॑थं॒यात॑मु॒र्वाक् ।
इदं॑हि॒वां॒प्र॒भृ॒तंम॒ध्वोअ॒ग्रम॑ध॒प्रीणा॑नावि॒मु॒क्तम॒स्मे ॥ ५ ॥

नि॒यु॒वा॒ना । नि॒यु॒तः । स्पा॒र्ह॒वी॒राः । इन्द्र॑वायू इति । स॒र॒थम् ।
या॒तम् । अ॒र्वाक् । इ॒दम् । हि । वा॒म् । प्र॒भृ॒तम् । म॒ध्वः । अ॒ग्रम् ।
अ॒धं । प्री॒णा॒ना । वि । मु॒मु॒क्तम् । अ॒स्मे इति ॥ ५ ॥

हे इन्द्रवायू स्पर्हवीराः स्पृहणीयस्तोतृकान् नियुतव्यात्मीयानस्वान् सरथं उभयोः स-
मानमेकं रथं नियुवाना निमिष्यन्तौ युवां अर्वागस्पदभिमुत्तं यातम् गच्छतम् । इदं हि इदं त्वत्
मध्वो मधुरस्य सोमस्य अग्रं ग्रहेष्वाद्यप्यैन्द्रवायवास्थं ग्रहं वां युवयोरर्थं प्रयत्नं प्रकर्षणं हतं

होमार्थमुत्तरवेदिं प्रतिनीतम् अथ अथ तादृशस्य सोमस्य पानानन्तरं प्रीणानां प्रीयमाणौ युवां
अस्मे अस्मान् विमुमुक्तं पापाद्विमेचयतम् ॥ ५ ॥

प्रथमे छन्दोमे प्रउगशस्ते ऐन्द्रवायवतृचस्य यावांशतमिति तृतीया सूत्रित्व-यावां-
शतंनियुतोयाः सहस्रमित्येकपातिन्यद्विति ।

तेपात्र पृष्ठी-

यावांशतंनियुतोयाःसहस्रमिन्द्रवायूविश्ववाराःसचन्ते ।
आभिर्पातंसुविदत्राभिर्वाक्पातंनराप्रतिभृतस्यमध्वः ॥ ६ ॥
याः । वा॒म् । श॒तम् । नि॒द्युतः । याः । स॒हस्रम् । इन्द्र॒वायू इति ।
वि॒श्वव॒राः । सच॑न्ते । आ । आ॒भिः । या॒तम् । सु॒विद॒त्राभिः ।
अ॒वाक् । पा॒तम् । न॒रा । प्र॒तिभृ॒तस्य । मध्वः ॥ ६ ॥

हे इन्द्रवायू या नियुतः शतं शतसंख्याकाः सत्यः वां युवां सचन्ते सेवन्ते याश्च विश्व-
वारा विश्वैर्वरणीया नियुतः सहस्रं सहस्रसंख्याकाः सत्यः युवां सचन्ते सुविदत्राभिः शोभन-
धनमदाभिराभिर्नियुद्धिरवाक् अस्मदभिमुखं आयातपागच्छतम् हे नरा नेतारी प्रतिभृतस्य
उत्तरवेदिं प्रतिनीतस्य मध्वोमधुरस्य सोमस्य द्वितीयार्थे पृष्ठी ईदृशं सोमं पातं पिवतम् ॥६॥

अथ सप्तमी-

अर्वन्तो नश्रवंसोभिक्षमाणा इन्द्रवायूसुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः ।
वाज्जयन्तःस्ववंसेद्भुवेमयूर्यपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ७ ॥ १३ ॥
अर्वन्तः । न । श्र॒वंसः । भि॒क्षमा॒णाः । इन्द्र॒वायू इति ।
सु॒स्तु॒तिभिः । व॒सिष्ठाः । वा॒ज्ज॒यन्तः । सु । अ॒र्वसे । हु॒वेम् ।
यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्तिभिः । सदा॑ । नः ॥ ७ ॥ १३ ॥

व्याख्यातेयं अक्षरार्थस्तु अश्वइव हविषां वोढारः अर्जं पाचमानाः पलं कामय-
मानाः वसिष्ठाः वयं शोभनरक्षणाय शोभनैः स्तोत्रैः इन्द्रवायू आह्वयेमहीति ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पष्ठे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

आवापोइति पञ्चचै तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रैष्टुभं वायज्यम् अनुत्तन्तश्च—आवायो-
पञ्चेति । शुनासीरीमे पर्वणि वायोर्नियुत्वतो यागस्य आवायो इत्यनुवाक्या सूत्रितश्च—आ-
वापोभूपशुचिपाउपन. मयाभिर्योसिद्वाश्वांसमच्छेति । नियुत्वद्वायुदेवताके पशवेपैव वपाया
अनुवाक्या प्रथमे छन्दोमे प्रउगशस्ते वायव्यवृचस्यैपैवाद्या सूत्रितश्च—समुद्रादूर्मिरित्याग्नमा-
वापोभूपशुचिपाइति ।

सैषा प्रथमा—

आवायोभूपशुचिपाउपन. सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।

उपो ते अन्धो मद्यमयामियस्य देवदधिपे पूर्वपेयम् ॥ १ ॥

आ । वा॒यो॒ इति । भू॒प । शु॒चि॒ऽपाः । उ॒प । नः । स॒ह॒स्रम् ।

ते । नि॒ऽयु॒तः । वि॒श्व॒ऽवा॒र । उ॒पो॒ इति । ते । अ॒न्धः ।

म॒द्यम् । अ॒या॒मि । य॒स्य॒ । दे॒व । द॒धि॒पे । पू॒र्व॒ऽपे॒यम् ॥ १ ॥

हे शुचिपाः शुचेः शुद्धस्य सोमस्य पातवायो नोस्माकं उपसमीपे आभूप आगच्छ नू-
पाप्तादित्यस्यैतद्रूपम् हे विश्ववार विश्वैर्वरणीय ते तव बाह्वनभूताः नियुतोवडवाः सहस्रं सहस्र-
सङ्ख्याका विद्यन्ते यतएवं अतः शीघ्रमागच्छ । ते तव मद्य मदकरं सोमलक्षणमन्धोर्लं उपो
उप उपायामि उपयतं पात्रे गृहीतमासीत् । हे देव वायो यस्य सोमस्य पूर्वपेयं प्रथमपानं द-
धिपे दधासि धारयसि ऐन्द्रवायवग्रहे प्रथमे वषट्कारे केवलाय वायवे हूपते द्वितीये तु इ-
न्द्रवायुऽयामिति वायोः मध्यमपानं तादृशमन्धः उपायामीत्यन्वयः ॥ १ ॥

प्रथमे छन्दोमे प्रउगशस्ते ऐन्द्रवायववृचस्य प्रसोतेत्याद्या सूत्रितश्च—प्रसोताजीरो अध्व-
रेवस्थायेवायवइन्द्रमादनासइति ।

सैषा द्वितीया—

प्रसोताजीरो अन्ध्वरेष्वंस्थात्सोममिन्द्राय वायवे पिबध्वै ।

प्रयद्वां मध्वौ अप्रियं भरन्त्यध्वर्यवो देवयन्तः शर्चीभिः ॥ २ ॥

प्र । सो॒ता । जी॒रः । अ॒ध्व॒रेषुं । अ॒स्थात् । सो॒मम् । इ॒न्द्रा॒य ।

वा॒य॒वे । पि॒ब॒ध्वै । प्र । यत् । वा॒म् । म॒ध्वः । अ॒प्रि॒यम् ।

भ॒र॒न्ति । अ॒ध्व॒र्य॒वः । दे॒व॒ऽय॒न्तः । श॒र्ची॒भिः ॥ २ ॥

जीरः क्षिपकारी सोता अभिपोवा अध्वर्युः इन्द्राय वायवे च पिवन्त्यै पानार्थं अध्व-
रेषु यागेषु सोमं भास्वात् प्रातिष्ठिषत् पुरस्तादुत्तरवेदिं प्रापितवान् । हे इन्द्रवायू यत् येषु यज्ञेषु
मध्वः सोमस्य अग्रिमं अग्रभवं प्रथमभागं देवयन्तो देवकामाः अध्वर्यवः शचीभिः कर्मभिः
अभिषवादिउक्षणैः वां युवयोरर्थं प्रज्जरन्ति प्रकर्षेण भरन्ति संपादयन्ति तेष्वध्वरेष्वित्यन्वयः ॥२॥

शुनासीरीये ष्वेणि नियुत्वद्वायोर्वागस्य प्रयाभिरिति याज्या सूत्रितञ्च—प्रयाभिर्यासि-
दाश्वांसमच्छसत्वंनोदेवमनसेति । तदेवत्ये पशावैषैव पुरोडाशस्यानुवाक्या सूत्रितञ्च—प्रयाभि-
र्यासिदाश्वांसमच्छानोनियुद्भिःशतिनीभिरिति । प्रथमे छन्दोमे प्रउगशस्त्रे एषैव वायव्यवृचस्य
तृतीया सूत्रितञ्च—आवायोभूपरुचिपाडपनःप्रयाभिर्यासिदाश्वांसमच्छेति ।

सैषा तृतीया—

प्रयाभिर्यासिदाश्वांसमच्छानियुद्भिर्वायविष्टयेदुरोणे ।
निनोर्ऋषिसुभोजसंयुवस्वनिवीरंगव्यमश्व्यंचरार्धः ॥ ३ ॥

प्र । याभिः । यासि । दाश्वांसम् । अच्छ । नियुद्भिः ।
वायो इति । इष्टये । दुरोणे । नि । नः । रघिम् । सुभोजसम् ।
युवस्व । नि । वीरम् । गव्यम् । अश्व्यम् । च । रार्धः ॥ ३ ॥

हे वायो दुरोणे यज्ञगृहे स्थितं दाश्वांसं हविषां दातारं यजमानं इष्टये यागाय याभि-
नियुद्भिर्वहवाभिरच्छ यासि अभिगच्छसि वाभिरस्मान् प्रत्यागच्छेति शेषः । आगत्यच नोस्म-
भ्यं सुभोजसं शोभनान्नयुक्तं रघिं धनं नियुवस्व नितरां मिश्रय प्रयच्छ । तथा वीरं पुत्रं गव्यं
भोजसं अश्व्यमश्वसंघं एतदुभयात्मकं राधोधनञ्च नियुवस्व प्रयच्छ ॥ ३ ॥

प्रथमे छन्दोमे प्रउगशस्त्रे ऐन्द्रवायववृचस्य येवायवइन्द्रेति द्वितीया सूत्रितञ्च—येवाय-
वइन्द्रमादनासोपावांशतनियुतोयाःसहस्रमिति ।

सैषा चतुर्थी—

येवायवइन्द्रमादनासुआदेवासोन्विताशानासोअर्घः ।
घ्नन्तोऽष्टत्राणिसूरिभिःप्यामसासुह्वांसोयुधानामिन्द्रमित्रान् ॥ ४ ॥

ये । वा॒यवे । इन्द्र॑माद॒नासः । आ॒र्धे॒वासः । नि॒ष्टो॒र॒नासः ।

अ॒र्यः । घ॒न्तः । वृ॒त्राणि । सूरि॑र्ध॒भिः । स्या॒म ।

स॒स॒ह्रांसः । यु॒धा । नृ॒ध॒भिः । अ॒मि॒त्रा॒न् ॥ ४ ॥

ये सूर्यः स्तोतारः इन्द्रमादनासः स्तोत्रेन्द्रस्य तर्पयितारः तथा वायवे वायोश्चमादना-
स्तर्पका भवन्ति येच आदेवासः आगतैः देवैरुपेताः अतएव अर्यः अरेः शत्रोर्निवेशनासो निह-
न्तारः वैरस्मदीयैः सूरिभिः स्तोत्रभिः वृत्राणि शत्रून् घन्तः हितन्तः स्याम भवेम । किंकुर्वन्तः
अमित्रान् शत्रुभटान् नृधिरस्मदीयैः पुरुषैः युधा युद्धेभिः ससह्रांसोभिर्भवन्तः ॥ ४ ॥

नियुत्वद्वायुदेवताके पशौ आनोनिषुद्धिरिति हविषोनुवाक्या सूत्रितञ्च—आनोनिषुद्धिः
शतिनीभिरध्वरंपीवोअन्नोरपिवृधःसुमेधाइति । प्रथमे छन्दोमे प्रउगे वायव्यवृचस्यैव तृतीया
सूत्रितञ्च—आनोनिषुद्धिःशतिनीभिरध्वरंपसोवाजीरोअध्वरेष्वस्थादिति ।

सैषा सूक्ते पञ्चमी—

आ॒नो॒नि॒षु॒द्धिः॒श॒ति॒नी॒भि॒र॒ध्व॒रं॒स॒ह॒स्त्रि॒णी॒भि॒रु॒प॒या॒हि॒प॒ज्ञा॒म् ।

वा॒यो॒अ॒स्मि॒न्स॒र्व॒नि॒मा॒द॒य॒स्व॒यू॒यं॒पा॒त॒स्व॒स्ति॒भिः॒स॒दा॒नः ॥ ५ ॥ १४ ॥

आ । नृः । नि॒यु॒त॒र्ध॒भिः । श॒ति॒नी॒भिः । अ॒ध्व॒रम् । स॒ह॒स्त्रि॒णी॒भिः ।

उ॒पं । या॒हि । य॒ज्ञम् । वा॒यो इति । अ॒स्मिन् । स॒र्व॒ने ।

मा॒द॒य॒स्व । यू॒यम् । पा॒त॒ । स्व॒स्ति॒र्ध॒भिः । स॒दा । नृः ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे वायो नोस्माकं अध्वरं हितारहितं यज्ञ शतिनीभिः शतसंख्यावतीभिः सहस्त्रिणीभिः
सहस्रसंख्यावतीभिश्च नियुद्धिर्वेदवाभिः उपायाहि उपागच्छ तदनन्तरं अस्मिन् सर्वने प्रातः
सर्वने मादयस्व सोमेन तृप्यस्व अन्यद्गतम् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

शुचिन्वित्यष्टर्चं षवुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यापि वैदुष्यमैन्द्राग्रं अनुकम्पये हि शुचिन्वष्टवैन्द्रा-
ग्रंतिविति । गतः सूक्तविनियोगः ऐन्द्राग्रस्य पशोर्वपायाः शुचिमित्येपायान्या सूत्रितञ्च—शु-
चिन्नुस्तोमंनवजातमय ग्रीभिर्विषममतिमिच्छमानइति ।

तैषा प्रथमा—

शुचिंनुस्तोमं न वंजातमद्येन्द्राग्नीदृजह्णाजुपेथाम् ।
उमाहिवांसुहवाजोहवीमितावाजंसद्यउंशतेधेष्ठा ॥ १ ॥
शुचिम् । नु । स्तोमम् । न वंजातम् । अद्य । इन्द्राग्नी इति ।
दृजह्णा । जुपेथाम् । उमा । हि । वाम् । सुहवा ।
जोहवीमि । ता । वाजम् । सद्यः । उशते । धेष्ठा ॥ १ ॥

हे वृषहणा वृत्राणां शत्रूणां हन्तारामिन्द्राग्नी शुचिं शुचं निरवयं ववजातमिदानीमुत्प-
न्नं स्तोमं मदीयं स्तोत्रं अद्यास्मिन्काले नु क्षिप्रं जुपेयां सेवेथाम् हि यस्मात्सुहवा सुवमाह्वानं
शक्यौ उमा उभौ पां युवां जोहवीमि पुनः पुनराह्वयामि अत आगत्य सेवेथामित्यर्थः । किञ्च
ता तौ तथाविधौ युवां उशते कामयमानाय यजमानाय वाजमन्नं बलं वा सद्यस्तदानीमेव शीघ्रं
धेष्ठा धातुतमौ भवतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तासानुसीशवसानाहिभूतंसांकुंधाशवसाशुशुवांसा ।
क्षयन्तौरायोययसस्यभूरैःपुंक्तंवाजस्यस्थविरस्यघृष्वैः ॥ २ ॥
ता । सा॒नु॒सी इति । श॒व॒सा॒ना । हि । भू॒तम् । सा॒कु॒म्भ॒ध॒वा ।
श॒व॒सा । शू॒शु॒वां॒सा । क्ष॒य॒न्तौ । रा॒यः । य॒व॒स॒स्य ।
भू॒रैः । पुं॒क्तम् । वा॒ज॒स्य । स्थ॒वि॒र॒स्य । घृ॒ष्वैः ॥ २ ॥

हे इन्द्राग्नी ता तौ तदृशी सानसी सर्वैः संभ्रजनीयो युवां शवसाना शवोबलं तद्वदावर-
न्ती हि तलु भूतं बलमिव शत्रूणां भञ्जकावास्तामित्यर्थः । कीदृशी सन्तौ साकं वृधासह पृ-
क्षी शवसा बलेन शूशुवांसा वर्षमानौ तथा रायोघनस्य भूरैर्वहुलस्य यवसस्य अन्नस्य क्षय-
न्तावीश्वरौ एवंविधौ युवां स्थविरस्य स्थूलस्य घृष्वैः शत्रूणां घर्षकस्य वाजस्यान्नस्य क्रि-
यामहणमपि कर्तव्यमिति कर्मणः सम्प्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेपरी । ईदृशमन्नं पृक्तं संपोययतं अ-
स्मभ्यं प्रयच्छतमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उपोहयद्विदथैवाजिनो गुधीभिर्विभ्राः प्रमतिमिच्छमानाः ।
अर्वन्तो न काष्ठां न क्षमाणा इन्द्राग्नीजो हुवतो नरस्ते ॥ ३ ॥

उपो इति । ह । यत् । विदथम् । वाजिनः । गुः । धीभिः ।
विभ्राः । प्रमतिम् । इच्छमानाः । अर्वन्तः । न । काष्ठां ।
नक्षमाणाः । इन्द्राग्नी इति । जोहुवतः । नरः । ते ॥ ३ ॥

वाजिनो हविष्मन्तो विभ्रा मेधाविनः प्रमतिं प्रकृष्टां मतिं इन्द्राग्न्योरनुग्रहबुद्धिं इच्छमाना
आत्मन इच्छन्तः यत् ये यजमानाः विदथं विदन्ति जानन्ति देवान् यत्र यष्टव्यत्वेनेति विदथो-
यज्ञः तं धीभिः कर्मभिः बुद्धिभिर्वा उपोयुः उपगच्छन्ति उइति पूरकः ते नरः कर्मणां नेवारो-
जनाः अर्वन्तो न काष्ठां । यथा अन्वाः शीघ्रं युद्धमूर्तिं व्याप्नुवन्ति तथा नक्षमाणा इन्द्राग्नानि
कर्माणि व्याप्नुवन्तः इन्द्राग्नी इन्द्रमग्निं च जोहुवतः पुनः पुनराह्वयन्तो भवन्ति ॥ ३ ॥

अमावास्यायां ऐन्द्राग्नस्य हविषः गीर्भिरित्येषा याज्या सूत्रित्वं—इन्द्राग्नी अवसागतं
गीर्भिविभ्रः प्रमतिमिच्छमान इति । ऐन्द्राग्नेः शौ पुरोडाशस्यैषैव याज्या सूत्रित्वात्कृतम् ।

अथ चतुर्थी—

गीर्भिविभ्रः प्रमतिमिच्छमान ईदृरयि यशसं पूर्वभाजम् ।
इन्द्राग्नी रुत्रहणा सुवज्रा प्रनो नव्येभिस्तिरतं देव्यैः ॥ ४ ॥
गीः इभिः । विभ्रः । प्रमतिम् । इच्छमानः । ईदृ । रयिम् ।
यशसम् । पूर्वभाजम् । इन्द्राग्नी इति । रुत्रहणा ।
सुवज्रा । प्र । नः । नव्येभिः । तिरतम् । देव्यैः ॥ ४ ॥

हे इन्द्राग्नी प्रमतिं युवयोरनुग्रहबुद्धिं इच्छमान इच्छन् विभ्रो मेधावी वसिष्ठः यशसं
यज्ञायायुक्तं पूर्वभाजं पूर्वमेव संभजनीयं रयिं धनमुद्विष्य गीर्भिः स्तुतिभिः ईदृ युवां स्तौति
हे वृत्रहणा वृत्रस्याहन्तारो सुवज्रा शोभना युष्मादिन्द्राग्नी नव्येभिर्नवतैः यशस्तेः देव्यैर्दात-
व्यैर्नोऽस्मान् प्रतिरतं प्रवर्धयतम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

संयन्महीमिथतीस्पर्धमानेतनुरूचाशूरसातायतैते ।

अदेवयुंविदथेदेवयुभिःसुत्राहंतसोमसुताजनेन ॥ ५ ॥ १५ ॥

सम् । यत् । मही इति । मिथती इति । स्पर्धमाने इति ।

तनुरूचा । शूरसाता । यतैते । अदेवयुम् । विदथे ।

देवयुभिः । सुत्रा । हतम् । सोमसुता । जनेन ॥ ५ ॥ १५ ॥

मही महती मिथती परस्परं हिंसन्त्यौ यद्वा मेघतिराकोशकर्मा परस्परमाक्रोशन्त्यौ स्पर्धमाने स्पर्धा कुर्वन्त्यौ तनुरूचा आत्मीयेनतेजसा संपन्ने यत् ये शूरसाता शूरसातौ रणे यतै-
ते जेतुं पक्षं कुर्वन्त्यौ येरितेने देवयुभिः देवान्कामयमानैः सह विदथे यतो अदेवयुं सत्रा ह-
तं संततं हिंसं । तथा सोमसुता सोममभिपुण्वता जनेन यजमानसंघेन असोमसुतं जनं
हिंसं ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य पष्ठे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी-

इमामुपुसोमसुतिमुपंनुन्द्राश्रीसौमनसार्ययातम् ।

नूचिद्विपरिमन्नाथेअस्मानावांशश्वंद्भिर्वृत्तीयवाजैः ॥ ६ ॥

इमाम् । ऊँ इति । सु । सोमसुतिम् । उपं । नः । आ ।

इन्द्राश्री इति । सौमनसार्यं । यातम् । नु । चित् । हि । परिमन्नाथे

इति परिमन्नाथे । अस्मान् । आ । वाग् । शश्वत्क्षिः ।

वृत्तीय । वाजैः ॥ ६ ॥

हे इन्द्राश्री इमाम् इमामेव नोस्मदीयां सोमसुतिं सोममभिपवक्रियां सौमनसाय सु-
मनसोभावाय सु सुष्ठु उपागवाय उपागच्छतम् । अपिच युवां अस्मान् परित्यज्य नूचिद्वि
नैव मन्नाथे अन्यान् न मन्येथे । अस्मानेव सर्वदा बुध्येथे । हि यस्मादेवं तस्मात् वां युवां शश्व-
द्विबहुभिर्वाजैर्नैर्हविर्क्षणेः आववृत्तीय आवर्तयामि ॥ ६ ॥

अथ सामी-

सोअग्रएनानमसासमिद्धोच्छामित्रवरुणमिन्द्रवोचे ।
 यत्सीमार्गश्चक्रमातत्सुमृळतदर्यमादितिःशिश्नयन्तु ॥ ७ ॥
 सः । अग्रे । एना । नमसा । समृद्धिदः । अच्छ । मित्रम् ।
 वरुणम् । इन्द्रम् । वोचेः । यत् । सीम् । आर्गः । चक्रम् ।
 तत् । सु । मृळ । तत् । अर्यमा । आदितिः । शिश्नयन्तु ॥ ७ ॥

हे अग्रे सत्त्वं एना एनेन मनसा अनेन अस्मदीयेन हविषा समिद्धः सन् दीप्तः सन्
 मित्रं वरुणं इन्द्रं च अच्छवोचेः अग्निब्रूयाः अयमस्मदीयोरसणीय इति कथय । वर्यं यदागोप-
 राधं सीमिति परिग्रहार्थीयः सीं सर्वपोषाङ्गनः कार्यैश्चक्रम-छतवन्तोवर्यं तत्तस्मादागतः सुमृळ
 अस्मान् सुवृ रक्ष । तच्चागः अर्यमा अदितिः मित्रादयश्च शिश्नयन्तु अस्मत्तोवियोजयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

एताअमआशुपाणासंडृष्टीर्युवोःसचाभ्यंश्यामवाजान् ।
 मेन्द्रोन्नोविष्णुर्मरुतःपरिरव्यन्यूपपातस्वस्तिभिःसदांनः ॥ ८ ॥ १६ ॥
 एताः । अग्रेः । आशुपाणासः । इष्टीः । युवोः । सचा । अग्नि ।
 अश्याम् । वाजान् । मा । इन्द्रः । नः । विष्णुः । मरुतः ।
 परि । रव्यन् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥ १६ ॥

हे अग्रे उपलक्षणमेव हे इन्द्राग्नी एताः इष्टीः इमान्यज्ञान आशुपाणासः आशु शीर्षं
 संभजमानावर्यं युवोर्युवयोः स्वभूतान्वाजान्नानि सचासह गुणपदेन अन्यभ्याम अग्निप्राप्नु-
 याम अपिच इन्द्रोविष्णुर्मरुतश्च नोस्मान् मापरित्यन् अस्मान्परित्यज्यान्पात माद्राक्षुः सर्वदा-
 स्मानेव परयन्तु । अन्यद्वत् ॥ ८ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

इयंवाविति द्वादशर्वे पञ्चमं सूक्तं वसिष्ठस्यावैन्द्राग्रं द्वादशी अनुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः त-
 थाचानुक्तान्य-इयंवांद्वादशगायत्रमन्वानुष्टुविति । ज्योतिष्टोमे पातःसवनेच्छावाकृशस्ते आ-

दितोनवचंः शस्यन्ते सृज्यतेहि—इयंवागस्यमन्मनइति नवेति । आग्निप्लविकेपूकथ्येषु स्तोमेषु वृद्धावच्छादाकस्य प्रातःसवने इदं सूक्तमावापार्थम् उत्तमावर्जं । सूत्रितञ्च—इयंवागस्यमन्मन-
इत्येकादशेति । चातुर्विधिकेहनि प्रातःसवने एतस्यैवाद्यस्तृचः सूत्रितञ्च—इयंवागस्यमन्मनइ-
न्द्राग्नीयुवागिमइति ।

वत्र मथया—

इयंवागस्यमन्मनइन्द्राग्नीपूर्व्यस्तुतिः । अ॒भ्राहृ॒ष्टि॒रिवा॒जनि ॥ १ ॥

इ॒यम् । वा॒म् । अ॒स्य । मन्म॑नः । इन्द्रा॑ग्नी इति । पूर्व्य॑स्तुतिः ।

अ॒भ्रात् । वृ॒ष्टिःइ॒दं । अ॒जनि ॥ १ ॥

हे इन्द्राग्नी इयं पूर्व्यस्तुतिः पूर्वा मुख्यास्तुतिः अस्य मन्मनः स्तोतुः अस्माद्वसिष्ठात् वां युवाभ्यां युवयोरर्थं अभ्रात् मेघात् वृष्टिरिव बह्वी सती अजनि प्रादुर्भूता वां शृणुतमित्युत्तरञ्च संपन्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शृणु॑तंज॒रितु॑र्हव॒मिन्द्रा॑ग्नीव॒नंतं॑गिरः । ई॒शा॒नापि॑प्य॒तंधि॑र्यः ॥ २ ॥

शृणु॑तम् । ज॒रितुः । ह॒वम् । इन्द्रा॑ग्नी इति । व॒नंतम् ।

गिरः । ई॒शा॒ना । पि॒प्य॒तम् । धि॑र्यः ॥ २ ॥

हे इन्द्राग्नी जरितुः स्तोतुः हवमाह्वानं युवां शृणुतं श्रुत्वा च गिरस्त्वदीयास्तुतिर्वनंतं सं-
भजतम् तथा ईशाना ईश्वरौ युवां धियः अनुष्ठितानि कर्माणि पिप्यतं वस्त्यैः फलैः पूरयतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मापा॑प॒त्वाय॑नो॒नरेन्द्रा॑ग्नीमा॒ग्निश॑स्तये । मा॒नो॒रीर॑ध॒तंनि॑दे ॥ ३ ॥

मा । पा॒प॒त्वाय॑ । नः । न॒रा । इन्द्रा॑ग्नी इति । मा ।

अ॒ग्निःश॑स्तये । मा । नः । री॒र॒ध॒तम् । नि॑दे ॥ ३ ॥

हे नरानेताराविन्द्राग्नी गोस्यान् पापत्वाय पापवत्त्वाय हीनभावाय मारीरधतं मावशीकुरु-
तम् । तथा अग्निशस्त्वये शत्रुभिः कृतायाग्निशंस्तनाय मारीरधतं मावशीकुरुतम् । तथा निदे नि-
दकाय यजमानाय गोस्यान् मारीरधतं मावशीकुरुतम् ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेहनि प्रातः सवनेच्छावाकस्य इन्द्रेअग्नेत्ययं पळहस्तोत्रियसंज्ञकस्तुचः सू-
त्रितश्च—इन्द्रेअग्नानमोवृहत्साहुवेमयोरिदमिति ।

तुचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

इन्द्रेअग्रानमोवृहत्सुवृत्तिमेरयामहे । धियाधेनाअवस्यवः ॥ ४ ॥

इन्द्रे । अग्रा । नमः । वृहत् । सुवृत्तिम् । आ । ईरयामहे ।

धिया । धेनाः । अवस्यवः ॥ ४ ॥

अवस्यवः रक्षणकाणाः ययं इन्द्रे देवे अग्रा अग्नौ च वृहत् वृंहणं वर्षकं हविर्लक्षणमन्नं
हवृत्तिं सुप्रवृत्तां स्तुविं च आ ईरयामहे अग्निप्रेरयामः । तथा धिया कर्मणा युक्ताः धेनाः बाह्व-
नामैतद् अप्रगीताः स्तुतिवाचश्च अग्निप्रेरयामः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ताहिशश्वन्तईळतइत्थाविप्रसऊतये । सबाधोवार्जसातये ॥ ५ ॥

ता । हि । शश्वन्तः । ईळति । इत्था । विप्रसः ।

ऊतये । सुबोधः । वार्जसातये ॥ ५ ॥

ता हि तौ खलु इन्द्राग्नी शश्वन्तः बहवः विप्रसोमेधाविनोजनाः ऊतये रक्षणाय इत्था
शथमनेन प्रकारेण ईळते स्तुवन्ति । तथा सबाधः समानं बाधमानाः परस्परं बाध्यमानाः ज-
नाः बाजसावमे अन्नलाभाय सायेवेन्द्राग्नी ईळते स्तुवन्ति यद्वा बाजसाविरिति सङ्ग्रामनाम
सङ्ग्रामार्थम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तावांगीर्भिर्विपन्यवःप्रयस्वन्तोह्वामहे । मेधसातासनिप्यवः ॥ ६ ॥ १७ ॥

ता । वाग् । गीःशक्तिः । विपन्यवः । प्रयस्वन्तः ।

ह्वामहे । मेधसाता । सनिप्यवः ॥ ६ ॥ १७ ॥

विपन्यवः स्तोत्रमिच्छन्तः प्रयस्वन्तः हविर्लक्षणेनानेनोपेताः सनिप्यवः सनि घनमात्मन-
इच्छन्तोऽयं मेधसाता मेधानां यागानां सातो संभ्रजने निमित्तभूते सति हे इन्द्राग्नी ता तौ
वां युवां गीर्भिः स्तुविभिः ह्वामहे आह्वयामहे ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अमावास्यायामेन्द्राग्रस्यहवियः इन्द्राग्नीअवसेत्पनुवाक्या सूत्रितञ्च-इन्द्राग्नीअवसाग-
तंगीर्भिवियः प्रमतिमिच्छमानइति ।

सैषा सप्तमी-

इन्द्राग्नीअवसागतमस्मभ्यंचर्पणीसहा । मानोदुःशंसईशत ॥७॥

इन्द्राग्नी इति । अवसा । आ । गतम् । अस्मभ्यम् ।

चर्पणिइसहा । मा । नः । दुःशंसः । ईशत ॥ ७ ॥

हे चर्पणीसहा चर्पणीनां मनुष्याणां शत्रुभूतानामभिप्रवितारौ हे इन्द्राग्नी अस्मभ्यं स्तो-
तृभ्योदेयेन अवसा अनेनसह आगतं आगच्छतम् दुःशंसोदुष्प्राप्तिशंसनः पारुष्यवादी शत्रुश्च
नोस्मान् माईशत ईशिष्ट अस्मान् बाधितुं मा शक्नोतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

माकस्यनोअररुणोधूर्तिःप्रणडग्रत्यस्य । इन्द्राग्नीशर्मयच्छतम् ॥८॥

मा । कस्य । नः । अररुणः । धूर्तिः । प्रणक् ।

मत्यस्य । इन्द्राग्नी इति । शर्म । यच्छतम् ॥ ८ ॥

हे इन्द्राग्नी कस्य कस्यचिदपि अररुणः अरेभर्त्यस्य मनुष्यसंवन्धिनी धूर्तिः हिंसा नो-
स्मान् माप्रणक् मा प्राप्नोति शर्ममुखं च अस्मभ्यं यच्छतं दत्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

गोमद्विरण्यवदसुघट्टामश्वावदीमहे । इन्द्राग्नीतद्वनेमहि ॥ ९ ॥

गोद्वमेत् । हिरण्यवत् । वसु । यत् । वाम् । अश्ववत् ।

दीमहे । इन्द्राग्नी इति । तत् । वनेमहि ॥ ९ ॥

हे इन्द्राग्नी गोमत् गोभिर्युक्तं हिरण्यवत् हिरण्यैः सुवर्णैर्युक्तम् अश्ववत् अश्वैश्चोपेतं
पद्मसु वां सुवां दीमहे याचामहे वदसु युवयोः प्रसादात् वयं वनेमहि संतजेमहि ॥ ९ ॥

चातुर्विंशिकेहनि प्रातःसवने अच्छावाकशस्त्रे यत्सोमआसुतइत्यारंभणीया अहर्गणेषु च द्वितीयादिष्वहस्तु एषा प्रातःसवने तेनैवशंसनीया सुवितश्च—यत्सोमआसुतेनरइत्यारंभणीयाः शस्त्रेति ।

सैषा दशमी—

यत्सोमआसुतेनरंइन्द्राग्रीअजोहवुः । ससीवन्तासपर्यवः ॥ १० ॥

यत् । सोमे । आ । सुते । नरः । इन्द्राग्री इति ।

अजोहवुः । सतिश्वन्ता । सपर्यवः ॥ १० ॥

सोमे सुते अभिषुते सति नरः कर्मणां नेतारः ऋत्विजः सपर्यवः परिचरणकामाः सन्तः ससीवन्ता मशस्ताम्वौ इन्द्राग्रीइन्द्रमग्निं च यद्यदा अजोहवुरभिह्वयन्ते तदा युवामागच्छामिदिशेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

उक्थेभिर्दृष्टहन्तमायामन्दानाचिदागिरा । आङ्गुपैराविवांसतः ॥ ११ ॥

उक्थेभिः । दृष्टहन्तमा । या । मन्दाना । चित् ।

आ । गिरा । आङ्गुपैः । आङ्गुपैराविवांसतः ॥ ११ ॥

दृष्टहन्तमा दृष्टाणामावरकाणां हन्तृमौ मन्दाना मोदमानौ या याविन्द्राग्री उक्थेभिः शस्त्रैः गिरा च स्तुत्या च आविवांसतः परिचर्येते व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृपत्ययः चिदितिचार्थे आङ्गुपैरत्येव स्तोत्रैः यावाविवांसतः परिचर्येते तौ युवां आगच्छतमितिशेषः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ताविदुःशंसमर्त्यं दुर्विद्वांसं रक्षस्विनम् ।

आभोगंहर्मनाहतमुदधिहर्मनाहतम् ॥ १२ ॥ ॥ १८ ॥

तौ । इत् । दुःशंसम् । मर्त्यम् । दुःशंसं । रक्षस्विनम् ।

आभोगम् । हर्मना । हतम् । उदधिम् । हर्मना । हतम् ॥ १२ ॥ १८ ॥

हे इन्द्राग्नी तौ युवां दुःशांसं दृष्टाभिशांसं दुर्विद्वांसं दुर्विज्ञानं रक्षस्विनं बलवन्तं आभोगं
आहृत्पास्मत्तोपहत्य भोकारंभर्त्यं मनुष्यं शत्रुं हन्मना हननसाधनेनायुधेन हतं हिंस्तं उ-
क्तेमेवार्थे दृष्टान्तेन द्रढयति—उद्धिं लुष्टोपममेव उदघानं कुंभमिव यथा कुंभाननापात्तेनभि-
पन्ते एवमनापात्तेनैव शत्रुं आयुधेन युवां हिंस्वम् ॥ १२ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठ्यादशोवर्गः ॥ १८ ॥

प्रक्षोदसेति पङ्क्तं पठं सूक्तं वसिष्ठस्याप्यं त्रैलोक्यं सरस्वतीदेयताकम्, तृतीया तु सरस्वदे-
वताया अनुक्रम्यतेच—प्रक्षोदसापद् सारस्वतं तु तृतीयासरस्वतद्वति । गतः सूक्तविनियोगः । प्र-
थमेछन्दोमे प्रउगशस्त्रे प्रक्षोदसाधायसाससप्तपदेति प्रउगमिति । सारस्वतेपशौ प्रक्षोदसेति वषा-
यायाया सूत्रितश्च—प्रक्षोदसाधायसाससप्तपषा पावीरवीकन्याचित्रायुरिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रक्षोदसाधायसाससप्तपषासरस्वतीधुरुण्मायसीपूः ।

प्रवाबधानारथ्येवयातिविश्वाअपोमहिनासिन्धुरन्याः ॥ १ ॥

प्र । क्षोदसा । धायसा । सस्रे । एषा । सरस्वती । धुरुणम् ।

आयसी । पूः । प्रवाबधाना । रथ्याइव । याति ।

विश्वाः । अपः । महिना । सिन्धुः । अन्याः ॥ १ ॥

सरस्वती एषा । नदीवन्निगमा एषा दृश्यमानानदीरूपा सरस्वती आयसी अयसानि-
र्भवा पूः पुरीव धरुणं लिङ्गवन्त्ययः धरुणा धारमिवी धायसा धारकेन क्षोदसा उदकेन प्रस-
स्ते प्रधावति शीघ्रं गच्छति । सिन्धुः स्पन्दनशीला नदीरूपा सा अन्या विश्वाः सर्वाअपः आ-
एषाः महिना महिन्ना प्रवावधाना प्रशं वाचमाना रथ्येव प्रतोलीव विस्तीर्णासती याति ग-
च्छति । यद्वा रथ्येव रथिनेव यथा रथी रथेन मार्गस्थं तरुगुल्मादिकं चूर्णीकृत्यगच्छति त-
द्वत्स्वकीयेन वेगेन सर्वं पिपती गच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

सारस्वतएवपशौ वषाया एकाचेतदित्यनुवाक्या सूत्रितं च—एकाचेतसरस्वतीनदीनामु-
तस्यानःसारस्वतीजुषाणेति ।

सैषा द्वितीया—

एकाचेतसरस्वतीनदीनां शुचिर्यती गिरिम्य आसमुद्रात् ।
 रायश्चेतन्ती भुवनस्य भूरर्घृतं पयो दुदुहे नाहुपाय ॥ २ ॥
 एका । अचेतत् । सरस्वती । नदीनाम् । शुचिः । यती ।
 गिरिभ्यः । आ । समुद्रात् । रायः । चेतन्ती । भुवनस्य ।
 भूरैः । घृतम् । पयः । दुदुहे । नाहुपाय ॥ २ ॥

सहस्रवत्सरेण ऋतुना यक्ष्यमाणो नाहुपोनामराजा सरस्वतीं नदीं प्रार्थयामास सा च तस्मै
 सहस्रसंवत्सरपरीं पयोघृतं प्रददौ अयमर्थोत्र प्रतिपाद्यते—नदीनामन्यासां मध्ये शुचिः शुद्धा
 गिरिभ्यः सकाशात् आसमुद्रात् समुद्रपर्यन्तं यती गच्छन्ती एका सरस्वती नदी अचेतत् नाहु-
 पस्य प्रार्थनामप्तासीत् तथा भुवनस्य भूतजातस्य भूरर्बहुलस्य रायोधनानि चेतन्ती प्रहापयन्ती
 मयच्छन्ती नाहुपाय राज्ञे घृतं ययश्च सहस्रसंवत्सरक्रवोः पर्याप्तं दुदुहे दुग्धवती दत्तवती ॥२॥

सरस्वदेवताकेपशौ सवावृषहनि पुरोडाशस्ययान्या सविवंच—सवावृषेनर्योपोपणासुय-
 स्यवर्तपशवोयन्तिसर्वदति ।

सैषा तृतीया—

सवावृधेनर्योपोपणासुवृषाशिशुर्हृपमोयज्ञियासु ।
 सवाजिनं मघवन्मघोदधातिविसातयेत त्वं मामृजीत ॥ ३ ॥
 सः । वृधे । नर्यः । योपणासु । वृषा । शिशुः । हृपः ।
 यज्ञियासु । सः । वाजिनम् । मघवन्मघ्यः । दधाति । वि ।
 सातये । त्वम् । समृजीत ॥ ३ ॥

समध्यमस्थानोवायुः सरस्वान् नर्योनेर्योहितः योपणासु यतः वृषा सेचनसमर्थः
 शिशुः अल्पः प्रादुर्भावसमये अल्पवया दृश्यमानः वृषप्रोवार्पिता एवञ्ज्ञतः सरस्वान् यज्ञियासु
 यत्ताहीसु योपणासु योपितु आत्मनः कलत्रज्ञासु मध्यमस्थानास्वप्सु मध्ये वृधे वर्धते
 सवावृषाः सरस्वान् मघवद्भ्यो हविष्यद्भ्यो यजमानेभ्यः वाजिनं वत्तिनं पुत्रं दधाति ददाति

तथा सातये लाभार्थं तन्वं तेषां शरीरं विमामृजीव विमार्ष्टि लाभार्थं संस्करोतीत्यर्थः यद्यप्ये-
षा सरस्वतःस्तुतिः तथापि सरस्वत्याः प्रीणनार्थं तत्त्ववनमिति छान्दोगिके सारस्वते तृचे
अस्या उक्तेविनियोगोन विरुध्यते ॥ ३ ॥

दशरात्रेष्टमेहनि षउगे उवस्यानइति सारस्वतः सप्तमस्तृचः सूत्रितश्च—उवस्यानःसर-
स्वतीजुषाणा सरस्वत्यभिनेनेषिवस्यइति ।

तेषां सूक्ते चतुर्थी—

उतस्यानःसरस्वतीजुषाणोपश्रवत्सुसगायज्ञेअस्मिन् ।
मितर्जुभिर्नमस्यैरियानारायायुजाचित्तरासखिभ्यः ॥ ४ ॥

उत । स्या । नः । सरस्वती । जुषाणा । उप । श्रवत् ।
सुश्रवर्गा । यज्ञे । अस्मिन् । मितर्जुऽङ्गितिः । नमस्यैः ।
इयाना । राया । युजा । चित् । उत्तरा । सखिभ्यः ॥ ४ ॥

उतापिच जुषाणा प्रीयमाणा सुभगा शोभनधना स्या सा सरस्वती नोत्साकमस्मिन्यज्ञे
उपश्रवत् अस्मदीयाःस्तुतीरूपभृणोतु । कीदृशी सा मितर्जुभिः प्रह्वैर्जानुभिः नमस्यैर्नमस्कारैर्दे-
वैः इयाना उपमममाना चिच्छब्दश्चार्थे युजा नित्ययुक्तेन राया धनेन च संगता सखिभ्यः उत्त-
रा उत्कृष्टतरा ईदृशी अस्मदीयाःस्तुतीः उपभृणोत्वित्यन्वयः ॥ ४ ॥

पवित्रेष्ट्यां सारस्वतस्य हविषोऽहमाजुह्वानाइति याज्या सूत्रितश्च—इमाजुह्वानायुष्मदान-
मोभिर्दधिक्राव्णोअकारिपमिति ।

तेषां पञ्चमी—

इमाजुह्वानायुष्मदानमोभिःप्रतिस्तोमंसरस्वतिजुपस्व ।
तवशर्मन्प्रियतमेदधानाउपस्येयामशरणंवृक्षम् ॥ ५ ॥
इमा । जुह्वानाः । युष्मत् । आ । नमः । ऽङ्गितिः । प्रति । स्तोमम् ।
सरस्वति । जुपस्व । तव । शर्मन् । प्रियतमे । दधानाः ।
उप । स्थेयाम् । शरणम् । न । वृक्षम् ॥ ५ ॥

हे सरस्वति इमा इमान्यस्मदीयानि हवींषि जुह्वानास्तुभ्यं जुह्वतोवयं नमोभिः त्वदि-
पयेनमस्कारैः युष्मत् त्वत्सकाशाव आ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः आददीमहि धनानीति
शेषः स्तोमं चास्मदीयं प्रतिजुषस्व प्रतिसेवस्व वयश्च प्रियवसे अतिशयेन प्रिये त्व त्वदीये
धर्मन् शर्मणि सुखे दधानाः निर्धायमानाः सन्तः शरणं न वृक्षं आश्रयभूतं वृक्षमिव उप-
स्थेयाम त्वां उपविष्टेम संगच्छेमहि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अ॒यमु॒नेसर॒स्वति॒वसि॑ष्ठो॒द्गारा॑वृ॒तस्य॑सु॒भगे॒न्यावः ।

व॒र्धभु॑भ्रेस्तु॒वतेरा॑सि॒वाजा॑न्य॒यूय॑पा॒तस्व॒स्तिभिः॑स॒दानः ॥ ६ ॥ १९ ॥

अ॒यम् । ऊँ इति॑ । ते । स॒स्वति॑ । वसि॑ष्ठः । द्वा॒रा । वृ॒तस्य॑ ।

सु॒भगे॑ । वि । आ॒व॒रि॒त्यावः॑ । व॒र्ध । शु॒भ्रे । स्तु॒वते । रा॒सि ।

वा॒जा॒न् । यू॒यम् । पा॒त । स्व॒स्ति॒भिः । स॒दा । नः ॥ ६ ॥ १९ ॥

हे सुभगे शोभनघने सरस्वति अयं वसिष्ठः ते त्वां यन्तुः ऋषस्य यज्ञस्य संबन्धिन्यौ
द्वा॒रा पूर्वा॑परे व्यावः विवृणोति उदतिपूरकः हे शुभ्रे शुभ्रवर्णे देवि वर्धं वर्धस्व तथा स्तुवते
स्तोमं कुर्वते वसिष्ठाय वाजानन्यानि रासि प्रदेहि अन्यद्गतम् ॥ ६ ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

बृहदुगायिपइति पठ्यं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यापि आयाबृहती द्वितीया सतोबृहती तृती-
या प्रस्तारपंक्तिः शिष्टास्तिस्त्रोगायत्र्यः आयस्तुचः सरस्वतीदेवताकः अन्यश्च सरस्वदेवताकः
पथा चानुकान्तम्-बृहदुगमाथः प्रस्तारपंक्तिः परास्तिस्त्रोगायत्र्यः सरस्वतइति । पञ्चमेहनिप्रव-
गशस्ते आयः प्रगाथः सरस्वतस्तुचः सवितश्च-बृहदुगायिपेवचइति यार्हतं प्रवर्गं प्रगाथाने-
कइति ।

तत्र प्रथमा-

बृ॒हद्बृ॒गायि॒पेव॒चो॒सु॒र्या॒न्दी॒नाम् ।

स॒र॒स्वती॒मि॒न्म॒हया॑सु॒वृ॒त्तिभिः॑स्तो॒मैर्वसि॑ष्ठो॒दे॒सी ॥ १ ॥

बृहत् । ऊँ इति । गा॒यि॒ये । व॒चः । अ॒सु॒र्या । न॒दीनाम् ।
 सर॒स्वतीम् । इत् । म॒ह॒य । सु॒द॒त्ति॒क्षिः । स्तो॒मैः ।
 व॒सि॒ष्ठ । रो॒द॒सी इति ॥ १ ॥

अनया ऋषिरात्मानं संबोध्य सरस्वत्याःस्तुतौ प्रेरयति हे वसिष्ठ त्वं बृहदु बृहदेव महदेव वचः स्तोत्रं गायिषे गायसि किमर्थं नदीनां मध्ये असुर्या असुरशब्दाच्चतुर्थेकवचनस्य ह्यथा- देशः असुरापै बलवत्यै नदीरूपायै सरस्वत्यै अस्याः शोणनार्थमित्यर्थः तथा रोदसी घावा- पृथिव्योः स्थितां दिवि देवत्वरूपेण भूम्यां वाग्रूपेण निवसन्तीं सरस्वतीमिव सरस्वतीमेव सुदत्तिक्षिः सुदु बोधवर्जितैः स्तोमैः स्तोत्रैर्महय पूजय सर्वदा सरस्वतीमेव स्तुहि नान्यां देव- तामिति भावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

उ॒भे॒य॒त्ते॒म॒हि॒ना॒शुं॒ अ॒न्ध॒सी॒ अ॒धि॒क्षि॒य॒न्ति॒ पू॒रवः ।
 सा॒नो॒बो॒ध्य॒वि॒त्री॒म॒रु॒त्स॒खा॒ चो॒द॒रा॒धो॒म॒घो॒नाम् ॥ २ ॥
 उ॒भे इति । यत् । ते । म॒हि॒ना । शु॒भे । अ॒न्ध॒सी इति ।
 अ॒धि॒क्षि॒य॒न्ति । पू॒रवः । सा । नः । बो॒धि । अ॒वि॒ची ।
 म॒रु॒त्स॒खा । चो॒द॒ । रा॒धः । म॒घो॒नाम् ॥ २ ॥

हे शुभे शुभ्रवर्णे सरस्वति यत् यस्यास्ते तव महिना महिना उभे अन्धसी उभयविधं दिव्यं पार्थिवं चार्द्रिं ग्राम्यमारण्यं वा पूरवः पूरयितव्या मनुष्याः अधिक्षियन्ति अधिगच्छन्ति सा त्वं अवित्री रक्षित्री सती नोस्मान् बोधि बुध्यस्व । अपिच मरुत्सखा मरुतोमाध्यमिकादे- वगणाः ते सत्तामोयस्या माध्यमिकाया वाचः वादशी त्वं मघोनां हविर्लक्षणघनोपेतानाम- स्मार्कं राधोधनं चोद प्रेरय ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अ॒द्र॒मि॒न्द्रा॒रु॒णव॒त्सर॒स्व॒त्य॒क॒वारी॒चे॒त॒ति॒वा॒जि॒नी॒वती ।
 गृ॒णा॒ना॒ज॒म॒द॒ग्नि॒व॒त्स्तु॒वा॒ना॒च॒व॒सि॒ष्ठ॒वत् ॥ ३ ॥

भद्रम् । इत् । भद्रा । कृणवत् । सरस्वती । अर्कवदरी ।

चेतति । वाजिनीध्वती । गृणाना ।

जमदग्निध्वत् । स्तुवाना । च । वसिष्ठध्वत् ॥ ३ ॥

भद्रा कल्याणी भजनीयावा सरस्वती भद्रमित् भद्रमेव कल्याणमेव कृणवत् अस्मार्क क-
रोतु । तथा अर्कवारी अकुस्तितागमना वाजिनीवति चेतति अन्नवती चेतयतु अस्मान् प्रज्ञापयतु ।
यद्वा मदीयं स्तोत्रं चेतति जानातु । तथा जमदग्निवत् जमदग्निना ऋषिणैव मया गृणाना स्तूपमा-
ना वसिष्ठवत् अहोर्ध्वेवतिप्रत्ययः वसिष्ठाहं वसिष्ठस्यानुरूपं स्तुवाना स्तूयमाना च भव ॥ ३ ॥

सरस्वदेवताके पशौ जनीयन्तइति विस्रः पशुपुरोडाशहविषां क्रमेणानुवाक्याः स्मृतिश्च-
जनीयन्तोन्वग्रवइतितिलो दिव्यंमुपर्णवामसंबृहन्मिति ।

अथ चतुर्थी-

जनीयन्तोन्वग्रवःपुत्रीयन्तःसुदानवः । सरस्वन्तंहवामहे ॥ ४ ॥

जनिदयन्तः । नु । अग्रवः । पुत्रिदयन्तः । सुदानवः ।

सरस्वन्तम् । हवामहे ॥ ४ ॥

जनीयन्तः जायन्तआस्वपत्यानीति जनयोजायाः वादच्छन्तः पुत्रीयन्तः पुत्रान्कामयमानाः
सुदानवः शोभनदानाः अग्रवः उपगन्तारोवयं नु अथ सरस्वन्तं देवं हवामहे स्तुमहे आह्वया-
महे वा ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

येतंसरस्वऊर्मयोमधुमन्तोघृतश्रुतः । तेभिर्नोविताभंव ॥ ५ ॥

ये । ते । सरस्वः । ऊर्मयः । मधुमन्तः । घृतश्रुतः ।

तेभिः । नः । अविता । भव ॥ ५ ॥

हे सरस्वः सरस्वत् देव वे त्वदीयाः ये ऊर्मयोजलसंधा मधुमन्तोरसवन्तः घृतश्रुतः घृत-
स्य वृष्ट्युदकस्य सारिणोभवन्ति तेभिस्तैरूर्मिभिः नोस्माकमविता रक्षिताभव ॥ ५ ॥

अन्वारंभणीयार्पा सरस्वतोयामस्य पीपिवासमित्यनुवाक्या सञ्चितश्च-पीपिवांसंसर-
स्वतोदिव्यंमुपर्णवामसंबृहन्मिति ।

सोपा षष्ठी—

पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । अक्षीमहि प्रजामिपम् ॥ ६ ॥ २० ॥

पीपिवांसम् । सरस्वतः । स्तनम् । यः । विश्वदर्शतः ।

अक्षीमहि । प्रजाम् । इपम् ॥ ६ ॥ २० ॥

पीपिवांसं प्रवृद्धं सरस्वतो देवस्य स्तनं शब्दायमानं स्तनवद्गसाधारं वा मेवं अक्षीमहि अ-
जेमहि प्राप्नुयाम । योरिष्वदर्शतो विश्वैः सर्वदर्शतो भवति दृश्यमानो भवति तं स्तनं मेघमित्यर्थः
तथा प्रजां पुत्रादिरूपां इपमन्त्रेण सरस्वतः प्रसादान् अक्षीमहि ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य पठे विंशोऽवर्गः ॥ २० ॥

यज्ञो दिव इति दशर्चमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं वेष्टुभं प्रथमाया इन्द्रः तृतीयानवम्योरिन्द्रा-
सणस्पती देवता दशम्या इन्द्राभृहस्पती शिष्टानां तु बृहस्पतिः । तथा चानुक्तान्तम्—यज्ञो दशैर्ब्या-
दि वाहं सत्यमन्त्रैर्नद्वीच तृतीयानवम्यावेन्द्रासणस्पतय इति । आभिष्वविके पूर्ववत्पु तृतीय-
सवने स्तोमवृद्धौ मालाणाञ्छंसिनः इदमुत्तरं च सूक्तमावापार्थं सूत्रितञ्च यज्ञो दिव इति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

यज्ञो दिवो नृपदनेष्टुधिग्वानरो यत्र दिव्यवो मदन्ति ।

इन्द्राय यत्र सर्वानानि सुन्वेगममदाय प्रथमं वयम् ॥ १ ॥

यज्ञे । दिवः । नृसदने । पुधिग्व्याः । नरः । यत्र ।

देवस्य वः । मदन्ति । इन्द्राय । यत्र । सर्वानानि ।

सुन्वे । गर्मत । मदाय । प्रथमम् । वयः । च ॥ १ ॥

यत्र यस्मिन् यज्ञे देवयो देवान् कामयमाना नरो नेतारः कृत्विजो मदन्ति हृष्यन्ति यत्र
यस्मिन् सवनानि अभिषोतव्याः सोमाः इन्द्राय इन्द्रार्थं सुन्वे अभिषूयन्ते पुधिग्व्याः संव-
न्धिनि नृपदने नृणां नेतृणां सदनभूते वस्मिन् यज्ञे प्रथमं सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं दिवो घुलोकाद्
इन्द्रः गमत् आगच्छतु किमर्थं मदाय मदार्थं सोमं पातुमित्यर्थः तथा वयम् अगन्तारः तदीया-
अश्वाश्च गमत् आगच्छन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आदैव्यावृणीमहेवांसिबृहस्पतिर्नोमह आसखायः ।
यथाभवेममीह्रुपेअनागायोर्नोदातापरावतःपितेव ॥ २ ॥

आ । दैव्या । वृणीमहे । अवांसि । बृहस्पतिः । नः ।
महे । आ । सखायः । यथा । भवेम । मीह्रुपे । अनागाः ।
यः । नः । दाता । परावतः । पिताइव ॥ २ ॥

हे सखायः समानख्यानाः स्तोत्रारः वयं दैव्या दैव्यानि देवसंबन्धीनि अवांसि रक्षणानि आवृणीमहे अभिभजामहे प्रार्थयामहे नोस्माकं हविः बृहस्पतिः बृहतां पालयिता देवः आ-
महे महतिर्दानार्थः आमहते आदत्ते लोपस्त आत्मनेपदेत्विति तलोपः योबृहस्पतिः परावतोदू-
रदेशात् धनान्याहस्य पुत्रेभ्यः पितेव नोस्मभ्यं दाताभवति तस्मै मीह्रुपे सेक्ते बृहस्पतये अ-
नागाः अनागतः अनपराधा यथावयं भवेम हे सखायः तथा यूयं परिचरतेति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तमुज्येष्ठं नमस्ताहविभिः सुशेवं ब्रह्मणस्पतिं गृणीषे ।
इन्द्रं श्लोकं महिदैव्यं सिपकुयो ब्रह्मणो देवकृतस्य राजा ॥ ३ ॥

तम् । ऊँ इति । ज्येष्ठम् । नमस्ता । हविःक्षितिः । सुशेवंम् ।
ब्रह्मणः । पतिम् । गृणीषे । इन्द्रम् । श्लोकः । महि । दैव्यः ।
सिपकु । यः । ब्रह्मणः । देवकृतस्य । राजा ॥ ३ ॥

ज्येष्ठं प्रशस्त्यतमं सुशेवं सुशुभं ब्रह्मणोमन्त्रस्य पतिं पालयितारं एतत्तत्तं तमु तमेव, देवं
नमस्ता नमस्कारेण हविर्भिश्चरुपुरोडाशादिभिश्च सार्धं गृणीषे गृणे स्तुवे । अपिच महि महान्त-
मिन्द्रं दैव्यः देवार्हः श्लोकः अस्मदीयः स्वावक्रोमन्त्रः सिपकु सेवर्वा ब्रह्मणोन्नस्य मन्त्रस्यवा
देवकृतस्य देवैः स्तोत्रभिः कृतस्य यदन्द्रोन्नस्यस्पतिर्वा राजा ईश्वरोभवति तमिन्द्रं तं ब्रह्मण-
स्पतिमिति संबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒आ॒नो॒यो॒निं॑स॒दतु॑प्रे॒ष्ठो॒बृ॒ह॒स्प॒तिर्वि॒श्व॒वा॒रो॒योअ॒स्ति॑ ।
 का॒मो॒रा॒यः॒सु॒वी॒र्य॒स्य॒तं॒दा॒त्प॒र्प॒न्नोअ॒ति॒स॒श्व॒तोअ॒रि॒ष्टान् ॥ ४ ॥
 सः । आ । नः । योनिम् । स॒दतु॑ । प्रे॒ष्ठः । बृ॒ह॒स्प॒तिः । वि॒श्व॒वा॒रः ।
 यः । अ॒स्ति॑ । का॒मः । रा॒यः । सु॒वी॒र्य॒स्य॒ । तम् ।
 दा॒त् । प॒र्प॒त् । नः । अ॒ति॑ । स॒श्व॒तः । अ॒रि॒ष्टान् ॥ ४ ॥

प्रेष्ठः प्रियतमः सबृहस्पतिः नोस्माकं योनिं स्थानं वेदितक्षणं आसदतु आसीदतु आग-
 त्योपविशतु योबृहस्पतिः विश्ववारः विश्वैर्वरणीयोस्ति भवति । अरिच रायोधनस्य सुवीर्य-
 स्य शोभनवीर्यस्य च यः कामोस्माकमभिलाषोस्ति तं कामं अस्मभ्यं दाद ददातु काम्यमानं
 यच्छत्वित्यर्थः । तथा सश्वतः उपद्रवैः संसक्तान् नोस्मानरिष्टानर्हिस्तितान्कृत्वा अति पर्यदअ-
 तिपारयतु शत्रून् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त॒मानो॑अ॒र्कम॒मृता॑य॒जु॒ष्टमि॒मेधा॑सु॒रमृ॒तासः॑पु॒रा॒जाः ।
 शु॒चि॒क्र॒न्द॒य॒ज॒तं॒प॒स्त्या॑नां॒बृ॒ह॒स्प॒तिम॒न॒र्वा॒णं॒हु॒वेम ॥ ५ ॥ २१ ॥
 तम् । आ । नः । अ॒र्कम् । अ॒मृता॑य॒ । जु॒ष्टम् । इ॒मे । धा॒तुः ।
 अ॒मृता॑सः । पु॒रा॒जाः । शु॒चि॒क्र॒न्द॒म् । य॒ज॒तम् । प॒स्त्या॑नान् ।
 बृ॒ह॒स्प॒तिम् । अ॒न॒र्वा॒णम् । हु॒वेम ॥ ५ ॥ २१ ॥

अथ षष्ठी—

तंशग्मासोअरुपासोअश्वाबृहस्पतिसहवाहोवहन्ति ।
सहश्चिद्यस्यनीलवत्सधस्थंनभोनरूपमरूपंवसानाः ॥ ६ ॥

तम् । शग्मासः । अरुपासः । अश्वाः । बृहस्पतिम् । सहवाहः ।
बृहन्ति । सहः । चित् । यस्य । नीलवत् । सधस्थम् ।
नभः । न । रूपम् । अरूपम् । वसानाः ॥ ६ ॥

शग्मासः शग्माः सुखकराः शक्वावा अरुपासः आरोचमानाः सहवाहः संहत्यवाहका-
अश्वाः तं बृहस्पतिं वहन्ति वहन्तु । यस्य बृहस्पतेः सहश्चिद्वत्तत्त्वं भवति नीलवत् नीलं नि-
लपोनिवासः तद्युक्तं सधस्थं सहस्थानेच यस्य तं बृहस्पतिमित्यन्वयः कीदृशाअश्वाः नभोन
आदित्यमिव अरूपं आरोचमानं रूपं वसानाः धारयन्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सहिशुचिःशतपत्रःसशुन्ध्युहिरण्यवाशीरिपिरःस्वर्पाः ।
बृहस्पतिःसःस्वावेशःऋष्वपुरुसर्विभ्यआसुतिंकरिष्ठः ॥ ७ ॥

सः । हि । शुचिः । शतपत्रः । सः । शुन्ध्युः । हिरण्यवाशीः ।
इपिरः । स्वः । स्वाः । बृहस्पतिः । सः । सुः । आवेशः । ऋष्वः ।
पुरु । सर्विभ्यः । आसुतिम् । करिष्ठः ॥ ७ ॥

सहि सत्तु बृहस्पतिः शुचिः शुद्धः शतपत्रः बहुविधवाहनः सएवशुन्ध्युः सर्वेषां शो-
धयिता हिरण्यवाशीः वाशीति वाद्वाप्तं हिवरमणीयवाक् यद्वा वाशीभिस्त्वज्ञाताश्मन्मयीभिरिति
निर्मातृ । वाशी आयुधं स्वर्णमयायुधः इपिरोयन्ता अज्येपणीयोवा स्वर्पाः स्वर्गस्यसंभक्ता
यद्वा सरणशीलस्योदकस्य सनिता दाता सएव बृहस्पतिः स्वावेशः सुनिवासाः ऋष्वः दर्शनीयः
ईदृशोदेवः सत्विभ्यः स्तोत्रभ्यः पुरु बहुलं आसुतिमपेक्षं करिष्ठः कर्तृतमो दातृतमो-
भवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

देवीदेवस्परुदंसीजनित्रीवृहस्पतिंवावृधतुर्महित्वा ।
दक्षाय्यायदक्षतासखायःकरद्ब्रह्मणेसुतरासुगाधा ॥ ८ ॥

देवी इति । देवस्य । रुदंसी इति । जनित्री इति । वृहस्पतिम् ।
वृधतुः । महित्वा । दक्षाय्याय । दक्षत । सखायः ।
करत् । ब्रह्मणे । सुतरा । सुगाधा ॥ ८ ॥

देवी देव्यौ दानादिगुणयुक्ते देवस्य वृहस्पतेर्जनित्री जनयिष्यौ रुदन्ती धावापृथिव्यौ
महित्वा महत्वेन युक्तं वृहस्पतिं वृधतुः वर्धयामासतुः हे सखायोपूयमपि दक्षाय्याय वर्धनी-
याय द्वितीयार्थं चतुर्थी वर्धनीयं तं वृहस्पतिं दक्षत वर्धयत् । सच वृहस्पतिः ब्रह्मणे वृंहिताय
मभूतापान्नाय तदर्थं सुतरा सुतरानि सुखेन तरणीयानि सुगाधा सुखेनावगाहनीयानि
उदकानि करत् करोतु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

द्वयंवाब्रह्मणस्पतेसुवृक्तिर्ग्रहेन्द्रायवज्जिणेअकारि ।
अविष्टंधियोजिगृतंपुरंधीर्जजस्तमर्योवनुपामरांतीः ॥ ९ ॥

द्वयम् । वाम् । ब्रह्मणः । पते । सुवृक्तिः । ब्रह्म । इन्द्राय ।
वज्जिणे । अकारि । अविष्टम् । धियः । जिगृतम् । पुरंमधीः ।
जजस्तम् । अर्यः । वनुपाम् । अरांतीः ॥ ९ ॥

हे ब्रह्मणस्पते तुभ्यं वज्जिणे वज्रवतेइन्द्राय च वां युवाभ्यां वादर्थ्यं चतुर्थी ब्रह्म मं-
ब्रह्म इयं सुवृक्तिः सुप्रवृत्तास्तुतिः अकारि मया कृताभूत् तौ युवां धियोऽस्मदीयानि कर्माणि
अविष्टं रक्षतं । तथा पुरंधीः पुरुषीः बह्वीःस्तुतीः जिगृतं निगिरतं शृणुतमितियावत् । अर्यः
अरीः अभिगन्त्रीः वनुपां संभ्रकृणापस्पाकं अरावीः शत्रुतेनाः जजस्वं उपक्षपयतम् ॥ ९ ॥

तृतीये सवने उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिनो बृहस्पतेयुवमिव शसयाज्या सूत्रितश्च—बृहस्प-
तेयुवमिन्द्रश्चवस्वइति याज्येति । वाजपेयेतिरिक्तोक्थ्यस्य एषेवपरिधानीया सूत्रितश्च—बृह-
स्पतेयुवमिन्द्रश्चवस्वइति परिधानीयेति ।

तैषा दशमी—

बृहस्पतेयुवमिन्द्रश्चवस्वोदिव्यस्येशाथेउतपार्थिवस्य ।

धत्तंरयिस्तुवतेकीरयेचिद्यूपान्तस्वस्तिभिस्तदानः ॥ १० ॥ २२ ॥

बृहस्पते । युवम् । इन्द्रः । च । वस्वः । दिव्यस्य ।

ईशाथे इति । उत । पार्थिवस्य । धत्तम् । रयिम् । तुवते ।

कीरये । चित् । यूपम् । पात । स्वस्तिर्गर्भिः । सर्वा । नः ॥ १० ॥ २२ ॥

हेबृहस्पते त्वञ्च इन्द्रश्च युवं युवां दिव्यस्य दिविप्रवस्य वस्वोवस्तुनोघनस्य उवापि च
पार्थिवस्य पृथिव्यां भवस्य घनस्य ईशाथे अतः कारणात् स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते कीरये स्तोतृ-
नामैतत् स्तोत्रे रयिं धनं धत्तं दत्तं चिदिति पूरणः अन्यद्भवम् ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे द्वार्षिकोवर्गः ॥ २२ ॥

अध्वर्यवेइति सप्तर्षे दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे त्रैदृभमेन्द्रं सप्तस्यैन्द्रावार्हस्पत्या तथाचा-
नुकान्तम्—अध्वर्यवःसप्तोक्तदेवतान्येति । पूर्वसूक्तेनसहोकोविनियोगः ।

तत्र षष्ठ्या—

अध्वर्यवोरुणं दुग्धमंशुं जुहोतं न हृपभायं स्तितीनाम् ।

गौराहेदीर्घो अवपानमिन्द्रो विश्वाहेद्याति सुतसोममिच्छन् ॥ १ ॥

अध्वर्यव । अरुणम् । दुग्धम् । अंशुम् । जुहोतं । हृपभायं ।

स्तितीनाम् । गौरात् । वेदीयान् । अवपानम् । इन्द्रं ।

विश्वाहा । इत् । याति । सुतसोमम् । इच्छन् ॥ १ ॥

हे अश्वर्यबोधरस्यनेतारकृत्विजः क्षितीनां जनानां मध्ये वृषभाय श्रेष्ठायेन्द्राय अरु-
णमारोचमानं दुग्धं अभिपुतं अंगुं सोमं जुहोतन जुहुत अवपानं अवकम्पस्थितं दूरस्थं पा-
तव्यं सोमं गौरात् गौरशृणादपि वेदीयान् अतिशयेन विद्वान् इन्द्रः सुतसोमं अभिपुतसोमं य-
जमानमिच्छन् अन्विच्छन् विश्वाहा विश्वान्यहानि इव एव सर्वदेव याति गच्छति अतस्त-
स्मादन्दाय सोमं जुहोतेत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदधिपेप्रदिविचार्वन्दिवेदिवेपीतिमिदस्यवक्षि ।

उतहृदोलमनंसाजुपाणउशन्निन्द्रप्रस्थितान्पाहिंसोमान् ॥ २ ॥

यत् । दधिपे । प्रदिवि । चार्वन् । अन्मन् । दिवेदिवे । पीतिम् ।

इत् । अस्य । वक्षि । उत । हृदा । उत । मर्नसा । जुपाणः ।

उशन् । इन्द्र । प्रदस्थितान् । पाहि । सोमान् ॥ २ ॥

हे इन्द्र प्रदिवि प्रगतेषु दिवसेषु पूर्वस्मिन्काले चारु शोभनं यत् सोमलक्षणमन्नं दधिपे
पानेनोदरे धारयसि अस्य सोमस्य पीतिमिदं पानमेव दिवेदिवे प्रदिविवसं इदानीमपि वक्षि
कामयसे यशकान्तावित्यस्य सिपि शपोत्तुकि यत्कत्वपत्वेत्येतद्रूपम् उतापिच हे इन्द्र तद्वा
तद्दयेन उत शब्दश्चार्थे मनसा च जुपाणः सेवमानः उशन् अस्मान् काषयमानस्त्वं प्रस्थितान्
पुरस्तात्पीतान् उत्तरवेदिस्थान् सोमान् पाहि पिव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

जज्ञानःसोमंसहसेपपाथप्रतेमातामहिमानमुवाच ।

एन्द्रप्रप्राथोर्वर्षन्तरिक्षंयुधादेवेभ्योवर्विवश्चकर्थ ॥ ३ ॥

जज्ञानः । सोमम् । सहसे । पपाथ । प्र । ते । माता ।

महिमानम् । उवाच । आ । इन्द्र । प्रप्राथ । उरु । अन्तरिक्षम् ।

युधा । देवेभ्यः । वर्विवः । चकर्थ ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं जज्ञानोजायमानएव सहसे वज्राय सोमं पपाथ पीववानसि ते तव महिमानं महत्त्वं माता त्वदीया जननी अदितिः प्रोवाच प्रोकवती संवाइसृके अयं पन्था इत्यादिके । नही-
न्वस्येत्यर्धचार्दारम्य अदित्या इन्द्रमहत्वस्योक्तत्वात् । अतः कारणात् हे इन्द्र त्वं उरु विस्तीर्ण-
मन्तरिक्षं आपपाथ स्वतेजसा आपृतिवानसि । अपिच युधा युद्धेन देवेभ्यः स्तोतृभ्यो देवेभ्य-
एव वा वरिवोधनं चकथं कृतवानसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यद्यो धयामह तोमन्यमानान् साक्षाम तान्वाहुभिः शाशदानान् ।

यद्वा नृभिर्हृत इन्द्राभिः युध्यास्तं त्वया जिंसौ श्रवसं जयेम ॥ ४ ॥

यत् । यो धयाः । महतः । मन्यमानान् । साक्षाम् । तान् ।

वाहुभिः । शाशदानान् । यत् । वा । नृभिः । हृतः । इन्द्र ।

अभिः युध्याः । तम् । त्वया । आजिम् । सौ श्रवसम् । जयेम् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र महवः मभूवान् मन्यमानान् शत्रून् यदा यो धयाः अस्माभिर्योधयेः तेः सहयोर्यु-
क्तं प्रयच्छेदित्यर्थः तदानीं शाशदानान् हिंसवत्त्वान् शत्रून् वाहुभिः आयुधनिरपेक्षैः हस्तैरेव
त्वत्सादात् साक्षाम सहैव अभिभवेम । यद्वा यदिवा हे इन्द्र नृभिः नेतृभिर्महद्भिर्वृतः त्वमे-
वामियुध्याः अस्मदीयान् शत्रून् अभियुध्यस्व सौ श्रवसं श्रवोन् यशोवा शोभनस्य श्रवसो हेतुं त-
माजिं संग्रामं त्वया सहायेन वयं जयेम ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

मेन्द्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्रनूतनामधवाया चकार ।

यदेदं देवीरसंहिष्टमाया अथाजवत्केवलः सोमो अस्य ॥ ५ ॥

प्र । इन्द्रस्य । वोचम् । प्रथमा । कृतानि । प्र । नूतना ।

मधवा । या । चकार । यदा । इत् । अदेवीः । असंहिष्ट ।

मायाः । अयम् । अजवत् । केवलः । सोमः । अस्य ॥ ५ ॥

इन्द्रस्य कृतानि वीर्यकर्मणि प्रथमाः प्रथमानि पुरातनानि प्रवोचं प्रववीमि । मघवा धन-
वानिन्द्रः या यानि चकार कृतवान् नूतना नूतनान्यभिनवनिवृतानि प्रवोचं यदेव यदेव अदेवीः
आसुरीमांसाः ते कृताः असहिष्टे अश्रयभूत अथानन्तरमेव अस्येन्द्रस्य सोमः केवलः असा-
धारणोऽभवत् तदा प्रथत्येव सोमस्येन्द्रस्य चासाधारणः सर्वधोजातइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तवेदं विश्वं भूमितं पशव्यं यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य ।
गवामसि गोपतिरेक इन्द्र भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः ॥ ६ ॥

तथे । इदम् । विश्वम् । अजितः । पशव्यम् । यत् । पश्यसि ।
चक्षसा । सूर्यस्य । गवाम् । असि । गोपतिः । एकः ।
इन्द्र । भक्षीमहि । ते । प्रयतस्य । वस्वः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र पशव्यं पशवोद्विधाः द्विपादश्चतुष्पादश्च तेषां हितं अजितः सर्वतोविद्यमानं
इदं विश्वं सर्वं जगत् तव तवैव स्वभूतं सूर्यस्य परकस्यादित्यस्य चक्षसा तेजसा यद्विश्वं प-
श्यसि त्वं प्रकाशयसि अपिच हे इन्द्र एक एव त्वं गोपतिरसि न केवलमेकस्या एव गोपतिः अ-
पितु सर्वासां निदेशाद् गवामिति अतः कारणात् ते त्वमां प्रयतस्य प्रयतस्य द्विवीमार्थे षष्ठी । प्रत्
वस्वो धनं भक्षीमहि भर्जेमहि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वृहस्पते युवमिन्द्रं श्ववस्वो दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्य ।
धत्तं रुयिस्तुवते कीरये चिद्युयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ७ ॥ २३ ॥

वृहस्पते । युवम् । इन्द्रः । च । वस्वः । दिव्यस्य । ईशाथे इति ।
उत । पार्थिवस्य । धत्तम् । रुयिम् । तुवते । कीरये ।
चित् । यूयम् । पातस्व । स्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ २३ ॥

व्याख्यातेयं अक्षरार्थस्तु हे बृहस्पते त्वञ्चेन्द्रश्च युवां दिव्यस्य पार्थिवस्य चोन्नयविध-
स्य धनस्येश्वरौभवथः । तौ युवांस्तुवते स्तोत्रे धनं दत्तमिति ॥ ७ ॥

॥ इति पंचमस्य पष्ठे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

परोमात्रयेति सप्तर्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्चैष्टुभं उरुयज्ञायेत्याद्यास्तिस्रः ऐन्द्रा-
बैष्णव्यः शिष्टाः केवलं विष्णुदेवताकाः तथाचानुक्तान्तम् परोविष्णवंतूरुमिदैर्द्व्यश्चतिस्र इति ।
गतःसूक्तविनियोगः । विष्णुदेवताकेष्वौ परोमात्रयेति पुरोडाशस्ययाज्या सूत्रितश्च—परोमात्र-
यातन्वावृधानेरावतीधेनुमतीहिभूवमिति ।

सैषा प्रथमा—

परोमात्रयातन्वावृधानुनर्तेमहित्वमन्वंभुवन्ति ।

उभेतेविद्भारजसीपृथिव्याविष्णोदेवत्वंपरमस्यवित्ते ॥ १ ॥

परः । मात्रया । तन्वा । वृधान् । न । ते । महित्वम् ।

अनुं । अश्रुवन्ति । उभे इति । ते । विद् । रजसी इति ।

पृथिव्याः । विष्णो इति । देव । त्वम् । परमस्य । वित्ते ॥ १ ॥

पर इति सकारान्तं परस्तादित्यस्यार्थे परशब्दाच्छान्दसोत्तिष्ठत्ययः परोदिवापरएनापृ-
थिव्येतियथा । मात्रयेति पञ्चम्यर्थे व्यत्ययेन तृतीया मात्रायाः परः परस्ताद्वर्तमानया अपरि-
मितया तन्वा शरीरेण वृधान वर्धमान हे विष्णो ते तव महित्वं महत्त्वं नान्वभुवन्ति भानुव्या-
मुवन्ति त्रैविक्रमसमये यत्तवमाहात्म्यं तत्सर्वैरपि जनैर्ज्ञातुं नशक्यतइत्यर्थः । ते तव उभे रज-
सी उभौ लोको पृथिव्या आरभ्य पृथिवीमन्तरिक्षञ्च विद्म जानीमोवयं चक्षुषोपलभावेह ना-
न्यत् हेदेव द्योतमान विष्णो त्वमेव परमस्य स्वर्गादिरुत्कृष्टलोकस्य द्वितीयाथेपष्ठौ परमं लोकं
वित्ते जानासि अतस्त्वव महत्त्वं नकेनापि व्याप्तुं शक्यमितिभावः ॥ १ ॥

पूर्वोक्तेष्वपशौ नतेविष्णोइति वषायाअनुवाक्या सूत्रितश्च—नतेविष्णोजायमानोनजात-
स्त्वंविष्णोमुपतिंविश्वजन्ममिति ।

सैषा द्वितीया—

नतेविष्णो जायमानो न जातो देवमहिम्नः परमन्तमाप ।
उदस्तभ्रानाकं मृष्वंहन्तं दाधर्थं प्राचीं ककुभं पृथिव्याः ॥ २ ॥
न । ते । विष्णो इति । जायमानः । न । जातः । देव । महिम्नः ।
परम् । अन्तम् । आप । उत । अस्तभ्नाः । नाकम् । कृष्वम् ।
बृहन्तम् । दाधर्थम् । प्राचीम् । ककुभम् । पृथिव्याः ॥ २ ॥

हे देव दानादिगुणयुक्त विष्णो वे तव महिम्नः महत्त्वस्य परं विप्रकृतं अन्तमवसानं
जायमानः प्रादुर्भवन् जनः नाप नप्राप्नोति । तथा जातः प्रादुर्भूतोऽपि जनो नैव प्राप्नोति तव मह-
त्त्वस्यावसानं नास्ति अतएव सर्वैर्न ज्ञायत इति भावः कोसौ महिमा तमाह कृष्वं दर्शनीयं बृहन्तं
महान्तं नाकं द्युलोकं उदस्तभ्नाः त्वं कृष्वमधारयः यथा अधोनपतति तथा पृथिव्याभूमेः सं-
वधिनीं प्राचीं ककुभञ्च दाधर्थं धारितवानसि उपलक्षणमेतत् सर्वस्य भूतजातस्य तथा चर्म-
प्रान्तरम्—यदत्रिधा तु पृथिवी मुत घामे को दाधार भुवनानि विश्वेति ॥ २ ॥

पूर्वाङ्कएवपशौ इरावती इति हविषोयाज्या सञ्चितञ्च—इरावती धेनुमती हि भूतं विश्वकर्म-
न हविषा वा हृधान इति द्वे हवि ।

सैषा तृतीया—

इरावती धेनुमती हि भूतं सूयवसिनी मनुपि दशस्या ।
व्यस्तभ्रारोदसी विष्णो वे ते दाधर्थं पृथिवीमजितो मयूरवैः ॥ ३ ॥
इरावती इतीरावती । धेनुमती इति धेनु इमती । हि । भूतम् ।
सूयवसिनी इति सुयवसिनी । मनुपि । दशस्या । वि । अस्तभ्नाः ।
रोदसी इति । विष्णो इति । एते इति । दाधर्थम् ।
पृथिवीम् । अजितः । मयूरवैः ॥ ३ ॥

हे धावापृथिव्यौ मनुष्ये स्तुवते मनुष्याय दशस्या दित्सया युक्ते युवां इरावती अजवयो
धेनुमती गोमत्यौ सूर्यवसिनी शोभनयवसेच भूतमभूतम् हिगम्दः प्रसिद्धो विष्णुताविकान्त-
त्वाद युवामेव सत्तु पूज्यमभूतमित्यर्थः । हे विष्णो एते इमे रोदसी धावापृथिव्यौ व्यस्तभाः
विविधमधारयः पृथिवीमूर्ध्वमुखत्वेन घामधोमुखत्वेनेति विविक्तत्वम् । अपिच पृथिवीं पृथिता-
मिमां भूमिं अग्नितः सर्ववर्धित्वैर्मयूतैः पर्वतैर्दायर्थं धारितवानसि युथा न च सति तथा दृढी-
कृतवानित्यर्थः पर्वताहि विष्णोः स्वभूताः विष्णुः पर्वतानामधिपतिरिति श्रुतेः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उरुं पज्ञाय चक्रधुरुलोकं जनयन्ता सूर्यमुपासमग्निम् ।

दासं स्पचिद्वपशिप्रस्यं मायां जघ्रथुर्नरापृतनाज्येषु ॥ ४ ॥

उरुम् । पज्ञाय । चक्रधुः । ऊँ इति । लोकम् । जनयन्ता ।

सूर्यम् । उपसम् । अग्निम् । दासं स्प । चित् । वपः शिप्रस्यं ।

मायाः । जघ्रथुः । नरा । पृतनाज्येषु ॥ ४ ॥

हे इन्द्राविष्णू यज्ञाय यजमानाय उरुं विस्तीर्णं लोकं स्वर्गाल्यं चक्रधुरुः कृतवन्तौ त-
व युवां । किं कुर्वन्तौ सूर्यं सर्वस्य प्रेरकमादित्यं उपसं तपोनिवारकमुपःकान्तिं अग्निश्च अ-
हुरैरावृतं जनयन्ता जनयन्तौ पुनः प्रादुर्भावयन्तौ हे नरा नेवाराविन्द्राविष्णू वपशिप्रस्यं ए-
व तत्सहकस्य दासस्य चित् उपक्षपमितुः अमरस्य मायाः पृतनाज्येषु संग्रामेषु जघ्रथुः जिहिस्त-
धुपुंवां सूर्यादिकं जनयन्तावित्युच्यते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्द्राविष्णू दृहिता शर्वरस्य नवपुरो नवति च अथिष्टम् ।

शतवर्चिनः सहस्रं च साकं हथो अप्रत्यसुरस्य वीरात् ॥ ५ ॥

इन्द्राविष्णू इति । दृहिताः शर्वरस्य । नवः । पुरः ।

नवतिम् । च । अथिष्टम् । शतम् । वर्चिनः । सहस्रम् । च ।

साकम् । हथः । अप्रति । असुरस्य । वीरात् ॥ ५ ॥

हे इन्द्रो विष्णु हंहिताः हंहिताः नव नवर्चिर्गन्वोत्तरनवर्चिर्गन्वाः । पुरःपुराणि शं-
 क्रैरेभ्य स्वभूतानि अविष्टम् अहिंसिष्टम् । अथ हिंसात्तामः अपि च गर्वः सहेमः चर्वचिनो अमुर-
 स्मेवीशान् अपि प्रतिद्वंद्वितोऽप्यथानाद्वन्ति । तथा नोक्तं सहे संपराएव हथः अहिंसिष्टम् । यो-
 वचिनः शतमिन्द्रः सहस्रमिति हि निगमान्तरम् ॥ १० ॥

अथ पृथी-

इयं मन्ती पावहन्ती बृहन्ती रुक्मामन्तवसा वर्धयन्ती ।

रेवांस्तोमं विदथेपु विष्णोऽपि न्वत्तमिपो बृजनेष्विन्द्र ॥ ६ ॥

इयम् । मन्तीपाः । बृहन्ती । बृहन्ता । उरुक्कमा । तवसाः ।

वर्धयन्ती । रे । वाम् । स्तोमम् । विदथेपु । विष्णोः इति ।

पिन्वत्तम् । इयः । बृजनेषु । इन्द्र ॥ ६ ॥

बृहन्ती महती इयं मन्तीपा मन्तीपा स्तुतिः बृहन्ता बृहन्ती महन्ती उरुक्कमा विस्तीर्ण-
 विक्रमा विष्णुना सहेकार्थोभाषाव इन्द्रस्याप्युरुक्कमत्वम् तवसा वयद्वि बलस्य बृहन्ती नाम-
 धेयं तदन्ती एवंभूता युवां वर्धयन्ती प्रवृद्धी कुर्वती अस्माभिः कृता हे विष्णो हे इन्द्र वि-
 दथेपु महेपु वां युवाभ्यां स्तोमं उक्तक्षणं स्तोत्रं रे देवे-रादानश्च विधातुः तौ युवाः बृजनेषु
 बलेषु निमित्तसप्तमी इत्योक्तानि पिन्वत्तं अस्मभ्यं वर्धयतम् ॥ ६ ॥

अण्डपदयेषो विष्णोः शिपिविष्टस्य वपद्वेदयेषानुवाक्या । स्ववितथ्य भद्रातेहस्तासुक्-
 तोत्तपाणी वपद्वेविष्णवास आरुणोमीति ।

७ ।

सैषा सप्तमी-

वपद्वेविष्णवास आरुणोमितन्मे जुपस्व शिपिविष्टहव्यम् ।

वर्धन्तु त्वासु पुतयोगिरोर्मैयूयं पातस्व स्तिभिः सदानः ॥ ७ ॥ २४ ॥

वपद्वः । ते । विष्णोः इति । आसः । आ । कृणोमि । तत् ।

मे । जुपस्व । शिपिविष्टहव्यम् । वर्धन्तु । त्वा । सुहस्तुतयः ।

गिरः । मे । यूयम् । पात । स्वस्तिशक्तिः । सदा । नः । ७ ॥ २४ ॥

हे विष्णो ते तृप्तं आसः आस्यात् आ अग्निमुखं वषट्करोमि वषट्करोमि वषट्कारेण हविर्हविषामि । हे शिपिविष्ट शिपयोरशमयः तैराविष्ट विष्णो त्ववषट्कृतं मे मदीयं हव्यं हविर्जु-
पस्व सेवस्व ॥ सुष्टुतयः शोभनस्तुत्यात्मिका गिरोवाचश्च त्वा त्वां वर्धन्तु वर्धयन्तु । अन्यद्वतम् ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

नूतर्तेइति सप्तर्चं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्चं त्रैष्टुभं वैष्णवम् नूतर्तेइत्यनुक्रान्तम् उक्तध्ये-
च्छावाकशस्ते इदंशंसनीयं सूचितञ्च—ऋतुर्जनित्रीनूतर्तोभवामिषदिति ।

तत्र प्रथमा—

नूतर्तोदयते स निष्पन्नो विष्णव उरुगायामुदाशत ।

प्रयः सन्नाचा मनसा यजते एतावन्तं न र्पमा विवासात् ॥ १ ॥

नु । मर्तः । दयते । स निष्पन्न । यः । विष्णवे । उरुगायाम् ।

दाशत । प्र । यः । सन्नाचा । मनसा । यजते । एतावन्तम् ।

नर्यम् । आह विवासात् ॥ १ ॥

समर्तोऽनुष्यः स निष्पन्न धनमिच्छन् नु क्षिप्रं दयते घनमादत्ते दयतिराह पूर्वार्थेन्द्रप्यः
योऽनुष्यः उरुगायाम बहुभिः कीर्तनीयाय विष्णवे दाशत हवींषि दद्यात् यश्च सन्नाचा सहा-
श्चता मनसा मननेन स्तोत्रेण प्रयजति प्रकर्षेण पूजयेत् एतावन्ते एतावत् परिमाणं महान्तं न-
र्पं नरोऽप्योहितं विष्णुं आविवासात् नमस्कारादिभिः परिचरेत् समर्तोदयत इत्यन्वयः । यद्वा स-
निष्पन्निति सनतेर्जाभार्थस्य तद्धि रूपम् समर्तः स निष्पन्न धनादीनि लप्स्यमानो भवन्नेव ह-
विरादिकं नु क्षिप्रं दयते विष्णवे ददातीति योज्यम् ॥ १ ॥

विष्णुदेवत्येऽप्यशौ पुरोडाशस्य त्वं विष्णो इत्यनुवाक्या सूचितञ्च—त्वं विष्णोऽमुमतिं विश्वज-
न्यां विचक्रमेष्टुथिर्वीमेष्टामिति ।

सैषा द्वितीया—

त्वं विष्णोऽमुमतिं विश्वजेन्यामप्रयुतामेव यावो मतिदाः ।

पचो यथानः सुवितस्य भूरेऽश्वावतः पुरुश्चन्द्रस्य रायः ॥ २ ॥

त्वम् । विष्णो इति । सुष्टमतिम् । विश्वऽर्जन्याम् । अप्रंश्रुताम् ।

एव॒श्रुता॒वः । म॒तिम् । दाः । प॒र्चः । यथा । नः ।

सु॒वित॒स्य । भूरेः । अ॒श्व॒वतः । पु॒रु॒श्च॒न्द्रस्य॑ । रा॒यः ॥ २ ॥

हे एवयावः एवाः प्राप्तव्याः कामाः वाक् यावयति प्रापयति स्तोतृनित्येवयावः हे एवया-
वन् विष्णो त्वं विश्वजन्यां सर्वजनहितां अप्रयुतां दोषैर्वियुक्तां सुभार्तिं भार्तिं अनुग्रहनाहिं दाः
अस्मत्पदं देहि सुवितस्य सुष्टु प्राप्तव्यस्य भूरेर्बहुलस्य अश्ववतोऽव्युक्तस्य पुरुश्चन्द्रस्य पुरु-
णां बहूनां आह्लादकस्य रायोधनस्य पर्वः संपर्कोनोस्माकं यथा भवति तथा देहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

वैष्णव्यस्योपांशुयाजस्य त्रिदैवइवियाज्या सन्वितश्च—इदंविष्णुर्विचक्रमे त्रिदैवःपृथि-
वीमेपतामिति । वैष्णव्येपशाव्येपैव वषायाज्या सन्वितश्च—त्रिदैवःपृथिवीमेपतां परोमात्र-
यादन्वावृधनेति ।

सैषा तृतीया—

त्रिदैवःपृथिवीमेप॒तांविचक्रमे॒शतर्चसंम॑हत्वा ।

प्रविष्णु॑रस्तु॒तवस॑स्तवी॒यान्त्वेप॑ह्यस्य॒स्थविर॑स्य॒नाम॑ ॥ ३ ॥

त्रिः । देवः । पृथिवीम् । एपः । एताम् । वि । चक्रमे ।

शत॑र्चसम् । महि॑त्वा । प्र । विष्णुः । अस्तु । तवसः ।

तवी॒यान् । त्वेपम् । हि । अस्य । स्थविर॑स्य । नाम॑ ॥ ३ ॥

एपदेवोदानादिगुणमुक्तोविष्णुः शतर्चसं शतसंख्यान्पर्चापि यस्यास्तादृशीं एतां पृथि-
वीं उपलक्षणमेतत् पृथिव्यादीन् श्रीन् लोकान् महत्त्वेन निर्विचक्रमे त्रिभिः पदैर्विका-
न्तवान् तवसः तवस्विनोवृद्धादपि तवीयान् तवस्वितरोविष्णुः प्रास्तु अस्माकं प्रभवतु स्वामी-
भवतु अस्यस्थविरस्य नृदस्य विष्णोर्नाम नामकं रूपं विष्णुरित्येतन्नामैव त्वं हि यस्यादी
सं तस्यात् कारणात् सविष्णुः प्रभवत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तपदपशौ विचक्रमेइति वषायाअनुवाक्या सन्वितश्च—विचक्रमेपृथिवीमेपतां त्रि-
दैवःपृथिवीमेपतामिति ।

१. १. १. ३. १. १.

सैषा चतुर्थी-

१. १.

विचक्रमेष्टृथिवीमेपुतांक्षेत्रायविष्णुर्मनुपेदशस्यन् ।

ध्रुवासोअस्थकीरयोजनासउरुक्षितिमुजनिर्माचकार ॥ ४ ॥

वि०। चक्रमेष्टृथिवीम् । एपः । एताम् । क्षेत्राय । विष्णुः ।

मनुपेदशस्यन् । ध्रुवासः । अस्थ । कीरयः । जनासः ।

उरुक्षितिम् । सुजनिमा । चकार ॥ ४ ॥

एपदेवोविष्णुः एतां पृथिवीं पृथिव्यादीनिमांसीन् लोकान् क्षेत्राय निवासार्थं मनुपे स्तुवते
 देवगणां पदशस्यन् असुरेण्योपहत्य प्रदास्यन् विचक्रमे विभ्रान्तवान् अस्य च विष्णोः कीरयः
 स्तोतारो जनासो जनाः ध्रुवासो निश्चला भवन्ति ऐहिकामुष्मिकयोर्लभेन स्थिरा भवन्तीत्यर्थः । सु-
 जनिमा शोभनानि जनिमानि कीर्तनस्मरणादिना सुखेहेतुभूतानि यस्य तादृशो विष्णुः उरुक्षि-
 तिं विस्तारो निवासं चकार स्तोतव्यः करोति ॥ ४ ॥

दुनीपसवने अतिरात्रादूर्ध्वं सोमातिरेके सति नैमित्तिके होतुः शस्त्रेऽपवत्ते अयेति स्तोत्रिय-
 स्तुतः आशुयुद्धेष्टो विष्णोः शिपिविष्टस्य पवत्ते अयेति याग्या सवितश्च-वपद्वे विष्णो वास आ-
 कृणोमि प्रवत्ते अय शिपिविष्टनामेति ।

सैषा पञ्चमी-

प्रतत्ते अय शिपिविष्टनामार्यः शंसामि वयुनानि विद्वान् ।

तत्त्वागृणामितवसमर्तव्यान्क्षयन्तमस्य रजसः पराके ॥ ५ ॥

प्र । तत्त्वा । ते । अय । शिपिविष्ट । नाम । अर्यः । शंसामि ।
 वयुनानि । विद्वान् । तम् । त्वा । गृणामि । तवसम् । अर्तव्यान् ।
 क्षयन्तम् । अस्य । रजसः । पराके ॥ ५ ॥

हे शिपिविष्टे शिपिभिराविष्टे विष्णो ते तव तत्सिद्धं विष्णुरिति परव्यातं नाम अर्यः
 स्वामी स्तुतो हविषा वा तथा वयुनानि तातव्यान्वर्थजातानि विद्वान् ज्ञानजहं अयेदानीं

प्रशंसामि प्रकपेण स्तौमि तवसं प्रवृद्धं तं त्वा त्वां विष्णुं अतव्यान् अतवीमान् अवृद्धवरोहं
गृणामि स्तौमि कीदृशं अस्य रजसोलोकस्य पराके दूरदेशे क्षयन्तं निवसन्तम् ॥ ५ ॥

अथ पृष्टी—

किमिसेविष्णोपरिचक्ष्यंभूत्प्रयद्वबक्षोशिपिविष्टोअस्मि ।

मावर्षोअस्मदपगूहएतद्यदन्यरूपसमिथेवभूय ॥ ६ ॥

किम् । इत् । ते । विष्णो इति । परिचक्ष्यम् । भूत् । प्र । यत् ।

ववक्षे । शिपिविष्ट । अस्मि । मा । वर्षः । अस्मत् । अर्ष ।

गूहः । एतत् । यत् । अन्यरूपः । समुद्भूये । वभूय ॥ ६ ॥

पुरा खलु विष्णुः स्वं रूपं परित्यज्य कृत्रिमरूपान्तरं धारयन् संग्रामे वसिष्ठस्य
साहाय्यचकार संजानन् ऋषिरनया प्रत्याचष्टे । अत्रनिरुक्तम्—शिपिविष्टोविष्णुरिति विष्णो-
र्देनामनीभवतः कुत्सितार्थीयंपूर्वं भवतीत्योपमन्यवः किते विष्णो प्रख्यातमेतद्भयमप्रख्या-
पनीयं यन्त्रः प्रबूषे शेषद्व निर्वेष्टितोस्मीत्यप्रतिपन्नरश्मिपिवा प्रशंसानामैवाग्निमेवंस्यात्
किं ते विष्णो प्रख्यातमेतद्भयमप्रख्यापनीयं यद्वत् प्रबूषे शिपिविष्टोस्मीति प्रविपन्नरश्मिः
शिपयोन्नरमयट्छ्यन्ते तैराविष्टोभवति मावर्षोअस्मदपगूहएतद्यदन्यरूपसमिथेवभूय
स्ततोयदन्यरूपः समिथे संग्रामेभवति संवदरश्मिरिति । वत्र कुत्सितार्थपक्षे योजना हेविष्णो
ते तव तन्नामास्मदर्थं प्रववक्षे प्रबूषे शिपिविष्टोस्मीति अन्तर्णीतोपमानमेतद्य शेषद्वनिर्वेष्टितः
सेजसा अनाय्यादितोभवामीति तदश्लीलाश्रयत्वादिदं नाम न परास्तमित्यर्थः । तन्नाम कि
परिचक्ष्यं वर्जनीयं परित्याज्यं निरुद्धार्थप्रतिपादकत्वात् स्वतएव परित्यक्तं हि तव । शिष्टं
समानपूर्वेण अतउत्कर्तृत्वविलक्षणं यद्वैष्णवरूपमस्ति एतद्वर्षोर्त्तुं अस्मत् अस्माकं मापगूहः
अपगूहं संशृतं मा कुरु गूहसंवरणे अपितु तदेवरूपं प्रकटय वैष्णवस्य रूपस्य गूहने का
प्रसक्तिरिति चेत् यद्य यस्मात्तु अन्यत् रूपान्तरमेव धारयन् समिथे संग्रामे यभूय अस्माकं
सहायोभवति तस्मादिदं गूहनं न कार्यमिति । प्रशंसामक्षेव हेविष्णो ते तव तन्नाम किं परिच-
क्ष्यं भूत् किं प्रख्यापनीयं भवति न प्रख्यापनीयं । किं तन्नाम । शिपिविष्टोरश्मिभिरावि-
ष्टोस्मीति यन्नाम प्रबूषे यवएवं प्रख्यातरूपस्त्वं अतोस्माकं एतद्वैष्णवं रूपं संवृतं माकर्षीः

इदानीं गूढरूपोपि यद्यस्मात्त्वं सपिथे संग्रामे अन्यरूपः कृत्रिमत्वात् यदन्मद्वैष्णवं रूपं
शौर्यादिलक्षणं तादृगुपः एव बभूव भवसि तस्मात्त्वं गूढोपि ज्ञायसएवेति व्यर्थमेव तस्य
रूपस्य गूढत्वं अतोऽबहुतेजस्कं यद्वैष्णवं रूपं तदस्माकं प्रदर्शयेति वात्पर्यार्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वषट्तेविष्णवा॒सआ॒कृ॒णोमि॒तन्मे॒जुप॒त्स्वशि॒पिवि॒ष्टह॒व्यम् ।
वर्ध॑न्तु॒त्वासु॒ष्टुतयो॒गिरो॒मेयू॒यंपा॒तस्त्व॒स्तिभिः॒सदा॑नः ॥ ७ ॥ २५ ॥

वषट् । ते । विष्णो इति । आसः । आ । कृणोमि । तत् । मे ।
जुपस्व । शिपिष्टविष्ट । हव्यम् । वर्धन्तु । त्वा । सुष्टुतयः ।
गिरः । मे । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥ २५ ॥

व्याख्यातेयम् अक्षरार्थस्तु हे विष्णो तुभ्यं आस्यात् आस्पेन वषट्करोमि वषट्कृतं
सम्पदीयं हविः हे शिपिष्टिष्ट सेवस्व शोभनस्तुतिरूपामदीयावाचश्च त्वां वर्धयन्त्विति ।
शिष्टपादः सिद्धः ॥ ७ ॥

॥ इति पञ्चमस्य षष्ठे पञ्चविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहादीनिवारयन् । पुण्याश्चतुरोदेयादिद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाध्याज्यधुरंधरेण
सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठादिके पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःशस्त्रितं वेदा वोवेदेभ्योस्त्रितं जगत् । निर्ममे तमहं बन्दे विद्यावीर्यमहेस्वरम् ॥ १ ॥

अथ सप्तमोऽन्यास्यापते—सप्तममण्डलस्य षष्ठेनुवाके द्वादशसूक्तानि व्याख्यातानि । तिस्रोवाचैरुपलब्धं त्रयोदशं सूक्तम् अत्रानुक्रम्यते—तिस्रःषट् पार्जन्यंतिविति । एते कुमारआ-
ग्नेयोपसृष्टसिद्धयवेति यदयमाणत्वादग्निपुत्रः कुमाररूपिः वसिष्ठोवा अनुकृताविष्टुप् इदमु-
त्तरं पुर्जन्यदेवरम् । अन शौनकः—आस्यदधं विगात्पापः प्रादुस्वः पयतः शुचिः । सूक्ताभ्यां
तिस्रआदिश्यामुपनिष्ठेत आस्करम् । अनश्रुतैतज्जन्मं वृष्टिकामेन यवतः । पंचरात्रेप्यवि-
प्रान्ते महतीं वृष्टिमामुपादिति ॥

तत्र प्रथमा—

अम् तिस्रोवाचः प्रवदज्योतिरग्रायाएतदुद्धेमधुदोघमूर्धः ।
सवत्संरुण्वन्गर्भमोर्षधीनांसद्योजातोर्षपमोरेरवीति ॥ १ ॥

तिस्रः । वाचः । प्र । वृद् । ज्योतिः । अघाः । याः । एतद् ।
वृद्धे । मधु । उदोघम् । ऊर्धः । सः । वत्सम् । रुण्वन् ।
गर्भम् । ओर्षधीनाम् । सद्यः । जातः । रुषभः । रोरेवीति ॥ १ ॥

अपिरात्मानं स्तुवो मेरयति हे ऋषे तिस्रः त्रिविधाः ऋषयः सापात्मिकाः स्तुतिरुपा-
वाचः प्रवद प्रब्रूहि कीदृग्योवाचः ज्योतिर्योतमानः प्रणवः अग्ने प्रमुखोपासांतादृशोः पावाचः मधु-
दोघं मधुन उदकस्य दोहकं वृष्टयुदकस्य कर्वारं एतत् नभसि द्रव्यमानं ऊधः उद्धतं मेघं यद्वा
लुहोपममेतत् ऊध इव पयस आश्रयभूतं मेघं दुहे दुहते दुहेलं दिलोपस्त आत्मनेपदेति ततो-
पः प्रादुस्व कोरुद् स्तोत्रेः प्रीतोहि पार्जन्यः मेघैर्वर्षयति अग्रे वाच एव दुहन्तीत्युपचर्यते यद्वा व-
देति व्यस्येन मध्यमः तिस्र इति द्रुतविलम्बितमध्यमभेदेन त्रिविधाः ज्योतिरग्राः विद्युत्समु-
त्तावाचः प्रवदतेति या गर्जितलक्षणावाचः वृष्टिप्रदमेतं मेघं दुहे उदकानि दुहन्ति एवंभूतः सच
पार्जन्यः वत्सं सह निवसन्तं वैद्युताग्निं रुण्वन्प्रादुस्वन् तमेव ओर्षधीनां वीत्यादीनांच गर्भं
कुर्वन् सद्यः शीघ्रं जातः प्रादुर्भूतो वृषभो वर्षितासन् रोरेवीति अश्वं शब्दापदे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योवर्धन॒ओप॑धीनां॒योअ॒पां॒योवि॒श्वस्य॑जग॒तोदे॒वदर्शे॑ ।
सत्रि॒धातु॑शरणं॒शर्म॑यंसत्रि॒वर्तु॑ज्योतिः॒स्वभि॑ष्टय॒स्मे ॥ २ ॥

यः । वर्धनः । ओप॑धीनाम् । यः । अपाम् । यः । विश्वस्य ।
जगतः । देवः । ईशे । सः । त्रि॑धातु । शरणम् । शर्म । यंसत् ।
त्रि॑वर्तु । ज्योतिः । सु॒अ॒भि॒ष्टि । अ॒स्मे इति ॥ २ ॥

यः पर्जन्य ओप॑धीनां वर्धनो वर्धयिता यश्च अपामुदकानां वर्धकः यश्च देवोपोतमानः
पर्जन्यो विश्वस्य सर्वस्य जगतः ईशे ईष्टे ओपस्तआत्मनेपदेति तलोपः अधीगर्थेति कर्म-
णि शेषत्वेन विश्विते षष्ठी अनुदात्तेतात् सप्तार्धधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः यद्गुणानित्य-
मिति नियातप्रतिषेधः सपर्जन्यः त्रिधातु त्रिमूर्तिकं शरणं गृहं शर्म सुखं च यंसत् यच्छतु अ-
स्मभ्यं ददातित्यर्थः । यमेरैर्यथागमः सिद्धहुतमिति सिप् इत्यल्लोपश्रीकारलोपः तथा
त्रिवर्तुं त्रिवृतपु अतिशयेन वर्धमानं श्रूयतेहि—जीणिवा आदित्यस्य तेजांसि वसन्तामात-
शींष्मि मध्यन्दिने शरणपराह्वयैति । एवंविधं स्वभिष्टि स्वभ्येषणं ज्योतिस्तेजश्च अस्मे अ-
स्मभ्यं प्रयच्छतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स्त्रीरु॑त्स्व॒वर्ति॑सूत॒उत्त्व॑द्यथाव॒शंतु॑न्वच॒क्रुरपः॑ ।
पितुः॒पयः॒प्रति॑गृ॒भ्णाति॑मा॒तातेन॑पिताव॒र्धते॑तेन॒पुत्रः॑ ॥ ३ ॥

स्त्रीः । ऊँ इति । त्वत् । प्रवर्ति । सूते । ऊँ इति । त्वत् ।
यु॒योऽव॑शम् । तन्वम् । च॒क्रे । ए॒पः । पि॒तुः । प॒यः । प्र॒ति ।
गृ॒भ्णाति॑ । मा॒ता । तेन॑ । पि॒ता । व॒र्धते॑ । तेन॑ । पु॒त्रः ॥ ३ ॥

त्वदिति तकारान्तोऽन्यशब्दपर्यायोनुदात्तः सर्वनामसुप्रठितः अस्म पर्जन्यस्य त्वत् अन्य-
द्रूपं स्त्रीः निवृत्तपसवगौः सा यथा नदोग्भी तद्वद्वर्षकं न भवति जइति पूरकः द्वितीयउशब्द-
स्थार्थे त्वत् अन्यच्चारूपम् सत्वे धेनुवत्सते उदकानि प्रवर्षति एष पर्जन्यः तन्वं स्वकीयं शरी-
रं यथावशं यथाकारं स्त्रीत्वेन धेनुत्वेन च चक्रेकरोति अपिच पितुर्दिवःसकाशात् पयः नृदधु-

दकं माता पृथिवी प्रविशृणाति प्रतिगृह्णाति ह्यहोर्भद्वि भ्रत्वम् प्रविगृहीतेन तेन हविरात्म-
ना परिणतेन पिता युलोकोवर्धते तैर्नवोदकेन पुत्रः पृथिव्यां भवः प्राणिसंघोपि वर्धते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्मिन्विश्वानिभुवनानितस्थुस्तिस्त्रोद्यावस्त्रेधाससुरारपः ।
त्रयःकोशासउपसेचनासोमध्वश्चोतन्त्यभितोविरप्शाम् ॥ ४ ॥
यस्मिन् । विश्वानि । भुवनानि । तस्थुः । तिस्रः । द्यावः । त्रेधा ।
सस्रुः । आपः । त्रयः । कोशांसः । उपसेचनासः । मध्वः ।
श्चोतन्ति । अभितः । विरप्शाम् ॥ ४ ॥

यस्मिन्यर्जन्त्ये विश्वानि भुवनानि सर्वाणि भूतजावानि तस्थुस्तिष्ठन्ति यदधीनवृत्तीनि
भवन्तीत्यर्थः । यस्मिन् द्यावोऽप्युपभूतयोलोका अवतिष्ठन्त्ये यस्माच्च आपस्त्रेधा सस्रुः प्राच्याः
पृथिव्याच्यश्च सप्तयो निर्गच्छन्ति उपसेचनासः उपसेकारः त्रयः पौरस्त्यः पृथिव्युदीच्य-
श्चेति त्रिप्रकाराः कोशासोमेधाः विरप्शाम् महान्तं पर्जन्यमभितः परितः मध्वः कर्मणिपृष्ठी मधु
उदकं श्रोतन्ति क्षारयन्ति वर्षन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इदं वचःपर्जन्यायस्त्रराजेतृदोअस्त्वन्तरं तज्जुजोपत् ।
मयोभुवोदृष्टयः सन्त्वस्मे सुपिप्पलाओपधीर्विवर्गोपाः ॥ ५ ॥
इदम् । वचः । पर्जन्याय । त्वराजै । तृदः । अस्तु ।
अन्तरम् । तत् । जुजोपत् । मयः । भुवः । दृष्टयः । सन्तु ।
अस्मे इति । सुपिप्पलाः । ओपधीः । देवर्गोपाः ॥ ५ ॥

इदं वचोवचनं स्तोत्रं स्वराजे स्वायत्तदीप्तये पर्जन्याय क्रियते पवत्र हृदयदीपस्य ह-
ृदयस्य अन्तरं अन्तर्गतमस्तु सचतत्त्वोत्रं जुजोपत् सेववाम् जुषी मीतितेवतयोः लेटचडामगमः
छान्दसः शपः श्रुः । मयोभुवः सुखस्य भावयिष्यो दृष्टयः अस्मे अस्माकं तत्पसादाव सन्तु
भवन्तु तथा देवर्गोपाः देवः पर्जन्यो गोपायिता रक्षिता यासां तथाविधाओपधीरोपधयश्च सु-
पिप्पलाः सुफलाअस्माकं भवन्तु ॥ ५ ॥

अथ पद्ये—

सेरेतोधावपभःशश्वतीनांतस्मिन्नात्माजगतस्तस्थुपंश्च ।

तन्मन्त्रतं पातु शतशारदाय यूयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ६ ॥ १ ॥

सः । रेतः६धाः । वृपभः । शश्वतीनाम् । तस्मिन् । आत्मा ।

जगतः । तस्थुपः । च । तत् । मा । ऋतम् । पातु । शतशारदाय ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥ १ ॥

सपर्जन्यः शश्वतीनां बह्वीनामोपधीनां रेवोधाः रेतसडदकस्य बीजभूतस्य धाता विनि-
धाता भवति वृषभइत्युपमा यथा कश्चिद्वृषभः बह्वीनां गवां गर्भस्याधाता भवति तद्वत् अ-
तस्तस्मिन् पर्जन्ये जगतो जन्मस्य तस्थुषः स्थावरस्य च आत्मा वेहो वर्तते तत्पर्जन्येन दत्तं
ऋतमुदकं मा मां शतशारदाय शतसंपत्तरजीवनार्थं पातु रक्षतु माशब्दस्य ऋतयकइति प्रकृ-
तिभावो ह्रस्वत्वञ्च । अन्यद्वतम् ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

पर्जन्यायेति वृचं चतुर्दशं सक्तं गायत्रम् पूर्ववदपिदेवते, तथाचानुक्रान्तम्—पर्जन्यायदु-
चं गायत्रमिति वैश्वानरपार्जन्यायामन्वारंभणीयायां पार्जन्यस्य चरोः पर्जन्यायेत्यनुवाक्या सू-
अवेहि—पर्जन्यायप्रगायत प्रवातावान्विपतयन्तिविद्युतइति ।

सैषा प्रथमा—

पर्जन्यायप्रगायतदिवस्पृत्रायमीह्रुपे । सनोयवसमिच्छतु ॥ १ ॥

पर्जन्याय । प्र । गायत । दिवः । पृत्राय । मीह्रुपे ।

सः । नः । यवसम् । इच्छतु ॥ १ ॥

हे स्तोत्रारः पर्जन्याय देवाय प्रगायत प्रकर्मण स्तोत्रमुच्चारयत कीदृशाय दिवोन्तरिक्ष-
स्य पुत्राय तव हि पर्जन्यः प्रादुर्भवति मीह्रुपे सेक्रे सतादृशः पर्जन्यो नोत्पश्यं यवसं ओष-
ध्यादितृक्षणमन्नं दातुमिच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योगर्भमोषधीनांगवाँरुणोत्थर्वताम् । पर्जन्यःपुरुषीणाम् ॥ २ ॥

यः । गर्भम् । ओषधीनाम् । गवाँम् । रुणोति ।

अर्वताम् । पर्जन्यः । पुरुषीणाम् ॥ २ ॥

यः पर्जन्यः ओषधीनां व्रीहादीनां गवाँ अर्वतां अर्वतीनां वडवानां पुरुषीणां नारीणां
च यः पर्जन्यः गर्भं प्रसूतिहेतुं बीजं उदकरुणं रुणोतिकरोति तस्मै पर्जन्यापेत्युत्तरं संपन्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

तस्माद्ददास्येहविर्जुहोतामधुमत्तमम् । इळाँनःसंयतैकरत् ॥ ३ ॥ २ ॥

तस्मै । इत् । आस्ये । हविः । जुहोत । मधुमत्तमम् ।

इळाँम् । नः । समृद्धयर्थम् । करत् ॥ ३ ॥ २ ॥

तस्माद्द तस्मादेष पर्जन्याय आस्ये देवानामास्यभूते अग्नौ मधुमत्तमं रसयत्नम् हविर्जु-
होत जुहुत हे ऋत्विजः । सच पर्जन्यो नोस्मभ्यं इळामन्नं संयतं सम्यक् नियतं ययाभवति
तथा करत् करोतु ददातिवि मावत् ॥ ३ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

संवत्सरमिति दशर्चं पञ्चदशं सक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैदृशम् आयात्तनुदुषं मंडूकादेवता तथा-
चानुकान्तम्—संवत्सरं दश पर्जन्यस्तुतिसां तद्वद्वान्मण्डूकांस्तुष्टावाघानुदुषिवि वृष्टिकामेनैतत्सक्तं
जप्यम् ।

तत्र प्रथमा—

संवत्सरंशशयानाब्राह्मणाव्रतचारिणः ।

वाचंपर्जन्यंजिन्वितांप्रमण्डूकांअवादिपुः ॥ १ ॥

संवत्सरम् । शशयानाः । ब्राह्मणाः । व्रतश्चारिणः ।

वाचंम् । पर्जन्यंजिन्विताम् । प्र । मण्डूकाः । अवादिपुः ॥ १ ॥

अत्र निरुक्तम्—वसिष्ठोवर्षकामः पर्जन्यं तुष्टाव तं मण्डूका अन्वभोदन्त समण्डूकाननु-
मोदमानान्दृष्ट्वा तुष्टावेति मण्डूकामञ्जूकामज्जानाम्दत्तेर्वामोदतिकर्मणोमन्दत्तेर्वावृष्टिकर्मणोमण्ड-
यतेरिति वेद्याकरणामण्डप्यामोक्तइतिवा मण्डो मदेर्वा मुदेर्वातेषामेषाभवतीति । व्रतचारिणः ब्रतं
संवत्सरसत्रात्मकं कर्म आचरन्तोब्राह्मणाः स्तोत्रममेतत् एवं श्रूताब्राह्मणाश्च संवत्सरं शरत्पञ्च-
मि आवर्त्तेरिदं संवत्सरं शशयानाः शिरयानाः वर्षणार्थं वपश्चरन्तइव भित्तएव सन्तः एते म-
ण्डूकाः पर्जन्यजिन्विता पर्जन्येन प्रीता यथावाचा पर्जन्यः प्रीतोभवति तादृशीं वाचं मावादि-
शुः भवदन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दिव्या आपो अभियदेन मायं दृतिं न शुष्कं सरसी शयानम् ।
गवा माह न मायुर्वत्सिनीनां मण्डूकानां वयुरत्रासमेति ॥ २ ॥

दिव्याः । आपः । अग्नि । यत् । एनम् । आयन् । दृतिम् । न ।
शुष्कम् । सरसी इति । शयानम् । गवाम् । अहं । न । मायुः ।
वत्सिनीनाम् । मण्डूकानाम् । वयुः । अत्र । सम् । एति ॥ २ ॥

दिवा दिविभवा आपः द्रविं न द्रविमिव शुष्कं नीरत्तं सरसी महत्तरः सरसी गौरादिलक्ष-
णोदीप्त सरस्यां सुपांसुलुगिवि सप्तम्पादुक् । ईदृवीचसप्तम्यर्थइति मयूखसंज्ञा । महति सरसि
निजेते धर्मकाले शयानं निवसन्त एनं मण्डूकगणं यद्यदा आयन् अग्निमच्छन्ति तदा अग्ना-
स्मिन् वर्षणे पर्जन्ये वा सति वत्सिनीनां वत्सयुक्तानां गवां न मायुः गवां शब्दइव मण्डूकानां
वानुः शब्दः समेति सद्मच्छले तथा वत्सैः सद्मतासु गोषु महान्वोषो जायते तद्वदृष्टे पर्जन्ये
महान्कलकलशब्दो जायते इत्यर्थः । अहेति प्रकः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यदीमेनौ जशतो अभ्यवर्षी तृष्यावतः प्रावृष्या गतायाम् ।
अवतलीकृत्या पितरं पुत्रो अन्यो अन्यमुपवदन्तमेति ॥ ३ ॥

यत् । ईम् । ए॒नान् । उ॒शतः । अ॒भि । अव॑र्यात् । तु॒ष्याव॑तः ।
प्रा॒रुपि॑ । आ॒शङ्ग॑तायाम् । अ॒क्ख॒ली॒कृत्य॑ । पि॒तरम् । न ।
पु॒त्रः । अ॒न्यः । अ॒न्यम् । उ॒प । वद॑न्तम् । ए॒ति ॥ ३ ॥

उशतः कामयमानान् तुष्यावतः तुष्यावत एनाम्मण्डूकान्मावृषि वर्षर्तौ आगतायां आ-
गते सति यद्यदा अभ्यवर्षात् पर्जन्योजलेरभिषिञ्चति ईमिति पूरणः वदानीं अक्खलीकृत्य
अक्खलइति शब्दानुकरणम् अक्खलशब्दं कृत्वा पुत्रः पितरं न पितरमिव अन्यो मंडूकः वदन्तं
शब्दयन्तमन्यं मण्डूकं उपैति प्राप्नोति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒न्योअ॒न्यम॑नु॒गृभ्णा॑त्ये॒नो॒र्यां॒प्र॒स॒र्गे॒य॒दम॑न्दि॒पाता॑म् ।
म॒ण्डू॒को॒यद॑भि॒ष्ट॒ः क॒नि॒ष्क॒पृ॒श्चिः॒संपु॑क्ते॒हरि॑ते॒न॒वाच॑म् ॥ ४ ॥

अ॒न्यः । अ॒न्यम् । अ॒नु । गृ॒भ्णा॒ति । ए॒नोः । अ॒पाम् । म॒ष्ट॒स॒र्गे ।
यत् । अ॒म॒न्दि॒पाता॑म् । म॒ण्डू॒कः । यत् । अ॒भि॒ष्ट॒ः ।
क॒नि॒ष्कम् । पृ॒श्चिः । स॒म॒पु॑क्ते । ह॒रि॒तेन॑ । वा॒चम् ॥ ४ ॥

एनोः एनयोर्द्वयोर्मण्डूकयोः अन्योमण्डूकः अन्यं मण्डूकं अनुगम्य गृभ्णाति गृह्णाति
अपां उदकानां प्रसर्गे प्रसर्जने वर्षणे सति यद्यदा अमन्दिपातां हृद्यवभूताम् यद्यदा च अभि-
ष्टः पर्जन्येनाभिषिक्तः कनिष्कन् स्कन्दयतेर्षद्भुङ्क्ष्वस्य रूपम् भृशं स्कन्दं जल्यं कुर्वन्पृश्चिः
पृश्चिवर्णोमण्डूकः हरितेन हरितवर्णेनान्येन मण्डूकेन वाचं संपुक्ते संयोजयत उभावपि एक-
विधं शब्दं कुर्वते तदानीमन्यः अन्यमनुगृभ्णातीत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यदे॒पाम॑न्योअ॒न्यस्य॑वा॒चैशा॑त्त॒स्यैव॑वद॒तिशि॑क्ष॒माणः॑ ।
सर्व॑तदे॒पांस॒मृषे॑व॒पर्व॑प॒त्सुवा॑चो॒वद॑थ॒नाध्य॑प॒सु ॥ ५ ॥ ३ ॥

यत् । एषाम् । अन्यः । अन्यस्य । वार्चम् । शाक्तस्यैव ।
वदन्ति । शिक्षमाणः । सर्वम् । तत् । एषाम् । समृद्धाँश्च ।
पर्व । यत् । सुवाचः । वदन्त । अर्धि । अप्सु ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे मण्डूकाः यदा एषां युष्माकं मध्ये अन्योमण्डूकः अन्यस्य मण्डूकस्य वार्चं वद-
त्यनुवदति अनुकरोति शिक्षमाणः शिक्षमाणः शिष्यः शाक्तस्येव शक्तिमतः शिक्षकस्य वार्चं
यथा अनुवदति तद्वत् । यत् यदा च सुवाचः शोभनवाचोप्यं सर्वे अप्सु वृष्टेपूदकेषु अध्युपरि-
वृवन्तः वदन्त वदन्त शब्दकूलं तत्तदा एषां युष्माकं सर्वं पर्वं पश्यान्त शरीरं तस्यैव समृद्ध-
मेव अविकलावयमेव भवति इव शब्दोवधारणे धर्मकाले वृद्धावमापन्नामण्डूकाः पुनर्वर्षणे
सति अविकलांगाः प्रादुर्भवन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

गोमापूरेकोअजमापूरेकःपृश्निरेकोहरितएकएषाम् ।
समाननामविभ्रतोविरूपाःपुरुत्रावाचपिपिशुर्वदन्तः ॥ ६ ॥
गोऽमायुः । एकः । अजऽमायुः । एकः । पृश्निः । एकः ।
हरितः । एकः । एषाम् । समानम् । नाम । विभ्रतः ।
विरूपाः । पुरुत्रा । वार्चम् । पिपिशुः । वदन्तः ॥ ६ ॥

एषां मण्डूकानां मध्ये एकोमण्डूकः गोमायुः गोरिव मायुः शब्दोपस्य तादृशोभवति ए-
कः अन्योमण्डूकः अजमायुः अजस्य मायुरिव मायुर्यस्य तादृशोभवति एकः पृश्निः पृश्नि-
वर्णः एकोपरः हरितो हरितवर्णः एवं विरूपानानारूपा अपि समानमेकं मण्डूकादिति नाम वि-
भ्रतोच्चारयन्तः पुरुत्रा बहुषु देशेषु वार्चं वदन्तः गन्धं कुर्वन्तः पिपिशुः अवयवी भवन्ति प्रादुर्भ-
वन्ति पिशाचवमवे पुरुत्राद्देवगनुष्येत्यादिनात्रापत्ययः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ब्राह्मणातोअतिरात्रेनसोमेसरोनपूर्णमभितोवदन्तः ।
संवत्सरस्यतदहःपरिष्ठयन्मण्डूकाःप्रावृषीणंवभूव ॥ ७ ॥

ब्राह्मणासः । अतिरात्रे । न । सोमे । सरः । न । पूर्णम् ।
अभितः । वदन्तः । संवत्सरस्य । तत् । अहुरिति । परि ।
स्थ । यत् । मंडूकाः । प्रावृषीणम् । वभूव ॥ ७ ॥

रात्रिमतीत्य वदन्ते इत्यतिरात्रः अतिरात्रे न सोमे । यथा अतिरात्राख्ये सोमयागे ब्राह्मणा-
सो ब्राह्मणाः रात्रौ स्तुतशस्त्राणि पर्यायेण शंसन्ति हे मण्डूकाः द्वितीयोऽनशब्दः संप्रत्यर्थं न स-
म्पति पूर्णं सरः अभितः सर्वतः तथा वदन्तः रात्रौ शब्दं कुर्वाणायुयं वदहः तद्दिनं परिष्ठ प-
रितः सर्वतोऽभवथ यदहः प्रावृषीणं प्रावृषेण्यं प्रावृषिभवं बभूव वस्मिन्नहनि सर्वतोऽवर्तमानाभ-
वथेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ब्राह्मणासः सोमिनो वाचमक्रतु ब्रह्म कृण्वन्तः परिवत्सरीणम् ।
अध्वर्यवो घर्मिणः सिष्विदाना आविर्भवन्ति गुह्या न केचित् ॥ ८ ॥

ब्राह्मणासः । सोमिनः । वाचम् । अक्रतु । ब्रह्म । कृण्वन्तः ।
परिवत्सरीणम् । अध्वर्यवः । घर्मिणः । सिष्विदानाः ।
आविः । अवन्ति । गुह्या । न । के । चित् ॥ ८ ॥

सोमिनः सोमयुक्ताः परिवत्सरीणं सांवत्सरिकं गायामयनिकं ब्रह्मस्तुतशस्त्रात्मकं कृण्व-
न्तः कुर्वन्तो ब्राह्मणासः लुप्तोपममेतत् ब्राह्मणा इव वाचं शब्दं अक्रतु अकृत इमे मण्डूकाः
अपिच घर्मिणो घर्मेण प्रवर्ग्येण चरन्तः अध्वर्यवः अध्वरस्य नेतारः ऋत्विज इव सिष्विदा-
नाः सिष्विद्वात्राः गुह्याः घर्मकाळे विळे निगूढाः केचिद् केचन मण्डूकाः न सम्पति वृष्टौ स-
त्पां आविर्भवन्ति जायन्ते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

देवहितं जुगुप्सुर्द्वादशस्य ऋतुं नरो न प्राप्तिं नन्त्येते ।
संवत्सरे प्रावृष्यान्तायां तसां धर्मा अश्रुवते विसर्गम् ॥ ९ ॥

देव॑ह॒तिम् । जु॒गु॒प्सुः । द्वा॒द॒शस्य॑ । ऋ॒तुम् । नरः॑ । न ।
 प्र । मि॒न॒न्ति॑ । ए॒ते । सं॒व॒त्स॒रे । प्रा॒वृषि॑ । आ॒र्घ॒तायाम् ।
 त॒माः । घ॒र्माः । अ॒श्रु॒वते॑ । वि॒सृ॒गम् ॥ ९ ॥

नरोनेतारएते मण्डूकाः देवहिति दैवैः कृतं विधानं अस्यतोर्यं धर्मइत्येवं कृतं जुगुप्सुर्गो-
 पायन्ति काले काले रक्षन्ति अतएव द्वादशस्य द्वादशमासात्मकस्य संवत्सरस्य ऋतुं तं तं व-
 सन्तादिकं न प्रमिनन्ति न हिंसन्ति पर्जन्यस्तुतेरनुमोदनेन तत्तत्काले वृष्टिहेतवो भवन्तीत्यर्थः ।
 संवत्सरे संपूर्णे प्रावृषि वर्षर्तौ आर्घतायामागते सति घर्माः पूर्वं धर्मकाले वर्तमानास्तथा तापे-
 न पीडिताः सम्प्रति विसर्गं विसर्जनं विलम्बोचनं अश्रुवते प्राप्नुवन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

गो॒मा॒युर॒दा॒वृ॒ज॒मा॒युर॒वा॒त्पृ॒श्नि॒र॒दा॒ह॒रि॒तो॒नो॒व॒सू॒नि ।
 ग॒वां॒म॒ण्डू॒का॒द॒र्द॒त॒श॒तानि॑सहस्रसा॒वे॒प्रति॑रन्त॒आयुः॑ ॥ १० ॥ ४ ॥
 गो॒ऽमा॒युः । अ॒दा॒त् । अ॒ज॒ऽमा॒युः । अ॒दा॒त् । पृ॒श्निः ।
 अ॒दा॒त् । ह॒रि॒तः । नः॑ । व॒सू॒नि । ग॒वां॒म् । म॒ण्डू॒काः । द॒र्द॒तः ।
 श॒तानि॑ । स॒ह॒स्र॒सा॒वे । प्र । ति॒र॒न्ते । आ॒युः ॥ १० ॥ ४ ॥

गोमामुः गोवि मायुः शब्दोयस्य द्वादशोमण्डूकः वसूनि धनानि नोस्मभ्यं अदात्
 ददातु अजमामुश्च अदात् ददातु हरितो हरितवर्णश्च अदात् ददातु पृश्निः पृश्निवर्णश्च अदा-
 त् ददातु तथा सहस्रसावे सहस्रसंख्याकाः ओषधयः सूयन्ते उत्तद्यन्तइति वर्षर्तुं सहस्रसावः
 तस्मिन्सति सर्वे मण्डूकाः गवां शतानि अपरिमिताशाः ददतोस्मभ्यं प्रयच्छन्तः आयुर्जीवनं
 प्रतिरन्ते प्रवर्धयन्तु ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

इन्द्रासमेति पञ्चविंशत्युचपोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्घ्यं आद्याः पञ्चजगत्यः सप्तमी जगती विष्टु-
 ष्ठा अष्टादशयेकविंशीत्रयोविंशयोजगत्यः अन्त्या प्रतिचक्ष्वेत्यनुष्टुप् शिष्टाश्चतुर्दशत्रिष्टुभः नवमी-
 द्वादशीवयोदशयः सोपदेवत्याः एकादशी देवदेवत्या अष्टमीपोडशाविन्द्रदेवताके सप्तदशी
 आवदेवत्या अष्टादशी गरुदेवताका दशमीचतुर्दशपावमिदेवताके प्रवर्धयेत्याद्याः पञ्चचन्द्रदे-

वताकाः मानोरक्षइति त्रयोविंशत्याः पूर्वोर्ध्वोर्वसिष्ठस्य मार्शनापरः अतस्तद्देवताकः उत्तरोर्ध्वः पृथिव्यन्तरिक्षदेवस्यः शिष्टानां रक्षोहणाविन्द्रासोमौ देवता । तथाचानुक्रान्तम्—इन्द्रासोमापश्चादधिकेन्द्रासोमं राक्षोर्ध्वं शापाभिशापमायं षट्सप्तवायाजमत्यः एकविंशोत्रयोविंशौचाष्टादशी मा-
रुतीच दशमी चतुर्दशपावाग्नेष्वौ देव्यैकादश्यन्त्यानुष्टुप् नवमी त्रयोदशी द्वादशी सौम्यः सप्तदशी
मात्स्वी अष्टमीपोडश्यार्वैश्वी प्रवर्तयेति पंचैन्दोवा मानोरक्षइत्युपेरात्मनवाशीरुत्तरोर्ध्वः पृथि-
व्यन्तरिक्षदेवतइति तत्रबृहद्देवतायामनुक्रम्यते—संवत्सरंतु मण्डूकानैन्द्रासोमं परंतु यद् ।
ऋषिर्दश रक्षोर्ध्वं पुत्रशोकपरिहृतः । हते पुत्रशवेक्रुद्धः सौदातेर्दुःखिवस्त्वदेति ॥ अतोरक्षो-
निबहणार्थमेवत्तत्तुक्तं जाप्यम् ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रासोमात्तपंतरक्षंउज्जतंन्यर्पयतदृपणातमोदृधः ।

पराशृणीतमचितोन्पौपतंहृतंनुदेथानिर्दिशीतमग्निणः ॥ १ ॥

इन्द्रासोमा । तपतम् । रक्षः । उज्जतम् । नि । अर्पयतम् ।

दृपणा । तमः । दृधः । परा । शृणीतम् । अचितः । नि ।

ओपतम् । हृतम् । नुदेथाम् । नि । निर्दिशीतम् । अग्निणः ॥ १ ॥

हे इन्द्रासोमौ इन्द्रश्च सोमश्च इन्द्रासोमौ देवताद्वन्द्वेति पूर्वपदस्यानङ् आमध्विवाद्युदा-
त्तत्वम् रक्षोरक्षांसि जावावेकवचनम् युवां तपतं सन्तापयत्वम् आमध्वितं पूर्वमविद्यमानवदिति
अविद्यमानवत्त्वात् तपतमिति तिङन्त्वस्य निघावाभावः तथा उज्जतं हिंस्तं उज्जतिहिंसाकर्मा
तिह्यपरत्वाभिघाताभावः हे वृषणा वृषणौ कामानां वर्धितारौ न्यर्पयतं रक्षांसि नीचेष्टुं प्रापयतं ।
तमोवृधः तमसा । आवस्केण अन्धकारेण मायारूपेण वर्धमानान् तमसि रात्रौ वर्धमानान्तां
अचितः ज्ञानरहितान् मूढान् राक्षसान् पराशृणीतम् पराङ्मुखा यथाश्रवंति तथा हिंस्तम्
तथान्योपतं निवरां दहतम् उपदाहे हवं तान्मारयत्वम् नुदेथाम् अस्मत्तः हवांस्तान्मेरयेथां
अग्निणः अदनशीलांस्तान् राक्षसान् निर्दिशीतं निवरां वनूकुरुत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रासोमासमधशंसमभ्यर्धतंपुर्नयस्तुचरुर्निर्वोद्व ।

ब्रह्महिपेकृष्यादेधोरचक्षसेदेपोधत्तमनवायकिमीदिने ॥ २ ॥

इन्द्रांसोमा । सम् । अचक्षंसम् । अग्नि । अचम् । तर्पुः ।
ययस्तु । चरुः । अग्निवान्इदं । ब्रह्मद्विपे । क्रव्यइदं ।
घोरश्चक्षसे । द्वेपः । धत्तम् । अनवायम् । किमीदिने ॥ २ ॥

हे इन्द्रासोमौ अचक्षंसं अपत्यानर्थस्य शंसितारं अचयागत्य इन्द्रारं राक्षसं सं सहेव
अग्निविश्रुतेर्योग्यक्रियाभ्याहारः अग्निभवत्तम् । सचतपुः युवयोस्तेजसातप्यमानोराक्षसः अग्नि-
वौइव अग्निपुक्तः अग्नौपक्षिप्तः चरुरिव ययस्तु यस्तुप्रयत्ने केवलोप्ययमाइपूर्वाथांदृष्टव्यः
आयस्यतु आपासं प्राप्नोतु उपक्षीयतामित्यर्थः अपिच ब्रह्मद्विपे ब्राह्मणेभ्योस्मभ्यं द्वेपे
क्रव्यादे क्रव्यं मांसं ब्रह्मणिभे घोरचक्षसे घोरदर्शनाय परुषप्राणिणे वा किमीदिने किमिवानी-
मिति चरते पिशुनाय द्वेषः द्वेष्यभावं अनवायं अव्यवायं अनवयवं नैरन्वयेण यथाभवति
यथा धत्तं दत्तम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रांसोमादुष्कृतोववेअन्तरनारंभणेतर्मसिप्रविध्यम् ।
यथानातपुनरेकंश्चनोदयत्तद्वामस्तुसहसेमन्युमच्छवः ॥ ३ ॥

इन्द्रांसोमा । दुःकर्तः । ववे । अन्तः । अनारम्भणे । तर्मसि ।
प्र । विध्यत्तम् । यथा । न । अतः । पुनः । एकः । चन ।
उत्तइअयत् । तत् । वाम् । अस्तु । सहसे । मन्युइमत् । शवः ॥ ३ ॥

हे इन्द्रासोमौ दुष्कृतः दुष्कर्मकारिणो राक्षसान् ववे वारके अन्तर्मध्ये अनारंभणे आर्त्तबन्-
रहिते तमस्यन्धकारे प्रविध्यतं प्रवेश्य ताडयतम् यथा येनपकारेण एषां मध्ये एकश्चन एको-
पि राक्षसः अतः अस्मात्तमसः पुनर्नोदयत् उद्गच्छेत् तथा विध्यतमित्यर्थः । प्रवेष्टेद्वद्वामः
इवश्लोपइदीकारलोपः गुणापादेशौ । तत्प्रसिद्धम् मन्युमतः क्रोधयुक्तं वा युवयोः शवोबलं
सहसे रक्षसामभिभवनाय अस्तु भवतु ॥ ३ ॥

- अथ चतुर्थी—

इन्द्रांसोमावर्तयंतदिवोवधंमंघृथिव्याअचक्षंसायत्तर्हणम् ।
उत्तक्षतंस्वर्धपर्वतेभ्योयेनरक्षोवावृथानंनिजूर्वयः ॥ ४ ॥

इन्द्रासोमा । वर्तयतम् । दिवः । वधम् । सम । पृथिव्याः ।
 अघशंसाय । तर्हणम् । उत् । तक्षतम् । स्वयम् ।
 पर्वतेभ्यः । येन । रक्षः । ववृधानम् । निःसृज्वतः ॥ ४ ॥

हे इन्द्रासोमो दिवोन्तरिक्षात् द्युलोकात् वा वधं हननसाधनमायुधं सर्वतपतमुत्पादयतं
 पृथिव्याअस्मादपि लोकात्तर्हणं हिंसकमायुधं अघशंसाय अवशंसं अनर्थस्याशंसकं राक्षसं
 हन्तुमुत्पादयतम् तथा पर्वतेभ्यः पर्ववद्भ्योमेघेभ्यः सकाशात् स्वयं सृशाम्दोपतापयोः उपतापकं
 अशानिं उत्तक्षतं उज्जतं कुरुतम् येनारशिना वावृधानं वर्धमानं प्रवृद्धं वा रक्षोराक्षसं निजूर्वथः
 निहथः जुर्वी हिंसायाम् तमशानिम् उत्तक्षतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्द्रासोमावर्तयतं दिवस्पर्यग्नितुतेभिर्धुवमश्महन्मभिः ।
 तपुर्वधेभिरजरेभिरत्रिणोनिपशानेविध्यतयन्तुनिस्वरम् ॥ ५ ॥ ५॥

इन्द्रासोमा । वर्तयतम् । दिवः । परि । अग्निदुतेभिः । धुवम् ।
 अश्महन्मभिः । तपुर्वधेभिः । अजरेभिः । अत्रिणः ।
 नि । पशानि । विध्यतम् । यन्तु । निःस्वरम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्द्रासोमौ दिवोन्तरिक्षात् परितः सर्वतः वर्तयतम् आयुधानि प्रेरयतम् युवं तौ युवां
 अग्नितुतेभिः अग्निनासन्तवै । तपुर्वधेभिस्तापकप्रहारैः अजरेभिर्जरारहितैः द्वैः अश्महन्मभिः
 अश्मसारभूतस्यायसोविकारैः हननसाधनैस्तैरायुधैः अत्रिणोराक्षसस्य पशानेनाश्वस्थानेनिवि-
 ध्यतं निहतम् वे च राक्षसाः निःस्वरं निःशब्दं यन्तु अपयन्तु निर्गच्छन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य राक्षसे पञ्चमो वर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रासोमापरिवांभूतुविश्वतदुयमतिः कक्ष्याश्वेववाजिना ।
 पांवांहोत्रापरिहिनोमिमेधधेमान्नह्याणिनृपतीवजिन्वतम् ॥ ६ ॥

इन्द्रासोमा । परि । वाम् । भूतु । विश्वतः । इयम् । मतिः । कक्ष्या ।
 अश्वान्द्व । वाजिनां । याम् । वाम् । होत्राम् । परिहिनोमि ।
 मेधया । इमा । ब्रह्माणि । नृपती इवेति नृपतीन्द्व । जिन्वतम् ॥ ६ ॥

हे इन्द्रासोमौ इयमस्याभिः क्रियमाणा पविर्मननीया स्तुतिः वाजिना वाजिनौ बलवन्तौ
 वां युवां विश्वतः सर्वतः परिभूतु परिगृह्णातु न्यामोतु वा । तत्र दृष्टान्तः—कक्ष्या कक्षसंबन्धिनी
 रज्जुः अश्वेव यथा अश्वं परिगृह्णाति तद्वत् यां होत्रां वाचं वां युवाभ्यां मेधया परिहिनोमि
 प्रेरयामि सेयं मतिरिति संपन्धः । अपिच इमा इमान्यस्याभिः कृतानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि
 नृपतीव यथा नृपतयोधनैः पूरयन्ति तथा जिन्वतं फलैः पूरयतम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रतिस्मरेथांतुजयंद्भिरेवैहृतद्रुहोरक्षसोभद्रुतवतः ।

इन्द्रासोमादुष्कृतेमासुगंभूद्योनःकदाचिदभिदासतिद्रुहा ॥ ७ ॥

प्रति । स्मरेथाम् । तुजयंद्भिः । एवैः । हृतम् । द्रुहः ।

रक्षसः । अंगुरक्षवतः । इन्द्रासोमा । दुःकृते । मा । सुधगम् ।

भूत् । यः । नः । कदा । चित् । अभिदासति । द्रुहा ॥ ७ ॥

हे इन्द्रासोमौ तुजयद्भिः त्वरमाणैः एवैर्गन्धर्भिरश्वैः प्रतिस्मरेथां अभिगच्छतम् उपसर्ग-
 वशेनात्र स्मरतिरर्थोतिरे वसते यथा प्रस्मरणं प्रस्थानमिति । अभिगत्यच द्रुहोद्रोग्धूवभंगुरावतः
 भञ्जनकर्मवतः रक्षसोराक्षस्तान् हृतं हिंस्तम् । हे इन्द्रासोमौ दुष्कृते पापकारिणे राक्षसाय सुगं
 सुखं माभूत् माभवतु । द्रुहा द्रोहेण युक्तोयोगोस्मान् कदाचिदपि अभिदासति अभिहन्ति तस्मि
 दुष्कृतइत्यन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

योमापाकेनमनसाचरन्तमभिचष्टेअनृतेभिर्वचोमिः ।

आपदवकाशिनासंरुमीताअसंनस्त्वासंतइन्द्रवृक्ता ॥ ८ ॥

यः । मा । पाकेन । मनसा । चरन्तम् । अग्निश्चष्टे ।

अनृतेभिः । वचःक्षिभिः । आपःक्षि । काशिना । समृष्टभीताः ।

असन् । अस्तु । असतः । इन्द्र । वृक्ता ॥ ८ ॥

पाकेन पक्केन शुद्धेन मनसा चरन्तं वर्तमानं सत्यवादिनं योमां राक्षसः अनृतेभिरनृतेः असत्यैर्वचोभिर्वचनैः अभिनष्टे अभिगंसति मयि असत्यवचनमारोपयति हे इन्द्र काशिना मुष्टिना समृष्टभीताः सम्यक् गृहीताः आपश्च यथा आपोविशीर्णाभवन्ति यथा असतःअस-
त्यस्य वक्ता सराक्षसः असन्नस्तु अविद्यमानोभवतु नश्यत्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

येपाकशंसंविहरन्तुएवैर्येवाभद्रंदूपयन्तिस्वधार्मिः ॥

अहंपेवातान्प्रददातुसोमआवाद्धानुनिर्कृतेरुपस्थे ॥ ९ ॥

ये । पाकशंसम् । विहरन्ते । एवैः । ये । वा । भद्रम् ।

दूपयन्ति । स्वधार्मिः । अहंये । वा । तान् । प्रददातु । सोमः ।

आ । वा । दधानु । निर्कृतेः । उपस्थे ॥ ९ ॥

ये राक्षसाः पाकशंसं परिपक्ववचनं सत्यभाषिणं मां एवैः एतव्यैः प्राप्तव्यैः आत्मीयैः कर्मिहेतुभूतैः विहरन्ते विशेषेण हरन्ति उपक्षपयन्ति यथा कामं परिवदन्तीत्यर्थः येवा स्वधा-
भिर्गतेर्युक्ताः भद्रं कल्याणवर्तनं मां दूपयन्ति दुष्टं कुर्वन्ति तान्सर्वान्सोमः अहये वा सर्पाय ॥
प्रददातु । निर्कृतेः पापदेवतायाः उपस्थे उत्तमे वा आदधानु प्रक्षिपतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

धोनोरसुदिप्संतिपित्वोअग्नेयोअश्वानांयोगवायस्तनूनाम् ।

रिपुस्तेनस्तेयुरुदृभ्रमेतुनिपहीयतांतन्वास्तनांच ॥ १० ॥ ६ ॥

यः । नः । रसम् । दिप्संति । पित्वः । अग्ने । यः । अश्वानाम् ।

यः । गवांम् । यः । तनूनाम् । रिपुः । स्तेनः । स्तेयुरुदृ । दृभ्रम् ।

एतु । नि । सः । हीयताम् । तन्वा । तना । च ॥ १० ॥ ६ ॥

हे अग्ने योराक्षतः नोस्माकं पितृभ्यो नस्य रसं सारं दिप्सति जिघांसति यश्च अश्वानाम-
स्मदीयानां रसं दिप्सति यश्च गवां रसं दिप्सति यश्च तनूनामस्मदीयानां शरीराणां रसं दि-
प्सति रिपुर्बाधकः स्तेनश्चौरः स्वेयच्छत्रं धनस्यापहर्ता सप्तर्वाजनः दम्भं हिंसां एतु प्राप्नोतु अ-
पिच सबाधकः तन्वा स्वकीयेन शरीरेण तना च तनयेन च निहीयतां निहीनो भवतु ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

परः सो अस्तु तन्वा तना च तिस्रः पृथिवी रघो अस्तु विश्वाः ।
प्रति शुष्यतु यशो अस्य देवा यो नो दिवा दिप्सन्ति यश्च नक्तम् ॥ ११ ॥

परः । सः । अस्तु । तन्वा । तना । च । तिस्रः । पृथिवीः ।
अधः । अस्तु । विश्वाः । प्रति । शुष्यतु । यशः । अस्य ।
देवाः । यः । नः । दिवा । दिप्सन्ति । यः । च । नक्तम् ॥ ११ ॥

सराक्षतः तन्वा तना च व्यत्ययेन तृतीया तन्वाः शरीरस्य वनयस्य च परः परस्ताद अ-
स्तु वर्तमानो भवतु उभ्राण्यां विद्युको भवत्वित्यर्थः । विश्वा व्याघ्रास्त्विस्रः पृथिवीः व्रीह्यं लोकान्
अधः अधोऽस्तु अधस्तात् भवतु लोकत्रयादपि प्रच्युतो भवत्वित्यर्थः । हे देवाः अस्य शशोः
यशोर्लं कीर्तिर्वा प्रतिशुष्यतु योराक्षतो नोस्मान् दिवा अहनि दिप्सति जिघांसति यश्च नक्तं
रात्रौ जिघांसति अस्मो भयविधस्य यशः प्रतिशुष्यत्विति संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

सुविज्ञानं चिक्नुपे जनाय सत्तासं च वचंसी पस्पृधाते ।
तयो र्यत्सत्यं यन्तरदजी पस्तदित्सो मो वति हन्त्यासत् ॥ १२ ॥

सुविज्ञानम् । चिक्नुपे । जनाय । सत् । च । असत् । च ।
वचंसी इति । पस्पृधाते इति । तयोः । यत् । सत्यम् । यन्तरत् ।
ऋजीयः । तत् । इत् । सोमः । अवति । हन्ति । असत् ॥ १२ ॥

पापेणेदमादिभिर्कर्मिभः राक्षसेन सह ऋषिणा शपथः क्रियते अत्रकेविदाहुः—हत्वा पुत्रशतं पूर्वं वसिष्ठस्य महात्मनः । वसिष्ठं राक्षसोसित्वं वसिष्ठं रूपमास्थितः ॥ १ ॥ अहं वसिष्ठस्येवं जिघांसुराक्षसोऽबवीत् । अत्रोत्तराऋषोदृष्ट्यदसिष्ठेनेति नः श्रुतमिव ॥ २ ॥ चिकित्सुषे विदुषे जनाय इदं सुविज्ञानं विज्ञातुं सुशक्तं भवति । किं तव सच्च सत्यं च असच्च असत्यं च वचसी सत्यासत्यरूपे वचने स्पष्टधाते मिथः स्पर्धेते तयोः सद्गतयोर्मध्ये यस्तत्त्वं यथार्थं वचनं यतरत् यच्च ऋजीयः ऋजुतमं अकुटिलं वदितुं तदेव अकुटिलं सत्यप्रापिणं सोमोवति रक्षति असत् उक्तलक्षणमसत्यं हन्ति हिनस्ति एवं सति आवयोर्मध्ये कनरोन्मत्तभाषीति विद्वद्भिः सुविज्ञानमित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

नवाउसोमोहृजिनंहिनोतिनक्षत्रियैमिथुयाधारयन्तम् ।
हन्तिरक्षोहन्त्यासद्ददन्तमुन्नाविन्द्रस्पृशसितौशपाते ॥ १३ ॥

न । वै । ॐ इति । सोमः । हृजिनम् । हिनोति । न । क्षत्रियम् ।
मिथुया । धारयन्तम् । हन्ति । रक्षः । हन्ति । असत् ।
वदन्तम् । उन्नावि । इन्द्रस्य । प्रशंसितौ । शपाते इति ॥ १३ ॥

वृजिनं पापकारिणं राक्षसं सोमोदेवः नवाउ नखलु हिनोति प्रेरयति गच्छत्वमिति न मुञ्चति यथा क्षत्रियं क्षत्रं वलं तद्वन्तं मिथुया मिथ्याभूतं वचनं धारयन्तं चित्रतं असत्यवादिनं पुरुषं नच हिनोति नविसृजति अपितु रक्षोराक्षसं हन्ति असत् असत्यं वदन्तं च हन्ति हिनस्ति उन्नावि राक्षसावनृतवादिनौ तौ सोमेन हतौ इन्द्रस्य सम्बन्धिनि प्रसितौ बन्धने शपाते निवसतः । यद्वा इन्द्रस्येति तृतीयार्थे पृथी इन्द्रेणेश्वरेण सोमेन प्रसितौ बद्धौ वित्रवन्धने अस्मात्कर्मणिनिष्ठा गतिरनन्तरइति गतेःप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यदिवाहमनृतदेवआसमोर्षवादेवाँअप्पूहेअग्ने ।
किमस्मभ्यंजातवेदोहृणीपेद्रोघ्वाचस्तेनिर्ऋथंसचन्ताम् ॥ १४ ॥

यदि । वा । अहम् । अमृतदेवः । आसं । मोघम् । वा । देवान् ।
 अपिहृहे । अग्रे । किम् । अस्मभ्यम् । जातवेदः । तृणीये ।
 द्रोघश्वाचः । ते । निःश्रुधम् । सचन्ताम् ॥ १४ ॥

यदिवा अहं अनृतदेवः अनृतावसत्यभूताः देवायस्य तादृशोययहं आस अस्मि अथ-
 वा मोघं वा निष्फलं वा देवानप्यृहे उपगच्छामि अहं यदि उक्तत्पोस्मि हे अग्रे तर्हि मां बा-
 धस्व मत्सहं तथाविधोस्मि एवंसति हे जातवेदः जातानां वेदिवरग्रे अस्मभ्यं किंकारणं तृणी-
 ये कुप्यसि तव क्रोधोऽस्मात् न जायतां इत्यर्थः । द्रोघश्वाचः अनृतवाचोराक्षसास्ते तव निर्कथं
 निःपूर्वोर्विहिंसायां वर्तते निःशेषेण आविहिंसां सचन्तां सेवन्ताम् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

अद्यामुरीययदि यातुधानो अस्मि यदि वार्युस्तु तप पुरुषस्य ।
 अधासवीरैर्विशभिर्विर्यूयापोमा मोघं यातुधानेत्याह ॥ १५ ॥ ७ ॥
 अद्य । मुरीय । यदि । यातुधानः । अस्मि । यदि । वा ।
 आर्युः । तप । पुरुषस्य । अध । सः । वीरैः । दशभिः । वि ।
 यूयाः । यः । मा । मोघम् । यातुधान । इति । आह ॥ १५ ॥ ७ ॥

इयमपि शपथरूपैव ययहं वसिष्ठो यातुधानो राक्षसोस्मि अयास्मिन्नेव दिने मुरीय द्विपे
 अपि वा पुरुषस्य मनुष्यस्य आयुर्जीवितं ययहं राक्षसो भूत्वा तव हिंस्तिववानस्मि तस्यैव हम्-
 य द्विपे इत्यन्वयः अध अपैवं स्यात् अहं वसिष्ठस्त्वं राक्षस इति तर्हि सत्त्वं दशभिर्वीरैः पुनैः
 उपलक्षणमेतत् सर्वैर्बन्धुजनैर्विर्यूयाः विष्णुकोशेयः यो राक्षसो मां मोघं यूपैव हे यातुधान हे-
 राक्षसेति संश्लेष आह ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे सामोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षोडशी—

पोमायातुं यातुधानेत्याह यो वारक्षाः शुचिरस्मोत्याह ।
 दन्द्रुस्तंहन्तुमहतावधेन विश्वस्य जन्तो रधमस्पदीष्ट ॥ १६ ॥

यः । मा । अयातुम् । यातुं धान । इति । आर्ह । यः । वा ।
 रक्षाः । शुचि । अस्मि । इति । आर्ह । इन्द्रः । तम् । हन्तु ।
 महता । वधेन । विश्वस्य । जंतोः । अधमः । पदीष्ट ॥ १६ ॥

योराक्षसः यामयातुं अराक्षसं सन्तं हे यातुधान हेराक्षसेत्याह ब्रूते योवा यश्च रक्षाः रा-
 क्षसः शुचिरस्मि शुद्धोभवामि न राक्षसोस्मीत्याह ब्रूते तमुभयविधं राक्षसं इन्द्रोमहता मौलेन
 वधेनापुधेन वज्रेण हन्तुं हिनस्तु सच सर्वस्य विश्वस्य जन्तोर्जनस्य अधमोनिरुष्टः सन् पदी-
 ष्ट पततु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

प्रयाजिगतिस्वर्गलैव नक्तमपद्रुहातन्वं प्रगूहमाना ।
 वमौ अनन्ता अवसापदीष्टावाणो घ्नन्तुरक्षस उपब्दैः ॥ १७ ॥
 प्र । या । जिगति । स्वर्गलाइव । नक्तम् । अप । द्रुहा । तन्वंम् ।
 गूहमाना । ववान् । अनन्तान् । अवसा । पदीष्ट । पावाणः ।
 घ्नन्तुः । रक्षसः । उपब्दैः ॥ १७ ॥

या राक्षसी नक्तं रात्रौ द्रुहा द्रोहेण युक्ता स्वर्गलैव उलूकीव प्रजिगाति प्रगच्छति किं-
 कुर्वती तन्वंं स्वकीयं शरीरं अपगूहमाना अपवृण्वती नपकाशयन्ती सा राक्षसी अनन्तान्
 अपर्यन्तान् ववान्गतांन् अवपदीष्ट अवाङ्मुखीपततु आवाणः सोमाग्निपवाधाः पाषाणाश्च उपब्दैः
 अभिपवशब्दैः रक्षसोराक्षसान् घ्नन्तु हिंसन्तु ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

वितिष्ठध्वं मरुतो विक्ष्विच्छतं गृज्जायत रक्षसः संपिनष्टन ।
 वयो ये भूत्वी पतयन्ति नक्तमिष्ये वारिषो दधिरे देवे अच्वरे ॥ १८ ॥
 वि । तिष्ठध्वम् । मरुतः । विक्ष्व । इच्छतं । गृज्जायत । रक्षसः ।
 सम् । पिनष्टन । वयः । ये । भूत्वी । पतयन्ति । नक्तमिषि ।
 ये । वा । रिषः । दधिरे । देवे । अच्वरे ॥ १८ ॥

हे मरुतोपूयं विशु प्रजासु विविधध्वं विविधं विष्टव तव गूढान् राक्षसान् हन्तुं इच्छत
अन्विच्छत तदनन्तरं रक्षसस्तान् राक्षसान् गृभ्रायत गृष्णीत गृहीत्वाच संपिनष्टन चूर्णयत
ये राक्षसावयः पक्षिणोभूवो भूवा नक्तभिः रात्रिभिः रात्रिषु पतयन्ति आगच्छन्ति येवा येव
देवे दीप्तिं अप्थरे यामे रिपोर्हिंसादधिरे विदधिरे वान् राक्षसान् संपिनष्टनेत्यन्वयः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

प्रवर्तयदिवोअश्मानमिन्द्रसोमंशितंमघवन्संशिशधि ।

प्राक्तादपाक्तादधरादुदक्तादुमिजंहिरक्षसःपर्वतेन ॥ १९ ॥

प्र । वर्तय । दिवः । अश्मानम् । इन्द्र । सोमं शितम् । मघवन् ।

सम् । शिशधि । प्राक्तात् । अपाक्तात् । अधरात् ।

उदक्तात् । अग्नि । जुहि । रक्षसः । पर्वतेन ॥ १९ ॥

हे इन्द्र दिवोन्तरिक्षात् अश्मानं अशनिं प्रवर्तय प्रेरय राक्षसान् हन्तुं तथा सोमशितं
सोमेनवीक्षणीकृतं यजमानं हे मघवन् घनवज्जिन्द्र संशिशधि संस्फुरु । अपिच प्राक्तात् प्राच्याः
अपाक्तात् प्रवीच्याः अधरात् अवाच्याः उदक्तात् उत्तरतः सर्वैरमादपि दिग्भागात्
रक्षसोराक्षसान् पर्वतेन पर्ववता वज्रेण अभिजहि मारय ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

एतउत्येपंतयन्तिश्वयातवइन्द्रदिप्सन्तिदिप्सवोदाभ्यम् ।

शिशतिशक्रःपिशुनेभ्योवृधंनूनंसृजदशानियातुमः ॥ २० ॥ ८ ॥

एते । ऊँ इति । त्ये । पतयन्ति । श्वद्यातवः । इन्द्रम् ।

दिप्सन्ति । दिप्सवः । अदाभ्यम् । शिशति । शक्रः । पिशुनेभ्यः ।

वृधम् । नूनम् । सृजत् । अशनिम् । यातुमत्सभ्यः ॥ २० ॥ ८ ॥

एते ते एते राक्षसाश्वयातवः श्वभिः परिगतभूतैः हिंसन्तः श्वभिः सह यान्तोवा पतयन्ति
पतन्ति येदिप्सवोजिघांसवः सन्तः अदाभ्यं आर्हिंस्यमिन्द्रं दिप्सन्ति जिघांसन्ति तेभ्यः पिशुने-
भ्यः पिशुनान्कपयान् हन्तुं शक्रः इन्द्रोवधयायुधं अशनिरूपं शिशति वीक्षणीकरोति
यातुमत्पोराक्षसोभ्योनूनं क्षिप्रं अशनिं सृजत् विसृजतु हननार्थम् ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमोऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकविंशी-

इन्द्रोपातूनामभवत्पराशरोहविर्मथिनामभ्याऽविवासताम् ।

असौदुःशक्रः परशुर्यथावनपात्रेव भिन्दन्सतएतिरक्षसः ॥ २१ ॥

इन्द्रः । यातूनाम् । अभवत् । पराशरः । हविःर्मथीनाम् ।

अभि । आऽविवासताम् । अभि । इत् । ऊँ इति । शक्रः ।

परशुः । यथा । वनम् । पात्रोऽद्व । भिन्दन् । सतः । एति । रक्षसः ॥ २१ ॥

यातूनां हिंसकानां रक्षसां अपमिन्द्रः पराशरः पराशावयिता हिंसिता भवत् कीदृशीनां हविर्मथीनां हवींषि मथ्यताम् अभिमुत्सं आविवासतां आगच्छताम् अपिचापं शक्रइन्द्रः वनं वृक्षजातं परशुर्यथा छिन्दन् कुठारद्वय पात्रेव सृन्ययानि पात्राणि भिन्दन् मुद्गरद्वयच सतः पातनामैतत् तदाहपास्कः-तिरः सवहतिमात्रस्येति । पातान् रक्षसोराक्षसान् भिन्दन् हिंसन् अभ्येभिगच्छति इदुपूरणौ ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

उलूकयातुं शुशुलूकयातुं जहि श्वयातुमुतकोकयातुम् ।

सुपर्णयातुमुत गृध्रयातुं दृपदेवपमृणरक्षइन्द्र ॥ २२ ॥

उलूकऽयातुम् । शुशुलूकऽयातुम् । जहि । श्वऽयातुम् । उत ।

कोकऽयातुम् । सुपर्णऽयातुम् । उत । गृध्रऽयातुम् ।

दृपदोऽद्व । प्र । मृण । रक्षः । इन्द्र ॥ २२ ॥

उलूकयातुं उलूकैः परिकरभूतैः सहयावयति हिनस्तीति याति मच्छवीतिवा उलूकयातुः यद्वा उलूकरूपी मातीत्युलूकयातुः हे इन्द्र वादशं राक्षसं जहि विनाशाय । यथाच बृहदेवतायामुक्तम्-उलूकयातुं जयेतानानात्पाननिशाचरान् । स्त्रीपुरुषांश्च वियंञ्जो जिघांसन्निन्द्रमेजहीति ॥ एवमुत्तरत्रापियोऽपम् सुशुलूकयातुं उलूकाद्विविधाः बृहदुलूकाः अल्पोलूकाश्चेति तत्र उलूक-

यातुमिति बृहदुलूकान्निपायेणोक्तं शिशुरत्युलूकः शुशुलूकः तद्रूपेण वर्तमानं राक्षसं श्वयातुं
श्वरूपेण वर्तमानं राक्षसं उवापिच कोकयातुं कोकश्चक्रवाकः तद्रूपेण वर्तमानं राक्षसं शुपर्ण-
यातुं शुपर्णः श्येनः तदाकारं यातुधानं उवापिच गृध्रयातुं गृध्ररूपं च यातुधानं एवावस्तवान् ना-
नाकारान् हे इन्द्र जहि किं बहुना दृषदेव पापाणेनेव वजेण रक्षः राक्षसमात्रं प्रमृण मारया ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

नानोरक्षोऽभिनन्द्यातुमावतामपोच्छतुमिथुनायाकिमीदिना ।
पृथिवीनः पार्थिवात्पात्वंहंसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पात्स्मान् ॥ २३ ॥

मा । नृः । रक्षः । अभि । नृद् । यातुऽमावताम् । अप । उच्छतु ।
मिथुना । या । किमीदिना । पृथिवी । नृः । पार्थिवात् ।
पातु । अंहंसः । अन्तरिक्षम् । दिव्यात् । पातु । अस्मान् ॥ २३ ॥

रक्षोराक्षसजानिर्नोऽस्मान् माभिनन्द माभिव्यापोतु नशतेर्वाधिकमणोलुडिमघेघसेतिल्लेर्लुक्
नमाङ्गयोगात्पङ्कभाषः यथा यातुमावतां यातनादवां राक्षसानां मिथुना मिथुनानि स्त्रीपुं-
स्तरूपाणि युगलानि अपोच्छतु उच्छीविवासे अपविवास्तपतु अपवर्जयतु या यानि मिथुनानि
किमीदिना किमीदिनानि किमिदं किमिदमिति जिघांसया वर्तमानानि भवन्ति अपिच पृथिवी
पृथितेयं भूमिश्च नोऽस्मान् पार्थिवात् पृथिव्या अन्तरिक्षस्य संवन्धिनः अंहंसः पापास्तातु रक्षतु
अन्तरिक्षं च दिव्यात् दिविभ्रवान् पापात् अस्मान् पातु रक्षतु ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

इन्द्रं जहि पुमांसं यातुधानं सुतस्त्रियं मायया शाशदानाम् ।
विष्पीवासो मूर्देवा च दन्तु माने दंशन्तु सूर्यं मुच्चरन्तम् ॥ २४ ॥

इन्द्रं । जहि । पुमांसम् । यातुऽधानम् । उत । स्त्रियम् ।
मायया । शाशदानाम् । विष्पीवासः । मूर्देवाः ।
च दन्तु । मा । ते । दृशन् । सूर्यम् । उत चरन्तम् ॥ २४ ॥

हे इन्द्र पुमांसं पुंरूपधारिणं यातुभानं राक्षसं जहि मारय । उतापिच मायया वञ्चनया
शाशदानां हिंसनीं स्त्रियं राक्षसीं च जहि । अपिच मूर्देवाः मारणक्रीडाराक्षसाः विभीषासः
विच्छिन्नग्रीवाः सन्तः क्रदन्तु नश्यन्तु ते तथाविधा राक्षसाः उच्चरन्तं उद्यन्तं सूर्यमादित्यं मा-
दशन् मादाक्षुः ॥ २४ ॥

उपाकरणोत्सर्जनयोः मण्डलाद्यन्तर्होमेपविचक्ष्वेत्येषा सूत्रितश्च—यो नः स्वोऽग्नि नरः प्रमिच-
क्ष्वेति ।

सैषा पञ्चविंशती—

प्रतिचक्ष्वविचक्ष्वेन्द्रं सोमजागृतम् ।

रक्षोभ्यो बध्मस्य तमशानि यातुमर्द्धाः ॥ २५ ॥ १ ॥

प्रति । चक्ष्व । वि । चक्ष्व । इन्द्रः । च । सोम । जागृतम् ।

रक्षःभ्यः । बध्मम् । अस्य तम् । अशानिम् । यातुमर्द्धभ्यः ॥ २५ ॥ १ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रश्च प्रतिचक्ष्व प्रत्येकं पश्य राक्षसान् तथा विचक्ष्व विविधं पश्य
यथास्थानं न बाधेरन् तथा पश्येत्यर्थः । युवां च संहवी जागृतं जागरूकौ रक्षोबधोद्युक्ता भव-
तम् । यातुमर्द्धोहिंसाबन्धोरक्षोभ्योराक्षसेभ्यः अशानिं अशनित्त्वं बध्मयायुधं अस्यैव क्षिप-
तम् ॥ २५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे नवमोऽर्थः ॥ १ ॥

॥ इति सप्तमे मण्डले षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

॥ इति वासिष्ठं सप्तमं मण्डलं समाप्तम् ॥ ७ ॥

यत् । चित् । हि । त्वा । जनाः । इमे । नाना । हवन्ते ।
 ऊतये । अस्माकम् । ब्रह्म । इदम् । इन्द्र । भूतु । ते ।
 अहां । विश्वा । च । वर्धनम् ॥ ३ ॥

इमे दृश्यमानाः सर्वेजनाः हे इन्द्र त्वां ऊतये रक्षणाय तर्पणाय वा नाना पृथक्पृथक्
 मच्चित् यद्यपि हवन्ते स्तुवन्ति हीति पूरणः तथापि अस्माकं इदं ब्रह्म स्तोत्रमेव हे इन्द्र ते तव
 वर्धनं वर्धकं भूतु भवतु न केवलमिदानीमेव अपितु विश्वाहा सर्वाण्यहानि सर्वेष्वहस्तु च इदमेव
 स्तोत्रं त्वां वर्धयतित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वितर्तूर्यन्तेमप्रवन्विपुश्चितोर्योविपोजनानाम् ।
 उपक्रमस्वपुरुषमाभरवाजन्नेदिष्टमूतये ॥ ४ ॥

वि । तर्तूर्यन्ते । मघवन् । विपः । चितः । अर्यः । विपः ।
 जनानाम् । उप । क्रमस्व । पुरुषम् । आ । भर ।
 वाजम् । नेदिष्टम् । ऊतये ॥ ४ ॥

हे मघवन् धनवन्निन्द्र विपश्चितोविद्वांसः त्वदीयाः श्वेदारः अर्यः अभिगन्तारः जनानां
 शत्रूणां विपेवेषमितारः सन्तः वितर्तूर्यन्ते भूरां आपदोविवरन्ति अविक्रामन्ति दादृशस्तवं
 उपक्रमस्व उपगच्छास्मान् पुरुषं बहुलं नेदिष्टं अविक्रमं वाजमन्ते ऊतये तर्पणाय
 आभरास्वस्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

महेचनत्वामद्रिवःपरांशुल्कायदेयाम् ।
 नसहस्रायनापुतायवज्जिबोनशतार्यशानामघ ॥ ५ ॥ १० ॥

महे । चन । त्वाम् । अद्रिष्टवः । परां । शुल्काय । देयाम् । न ।
 सहस्राय । न । अयुताय । वज्जिष्टवः । न । शतार्य । शतम् ॥ ५ ॥ १० ॥

हे अद्विवोवज्रवन्निन्द्र त्वां त्वां जनेति निपातद्वयसमुदायोविभज्ययोगनीयः महेच महतेपि शुल्काय मूल्याय न परादेयां न विक्रीणानि । हे वज्रिवोवज्रहस्तेन्द्र सहस्राय सहस्रसंख्याय च धनाय न परादेयाम् । अथुताय दशसहस्राय च शुल्काय न परादेयाम् । हे शताय बहुधनेन्द्र शताय बहुनामैतत् अपरिमिताय च धनाय न परादेयां न विक्रीणानि उक्तसंख्यादनादपि त्वं ममप्रियतपोसीत्यर्थः ॥ ५॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे दशमोऽर्थः ॥ १० ॥

अथ षष्ठी—

वस्याँइन्द्रासिमेपितुरुतभ्रातुर्भुजतः ।

माताचमेछदयथःसमावसोवसुत्वनायराधसे ॥ ६ ॥

वस्यान् । इन्द्र । असि । मे । पितुः । उत । भ्रातुः । अभुजतः ।

माता । च । मे । छदयथः । समा । वसो इति ।

वसुस्त्वनाय । राधसे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं मे मदीयापितुर्जनकादपि वस्यान् वसीयान् वसुमन्तरोसि उतापि च अभुजतः अपालयतोमम भ्रातुरपि वसीयान् त्वमधिकोसि हे वसोवासकेन्द्र मे मदीया माता च स्वश्च समा समी समानी सन्ती । पुमानस्त्रियेति पुंसः शेषः । छदयथः अर्धतिकर्मायम् मां पूजितं कुरुथः । किमर्थं वसुत्वनाय व्यापनाय राधसे धनाय च उभयोर्जीभायेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

केयथकेदसिपुरुत्राचिद्वितेमनः ।

अर्त्तर्पियुध्मखजस्तुपुरन्दरप्रगायत्राअंगासिपुः ॥ ७ ॥

कै । इयथ । कै । इत् । असि । पुरुत्रा । चिद् । हि । ते ।

मनः । अर्त्तर्पि । युध्म । खजस्तु । पुरन्दर । प्र । गात्राः ।

अंगासिपुः ॥ ७ ॥

हे इन्द्र क कुत्रदेशे इयथ गतवानसि पुरा केऽ कुत्रचासि भवसि इदानीं वर्तसे पुरुवा-
चिद्धि बहुषु हि यजमानेषु ते त्वदीयं मनः संचरति । हे युध्य युद्धकुशलं त्वज्जुह्व युद्धस्य क-
तं हे पुरन्दर आसुरीणां पुरां दारयितुः हे इन्द्र अर्धर्षि आगच्छ गायत्राः गानकुशलाः अस्म-
दीयाः स्तोतारः प्रागासिषुः प्रगायन्ति स्तुवन्ति अलर्षीत्येतत् दाधर्त्यादावियतेर्निष्पात्यते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रास्मैगायत्रमर्चतवावातुर्यः पुरन्दरः ।

याभिः काण्वस्योपर्वर्हिः रासदं यासद्वज्री भिनत् पुरः ॥ ८ ॥

प्र । अस्मै । गायत्रम् । अर्चतु । ववातुः । यः । पुरमन्दरः ।
याभिः । काण्वस्य । उप । वर्हिः । आश्वसदम् । यासदम् ।
वज्री । भिनत् । पुरः ॥ ८ ॥

अस्माइन्द्राय गायत्रं गायत्रं साम गायत्रसंतं वा मार्चत प्रगायत पुरन्दरः पुरां दारयितुं य-
इन्द्रः ववातुर्वननीयः संप्रजनीयः यद्वा वावातुः संप्रकृः स्तोतुः यइन्द्रः पुरन्दरः शत्रुपुराणां दा-
रयितुं याभिर्ऋग्भिः काण्वस्य कण्वपुत्रस्य मेधातिथेर्मध्यातिथेश्च वर्हियंते उपासदं उपास-
तुं उपगन्तुं यासदं गच्छेत् वज्री यज्यपुक्तः सन् याभिश्च ऋग्भिः स्तूयमानः सन् पुरः शाश्वतीः
भिनत् भिन्धात् तास्त्वक्षु गायत्रं साम गायतेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

ये ते सन्ति दशग्विनः शतिनो ये सहस्रिणः ।

अश्वांसो ये ते रथणो रघुद्रुवस्ते भिनस्तूयमागं हि ॥ ९ ॥

ये । ते । सन्ति । दशग्विनः । शतिनः । ये । सहस्रिणः ।
अश्वासः । ये । ते । रथणः । रघुद्रुवः ।
तेभिः । नः । तूयम् । आ । गृहि ॥ ९ ॥

हे इन्द्र दशग्विनः दशयोजनगाविनः ये अश्वास्ते तव सन्ति विद्यन्ते ये चान्ये शतिनः
श्वसंख्याकाः सहस्रिणः सहस्रसंख्याकाः सन्ति ये ते त्वदीया अश्वांसः अश्वाः रथणः सेचन-
समर्थपुमानः रघुद्रुवः शीघ्रगामिनश्च तेभिस्तेः सर्वैरश्वैर्नोत्मान् तूयं सिधं आगत्यामच्छ ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

आत्वं१द्यसंबुधा॑हुवेगा॒घ॒त्रवे॑पसम् ।

इन्द्र॑धेनु॒मुदु॒घाम॒न्यामि॑प॒मुरु॒धारा॑मरु॒क्तम् ॥ १० ॥ ११ ॥

आ । तु । अ॒द्य । स॒वः॒ऽदु॒घाम् । हु॒वे । गा॒घ॒त्र॒वे॑पसम् ।

इन्द्र॑म् । धे॒नुम् । सु॒दु॒घाम् । अ॒न्याम् । इ॒पम् ।

उ॒रु॒धारा॑म् । अ॒रु॒म्॒ऽक॒ृतम् ॥ १० ॥ ११ ॥

अनया इन्द्रं धेनुरूपेण वृष्टिरूपेणच निरूपयन् स्तौवि अघेदानीं धेनुं धेनुरूपमिन्द्रं नु क्षिपं आहुवे आह्वये कीदृशीं धेनुं सप्तर्षिणां पयसोदोग्रिणां गायत्रवेपसं प्रशस्यवेगां सुदुघां सुत्वेन दोग्धुं शक्यां अन्यामुक्त्विलक्षणां उरुधारां बहुदकधारां इषं एषणीयां वृष्टिं एतद्रूपेण वर्तमानं अरुक्तं अलंकर्तारं पर्याप्तकारिणं वेन्द्रं चाह्वये ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथेकादशी-

यत्तुदत्सूर॑एत॒शंबू॑वा॒तस्य॑प॒र्णिना॑ ।

वह॑त्कु॒त्समा॒र्जुने॑य॒शत॑क्र॒तुः॒त्सर॑द्र॒ध्वम॑स्तु॒तम् ॥ ११ ॥

यत् । तु॒दत् । सू॒रः । ए॒त॒शम् । बू॒क् इति॑ । वा॒त॒स्य॑ ।

प॒र्णिना॑ । व॒ह॒त् । कु॒त्स॑म् । आ॒र्जु॒ने॒यम् । श॒त॒ऽक्र॒तुः ।

त्सर॑त् । ग॒ध्व॒म् । अ॒स्तु॒तम् ॥ ११ ॥

सूरः सूर्यः एतशं एतत्संज्ञं राजर्षिं यद्यदा तुदत् अव्यथयत् तदानीं एतशं रक्षितुं बूक् वक्रगामिनी वातस्य घायोः सदृशौ पर्णिना पर्णिनी पवनवन्तौ ईदृशावभ्यौ शतक्रतुः बहुविधकर्मन्द्रः आर्जुनेयं अर्जुन्याः पुत्रं कुत्सर्षिं बहव अवहव आनयत् कुत्सेन सार्धं सयानं रथमारुत्य एतशरक्षणायामच्छदित्यर्थः । तथाच निगमान्तरम्-मैतशं सूर्यं पस्पृधानं सौवभ्येसु-
ध्विमावदिन्द्रं इति । मन्धर्वं गवां रथीनां धर्तारं सूर्यं अस्तुतं केनाप्यहिंसितं तत्सर्व अत्सरत् छ-
द्यमात् अगच्छत् सूर्येण योद्धुं गतवानित्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

य॒ऋ॒ते॒चि॒द॒ग्नि॒श्रियः॑ पु॒रा ज॒त्रुभ्य॑ आ॒तृदः॑ ।
सन्धा॑ता॒सन्धि॑म॒घवा॑पु॒रुव॑सु॒रिष्क॑र्ता॒विहृ॑तं पु॒नः ॥ १२ ॥

यः । ऋ॒ते । चि॒त् । अ॒ग्नि॒श्रियः॑ । पु॒रा । ज॒त्रुभ्यः॑ ।
आ॒तृदः॑ । स॒म॒धा॒ता । स॒म॒धि॒म् । म॒घ॒वा ।
पु॒रु॒व॒सुः । इ॒ष्क॑र्ता । वि॒हृ॒तम् । पु॒न॒रि॒ति ॥ १२ ॥

यइन्द्रः अग्निश्रियः अग्निश्रियः अग्निश्रियेणान् सन्धानद्रूपान् ऋतेचिद विनापि जनु-
ष्योमीवाच्यः सकाशात् आतृदः आतृदेनात् आरुधिरनिःसवणात् पुरा पूर्वमेव सन्धि संधात-
व्यं तं संधाता संयोजयिता भवति मघवान् घनवान् पुरुवसुः बहुघनः सइन्द्रः विहृतं विच्छि-
न्नं तं पुनरिष्कर्ता संस्कर्ता भवति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

मा॒भूम॑नि॒ष्टया॑इ॒वेन्द्र॑स्त्वद॒रणा॑इव ।
वना॑नि॒नप्र॑ज॒हि॒तान्य॑द्रि॒वोद॑रोपा॒सो अम॑न्महि ॥ १३ ॥

मा । भू॒म् । नि॒ष्टयाः॑इ॒व । इन्द्र॑ । त्वत् । अ॒र॒णाः॑इ॒व ।
वना॑नि । न । प्र॒ज॒हि॒तानि॑ । अ॒द्रि॒वः । दुरो॑पा॒सः । अ॒म॒न्म॒हि ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वत् त्वत्तः त्वत्प्रसादात् निष्टयाइव नीचैः भूताः हीना निष्टयाः तइव वयं मा-
भूम तथा अरणाइव अरमणाः दुःखिनइव वयं माभूम अपिच प्रजहितानि प्रक्षीणानि शा-
खादिभिर्वियुक्तानि वनानि वृक्षजातानीव वयं पुत्रादिभिः वियुक्तमाभूमहे अद्रिवोवज्रवजि-
न् दुरोपासः ओषितुमन्यैर्दग्धुमशक्याः दुर्गेषु गृहेषु निवसन्तोवा वयं अमन्महि त्वं स्तुमः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

अम॑न्म॒हीद॑ना॒शवो॑नु॒ग्रास॑श्च॒द्वह॑न् ।
स॒र॒त्सु॒तेम॑ह॒ताश॑रा॒धसानु॑स्तोम॑मुदीमहि ॥ १४ ॥

अमन्महि । इत् । अनाशवः । अनुयासः । च । वृत्रहन् । स्रुत् ।
सु । ते । मृद्वता । शूर । राधसा । अनु । स्तोमम् । मुदीमहि ॥ १४ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रस्यासुरस्य हन्तरिन्द्र अनाशवः अशीघ्राः अत्रमाणाः अनुयासः अनुयाः
अनुदूषांश्च सन्तोष्य भक्तिभक्त्यापुनःसरं शनैस्त्वां अमन्महीतं स्तुमश्च । हे शूर वीर्यवन्तिन्द्र ते
त्वदर्थं स्रुत् एकवारमपि महता प्रभूतेन राधसा धनेन हविर्लक्षणेन सह शोभनं स्तोमं स्तोत्रं
अनुमुदीमहि अनुमोदेमहि अनुब्रवामेत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

यद्विस्तोमंममश्रवस्माकमिन्द्रमिन्द्रवः ।

तिरःपवित्रं ससृवांसं आशवो मन्दन्तु तुग्यावृधः ॥ १५ ॥ १२ ॥

यदि । स्तोमम् । मम । श्रवत् । अस्माकम् । इन्द्रम् । इन्द्रवः । तिरः ।

पवित्रम् । ससृवांसः । आशवः । मन्दन्तु । तुग्यावृधः ॥ १५ ॥ १२ ॥

अयमिन्द्रो मम मदीयं स्तोमं यदि श्रवत् शृणुयात् तदानीं तमिन्द्रं अस्माकं अस्मदीया
इन्द्रवः सोमाः मन्दन्तु मादयन्तु हर्षयन्तु । कीदृशाः सोमाः तिरः तिर्यग्बन्धितं पवित्रं पवन-
साधनं दशापवित्रं ससृवांसः प्राप्स्यन्तः दशापवित्रेण पूता इत्यर्थः आशवः शीघ्रं मदजनकाः
तुग्यावृधः तुग्याभिः वसतीवर्यैकधनाख्याभिरद्भिर्वर्धमानाः ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ षोडशी—

आत्वधस्तुतिं वा वातुः स्रुयुरागहि ।

उपस्तुतिर्मघोनां प्रत्वावत्वघाते विश्वसुष्टुतिम् ॥ १६ ॥

आ । तु । अथ । सधस्तुतिम् । वा वातुः । स्रुयुः ।

आ । गृहि । उपस्तुतिः । मघोनाम् । प्र । त्वा ।

अवतु । अर्ध । ते । वृश्मि । सुस्तुतिम् ॥ १६ ॥

हे इन्द्र वावावुः संभक्तुः त्वां सेवमानस्य सख्युः स्तोतुः सधस्तुतिं अन्यैर्कंत्वग्निः सह क्रियमाणां स्तुतिं अयेदानीं तु क्षिप्रमागहि आगच्छ । यघोनां हविष्मतां अन्येषामपि यज-
मानानामुपस्तुतिः स्तोत्रं त्वा त्वां प्रावतु प्रगच्छतु प्रतर्पयतु वा । अध अधुना सुष्टुतिं त्वद्विषयां
शोभनां स्तुतिं अहमपि वरिष कामये ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

सोता॒हि॒सोम॒माद्रि॑मि॒रेभे॑नम॒प्सुधा॑वत ।

ग॒व्याव॒स्त्रेव॒वा॒सय॑न्त॒ह॒न्सो॒निर्धु॑क्षन्व॒क्षणा॑भ्यः ॥ १७ ॥

सो॒त । हि॒ । सोम॑म् । अ॒द्रिः॒क्षिः । आ । इ॒म् । ए॒नम् । अ॒प्सु ।

धा॒व॒त । ग॒व्या । व॒स्त्रा॑इ॒द्व । वा॒स॒य॑न्तः । इ॒त् । न॒रः ।

निः । धु॒क्षन् । व॒क्षणा॑भ्यः ॥ १७ ॥

हेअभ्यर्च्यः अद्रिभिर्मावभिः सोमं सोत । हिरवधारणे अग्निपुणुतेव एनमिमं अप्सु यस्त-
तोवरीषु आधावत अस्य सोमस्याधानं कुरुत । अदाभ्यग्यहेहिर्मांदासुतइत्यादिभिर्मन्त्रैः । वसतो-
वरीष्वधावनं सोमस्य क्रियते तत्कुरुतेत्यर्थः । गव्या भविभ्रवानि वस्त्रेव वस्त्राणि आच्छादका-
नि चर्माणीव मेघान्वासयन्तइत् आच्छादयन्तएव नरोनेतारइन्द्रस्यानुचरामरुतः वक्षणा-
भ्योऽनदीभ्यः नदीनामर्थाय निर्धुक्षन् उदकानि निर्दुहन्ति क्षमयन्ति यतएवं अतः कारणात्
इन्द्रयागाय सोममद्रिभिर्मावभिपुणुतेव मोदासिषतेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

अ॒ध॒ज्मो॒अध॑वादि॒वोवृ॑ह॒तोरो॑च॒नादधि॑ ।

अ॒याव॑र्ध॒स्वत॒न्वागि॑राममा॒जा॒तामु॑क्तोपृ॒ण ॥ १८ ॥

अ॒ध । ज॒मः । अ॒ध । वा । दि॒वः । वृ॒ह॒तः । रो॒च॒नात् । अ॒धि ।

अ॒या । वर्ध॑स्व । त॒न्वा । गि॒रा । म॒म । आ । जा॒ता ।

सु॒क्तो॒ इति॑ सु॒क्तो । पृ॒ण ॥ १८ ॥

हे इन्द्र अध अधुना जमः जयन्ति गच्छत्यस्यामिति आ पृथिवी वस्याः सकाशात् अ-
धवा अपिवा दिवोत्तरिस्ताव बृहवोमहवोरोचनात् नक्षत्रैर्ह्यप्यमानात्सर्गाद्वा आगत्य अधिः

पञ्चम्यर्थानुमादी अया अनया तन्वा तथा विस्तृतया मम मदीयया गिरा स्तुत्या वर्धस्व वृद्धो-
भव हे सुकृतो शोभनकर्मवन्निन्द जाता जातान् अस्मदीयान् जनान् आशूण अग्निलपितैः
फलेरापूरय ॥ १८ ॥

अधेकोनविंशी—

इन्द्राय सुमदिन्तमंसोमसोतावरेण्यम् ।

शक्ररुणंपीपयुहिर्ष्वयाधियाहिन्वाननवाजुयुम् ॥ १९ ॥

इन्द्राय । सु । मदिन्तमम् । सोमम् । सोत । वरेण्यम् ।

शक्रः । एनम् । पीपयन् । विश्वया । धिया । हिन्वानम् ।

न । वाजुयुम् ॥ १९ ॥

हे अध्वर्यवः इन्द्रायेन्द्रार्थं मदिन्तमं मादयितुमं वरेण्यं वरणीयं भजनीयं सोमं सु सो-
तं सुप्तु अभिपुणत । कुतइत्यत आह शक्र इन्द्रः विश्वया धिया सर्वेषां क्रिययामिष्टोमादिलक्ष-
णया हिन्वानं प्रीणयन्तं वाजयुं अज्यमात्मनइच्छन्तं एनं यजमानं नेति सम्प्रत्यर्थयिः संप्रति
पीपयव वर्धयति अतःकारणात् वस्माइन्द्राय सोमं सुनुवेत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

मात्वा सोमस्युगल्दया सदा याचन्नहंगिरा ।

भूर्णिमृगंसर्वनेपुचुकुधंकईशानंनयाचिपत् ॥ २० ॥ १३ ॥

मा । त्वा । सोमस्य । गल्दया । सदा । याचन् । अहम् ।

गिरा । भूर्णिम् । मृगम् । न । सर्वनेषु । चुकुधम् । कः ।

ईशानम् । न । याचिपत् ॥ २० ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वां सर्वनेषु यज्ञेषु सोमस्य गल्दया गालनेन आसावणेन गिरा स्तुत्या च युक्तो-
हं सदा सर्वदा याचन् याचमानः सन् माचुकुधं माक्रोधयानि बहुशोषाप्यमाने त्वमपि क्रोधोजा-
यते तं सोमस्यगालनेन स्तुत्याचापनयामीत्यर्थः । कीदृशं त्वां भूर्णिं भवतारं मृगं सिंहमिव
भ्रीमं । स्वामिनइन्द्रस्य याचने लौकिकन्यायं दर्शयति लोके कोवापुरुषः ईशानं ईश्वरं स्वामिनं
न याचिपत् न याचेत् सर्वएवहि याचते अवोहमपि त्वां स्वामिनं याचदिति भावः ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे त्रयोदशोऽष्टकः ॥ १३ ॥

हे इन्द्र वावातुः संभक्तुः त्वां सेवमानस्य सख्युः स्तोतुः सधस्तुतिं अन्यैर्ऋत्विग्भिः सह क्रियमाणां स्तुतिं अयेदानीं तु क्षिप्रमागहि आगच्छ । यद्येनां हविष्मतां अन्येषामपि यजमानानामुपस्तुतिः स्तोत्रं त्वा त्वां प्रावतु प्रगच्छतु प्रतर्पयतु वा । अध अधुना सुष्टुतिं त्वद्विषयां शोभनां स्तुतिं अहमपि वरिष कामये ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सोता॒हि॒सोम॒मर्द्रि॒भिरे॒मेन॒म॒प्सुधा॑वत ।

ग॒व्याव॒स्त्रेव॒वा॒सय॑न्त॒ह॒न्त्रो॒निर्धु॑क्षन्व॒क्षणा॑भ्यः ॥ १७ ॥

सोत॑ । हि । सोम॑म् । अर्द्रि॑क्षिः । आ । र्द्रम् । ए॒नम् । अ॒प्सु ।

धा॒वत॑ । ग॒व्या । व॒स्त्रा॒ह॒न्त्रव॑ । वा॒सय॑न्तः । इ॒त् । नरः॑ ।

निः । धु॒क्षन् । व॒क्षणा॑भ्यः ॥ १७ ॥

हेअध्वर्यवः अर्द्रिभिर्मावभिः सोमं सोव । हिरवधारणे अग्निपुण्यैव एनमिमं अन्तु वसतीवरीषु आधावत अस्य सोमस्याधानं कुरुत । अदाभ्यग्रहेहिमादास्तुतइत्यादिभिर्मयैः । वसतीवरीष्वधावनं सोमस्य क्रियते तत्कुरुतेत्यर्थः । गव्या गविभवानि वस्त्रेव वस्त्राणि आच्छादकानि चर्माणीव मेघान्वातयन्तइव आच्छादयन्तएव नरोनेतारइन्द्रस्यानुचरामरुतः वक्षणाभ्योऽदीक्ष्यः नदीनामर्थाय निर्धुक्षन् उदकानि निर्धुहन्ति क्षमयन्ति यत्तएवं अदः कारणाद् इन्द्रयागाय सोममर्द्रिभिरेभिपुण्यैव मोदासिषतेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

अ॒ध॒ज्मोअ॒ध॒वा॒द्विवो॒वृ॒ह॒तो॒रो॒च॒ना॒दधि॑ ।

अ॒याव॑र्ध॒स्वत॒न्वा॒गिरा॑म॒माजा॒तासु॑क॒तो॒पृ॒ण ॥ १८ ॥

अ॒ध । ज॒मः । अ॒ध । वा॒ । दि॒वः । वृ॒ह॒तः । रो॒च॒नात् । अ॒धि ।

अ॒या । वर्ध॑स्व । त॒न्वा । गि॒रा । म॒म । आ । जा॒ता ।

सु॒क॒तो॒र्दति॑ सु॒क॒तो । पृ॒ण ॥ १८ ॥

हे इन्द्र अध अधुना जमः जमन्ति गच्छत्यस्यामिति ज्या पृथिवी वस्याः सकाशाद् अधवा अपिवा द्विवोन्तरिक्षाद् बृहत्तोमहवोरोचनाद् नक्षत्रैर्दीप्यमानात्स्वयांद्वा आगत्य अधिः

पञ्चम्यर्थानुवादी अया अनया तन्वा तया विस्तृतया मम मदीयया गिरा स्तुत्या वर्धस्व वृद्धो-
भय हे मुक्तो शोभनकर्मवन्निन्द जाता जातान् अस्मदीयान् जनान् आपृण अभिलषितैः
फलैस्तपुष्य ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

इन्द्राय सुमदिन्तमंसोमंसोतावरेण्यम् ।

शक्रः एणं पीपयद् विश्वया धिया हिन्वानं नवाजुयुम् ॥ १९ ॥

इन्द्राय । सु । मुदिन्तमम् । सोमम् । सोत । वरेण्यम् ।

शक्रः । एनम् । पीपयत् । विश्वया । धिया । हिन्वानम् ।

न । वाजुयुम् ॥ १९ ॥

हे अध्यर्धवः इन्द्रायेन्द्रार्थं मुदिन्तमं मादयितव्यं वरेण्यं वरणीयं भजनीयं सोमं । सो-
तं सुप्तं अभिपुणत । कुतश्च्यत आह शक्र इन्द्रः विश्वया धिया सर्वया क्रियया सिद्धो मादिलक्ष-
णया हिन्वानं पीणयन्तं वाजुयुं अजमात्मन इच्छन्तं एनं यजमानं नेति सम्प्रत्यर्थयः सम्प्रति
पीपयत् वर्धयति अवःकारणात् तस्माद्विन्द्राय सोमं अनुवेत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

मात्वा सोमस्य गल्दया सदा याचन्नहंगिरा ।

भूर्णिमृगं सवनेपु चुक्रुधं कर्शानं नयाचिपत् ॥ २० ॥ १३ ॥

मा । त्वा । सोमस्य । गल्दया । सदा । याचन् । अहम् ।

गिरा । भूर्णिम् । मृगम् । न । सवनेपु । चुक्रुधम् । कः ।

र्शानम् । न । याचिपत् ॥ २० ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वां सवनेषु पठेषु सोमस्य गल्दया गालनेन आसावणेन गिरा स्तुत्या च मुक्तो-
र्हं सदा सर्वदा याचन् याचमानः सन् माचुक्रुधं माक्रोधयानि बहुशोषाच्यमाने त्वयि क्रोधो जा-
यते तं सोमस्य गालनेन स्तुत्या चापनयामीत्यर्थः । कीदृशं त्वां भूर्णिं भवतारं मृगं सिंहमिव
भीमं । स्वामिन इन्द्रस्य याचने लौकिकन्यायं दर्शयति लोके कोवापुरुषः ईशानं ईश्वरं स्वामिनं
न याचिपत् न याचेत् सर्वेष्वपि याचेत् अवोहमपि त्वां स्वामिनं याचइति भावः ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे त्रयोदशोऽष्टकः ॥ १३ ॥

अथैकविंशी-

मदेनेपितमदमुग्रमुग्रेणशर्वसा ।

विश्वेपांतरुतारमदच्युतमदेहिष्माददातिनः ॥ २१ ॥

मदेन । इपितम् । मदम् । उग्रम् उपेण । शर्वसा । विश्वेपाम् ।

तरुतारम् । मदच्युतम् । मदे । हि । स्म । ददाति । नृ । ॥ २१ ॥

मदेन मादयिषा स्तोत्रा इपितं प्रेषितं मदं मदकरं उग्रं सोमं उदूर्णरसं उग्रेण उदूर्णेनाधिकेन शर्वसा बलेन युक्तइन्द्रः पिबत्पितृशेषः । पीत्वा च विश्वेपां सर्वेषां शम्भूणां तरुतारं तरीवारं जेदारं मदच्युतं मदस्य शम्भूणां गवंस्य व्यावयितारं पुर्वं मदे सोमपानेन जनिते हर्षेति नोस्मभ्यं ददाति हिष्म ददाति खलु अतः सोमं पिबत्पितृशेषः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

शेवरिवाप्यापुरुदेवोमर्तायदाशुपे ।

समुन्वतेचस्तुवतेचरासतेविश्वगूर्तोअरिष्टुतः ॥ २२ ॥

शेवरि । वाप्या । पुरु । देवः । मर्ताय । दाशुपे । सः । समुन्वते । च ।

स्तुवते । च । रासते । विश्वगूर्तः । अरिष्टुतः ॥ २२ ॥

शेवारे शेवं सुखं तस्यगमके यज्ञे दाशुपे चरुपुरोडाशादीनिदत्तवते यजमानाय पुरु पुरुणि बहूनि वाप्या वरणीयानि धनानि देवोदानादिगुणयुक्तइन्द्रः रासवे ददाति स एव समुन्वते च सोमाभिषवं कुर्वते च स्तुवते च स्तोत्रं कुर्वते च धनानि रासवे ददाति । कीदृशः सः विश्वगूर्तः विश्वेषु सर्वेषु कामेषूपयतः स्वतः प्रवृत्तः अरिष्टुतः अरिभिः प्रेरयितृभिः प्रशस्तः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

एन्द्रपाहिमत्स्वंचित्रेणदेवराधंसा ।

सरोनप्राप्त्युदरंसर्पीतिभिरासोमेभिरुहस्फिरम् ॥ २३ ॥

आ । इन्द्र । याहि । मत्स्व । चित्रेण । देव । राधंसा । सरः । न ।

प्राप्ति । उदरम् । सर्पीतिभिरः । आ । सोमेभिः । उरु । स्फिरम् ॥ २३ ॥

हे इन्द्र आयाहि आगच्छ हे देव द्योतमान चित्रेण दर्शनीयेन राघसा धनेनसोमत्क्ष-
णेन मत्स्व याय सपीतिभिः मरुद्भिः सह पीयमानैः सोमेभिः सोमैः उरु विस्तीर्णं स्फिरं वृद्धं
उदरं आत्मीयं जठरं सरोन सरद्व आपासि आपूरय । प्रापुरणे आदादिकः ॥ २३ ॥

चातुर्वैशिकेहनि माघ्यन्दिने ब्रह्मशस्ते आतेति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः सूत्र्यतेहि-
आत्मासहस्रमाशतं ममत्वासुरउदितेइति ब्राह्मणाच्छंसिनइति ।

वच प्रथमा सूक्ते चतुर्विंशी-

आत्मासहस्रमाशतंयुक्तारथेहिरण्यये ।

ब्रह्मयुजोहरयइन्द्रकेशिनोवर्हन्तुसोमपीतये ॥ २४ ॥

आ । त्वा । सहस्रम् । आ । शतम् । युक्ताः । रथे । हिरण्यये ।

ब्रह्मयुजः । हरयः । इन्द्र । केशिनः । वर्हन्तु । सोमपीतये ॥ २४ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां सहस्रं सहस्रसंख्याका हरयस्त्वदीयाअम्वाः आवहन्तु आनयन्त्वस्म-
त्तं तथा शतं शतसंख्याकाश्च भवदीयाः अम्वाः त्वामावहन्तु । यद्यपि द्वावेवास्पहरी तथापि
वद्विभूतयोन्मेषि बहवोअम्वाः सन्ति । ननु युगपदेनैकैस्त्रैः कथं यातुं शक्यतइत्यतआह युक्ता-
इति हिरण्यये हिरण्यये स्वर्णविकारे हिरण्यशब्दादिकारार्थे विहितस्यमयटः श्लाघ्यवास्त्वे-
त्यादौ मलोपोनिपात्यते तादृशे रथे युक्ताः संबद्धाः बहुनामअम्वानां शीघ्रगमनाय रथेयितियुक्त-
त्वाद् युगपदेव सर्वैरभ्वैर्गन्तुं शक्यतइतिभावः । कीदृशाहरयः ब्रह्मयुजः ब्रह्मणापरिवृढेन्द्रेण
युक्ताः यद्वा ब्रह्मणास्मदीयेनस्तोत्रेण अस्माभिर्दत्तेन हविषा वा युक्ताः केशिनः केशाः केसराः
तेयुक्ताः । किमर्थमिन्द्रस्य बहन् तत्राह सोमपीतये सोमस्य पानाय यथास्वदीयं सोमं पिबेत्
अतआवहन्त्वित्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

आत्मारथेहिरण्ययेहरीमयूरशेष्या ।

शित्तिपृष्ठावहतामघ्वोअन्वसोविवक्षेणस्यपीतये ॥ २५ ॥ १४॥

अथैकविंशती-

मदेनेपितमदमुग्रमुप्रेणशर्वसा ।

विश्वेपांतरुतारमदच्युतमदेहिष्माददातिनः ॥ २१ ॥

मदेन । इपितम् । मदम् । उग्रम् उप्रेण । शर्वसा । विश्वेषाम् ।

तरुतारम् । मदच्युतम् । मदे । हि । स्म । ददाति । नृ० ॥ २१ ॥

मदेन मादयिना स्तोत्रा इपितं प्रेषितं मदं मदकरं उग्रं सोमं उदूर्णरसं उग्रेण उदूर्णेनाधि-
केन शर्वसा बलेन युक्तइन्द्रः पिबत्वितिशेषः । पीत्वा च विश्वेषां सर्वेषां शत्रूणां तरुतारं तरीवारं
जेतारं मदच्युतं मदस्य शत्रूणां गर्वस्य व्यावयितारं पुत्रं मदे सोमपानेन जनिते हर्षे सति नोस्म-
भ्यंददातिहिष्म ददाति खलु अतः सोमं पिबत्वित्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशती-

शेवरि वार्या पुरु देवो मर्ता यदाशुपे ।

समुन्वते च स्तुवते च रासते विश्वगूर्तारिष्टुतः ॥ २२ ॥

शेवरि । वार्या । पुरु । देवः । मर्ता य । दाशुपे । सः । समुन्वते । च ।

स्तुवते । च । रासते । विश्वगूर्तः । अरिष्टुतः ॥ २२ ॥

शेवारे शेवं सुखं तस्यगमके यज्ञे दाशुपे चरुपुरोडाशादीनिदत्तवते यजमानाम् पुरु पुरु-
णि चहूनि वार्या वरणीयानि धनानि देवोदानादिगुणयुक्तइन्द्रः रासते ददाति स एव समुन्वते-
च सोमाभिपर्वं कुर्वते च स्तुवते च स्तोत्रं कुर्वते च धनानि रासते ददाति । कीदृशः सः विश्व-
गूर्तः विश्वेषु सर्वेषु कार्येषूपयतः स्वतः प्रवृत्तः अरिष्टुतः अरिभिः प्रेषितृभिः प्रशस्तः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशती-

एन्द्रयाहि मत्स्व चित्रेण देव राधंसा ।

सरोनभां स्पृदं सपीति मि रासो मे भिरू रुस्फूरम् ॥ २३ ॥

आ । इन्द्र । याहि । मत्स्व । चित्रेण । देव । राधंसा । सरः । न ।

भासि । स्पृदम् । सपीति इभिः । आ । सोमेभिः । उरु । रूस्फूरम् ॥ २३ ॥

हे इन्द्र आयाहि आगच्छ हे देव द्योतमान चित्रेण दर्शनीयेन राधसा धनेनसोमलक्ष-
णेन मत्स्व माय सतीतिभिः भरुद्भिः सह पीयमानैः सोमेभिः सोमैः उरु विस्तीर्णं स्फुरं वृद्धं
उदरं आत्मीयं जठरं सरोन सरइय आप्राप्ति आपूरय । प्रापूरणे आदादिकः ॥ २३ ॥

चातुर्विंशिकेहनि माघ्यन्दिने ब्रह्मरात्रे आतेति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः सून्पतेहि-
आत्वासहस्रमाशतं यमत्वास्त्रउदितेति ब्राह्मणाच्छंसिनइति ।

तम मथमा सूक्ते चतुर्विंशी-

आत्वांसहस्रमाशतंपुक्कारयेहिरण्यये ।

ब्रह्मयुजोहरपन्द्रकेशिनोवहन्तुसोमपीतये ॥ २४ ॥

आ । त्वा । सहस्रम् । आ । शतम् । युक्ताः । रथे । हिरण्यये ।

ब्रह्मयुजः । हरयः । इन्द्र । केशिनः । वहन्तु । सोमपीतये ॥ २४ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां सहस्रं सहस्रसंख्याका हरयस्त्वदीयाअश्वाः आवहन्तु आनयन्त्वस्मय-
शं तथा शतं शतसंख्याकाश्च भवदीयाः अश्वाः त्वाभावहन्तु । यद्यपि द्वावेवास्त्यहरी तथापि
तद्विभूतयोन्येपि बहवोअश्वाः सन्ति । ननु युगपदनेकैरश्वैः कथं यातुं शक्यतइत्यतआह युक्ता-
इति हिरण्यये हिरण्यये स्वर्णविकारे हिरण्यशब्दादिकारार्थे विहितस्मयपटः क्ताव्यवास्त्वे-
त्यादौ मलोपोनिपात्यते तादृशे रथे युक्ताः संबद्धाः बहूनामश्वानां शीघ्रगमनाय रथेविनियुक्ता-
त्वाद् युगपदेव सर्वैरश्वैर्गन्तुं शक्यमवइतिभावः । कीदृशहरयः ब्रह्मपुजः ब्रह्मणापरिवृढेनेन्द्रेण
युक्ताः यद्वा ब्रह्मणास्मदीयेनस्तोत्रेण अस्माभिर्देवतेन हविषा वा युक्ताः केशिनः केशाः केसराः
तेयुक्ताः । किमर्थमिन्द्रस्य वहनं तत्राह सोमपीतये सोमस्य पानाय यथास्मदीयं सोमं पिबेत्
अतआवहन्त्वित्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

आत्वारथेहिरण्ययेहरीमयूरशेप्या ।

शितिपृष्ठावहतामध्वोअन्यसोविवर्क्षणस्यपीतये ॥ २५ ॥ १४ ॥

आ । त्वा । रथे । हिरण्यये । हरी इति । मयूरेशोऽप्या ।
 शितिः पृष्ठा । वहताम् । मध्वः । अन्धसः ।
 विवक्ष्णस्य । पीतये ॥ २५ ॥ १४ ॥

पूर्वं हयोर्दिभूतिरूपा अन्वाइन्द्रमावहन्तिविमार्थितम् अधुना तावेवेन्द्रमावहतामितिमा-
 ध्येते हिरण्यये हिरण्यमये रथे युक्तौ मयूरशोऽप्या मयूरशोपो मयूरवर्ण शोपोययोस्तौ सुपांस्तु-
 गिति विभक्तेड्यादेशः शितिपृष्ठा श्वेवपृष्ठौ एवंभूतौ अन्धौ हे इन्द्रत्वामावहतां । किमर्थं मध्वो-
 मधुररसस्य विवक्ष्णस्य वक्तुमिष्टस्य स्तुत्यस्य यद्वा बोढव्यस्य प्राप्तव्यस्य अन्धसोऽन्धस्य सोम-
 रूपस्य पीतये पानार्थम् ॥ २५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ पङ्क्ति—

पिबान्त्स्यर्गिर्वणः सुतस्य पूर्वपाद्व ।
 परिष्कृतस्य रसिनं द्युमांसुतिश्चारुमदायपत्यते ॥ २६ ॥

पिब । तु । अस्य । गिर्वणः । सुतस्य ।
 पूर्वपाद्व । परिष्कृतस्य । रसिनः । द्युम् । आसुतिः ।
 चारुः । मदाय । पत्यते ॥ २६ ॥

हे गिर्वणः गीर्भिर्वननीय स्तुतिभिः संभ्रजनीयेन्द्र सुतस्याभिपुतस्य अस्यसोमस्य
 क्रियामहर्णं कर्तव्यमिवि कर्मणः सम्प्रदानत्वात् चतुर्थ्यर्थे पठौ इममभिपुतं सोमं तु क्षिप्रं
 पिब अत्र दृष्टान्तः—पूर्वपाद्व पूर्वं सर्वेभ्योदेवेभ्यः प्रथमभावोऽस्य पिबतीति पूर्वपादायुः सत्ये-
 न्द्रवापवे मुल्लेप्रहे सर्वेभ्योदेवेभ्यः पूर्वं पिबति तद्वत्पूर्वं पिबेत्यर्थः कोटशस्य सोमस्य परिष्क-
 वस्य अभिपवादिभिः संस्मृतस्य संप्रयुषेभ्य इति करोतेभूषणेऽसुट् । परिनिविश्य इति सुटः पत्यं
 रसिनोऽसवः अपिच इयमासुतिः अयमासवोमदकरः चारुः शोभनः सोमरसः मदाय ह-
 र्पाय हर्षजननाय पत्यते संपद्यते । पत्यगतौ यद्वा पत्यतिरेव्यर्थकर्म मदाय मदस्य पत्यते ई-
 षे मदोत्पादने शक्यत्यर्थः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

यएकोअस्तिदंसनामहँउग्रोअभिव्रतैः ।

गमत्सशिप्रीनसयोंपदार्गमद्धवंनपरिवर्जति ॥ २७ ॥

यः । एकः । अस्ति । दंसना । महान् । उग्रः ।

अभि । व्रतैः । गमत् । सः । शिप्री । न । सः । योपत् ।

आ । गमत् । हवम् । न । परि । वर्जति ॥ २७ ॥

यइन्द्रएकः केवलः असहायएव व्रतेरात्मीयैः कर्मभिः आप्यस्ति शत्रूनभिभवति यश्च
दंसना कर्मणा महान् अधिकः अएव उग्र उद्गूर्णबलः शिप्री शिपं शिरस्ताणं प्रशंसायामिनिः
शोभनशिरस्ताणः यद्वा शिमे हनूनासिकेवा तद्वा न सइन्द्रः गमत् गच्छतु मामेतु । सर्वदा स-
तादृशो न योपत् नपृथग्भवतु न वियुक्तोभवतु । गमेयैर्विभलेटचडागमः इतश्चलोपवृत्तीकारलोपः
गमेर्वहुल्लेखन्दसीति शपोलुक् योतेः सिद्धहुल्लमिति सिप् । हवमस्मदीयं स्तोत्रं च आगमत् अ-
भिगच्छतु मामेतु नपरिवर्जति नपरिवर्जयतु नपरित्यजतु सर्वदा अस्मानस्मदीयं स्तोत्रं चेन्द्रः
मामोस्त्वितियायत् ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

त्वंपुरं चरिष्ण्वं वधैः शुष्णस्य संपिणक् ।

त्वन्माअनुचरोअर्धद्विंशतिदिन्द्रहव्योभुवः ॥ २८ ॥

त्वम् । पुरम् । चरिष्ण्वम् । वधैः । शुष्णस्य ।

सम् । पिणक् । त्वम् । माः । अनु । चरः । अर्ध ।

द्विंशति । यत् । इन्द्र । हव्यः । भुवः ॥ २८ ॥

हे इन्द्र त्वं शुष्णस्य शोषकस्यासुरस्य चरिष्ण्वं चरणशीलं बालन्दसीति अग्निपूर्वकृत-
त्वस्य विकल्पितत्वायणादेशः । पुरं निवासस्थानं वधैर्वज्रादिभिरायुधैः संपिणक् समचूर्णयः
अर्धांक्षीरित्यर्थः पिनटेलङ्गि मध्यमैकवचनेरूपमेतत् । अथ अपिच माः मासमानस्त्वं अनुचरः
तं शुष्णं हन्तुं अन्यगच्छः । यद्वा अथ शुष्णस्य पुरभेदनानन्तरं धाः द्वितीस्त्वमनुचरः अन्यग-
च्छः प्राप्तवानित्यर्थः । हे इन्द्र त्वं यद्यदा द्विंशति दिविधैः स्तोत्रमिष्टं भूभिश्च हव्योह्रातव्यो-

भुवः भवेः तदानीं त्वं शुष्णस्य पुरं संपिणगित्यन्वयः भवतेर्लेदिसिप्यडागमः छान्दसः शपोलुक्
भृशुवोस्तिडोतिगुणप्रविषेधादुवङ् ॥ २८ ॥

चातुर्विंशिकेहवि माध्यन्दिनेसवने ब्रह्मशस्त्रे ममत्वेति वैकल्पिको नृत्पस्तृचः सूत्रन्तु
पूर्वमुदाहृतम् ।

तत्र प्रथमा सूक्ते एकोनविंशी—

ममत्वा॒मूर॒उदि॒तेम॒मम॒ध्यन्दि॒नेदि॒वः ।

मम॒प्रपि॒त्वेअ॒पिश॒र्वरे॒वस॒वास्तो॒मासो॒अवृ॒त्तत ॥ २९ ॥

मम । त्वा । सूरं । उत्त॒इ॒ते । मम । म॒ध्यन्दि॒ने । दि॒वः ।

मम । प्र॒इ॒पि॒त्वे । अ॒पि॒श॒र्वरे । व॒सो इति । आ ।

स्तो॒मासः । अ॒वृ॒त्तत ॥ २९ ॥

सूरे सूर्यं उदिते उदयं प्राप्ते पूर्वाह्नसमये मम स्तोमासः स्तोत्राणि हे वसो वासकेन्द्र त्वा
आवृत्तव आवर्तयन्तु अस्मदभिमुखं ममयन्तु । तथा दिवोदिवसस्य मध्यन्दिने मध्याह्नेपि
मदीयाः स्तोमासः स्तोमाः त्वामावर्तयन्तु । तथा प्रपित्वे प्राप्ते दिवसस्यावसाने सायाह्नेपि मदी-
याः स्तोमाः त्वामावर्तयन्तु । अपिशर्वरे शर्वरीं रात्रियपि गतः कालोपि शर्वरः शार्वरेकालेपि
मदीयाः स्तोमाः त्वामावर्तयन्तु ॥ २९ ॥

अथ विंशी—

स्तु॒हिस्तु॒हीदे॒तेषति॒मंहि॒ष्टासो॒मघो॒नाम् ।

नि॒न्दि॒ताश्वः॒प्रप॒थीपर॒मज्या॒मघ॒स्यमे॒ध्याति॒थे ॥ ३० ॥ १५ ॥

स्तु॒हि । स्तु॒हि । इत् । ए॒ते । घ । ते । मंहि॒ष्टासः ।

म॒घोना॒म् । नि॒न्दि॒त॒अश्वः । प्र॒प॒थी । पर॒म॒ज्याः ।

म॒घस्य॑ । मे॒घ्य॒अति॒थे ॥ ३० ॥ १५ ॥

आसन्नो राजर्षिर्मेध्यातिथये बहुधनं कृत्वा तदृष्टिं दत्तदानस्य स्वस्य स्तुती मेरयति
हे मेध्यातिथे यस्मादातिथे एतत्संज्ञक्ये स्तुहिस्तुहीद पुनःपुनरस्मान्प्रशंसैव मोदस्व औदासीन्यं
माकर्षीः एषे घ एवेतत्तु वयं मघोनां धनवतां मध्ये ते तुभ्यं मघस्य धनस्य मंहिष्ठासोदादृत-

माः अतोस्मान्स्तुहीत्यर्थः। कासौ स्तुतिः तामाह निन्दिताश्वः यस्यवीर्येण परेषामश्वानिन्दिताः कुत्सिताभवन्ति तादृशाः प्रपथोः प्रकृष्टः पन्थाः प्रपथः तद्वान् सन्मार्गवर्तीत्यर्थः परमज्याः उत्कृष्टज्यः अनेन धनुरादिकं लक्ष्यत्वे उत्कृष्टायुधइत्यर्थः यद्वा परमानुत्कृष्टान् शत्रून् जिनाति हिनस्तीति परमज्याः ज्यावयोहानी अस्मादावोमनिचितिविच् एवंभूतोहमासन्नइति स्तुहीत्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे पञ्चदशोऽवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकविंशी-

आपदश्वान्वनन्वतःश्रद्धयाहंरथेरुहम् ।

उतवामस्यवसुनश्चिकेततिचोअस्तिपादःपशुः ॥ ३१ ॥

आ । यत् । अश्वान् । वनन्वतः । श्रद्धया । अहम् ।

रथे । रुहम् । उत । वामस्य । वसुनः । चिकेतति ।

यः । अस्ति । पादः । पशुः ॥ ३१ ॥

वनन्वतोवननवतः संप्रकवतः अश्वान्स्तुरगान् अहं प्रायोगिः श्रद्धया आदरातिशयेन युक्तःसन् यद्यदा हे मेध्यातिथे त्वदीयेरथे आरुहं आसेहयं रुहेरन्तर्भावितण्यथावे लुङि कृष्ट-
दृक्कृष्टइति च्चेरडादेशः । तदानीं मामेवं स्तुहि । उतापिच प्रकृतस्तुत्यपेक्षएवत्तमुच्चयः वाम-
॥४॥ वननीयस्य वसुनोधनस्य पूर्ववत्कर्मणिपष्ठो ईदृशो धनं चिकेतति एवआसन्नोदातुंजानाति
पादः यदुपशोद्धवः यद्वा यदवोमनुष्माः तेषु प्रसिद्धः पशुः सुक्ष्मस्तथैवेतत् पशुमान् यद्वा पशुः
परपते सूक्ष्मस्य द्रष्टा यथासन्नोस्ति विद्यते एवचिकेततीत्यन्वयः ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

यक्ञ्जामक्षमामहेसद्वत्चाहिरण्यया ।

एपविश्वान्यभ्यस्तुसौमगासंगस्यस्त्रनद्रथः ॥ ३२ ॥

यः । ऋज्वा । मह्यम् । ममहे । सहा । त्वचा ।

हिरण्यया । एपः । विश्वानि । अग्नि । अस्तु । सौभगा ।

आहसंगस्य । स्वन्तुहरथः ॥ ३२ ॥

एवमेवं मां स्तुहीत्यासंगोमेध्याविधिभूते यः आसङ्गस्यात्मा ऋज्वा गमनशीलानि धनानि हिरण्यया हिरण्यमप्या त्वचा चर्मणा आस्तरणेन सह सहिवानि मह्यं मेध्यातिथये ममहे ददौ महतिर्दानकर्मा एपआसङ्गस्यात्मा स्वन्तुहरथः शब्दायमानरथः सन् विश्वानि व्यावृत्ति सौभगानि धनानि शत्रूणां स्वभूतानि अग्न्यस्तु अग्निप्रवतु ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशो—

अधुह्यायोनिरितिदासदन्यानांसद्गोअग्नेदशभिःसहस्रैः ।

अधोक्षणोदशमह्यंरुशन्तोन्ळाइवसरंसोनिरतिष्ठन् ॥ ३३ ॥

अधं । ह्यायोनिः । अति । दासत् । अन्यान् । आहसङ्गः । अग्ने ।

दशभिः । सहस्रैः । अधं । उक्षणः । दश । मह्यम् । रुशन्तः ।

न्ळाःइव । सरंसः । निः । अतिष्ठन् ॥ ३३ ॥

अथ अपिच ह्यायोनिः द्वयोगनामः पुत्रआसङ्गोनामराजा दशभिः दशगुणिवैः सहस्रैः सहस्रसैत्पकैः गवादिभिः अन्यान् दातुन् अतिदासत् अतिक्रम्य ददाति अधानन्तरं उक्षणः सेचनसमर्थाः मह्यं आसंगेनदत्ताः रुशन्तोदीप्पमानाः दश दशगुणिवराहसंसंस्थाकाः ते गवादयः नळाइव नळास्तटाकोद्भवास्तृणविशेषाः ते यथा सरंसः तदाकाव संघशोनिर्गच्छन्ति तथैव मह्यं दत्तागवादयः आस्मादासङ्गाचिरतिष्ठन् निर्गत्य अवास्थिपत एवमेवंप्रकारेण मां स्तुहीति मेध्यातिथिं प्रायुक्त्वात् एतासां चतसृणाष्टचां ह्यायोगिरासङ्गः स एव देवतेत्येतदुपपन्नं भवति ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशो—

अन्वस्यस्यूरंददृशोपूरस्तादनस्थऊरुवरंवंमाणः ।

शश्वन्तीनार्यमित्रिचक्ष्याहसुभद्रमर्यभोजनंविमर्षि ॥ ३४ ॥ १६ ॥

अनु । अस्थ । स्थूरम् । ददृशे । पुरस्तात् । अनस्थः । ऊरुः ।

अवधरन्ममाणः । शश्वती । नारी । अग्निश्चक्षुः । आह ।

सुहृद्भद्रम् । अर्य । भोजनम् । विभार्पि ॥ ३४ ॥ १६ ॥

अयमासंगोराजा कदाचिदेवशापेन नपुंसकोऽभवत् तस्यपत्नी शश्वती भर्तुर्नपुंसकत्वेन खिन्नासती महत्तपस्तेषु तेन च तपसा सच पुंस्त्वं प्राप्तं प्राप्तपुंस्व्यंजनं रात्रातुपलभ्य प्रीता शश्वती अनया तं अस्तौत् अस्यासंगस्य पुरस्तात्पुरोभागे गुह्यदेशे स्थूरं स्थूलं वृद्धं सत् पुंस्व्यंजनं अनु ददृशे अनुदृश्यते अनस्थः अस्थिरहितः सचाश्रयवः उरुः ऊर्ध्वस्तीर्णः अवरम्यमाणः अतिदीर्घत्वेन अवाद्भुत्सं लम्बमानः यदा उरुः सुपांसुलुगिति द्विवचनस्पष्टः ऊरुः प्रति अवलम्बमानोभवति शश्वती नामाद्विरसत्सुता नारी तस्यासंगस्य भार्याभिचक्षुः एवं भूतमवयवं निशि दृष्ट्वा हे अर्यं स्वामिन् भर्तः सुभद्रं अतिशयेन कल्याणं भोजनं भोगसाधनं विभार्पि धारयसीत्याह ब्रूते ॥ ३४ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे योऽशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

इदं वसो इति द्विचत्वारिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तं काण्वस्य मेघ्याविधेः आब्रिरसस्य च प्रियमेधस्यार्थं शिक्षाविभिन्दइत्यादिके द्वे मेधाविधेरेव । स्वादवः सोमाइत्येवानुष्टुप् शिष्टायायत्र्यः इन्द्रोदेवता अंत्येवैकैव विभिन्दोर्दानस्तुतिवाचदेवताके तथाचानुकान्तम्—इदं वसो द्विचत्वारिंशमेघ्यातिधिराद्विरसश्च प्रियमेधः स्वादवोऽनुष्टुप् त्रयाणामेधाविधिर्विभिन्दोर्दानं बुधावेति । गतः सूक्तविनियोगः । ज्योतिष्टोमे मरुत्वर्षाणि आद्यस्तुचोनुचरः सूर्यतेहि—इदं वसोऽमुत्तमन्धइति मरुत्वर्षीयस्य प्रतिपदनुचराविति । द्वितीये रात्रियर्षाणि मरुत्वर्षे अयमेवस्त्वोषियस्तृचः सवितश्च—इदं वसोऽमुत्तमन्धइन्द्रेहिमात्यन्वसइति अयमेवचतुर्थेहन्यपि मरुत्वर्षीयस्यानुचरस्तृचः सवितश्च—वत्पायन्नेभिरीमहइदं वसोऽमुत्तमन्धइति मरुत्वर्षीयस्य प्रतिपदनुचराविति ।

तत्र प्रथमा—

इदं वसोऽमुत्तमन्धः पिबा सुपूर्णमुदरम् । अनाभयिन्नरिमाते ॥ १ ॥

इदम् । वसो दति । सुतम् । अन्धः । पिब । सुपूर्णम् ।

उदरम् । अनाभयिन् । रिमि । ते ॥ १ ॥

हे वसो वासपितरिन्द्र इदं पुरोवर्षमानं सुतमभिपुतं अन्धोन्नं सोमलक्षणं पिव यथा उ-
दरं त्वदीयं जहरं सुपूर्णं अतिशयेन संपूर्णं भवति तथेत्यर्थः । हे अनाभयिन् आसमन्ताद्विभ्रे-
तीत्याभयी विभेदेरौणादिकइति न आभयी अनाभयी तादृश हे इन्द्र ते तुभ्यं त्वदर्थं ररिम
उकलक्षणं सोमं दद्याः रादाने छान्दसोल्लिङ् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नृभिर्धूतः सुतो अश्वैरव्यो वारैः परिपूतः । अश्वो न निक्तो न दीपुं ॥ २ ॥

नृभिः । धूतः । सुतः । अश्वैः । अव्यः । वारैः ।
परिपूतः । अश्वः । न । निक्तः । न दीपुं ॥ २ ॥

नृभिः अश्वरस्य नेहभिः ऋत्विग्भिः धूतः आधूतः अदाप्यग्रे आधवनेन संस्त्रुतः
अश्वैः अश्वभिर्मावभिः करणभूतैः सुतः अध्वर्युभिरभिपुतः अव्यः अवेर्मेणस्य वारैर्वालिः परि-
पूतः । दशापविशस्य नाभिं कुरुते शुल्कं बलक्षयाः पविशममेवं भवतीति । नदीषु नदनास्वप्नु
अश्वो न अश्वइव निक्तः निर्णिक्तः शोधितः यथा अप्सुक्तावोश्वः अपगतमटः सन् दीप्तो भवति
एवं वसतीवर्षाव्याभिरङ्गिः अभिपुतः सोमः दीप्तो भवतीत्यर्थः ईदृशोयः सोमः संतेयममित्यु-
त्तरया संयन्धः ॥ १ ॥

अथ तृतीया—

तत्ते यवंपथागोभिः स्वादुर्मकर्म श्रीणन्तः । इन्द्रं त्वास्मिन्सप्तधमादे ॥ ३ ॥

तम् । ते । यवम् । यथा । गोभिः । स्वादुर्म । अकर्म ।
श्रीणन्तः । इन्द्रं । त्वा । अस्मिन् । सप्तधमादे ॥ ३ ॥

तं पूर्वोक्तगुणं सोमं हे इन्द्र ते त्वदर्थं यवं यथायवमयं सवनीयपुरोडाशमिव गोभिर्मेवि-
भवैः क्षीरादिभिः श्रयणद्रव्यैः श्रीणन्तः मिश्रीकुर्वन्तः स्वादुं रसत्वेन स्वादनीयमकर्म अकार्प्यं
करोतेर्देहि भधेयसेति चेतुर्लुक् । यस्मादेवं वरमाव हे इन्द्र त्वा त्वां तादृशं सोमं वातुं अस्मिन्वर्ध-
माने सप्तधादे सप्तमदने यज्ञे आह्वयामीविशेषः ॥ ३ ॥

महावतेनिष्कवत्ये गायत्रतृचाशीर्ती इन्द्रस्तोमपादत्येवदादि सूक्तशेषः शंसनीयः अ-
न्यास्तिस्रोवर्जयित्वा तथापि स्वाद्वदत्येतां परित्यज्य तत्रस्थाने न तत्र १ न्यंबळाकरमित्येतामाव-
पेत् तथैव पञ्चमारण्यके सञ्चिवम—इन्द्रस्तोमपाएकइत्येतत्प्रभृतीनां विस्रजस्तमाउद्धरति ता-
सां स्वाद्वःसोमाआयाहीत्येतामुद्धृत्य न तत्र १ न्यंबळाकरमित्येतां प्रत्यवदधतीति । पञ्चमेहनि
मरुत्वतीये इन्द्रइदित्यनुचरस्तृचः सूच्यतेहि—इन्द्रस्तोमपाएकइति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनु-
चराविति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

इन्द्रस्तोमपाएकइन्द्रःसुतपाविश्वार्युः । अन्तर्देवान्मर्त्याश्च ॥४॥

इन्द्रः । इत् । सोमः३पाः । एकः । इन्द्रः । सुतः३पाः ।

विश्वः३आर्युः । अन्तः । देवान् । मर्त्यान् । च ॥ ४ ॥

इन्द्रइत् इन्द्रएकएव देवान्मर्त्यान्मनुष्यांश्च अन्तर्मध्ये देवेषु मनुष्येषु च मध्ये सोमपाः
कृत्स्नस्य सोमस्य पाषा नान्ये । तेत्येकदेशभाजः अतएव सुतपाः सुतस्याभिपुतस्यास्मदीयस्य
सोमस्य कार्त्स्न्येन पाषा इन्द्रएकएव विश्वार्युः सचेन्द्रः सर्वाचोभवति धानाकरंभाविहर्षीपि
सर्वनेध्विन्द्रायैव हूयन्ते तदभिप्रायेणेदमुच्यते अतएवंविधइन्द्रः अस्मदीयं हविः स्वीकरोत्व-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

नयंशुक्रोनदुराशीर्नित्पाउरुव्यचंसम् । अपस्पृण्वतेसुहार्दम् ॥५॥१७॥

न । यम् । शुक्रः । न । दुः३आशीः । न । तृप्राः ।

उरु३व्यचंसम् । अप३स्पृण्वते । सु३हार्दम् ॥ ५ ॥ १७ ॥

उरुव्यचंसं विस्तीर्णव्यापनं सुहार्दं यमिन्द्रं शुक्रः रसाधिक्येन दीष्टः सोमः
नापस्पृण्वते स्पृमीतिबलयोः अत्रोपसर्गवशात् प्रीत्यप्राप्ते वर्तते नञाच प्रीत्यप्रावोनिर्वापते न-
प्रीणयतीति न अपिबु प्रीणयत्येव । तथा दुराशीः दुःखेन निष्पाद्याआशीः आश्रयणद्रव्यं यस्य

वर्दीयसवनिकस्य सोमस्य सोपि यमिन्द्रं नापस्पृण्वते प्रीणयत्येव तृष्ठाः तर्पकाः अन्ये चरुपु-
रोडाशादयश्च यमिन्द्रं नापस्पृण्वते न न प्रीणयन्ति अपितु प्रीणयन्त्येव । तमिन्द्रं स्तुमइति
शेषः । यद्वा अपेत्युपसर्गोधात्वर्थानुवादकः यमिन्द्रं शुक्रादयोनापस्पृण्वते न प्रीणयन्ति उरुव्य-
चसमिति हेतुगर्भविशेषणं यतोयमिन्द्र उरुव्यचाः विस्तीर्णव्याधिकः अतः कारणात् अपर्याप्ताः
सन्तः शुक्रादयः प्रीणयितुं नशक्नुवन्तीति भावः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे सप्तदशोवर्मः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी—

गोभिर्त्यर्दीमन्येअस्मन्मृगंनवामृगयन्ते । अभिस्तरन्तिधेनुभिः ॥ ६ ॥

गोभिः । यत् । ईम् । अन्ये । अस्मत् । मृगम् । न । वाः ।

मृगयन्ते । अभिस्तरन्ति । धेनुभिः ॥ ६ ॥

यद्ये अस्मत् अस्पृचोन्वे कृत्विगजपानाः ईमेनमिन्द्रं गोभिः गदिभवेः क्षीरादिभिः
संस्तरैः सौमैः सहिताः सन्तोमृगयन्तेअन्विष्यति तवदृष्टान्तः—वाः वरीवारः जालादिभिरुपा-
येनिरुन्धाना व्याघ्राः मृगं न यथा मृगं अन्विष्यन्ति तद्वदधिकारिणएव बलादिन्द्रस्यान्वेषणे
वर्तन्तइत्यर्थः । मृगान्वेषणे इति धातुः येच जनाः धेनुभिः धेनुरिति बाङ्गाम वाग्भिः स्तुतिभिश्च
अभिस्तरन्ति अभिमुखं कुत्सितं गच्छन्ति सम्पक् स्तोतुं नशक्नुवन्तीत्यर्थः स्तर छन्नगती तथा-
विधाजनायमिन्द्रं नोपलभन्तइत्यर्थः ॥ ६ ॥

दशरत्नेतृवीर्यहनि मरुत्ववीर्यस्य त्रयइन्द्रस्वेवितृचोनुचरः सृज्यतेहि—तन्तमिद्राघसेमहे
त्रयइन्द्रस्यसोमाइवि मरुत्ववीर्यस्य प्रतिपदनुचराविति ।

तृचे प्रथमा सक्ते सप्तमी—

त्रयइन्द्रस्यसोमाःसुतासःसन्तुदेवस्य । स्वेक्षयेसुतपात्रः ॥ ७ ॥

त्रयः । इन्द्रस्य । सोमाः । सुतासः । सन्तु ।

देवस्य । स्वे । क्षये । सुतपात्रः ॥ ७ ॥

देवस्य दानादिगुणयुक्तस्येन्द्रस्य पानार्थं त्रयः सवनत्रयरूपेण त्रिधा वर्तमानाः सोमाः
स्वेक्षये स्वकीये यत्तृष्टे शुवासोभिपुताः सन्तु भवन्तु सुतपावः हेतुगर्भविशेषणमेतत् यस्माद-
यमिन्द्रः अभिपुतस्यैव सोमस्य पाता तस्मादभिपुताः सन्त्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रयः कोशासश्चोतन्तितिस्रश्चम्बः सुपूर्णः । समाने अधिभार्मन् ॥ ८ ॥

त्रयः । कोशासः । चोतन्ति । तिस्रः । चम्बः ।

सुपूर्णः । समाने । अधि । भार्मन् ॥ ८ ॥

त्रयः त्रिसंख्याकाः कोशासः कोशाः सोमस्याश्रयभूताः क्षेपणकलशपूतभृदाधव-
नीयाख्याः चोतन्ति क्षरन्ति इन्द्रार्थं सोमं सावयन्ति तिस्रः त्रिविधाः सवनत्रयेवर्तमानाः
चम्बः चमसाभ सुपूर्णः इन्द्रयागाम सोमैः सुपूर्तिता आसन् एतत्सर्वं कुवेतिचेत् उच्यते समाने
एकस्मिन्नेव भार्मन् भर्मेणि भरे क्विग्भिर्भिर्मेमाणे यज्ञे अधिः सप्तम्यर्थानुवादी ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

शुचिरसि पुरुनिष्ठाः क्षरैर्मध्यत आशीर्तिः । दध्नामन्दिष्ठः शूरस्य ॥ ९ ॥

शुचिः । असि । पुरुनिःस्थाः । क्षरैः । मध्यतः ।

आशीर्तिः । दध्ना । मन्दिष्ठः । शूरस्य ॥ ९ ॥

हे सोम त्वं शुचिरसि दशावविवेण शोधितोभवसि सत्त्वं पुरुनिष्ठाः पुरुषु बहुषु पात्रेषु
ग्रहचमसादिषु निःक्षेपेणस्थाता मध्यतोमध्ये मैत्रावरुणग्रहादी क्षरैः पयःमध्वितिभिः श्रयण-
द्रव्यैः आशीर्तिः मिश्रणेन संस्कृतः तृतीयसवने दध्नाच आशीर्तिः एवंभूतत्वं शूरस्य विक्रा-
न्तस्येन्द्रस्य मन्दिष्ठः मादमित्यमोभव ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इमेतद्दध्ना सोमांस्तीव्रा अस्मे सुतासः । शुक्रा आशिरियाचन्ते ॥ १० ॥ १८ ॥

इमे । ते । दध्ना । सोमाः । तीव्राः । अस्मे इति ।

सुतासः । शुक्राः । आशिरिम् । याचन्ते ॥ १० ॥ १८ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीया इमे सोमाः वीवास्वीवमदाः अस्मे अस्माभिरध्वर्युभिः
सुतासोभिषुदाः शुक्राः शुद्धाः सन्तः आशीरं क्षीरादिकं अयणद्रव्यं त्वां यावन्ते तान्
श्रीणीहीत्युत्तरवान्वयः ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमेष्टदशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी—

ताँआशिरंपुरोळाशमिन्द्रेमसोमंश्रीणीहि । रेवन्तंहित्वाशृणोमि ॥११॥

तान् । आशिरंम् । पुरोळाशंम् । इन्द्रं । इमम् ।

सोमंम् । श्रीणीहि । रेवन्तंम् । हि । त्वा । शृणोमि ॥ ११ ॥

हे इन्द्र तान्पूर्वोक्तान् सोमान् आशिरं अयणद्रव्यञ्च क्षीरादिकं श्रीणीहि मिश्रय या-
गार्थं तद्मन्दरं पुरोळाशं धानाकरंभ्रादितक्षणं सवनीयपुरोडाशं इयं अस्मदीयं सोमं च श्री-
णीहि मिश्रय प्रथमं भक्षितं पुरोळाशं पश्चात्प्रातेन सोमेन संयोजयेत्यर्थः तवप्रार्थने कोहेतुरि-
ति चेद हि यस्मात् रेवन्तं रयिमन्तं रयेर्मदीचहुलमिति सम्प्रसारणम् बहुलधनं त्वां शृणोमि त्वं
बहुधनइति सर्वत्रश्रूयते अतः करणात् त्वामेव प्रार्थयामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

हृत्सुपीतासोयुध्यन्तेदुर्मदासोनसुरांयाम् । ऊधर्ननमार्जरन्ते ॥ १२॥

हृत्सु । पीतासः । युध्यन्ते । दुःस्मदासः ।

न । सुरांयाम् । ऊधः । न । नम्राः । जर्जरन्ते ॥ १२ ॥

हे इन्द्र पीतासस्तवपापीताः सोमाः हृत्सु हृदयेषु त्वदीयेषु युध्यन्ते परस्परं सम्प्रहारं
कुर्वन्ते तत्रदहन्तः—सुरायां पीतायां जायमानाः दुर्मदासोन दुष्टमदाः यथा पातारं मादयन्ति तद्वत्
त्वां मादयितुं परस्परं युध्यन्तइत्यर्थः अपिच नम्राः छन्दांसि वानि न जहतीति नम्राः स्तोतारः
तेषु ऊधर्नं पयसा पूर्णं भवादेरूपइव सोमपूर्णं त्वां जर्जरन्ते स्तुवन्ति जर्जरतिः स्तुतिकर्मा ॥१२॥

पठेहनि यदि रेवतसामसाम्प्यंष्टस्तोत्रं तदा निष्केवल्ये रेवोइदित्यनुरूपस्तृचः सत्यते-
हि—रेवतीर्नःसधमादेरेवोइदेवतःस्तोतेति स्वोदियानुरूपाविति ।

तृचे पथगा सक्ते त्रयोदशी—

रेवौद्देवतःस्तोता स्यात्त्वावतोमघोनः । प्रेदुह्रिवःसुतस्य ॥१३॥

रेवान् । इत् । रेवतः । स्तोता । स्यात् । त्वाद्वतः ।
मघोनः । प्र । इत् । ऊँ इति । ह्रिद्वः । श्रुतस्य ॥ १३ ॥

हे हरिवः हरिवन् मतुवसोरुरिति नकारस्य कृत्वं । हरी अश्वी तद्वन्निन्द्र रेवतोरपिमतः
बहुधनोपेतस्य अतएव स्तोता रेवान् स्यात् रयिमान् भवेत् इच्छन्द्देवधारणे धनवान् भवेदेव
ननु वारिष्मामोति । उक्तमेवार्थं कैमुतिकन्यायेन द्रवयति त्वावतः त्वत्तद्वशस्य दुष्मदस्मद्व्या-
छन्दसितादृशपुपत्तांल्यानमितिवत्तुम् । मघोनोघनवतोघनादयस्य श्रुतस्य सर्वत्रप्रख्यातस्य अ-
न्यस्यापि स्तोता प्रेदु स्यादित्यनुपगम्यते प्रस्मात् प्रभवेदेव ननु निहीयते किमुवक्तव्यं तवस्तो-
ता घनवान् भवेदिति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

उक्थंचनशस्यमानमगोरिराचिकेत । नगायत्रंगीयमानम् ॥१४॥

उक्थम् । चन । शस्यमानम् । अगोः । अरिः ।
आ । चिकेत । न । गायत्रम् । गीयमानम् ॥ १४ ॥

गायतेगोः अगोः अस्तोतुः अरिः शत्रुरिन्द्रः शस्यमानं होवापठयमानं उक्थं चन शस-
मपि आचिकेत अभिजानाति । कितज्ञाने छान्दसोच्छिद् नेतिसम्पत्त्यर्थं न सम्पति मस्तोवा-
दिभिर्गीयमानं गायत्रं गायन्तं ताम बद्धा गायत्राख्यं अपिचिकेतेत्येव अतःकारणात् वयमपि
तमिन्द्रं स्तुमइत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

मानंइन्द्रपीयत्नवेमाशर्धत्तेपरांदाः । शिर्षांशचीवःशचीजिः ॥१५॥१९॥

मा । नः । इन्द्र । पीयत्नवे । मा । शर्धति । परां ।
दाः । शिर्षां । शचीवः । शचीजिः ॥ १५ ॥ १९ ॥

हे इन्द्र त्वं पीयन्त्रे पीयतिर्वधकर्मा बधशीटाय हिंसाकारिणे शत्रवे नोस्मान् मापरादाः
मापरित्याक्षीः माच शर्षते अभिभविवे अस्मान्मापरादाः । शृयुमसहने इतिधातुः अपितु हे शची-
वः शक्तिमन्निन्द्र शचीभिरात्मयैः कर्मभिः शिक्षास्माननुशाधि यद्वा शिक्षतिदानकर्मा अभीष्टं
धनमस्मभ्यं देहि यद्वा शत्रून् जेतुं शिक्ष शक्तान् कर्तुमिच्छ शक्तेः सन्नतस्य सनिमीमेति
इसादेशेभ्यासलोपे च कृते लोटिरूपमेवव ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

प्रथमेरात्रिपद्याये ब्रह्मशास्त्रे वयमुत्वेति स्तोत्रियस्तुचः सूत्रितञ्च—वयमुत्वातदिदथावयमि-
न्द्रत्वावबोधीति ।

तत्र पथमा सूक्ते षोडशी—

वयमुत्वातदिदथाइन्द्रत्वायन्तःसखायः । कण्वाउक्थेभिर्जरन्ते ॥ १६ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । तदित् अर्थाः । इन्द्र ।

त्वाइयन्तः । सखायः । कण्वाः । उक्थेभिः । जरन्ते ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वामन्तः त्वामात्मनश्छन्तः सखायः समानख्यानाः वयं तदिदथाः यन्तस्वद्विपयं
स्तोत्रं तदिद् तदेव अर्थः प्रयोजनं येषां तादृशाः सन्तः त्वा त्वां प्ररामहे स्तुमहे । उइति पूरणः
कण्वाः कण्वगोत्रोत्पन्नाः अस्मदीयाः पुत्रादयश्च उक्थेभिर्हवैः शस्त्रैर्जरन्ते त्वां स्तुवन्ति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

नधेमन्यदापपनवाञ्जिअपसोनविष्टौ । तवेदुस्तोमँचिकेत ॥ १७ ॥

न । घ । ईम् । अन्धत् । आ । पपन । वजिन् । अपसः ।

नविष्टौ । तवं । इत् । ऊँ इति । स्तोमम् । चिकेत ॥ १७ ॥

हे वजिन् वज्रवन्निन्द्र अपसः अपस्विनः कर्मवतस्तव सम्बन्धिनि नविष्टौ अभिनवे यागे
वर्तमानोहं अन्यत् त्वद्विपमाइन्द्वत् स्तोत्रं नधेम् नैव ओपपन अभिष्टौमि पनवेः स्तुतिकर्मण उत्त-
मे णलि छिटि रूपम् । अपितु तवेदु तवैव स्तोमं स्तोत्रं चिकेत अभिजानामि त्वामेव सर्वदा
स्तोमीत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वमायं स्पृहयन्ति । यन्ति प्रमादं मर्तन्द्वाः ॥ १८ ॥

इच्छन्ति । देवाः । सुन्वन्तम् । न । स्वमाय ।

स्पृहयन्ति । यन्ति । प्रमादम् । अर्तन्द्वाः ॥ १८ ॥

सुन्वन्तं सोमाभिपर्वं कुर्वन्तं यजमानं देवाः इन्द्रादयः सर्वे इच्छन्ति रक्षितुं स्वमायं
न स्पृहयन्ति स्वमायस्थां गवस्य सुन्वतो नेप्सन्ति सर्वदा मनुष्यमेव कुर्वन्तीत्यर्थः स्पृहेरीप्सितव-
इतिकर्मणि चतुर्थी स्पृहईप्सायां चुरादिरदन्तः यत्पर्वं अवःकारणात् अतन्द्वाः अनलसादेवाः
प्रमादं प्रकर्षेण मदकरं तदीयं सोमं यन्ति प्राप्नुवन्ति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

ओयुप्रयाहि वाजेभिर्महणीया अस्म्यंस्मान् । महौद्वयुवजानिः ॥ १९ ॥

ओ इति । सु । प्र । याहि । वाजेभिः । मा । तृणीयाः ।

अभि । अस्मान् । महान्द्वय । युवजानिः ॥ १९ ॥

हे इन्द्र वाजेभिर्वाजेः अस्मभ्यं दातव्यैरसैः सार्धं अस्मानाभिमुख्येन सु सुष्ठु प्रकर्षेण
ओ आउ याहि शीघ्रमायात्येव आगच्छेय माहणीयाः माक्रुष्यस्व हणीयतिः क्रुष्यतिकर्मा
यद्वा या लज्जां प्राप्नुहि हणीद् लज्जायामिति कंड्वादौ पठ्यते । तद्वद्वान्तः-महौद्वय युवजानिः
युवतिर्जाया यस्य सप्तथोकः जायायानिडिति समासान्तो निडदेशः । ईदृशो महान् गुणैरधिकोपि
यथा स्वभार्यो प्रति निर्लेखः सन् शीघ्रं गच्छति तद्वत् ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

मोष्वं च दुर्हणावान्तापंकरदारे अस्मत् । अश्रीरद्वयजामाता ॥ २० ॥ २० ॥

मो इति । सु । अय । दुःहणावान् । सायम् । करत् ।

आरेः । अस्मत् । अश्रीरः । द्वय । जामाता ॥ २० ॥ २० ॥

दुर्हणावान् परैर्दुःसहहननं दुर्हणं वद्वान् इन्द्रः अयेदानीं अस्मदारे अस्मार्कं समीपे
आगच्छतु सु सुष्ठु अतिशयेन सायं दिवसस्यावसानं सायंकालं मोकरत् माकार्थीद करोते-
मांडिलुडि रुमृदरुहिभ्यइति त्वेरादेशः । जामाता जायत इतिजा अपत्यं वस्थानिमांता दुहि-
तुः पतिः अश्रीरइव नश्रीरश्रीः तदस्यास्तीत्यश्रीरः मत्वर्थायोरः मुणैर्विहीनः कुत्सितोजामाता
सपथा असहदाहूयमानोपि आसायंकालं विलंबवे वद्वत् त्वं कालविलंबं माकृथाइत्यर्थः ॥२०॥

॥इति षष्ठमस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २०॥

अथैकाविंशी-

विद्मालस्यवीरस्यभूरिदावरींसुमतिम् । त्रिपुजातस्यमनांसि ॥ २१ ॥

विद्म । हि । अस्य । वीरस्य । भूरिदावरीम् ।

सुमतिम् । त्रिपु । जातस्य । मनांसि ॥ २१ ॥

अस्येन्द्रस्य वीरस्य विक्रान्तस्य भूरिदावरीं बहुधनस्य दारिणीं सुमतिं कल्याणीं मविं
अनुग्रहयुद्धिं विद्महि जानीमः तत्तु । तथा त्रिषु भूम्यादिषु त्रिषु लोकेषु जावस्य तत्कार्पाथी
मादुर्भूतस्य मनांसि हृदयानि च जानीमः अतस्तस्येन्द्रस्य यथा प्रीतिर्जनिष्यते तथा स्तोत्रं
कुर्मइत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

आतृपिचकण्ववन्तुनर्षाविद्मशवसानात् । युशस्त्वंशतमूतेः ॥ २२ ॥

आ । तु । सिञ्च । कण्वमन्तम् । न । घ । विद्म ।

शवसानात् । युशःहर्तरम् । शतमहर्जतेः ॥ २२ ॥

हे अध्वर्यो कण्वमन्तं कण्वतिः शब्दकर्मा कण्वाः स्तोवारः यद्वा कण्वमोजाकण्वयः तैर्मु-
कमिन्द्रमुद्दिश्य नु क्षिप्रं आसिञ्च सोमं जुहुहि । शवसानात् शवोबलं वदिवाचरतः अतिबलात्
शवमूते. शवं बहुनामैतत्तत्तद्व्यक्तवयोरक्षापस्मिन् सशवमूतिः वादशादस्यादिन्द्राय यशस्तरं य-
शस्विदं पुरुषं नच नैव विद्म जानीमः अतस्तमेवोद्दिश्य सोमं जुहुषीत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

ज्येष्ठेनसोतृरिन्द्रायसोमंवीरायशक्राय । भरापिबन्नर्याय ॥ २३ ॥

ज्येष्ठेन । सोतृः । इन्द्राय । सोमम् । वीराय ।

शक्राय । भरं । पिबन्तु । नर्याय ॥ २३ ॥

हे सोतरभिषोत्तरध्वर्यो वीराय विक्रान्ताय शक्राय शक्तियुक्ताय नर्याय नृशयोहितायेन्द्राय ज्येष्ठेन मुत्सेन ऐन्द्रवयवग्रहेण सहि धारामहार्षामध्ये ज्येष्ठः तेन सोमं भरहरआहरवीर्यं प्रापय । सचेन्द्रः पिबन्तु तं सोमं पिबन्तु ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

योवेदिष्ठोअव्यथिष्वश्वान्तंजरितृभ्यः । वाजंस्तोतृभ्योगोमन्तम् ॥ २४ ॥

यः । वेदिष्ठः । अव्यथिषु । अश्वंश्चवन्तम् ।

जरितृभ्यः । वाजम् । स्तोतृभ्यः । गोमन्तम् ॥ २४ ॥

यइन्द्रः अव्यथिषु अव्यथयितृषु सुखकरेषु स्तोतृषु वेदिष्ठःअविशयेन वेदिता कृत्वस्य स्तोत्रस्य ज्ञाता राइन्द्रोजरितृभ्यः शंसितृभ्योहोवादिभ्यः पस्तोवादिभ्यश्च अश्वान्तं बहुभि्रश्चैरुपेतं गोमन्तं बहुभिर्गोभिर्रुपेतं सन्तं वाजमन्तं चत्तं वा ददातीतिरोषः ॥ २४ ॥

अहीनान्तर्गदेतिरात्रे प्रथमेपर्याये होतुशस्त्रे पन्थंपन्थमितिस्तोत्रियस्तुचः छन्दोगैरस्य तृचस्य स्तुयमानत्वात् छन्दोगप्रत्ययं स्तोमस्तोत्रियइविहि स्मर्यते ।

तत्राप्या सूक्ते पञ्चविंशी-

पन्थंपन्थमित्तोतारआधावन्तमद्याय । सोमंवीरायशराय ॥ २५ ॥ २१ ॥

पन्थंमृदपन्थम् । इत् । सोतारः । आ । धावन्तु ।

मद्याय । सोमम् । वीराय । शराय ॥ २५ ॥ २१ ॥

हे सोतारः अभिषोतारोऽर्धवन्तः मद्याय मादयितव्याय वीराय विक्रान्ताय शरायशौर्यवन्तइन्द्राय पन्थंपन्थमिव सर्वत्र स्तुत्यमेव सोमं आधावन्त अभिगमयन्त पयच्छेत्तेत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे एकविंशोऽष्टकः ॥ २१ ॥

अथ षड्विंशी-

पाताच्चत्रहासुतमाघागमन्नारेअस्मत् । निर्यमतेशतमूतिः ॥ २६ ॥

पाता । चत्रहा । सुतम् । आ । घ । गमत् ।

न । आरे । अस्मत् । नि । यमते । शतमृड्ङितिः ॥ २६ ॥

सुतमभिपुर्तं सोमं पाता पानशीलः वाचश्रीलिकस्तृन् नजोकाव्ययेति कर्मणिपठ्याः नति-
वेधः वृषः वृषस्यासुरस्यहन्ता इन्द्रः आगमत् घेत्यवधारणे आगच्छत्वेव अस्मत् अस्मत्तः आरे-
दूरदेशे माभवतु आगत्यच शतमूतिः बहुविधरक्षणः इन्द्रः नियमते अस्मदीयान् शत्रून् निय-
च्छतु तिरस्करोतु यद्वा धनान्यस्मभ्यं नियच्छतु ददातु ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

एहहरीब्रह्मयुजाशग्मावक्षतसखायम् । गीर्भिःश्रुतंगिर्वणसम् ॥ २७ ॥

आ । इह । हरी इति । ब्रह्मयुजा । शग्मा । वक्षतः ।

सखायम् । गीर्भिः । श्रुतम् । गिर्वणसम् ॥ २७ ॥

ब्रह्मयुजा अन्नवन्तौ शग्मा मुखमदौ हरी एतादृशौ अश्वौ युवां इहअस्मघते इन्द्रं आ-
वक्षतः आवहन्तम् । कीदृशं इन्द्रं अस्मत्सखायं गीर्भिः अस्मत्कृतैः स्तवैः श्रुतं प्रख्यातं गिर्वण-
सं गिरां संभकारम् ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

त्वादवःसोमाआयाहिश्रीतासोमाआयाहि ।

शिप्रिन्नुपीव शर्चीवोनायमच्छासधमादम् ॥ २८ ॥

त्वादवः । सोमाः । आ । याहि । श्रीता । सोमाः ।

आ । याहि । शिप्रिन् । ऋषिद्वः । शर्चीद्वः । न ।

अयम् । अच्छ । सधमादम् ॥ २८ ॥

हे शिप्रिन् शिप्रं शिरस्ताणं यद्वा शिपेहन्नासिकेवा तद्वन् हे ऋषीवः ऋषिभिः स्तोतृभि-
र्मुक् शर्चीवः शक्तिपन् एवंभूत हेइन्द्र अस्मदीयाः इमे सोमाः स्वादवः अभिपवादिभिः सं-

स्कृतत्वेन आस्वदनाहं जाताः अतस्त्वमायाहि आगच्छ । तथा ते सोमाः श्रीताः पयआदिभिः
श्रयणद्रव्यैः मिश्रिताः संस्कृताः अतोप्यायास्मागच्छ नेतिसम्पत्त्यर्थं न सम्पत्त्यर्थं स्तोता सध-
मादं सहमादयितव्यं त्वां अच्छाभिमुखं स्तोत्रीविशेषः अतोप्यायाहीत्यर्थः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

स्तुतंश्चयास्त्वावर्धन्ति महे राधसे नृम्णाय । इन्द्रं कारिणं वृधन्तः ॥ २९ ॥

स्तुतः । च । याः । स्वा । वर्धन्ति । महे ।

राधसे । नृम्णाय । इन्द्रं । कारिणम् । वृधन्तः ॥ २९ ॥

हे इन्द्र कारिणं कर्मणां कर्तारं वृधन्तोवर्धयन्तः ये स्तुतः स्तोतारः याश्च तदीयाः स्तु-
तयः स्वा त्वां वर्धन्ति वर्धयन्ति कियर्थं महे महते राधसे धनाय नृम्णाय वज्राय च उभयोर्लो-
भार्थं तदुभयं लभन्त इत्यध्याहारः यद्वोत्तरत्र ते सत्रादधिरेशवांसीतिसन्धः ॥ २९ ॥

अथ विंशी-

गिरंश्चयास्ते गिर्वाह उक्था चतुर्भ्यं तानि । सत्रादधिरेशवांसि ॥ ३० ॥ ३० ॥

गिरः । च । याः । ते । गिर्वाहः । उक्था । च ।

तुर्भ्यम् । तानि । सत्रा । अधिरे । शवांसि ॥ ३० ॥ ३० ॥

हे गिर्वाहः गीर्भिः स्तुतिभिर्वहनीयेन्द्र ते तुभ्यं कियमाणाः गिरश्च स्तुतिरूपाश्च वाचो-
याः सन्ति उक्थाश्च उक्थानि च शस्त्ररूपाणि च वचांसि तुभ्यं त्वदर्थं कियमाणानि यानि
सन्ति तानि सर्वाणि सत्रासहैव शवांसि वज्रानि दधिरे विदधिरे ॥ ३० ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे द्वाविंशोऽवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकविंशी-

एवैदेपतुर्विकूर्मिर्वाजा एको वज्रहस्तः । सनादमृक्तो दयते ॥ ३१ ॥

एव । इत् । एयः । तुर्विकूर्मिः । वाजान् । एकः ।

वज्रहस्तः । सनात् । अमृक्तः । दयते ॥ ३१ ॥

एष एवेन्द्रः सुविर्कर्मिः बहुकर्मा इदिनिपूरकः एकः सर्वेषु देवेषु मुख्यः वज्रहस्तोवज्रबा-
हुः सनात् चिरकालादारभ्य अमृतः शत्रुभिरबाधितः एवंभूतः सद्भद्रः बाजानन्तानि बलानि
वा दयते स्तोतृभ्योददाति ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी—

हन्ता वृत्रं दक्षिणेन इन्द्रं पुरु पुरुहूतः । महान्महीभिः शचीभिः ॥ ३२ ॥

हन्ता । वृत्रम् । दक्षिणेन । इन्द्रः । पुरु । पुरुहूतः ।

महान् । महीभिः । शचीभिः ॥ ३२ ॥

अपमिन्द्रोदक्षिणेन हस्तेन एकेनैव वृत्रमावरकमसुरं हन्ता साधु हतवान् हन्तेः साधु-
कारिणि दृग् मलोकान्ययेति पट्टीप्रतिषेधः । पुरु पुरुष सुशंसुलुगिवि विभक्तैर्लुक् बहुषु देशे-
षु पुरुहूतः बहुमिराहूतः महीभिर्महवीभिः शचीभिः क्रियाभिः शक्तिभिर्वा महान् सर्वेभ्य उ-
त्कृष्टैर्वभूत इन्द्रोऽस्मात् रक्षत्वित्यर्थः ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

यस्मिन्विश्वार्धर्षणयत्तच्यौलाज्यपांसिच । अनुषेन्मन्दीमघोनः ॥ ३३ ॥

यस्मिन् । विश्वाः । चर्षणयः । उत्त । च्यौला ।

ज्यपांसि । च । अनु । घ । इत् । मन्दी । मघोनः ॥ ३३ ॥

विश्वाः सर्वाः चर्षणयः प्रजाः यस्मिन्निन्दे वर्तन्ते यदधीनाभवन्ति उतापि च च्यौला
च्यौलानि बलनामेव च च्युतसाधनानि बलानि च ज्यपांसि शत्रुविषयाण्यभिभवानि यस्मि-
न्निन्दे वर्तन्ते गिजि अभिभवे इतिधातुः । सद्भद्रः मघोनः मघं हविलक्षणाधनं तद्गतोयजमानान्
अनुमन्दी अनुमोदकोभवति धेदितिपूरको यद्वा मन्दी स्तुत्यः सद्भद्रः ताव् अनुगृह्णातीतिरोषः
अथवा यस्य मघोन्नोधनवदइन्द्रस्य मन्दी स्तोतानुकूलोभवति एष एतानीत्युत्तरवैकवाक्यता ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी—

एष एतानि चकारेन्द्रो विश्वा योतिशृण्वे । वाज्रदावा मघोनाम् ॥ ३४ ॥

एष । एतानि । चकार । इन्द्रः । विश्वा ।

यः । अति । शृण्वे । वाज्रदावा । मघोनाम् ॥ ३४ ॥

एतद्भूतानि विष्वा विष्वाणि व्याप्तानि एतानि वृत्रवधादीनि वीर्याणि यदा पृथिव्यादीनि
भूतजातानि चकार कृतवान् यद्भूतोवलेरतिशयितः शृण्वे श्रूयवे सर्वे व स्तूयते अपिच सद्भूतो-
मघोनां हविष्मतां यजमानानां राजदावा वाजस्यानस्य दाता भवति ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

प्रभर्ता रथं गव्यन्तं मपाकाच्चिद्यमवन्ति । इनो वसुसहिवोह्ना ॥ ३५ ॥ २३ ॥

प्रभर्ता । रथम् । गव्यन्तम् । अपाकात् । चित् ।

यम् । अवन्ति । इनः । वसु । सः । हि । वोह्ना ॥ ३५ ॥ २३ ॥

प्रभर्ता मेहर्ता ग्रहरणशील इन्द्रः रथं रंहणं गव्यन्तं गादच्छन्तं यं स्तोतारं अपाकात् अ-
विपक्वमज्ञात् शत्रोः चिच्छब्दो नुक्तसमुच्चयार्थः विपक्वमज्ञादपि अवति रक्षति सहि सत्वत्तु
स्तोता इन्द्रेश्वरः सन् वसु धनं वोह्ना साधुवाही भवति । बहेः साधुकारिणित्वम् अतो न लोका-
व्ययेतिकर्मणि पष्ठ्याः प्रतिषेधः ॥ ३५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे त्रयोविंशोऽवर्गः ॥ २३ ॥

अथ पञ्चविंशी-

सनिता विप्रो अर्वद्विहन्ता वृत्रं नृभिः शूरः । सत्योऽविता विधन्तम् ॥ ३६ ॥

सनिता । विप्रः । अर्वद्विहन्तिः । हन्ता । वृत्रम् ।

नृभिः । शूरः । सत्यः । अविता । वृधन्तम् ॥ ३६ ॥

विप्रो मेघावी सद्भूतः अर्वद्विहन्तेः वाहनभूतैः सनिता गन्तव्यं संभक्ता तथा शूरः शौ-
चोपेतः सन् नृभिर्नैवृत्रिर्मरुद्भिः सर्वं वृत्रमावरकमसुरं हन्ता साधुघाती अपिच विधन्तं प-
रिचरन्तं यजमानः सत्यः साधुः अविता सत्प्रावोवा सद्भूतः अविता परिचरतो यजमानस्य र-
क्षिता भवति । सर्वविघ्नानां छन्दसि विकल्पितत्वाद्भूतकर्मणि पठ्यो न भवन्ति ॥ ३६ ॥

अथ सप्तविंशी-

यजध्वैनप्रियमेधाइन्द्रंसत्राचामनंसा । योमूत्सोमैः सत्यमहा ॥ ३७ ॥

यजध्व । एनम् । प्रियमेधाः । इन्द्रम् । सत्राचा ।

मनंसा । यः । भूत् । सोमैः । सत्यमहा ॥ ३७ ॥

हे प्रियमेधाः प्रियः अनुकूलः मेधोयज्ञोयेषां ते तथोक्ताः आत्मानि पूजार्थं बहुवचनं प्रिय-
मेधास्त्वक्प्रियात्मानं संबोध्य ब्रूते हे प्रियमेधाः सत्राचा सहांचता स्तोतव्येनेन्द्रेण सह वर्तमाने-
न मनसा चित्तेन यएनमिन्द्रं यजध्व यजध्वं बुद्धिपूर्वकं यजेत्यर्थः यजध्वैनमिति निपातना-
द्वर्णलोपः यइन्द्रः सोमैः करणभूतैः सत्यमहा भूत् सत्यमदः अवितथमदोभवति ॥ ३७ ॥

अथाष्टविंशी-

गाथश्रवसंसर्पतिश्रवस्कामंपुरुत्मानम् । कण्वांसो गातवाजिनम् ॥ ३८ ॥

गाथश्रवसम् । सत्सर्पतिम् । श्रवःस्कामम् ।

पुरुत्मानम् । कण्वांसः । गात । वाजिनम् ॥ ३८ ॥

हे कण्वांसः कण्वपुत्राः मेधाविधयः पूर्ववद्बहुवचनमात्मनः संबोधनं हे कण्वस्वपुत्राः
मेधाविधयोयूपं गाथश्रवसं गातव्यमशंसं सर्पतिं सर्वां पादयितारं श्रवस्कामं श्रवस्तु अग्नेषु
हविषु कामोषित्वापोयस्य तादृशं पुरुत्मानं बह्वात्मानं यद्वा पुरुषु बहुषु पदेशेषु अतन्तं सततं
गच्छन्तं वाजिनं वेगवन्तं एवं गुणकमिन्द्रं गात गायत स्तुभ्वम् ॥ ३८ ॥

अथैकविंशतिविंशी-

यऋतेचिद्गात्सुदेभ्यो दात्सखानृभ्यः शर्चीवान् ।

ये अस्मिन् काममश्रियन् ॥ ३९ ॥

यः । ऋते । चित् । गाः । सुदेभ्यः । दात् । सखा ।

नृभ्यः । शर्चीवान् । ये । अस्मिन् । कामम् । अश्रियन् ॥ ३९ ॥

पणिभिर्देवगवीज्वपह्वास्तु पदेशयोगदानां गवां मार्गे संलग्नेभ्यः अन्येषणसाधनभूतेभ्यः
भवेच्चिद् ऋतेपि विनापि सखा मित्रभूतः शर्चीवान् कर्मवान् प्रशस्तकर्मा यइन्द्रो नृभ्योनेनृभ्योदे-

वेभ्यः गाः पणिभिरपत्तवादात् पुनर्दत्तवान् । येदेवाः अस्मिन्निन्द्रे कामं अभिलाषं अश्रियन्
असेवन्त प्राप्नुवन् तेभ्योनृभ्य इत्यन्वयः तमिन्द्रं गातेति पूर्वेणसहैकवाक्यता ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी—

इत्थाधीवन्तमद्रिवःकाण्वमेध्यातिथिम् ।

मेपोभूतोऽभियनयः ॥ ४० ॥

इत्था । धीवन्तम् । अद्रिवः । काण्वम् ।

मेध्याऽअतिथिम् । मेपः । भूतः । अभि । यन् । अयः ॥ ४० ॥

इत्था इत्थमनेनोक्तप्रकारेण धीवन्तं स्तुतिमन्तं काण्वं कण्वपुत्रं मेध्यातिथिं यज्ञाहोतिथिं
एतत्संज्ञार्थं हे अद्रिवोवज्रवनिन्द्र मेपभूतः मेपरूपतां प्राप्तः अभियन् अभिमच्छन् यदित्यनुवर्तते
तद्योगाच्च विडोनिघाताभावः यस्त्वं अयः अगमयः तं त्वां स्तुमइत्यर्थः मेधातिथिर्मेवेति दु-
ब्रह्मण्यमप्येकदेशस्य व्याख्यानरूपं ब्राह्मणं छन्दोगैरेवमात्रापते—मेधातिथिर्हि काण्वार्यमि
मेपोभूवोदजहारेति । तदभियायेणेयं स्तुतिः कृता ॥ ४० ॥

अथैकचत्वारिंशी—

शिक्षाविभिन्दोअस्मैचत्वार्ययुताददत् ।

अष्टापरःसहस्रा ॥ ४१ ॥

शिक्षं । विभिन्दो इति विभिन्दो । अस्मै ।

चत्वारि । अयुता । ददत् । अष्टा । परः । सहस्रा ॥ ४१ ॥

विभिन्दुनाश्रोताज्ञः सकाशाद्बहुधनं उन्ध्वा तदीयं दानं इदमादिकेन दृष्टेन प्रशंसति हे-
विभिन्दोराजन् ददत् दातात्वं अस्मै मत्प्रपये चत्वारि अयुता अयुतानि दशसहस्राणि चत्वा-
रिंशत्तहस्राणि शिक्ष अशिक्षः दत्तवानसि परः परस्तात् ऊर्ध्वमपि अष्टसंख्याकानि सहस्रा
सहस्राणि च दत्तवानसि ॥ ४१ ॥

अथ द्वाचत्वारिंशी—

उतसुत्येपंपोष्टधामाकीरणस्पनस्या ।

जनित्वनार्यमामहे ॥ ४२ ॥ २४ ॥

उत । सु । त्वे इति । पयःश्रद्धा । माकी इति । रणस्य ।
नस्या । जनिःश्रद्धा । ममहे ॥ ४२ ॥ २४ ॥

उतापिच सु सुदु त्वे ते सर्वत्र प्रसिद्धे पयोवृषा पयसउदकस्य वर्षविष्यौ माकी नि-
मांश्वौ भूतजातस्य रणस्य स्तोतृनामैव स्तोतुर्नस्या नस्यौ न पातविष्यौ सर्वदा अनुग्रहशीले
द्यावापृथिव्यौ जनिवनाय पूर्वोक्तधनस्य जननाय प्रादुर्भावाय त्राप्ताय ममहे स्तुतवानस्मि
द्यावापृथिव्योः प्रसन्नयोरेवेदं दानं लभ्यते नान्यदेति दानमाहात्म्यप्रशंसाधर्मगत्या ॥ ४२ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

पिवासुतस्येति चतुर्विंशत्युचं तृतीयं सूक्तम् काण्वस्य मेधाविधेसर्पम् अपुजो बृह-
त्पुणः सतोवृहायः एकविंशत्यनुष्टुप् द्वाविंशीत्ययोर्विंशतौ गायत्र्यौ चतुर्विंशीवृहती एताश्चतस्रः
कुर्याणस्यपुत्रस्य पाकस्थान्नोदानस्तुतिप्रतिपादिकाः अतस्तदेवताकाः शिष्टाष्टेन्द्र्यः
तथाचानुक्तान्तम्—पित्रचतुर्विंशतिर्मेध्याविधिः प्रामाथं त्वनुष्टुप् गायत्र्यौ बृहतीचागयाः कौर-
याणस्यपाकस्थान्नोदानस्तुतिरिति । महाव्रते निष्केवत्ये बाहंततृचाशीतो दानस्तुतीर्विनेदंसूक्तं
सप्तम्यष्टम्ययोश्चोद्धारः तथैवपञ्चमारण्यकेस्त्वितम्—पिवासुतस्यरसिनइतिविंशतेःसप्तमीचाष्ट-
मीचोद्धारतीति । ज्योतिष्टोमे निष्केवत्ये आद्योरथंतरसामप्रगाथः शंसनीयः सत्यतेहि—पिवासु-
तस्यरसिनइतितामप्रगाथइति । चातुर्विंशिकेहनि निष्केवत्येप्ययंप्रगाथः सत्यतेहि—उक्तोरथ-
न्तरस्यउभयंशृणवच्चनइतिबृहतइति । एवमन्यत्रापि यदि रथन्तरं पृष्ठं भवति तत्र सर्वप्रायं
प्रगाथोद्गम्यः पञ्चमेहनिप्रउगशसेपि पिवासुतस्येत्ययमैन्द्रःप्रगाथः स्त्वितञ्च—पिवासुतस्यर-
सिनोदेवदेवदोवसइति ।

तत्र प्रथमा—

पिवासुतस्यरसिनोमत्स्वानइन्द्रगोमंतः ।

आपिनोवोधिःसधमाद्योदृधेइस्माँअवन्तुतेधिः ॥ १ ॥

पिब । सुतस्य । रसिनः । मत्तवं । नः । इन्द्र । गोमंतः । आपिः । नः ।
वोधि । सधमाद्यः । दृधे । अस्मान् । अवन्तु । ते । धियः ॥ १ ॥

हे इन्द्र रत्ननोरसवतः गोमतोगोविकरिः पयः प्रभृतिभिः श्रयणद्रव्यैः युक्तस्य नोस्मदी-
यस्य सुतस्याभिपुवस्म क्रियाग्रहणकर्तव्यमिवि कर्मणः सम्प्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेऽपि ईदृशं सोमं
पिब पीत्वा च मत्स्य वृषोभव । अपिच सधमाद्यः सहमादयिवन्त्यः सहितैरस्माभिस्तर्पयितव्यस्त्वं
आपिरापयिता बन्धुः सन् नोस्माकं वृषे वर्धनाय बोधि बुध्यस्व । ते त्वदीयाभियः बुद्धयः अ-
नुग्रहात्मिकाः अस्मान् स्तोतृन् अवन्तु रक्षन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भूयामन्तेसुमतौवाजिनोवर्धमानंस्तरत्निमातये ।

अस्माच्चित्राभिरवतावृजिर्द्विजिरानःसुन्नेपुयामय ॥ २ ॥

भूयाम् । ते । सु॒म॒तौ । वा॒जिनः । व॒यम् । मा । नः । सुः ।

अ॒भि॒म॒ातये । अ॒स्मान् । चि॒त्राभिः । अ॒व॒ता॒त् । अ॒भि॒ष्टि॒भिः ।

आ । नः । सु॒न्ने॒पु । य॒म॒य ॥ २ ॥

हे इन्द्र ते तव सुमतौ शोभनायां मतौ अनुग्रहबुद्धौ वाजिनोहविष्मन्तोवयं भूयाम वर्त-
मानाभवेन अभिमातये अभिमन्यतइत्यभिमाविः शत्रुः वस्मै तदर्थं नोस्मान् मा स्तः माहिंसीः
स्तुङ् हिंसायाम् माडितुडि छान्दसश्चेर्लुक् । अपितु अभिष्टिभिः अभ्येपणीयाभिः प्रार्थनीया-
भिश्चित्राभिश्चायनीयाभिः बहुविधाभिर्वा त्वदीयाभिरुतिभिः अस्मानवताव अव रक्ष । तथा
नोस्मान् सुन्नेपु सुन्नेपु आयामय आयतान् कुरु सर्वदा सुखिनएव कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इमाडत्वापुरुवसोगिरोवर्धन्तुयामम ।

पावकवर्णाःशुचंघोविषश्चितोमिस्तोमैरनूपत ॥ ३ ॥

इ॒माः । ऊँ इति । त्वा । पु॒रु॒व॒सो इति पु॒रु॒व॒सो । गि॒रः ।

व॒र्ध॒न्तु । याः । म॒म । पा॒व॒क॒व॒र्णाः । शु॒चं॒घः । वि॒षः॒चितः ।

अ॒जि । स्तो॒मैः । अ॒नू॒प॒त ॥ ३ ॥

हे पुरुवसो बहुधनेन्द्र मम मदीया यादमागिरः शस्त्ररूपावाचः त्वा त्वां वर्धन्तु वर्धयन्तु
तथा पावकवर्णाः अग्निसमानवेजस्काः अतएव शुचयः शुद्धाः विषश्चितोविद्वांसः उद्गातारश्च
स्तोमैःस्तोत्रैर्वाह्विषवमानादिभिः अभ्यनूपत त्वामभिपुवन्ति । नू स्तुतौ कृतादिः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयंसहस्रमृषिभिःसहस्कृतःसमुद्रश्चपश्ये ।

सत्यःसोअस्यमहिमागृणेशवोयज्ञेपुविमराज्ये ॥ ४ ॥

अयम् । सहस्रम् । ऋषिभिः । सहःस्कृतः । समुद्रःश्च ।

पश्ये । सत्यः । सः । अस्य । महिमा । गृणे । शवः ।

यज्ञेपु । विमराज्ये ॥ ४ ॥

अयमिन्द्रः सहस्रं सहस्रसंख्याकैः ऋषिभिरतीन्द्रियायं दर्शयिभिः स्तोत्रभिः सहस्कृतः स-
हसा बलेन युक्तः सत्यः स्तुत्या हि देवताया बलं वर्धते । स च सर्वभूतः सन् समुद्रश्च उदधिरिव प-
श्ये मथितो विस्तीर्णो बभूव अस्य चेन्द्रस्य सत्यः अवितथः सप्तसिद्धो महिमा महत्वं शवो बलं च
पश्येपु यागेषु विमराज्ये राज्ञः कर्म राज्यं विमाणां स्तोत्राणां राज्ये स्तुतयस्तत्रैव गृणे स्तूपते ॥ ४ ॥

चातुर्विधिकेहनि निष्केवल्ये इन्द्रमिदेवतावय इति रैवतसामप्रगाथः शंसनीयः पृष्ठचेहनि
निष्केवल्ये त्वयं प्रगाथः सृष्यते हि—इन्द्रमिदेवतावय इतीतरेषां पृष्ठयणकैकमन्वहमिति ।

तृचे प्रथमा सूक्ते पञ्चमी—

इन्द्रमिदेवतातपुहन्द्रं प्रयुत्यं ध्वरे ।

इन्द्रं समीके वनिनो हवामह इन्द्रं धनं स्य सा तये ॥ ५ ॥ २ ५ ॥

इन्द्रम् । इत् । देवतातये । इन्द्रम् । प्रयति । अध्वरे । इन्द्रम् ।

समृद्धिके । वनिनः । हवामहे । इन्द्रम् । धनं स्य । सा तये ॥ ५ ॥ २ ५ ॥

देवतातये देवैः स्तोत्रभिः तावते विस्तार्यते इति देवतातिर्यक्तः तदर्थं इन्द्रमिदं देवेषु मध्ये इ-
न्द्रमेवाह्वयामहे अध्वरे यज्ञे प्रयति प्रगच्छति उपक्रान्ते सति इन्द्रं हवामहे । तथा समीके सम्प्रागते
संपूर्णे च यागे वनिनः संभ्रजमाना वयं इन्द्रमेवाह्वयामहे । यद्वा समीकमिति संभ्रामनाम समीके
संयामे इन्द्रमेवाह्वयामहे धनस्य सातये लाभाय इन्द्रमेवाह्वयामहे । अतः शीघ्रमिन्द्र आगच्छ-
तित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सामे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रो म॒ह्मारोद॑सीपप्रथ॒च्छव॑इन्द्रः सूर्यमरोचयत् ।
इन्द्रे॒ह विश्वा॑भुव॒नानि॑ येमि॒रइन्द्रे॑ सुवा॒नास॒इन्द॑वः ॥ ६ ॥

इन्द्रः । म॒ह्मा । रोद॑सी इति । प॒प्रथ॑त् । शवः । इन्द्रः । सूर्यम् ।
अ॒रोच॑यत् । इन्द्रे॒ । ह । विश्वा॑ । भुव॒नानि॑ । येमि॒रे ।
इन्द्रे॑ । सुवा॒नासः । इन्द॑वः ॥ ६ ॥

अपमिन्द्रः शवः शवसः व्यात्पीयस्य बन्धस्य मह्मा महिम्ना महत्त्वेन रोदसी धावापृथि-
व्यौ पप्रथत् अप्रथयत् विस्तारितवान् तथा स्वभ्रानुना वृत् सूर्यं अयमेवेन्द्रः अरोचयद्दीपयत्
तस्यासुरस्य वधेन प्रकाशितवान् । अपिच इन्द्रेह अस्मिन्नेवेन्द्रे विश्वा विश्वानि व्याप्ता-
नि भुवनानि भूतजातानि येमिरे उपरमन्ते इन्द्रेण नियम्यन्त इत्यर्थः । तथा सुवानासः सूर्यमा-
नाः अभिपूयमाणाः इन्दवः सोमाश्च अस्मिन्नेवेन्द्रे नियम्यन्ते अन्तर्भवन्तीत्यर्थः ॥ ६ ॥

ज्योतिष्टोमोयदिरथन्तरष्टुः तदा निष्केवल्ये अभित्वापूर्वपीतयइति प्रगाथोनुरूपः स-
म्यतेहि—अभित्वापूर्वपीतयइति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपाविति । महावते निष्केवल्ये दक्षिण-
पक्षेऽप्ययं प्रगाथः सन्निवञ्च—अभित्वापूर्वपीतयइतिरथन्तरस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथाविति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

अ॒भित्वा॑पूर्व॒पीत॑य॒इन्द्र॒स्तोमे॑भिरायवः ।
स॒मीची॑नासं॒क्रभ॑व॒सम॑स्वर॒ज्जु॒द्रागृ॑णन्त॒पूर्व्य॑म् ॥ ७ ॥

अ॒भि । त्वा॑ । पूर्वं॒पीत॑ये । इन्द्र॑ । स्तोमे॑भिः । आ॒यवः॑ ।
स॒म॒इ॒ची॒नासः॑ । क॒भ॒वः । स॒म । अ॒स्व॒र॒न् । रु॒द्रा ।
गृ॒णन्त॑ । पूर्॒व्य॑म् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र आपवोमनुष्याः स्तोतारः स्तोमेभिः स्तोत्रैः त्वां अभिषुवन्ति किमर्थं पूर्वपीतये स-
र्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं प्रथमतएव सोमस्य पानाय । सवनमुखेहि चमसगणैरिन्द्रस्यैव सोमो हूयते तथा
समीचीनासः सङ्गताः क्रभवः प्रथमवाचकेन शब्देन त्रयोप्युपलक्ष्यन्ते क्रभुर्विश्वादाजइत्येते च

समस्वरन् त्वामेव सम्यक् अस्तुवन् । स्तृशब्दोपतापयोः रुद्राः रुद्रपुत्राः परुवश्च पूर्व्यं पुरातनं
वृद्धं त्वामेव गृणन्त आश्रयस्तुवन् वृत्रवधसमये ग्रहरभगवोजहिवीरयस्वेत्येवं रूपया वावा त्वां
स्तुतवन्त इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्येदिन्द्रोवावृधेवृष्ण्यंशवोमदेसुतस्यविष्णावि ।
अद्यातमस्यमहिमानंमायवोनुष्टुवन्तिपूर्वथा ॥ ८ ॥

अस्य । इत् । इन्द्रः । वृधे । वृष्ण्यम् । शवः । मदे ।
सुतस्य । विष्णावि । अद्य । तम् । अस्य । महिमानम् ।
आयवः । अनु । स्तुवन्ति । पूर्वस्था ॥ ८ ॥

अस्येव अस्यैव यजमानस्य वृष्ण्यं वृषत्वं वीर्यं शवोवलं च इन्द्रोवावृधे वधयति सुत-
स्याभिपुत्रस्य सोमस्य पानेन विष्णावि कृत्स्नदेहस्यन्यापके मदे हर्षे सति तस्यैव यजमानस्य
यत्नं वधयतीत्यर्थः । अद्यास्मिन्काले अस्येन्द्रस्य तं उक्तगुणं महिमानं महत्त्वं आयवोमनुष्याः
अनुष्टुवन्ति आनुपूर्व्येण स्तुवन्ति । पूर्वथा पूर्वशब्दादिवार्थे प्रब्रपूर्वत्पादिना थाल् प्रत्ययः यथा
पूर्वस्मिन् काले अस्तुवन् एवमिदानीमपि तेनैवक्रमेण स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥

ज्योतिषोमे माध्यन्दिनसवने ब्रह्मशस्त्रे तत्त्वायामीति प्रगाथो नुरूपः सन्निवृत्तच-तत्त्वयि-
मिसुवीर्यमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपाविति । चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिनसवनेष्वयं प्रगाथ-
स्वस्यैवानुरूपः सन्निवृत्तच-तत्त्वायामिसुवीर्यमभिप्रवःसुराघसमिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते नवमी-

तत्त्वायामिसुवीर्यं तद्ब्रह्मपूर्वचित्तये ।

येनापतिभ्योऽमृगविधनैर्हितेयेन प्रस्कण्वमांविथ ॥ ९ ॥

तत् । त्वा । यामि । सुवीर्यम् । तत् । ब्रह्म । पूर्वचित्तये ।
येन । यतिभ्यः । अमृगवि । धनैः । हिते । येन ।
प्रस्कण्वम् । आविथ ॥ ९ ॥

हे इन्द्र तत्सुवीर्यं शोभनवीर्यं त्वा त्वांयामि याचामि छान्दसोवर्णलोपः । तथा तद्वत्सपरिवृ-
ढमन्नं पूर्वचित्तये पूर्वप्रज्ञानाय अन्येभ्यः पूर्वमेव लाभाय त्वां याचामि धने हिते अभीष्टे सति
येन सुवीर्येण यतिभ्यः कर्मसूपरतेभ्यः अयष्टृभ्योऽनेभ्यः सकाशाद्भनमाहृत्य भगवे महर्षये
प्रयच्छति । यद्वा कर्मसु नियताद्विरसोऽयतयः तेषामर्थं धनं प्रयच्छति तादर्थ्येचतुर्थी येनच
ब्रह्मणा प्रस्कण्वं कण्वमभ्रवं कण्वस्य पुत्रमपि आविश्य ररक्षिष्य तदुभयं याचामीत्यन्वयः ॥९॥

अथ दशमी—

येनांसमुद्रमस्तजोमहीरुपस्तदिन्द्रदृष्टिनेशवः ।

सद्यःसोअस्यमहिमानसंनशेयंक्षोणीरनुचक्रदे ॥ १० ॥ २६॥

येन । स॒मु॒द्रम् । अस्त॑जः । म॒हीः । अ॒पः । यत् । इन्द्र॑ । दृ॒ष्टि॒णि॒ ।

ते । शवः॑ । स॒द्यः । सः । अ॒स्य॒ । म॒हि॒मा । न । स॒म॒श्न॑शे ।

यम् । क्षो॒णीः । अ॒नु॒च॒क्र॒दे ॥ १० ॥ २६ ॥

हे इन्द्र येनात्मीयेनवलेन समुद्रं आर्द्धि प्रति महोर्महवीः अपउदकानिअसृजः ध्यसृजः महान्त-
मुद्रोपावद्भिर्जलेः पूर्यते तावन्ति जलानि पुरा त्वं सृष्टवानित्यर्थः । ते त्वदीयं तच्छवोपलं वृ-
ष्टिा वर्षकं अभीष्टफलदमित्यर्थः अस्येन्द्रस्य महिमा न संनशे न तस्यगम्भापनीयः परैरपष्टृभ्य-
त्यर्थः । नशेः कृतार्थेकेन्द्राययः । यं महिमानं क्षोणीः क्षोणी पृथिवी अनुचक्रदे अनुगच्छति
क्रदिरन्नगत्यर्थः यदधीनावर्ततइत्यर्थः ॥१०॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे षड्विंशोऽवर्गः ॥ २६ ॥

अथैकादशी—

शग्धिर्नइन्द्रयत्त्वारयिष्यामिसुवीर्यम् ।

शग्धिर्वाजायप्रथमंसिपांसतेशग्धिस्तोमायपूर्य्य ॥ ११ ॥

श॒ग्धि॒ । नः॒ । इन्द्र॑ । यत् । त्वा॒ । र॒यि॒म् । या॒मि॒ । सु॒वी॒र्य॑म् ।

श॒ग्धि॒ । वा॒जा॒य॒ । प्र॒थ॒म॒म् । सि॒पा॒ंस॒ते॒ । श॒ग्धि॒ ।

स्तो॒मा॒य॒ । पू॒र्य्य॑ ॥ ११ ॥

हे इन्द्र सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं बहुवीरो वीरवीर्यौचेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं यद्रथि धनं
 त्वा त्वां यामि याचामि छान्दसोवर्णदोषः नोऽस्मभ्यं तद्धनं शग्धि देहि शक्तिरदानार्थः त-
 स्माहोति हौ छान्दसोविकरणस्यलुक् । हुञ्जल्यइतिहेर्धित्वं । तथा सिपासते संभक्तुमिच्छते
 सनतेः सनि सनीवन्तर्धेति विकल्पनादिङभावे जनसनत्त्वनामित्यात्वम् । वाजाय वाजइत्यन्ननाम
 तेनचतद्वान् लक्ष्यते हविष्मते यजमानाय प्रथमं सर्वेभ्यः पूर्वमेव शग्धि धनं प्रयच्छ । यद्वा वाजा-
 येति द्वितीयायै चतुर्थी कर्मभिस्त्वां संभक्तुमिच्छते जनाय प्रथमं वाजाय वाजमन्नं शग्धि दे-
 हि पश्चाद् स्तोमाय स्तोत्रे हे पूर्वं पूर्वस्मिन्काले भव चिरन्तनेन्द्र शग्धि देहि स्तोत्रेः कर्तरि
 अविस्तुस्वित्यादिना मन्त्रत्ययः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

शग्धि नो अस्वयद्ध पौरमाविथ धिर्ष इन्द्र सिपासतः ।

शग्धि यथा रुशं श्वावकं कृपमिन्द्र प्रावः स्वर्णरम् ॥ १२ ॥

शग्धि । नः । अस्व । यत् । ह । पौरम् । आविथ । धिर्षः ।

इन्द्र । सिपासतः । शग्धि । यथा । रुशम् । श्वावकम् ।

कृपम् । इन्द्र । प्र । आवः । स्वर्णरम् ॥ १२ ॥

हे इन्द्र धियः कर्माणि स्तोत्राणि वा सिपासतः संभक्तवतः नोऽस्माकं सम्बन्धिनोऽस्य य-
 जमानस्य तद्धनं शग्धि प्रदेहि । यद्ध येन खलु धनेन पौरं पुरुर्नामराजा तस्य पुत्रं आविथ रर-
 क्षिथ । अपिच हे इन्द्र रुशं श्वावकं कृपं एव नाम कांक्षीन्नाजर्पन् यथा येन प्रकारेण प्रावः
 प्रारक्षः तथा स्वर्णरं सर्वस्य हविषोनेतारं प्रापयितारं यद्वा स्वः स्वर्गं प्रति नेतव्य इमं यजमानं
 शग्धि शक्तं कुरु धनादिसंपत्त्या यागानुष्ठानाय यथाशक्तो भवति तथा कुर्वीत्यर्थः । इन्द्रेत्यामन्त्रित-
 स्य पादादित्वेनाष्टमिकनिधावाभावे पाष्टिकमाप्त्युदात्तत्वम् ॥ १२ ॥

चातुर्विधिकेहनि माध्यन्दिने सवने ब्रह्मशस्त्रे कञ्जव्यइति कद्रव्यमाथः सूत्रितञ्च-कञ्जव्योऽग-
 सीनाकद्रव्यस्याहवमिति कद्रव्य-प्रगाथाइति अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहःसु तस्मिन्शस्त्रे तस्यैवा-
 यं प्रगाथः स्रज्यतेहि—आरंभणीयाः पर्यासान्कद्रवोहरहःशस्यानीति होत्रकद्वितीयादिष्वेवेति ।

तत्राद्या सूक्ते त्रयोदशी-

कञ्जव्योअतसीनांतुरोगृणीतमर्त्यः ।

नृहीनंस्पगहिमानंभिन्द्रियंस्वंगृणन्तंआनशुः ॥ १३ ॥

कत् । नव्यः । अतसीनाम् । तुरः । गृणीत । मर्त्यः । नृहि । नु ।

अस्य । महिमानम् । इन्द्रियम् । स्वः । गृणन्तः । आनशुः ॥ १३ ॥

अतसीनां अतीवाना सन्ततगामिनीनां स्तुतीनां तुरः प्रेरयिता मर्त्योपरणधर्मा नव्योभिनयः इदानींवनः कत् कोनाम स्तोता गृणीत इन्द्रं स्तुयात् अल्पपक्षेतिदानींविनैरिन्द्रः स्तोतुं नशक्यत-
इत्यर्थः । गृशब्दे ऋषादिकः प्यादीनांह्रस्वइतिह्रस्वत्वमा नु पुरा पूर्वस्मिन्नपिकाळे विद्यमानाः स्वः
सर्वे गृणन्तः स्तोतारः यद्वा स्वः स्रष्टु अरणीयं प्राप्तव्यमिन्द्रं गृणन्तः स्तुवन्तोजनाः इन्द्रियं इन्द्र-
स्पलिङ्गं इन्द्रस्यैवासाधारणं अस्पेन्द्रस्य महिमानं महत्त्वं नत्यानशुः न खलु प्राप्तवन् अश्रो-
तेर्हिदि व्यत्ययेनपरस्मैपदम् अतआदेरित्यभ्यासस्यात्वम् अश्रोतेश्चेतिनुद् हिचेति निघातप्र-
तिषेधः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

कदुस्तुवन्तंक्रतयन्तदेवतक्रपिःकोविप्रओहते ।

कदाहवमघवन्निन्द्रसुन्वतःकदुस्तुवतआगमः ॥ १४ ॥

कत् । ऊँ इति । स्तुवन्तः । क्रतुश्च्यन्तः । देवता । क्रपिः । कः ।

विप्रः । ओहते । कदा । हवम् । मघवन् । इन्द्रः ।

सुन्वतः । कत् । ऊँ इति । स्तुवतः । आ । गमः ॥ १४ ॥

हे इन्द्र स्तुवन्तः स्तोत्रं कुर्वन्तः कदु के खलु जनाः देवतादेवात्तलिति स्वार्थिकस्तत्प्र-
त्ययः व्यत्ययेन प्रथमा देवं तामुद्दिश्य क्रतयन्तः क्रतुयज्ञैश्छन् तदीयमागेच्छापि दुर्लभा दूरे-
तद्यागकथा ऋषिर्दृष्टा विप्रोमेवावी क स्तोता ओहते वहति त्वा स्तुती । प्राप्तयति न कश्चि-
दपि त्वा स्तोतुं शक्नोतीत्यर्थः । यत्पवमतः कारणार हे मघवनधनवन्निन्द्र अनुग्रहीताव्ये-
वागन्तव्यं रात्वं कदा कस्मिन्काळे सुन्वतः सोमाभिपवं कुर्वन्तोयजमानस्य हवमाह्वानं आगमः
आगच्छः । कदु कदाच कस्मिन्काळे स्तुवतः केवलं स्तोत्रं कुर्वन्तो यजमानस्यहवमाह्वानं आगमः

अङ्गयगच्छः सुन्वतः स्तुवतइत्युभयत्र शतुरनुमद्विविधकेरुदात्तत्वम् गमेरुंङि रुदित्वात् चुर-
डादेशः ॥ १४ ॥

ज्योतिष्टोमे माध्यन्दिनसवने व्रतशस्त्रे उदुत्येतिप्रगाथोनुरूपानन्तरं शंसनीयः स्तुति-
श्च—उदुत्येमधुमत्तमा इन्द्रः पूर्णदिवि । चातुर्विधिके माध्यन्दिने सवने तस्मिन्नेवशस्त्रे अयं
प्रगाथोवैकल्पिकोनुरूपः स्तुतिश्च—उदुत्येमधुमत्तमास्त्वमिन्द्रप्रतूर्विष्विति ।

तत्राद्या सूक्ते पञ्चदशी—

उदुत्येमधुमत्तमागिरःस्तोमांसईरते ।

सत्राजितोधनसाअक्षितोतयोवाजयन्तोर्थाइव ॥ १५ ॥ २७ ॥

उत् । ऊँ इति । त्ये । मधुमत्तमाः । गिरः । स्तोमांसः ।

ईरते । सत्राजितः । धनसाः । अक्षितः उक्तयः ।

वाजयन्तः । रथाः इव ॥ १५ ॥ २७ ॥

त्ये ते पसिद्धाः मधुमत्तमा अतिशयेन मधुराः गिरः अग्रणीवाः शस्त्ररूपावाचः स्तोमांसः
प्रणीतानि बहिष्पवमानादीनि स्तोत्राणि च उदीरते हे इन्द्र त्वापुद्दिशोदृच्छन्ति ऊर्ध्वं प्रसरन्ति
ईरगवौ आदादिकः । तत्रदृष्टान्तः—सत्राजितः सहैव शत्रून् जयन्तः अतएव धनसाः धनानि
संभज्यन्तः दनपणसंपन्नकौ जनसमखनक्रमगमोविद् विदुनोरनुनासिकस्यादित्यात्वं अक्षि-
तोतयः अक्षिताः क्षयरहिता ऊंवयो रक्षा येषां ते तथोक्ताः क्षियोभावेनिष्ठा निष्ठामामग्यदर्ध-
इति पर्युदासादीर्घाभावः अतएव क्षियोर्दिर्घादिति निष्ठान्त्वाभावश्च । वाजयन्तः वाजमन्त्र-
मिच्छन्तः कथंचि न छन्दस्यपुत्रस्येति इत्वदीर्घयोः प्रतिषेधः एवंगुणविशिष्टाः रथाइव ते
पथा विविधमितस्तवउत्तिष्ठन्ति तद्गदीरत इत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथ षोडशी—

कण्वाइवभृगवःसूर्याइवविश्वमिच्छीतमानशुः ।

इन्द्रंस्तोमैर्मिमहयन्तआयवःप्रियमैघासोअस्वरन् ॥ १६ ॥

कण्वाःऽद्व । ऋग्वः । सूर्याःऽद्व । विश्वम् । इत् ।

धीतम् । आनशुः । इन्द्रम् । स्तोमेभिः । मह्यन्तः ।

आयवः । प्रियमैधासः । अस्वरन् ॥ १६ ॥

कण्वाइव कण्वमोत्रोत्पन्नाऋषयइव स्तुवन्तो ऋग्वो भृगुमोत्रोत्पन्नाऋषयः धीतमाध्यातं विश्वमित् व्याप्तं तमेवेन्द्रं आनशुः व्यापुः सूर्याइव यथा सूर्यस्तपयः सर्वं जगद्वाप्नुवन्ति तद्वत् । अपिच प्रियमैधासः प्रियमन्नाः एवत्संज्ञाया आयवोमनुष्याः तमेवेन्द्रं मह्यन्तः पूजयन्तः स्तोमेभिः स्तोत्रैरस्वरन् अस्तुवन् सृशब्दोपतापयोः भौवादिकः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

युक्ष्वादिष्टत्रहन्तमहरींइन्द्रपरावर्तः ।

अर्वाचीनोमघवन्तसोमपीतयउग्रऋष्वेभिरागहि ॥ १७ ॥

युक्ष् । हि । उग्रहन्तम् । हरी इति । इन्द्र । परावर्तः ।

अर्वाचीनः । मघवन् । सोमं पीतये । उग्रः । ऋष्वेभिः । आ । गृहि ॥ १७ ॥

हे वृषहन्तम् वृषंहतवान् वृषहा अविशयेन हतवान् वृषहन्तमः यथा पुनर्नोचिद्वि तथा हतवानित्यर्थः । आनोनुडिवि तमपोनुद् । हे तादशेन्द्रहरी त्वदीयावश्चौ युक्ष् हिरवधारणे आत्मीये रथे योजयैव । हे मघवन् घनवत् उग्र उद्गूर्णस्त्वं सोमपीतये सोमपानार्थं दासीभारादित्वापूर्वपदपङ्क्तिस्वरत्नम् अर्वाचीनोस्मदभिमुखः ऋष्वेभिः ऋष्वेर्दर्शनोपेर्मरुद्भिः सार्धं परावतः दूरनामेतत् दूरेवर्तमानान् सुलोकाव आगहि आगच्छ । गमेः लोटः सोर्हिः छान्दसः शपोलुक् अनुदात्तोपदेशोऽनुनासिकलोपः तस्यासिद्धवद्वाभादित्यसिद्धत्वाख्येर्लुगभावः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

इमेहितेकारवोवावशुर्धियाविप्रांसोमेधस्तातये ।

सत्वंनोमघवन्निन्द्रगिर्विणोवेनोश्रृणुधीहर्वम् ॥ १८ ॥

इमे । हि । ते । कारवः । वावशुः । धिया । विप्रांसः ।

मेधस्तातये । सः । त्वम् । नः । मघवन् । इन्द्र ।

गिर्विणः । वेनः । न । श्रृणुधि । हर्वम् ॥ १८ ॥

कारवः कर्मणां कर्तारः विधासोमे वाग्निः इमे इमे खलु यजमानाः धिया स्तुत्या हे इन्द्र-
ते त्वां वावसुः पुनः पुनरस्तुवन् वाश्रु शदे इत्यस्माद्यद्भुतान्ताद्रूपमेतत् । यद्वा वावसुः पुनःपुन-
रकामयन्त वशक्रान्तौ अस्माद्यद्भुतान्तावच्छिन्नाः सिजभ्यस्तेतिज्ञेर्जुस् बाहुलकोऽडभावः छिन्नि-
वा तुजादित्वाद्भ्यासदीर्घत्वं हिचेतिनिषात्वप्रतिषेधः । किमर्थम् मेवसावये मेवस्य यागस्य सं-
भजनार्थं सन्ततेः किमिजनसनसन्नामित्यात्वम् दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । हे मय-
वन् धनवन्गविवेणोर्गोभिर्वननीय मोस्माकं हवं स्तोत्रं सपूर्वोक्तगुणस्त्वं शृणुवि शृणु बुभ्यस्व ये-
नोन वेनतिः कान्तिकर्मा यथा कान्तः जाताभिष्टापः पुरुषः कामयितव्यं एकाग्रेण शृणोति
तद्वत् । श्रुणुणुपुरुषस्यइति हेर्धित्वम् अन्येषामपीतिसाहितिकोदीर्घः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

निरिन्द्रबृहतीभ्योवृत्रंधनुभ्योअस्फुरः ।

निरर्बुदस्यमृगंस्यमायिनोनिःपर्वतस्यगाआजः ॥ १९ ॥

निः । इन्द्र । बृहतीभ्यः । वृत्रम् । धनुःभ्यः । अस्फुरः । निः ।

अर्बुदस्य । मृगंस्य । मायिनः । निः । पर्वतस्य । गाः । आजः ॥ १९ ॥

हे इन्द्र वृत्रमावरकमसुरं बृहतीभ्यो महद्भ्यो लिंगपत्ययः धनुभ्यो धनुर्भ्यः कोदहेभ्यः
छान्दसोरेफलोपः हेतो पञ्चमी महद्भिर्धनुर्भिर्हेतुभिः निरस्फुरः स्फुरतिर्वधकर्मो निरवधीः निःशे-
पेण हतवानसि । यद्वा वृत्रमावरकं मेघं धनुभ्यः धन्वन्ति गच्छन्तीति धनवत्तापः महतीभ्योभ्यः
तादर्थ्येचतुर्थी इन्द्रशीनापणां त्वाभार्थं निरवधीः अपिच मायिनोमायाविनः अर्बुदस्य एतत्सं-
ज्ञकस्यासुरस्य मृगस्यस्य एतत्संज्ञकस्यच उभयत्र कर्मणि पठौ इमावप्यसुरौ निरस्फुरः निःशे-
पेणावधीः मायागच्छस्य व्रीत्यादिपुषाठाव् व्रीत्यादिभ्यश्चेति मत्वर्थोपइतिः यथा पर्वतस्य य-
त्नान्नाहुरेण गवामदर्शनाय निहितस्य गिरेः संपन्धिनीर्गोत्रलेनापहताः निराजः निरग-
मयः अजगतिक्षेपणयोः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

निर्गयोःरुरुचुर्निरुसूर्योनि सोमंइन्द्रिपोरसः ।

निरन्तरिक्षादधमोमहामर्हिर्लुपेतदिन्द्रिपोऽस्यम् ॥ २० ॥ २८ ॥

निः । अग्रयः । रुरुचुः । निः । ॐ इति । सूर्यः ।
 निः । सोमः । इन्द्रियः । रसः । निः । अन्तरिक्षात् । अधमः ।
 महाम् । अहिम् । रुपे । तत् । इन्द्र । पौंस्यम् ॥ २० ॥ २८ ॥

हे इन्द्र महान् महान्तं कृत्स्नस्य जगतो व्यापकं अहिं आहननशीलं वृत्रं यदा त्व-
 मन्तरिक्षादाकाशात् निरधोनिरगमयः धमतिर्भविकर्मा वचदानीं पौंस्यं वृत्रहननहेतुभूतं घलं
 रुपे कुरुपे पुरस्कुरुपे करोतेऽन्तःसोविकरणस्य लुक् । अग्रयश्च त्रिस्थानगताः नौरुरुचुः निः
 शेषेण दिदीपिरे सूर्यः प्रेरकआदिष्योपि निःशेषेण दिदीपे इन्द्रियः इन्द्रेण सेव्योरसः रसा-
 त्मकः अमृतमयः सोमश्च निःशेषेण दिदीपे अद्वयादयः सर्वे पूर्वं वृत्रेणावृतत्वान्निःमग्नाः सन्तः
 इदानीं तस्मिन्नावरके हते सम्यक् प्राकाशिष्वेत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्य समष्ट्यष्टविंशो वर्गः ॥ २८ ॥

अथैकविंशी-

यं मेदुरिन्द्रो मरुतः पाकं स्थामा कौरयाणः ।
 विश्वेषां त्मना शोभिष्ठम् उपेद्वि विधावमानम् ॥ २१ ॥

यम् । मे । दुः । इन्द्रः । मरुतः । पाकं स्थामा । कौरयाणः ।
 विश्वेषाम् । त्मना । शोभिष्ठम् । उपेद्वि । विधावमानम् ॥ २१ ॥

इदमादिकेन चतुर्ङ्गेन कुरुपाणपुत्राव पाकस्थामनाग्नोराज्ञो दानं लब्ध्वा मेध्यातिथि-
 स्तदीयं दानं स्वीति । यं मादृशं धनसंबन्धं मे मह्यं इन्द्रो मरुतश्च दुः दत्तवन्तः तादृशमेव धनस-
 भूहंकौरयाणः शत्रून्प्रति युद्धाग्निमुख्येन कृतं यानं हस्त्यश्वादिकं येन अतो कुरुपाणः तस्य
 पुत्रः कौरयाणः पाकस्थामा तिस्रत्यनेनेति स्थाप्य बलं परिक्लबलः एतत्संज्ञो राजा मादृशं मादाव
 ददातेर्लुङ्गि गतिस्त्येति सिचोर्लुक् अदभावश्चान्दसः कोदृशं धनसंबन्धं विश्वेषां सर्वेषां धनानां
 मध्ये त्मना आत्मना स्वतएव शोभिष्ठं अविशयेन शोभावन्तम् मध्येषाञ्चादेरित्यात्मनआका-
 रलोपः शोभावच्छब्दादातिशायनिकइष्टम् विन्मोर्लुक् मस्येतिलोपः अविशयेन शोभावत्वे
 दृष्टान्तः—दिव्याकाशे उपेन धावमानं शम्भारुपेन शीमगामिनं सूर्यमिव शोभावत्तम-
 मित्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

रोहितं मे पाकं स्थामासु धुरं कक्ष्यप्राम् । अदाद्रायो विवोधनम् ॥ २२ ॥

रोहितम् । मे । पाकं स्थामा । सुधुरम् ।

कक्ष्यप्राम् । अदात् । रायः । विवोधनम् ॥ २२ ॥

पाकस्थामा राजा रोहितं रोहितवर्णं वृषभमश्वं वा मे मत्तं अदात् दत्तवान् कीदृशं सु-
धुरं शोभनधुरं शोभनबहनपदेशं क्वपूरन्वूरित्यकारः समाप्तान्तः कत्वादप्यश्वेति बहुव्रीहावु-
त्तरपदाद्युदात्तत्वम् । कक्ष्यप्रां कक्ष्या कक्षयोर्बहुमूलयोर्वध्यमाना रज्जुः तां प्रातारं पूरयितारं
पीवरमित्यर्थः । प्रापूरणे रायोधनस्य विवोधनं विशेषेण बोधकं बहुधनप्राप्तिहेतुमित्यर्थः ।
ऊडिदमित्यादिना रायोविप्रकिरुदात्ता ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

यस्मा अन्ये दशमति धुरं वहन्ति वह्नयः । अस्तं वयो न तुष्यम् ॥ २३ ॥

यस्मै । अन्ये । दश । प्रति । धुरम् । वहन्ति ।

वह्नयः । अस्तम् । वयः । न । तुष्यम् ॥ २३ ॥

पूर्वोक्तप्रवाश्वो विशेष्यते यस्मै पठ्यथे चतुर्थी यस्याश्वस्य वृषभस्य वा धुरं वोढव्यं
युगधुरं अन्ये पुरुषादस्मात् विलक्षणादशसङ्ख्याकाः बहुयावोदारोश्वाः बलीवर्दावा प्रतिनि-
धयः सन्तः मां वोढुं वहन्ति । विप्रवि बहूनामेकत्र बहूने दृष्टान्तः—अस्तं अस्त्यते क्षिप्यते तस्मि-
न् पदार्थजातमित्यस्तं गृहं प्रति वयो न गन्तारोश्वाः यथा तुष्यं तुमपुत्रं भुज्यं समुद्रतीरादवहन्
तद्वत् तादृशमश्वं महं प्रादादिति पूर्वस्यामृच्यन्वयः । भुज्योर्वहनं च नासत्याभुज्यमुहथुरित्या-
दाववगन्तव्यम् । यद्वा यस्मादिति कर्मणि चतुर्थी यं रथं अन्ये दशसंख्याकायह्नयो वोदारोश्वाः
धुरं बहनपदेशं प्रतिगताः सन्तो वहन्ति तादृशं रथमपि महं दत्तवानित्यर्थः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

आत्मापितुस्तनूवांसओजोदा अभ्यञ्जनम् ।

तुरीयमिन्द्रोहितस्य पाकं स्थामानं भोजं दानारं मज्जवम् ॥ २४ ॥ २५ ॥

आत्मा । पितुः । तनूः । वासः । ओजः६दाः ।

अभि६अर्जनम् । तुरीयम् । इत् । रोहितस्य ।

पाक६स्थापानम् । भोजम् । दातारम् । अब्रवम् ॥ २४ ॥ २९ ॥

अयं पाकस्थामा आत्मा स्वयं पितुः जनकस्य तनूः तनयः पिता यथासन्मार्गवर्तिव-
या प्रशस्तः एवमयमपीत्यर्थः । तथा वासः वासपिवा निवासपिवा वासयतेरौणादिकः अहम् अ-
भ्यञ्जनं अभिव्यक्तं यथा भवति तथा ओजोदाः ओजसोवजस्य दाता धारयितावा यद्वा आत्मा
सततगामी पितुरित्यन्नाम प्राप्तमन्त्रं येन दत्तं तनूर्विस्तृतं वासोवस्त्रम् अर्च्यजनं अर्च्यजनसाधनं
धृतैलादिकं च येन दत्तम् यश्च ओजोदाः वजस्य दाता तं पाकस्थापानं तुरीयं स्वकीयमपि-
तामहापेक्षया चतुर्थं । यद्वा तुरीयं शत्रूणां तूर्वकं हिंसितारं भोजं शत्रूणां भोजयितारं रोहितस्य
लोहितवर्गस्य पूर्वोक्ताश्वस्य दातारम् एवंगुणकं पाकस्थापानं अब्रवं उक्तेन प्रकारेणास्ती-
यम् इदिति पूरकः ॥ २४ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

यदिन्द्रेति एकविंशत् चतुर्थं सत्कं काण्वमोत्रस्य देवाविधेरार्यं वृक्षाभिनमस्येपा पुरउ-
ष्णिक् शिवास्तु अयुजोवृहत्यः युजः सवोवृहत्यःस्थूरं राधइत्यादिभिस्त्विष्टुभिः कुरुद्व दानस्य स्तूय-
मानत्वात् तास्तदेवताकाः तत्पूर्याः पञ्चदश्याद्याश्चतस्रः पूषदेवताका इन्द्रदेवताकावा शिवाग्नेन्द्रः त-
थाचानुकान्तम्—यदिन्द्रसैको देवातिथिस्तृचोत्पः पुरउष्णिगन्तः कुरुद्व स्य दानस्तुतिस्तत्पूर्वाश्चत-
स्रः पौष्पयेवेति । महाव्रते निष्केवलस्ये वार्हवत् चाराशौ आद्याश्चतुर्दशचः शंसनीयाः तथैव पञ्च-
मारण्यके—यदिन्द्रप्रागपागुदगिति । चतुर्दशेति चागुर्वैशिकेह्नि माघ्यन्दिनसद्यने च्छावाकशस्ते
आद्यः प्रगाथोवैकल्पिकः स्तोत्रियः सन्त्येहि—यदिन्द्रप्रागपागुदगयथागौरोऽपारुतमिति ।

तत्र पथमा—

यदिन्द्रप्रागपागुदग्यन्वाहूयसेनृभिः ।

सिमापुरुनृपूतोअस्यानवोसिप्रशार्धतुर्वशे ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । प्राक् । अपाक् । उदक् । न्यक् । वा ।
 हूयसे । नृक्षभिः । सिम । पुरु । नृक्षतः । असि । आनवे ।
 अर्षि । नृक्षार्ध । तुर्वशे ॥ १ ॥

हे इन्द्र यत् यदि प्राक् प्राच्यांदिशि वर्तमानैः सप्तम्यन्तादिक्शब्दाद्विहितस्यास्तावेर-
 श्रेतुमिति लुक् । अपाक् प्रतोच्यां दिशि वर्तमानैः यदिया उदक् उदीच्यां दिशि
 वर्तमानैः यद्वा न्यक् नोच्यां दिशि अधस्ताद्वर्तमानैः न्यपीचेति नेःप्रकृतिस्वरत्वम् उदात्त-
 स्वरितयोर्पणइति परस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वम् एवंभूतैर्गृभिः स्तोत्रभिः त्वं हूयसे स्वस्वकार्या-
 य आहूयसे हे सिम श्रेतेन्द्र । सिमइति वैश्वेष्टमाचक्षतइति वाजसनेयकम् । यद्यप्येवं बहुभिरा-
 हूयसे तथापि आनवे आनुर्नामराजा तस्यपुत्रे राजर्षौ पुरु बहुलं नृपूतः नृभिस्तदीयैःस्तोत्रभिः
 मेरितोसि भवसि राज्ञोहितकरणे त्वां स्तोतारः मेरयन्तीत्यर्थः पूष्टेरणे अस्मात्कर्षणि निष्ठा ।
 तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अपिच हे प्रशार्धं प्रकर्षेण शर्धमितरभिभवितरिन्द्र
 तुर्वशेएतत्संज्ञे च राजनि नृपूतोसि नृभिः मेरिबोभवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यद्वा रुमे रुशमि श्यावके रुपे इन्द्र मादयसे सचा ।
 कण्वांसस्त्वा ब्रह्माभिः स्तोमं वाहस इन्द्रायच्छन्त्यागहि ॥ २ ॥

यत् । वा । रुमे । रुशमे । श्यावके । रुपे । इन्द्र । मादयसे ।
 सचा । कण्वांसः । त्वा । ब्रह्मभिः । स्तोमं वाहसः ।
 इन्द्र । आ । यच्छन्ति । आ । गहि ॥ २ ॥

यद्वा यद्यपि रुमादिषु चतुर्षु राजसु हे इन्द्र त्वं सचा सह मादयसे मायसि तथापि
 स्तोमवाहसः स्तोमानां स्तोत्राणां वोढारः कण्वांसः कण्वगोत्राकृपयः ब्रह्माभिः परिवृढैर्मन्त्रैर्हवि-
 र्भिर्वा हे इन्द्र त्वां आयच्छन्ति आगमयन्ति । यद्वा द्वितीयार्थे तृतीया । ब्रह्माभिः ब्रह्माणि हवीं
 पि आभिमुख्येन प्रयच्छन्ति ददति दाण्डाने पाप्मेत्यादिना यच्छादेशः अतस्त्वं आगहि शीघ्र-
 मागच्छ गमेतोदिछान्दसः शपोलुक् ॥ २ ॥

चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिनसवनेच्छावाकशस्ते यथेति ममाथोनुरूपः सन्नितश्च—यथा-
गौरोअपाकृतमित्यच्छावाकस्येति ।

तत्र यथाया सूक्ते तृतीया—

यथागौरोअपाकृतंतृप्यन्नेत्यवेरिणम् ।

आपित्वेनःप्रपित्वेतूर्यमागंहिकण्वेषुसुसचापिवं ॥ ३ ॥

यथा । गौरः । अपा । कृतम् । तृप्यन् । एति । अव ।

इरिणम् । आऽपित्वे । नः । प्रऽपित्वे । तूर्यम् । आ ।

गृहि । कण्वेषु । सु । सचा । पिवं ॥ ३ ॥

गौरीगौरपृथः तृप्यन् पिपासन् अपा अद्विरुदैकः व्यापयेनैकवचनं ऊडिदमित्यादिना
विभक्तैरुदात्तत्वम् कृतं संपूर्णत्वंकृतम् इरिणं निस्तृणं तटाकदेशं यथा येनप्रकारेण अवैति अ-
वगच्छति अवशब्दःअभिशब्दस्त्यार्थे अभिमुखः सन् शीर्षं गच्छति तथा आपित्वे वन्पुत्वे म-
पित्वे प्राप्ते सति हे इन्द्र त्वं नोस्मान् तूर्यं क्षिपनामेतत् शीर्षमागसागच्छ आगत्यच कण्वेषु
कण्वेषुवेधस्मास्तु सचा सह एकयत्नेनैव विद्यमानं सर्वं सोमं सु सुषु पिव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मन्दन्तुत्वामघवन्निन्द्रेन्दवोराधोदेरायमुन्वते ।

आमुप्यासोममपिवश्चमूसुतंज्येष्टंतद्विधेसहः ॥ ४ ॥

मन्दन्तु । त्वा । मघद्वन् । इन्द्र । इन्दवः । राधःऽदेयाय ।

सुन्वते । आऽमुप्यं । सोमम् अपिवः । चमू इति । सुतम् ।

ज्येष्ठम् । तत् । द्विधे । सहः ॥ ४ ॥

हे मघवन् धनयन्निन्द्र इन्दवः क्लेशनाः सोमाः त्वां मन्दन्तु मावमन्तु हर्षयन्तु मन्देर्व्यत्ययेन
परस्मैपदम् । किमर्थं सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय राधोदेयाय राधोधनस्य च दाना-
र्थम् ददातेरचोयदिवि गोवेयव ईधवीतीकारः यवोनावइत्याद्युदात्तात्वात्कृदुत्तरपदमकृतिस्वरव-

म् शत्रुनृपइति सुन्वच्छब्दात्पराविभक्तिकरुदात्ता। अपिच त्वं सोमं आमृष्य आमोषणं कृत्वा अ-
दत्तमपि बलादपहत्य अपिबः पीतवानसि। सयज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहासोममपिबदिति श्रुतेः। की-
दृशं सोमं चम् चम्बोः अधिषवणफलकयोः सुतमग्निपुत्रम्। यद्वा चमूच्यां चमसाभ्यां होतुर्मै-
त्रावरुणस्य च संबन्धिभ्यां संस्कृताग्निः वसतीवरीभिः सुतमग्निपुत्रं यस्मादेवं तस्मात्कारणाव
ज्येष्ठं प्रशस्ततमं वृद्धतमं वा सहोबलं दधिषे हेइन्द्र त्वं धारयसि अतोमदीया अपि सोमास्त्वां
मादयन्त्विति प्राथ्यते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रचक्रे सहसा सहो बभञ्ज मन्युमोजसा ।

विश्वेत इन्द्र पृतनाय वो यहो नि वृक्षा इव येमिरे ॥ ५ ॥ ३० ॥

१. प्र। चक्रे। सहसा। सहः। बभञ्ज। मन्युम्। ओजसा। विश्वे।
ते। इन्द्र। पृतनायवः। यहो। इति। नि। वृक्षाः इव। येमिरे ॥ ५ ॥ ३० ॥

सइन्द्रः सहसा आत्मीयेनाग्निभवेन वीर्यकर्मणा सहः शत्रूणामग्निभवनं प्रचक्रे प्रकर्षेण
कृतवान् तथा ओजसा बलेन मन्युं परकीयं क्रोधं बभञ्ज भगवान् उत्तरोर्ध्वः प्रत्यसकृतः हे
यहो महत्तमैव हे महन्निन्द्र विश्वे सर्वे पृतनायवः युद्धकामाः शत्रवः ते त्वया वृक्षा इव म-
हीरुहा इव नियेमिरे नियवासास्त यथा वृक्षानि श्वलास्तिष्ठन्ति वदन्निन्यां पारा अभूव-
न्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे विंशो वर्यः ॥ ३० ॥

अथ षष्ठी—

सहस्रेणैव सचते यवी युधा यस्त आनृणुपस्तुतिम् ।

पुत्रं प्रावर्गं रूणुते सुवीर्ये दा श्रोति नम उक्तिभिः ॥ ६ ॥

सहस्रेण इव। सचते। यविशुधा। यः। ते। आनृद्।
उपस्तुतिम्। पुत्रम्। प्रावर्गम्। रूणुते। सुवीर्ये।
दा श्रोति। नम उक्तिभिः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तव उपस्तुतिं स्तोत्रं यः पुरुष आनन्दं प्राप्नोति त्वां प्रापयति अश्रुतेर्लङ्घि व्य-
त्ययेन परस्मैपदम् । सचते समवैवि यच्च समवाये सहस्रेणेव यथा सहस्रसंख्येन वलेन तथेत्य-
र्थः यश्च यजमानो नमस्कृतिभिः नमस्कारवचनैः स्तोत्रैः सार्धं दाश्रोति हवींषि तुभ्यं ददाति
दाश्रुदाने सयजमानः सुवीर्यं शोभनवीर्ययुक्ते सद्गामे प्रावर्गं प्रकर्षेण शत्रूणां वर्जयितारं पुत्रं
कृणुते करोत्युत्पादयति त्वत्पसादाहभवइत्यर्थः प्रपूर्वाद्भुजेः कृत्यत्सुदोषहलमिति कर्तरि घञ्
उपसर्गस्य घञ्यमनुज्यइति दीर्घः थायादिनोत्तरपदान्नोदात्तत्वम् । यद्वा सुवीर्येऽत्येतत्पुत्रस्य
विशेषणं द्वितीयार्थे सप्तमी शोभनवीर्यं पुत्रम् बहुव्रीहौ वीरवीर्योच्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

माभेममाश्रमिष्मोग्रस्यसुख्येतवं ।

महत्तेवृष्णोअभिचक्ष्यंकृतं पश्येमतुर्वंशं यदुम् ॥ ७ ॥

मा । भौम् । मा । श्रमिष्म् । उग्रस्य । सुख्ये । तवं ।

महत् । ते । वृष्णाः । अभिचक्ष्यं । कृतम् । पश्येम ।

तुर्वंशम् । यदुम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र उग्रस्योद्गूर्णवल्गस्य तव सुख्ये सखित्वे सखि वर्यं याभेम मभिष्म कृतमिदं
रात्रोर्भीता माभूम । माश्रमिष्म आन्ताः पीडिताश्च माभूम वृष्णः कामानां वर्धितुस्ते तव संवन्धि
महत् मभूतं कृतं वृत्रवधादिलक्षणं कर्म अभिचक्ष्यं अभितः ख्यापनीयं स्तोत्रव्यं अतोमहानु-
भावस्य तव सत्त्वं प्राप्तानां भीतिश्रमौ न जायेते इत्यर्थः । तत्कथमवगम्यतइति चेद् उच्यते
तुर्वंशं एतत्संज्ञं राजर्षिं यदुं एतत्संज्ञं च त्वत्पसादासुखेन जीवन्तौ पश्येयं दृष्टवन्तः खलु वर्यं
अतःकारणात् त्वत्सत्त्वं प्राप्तस्य भयादिकं न जायतइत्येवदुपपन्नमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सुन्यामनुस्फिग्यं वावसेवृषानदानोअस्यरोपति ।

मध्वासंपृक्ताः सारघेण धेनवस्तूयमेहिद्रवापिच ॥ ८ ॥

सव्याम् । अनुं । स्विग्यम् । ववसे । वृषा । न । दानः । अस्य ।
 रोपति । मध्वा । समृद्धृक्ताः । सारघेण । धेनवः । तूर्यम् ।
 आ । इहि । द्रव । पिव ॥ ८ ॥

वृषा कामानावर्षितेन्द्रः सव्यां दक्षिणेतरां स्विग्यं कटिप्रदेशमनु तृतीयार्थे अनोः
 कर्मप्रवचनीयत्वम् सव्यायास्विग्या शरीरैकदेशेनैव ववसे वस्ते सर्वभूतजातमाच्छादयति स्वयं
 कृत्स्नं जगद्वीत्यवर्ततइत्यर्थः । निगमान्तरञ्च भवति—यदन्ययास्विग्याक्षामवस्थाइति । अपिच
 दानः अवतण्डपिता दानअवतण्डने पचायच् सच अस्य इममिन्द्रं नरोपति न हिनस्ति रुष-
 रिपहिंसामान् । इन्द्रं हिंसितुं शक्नोति कश्चिदपि नास्तीत्यर्थः । यद्वा दानो हविषां दाता यजमानस्य
 अत्येन्द्रस्य न रोपति रोषं नजनयति सर्वदा हविर्भिः परिचरतीत्यर्थः । उचरोर्ध्वं च मत्पक्षकृतः
 सारघेण सारघा मधुमक्षिका तत्संबन्धिना मध्वा मधुना कुत्रोषममेव मधुनेव रसवता क्षी-
 रादिना श्रयणद्रव्येण संपृक्ताः संसृष्टाः संस्कृताः धेनवः धेनुवत् प्रीतिजनकाअस्मदीयाः
 सोमाः यदा धिवेः प्रीणनार्थाद्धेनवः प्रीणयितारइत्यर्थः अथवा धेनूपाने घेदइच्छेत्पौणादिको-
 नुमत्पयः तत्संनियोगेन इकारान्तादेशश्च पावन्याः सोमाइत्यर्थः । यवप्रवमत.कारणात् हे इन्द्र
 तूर्यं क्षीमं एहि अस्मत्समीपं आगच्छ आगत्यच द्रव सोमाः यस्मिन्नुत्तरवेदिलक्षणे स्थाने
 वर्तन्ते तं देशं शीमं गच्छ द्रुगताविति धातुः द्योवस्तिदइति सांहितिकोदीर्घः । तदनन्तरं
 अध्वर्युणा दत्तं सोमं पिव तेन सोमेन सम्पक्स्वोदरं पूरयेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अश्वीरथीसुरूपइन्द्रोमाँइदिन्द्रतेसखा ।

श्वात्रभाजावर्यसासचतेसदाचन्द्रोपातिसभामुषं ॥ ९ ॥

अश्वी । रथी । सुरूपः । इत् । गोहमान् । इत् । बुद्ध । ते ।

सखा । श्वात्रभाजा । वर्यसा । सचते । सदा । चन्द्रः ।

याति । सभा । उषं ॥ ९ ॥

हे इन्द्र ते तव सात्वा मित्रभूतः पुरुषः अश्व्यादिगुणविशिष्टएव भवति इच्छब्दः प्रत्ये-
कमभिसंबध्यते अश्वीइव बहुभिरश्वैरुपेतएव भवति नकदाचिदश्वैर्वियुज्यते रथी रथयाने-
षु सभवति सुरूषइव शोभनरूपः शोभनावयवएव सभवति गोमाँइव बह्वीभिर्गोभिर्मुक्तएव स-
भवति नकदाचिदैतेर्वियुज्यतइत्यर्थः । अपिच श्वावाभाजा श्वावपिनि धननाम आशु अतनी-
र्यं शीघ्रं प्राप्तव्यं शोभनं धनं संभजता इन्द्रधनसंयुक्तेन वयसा अन्ननामैतद् अन्नेन सप्तर्वदा
सत्तवे समदैति सङ्गच्छते पचसपवाये अतएव चन्द्रः सर्वेषामाह्लादकः सन् सर्वा जनसंसर्द
उपपात्युपगच्छति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ऋश्यो॒न॒तृ॒प्य॒न्न॒वृ॒षा॒न्मा॒ग॒हि॒षि॒वा॒सो॒मं॒वशाँ॑अ॒नु ।
नि॒मे॒घ॒मा॒नो॒म॒घ॒व॒न्दि॒वे॒दि॒व॒ओ॒जि॒ष्ठं॒दधि॒पे॒सहः॑॥१०॥३१॥

ऋश्यः । न । तृप्यम् । अवृषान् । आ । गृहि । पिवं ।
सोमम् । वशां । अनु । निःमेघमानः । मघवन् । दिवेदिवे ।
ओजिष्ठम् । दधिपे । सहः ॥ १० ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र ऋष्यो न तृप्यन्न वृषान् मा गृहिषि वासोमं वशाँ अनुका-
यु पात्रेषु आनीतं प्राप्तव्यं सोमं आगृहि अग्निगच्छ गत्वाच तमस्मदीयं सोमं वशाँ अनुका-
नं यथाकामं पिव यावता पीतेन पशोभिर्जीमवे यावता सोमेन स्वोदरं पूरयेत्यर्थः । अतएव रो-
मपानात्पातयत्स्वं दिवेदिवे प्रविदिवत्सं निमेषमानः न्यचिअवाङ्मुखाणि वृष्ट्युदकानि सिञ्चन्
हे मघवन्निन्द्र ओजिष्ठं ओजस्वितमं उदूर्णतमं सहोचलं दधिपे धारयति ओजस्विशान्नादिष्ठ-
नि विन्मनोर्लुगिति विनोर्लुक् ढेरिति टिलोः ॥१०॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे एकविंशोऽवर्गः ॥ ३१ ॥

अथैकादशी—

अ॒ध्व॒र्यो॒द्रा॒व॒य॒त्वं॒सो॒म॒मि॒न्द्रः॒पि॒पा॒सति॑ ।
उ॒प॒न॒न॒य॒न्मु॒जे॒र॒प॒णा॒ह॒री॒आ॒र्च॒ज॒गाम॒रु॒हा ॥ ११ ॥

अध्वर्यो इति । द्रवयं । त्वम् । सोमम् । इन्द्रः । पिपासति ।
उपं । नूनम् । युयुजे । वृषणा । हरी इति । आ । च ।
जगाम । वृत्रहृहा ॥ ११ ॥

हे अध्वर्यो अध्वरस्य नेवः त्वं सोमं द्रावय उत्तरवेदिदृक्षणं स्थानं प्रापय यद्वा रसा-
त्मना द्रवणशीलं कुरु अभिपुण्ड्रित्यर्थः । किं कारणमिति चेद इन्द्रः पिपासति इमं सोमं पातु-
मिच्छति त्वयैतत्कथमवगतमिति चेद वत्राह वृषणा वर्षितारौ युवानौ वा हरी अश्वौ नूनम-
प उपयुयुजे उषम्यसारथिर्योजितवान्नथे वृत्रहा वृत्रस्य हन्ता इन्द्रश्च आजगाम आगतवा-
न् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

स्वयंचित्तमन्यते दार्शुरिर्जनो यत्रा सोमस्य तृपासि ।
इदं ते अन्नं युज्यं समुक्षितं तस्येहि प्रद्रवापिब ॥ १२ ॥

स्वयम् । चित् । सः । मन्यते । दार्शुरिः । जनः । यत्र ।
सोमस्य । तृप्पसि । इदम् । ते । अन्नम् । युज्यम् ।
समुक्षितम् । तस्य । आ । इहि । अ । द्रव । पिब ॥ १२ ॥

दार्शुरिर्दार्श्वान् दार्शवेरीणादिकउरिन् हविषां दाता सयजमानलक्षणोजनः स्वयंचित्स्व-
यमेव आत्मनैव मन्यते सर्वं जानाति परायत्तपन्नो न भवतीत्यर्थः यत्र यस्मिन् जने सोमस्य पाने-
न हे इन्द्र त्वं तृप्पसि तृप्नो भवसि । तृपत्तृपत्तौ त्रौदादिकः शेट्फादीनामिति नुम् । ते त्वदीयं युज्यं
योग्यं इदमस्मदीयं सोमलक्षणमन्नं समुक्षितं सम्यक् पात्रेष्व्वास्तिकम् उक्षसेचने कर्मणि गति-
रन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् अतस्त्वं वादृशं सोमं इत्यभिगच्छ प्रद्रव शीघ्रं मामुहि तदन-
न्तरं पिब पानं कुरु ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

रूपेष्ठायाध्वर्यवः सोममिन्द्राय सोतन ।
अभिन्नमस्याद्रपो विचक्षते सूचन्तो दाश्वेध्वरम् ॥ १३ ॥

रथेऽस्थाय । अध्वर्यवः । सोमम् । इन्द्राय । सोतन । अधि ।

ब्रध्नस्य । अद्रयः । वि । चक्षते । सुन्वन्तः । दाशुऽअध्वरम् ॥ १३ ॥

रथेऽप्य रथेतिष्वीविरथेऽः सुपिस्थइतिकप्रत्ययः तत्पुरुषेणविबहुलमिति सप्तम्याऽ-
लुक् एवं सक्षपाय इन्द्राय हे अध्वर्यवः सोमं सोतन अभिपुण्व । पुत्रअभिपवे तत्रतत्रनथना-
ध्वेति तदादेशः । ब्रध्नस्य मूलस्य अभिपवार्थं चर्मणि स्थापितस्य उपराख्यस्य विस्तृतस्याश्मनः
अध्युपरि अद्रयः अग्रे ग्रावाणः चतसृषु दिक्षु वर्तमानाः दाश्वध्वरं दाशोदातुर्यजमानस्य अ-
ध्वरो यागः येन निष्पद्यते वादशं सोमं सुन्वन्तः ऋत्विद्विरपेक्षं स्वयमेवाभिपुण्वन्तो विचक्षते
विशेषेण प्रकाशन्ते सोमाभिपवे अतिशयेनानुकूलावर्तन्तइत्यर्थः । अथवा उक्तलक्षणा येऽद्रय-
स्तेरदिभिः हे अध्वर्यवः सोममभिपुण्वतेवि योग्यम् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

उपब्रध्न्वावातावृषणाहरीइन्द्रमपसुवक्षतः ।

अर्वाञ्चत्वाससयोध्वरश्रियोवहन्तुसर्वनेदुर्ष ॥ १४ ॥

उप । ब्रध्नम् । वाता । वृषणा । हरी इति । इन्द्रम् ।

अपऽसु । वक्षतः । अर्वाञ्चम् । त्वा । सप्तयः ।

अध्वरऽश्रियः । वहन्तु । सर्वना । इत् । उप ॥ १४ ॥

ब्रध्नमन्तरिक्षं वावाता संभक्तवन्तौ वनतेर्निष्ठायां छान्दसं द्विषचनं इडभावः आत्वं धातु-
स्वरश्च अन्येषामपिदृश्यतइति साहितिकोष्मासदीर्घः । यदा वावाता पुनःपुनर्मच्छन्तौ वा गतिग-
गन्धनयोः अस्मापङ्लुगन्तात्कर्त्तरिनिष्ठा । वृषणा वृषणौ सेकारौ हरी हरणशीलावशौ उक्तगु-
णौ सन्तौ अपसु अस्मदीयेषु कर्मसु अपसशब्दः सकारान्तः कर्मवचनः पीवोपयसनानां छ-
न्दसि लोपोवकव्यइतीहसकारोलुप्यते । तत्रेमिन्द्रं उपवक्षतः उपवहतां उपानयताम् वहते-
ल्लेट्यडागमः सिद्धहुलमिति सिप् । अपिच अध्वरश्रियोध्वरं सेवमानाः सप्तयः सर्पणशीलाः
अन्येषां त्वदीयाअथाः सवना सवनानि प्रादःसवनादीनस्पष्टायामसम्बन्धीनि प्रति हे इन्द्र त्वां
अर्वाञ्चं अभिमुखं उपवहन्तु उपगमयन्तु इदिति पूरकः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

प्रपूषणं वृणीमहे युज्याय पुरुषसुम् ।

सशक्रशिक्षपुरुहूतनो धिया तु जैराये विमोचन ॥ १५ ॥ ३२ ॥

प्र । पूषणम् । वृणीमहे । युज्याय । पुरुषसुम् ।

सः । शक्र । शिक्ष । पुरुहूत । नः । धिया ।

तुजै । राये । विमोचन ॥ १५ ॥ ३२ ॥

इदमाद्यातु चतसृषु पूषा इन्द्रस्य च लिङ्गसद्भावात् एताजभयथा व्याख्यायन्ते पुरुषं बहुधनं पूषणं पोषकमिन्द्रं यद्वैतत्संक्षेपं देवं प्रवृणीमहे प्रकरेण संभजामहे । किमर्थं युज्याय युङ्ग इति युङ् सत्त्वावस्य भावाय सत्त्वित्वायेत्यर्थः हे शक्र शक्रपुरुहूत बहुभिराहूत हे विमोचन पापाद्विमोचयितरिन्द्रं पूषन्वा सत्त्वं नोस्मान् धिया आत्मीयया वृष्या शिक्ष शक्तान्कर्तुमिच्छ । किमर्थं राये धनाय धनप्राप्त्यर्थं तुजै शत्रून् वीजयितुं हिंसितुम् तुज हिंसायाम् अस्मात्कृत्यार्थं केन्यत्पमः । यद्वा राय इति क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः सम्पदानत्वाच्चतुर्थी जातावेकवचनम् रायो धनानि धिया स्तुत्या प्रीतः सन् नोस्मभ्यं शिक्ष देहि शिक्षतिर्दानकर्मा ऊडि-
दमिवि रायो विभक्तिरुदात्ता ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे द्वात्रिंशो वर्गः ॥ ३२ ॥

अथ षोडशी-

सन्नः शिरीहि भुरिजौ रिव भुरं रास्वं रायो विमोचन ।

त्वेतन्नः सुवेदं मुस्त्रियं वसुपत्वं हि नोपिमर्त्यम् ॥ १६ ॥

सम् । नः । शिरीहि । भुरिजौः इव । भुरम् । रास्वं । रायः ।

विमोचन । त्वे इति । तत् । नः । सुवेदम् । उस्त्रियम् ।

वसु । यम् । त्वम् । हि नोपि । मर्त्यम् ॥ १६ ॥

हे इन्द्र पूषन्वा नोस्मान् संशिशीहि सम्पक् नित्य वीक्षणबुद्धीकुरु । भुरिजोरिव बाहु-
नापितत् नापितस्य बाहोरवस्थितं क्षुरमिव अपिच हे विमोचन पापाद्विमोचयितः राघो धनानि
रास्व अस्मभ्यं देहि रादाने । तत्कस्य हेतोः ते त्वयि त्वत् उत्तिथं उसागावः तत्तं वद्धं त-
द्वत् निवासकं धनं नोस्माकं सुवेदं सुतथं नान्येषु देवेषु यं धनसमूहं मर्थं मनुष्यं स्तोतारं म-
ति त्वं हिनोपि प्रेरयसि तद्वत् त्वमीत्यन्वयः । यतएवं तस्मादास्वेति योज्यम् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

वेमि॒त्वा॒ पू॒ष॒न् ऋ॒ज॒से॒वेमि॒स्तोत॒वे आ॒घृ॒णे ।

न॒त॒स्य॒वे॒भ्य॒र॒णं॒ हि॒त॒र्ह॒सो॒स्तु॒ये प॒ञ्चा॒य॒सा॒म्रै ॥ १७ ॥

वेमि॒ । त्वा॒ । पू॒ष॒न् । ऋ॒ज॒से॒ । वेमि॒ । स्तोत॒वे । आ॒घृ॒णे । न॒ । त॒स्य॒ ।

वेमि॒ । अ॒र॒णम् । हि॒ । तत् । व॒सो॒ द॒ति॒ । स्तु॒ये । प॒ञ्चा॒य॒ । सा॒म्रै ॥ १७ ॥

हे पूषन् पोषकेन्द्र एतत्तं वा देव त्वा त्वां ऋजसे मसाचयितुं वेमि कामये आघृणे
आगवदीते स्तोतवे त्वां स्तोतुं वेमि कामये यत् त्वद्भ्यतिरिक्तं देववान्तरं तस्य स्तोत्रं न वेमि
न कामये । तत्कृतविवेच हि यस्मात् अरणं अरमणं असुखकरं तत् । अतस्त्वामेव स्तोतुं कामये
इत्यर्थः हे वसो वासक स्तुये स्तुवते पञ्चाय मार्जकाय स्तोत्राणां सामे साम स्तोत्रं सामर्थ्या-
देव तद्वान् लक्ष्यते तद्वते यद्वा पञ्चइति कक्षीवतआख्या आज्ञातं हि यद्वा पञ्चासोऽश्विना
हवन्दइति । तस्मै कक्षीवते इव मर्जं सामर्थ्यादुपमार्थोत्पद्यते अपेक्षितं धनं देहीति शेषः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

परा॒गा॒वो॒यव॑सं॒कर्चि॑दा॒घृ॒णे॒नित्य॑रे॒क्णो॑ऽअम॒र्त्य ।

अ॒स्माकं॑ पू॒ष॒न् वि॒ता॒शि॒वो॒ज॒व॒मं॒हि॒ष्ठो॒वाज॑सा॒तये॑ ॥ १८ ॥

परा॒ । गा॒वः । य॒व॑सम् । क॒र्त् । चि॒त् । आ॒घृ॒णे । नित्य॑म् ।

रे॒क्णः । अ॒म॒र्त्य॒ । अ॒स्माक॑म् । पू॒ष॒न् । अ॒वि॒ता॒ ।

शि॒वः । ज॒व॒ । मं॒हि॒ष्ठः । वा॒ज॑सा॒तये॑ ॥ १८ ॥

हे आधृणे आगतदीप्ति पूषन्निन्द्र वा कञ्चित् कस्मिंश्चित्काले आस्पदीयागावः यवसं तु-
णं भक्षितुं परागच्छन्ति हे अमर्त्य अमरण देव तदानीं रेक्णास्तद्वेत्स्वां धनं नित्यं अस्माकं धु-
वमस्तु चोरव्याघ्रादिभिः हित्वं माभूत् । अपिच हे पूषन् पोषयितः अस्माकं अविता रक्षि-
ता भूत्वा शिवः सुखकरोभव तथा वाजसातये वाजस्यान्त्यस्य बलस्य वा संभजनार्थं मंहि-
होदादत्वमो भव ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

स्थूरं राधः शताश्वं कुरुद्वस्य दिविष्टिपु ।

राज्ञो त्वेपस्य सृभगस्य रातिपुतुर्वशेष्वमन्महि ॥ १९ ॥

स्थूरम् । राधः । शतश्वम् । कुरुद्वस्य । दिविष्टिपु । राज्ञः ।

त्वेपस्य । सुभगस्य । रातिपु । तुर्वशेषु । अमन्महि ॥ १९ ॥

इदमादिक्तेन वृत्तेन देवाविधिः कुरुंगनाग्नोराज्ञो दानं स्तौवि कुरुद्वस्य कुरुद्व जेतुं ग-
च्छति कुलं गच्छतीति वा कुरुद्वः होम्यत्रापि दृश्यते इति गमेर्दः पृषोदरादिः एतत्संज्ञस्य त्वेष-
स्य दीप्तस्य सुभगस्य शोभनधनस्य एवंभूतस्य राज्ञः संबन्धिनीपु दिविष्टिपु दिवः स्वर्गस्य
एषणेषु प्राप्तिहेतुभूतास्तु यागक्रियास्तु रातिपु दानेषु दक्षिणारूपेषु सत्सु तुर्वशेषु मनुष्यनमित्तव
विधारणे सहस्री मनुष्येषु मध्ये वयं स्थूरं स्थूलं प्रभूतं शताश्वं अश्वानां शतेन युक्तं राधो-
धनं अमन्महि अज्ञातिप्य अलभामहीत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

धीमिः सातानि काण्वस्य वाजिनः प्रियमैधैरमिद्युमिः ।

पृष्टिसहस्रानुनिर्मजामजेनिर्युथानि गवामृषिः ॥ २० ॥

धीमिः । सातानि । काण्वस्य । वाजिनः । प्रियमैधैः ।

अमिद्युमिः । पृष्टिम् । सहस्रा । अनु । निर्जामम् ।

अजे । निः । युथानि । गवाम् । ऋषिः ॥ २० ॥

काण्वस्य कण्वपुत्रस्य वाजिनो हविष्मतो भेषाविधेः संवन्धिभिः धीभिः ध्यातुभिः
स्तोतुभिः सातानि संभक्तानि अग्निद्युभिरभिगतदीप्तिभिः प्रियमेधैः एतत्संज्ञैश्च ऋषिभिः
सेवितानि निर्मजां निःशेषेण शुद्धानां गवां पष्टिं सहस्रा पष्टिसंख्याकानि सहस्राणि यूथा-
नि ऋषिर्देवातिथिरहं अनु पश्चाद निरजे निःशेषेणामच्छं साकल्येन प्राप्तवानस्मि अज-
गविक्षेपणयोः यथा प्रियमेधानां कण्वानां च गवां यूथानि राज्ञा दत्तानि तैः प्रविगृहीता-
नि एवं तेन दत्तानि मया प्रविगृह्यन्त इत्यर्थः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

वृक्षाश्चिन्मेअग्निपित्वेअररणुः ।

गांभजन्तमेहनाश्वंभजन्तमेहना ॥ २१ ॥ ३३ ॥

वृक्षाः । चित् । मे । अग्निपित्वे । अररणुः । गाम् ।

भजन्तु । मेहना । अश्वम् । भजन्तु । मेहना ॥ २१ ॥ ३३ ॥

मे मया अग्निपित्वे पूर्वोक्ते घनेभिप्राये सति वृक्षाश्च वृक्षा अपि अररणुः अश्वदयन्
कथमिति तदाह इमे ऋषयः मेहना मंहनीयां प्रशस्यां गां भजन्त असेवन्त अलभन्त मेहना मं-
हनीयं अश्वं च भजन्त अलभन्तेति गामस्वमिति जात्यभिप्रायमेकवचनम् । यद्वा मेहन इति मे इह ने-
ति पदत्रयात्मकमेकं पदं यदाह यास्कः—यदिन्द्रचित्रं चायनीयं मंहनीयं धनमस्ति यन्महनास्ती-
ति वा व्रीणि मध्यमानि पदानि तदैवं व्याख्येयं इमे ऋषयो गामश्वं चालभन्त इहास्मिन्वाजनि
प्रशस्तधनस्य तद्दानं ममनासीन्मम नासीदिति वृक्षप्रमुखाः सर्वेपि जनाः प्रोचुरित्यर्थः ॥ २१ ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रयस्त्रिंशोऽवर्गः ॥ ३३ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तपोहार्दनिवारयन् । पुमर्थान्श्चतुरो देयादिधावीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवतर्कश्रीबीरबुक्कशास्त्राचार्यधुरन्धरेण सायणाचार्येण
विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पञ्चमाष्टके सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ७० ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःशस्त्रितं वेदा योवेदेक्ष्योस्त्रिलंजयत् । निर्मेतमहं वन्देविद्यावीर्यमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथाष्टमोऽध्यात्म्यानुमातरूपते । अष्टमेमण्डले प्रथमेनुवाके चत्वारिंशत्कानि व्याकृतानि । दूरादित्येकोनचत्वारिंशद्वचं पञ्चमं सूक्तं कण्वगोत्रस्य ब्रह्मातिथेरार्षे । आदितः षट्त्रिंशद्वा-
यन्यः । ततोद्वे बृहत्पौ । अन्तिमानुष्टुप् । अन्येषु पञ्चस्वर्धर्चेषु चेदिषुत्रस्य कथुमान्नोरातोदानं
स्तूपते । अवस्तद्देवताकाः । शिष्टाआश्विन्यः तथाचानुक्तान्तम्—दूरादेकान्नचत्वारिंशद्ब्रह्माति-
थिराश्विनं द्विवृहत्पनुष्टुवन्तं अन्यः पञ्चार्धर्चाश्चैद्यस्य कथोदानंस्तुतिरिति । प्रातरनुवाका-
श्विनशस्त्रयोरश्विने कृतौ गायत्रे छन्दसि अन्यवृचवर्जमिदं सूक्तम् । सूत्र्यवेहि—दूरादिहेवे-
तितिस्रद्वन्द्वरेदिति ।

तत्र प्रथमा—

ओम् दूरादिहेवपत्सत्पुरुणप्सुराशिश्वितत् । विभानुंविश्वधातनत् ॥ १ ॥

दूरात् । इहइव । यत् । सती । अरुणः । अशिश्वितत् ।
वि । भानुम् । विश्वधा । अतनत् ॥ १ ॥

दूरात् दूरतएव विमलएव नभसः प्राक्प्रदेशे वर्तमाना इहेवसती इहसमीपे विद्यमानेव
अस्तेः शवरि असोरहोपे उगिवश्चेतिद्वीप्शतुरनुमद्वितिनद्यावदात्तत्वम् । अरुणः । आरोचमानरूपा
इंद्रशीवषाः ययदा अशिश्वितत् अश्वेतयत् श्वितावर्णे अस्मात्पयन्तात् लुडिचदिरूपम् यद्व-
चान्तिपनिविनिघातप्रतिषेधः । तदा भानुं दीर्घं विश्वधा बहुविधां व्यवनत् विस्तारितवती
वनोतेर्व्यत्ययेन शप् ईदृशीमुपसम् हे अश्विनौ सत्वेथे इति उत्तरपदैकवाक्यता । यदा प्रातरनु-
वाके उपस्थेन कण्डेन उषाः स्तुता सती प्रादुर्बभूव हे अश्विनौ संशिष्यप्राणमाश्विनं कर्तुं
भानुं युवावपि भादुर्भवमिवि अध्याहारेण वाक्यं पूरणीयम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नृवर्द्धसामनोपुजारथैनपृथुपार्जसा । सत्वेथेअश्विनोपसम् ॥ २ ॥

तृ॒ष्टवत् । द॒स्ता । म॒नः॒ऽयुजा । रथे॒न पृथु॒ऽपज॑सा ।
सचे॒थे इति॑ । अ॒श्विना । उ॒पस॑म् ॥ २ ॥

हे दस्ता दर्शनीयौ शत्रूणामुपक्षपयितारौ वा सुपांसुलुगित्याकारः । ईदृशी हे अश्विनौ
अश्विनौ नृवत् नृभिर्नेतृभिस्तुल्यं वर्तमानौ युवां तेनतुल्यमिति प्रथमार्थेवतिः यद्वा नेतृमर्त्ता
नृशब्दान्मनुष्यच्छाब्दसंज्ञवत् रश्रुतिसामान्यात् वा छन्दसीरद्विबलम् डीपश्छान्दसोत्तृक् ह्रस्वतु-
ङ्ग्यामनुविति मनुष्यजदात्तत्वम् ईदृशीमुपसंस्थेनात्मीयेन बाह्वेनेन सचेथे सम्पगच्छथः । पचस-
मयाये यद्वा सचतिः सेवनार्थः सचेथे सेवेथे वदाहयास्कः—सचस्वानःस्वस्तये सेवस्वनः स्वस्तय-
ईति । कीदृशेन रथेन मनोयुजा मनसैव व्यापारान्तरनिरपेक्षेण स्मरणमात्रेणाश्वेयुज्यमानेन पृ-
थुपजसा विस्तीर्णबलेन बह्वन्नेनवा उपसोनन्तरमश्विनोः स्तूपमानत्वात् तामश्विनौ गच्छत-
इत्युच्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया —

यु॒वाभ्यां॑वाजिनीवसू॒प्रति॑स्तोमा॒अद॑क्षत । वाचं॑दूतोयथो॒हिये॑ ॥ ३ ॥

यु॒वाभ्यां॑ । वा॒जिनी॒वसू॒ इति॑ वाजिनी॒ऽवसू॒ । प्र॒ति ।
स्तो॒माः । अ॒द॒क्षत॒ । वाचं॑ । दू॒तः । यथा॑ । ओ॒हिये॑ ॥ ३ ॥

हे वाजिनीवसू वाजं हविलक्षणमश्वं तद्युक्तमागक्रिया वाजिनी तस्यां वसु धनं ययो-
रस्ति तौ तथोक्तौ यद्वा अन्नयुक्तं स्तोत्राभ्योदेयं वसु धनं ययोरस्ति वादृशी हे अश्विनौ यु-
वाभ्यां स्तोमाः अस्माभिः कृतानि स्तोत्राणि प्रत्यदक्षत प्रविदस्यन्ताम् इदोश्छान्दसः कर्म-
णिलुङ् लिट्सिचावात्मनेपदेष्विति किञ्चात्सुजिह्वोरित्यमभावः पत्यक्तव्यत्वानि अहं च
यथा येनप्रकारेण दूतः प्रेष्योवाचं स्वामिनोवाक्यं याचते तथा युवयोः प्रीतिपूर्विकां वाचं
ओहिये पुरुषव्यत्ययः याचे ऊहिरदने याचने इत्यर्थः व्यत्ययेनात्मनेपदम् । यद्वा दूतो यथास्वा-
मिनोकां वाचं विदेशस्थमन्यं प्रापयति एवमहमपि स्तुतिरूपां वाचं ओहिये वहे युवां माप-
यामि वहेर्व्यत्ययेनमध्यमः छान्दसं सम्प्रसारणम् छन्दस्युभयथेत्यार्षधातुक्त्वादिङागमः श-
बभावोत्तर्ध्वधगूणश्च षडिपररूपमिति पररूपत्वम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पुरुप्रियाणं कुतये पुरुमन्द्रा पुरुवसू । स्तुपे कण्वा सो अश्विना ॥ ४ ॥

पुरुषप्रिया । नः । कुतये । पुरुषमन्द्रा । पुरुषसु इति । पुरुषवत् ।
स्तुपे । कण्वांसः । अश्विना ॥ ४ ॥

पुरुषिया बहूनां पिपौ पुरुमन्दा बहुमदौ बहूनां मादयितारौ वा यद्वा बुरु बहुलं माध-
नौ पुरुवस् बहुधनौ इदंशौ अश्विना अश्विनौ नोस्माकमृतये रक्षणाय कण्वातः कण्वगो-
त्रावयं स्तुपे स्तुमहे पुरुषवचनोर्ग्यत्ययः । यद्वा कण्वासइति पूजार्थं बहुवचनम् ऋषिरात्मा-
नं संवोध्य ब्रूते हे अन्तरात्मन् कण्वातः कण्वगोमत्स्वं स्तुपे अश्विनौ स्तुहि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

महिष्ठावाजसातमेपयन्ताशुमस्पती । गन्तारादाशुपो गृहम् ॥५॥१॥

मंहिष्ठा । वाज्रक्ष्मातमा । इपर्यन्ता । शुभः ।

पती इति । गन्तारा । दारुणः । गृहम् ॥ ५ ॥ १ ॥

मंहिष्ठा मंहिष्ठो-मंहनीयो पूजनीयो यद्वा दातव्यो वाजसात्वम् । ज्ञानं च ॥
तस्याविशयेन दातव्यो यद्वा वाजोर्न हवित्संक्षममन्नं तस्य संभक्तव्यो सनेवेः सनेवे वा जनसने-
तिविद् विद्वानोरनुनासिकस्यात्वम् । इयमन्ता स्योत्थयइयमन्नं कुर्वन्तौ ईदृशब्दात्तत्तदोवी-
विणिच् पेरिष्ठवद्भावेनटिलोपे प्राप्ते प्रकृत्येकाजितिविरुक्तिभावः । यद्वा इयमन्ता इयमन्तौ
भेयांसि प्रापयन्तौ इयगवौ अस्मादेगुमविचेति णिच् संज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः
शुभः शोभनस्य धनस्य उदकस्य वा गवी स्वामिनौपद्यथाः पतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वम्
दायुषः चरुपुरोडाशादीनि दत्तवतोयजमानस्य गृहं गन्तारा गमनशीलौ गमेस्ताच्छीटिक-
स्तृन् अतोन्लोकाम्यपेनि कर्मणि पद्यथाः प्रतिषेधः । ईदृशावन्विनोस्तुमइति शेषः ॥ ५॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

अथ पृथी—

तामुदेवायंदाशुपेसुमेधामवितारिणीम् । घृतैर्गन्धैस्त्रिमुक्षतम् ॥६॥

ता । सु॒दे॒वाय॑ । दा॒शुपे॑ । सु॒ध॒मे॒धाम् । अ॒वि॒ह॒तारिणीम् ।
घृ॒तैः । ग॒व्य॒तृतिम् । उ॒क्ष॒तम् ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ वा तौ तादृशौ युवाम् सुदेवाय शोभनादेवा येन यष्टव्याः सतथोक्तः बहु-
मीहौनः सुभ्यामित्युत्तरपदान्ते दासत्वम् वस्यै दाशुपे हविर्दत्तवते यजमानाय तादृष्येचतुर्थी
इदं यजमानार्थं सुमेधां शोभनयज्ञां अविहारिणीं विवरणं विगमनम् अपायः अनरायिनीम्
नजसमासः अव्ययपूर्वपदमरुतिस्वरत्वम् ईदृशीं गव्यतृतिं गावोपूषन्ते संपुज्यन्तेवेति गव्य-
तिर्गोत्तञ्चारभूमिः गोव्यूतौ छन्दसीत्यवादेशः तां घृतैः क्षरणशीलैः उदकैः उक्षतम् सिञ्च-
तम् । उक्षतेचने ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

आ॒नः॒ स्तोम॒मुप॒द्रव॒तूर्य॑श्चे॒नेभि॒राशु॒भिः । या॒तम॒श्वेभि॒रश्वि॒ना ॥ ७ ॥

आ । नुः । स्तोमम् । उप॑ । द्रवत् । तूर्यम् । श्वेनेभिः ।
आशु॒क्षिभिः । या॒तम् । अ॒श्वेभिः । अ॒श्वि॒ना ॥ ७ ॥

हे अश्विना अश्विनौ नोस्माकं स्तोमं स्तोमं अश्वेभिरश्वैः द्रवत् तूपमिति उभे क्षिप्रना-
मनी एकः पूरकः तूर्यम् क्षिप्रं उपापातं उपागच्छतं । यद्वा द्रवदिति स्तोमविशेषणं द्रवत् शीघ्रं
प्रवर्तमानं स्तोममित्यर्थः कोदृशैरश्वैः श्वेनेभिः शंसनीयगतिभिः प्रशस्यमर्गैः आशुभिः शी-
घ्रैः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ये॒भिस्ति॒स्रः॒ परा॒वतो॑ दि॒वो वि॒श्वानि॒रोच॒ना । त्री॒र॒क्तू॒र्परि॒दीय॑थः ॥ ८ ॥

येभिः । तिस्रः । परा॒वतः । दि॒वः । वि॒श्वानि॒ ।
रो॒च॒ना । त्री॒न् । अ॒क्तू॒न् । परि॒दीय॑थः ॥ ८ ॥

हे अश्विनो तिस्रोदिवः वीर दिवसान् वीर अकून् तिस्रोरात्रीश्च अत्यन्तसंयोगे द्वितीया एतावन्तकालं विश्वानि सर्वाणि व्याप्तानि वा रोचमानानि नक्षत्ररूपाणि देवगृहाणि परावतो दूरदेशाश्च येभिर्नैरश्वैः परिदीयथः परिगच्छथः दीयतिर्गतिकर्मा वैरस्माकं स्तोत्रमुपायातमिति पूर्वज्ञान्वयः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

उत नो गोमतीरिपं उत सातीरं हविंदा । विपथः सातयेत्सितम् ॥ ९ ॥

उत । नः । गोमतीः । इपः । उत । सातीः ।

अहः ष्विदा । वि । पथः । सातये । सितम् ॥ ९ ॥

उतापिच हे अहर्बिदा अहोळम्प्रयितारौ यद्वा अहि प्रभातसमये वेदितव्यौ स्तोत्रव्यौ नोऽस्मभ्यं गोमतीर्वहुभिर्गोभिर्युक्ता इषोऽनानि दत्तमिति शेषः उतापिच सातीः सम्भजनीयाः दातव्या वा रापश्च अस्मभ्यं दत्तम् सनतेः सनोतेर्वा कर्मणि किन् जनसनत्ननामित्यात्वम् कतिपयवीत्यादिना किन उदात्तत्वं निपात्यते अपिचास्माकं सातये उक्तानां गवादीनां लाभाय सम्भजनाय वा पथः तद्रूपाय रूपाभ्यामागन्वितितं विशेषेण वधीतं यथा अन्ये न प्रविशन्ति तथा कुरुतमित्यर्थः । पित्र्यवधने छान्दसोपिकरणस्पलुक् यद्वा उपसर्गवशादयंधातुः स्वार्थविपरीत-वधनाभाववर्तते प्रस्मरणं प्रस्थानमिति यथा पथोपार्मान् वितितं विमुञ्चतं प्रदर्शयतमित्यर्थः । पथिनश्चान्दोऽनोदात्तः तस्य शक्ति टिलोपे उदात्तनिवृत्तिस्वरेशसप्तउदात्तत्वम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

आनो गोमन्तमश्विना सुवीरं सुरथं रयिम् । वोहमश्वान्वतीरिपः ॥ १० ॥ २ ॥

आ । नः । गोमन्तम् । अश्विना । सुवीरम् । सुरथम् ।

रयिम् । वोहम् । अश्वान्वतीः । इपः ॥ १० ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ नोऽस्मभ्यं रयिं धनं आवोहं आवहतम् आहरतम् बहेल्लोऽटि छान्दसः रापोलुक् दत्वघत्वदृत्वदलोपु कृतेषु सहिवहोरोदवर्णस्येत्योत्वम् कीदृशं रयिम् गोमन्तं बहुभिर्गोभिर्युक्तम् सुवीरं वीर्याभ्यापन्न इति वीराः पुत्राः शोभनेस्तेरुपेतम् विविधमीरयन्ति

शत्रूनिविहीराः शूराः वैरुपेतम् सुरथम् शोभनरथेनयुक्तम् अपिच अस्तावतीः अभ्ययुक्ताः मन्त्रे-
सोमासवेतिमतौदीर्घः इयः इष्यमाणान्यन्नानिच अस्मभ्यं आवहतम् ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

द्विदेवत्वस्याश्विनग्रहस्य बावृधानेत्येषा याज्या सूत्र्यतेहि—होतायक्षदश्विनानासत्यावा-
वृधानाशुभस्पती इतीति ।

सैषैकादशी—

बावृधानाशुभस्पतीदत्ताहिरण्यवर्तनी । पिवंतसोम्यमधु ॥ ११ ॥

ववृधाना । शुभः । पती इति । दत्ता ।

हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यवर्तनी । पिवंतम् । सोम्यम् । मधु ॥ ११ ॥

हे शुभस्पती शुभः शोभनस्यालङ्कारस्योदकस्य वा पती स्वामिनी हेअश्विनौ सुयाम-
धितइतिपद्यन्तस्य पराङ्गवद्भावात् पद्यमधितसमुदायस्याष्टमिकंसर्वानुदात्तत्वम् । दत्ता द-
शनीयौ शत्रूणामुपक्षपयितारौ वा हिरण्यवर्तनी हिरण्यवर्गौ यद्वा वर्ततेस्मिन्निति वर्तनीरथः
हिरण्ययोरथोपयोस्ती यद्वा वर्तनिर्वर्तनमाचरणं हितस्मणीयाचरणौ ववृधाना पवृद्धौ वृधेः
लिटः कानच् ईदृशो युवां सोम्यं सोममयं मधु माधुयैषेवं मदकरं वा रसं पिवतम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अस्मभ्यंवाजिनीवसूधवभ्यश्चसप्रथः । छर्दिर्यन्तमदाम्यम् ॥ १२ ॥

अस्मभ्यम् । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू । मघवतुभ्यः ।

च । सप्रथः । छर्दिः । यन्तम् । अदाम्यम् ॥ १२ ॥

हे वाजिनीवसू वाजिनी हविर्युक्ता यागक्रियावस्यां वसु धनं हविर्भागलक्षणं ययोस्तथा
विधौ हे अश्विनौ अस्मभ्यं स्तोतृभ्यः मघवद्भ्यः मघं धनं हविरलक्षणं तद्वज्रयोजमानेभ्यश्च
सप्रथः सर्वतः पृथुविस्तीर्णं अदाम्यं केनाप्यर्हिस्थं छर्दिः गृह्णामैवद गृहं यन्तं नियच्छतं
दत्तमितियावद यमेभ्यश्चान्दसशापोलुक् छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वेन डित्वाभावात् अनुना-
सिकलोपाभावः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

निपुब्रह्मजनानांयाविष्टंतूयमागतम् । मोष्व१न्याँउपारतम् ॥ १३ ॥

नि । सु । ब्रह्म । जनानाम् । या । अविष्टम् । तूयम् ।

आ । गतम् । मो इति । सु । अन्यान् । उप । अतम् ॥ १३ ॥

हे अश्विनौ या यौ युषां जनानां प्राणिनां मध्ये ब्रह्म ब्राह्मणजातिं सु सुष्टु नि नितरां अविष्टं अरक्षिष्टम् यद्वा जनानां यजमानानां ब्रह्म परिवृढं स्तोत्रं हविलक्षणमन्नं वा यौ युवाम् न्यविष्टं न्यगच्छतम् अवतिर्गत्यर्थः तौ युषां तूयं क्षिप्रं आगतं अस्मानप्यागच्छतम् अन्या-
न् अस्मद्भतिरिक्तान्यजमानान् मो मेव सृष्टारतम् उपगच्छतं कदाचिदपि वैव प्रामुतमित्यर्थः
अतैर्माँडि लुङि सर्विशास्त्यतिभ्यश्चेतिचुरडादेशः ॥ १३ ॥

आपराह्निकेप्रवर्ग्ये धर्मस्यहविषोत्सपिवतमिति द्वितीया याज्या सृष्टिवच्च-अस्यपिवत-
मश्विनेतिचापेपितोहोतेति ।

तैषा सूक्ते चतुर्दशी-

अस्यपिवतमश्विनायुवमदस्यचारुणः । मध्वोरातस्यधिष्ण्या ॥ १४ ॥

अस्य । पिवतम् । अश्विना । युवम् । मदस्य ।

चारुणः । मध्वः । रातस्य । धिष्ण्या ॥ १४ ॥

हे अश्विना अश्विनौ हे धिष्ण्या धियणा स्तुतिः सदहौ युवं युतां मदस्य मदकरस्य
चारुणः शोभनस्य राक्स्यासमाधिर्दिवस्य अस्य मध्वोमधुरस्य सोमस्य स्वांशालक्षणं भागं
पिवतम् । यद्वा द्वितीयार्थेपठौ इमं सोमं पिवतम् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

अस्मेआवंहतरयिशतवन्तंसहस्रिणम् । पुरुक्षुंविश्वधांसम् ॥ १५ ॥ ३ ॥

अस्मे इति । आ । वहतम् । रयिम् । शतहवन्तम् ।

सहस्रिणम् । पुरुक्षुम् । विश्वधांसम् ॥ १५ ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ अस्मे अस्मभ्यं रयिं धनं आवहतम् आनयतम् कथंभूतं शतवन्तं शत-
संख्योपेतं सहस्रिणं सहस्रसंख्योपेतं च पुरुक्षुम् बहुनिवासं यद्वा पुरुभिर्वहुभिः स्तुर्यं विश्व-
धायसं विश्वेषां सर्वेषामस्मदीयानां धारकं वहिहाधाज्यच्छन्दसीति दधतेरसुन् णिदित्य-
नुवृत्तेर्णिदन्नायेनयुगागमः ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे वृत्तीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी—

पुरुत्राचिद्विवाँनराविह्वयन्तेमनीपिणः । वाघद्विरश्विनार्गतम् ॥ १६ ॥

पुरु॒त्रा । चि॒त् । हि । वा॒म् । न॒रा । वि॒ह्व॒य॒न्ते ।

म॒नी॒पि॒णः । वा॒घ॒द्वि॒र॒ । अ॒श्वि॒ना । आ । ग॒त॒म् ॥ १६ ॥

हे नरा नरो स्तोत्राणां धनस्य नेतारो अश्विनौ मनीपिणोगनसर्दशिकारः स्तोतारः वां यु-
वां पुरुत्राचिद्धि बहुषु देशेषु विह्वयन्ते विविधमाह्वयन्ति तथाएति हे अश्विनौ वाघद्विः वा-
हकैरभ्यैः आगत अस्मानेवागच्छतम् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

जनांसोवृक्तवर्हिपोहविष्मन्तोअरुन्तः । युवांहवन्तेअश्विना ॥ १७ ॥

ज॒नांसः । वृ॒क्त॒व॒र्हि॒पः । ह॒विष्म॑न्तः । अ॒रु॒न्तः ।

यु॒वा॒म् । ह॒व॒न्ते । अ॒श्वि॒ना ॥ १७ ॥

वृक्तवर्हिपः वृक्तं छिन्नं वर्हिर्ह्यस्ते तथोक्ताः हविष्मन्तो हविर्भिर्युक्ताः अरुन्तः पर्याप्तका-
रिणः यद्वा हविरादीनामलंकर्तारो जनांसः ऋत्विग्यस्तक्षणाजनाः हे अश्विना अश्विनौ युवां हवन्ते
आह्वयन्ति अतआगच्छतमित्येषः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

अस्माकमद्यवामयंस्तोमोवाहिष्ठोअन्तमः । युवाभ्यामूत्वश्विना ॥ १८ ॥

अस्माकम् । अद्य । वाम् । अयम् । स्तोमः । वार्हिष्ठः ।

अन्तमः । युवाभ्याम् । भूतु । अश्विना ॥ १८ ॥

अपेदानीं अस्माकं अयं स्तोमः अस्मदीयं स्तोत्रं हे अश्विनौ वां युवयोः वार्हिष्ठः
वाहपितृवमः प्रापयितृवमः सन् युवाभ्यां अन्तमः अन्तिकवमः अतिशयेन समीपवर्ती भूतु
भूतु तमेवादेधेति अन्तिकशब्दस्य वादिर्लुप्यते भवतेच्छान्दसः शपोलुक् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

योह्वामधुनोदृतिराहितोरथचर्पणे । ततःपिबतमश्विना ॥ १९ ॥

यः । ह । वाम् । मधुनः । दृतिः । आह्वितः । रथचर्पणे ।

ततः । पिबतम् । अश्विना ॥ १९ ॥

हे अश्विना अश्विनौ रथचर्पणे रथस्य चर्पणे दृष्टव्ये मध्यदेशे योदृतिः मधुनः
मधुरस्मास्माभिर्दत्तस्य सोमस्य संबन्धी तेन मधुना पूर्णः आह्वितः स्थापितोवर्तते ततोदृतेः
सकाशात् सोमं पिबत ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

तेननोवाजिनीवसूपश्वेतोकायशंगवे । बहंतपीवरीरिपः ॥ २० ॥ ४ ॥

तेन । नः । वाजिनीवसू दृति वाजिनीवसू । पश्वे ।

तोकाय । शम् । गवे । बहंतम् । पीवरीः । रिपः ॥ २० ॥ ४ ॥

हे वाजिनीवसू वाजोर्जं नलं वा तणुकवनौ नोस्माकं पश्वे पशवे अश्वदिलक्षणाय
जसादिषु छन्दसिवावचनमिति घेर्द्वितीति गुणस्य विकल्पितत्वाद्यण् तोकाय पुत्राय गवेच
जात्मभिर्मापं सर्ववैकवचनं परमुपगतिभ्यः शं सुतं यथाभवति तथा पीवरीः मवृद्धानि
इषोमानि तेन भवद्दोषेन रथेन बहंतं आबहंतं प्रापयतं दत्तमित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्याहमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथैकविंशी-

उ॒तनो॑दि॒व्याइ॒प॒उ॒तसि॒न्धूर्ह॑वि॒दा । अ॒प॒हो॑रे॒वव॑र्प॒थः ॥ २१ ॥

उ॒त । नः । दि॒व्याः । इ॒पः । उ॒त । सि॒न्धूर् । अ॒हः॒ऽवि॒दा ।

अ॒प॑ । द्वा॒रा॒ऽइ॒व । व॒र्प॒थः ॥ २१ ॥

उतापिच हे अहर्विदा अहोर्लभयितारौ यद्वा अह्नि गृह्णातसमये वेदितव्यौ स्तौतव्या-
वश्विनौ दिव्याः दिविभवाः इपः इष्यमाणा अपः नोस्मदर्धं द्वारेव द्वारेणैव छिद्रेणैव अपव-
र्पथः मेघादपकृष्य युवां सित्त्रयः उतापिच सिन्धूर् स्पन्दनशीलानदीः सुवृष्टैस्त्वैरुदकैरस्माकं
स्नानपानादिकार्याय कृत्वन्तावित्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

‘क॒दावा॑नौ॒ग्योवि॑धत्समु॒द्रेज॑हि॒तो॒नरा॑ । यद्वा॑र॒थोवि॑मि॒प्पता॑त् ॥ २२ ॥

क॒दा । वा॒म् । तौ॒ग्यः । वि॒धत् । स॒मु॒द्रे । ज॒हि॒तः । न॒रा॒ ।

यत् । वा॒म् । र॒थः । वि॒द॒भिः । प॒ता॑त् ॥ २२ ॥

हे नरा नरौ नेतारावश्विनौ तौग्यः तुमपुत्रोभुज्युः समुद्रे जलधौ अहितः असुरैः
प्रक्षितः सन् कदा कस्मिन्काले वां युवां विधत् अविधत् स्तुतिभिः पर्यचरत् यत् यदा वां
युवयोर्विभिः गन्तुभिः अश्वैरुपेतोरथः पतात् वंभुज्युं आनेतुं पतेत् गच्छेत् तदानीं भुज्यु-
स्तौदिति पूर्वेषां धेनं गृहस्य प्रतिवचनम् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

यु॒वंक॑र्णवा॒यना॑स॒त्यापि॑रि॒साय॑ह॒र्म्यै । श॒श्वद्भू॑ती॒र्दश॑स्य॒थः ॥ २३ ॥

यु॒वम् । क॑र्णवा॒य । ना॑स॒त्या । अ॒पि॒रि॒साय॑ । ह॒र्म्यै ।

श॒श्वत् । उ॒त्तीः । द॒श॒स्य॒थः ॥ २३ ॥

हे नासत्या सस्रु साधुषु सत्यौ नसत्यावसत्यौ न असत्यौ नासत्यौ नभ्राप्नपादिति नजः
प्रकृतिभावः यद्वा सत्यस्य नेतारौ नासिकापभवौ वा उर्कच जगवतायास्केन-सत्यावेवनास-

त्यावित्यौर्णवाभः सत्यस्यमणेतावित्याग्रायणोनासिकार्मभौवेति । तौ युवं कण्वाय एतत्सं-
ज्ञाय ऋषये हर्म्ये हर्म्यवले अपिरिष्ठाय असुरैर्वाधिताय शश्वद शश्वतीर्वह्नीः ऊतीः रक्षाः
दरास्पयः दत्तवंतौ । युवंकण्वायापिरिष्ठायचक्षुःप्रत्यघ्नैर्मित्यत्रेर्विहासउकःसोत्रदृष्टव्यः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

तामिरायांतमूतिमिर्नव्यसीभिःसुशस्तिभिः । यद्वाटपण्वसूहुवे ॥ २४ ॥

ताभिः । आ । यातम् । ऊतिभिः । नव्यसीभिः । सुशस्तिभिः ।

यत् । वाटम् । टपण्वसू इति टपण्वसू । हुवे ॥ २४ ॥

हे वृषण्वसू वर्षण्वनौ वृषण्वस्वयोरुपसंख्यानमिति वृषण्मावोनिपात्यते तदानीं
ताभिः पूर्वोकाभिर्नव्यसीभिर्नवराभिः सुशस्तिभिः सुपरास्याभिः ऊतिभीरक्षाभिः सार्धं
आयातं आगच्छतम् यद्यदा वां हुवे स्तुतिभिराहुयामि ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

यथाचित्कण्वमावतंमियमैधमुपस्तुतम् ।

अत्रिशिजार्मश्विना ॥ २५ ॥ ५ ॥

यथा । चित् । कण्वम् । आवतम् । मियमैधम् ।

उपस्तुतम् । अत्रिम् । शिजार्मम् । अश्विना ॥ २५ ॥ ५ ॥

हे अश्विना अश्विनौ यथाचिद् येन खलु प्रकारेण कण्वं एतत्संज्ञार्थिं आवतम् अरक्षतम्
मियमैधं मियमशं एतत्संज्ञं उपस्तुतं एतदाख्यं च शिजार्मं शब्दयन्तं स्तुतवन्तं अत्रिं एता-
दृशीं च येन प्रकारेणारक्षतं तथास्मानपि रक्षयामिति शेषः यद्वा एतावद्वावृषण्वसू इत्यनयै-
कवाक्यता ॥ २५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमेषश्चोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षड्विंशी-

यथोत्तल्लपेधनेंशुगोष्वगस्त्यम् ।

यथावार्जेपुसोर्मरिम् ॥ २६ ॥

यथा । उ॒त । कृ॒त्व्ये । ध॒ने । अ॒ंशु॒म् । गो॒षु । अ॒ग॒स्य॒म् ।

यथा । वा॒जे॒षु । सो॒म॒रि॒म् ॥ २६ ॥

उदापिच यथा येनप्रकारेण धने कृत्व्ये कर्तव्ये प्राप्तव्ये सति अंशुं एतत्सहं स्तोतारं आवतं अरक्षतं । गोषु च उन्धव्यासु यथा अगस्यपृषिं अरक्षतम् वाजेष्वनेषु उन्धव्येषु यथा येन प्रकारेण सोभारिं एतत्संज्ञपृषिचारक्षतम् अनापि पूर्वैवद्वान्यशेषः उत्तरयैकवाक्यता वा ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

ए॒ता॒व॒द्वा॒ष्ट॒प॒ण्व॒सू॒अ॒तो॒वा॒भू॒यो॒अ॒श्वि॒ना ।

गृ॒ण॒न्तः॒सु॒म॒मी॒महे ॥ २७ ॥

ए॒ता॒व॒त् । वा॒म् । दृ॒ष्ट॒प॒ण्व॒सू॒ इति॑ दृष्टपण्वसू । अ॒तः । वा॒ ।

भू॒यः । अ॒श्वि॒ना । गृ॒ण॒न्तः । सु॒म॒म् । ई॒म॒हे ॥ २७ ॥

हे वृषण्वसू वर्षणधनौ अश्विना अश्विनौ गृणन्तः स्तुवन्तोवयं एतावत् यथाचित्कण्वमित्यादिना यावदनुकान्तम् एतत्परिमाणं सुमं सुखं अतोवा अस्माद्वा भूयोवहुतरमधिकं सुमं वा युवां ईमहे याचामहे ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

रथं॑हि॒र॒ण्य॒वन्धु॒रं॑हि॒र॒ण्य॒मी॒शु॒म॒श्वि॒ना ।

आ॒हि॒स्थार्थो॑दि॒वि॒स्पृ॒शं॑म् ॥ २८ ॥

रथ॑म् । हि॒र॒ण्य॒वन्धु॒रम् । हि॒र॒ण्य॒अ॒भी॒शु॒म् ।

अ॒श्वि॒ना । आ॒ । हि॒ । स्थार्थः॑ । दि॒वि॒स्पृ॒शं॑म् ॥ २८ ॥

हे अश्विना अश्विनौ हिरण्यवन्धुरं सारथिस्थानं वन्धुरं हिरण्यमसारथिस्थानं हि॒र॒ण्य॒मी॒शुं॑ हि॒र॒ण्य॒म॒म॒ग्र॒हं॑ दि॒वि॒स्पृ॒शं॑ अत्युन्नतत्वादिवं स्पृशन्तम् स्पृशेः किर दिवशाश्चात्र

द्वितीयाथेसतमी ह्युष्मदिरुपसंस्थानमितिलुक् ईदृशं रथं आहिस्थाथः युवामातिष्ठथ एव
हिरवधारणे अस्मदीयां स्तुतिं श्रोतुं शीघ्रं रथमास्थायागतमितिभावः । श्रुतिनिवृत्तौ छ-
दि छान्दसः शपोलुक् ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

हिरण्ययीवाँराभरीपाअक्षोहिरण्ययः ।

उभाचक्राहिरण्यया ॥ २९ ॥

हिरण्ययी । वाम् । रभिः । ईषा । अक्षः ।

हिरण्ययः । उभा । चक्रा । हिरण्यया ॥ २९ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः रभिः आरंभणीया आलभनभूता रथस्य ईषा हिरण्ययी हिर-
ण्ययी हिरण्यविकारा अक्षश्च हिरण्ययः हिरण्ययः हिरण्यनिर्मितः ईषा अक्षादिषु छन्द-
सीति प्रकृतिभावः । अपिच उभा उभे द्वे अपि चक्रा चक्रे रथचरणे हिरण्यया हिरण्य-
ये सुवर्णनिर्मिते सुषांसुलुगिति द्विवचनस्याकारः ऋत्पवात्पवात्स्वेत्यादिना हिरण्यश-
ब्दान्मयदोमलोपोनिपात्यते ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

तेननोवाजिनीवसूपरावतंश्चिदागंतम् ।

उपेमांसुष्टुतिमर्म ॥ ३० ॥ ६ ॥

तेन । नः । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू । परावतः । चित् ।

आ । गतम् । उपे । इमाम् । सुष्टुतिम् । मर्म ॥ ३० ॥ ६ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नवद्धनावस्विनी यजको हिरण्यसर्वावयवोरथः तेन रथेन नो-
स्मात् परावतश्चिद् दूरदेशादपि आगतमामच्छतम् गमेच्छान्दसः शपोलुक् अनुदाचोपदे-
शोऽयमुनासिकलोपः । इदानीं शपिरिकवदाह मम मदीयां इमां इदानीं किममाणां सुष्टुतिं शो-
भनो स्तुतिं चोपमच्छतम् ॥ ३० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकविंशी-

आवहेथेपराकात्पूर्विरश्रन्तावश्विना ।
दपोदासीरमर्त्या ॥ ३१ ॥

आ । वहेथे दति । पराकात् । पूर्वीः । अश्रन्तौ ।
अश्विना । दपः । दासीः । अमर्त्या ॥ ३१ ॥

हे अमर्त्या अमरणौ अश्विना अश्विनौ दासीः दासा उपक्षपितारोमुराः तत्संबन्धिनीः पूर्वीः पुरीः अश्रन्तौ भक्षयन्तौ भंजन्तौ युवाम् इषोनानि पराकाव परागवाहूरे-
शाव आवहेथे अस्मान् प्रापयथः । यद्वा अश्रन्तौ व्यामुवन्तौ अशू व्याप्नो अस्माद्यत्ययेनश्वा
परस्मैपदं च पूर्वविंहीः दासीः दासस्योपक्षपितुः राज्ञोः सम्बन्धिनीः इषोनानि शशु-
न्योपतृत्वास्मान् प्रापयथः ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

आनोद्युम्नैराश्रवोभिरारायायातमश्विना ।
पुरुश्चन्द्रानासत्या ॥ ३२ ॥

आ । नः । युम्नैः । आ । श्रवः । भिः । आ ।
राया । यातम् । अश्विना । पुरुश्चन्द्रा । नासत्या ॥ ३२ ॥

हे पुरुश्चन्द्रा बहुहिरण्यौ यद्वा पुत्सणां बहूनामह्निदकौ हस्ताचन्द्रोत्तरपदेमध्रे इतिमुद्
पादादित्वात्पाठिकमपंजितायुदात्तत्वं हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेवारौ नासिका मध-
यो वा । आमधितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्यामधितस्याविद्यमानवद्भावाद् इदमप्यामधितमा-
युदात्तम् न च नामधिते सामानाधिकरणइत्यविद्यमानवत्त्वनिषेधः पुरुश्चन्द्रेत्यस्यविशेषवचन-
त्वाद् ईदृशी हे अश्विना अश्विनौ युम्नै र्योतमानैः अजैर्दाव्यैः सार्धं नोस्यानायातमागच्छ-
तम् तथा श्रवोभिः श्रवणीयैर्मशोभिश्चास्मानागच्छतम् तथा राया धनने च अस्मानाग-
च्छतम् ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

एहवां प्रुपितप्सवो वयो वहन्तु पर्णिनः ।
अच्छास्वध्वरं जनम् ॥ ३३ ॥

आ । इह । वा॒म् । प्रु॒पि॒त॒प्स॒वः । व॒यः । वृ॒ह॒न्तु ।
पर्णि॑नः । अ॒च्छ । सु॒ह॒ अ॒ध्व॒रम् । ज॒नम् ॥ ३३ ॥

हे अश्विनौ इहास्मिन्यागे वां युवां प्रुपितप्सवः प्रुपि स्नेहनकर्मा स्निग्धरूपाः पर्णिनः
पक्षोपेताः यद्वा ह्योपममेव पक्षिण इव शीमगामिनो वयो गन्तारोन्वाः स्वध्वरं शोभनयज्ञं
जनं यजमानलक्षणं अच्छाभिमुखं आवहन्तु आनयन्तु ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी—

रथं वामनुगायसं यद्रुपावर्तते सह । न चक्रमभिवाधते ॥ ३४ ॥

रथ॑म् । वा॒म् । अ॒नु॒गा॒य॒सम् । यः । रु॒पा । वर्त॑ते ।
स॒ह । न । च॒क्रम् । अ॒भि । वा॒ध॒ते ॥ ३४ ॥

हे अश्विनौ योरथः अस्मभ्यं देयेनाग्नेन सह वर्तते वां युवयोः स्वभूतं अनुगायसं स्तोतृ-
भिरनुगातव्यं तं रथं चक्रं परस्मै न नाभिवाधते नाभिहन्ति । यद्वा चक्रं धीर्यकर्मसाधनं धज-
र्थेऽकविधानमितिकः रुद्रादीनां कइति द्विवचनम् अस्मिन्पक्षे अन्यः शत्रुरिति कर्तृपदमध्या-
हृतव्यम् ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

हिरण्यधेनुरथेन द्रवत्पाणिभिरश्वैः ।
धीर्जवना नासत्या ॥ ३५ ॥ ७ ॥

हि॒र॒ण्य॒धे॒न । रथे॑न । द्र॒व॒त्पा॒णि॒भिर॒श्वैः ।
धी॒र्ज॒व॒ना । ना॒स॒त्या ॥ ३५ ॥ ७ ॥

हे धीजवना मनोवद्वेषवन्तौ आगच्छिवाद्युदात्तत्वम् हे नारात्या सत्यस्वभावौ स-
त्यस्य नेतारौ वा आगच्छितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्याविद्यमानवत्त्वेन पदादपरत्वात्
आष्टमिकनिघाताभावः न च नामधितइत्यविद्यमानवत्त्वनिषेधः धीजवनेत्यस्यविशेषणत्वेन
सामान्यवचनत्वाभावात् व्यावर्तकं हि विशेषणम् ईदृशौ युवां द्रवत्ताणिभिः शीघ्रगमनपा-
दैरग्नैर्युक्तेन हिरण्ययेन हिरण्ययेन स्वर्णमयेन रथेनागच्छतमिति शेषः । यद्वा धीजवना ना-
रात्येत्येतद् द्वयमपि प्रथमांतमेव नामधितम् धियोजवइव जयोपयोस्ती बहुव्रीहौ पूर्वपदमकृदि-
स्वरत्वम् । इदृशेन रथेन शीघ्रगमनौ अश्विनौ आगच्छतमिति शेषः ॥ ३५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षड्विंशी-

युवंमृगंजागृवांसंस्वदथोवावृषण्वसू ।

तानःपुंक्तमिपारयिम् ॥ ३६ ॥

युवम् । मृगम् । जागृवांसम् । स्वदथः । वा । वृषण्वसू इति ।

वृषण्वसू । ता । नः । पुंक्तम् । इपा । रयिम् ॥ ३६ ॥

वाशब्दः समुच्चये अविच हे वृषण्वसू वर्षणधनावश्विनौ युवं युवां जागृवांसं
जागरणशीलं स्वकर्षं मदजननेऽन्यमं मृगं मृग्यमन्वेषणीयं सौमं स्वदथः आत्वा-
वमथः । यद्वा जागृवांसं जाग्रतं मृगं मृगनामानमसुरं स्वदथः स्वादयथः हिंस्यहरपथः ।
ता तौ युवां नोस्मदर्थं इपा अग्नेन रयिं धनं पुंक्तं संपुक्तं कुरुतं ईदृशं धनं अस्म-
न्मं प्रयच्छतमित्यर्थः ॥ ३६ ॥

अथ सप्तविंशी-

तामेअश्विनासनीनांविद्यातुंनवानाम् ।

यथाचिच्चैद्यःकशुःशतमुट्रानांददत्सहस्रादशगोनाम् ॥ ३७ ॥

ता । मे । अश्विना । सनीनाम् । विद्यातम् । नवानाम् । यथा ।

चित् । चैद्यः । कशुः । शतम् । उट्रानाम् ।

ददत् । सहस्रा । दश । गोनाम् ॥ ३७ ॥

हे अश्विना अश्विनौ वा राक्षसौ युवां नवानां अभिनवानां श्रेष्ठानां सनीनां संभजनी-
यानां धनानां कर्मणि षष्ठी ईदृशानि धनानि मे मत्तं दासयितुं विधातं जानीतं यथाचिद-
येन खलु प्रकरणेन चैयः चेदिषुवः कशुः एतत्संज्ञो राजा उष्ट्रानां शवं तथा गोनां गवां दशसह-
स्रा दशसंख्यानि सहस्राणि ददत् दद्यात् तथा विधातमिति पूर्वश्रान्वयः ॥ ३७ ॥

अथाष्टमिंशी-

योमेहिरण्यसन्दशोदशराज्ञोअमंहत ।

अधस्पदाइचैयस्यकृष्टयश्चर्मन्नाअभितोजनाः ॥ ३८ ॥

यः । मे । हिरण्यसंदशः । दश । राज्ञः । अमंहत । अधःस्पदाः ।

दत् । चैयस्य । कृष्टयः । चर्मन्नाः । अभितः । जनाः ॥ ३८ ॥

यः कशुसंज्ञो राजा मे मत्तं हिरण्यसन्दशः हिरण्यसंदर्शनात् हिरण्यसमानवेणस्कात्
दशराज्ञः अमंहत परिचरणार्थं दत्तवान् दशसंख्याकान् राक्षस्युद्धे पराजितान् गृहीत्वा
दासत्वेन अस्मै दत्तवानित्यर्थः । ननु ईदृशानां बहुविधानां राज्ञां दाने एकः कथं शक्नुयादिति
तत्राह कृष्टयः सर्वाः प्रजाः तस्य चैयस्य चेदिषुवस्य कशोः अधस्पदा इव पादयोरधस्तादेव
वर्तन्ते न कश्चिदपि तत्तमानस्तदधिकोवा विधत्ते । अभितः सर्वेवोवर्तमाना जनाः चर्मन्नाः
चर्ममयस्य कवचादेर्धारणे कृताभ्यासाः । यद्वा चर्माणि चरणसाधनान् पञ्चादीनि दाहनानि
तेषु मननयस्यस्यन्तीति चर्मन्नाः आभ्यासे आतोमं निमित्तिविच् सर्वेपनुप्यास्तस्य भद्रा-
रायणः ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी-

माकिरेनापृथानायेनेमेयन्तिचेदयः ।

अन्योनेत्सूरिरोहतेभूरिदावत्तरोजर्नः ॥ ३९ ॥ ८ ॥

माकिः । एना । पृथा । गात् । येन । इमे । यन्ति । चेदयः । अन्यः ।
न । दत् । सूरिः । ओहते । भूरिदावत्तरः । जर्नः ॥ ३९ ॥ ८ ॥

येन मार्गेण इमे चेदयः अस्य रात्रः पितृपितामहादयोवन्ति गच्छन्ति एना अनेन पथा
मार्गेण माकिर्गाव् अन्मोनगन्तुं शक्नोति अपिचास्माद्रात्रः अन्यः श्रूरीदावत्तरः बहुदादृतमः
सूरिर्धिद्वान् सन् जनः नेव नेव ओहवे वहति स्तोत्रयोगधनं प्रापयति । यद्वा बहुदादृतमोयो-
जनः कशुर्नाम अस्मादन्यः व्यत्ययेन पथमा अन्यं सूरिः स्तोत्रा नेवोहवे नेव याचते ओहि-
र्याञ्जाकर्मा यथान्यं न याचते तथा बहुधनं प्रयच्छतोत्यर्थः ॥ ३९ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमेष्टयोगवर्गः ॥ ८ ॥

इति अष्टमे मण्डले पथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयानुवाके सप्त सूक्तानि । तत्र महाइन्द्रइति अष्टाचत्वारिंशदृचं पथमं सूक्तं का-
ण्वस्य वत्सस्यार्पं गायत्रं अन्यतृचवर्जमेन्द्रं तस्मिन्परशुनाजोराक्षः पुत्रस्य तिरिन्द्रिस्व
दानं स्तुयते अतःसत्तृचस्तोत्रेवताकः । तथाचानुक्तान्तम्—महाइन्द्रोष्टाचत्वारिंशदृचस्तृचोन्त्य-
स्तिरिन्द्रिस्व पारशव्यस्य दानस्तुतिरिति । महावते गायत्रतृचाशीतौ अन्यतृचवर्जमिदं सूक्तम्
तथैवपञ्चमारण्यकेस्तृच्यते—महाइन्द्रोयोजसासति तिस्रस्तृचमाउद्धरतीति । प्रातःसवने सोमाति-
रेके महानित्यादिकाः स्तोमातिशंसनार्थाः सूत्रितश्च—महाइन्द्रोयोजसा अतोद्देशाभ्यन्तुनइत्ये-
न्द्रीभिर्वैष्णवीभिश्च स्तोममतिशस्येति । तृतीयेषर्षामे होतुःशस्ते महाइन्द्रइति तृचोनुत्तमः सूत्रि-
तं च महाइन्द्रोयोजसासमस्यमन्यवेमिश्रइतीति । अघोर्षामे ब्रह्मणोविरिकोकथे अयमेव तृ-
चोनुत्तमः स्तृच्यतेहि—महाइन्द्रोयोजसानूनमस्विनोरिति । दर्शषामे महेन्द्रयागिनः साक्षाव्य-
स्य महानित्येयानुवाकया स्तृच्यतेहि—महाइन्द्रोयोजसानुवस्वमिन्द्रब्रह्मणामहानिति ।

सैष पथमा—

महाइन्द्रोयोजसापुर्जन्योवृष्टिर्माँइव ।

स्तोमैर्वत्सस्यवावृधे ॥ १ ॥

महान् । इन्द्रः । यः । ओजसा । पुर्जन्यः । वृष्टिमान्इव ।

स्तोमैः । वत्सस्य । वृद्धे ॥ १ ॥

यइन्द्रः ओजसा यत्नेन महान् सर्वयोगधिकः कइव वृष्टिमानइव यथा वृष्ट्यायुक्तः पुर्ज-
न्यः रसानां मार्जयिता देवोमहान् सइवेत्यर्थः सइन्द्रः वत्सस्य पुत्रस्थानीयस्य होतुः वत्स-
नाम्नएवक्रमेः स्तोमैः स्तोत्रैः वृद्धे प्रवर्धते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रजामृतस्यपिप्रतःप्रयद्भरन्तवह्नयः ।
विप्राऋतस्यवाहसा ॥ २ ॥

प्र॒जाम् । मृ॒तस्य॑ । पि॒प्रतः॑ । प्र । यत् । भ॒रन्त॑ ।
व॒ह्नयः॑ । वि॒प्राः । ऋ॒तस्य॑ । धा॒रया॑ ॥ २ ॥

ऋतस्य यत्तस्य सत्यस्य प्रजां प्रकर्षेण जातमिन्द्रं पिपतः नभसः प्रदेशान् पूरयन्त्वोवह्नयोवाहकाअश्वाः यद्यदा प्रभरन्त प्रकर्षेण भरन्ति वहन्ति तदा विप्रोमेधाविनः ऋतस्य यज्ञस्य वाहसा प्रापकेण स्तोत्रेण तमिन्द्रं स्तुवन्तीति शेषः ॥ २ ॥

तृतीया—

कण्वाइन्द्रंयदक्रतुस्तोमैर्यज्ञस्यसाधनम् ।
जामिभ्रुवतआर्युधम् ॥ ३ ॥

क॒ण्वाः । इ॒न्द्रम् । यत् । अ॒क्रत॑ । स्तो॒मैः । य॒ज्ञस्य॑ ।
सा॒धन॑म् । जा॒मि । भ्रु॒वते॑ । आ॒र्युध॑म् ॥ ३ ॥

कण्वाः स्तोतृनामेव स्तोतारः कण्वगोत्रावा इन्द्रं स्तोमैः स्तोत्रैः यज्ञस्य यागस्य साधनं साधपितारं निष्पादकं यद्यदा अक्रत अकृपत करोतेर्लुङि मघेषसेति चैर्लुक् तदानीं आयुधं शशूणां हिंसकं बाणादिकं जामि अतिरेकनामेव अतिरिक्तं अहिंसं प्रयोजनरहितं भ्रुवते कथयन्ति आयुधसाध्यस्य सर्वकार्यस्येन्द्रेण कृतत्वात् आयुधं निष्प्रयोजनमित्यर्थः । यद्वा आयुधमापोधनशीलमिन्द्रं जामि जामि प्रातरं भ्रुवते वदन्ति सर्वकार्येषु भ्रातृवद्वर्ततइत्यर्थः ॥ ३ ॥

तृतीये पमयि होतुः शस्त्रे समस्यमन्यवदत्पाद्याद्विचंत्वारिंशद्वचः सृज्यवेहि—समस्यमन्यवेविशद्वि द्विचत्वारिंशद्विभजितइति ।

तत्र प्रथमा सके चतुर्थी—

समस्यमन्यवेविशोविश्वानमन्तकृष्टयः ।
समुद्रार्येवसिन्धवः ॥ ४ ॥

सम् । अस्य । मन्यवे । विशः । विश्वाः । नमन्त ।

कृष्टयः । समुद्रार्घद्व । सिन्धवः ॥ ४ ॥

विशोविशन्त्यः विश्वाः सर्वाः कृष्टयः प्रजाः अस्पेन्द्रस्य मन्यवे क्रोदाय यद्वा मन्यु-
र्मनसाधनं स्तोत्रं तदर्थं सन्नमन्त सम्यक्स्वतएव नमन्ति नमवेः कर्मकर्तरि छान्दसोऽलङ्-
नदुहलुनमाभितियकृचिणोः प्रतिषेधः प्रह्वीभवन्ति । तत्रदृष्टान्तः—समुद्रार्घेव यथा समुद्रं अ-
विं प्रति सिन्धवः स्पन्दनशीलानद्यः स्वयमेव नमन्ते तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ओजुस्तदस्यतित्विपउभेयत्समवर्तयत् ।

इन्द्रश्चर्मवरोदसी ॥ ५ ॥ ९ ॥

ओजः । तत् । अस्य । तित्विपे । उभे इति । यत् ।

सुमः अवर्तयत् । इन्द्रः । चर्मद्व । रोदसी इति ॥ ५ ॥ ९ ॥

अस्पेन्द्रस्य तदोजोवत् तित्विपे दिदीपे त्विप दीप्ति यत् येनोजसा अपमिन्द्रः उभे रो-
दसी घाषावृधियौ चर्मव समवर्तयत् सम्मग्यवर्तयति यथा कश्चित्किञ्चिच्चर्म कदाचिद्वि-
स्तारयति कदाचित्तंकोचयति एवं तदधीने अभूतामित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

विचिह्नस्यदोधतवज्रेणशतपर्वणा ।

शिरौविभेदवृष्णिना ॥ ६ ॥

वि । चित् । वृत्रस्य । दोधतः । वज्रेण । शतपर्वणा ।

शिरः । विभेद । वृष्णिना ॥ ६ ॥

विच्छन्दोप्यर्थे सच भिन्नक्रमः वृत्रस्यचित्रावरकस्यापि दोधतः अत्यर्थं जगत्कम्प-
यसोऽसुरस्य शिरः मूर्धानं शतपर्वणा शतसंख्यानि पर्वाणि धारायस्य तादृशेन वृष्णिना वीर्य-
वता वज्रेण इन्द्रोविभेद विचिच्छेद ॥ ६ ॥

आभिप्रविकेपूकथेषु तृतीयसवने प्रशास्तुः शस्ते इमाअभीविदुचो वैकल्पिकोनुरूपः
सुविदश्च—इमाअभिपणोनुमइत्यथबालणाच्छंसिनदति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

इमाअभिप्रणोनुमोविपामग्रेपुधीतयः ।

अग्नेःशोचिर्नदिद्युतः ॥ ७ ॥

इमाः । अजि । प्र । नोनुमः । विपाम् । अग्रेषु ।

धीतयः । अग्नेः । शोचिः । न । दिद्युतः ॥ ७ ॥

विषां स्तोत्राणामग्रेषु पुरस्तात् इमा अस्मदीयाः धीतयोधियः स्तोत्राणि अभिप्र-
णोनुमः आभिमुख्येन पुनःपुनः प्रवदामः । गुशब्दे । कीदृशीः स्तुतीः अग्नेः शोचिर्न दीप्तिरिव
दिद्युतोदीप्यमाना वेदरूपाः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

गुहांसतीरुपत्मनाप्रयच्छोचन्तधीतयः ।

कण्वाऋतस्मधारया ॥ ८ ॥

गुहा । सतीः । उप । त्मना । प्र । यत् । शोचन्त ।

धीतयः । कण्वाः । ऋतस्य । धारया ॥ ८ ॥

गुहा गुहायां सतीः सत्योन्नतयः यत् याः धीतयः स्तुतयः कर्माणि वा त्मना आत्म-
ना स्वेनेन्द्रेणोपमन्यमानाः प्रशोचन्त प्रादीप्यन्त यद्वा आत्मना स्वतएवेन्द्रमुपागच्छन्तयः प्र-
दीप्यन्ते ताः स्तुतीः कण्वाः कण्वगोत्राऋणयः ऋतस्योदकस्य सोमात्मकस्य धारया स-
हिताः कुर्वन्तीति शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रतमिन्द्रनशीमहिरयिगोमन्तमश्विनम् ।

प्रब्रह्मपूर्वचित्तये ॥ ९ ॥

प्र । तम् । इन्द्र । नशीमहि । रयिम् । गोधर्मन्तम् ।

अश्विनम् । प्र । ब्रह्म । पूर्ववर्चिस्तये ॥ ९ ॥

हे इन्द्र गोमन्तं गोभिर्गुप्तं अश्विनं अश्वैरुपेतं तं पतित्वं रयिं त्वदीयं धनं प्रनशीमहि
प्राप्नुयाम तथा ब्रह्म परिवृढमज्ञं च पूर्ववर्चिस्तयेऽन्येभ्यः पूर्वमेव ज्ञानाय प्राप्नुयाम ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अहमिद्विपितुप्परिमेधामृतस्यजुग्रभं ।

अहंसूर्यहवाजनि ॥ १० ॥ १० ॥

अहम् । इत् । हि । पितुः । परि । मेधाम् । ऋतस्य ।

जुग्रभं । अहम् । सूर्यः । इव । अजनि ॥ १० ॥ १० ॥

पितुः पातकस्य ऋतस्य सत्यस्यावितथस्यैदस्य मेधामनुग्रहात्मिकां बुद्धिं अह-
मिदं अहमेव परिजगम परिगृहीत्वानस्मि नान्यः । हि यस्मादेवं तस्मादहं सूर्यहवाजनि स-
यौपथा प्रकाशमानः सत् प्रादुर्भवति तथा अजनिषं प्रादुरभूवम् ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे दशमोऽवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अहंप्रत्नेनमन्मनागिरःशुभामिकण्ववत् ।

येनेन्द्रःशुष्ममिदुधे ॥ ११ ॥

अहम् । प्रत्नेन । मन्मना । गिरः । शुभामि ।

कण्ववत् । येन । इन्द्रः । शुष्मम् । इत् । दुधे ॥ ११ ॥

कण्ववत् मम जनकः कण्वहवाहं प्रत्नेन नित्येन वेदरूपेण मन्मना मननसाधनेनेन्द्र-
विषयस्तोत्रेण गिरोवाचः शुभामि अलं करोमि यदाहि इन्द्रविषये प्रयुज्यते तदानीं यथार्थत्वात्
वाचोऽलं कृताभवन्ति येन खलु स्तोत्रेण इन्द्रः शुष्मं शत्रूणां शोषकं बलं दधेद्वा धत्तएव
धारयत्येव यत्स्तोत्रमिन्द्रे ईदृशं बलमवश्यं जनयति तेन मन्मतेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

येत्वामिन्द्रन्तुं पुवुर्कपययेचतुपुवुः ।
ममेद्वर्धस्व सुष्टुतः ॥ १२ ॥

ये । त्वाम् । इन्द्र । न । तुस्तुवुः । कपयः । ये । च ।
तुस्तुवुः । मम । इत् । वर्धस्व । सुःस्तुतः ॥ १२ ॥

हे इन्द्र ये जनाः त्वां न तुष्टुवुः न स्तुवन्ति ये च ऋषयो मन्त्राणां द्रष्टारो जनाः तुष्टुवुः त्वां
स्तुवन्ति उभयेषां मध्ये ममेत् ममेव स्तोत्रेण सुष्टुतः शोभनं स्तुतः सन् वर्धस्व वर्धयस्व
वृद्धो भव ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

यदस्य मन्युरध्वनी दिष्टं पर्वशोरुजन् ।
अपः समुद्रमैरयत् ॥ १३ ॥

यत् । अस्य । मन्युः । अध्वनीत् । वि । दृष्टम् ।
पर्वशः । रुजन् । अपः । समुद्रम् । ऐरयत् ॥ १३ ॥

अस्येन्द्रस्य मन्युः क्रोधः वृत्रं भ्रातृत्वं तिष्ठन्त्यमसुरं मेघं वा पर्वशः पर्वणि पर्वणि
परुषि परुषि विरुजन् विभञ्जन् यद्यदा अध्वनीत् स्तनयिवुलक्षणं शब्दमकरोत् तदानीं समुद्रं
समुन्दनीर्य उदधिं प्रति अपोवृष्ट्युदकानि ऐरयत् स इन्द्रः प्रेरितवान् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

निशुष्णं इन्द्रधर्णां सवज्जघन्यदस्य वि ।
हृषात्पुंशृण्विषे ॥ १४ ॥

नि । शुष्णो । इन्द्र । धर्णांसिम् । वज्रम् । जघन्य ।
दस्यवि । हृषा । हि । उष । शृण्विषे ॥ १४ ॥

हे इन्द्र शुष्णे शोषके एतत्संज्ञे दस्यवि उपक्षपयितव्यं सुरे घर्णासि धारयितव्यं वज्रं
कुलिशं त्वं निजयन्थ निहतवानसि वज्रेण तमसुरं न्यबधीरित्यर्थः । हे उग्रोदूर्णबलेन्द्र वृषा
कामानां वरिवेति हि शृण्विषे श्रूयसे अतोस्मदपेक्षितं धनं देहीति शेषः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

नद्यावइन्द्रभोजसान्तर्निक्षानिवृज्जिणम् ।

नविव्यचन्तभूमयः ॥ १५ ॥ ११ ॥

न । द्यावः । इन्द्रम् । ओजसा । न । अन्तर्निक्षानि ।

वृज्जिणम् । न । विव्यचन्त । भूमयः ॥ १५ ॥ ११ ॥

द्यावोऽपुलोकाः इममिन्द्रं ओजसा बलेन न विव्यचन्त न व्यामुवन्ति द्युलोकेऽप्योऽप्यस्य
बलमधिकमित्यर्थः । तथा अन्तर्निक्षानि अन्तराक्षान्ताणि द्यावापृथिव्योर्मध्ये वर्तमानाः लोकाः
वृज्जिणं पृज्यवन्तमिन्द्रं न व्यामुवन्ति तथा भूमयोऽपुलोकाश्च तमिन्द्रं न व्यामुवन्ति त्रयोवाइमे-
विद्वतोऽलोका इति ब्राह्मणादेकैकस्थलोकस्य त्रित्वम् । तिस्रोभूमीरित्यादि निगमाच्च ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षोडशी—

यस्तइन्द्रमहीरुपस्तभूयमान् आशयत् ।

नितपद्यासुशिश्नयः ॥ १६ ॥

यः । ते । इन्द्र । महीः । अपः । स्तभूयमानः ।

आ । अशयत् । नि । तम् । पद्यासु । शिश्नयः ॥ १६ ॥

हे इन्द्र ते तव संबन्धिनीः महीरुहवीः अपः आन्तरिक्षाण्युदकानि योदृचः स्तभूयमानः
स्तम्भयन् यथा अधोनयन्ति तथाकुर्वन् आशयत् आवृत्याशेत तमसुरं पद्यासु गमनशी-
लास्त्वसु मध्ये निशिश्नयः न्यहिंसीः श्रयिहिंसार्थः वज्रेण तमसुरं हत्वा नदीषु पाति-
तवानित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यद्मेरोदसीमहीसंभीचीसमजंघभीत् ।

तमोभिरिन्द्रतंगुहः ॥ १७ ॥

यः । इमे इति । रोदसी इति । मही इति । संभीची इति । समऽईची ।

समऽअजंघभीत् । तमऽभिः । इन्द्र । तम् । गुहः ॥ १७ ॥

योवृषः मही मह्यौ विस्तीर्णे समीची सप्तये इमे मत्पक्षवडपलप्यमाने रोदसी पावापृ-
थिव्यौ समजग्रभीत् सम्यगग्रहीत् आवृणोदित्यर्थः तमसुर हे इन्द्र त्वं तमोभिरन्धकारैः गुहः
संवृवमकरोः अनापनन्ते मरणवृक्षेण तमः प्रावेशयइत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

यद्इन्द्रयतयस्त्वाभृगवोयेचतुष्टुवुः ।

ममेदुंघश्रुधीहवम् ॥ १८ ॥

ये । इन्द्र । यतयः । त्वा । भृगवः । ये । च ।

तुष्टुवुः । मम । इत् । उप । श्रुधि । हवम् ॥ १८ ॥

हे इन्द्र ये यवयः नियवाः अंगिरसः त्वा त्वां तुष्टुवुः ये च भृगवोभृगुगोत्रास्त्वां
तुष्टुवुः स्तुवन्ति तेषु मध्ये ममेत् ममेव हवं स्तोत्रं हे उप ओजस्विन्द्र श्रुधि शृणु ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

इमास्तद्इन्द्रपृथ्वीधृतदुहताशिरम् ।

एनामृतस्यपिप्पुषीः ॥ १९ ॥

इमाः । ते । इन्द्र । पृथ्वीयः । धृतम् । दुहते । आशिरम् ।

एनाम् । अमृतस्य । पिप्पुषीः ॥ १९ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीया इमाः पृथग्यः प्राष्टवर्णागावः घृतं क्षरणशीलं एनां एनं आशिरं
आश्रयणं पयः दुहते दुहन्ति क्षारयन्ति । कीदृशयः पृथग्यः ऋतस्य सत्यस्य अविन-
थस्तेन्द्रस्य यज्ञस्य वा पिप्युषीः वर्षपिन्धः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

या इन्द्र प्रस्वस्त्वासा गर्भमर्चक्रिरन् ।

परिधर्मैव सूर्यम् ॥ २० ॥ १२ ॥

याः । इन्द्र । प्रस्वः । त्वा । आसा । गर्भम् ।

अर्चक्रिरम् । परि । धर्मैव । सूर्यम् ॥ २० ॥ १२ ॥

हे इन्द्र प्रस्वः प्रसुवते गर्भं विमुञ्चन्तीति प्रस्वः स्रुतेः सात्सद्विप्रेतिक्किप् ईदृशपोषा-
गावः आसा आस्येन त्वा त्वदीयं धीर्यं वृषवधानन्तरं ओषध्यादित्युक्तेण परिष्कृतं भक्षयि-
त्या गर्भमर्चक्रिरन् अकुर्वन् त्वदीयं धीर्यमन्तरधारयन् तव दृष्टान्तः—सूर्यं परितः सूर्यमण्डल-
स्योपरि धर्मैव धारकं पोषकमुदकं यथा रश्मयः गर्भरूपेण विभ्रवि वद्वत् । यद्वा परिधर्मैव
परितोधारयितारं सूर्यमिव यथा सूर्यः परितं सर्वं जगद्धत्ते तद्वत् कृत्स्नस्य जगतोधारक-
मिन्द्रस्य धीर्यमित्यर्थः । ओषध्यादित्युक्तेण परिणतस्येन्द्रवीर्यस्य गोभिरात्मनि धारणं । इ-
न्द्रस्य वृषं जघ्नुष इत्यारभ्य तैत्तिरीयके विस्पष्टमान्नावम्—तत्पशवओषधीभ्योभ्यात्मन्
समनयन् तत्पत्यदुहन्ति । पयोत्तरेण परिणतम् त्वदीर्यं इमागावः आशिरार्थं दुहन्ति इति पूर्व-
स्यादृष्टव्यमयः ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टके द्वादशोऽष्टकः ॥ १२ ॥

वाजपेयेतिरिक्तोक्त्ये त्वामिच्छवसस्पतइत्येषा सूत्रितञ्च—त्वामिच्छवसस्पतेतंप्रव्रजेति ।

सैकविंशी—

त्वामिच्छवसस्पते कर्णवाञ्जयेन वाष्टपुः ।

त्वांसुताम इन्द्रवः ॥ २१ ॥

त्वाम् । इत् । शवसः । पते । कण्वाः । उक्थेन ।

वृधुः । त्वाम् । सुतासः । इन्दवः ॥ २१ ॥

हे शवसस्यते वलस्य त्वामिन्द्र त्वामेव कण्वाःस्तोतारः कण्वगोत्रावा ऋषयः
उक्थेन शस्तेण वृधुः वर्धयन्ति सुतासोऽप्युभिरभिषुताः इन्दवः सोमाश्च त्वामेव वर्धय-
न्ति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

तवेदिन्द्रप्रणीतिपूतप्रशस्तिरद्विवः ।

यज्ञोवितन्तसाय्यः ॥ २२ ॥

तव । इत् । इन्द्र । प्रह्नीतिपु । उत ।

प्रशस्तिः । अद्विद्वः । यज्ञः । वितन्तसाय्यः ॥ २२ ॥

उतापि च हे अद्विवः आदृणात्मनेनेत्यद्विवञ्जः तद्विन्द्र तवेद तवैव प्रणीतिपु प्रक-
ष्टेषु नपनेषु धनप्रदानेषु सत्सु प्रशस्तिः प्रकृष्टा स्तुतिः कियवे । तथा वितन्तसाय्यः विस्तृततमः
तनेनेष्टान्दतमेतद्रूपम् यदा तवतिः कङ्कादिर्बृध्वर्थः तस्मादौणादिकआय्यप्रत्ययः प्रबृद्धोयज्ञ-
श्चतवैव कियते ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

आनन्दमहीमिपंपुरंदर्पिगोमतीम् ।

उतप्रजांसुवीर्यम् ॥ २३ ॥

आ । नः । इन्द्र । महीम् । इपम् । पुरम् । न ।

दर्पि । गोमतीम् । उत । प्रजाम् । सुवीर्यम् ॥ २३ ॥

हे इन्द्र नोत्पश्यं अस्मदर्थं महीं महीम् गोमतीं गोमिर्युक्तां इपमन् आदर्पि आद्रियस्व
दातुं कामयस्व नशब्दार्थेपुरं न पाठनं पूःपाठनं रक्षणं चास्मभ्यं कर्तुमाद्रियस्व । उतापिच
सुवीर्यं शोभनवीर्यपितां प्रजां संवर्ति दातुं कामयस्व ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

उत्तत्यदाश्चव्यं यदिन्द्रनाहुपीप्वा ।

अप्रेविशुप्रदीदयत् ॥ २४ ॥

उत्त । त्यत् । आशुअश्च्यम् । यत् । इन्द्र ।

नाहुपीपु । आ । अप्रे । विशु । प्रदीदयत् ॥ २४ ॥

हे इन्द्र नाहुपीपु नहुषावति मनुष्यनाम तत्सन्ध्विनीपु यदा नाहुपोनाम कश्चिदाजा
तदीपासु विशु प्रजासु अग्रे पुरस्तात् यत् आश्चव्यं शीघ्रगाम्यश्वसंघातमकं बलं प्रदीदयत्
प्रदीप्यत उतापिच त्यत् तदपि अस्मभ्यं देहीविशेषः । आकारः पूरकः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

अभिव्रजं नतं त्रिपेसूरं उपाकचक्षसम् ।

यदिन्द्रमृळयासिनः ॥ २५ ॥ १३ ॥

अभि । व्रजम् । न । त्रिपे । सूरः । उपाकचक्षसम् ।

यत् । इन्द्र । मृळयासि । नः ॥ २५ ॥ १३ ॥

न सम्प्रत्यर्थे सम्प्रति इदानीं हे सूरः मातस्त्वं व्रजे गोष्ठं उपाकचक्षसं उपाकइत्यन्ति-
कनाम अन्तिके दृष्टव्यं अभिव्रजिपे अभिव्रजोपि अभिविस्तारयति गोभिः पूर्णं करोपीत्यर्थः ।
ततोवेच्छान्दसे लिटि तनिप्रत्ययेच्छन्दसीत्युपधातोः यद्यदा हे इन्द्र त्वं नोस्मात् मृळयासि
मृळयसि ह्रस्वयसि ॥ २५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे त्रयोदशोऽवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षड्विंशी-

यदुद्धतं विपीयस इन्द्रं प्रराजं सिक्षिती । महान् अपारं ओजं सा ॥ २६ ॥

यत् । अद्र । नविपीयसे । इन्द्रं । प्रराजं । सिक्षिती ।

महान् । अपारः । ओजं सा ॥ २६ ॥

अद्वेत्यभिमुखीकरणे हे इन्द्र यत् यस्त्वं तविपीयसे तविपीवि बलनाम बलमिवाचरसि
हस्त्यश्वरथादिके बले यथा सर्वं शत्रुजातं भनक्ति तद्वत् त्वमसहायएव सन् सर्वमेव शत्रुजातं
मारयसीत्यर्थः यश्च त्वं क्षितीः मनुष्यनामैतत् मनुष्यान् प्रराजसि प्रकर्षेणेशिषे राजतिरैश्वर्यकर्मा
अस्यापि यद्वत्तयोगान्निघातः सइन्द्रः ओजसा बलेन महान् सर्वेभ्योधिकः अतएव अपारः
पाररहितः केनाप्यवसानं प्रापयितुमशक्यइत्यर्थः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

तत्त्वाहविष्मन्तीविंशउपब्रुवतऊतये ।

उरुञ्जयसमिन्दुभिः ॥ २७ ॥

तम् । त्वा । हविष्मन्ती । विंशः । उप । ब्रुवते । ऊतये ।

उरुञ्जयसम् । इन्दुभिः ॥ २७ ॥

हे इन्द्र तं पूर्वोक्तगुणं उरुञ्जयसं विस्तीर्णं व्यापिनं त्वा त्वां हविष्मन्तीहविभिश्चरुपुरो-
डाद्यादिभिर्मुक्ताः विंशः प्रजाः उपब्रुवते उपेत्यस्तुवन्ति किमर्थं इन्दुभिः सौमैः ऊतये तर्पणाय ।
यदा इन्दुभिः सौमैरुञ्जयसं विस्तीर्णजवं ऊतये रक्षणाय स्तुवन्ति ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

उपहरेगिरीणांसङ्गधेचनदीनाम् ।

धियाविप्रोअजायत ॥ २८ ॥

उपहरे । गिरीणाम् । सम् । गङ्गधे । च । नदीनाम् । धिया ।

विप्रः । अजायत ॥ २८ ॥

गिरीणां पर्वतानां उपहरे उपहर्षेण नदीनां सरिता संगथे संगमने च ईदृग्निधे देशे
क्रियमाणया धिया यागक्रियया स्तुत्या वा विप्रोमेधावी इन्द्रः अजायत प्रादुर्भवति अतोदयमपि
तादृशदेशे यजामः स्तुतोवेतिज्ञावः । गिरीणामित्यत्र नामन्यतरस्यामिति नामउदात्तत्वम् ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

अतःसमुद्रमुदतंश्चिक्त्वाँअवंपश्यति ।

यतोविपानएजति ॥ २९ ॥

अतः । समुद्रम् । उत्सवतः । चिकित्वान् । अर्च । पश्यति ।

यतः । विपानः । एजति ॥ २९ ॥

यतोयस्मिन् द्युलोके विपानोऽप्यामुवन् विशिष्टपानमूकोवा इन्द्रपूजति चेष्टते उद्धतः उद्धतान् उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थेदिविवक्षितः अतोस्मात् पुत्रोकात् चिकित्वान् जानन् सह-
न्द्रः समुद्रं समुन्दनशीलं यजमानैर्दीपिमानं सोमं अवपश्यति अवाङ्मुखः सन् ईक्षते । यद्वा सूर्यात्मनेन्द्रः स्तूपते यस्मिन्भवसि विपानोऽप्यामुवन् सूर्यात्मा इन्द्रः पूजति वर्तते चिकित्वान् जा-
नन् विद्वान्वा सः इन्द्रः उद्धतः उद्धतात् अतोस्मादन्तरिक्षात्ताम्रद्रुम् उपलक्ष्यमेतत् ताम्रद्रोपल-
क्षितं सर्वं जगदवपश्यति अवाङ्मुखं प्रसूचैः किरणैः प्रकाशयति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

आदित्प्रत्नरूपरेतसोज्योतिरपश्यन्तिवासरम् ।

पुरोषदिध्यतेदिवा ॥ ३० ॥ १४ ॥

आत् । इत् । प्रत्नस्य । रेतसः । ज्योतिः । पश्यन्ति । वासरम् ।

पुरः । यत् । दिध्यते । दिवा ॥ ३० ॥ १४ ॥

पुरोदिवा दिवःपरस्तात् पुत्रोक्तस्योपरि यद्यदा अयमिन्द्रः सूर्यात्मना इध्यते दीप्यते
आदित् अनन्तरमेव प्रत्नस्य चिरन्तनस्य रेतसः गन्तुः रीगतिरेपणयोः अस्मात् लुरीज्यातुष्टचे-
त्यस्य तुहागमश्च । यद्वा रेतइत्युदकनाम रेतस्विनः उदकयवः सामर्थ्यान्मत्वर्थोऽलक्ष्यते ईदृश-
स्येन्द्रस्य सूर्यात्मनः वासरं निवासकं वासरस्य निवासस्य हेतुपूर्वं वा ज्योतिर्द्योतिमानं तेजः प-
श्यन्ति सर्वेजनाः । यद्वा वासरमित्यत्यन्तसंयोगे द्वितीया कृत्स्नमहः उदयप्रसृत्यस्तमयनं यावद्
ज्योतिष्पश्यन्तीत्यर्थः इमुसोःसामर्थ्येदिव विसर्जनीयस्यपत्वम् ॥ ३० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकत्रिंशी-

कण्वांसन्द्रतेभृतिविश्वेवर्धन्तिर्पोर्यम् ।

उतोशविष्टृष्टर्णम् ॥ ३१ ॥

कण्वांसः । इन्द्र । ते । म॒तिम् । वि॒भ्वे । व॒र्ध॒न्ति । पौ॒र्त्यम् ।

उ॒तो द॒ति । श॒वि॒ष्ठ । वृ॒ण्य॒म् ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीयां मतिं वृद्धिं पौर्त्यं वलनामेतत् वलं च विश्वे सर्वे कण्वांसः कण्वाः स्तोतारः कण्वगोत्रावा ऋषयः वर्धन्ति वर्धयन्ति छन्दस्युभयथेति शष आर्धधातुकत्वात् णे-
रनिटीति णिलोपः । उतो अपिच हे शविष्ठ शवस्त्विवम वलवत्तम विन्वतोर्लुक् टेरिति टिलोपः
इदृशेन्द्र वृण्यं त्वदीयं वीर्यं वलकर्म च कण्वासोवर्धयन्तोत्येव ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

इ॒मांम॑इन्द्र॒सुपु॑र्ति॒जुप॑स्व॒प्रसु॑मामं॒व ।

उ॒तप्र॑व॒र्धयाम॑तिम् ॥ ३२ ॥

इ॒माम् । मे । इन्द्र । सु॒स्तु॑तिम् । जु॒पस्व । प्र । सु । मा॒म् ।

अ॒व । उ॒त । प्र । व॒र्ध॒य । म॒तिम् ॥ ३२ ॥

हे इन्द्र इमां पुरोवर्तिनीं मे मदीयां सुपुर्तिं शोभनां स्तुतिं जुपस्व सेवस्व । सेवित्वा च स्तो-
तारं मां सुशोभनं प्राव प्रकर्षेण रक्ष । उतापिच मतिं अस्पदीयां वृद्धिं प्रवर्धय प्रवृद्धां कुरु ।
यथा बहुवर्धदार्शिनी भवति तथा कुर्वित्यर्थः ॥ ३२ ॥

अथ त्रयास्त्रिंशी-

उ॒त॒ब्र॑ह्म॒ण्याव॑यंतु॒भ्यं॑प्र॒वृद्ध॑व॒ज्जि॒वः ।

वि॒प्रा॑अ॒तक्ष॑म॒जीव॑से ॥ ३३ ॥

उ॒त । ब्र॒ह्म॒ण्या । व॒यम् । तु॒भ्यम् । प्र॒वृद्ध॑ । व॒ज्जि॒वः ।

वि॒प्राः । अ॒तक्ष॑म । जी॒वसे ॥ ३३ ॥

उतापिच हे प्रवृद्ध स्तुतिभिः प्रकृष्टां वृद्धिं प्राप्ते वज्जिवः वज्जवन्निन्द्र एकोमत्वर्थीयो-
नुवादः यद्वा वज्रोऽस्यास्तीति वज्रहस्तः तद्वन् छन्दसीरइति मनुष्यत्वम् मनुष्यसोरुरिति नका-
रस्पर्शत्वम् इदृशेन्द्र तुभ्यं त्वर्थं विप्रामेधाविनोवधं ब्रह्मण्या ब्रह्माणि स्तोत्राणि हविर्लक्षणा-
न्मनानिवा सुप्तं सुषुप्तिरिति सुषोभाजादेशः जीवसे जीवनार्थं अतक्ष अकार्ष्यं तक्ष त्वक्ष त-
नूकरणे लङि छान्दसःशपोलुक् ॥ ३३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अ॒सि॒क॒ण्वा॒अ॒नू॒प॒ता॒पो॒न॒म॒व॒ता॒य॒तीः ।

इ॒न्द्रं॒व॒न॒न्व॒ती॒म॒तिः ॥ ३४ ॥

अ॒सि॒ । क॒ण्वाः । अ॒नू॒प॒त् । आ॒पः । न । प्र॒व॒ता॒ ।

य॒तीः । इ॒न्द्रम् । व॒न॒न्व॒ती । म॒तिः ॥ ३४ ॥

कण्वाः कण्वगोत्राकण्वयः अस्यमूपत इन्द्रम् अभिषुवन्ति नू स्तुती कुटादिः मवता प्रवणेन मार्गेण यशीमच्छन्त्यः आपोन आपइव मतिः मननीया कण्वैः क्रियमाणा स्तुतिः स्तुत्यमिन्द्रं वनन्वती स्वयमेव सम्भजनवती भवति ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

इ॒न्द्रं॒मु॒क्थ॒यानि॒वा॒वृ॒धुः॒स॒मु॒द्रं॒मि॒व॒सि॒न्ध॒वः ।

अ॒नु॒त्त॒म॒न्यु॒म॒ज॒रं॒म् ॥ ३५ ॥ १५ ॥

इ॒न्द्रम् । उ॒क्थ॒यानि॒ । वृ॒धुः । स॒मु॒द्रम् । इ॒व ।

सि॒न्ध॒वः । अ॒नु॒त्त॒म॒न्यु॒म् । अ॒ज॒रं॒म् ॥ ३५ ॥ १५ ॥

उक्थयानि शस्त्राण्यस्त्राभिः शस्यमानानि इन्द्रं वृधुर्वर्धयन्ति । सिन्धवः स्यन्दनशीलान्यः समुद्रमिव समुद्रं जलधिं यथा वर्षयन्ति तद्वत् कीदृशमिन्द्रं अनुत्तमन्युम् अनुत्तः अदेरितः परैरनभिभूतोमन्युः कोधोयस्य तादृशम् बुद्धिबोद्धेःमादिना विकल्पितत्वानिडा-नात्वाभावः । अजरं जरारहितं बहुवीहो नजोजरमरमित्रशृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ ३५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे पञ्चदशोऽष्टकः ॥ १५ ॥

अथ षट्त्रिंशी-

आ॒नो॒पा॒हि॒प॒रा॒व॒तो॒ह॒रि॒भ्यां॒ह॒र्य॒ता॒भ्याम् ।

इ॒मं॒मि॒न्द्रं॒सु॒तं॒पि॒व ॥ ३६ ॥

आ । नः । या॒हि॒ । प॒रा॒व॒तः । ह॒रि॒भ्याम् ।

ह॒र्य॒ता॒भ्याम् । इ॒मम् । इ॒न्द्र । सु॒तम् । पि॒व ॥ ३६ ॥

हे इन्द्र परावतः परागतात् दूरेवर्तमानात् घुलोकात् हर्यताभ्यां कान्ताभ्यां हरिभ्यां
अम्बाभ्यां नोस्पानापाहि आगच्छ आगत्यच इममस्मदीयं मृतमग्निपुत्रं सोमं पिब ॥ ३६ ॥

अथ सप्तविंशी—

त्वामिदं ब्रह्मन्तमजनांसो वृक्तवर्हिषः ।

हवन्ते वाजं सातये ॥ ३७ ॥

त्वाम् । इत् । वृक्तवृत्तम् । जनांसः । वृक्तवर्हिषः ।

हवन्ते । वाजं सातये ॥ ३७ ॥

हे वृक्तवृत्तम् अतिशयेन वृत्राणां आवृण्वतां शत्रूणां हन्तः त्वामिव त्वामेव वृक्तव-
र्हिषः वृक्तं पागार्थं छिन्नं वर्हिषेणां यथाविधोकाः प्रवृत्तपत्ताः जनासोजनाः ऋत्विग्दक्षणाः
हवन्ते आहूयन्ति हेजः शपि बहुदलन्दसीति सम्प्रसारणम् किमर्थं वाजसातये वाजस्यान्-
स्य बलस्यैवा सातये लाभाय यद्वा संग्रामनामेव वाजस्य सातिर्यस्मिन्संग्रामे तत्र साहा-
य्याय त्वामाहूयन्तीत्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथाष्टविंशी—

अनुत्वा रोदसी उभे चक्रं नवर्त्येतं शम् ।

अनुत्सुवानास इन्द्रवः ॥ ३८ ॥

अनुत् । त्वा । रोदसी इति । उभे इति । चक्रम् । न ।

वर्ति । एतं शम् । अनुत् । सुवानासः । इन्द्रवः ॥ ३८ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां उभे रोदसी घावापृथिव्यौ अनुवर्तते त्वदधीने भवतइत्यर्थः तत्र
दृष्टान्तः—चक्रं न यथा रथचक्रं एतत्तं अश्वनामितत् पुरोगच्छन्तमश्वं अनुवर्ति अनुवर्तते
तद्वत् । अपिच सुवानासः ऋत्विग्भिरभिपूयमाणा इन्द्रवः सोमाश्च त्वामनुवर्तन्ते ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी—

मन्दस्त्वामुस्वर्णरउतेन्द्रशर्याणावन्ति ।

मत्स्रग्विर्वस्वतो मती ॥ ३९ ॥

मन्दस्व । सु । स्वःऽनरे । उत । इन्द्र । शर्युणाध्वंति ।
मत्स्व । विवस्वतः । मती ॥ ३९ ॥

उतापिच हे इन्द्र शर्युणावहि शर्युणानाम कुरुक्षेत्रवर्तिनोद्देशाः तेषामदूरभवं सरः शर्युणावव
मध्यादिभ्यध्वेति स्वार्थिकोमतुष मवीचह्वचइतिदीर्घः संज्ञापाभिविवत्वम् । तस्मिन् सरसि
विद्यमाने स्वर्णरे सर्वैर्ऋत्विग्भिर्नेतव्ये यज्ञे सु सुप्तु मन्दस्व माद्य तृषोभव अपिच विवस्वतः
परिचरणवतोयजमानस्य मती मत्पाच मत्स्व मदं मामुहि मतिशब्दानुतीमायाः
सुपांसुत्तुगिति पूर्वसवर्णदीर्घः ॥ ३९॥

अथ चत्वारिंशी-

वावृधानउपद्यविष्टपावृज्यरोरवीत् ।
वृत्रहासोमपातमः ॥ ४० ॥ १६ ॥

वृधृधानः । उप । अवि । दृपा । वृज्जी ।
अरोरवीत् । वृत्रहा । सोमपातमः ॥ ४० ॥ १६ ॥

वावृधानोवृजः वज्जी यजवान् अतएववृत्रहा वृत्रस्य मेघस्याहुरस्य वा हन्ता सोमपावमः
अतिशयेन सोमस्य पातेन्द्रः वृषा उदकानां वर्षिता द्यवि शुलोके अन्तरिक्षे उपसर्गपे यथा-
स्माभिः श्रूयते तथा अरोरवीत् भृशं स्वनपिबुलक्षणं शब्दमकरोत् मेघेन वज्रहतेन ईदृशं
शब्दमचीकरदित्यर्थः ॥ ४० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकचत्वारिंशी-

अपिहिपूर्वजाअस्येकईशानओर्जसा ।
इन्द्रचोष्कूयसेवसु ॥ ४१ ॥

अपिः । हि । पूर्वजाः । अस्ति । एकः । ईशानः ।
ओर्जसा । इन्द्र । चोष्कूयसे । वसु ॥ ४१ ॥

हे इन्द्र पूर्वजाः सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं जात उत्पन्नः यद्वा यज्ञेषु प्रथममेव पादुभूतः त्वं ऋषि-
हिं दृष्ट्वा सर्वतः तत्त्वसि भवसि । अपिच सर्वेषु देवेषु मध्ये एको मुख्यः ओजसा बलेन ईशान ई-
श्वरो भवसि । यद्वा एकः असहाय एव सन् ओजसा आत्मीयेनैव बलेन ईशानः सर्वस्य जगत-
ईश्वरो भवसि । सत्त्वं बहु धनं चोष्णमसौ पुनः पुनः स्तोत्रभ्यो ददाति । स्कुञ् आपवणे इह
दानार्थः । तथा चोक्तम्—चोष्णमाणमिन्द्रभूरिवामं दददिन्द्रवहुवननीयमिति ॥ ४१ ॥

अथ हाचत्वारिंशी—

अस्माकँ त्वा सुताँ उपवीत पृष्ठा अग्निप्रयः ।

शतं बहन्तु हरयः ॥ ४२ ॥

अस्माकम् । त्वा । सुतान् । उप । वीतः पृष्ठाः । अग्नि ।

प्रयः । शतम् । बहन्तु । हरयः ॥ ४२ ॥

हे इन्द्र अस्माकमस्मदीमान् सुतान्सोमानुषलक्ष्य प्रयः अन्नमापेतत् धानाकरम्भादि-
हविर्लक्षणमर्चं चाग्निलक्ष्य वीतपृष्ठाः प्रशस्तोपरिभागाः शतं शतसंख्याका हरयोश्वाः त्वा
त्वां बहन्तु मापयन्तु ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशी—

इमां सुपूर्व्या धियं मधोर्धृतस्य पिप्पुर्षीम् ।

कण्वा उक्थेन वारुधुः ॥ ४३ ॥

इमाम् । सु । पूर्व्याम् । धियम् । मधोः । धृतस्य ।

पिप्पुर्षीम् । कण्वाः । उक्थेन । वारुधुः ॥ ४३ ॥

इषामिदानीं क्रियमाणानां सु सुष्ठु पूर्व्या पूर्वेऽपिवादिभिः कृतां मधोर्ध्वरस्य धृतस्य क्षरण-
शीलस्योदकस्य पिप्पुर्षीं वर्षयित्रीं यद्वा मधुरेण धृतेनाज्येन मवृद्धां धियं यागक्रियां कण्वाः कण्व-
गोत्राक्षयः उक्थेन शस्त्रेण वारुधुरिन्द्रार्थं वर्षयन्ति उक्थेहि यागोवर्धते अत्यटोमादिभूतरा-
हो संस्थासु शस्त्रवृद्धेष्टत्वात् यद्वा पूर्व्या चिरन्तनीं इषामिन्द्रस्य धियं अनुग्रहबुद्धिं क्षरणशी-
लेन मधुरेण स्तोत्रेण पिप्पुर्षीं वर्षयित्रीं उक्थेन स्तोत्रेण वारुधुः वर्षयन्ति ॥ ४३ ॥

अथ चतुर्थतारिणी—

इन्द्रमिद्विमहीनामेधेष्टणीतुमर्त्यः ।

इन्द्रसनिप्युरुतये ॥ ४४ ॥

इन्द्रम् । इत् । विमहीनाम् । मेधे । वृणीतु । मर्त्यः ।

इन्द्रम् । सनिप्युः । ऊतये ॥ ४४ ॥

विमहीनां विशेषेण महतां देवानां मध्ये इन्द्रमिद्व इन्द्रमेव मेधे यज्ञे मर्त्यामनुष्योहो-
ता वृणीतु स्तुतिभिः संभजते । तथा सनिप्युः धनकामश्च स्वोता ऊतये रक्षणाय इन्द्रमेव
वृणीते स्तुत्या संभजते ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चतारिणी—

अर्वाञ्चन्त्वापुरुष्टुतप्रियमेधस्तुताहरी ।

सोमपेयायवक्षतः ॥ ४५ ॥

अर्वाञ्चम् । त्वा । पुरुष्टुत । प्रियमेधस्तुता ।

हरी इति । सोमपेयाय । वक्षतः ॥ ४५ ॥

हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र प्रियमेधस्तुता प्रियमेधेः प्रिययज्ञेः ऋषिभिः स्तुतौ तृतीया
कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । तृपां तुल्यगित्याकारः ईदृशी हरी अश्वो सोमपेयाय सोमपा-
नार्थं त्वा त्वा अर्वाञ्चं अस्मदभिमुखं वक्षतः वक्षताम् ॥ ४५ ॥

अथ षट्चतारिणी—

शतमहन्तिरिन्द्रिरेसहस्रपंशावाद्दे ।

राधोसिधादानाम् ॥ ४६ ॥

शतम् । अहम् । तिरिन्द्रिरे । सहस्रम् । पंशो ।

आ । ददे । राधोसि । धादानाम् ॥ ४६ ॥

इदमादिकेन तृचेन तिरिन्दिरस्य राज्ञोदानं स्तूपये पशौ परशुनाम्नः पुत्रे उपचाराज-
न्ये जनकशब्दः तिरिन्दिरे एतत्संज्ञे राजनि याद्वानां यदुरवि मनुष्यनाम यदवएव याद्वाः स्वा-
यिकस्तद्धितः तेषां मध्ये अहं शतं शतसंख्याकानि सहस्रं सहस्रसंख्याकानिच राधांसि
धनानि आददे स्वीकरोमि । यद्वा याद्वानां यदुकुलजातानामन्येषां राज्ञां स्वभूतानि राधां-
सि बलादपहतानि तिरिन्दिरे वर्तमानान्यहं प्राप्नोमि ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशी-

त्रीणिशतान्पर्वतांसहस्रादशगोनाम् ।

दुदुष्यपूज्यापुसाम्ने ॥ ४७ ॥

त्रीणि । शतानि । पर्वताम् । सहस्रा । दश । गोनाम् ।

दुदुः । पूज्या । साम्ने ॥ ४७ ॥

पूर्वस्याष्टमि स्वसम्प्रदानकं दानमुकं अभुना अन्येष्वप्युपविश्यस्तिरिन्दिरोबहुधनं
दत्तवानित्पाह अवर्ता गन्तुणामश्वानां त्रीणि शतानि गोनां दश शतगुणितानि सहस्रा
सहस्राणि च पूज्याय स्तुवीनां प्रार्जकाय साम्ने एतत्सहाय ऋषये यद्वा साम्ने सामस्तोत्रं त-
द्वे पूज्याय पूज्यकुलजावाय कक्षीवते दुदुः तिरिन्दिराख्याराजानोदत्तवन्तः ॥ ४७ ॥

अथाष्टचत्वारिंशी-

उदानदक्कुहोदिवमुष्टान्चतुर्थ्युजोददत् ।

श्रवसायाहुजनम् ॥ ४८ ॥ १७ ॥

उत् । आनद । कुहः । दिवम् । उष्टान् । चतुःश्रुजः ।

ददत् । श्रवसा । याहुम् । जनम् ॥ ४८ ॥ १७ ॥

अयं राजा कुहः उच्छ्रितः सन् श्रवसा कीर्त्या दिवं स्वर्गं उदानद उत्कृष्टतरं व्यामोद
किंकुर्वन् चतुर्थ्युजः चतुर्भिः स्वर्णभारैः युक्तान् उष्टान् ददत् प्रयच्छत् तथा याहुं जनं च दास-
त्वेन प्रयच्छत् ॥ ४८ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

प्रयद्वदति पदत्रिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तं कण्वगोत्रस्य पुनर्वत्सस्यार्पणं मारुतं गायत्रं । तथा
चानुक्रांतम्—प्रयद्वःपदत्रिंशत्पुनर्वत्सोमारुतमिति । व्यूह्ये दशरात्रे प्रथमेऽह्ने आशिमारुतशस्त्रे
इदं सूक्तं मारुतनिविद्धानं सूत्रितञ्च—प्रयद्वस्त्रिष्टुभं इवैवद्व्याशिमारुतमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रयद्वस्त्रिष्टुभमिपमरुतोविप्रोअक्षरत् ।

विपर्वतेपुराजय ॥ १ ॥

प्र । यत् । वः । त्रिःस्तुभम् । इपम् । मरुतः ।

विप्रः । अक्षरत् । वि । पर्वतेषु । राजय ॥ १ ॥

हे मरुतः मरुतो मितराविणोवा मितरोचिनोवा महद्रवन्तीतिवा एवत्संज्ञामाभ्यमिकादेव-
गणाः प्रादादिवाद् अत्रादादिविति प्रयुदासाव आष्टमिकनिष्ठाभावः पाठिकमामञ्चितायु-
दातत्वम् वीमुष्मभ्यं विप्रोमेधावी स्तोता त्रिष्टुभं त्रिषु सवनेषु पशस्यां त्रिभिर्देवैः स्तुतां वा यद्वा
त्रिष्टुष्टन्दसा संबद्धां माभ्यन्दिनस्तपनिर्की इपं सोमलक्षणमन्त्रं यद्यदा प्राक्षरत् प्राप्तिञ्चद्
अग्नौ प्राक्षिपत् । यद्वा त्रिष्टुभं त्रिष्टुष्टन्दस्कं स्तोत्रं इपं सोमं चेति योग्यं तदानीं यूयं पर्वते-
षु पर्वदास्तु शिष्टोच्चयेषु विराजय तेन सोमेन लब्धवताः सन्तोविशेषेण दीक्षाभवथ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदुह्रत्तविपीयवोयामंशुभ्राअचिध्वम् ।

निपर्वताअहासत ॥ २ ॥

यत् । अह्र । तविपीयवः । यामम् । शुभ्राः । अचिध्वम् ।

नि । पर्वताः । अहासत ॥ २ ॥

हे तविपीयवः तविपीति वटनाम तां कामयमानाः यद्वा वल्लयुक्तः हेतुभ्राः शो-
भमानाः अंग हे मरुतः यामं याति गच्छतीति यामोरथः तं यद्यदा अचिध्वं समचिमुध्वं
अश्वादिभिः साधनैः सञ्चितं संल्लिष्टं कुरुथ गमनार्थं तदानीं पर्वता गिरयोपि न्यहासत नि-
तरांगच्छन्ति मुष्मद्रथवेमाद्भीतास्तन्तः स्वरथानाव प्रचरन्ति । ओहाइ गतो छान्दसोलुङ् ॥२॥

अथ तृतीया—

उदीरयन्तवायुभिर्वाश्रासःपृश्निमातरः ।

धुक्षन्तपिप्युपीमिपम् ॥ ३ ॥

उत् । ईरयन्त । वायुक्षिः । वाश्रासः । पृश्निमातरः ।

धुक्षन्त । पिप्युपीम् । इपम् ॥ ३ ॥

वाश्रासोवाशनशीलः शन्दकारिणः पृश्निमातरः पृश्निमाप्यमिका वाक् सा माता जननी येपति तथोक्ताः ऋतश्छन्दसीति कपःप्रतिषेधः ईदृशा मरुतः वायुभिः वान्ति गच्छन्तीति वायवः पृपत्यः पृपतीभिर्वाहनभूताभिः स्वावयवभूतैर्वायुभिरेव वा उदीरयन्त उद्गमयन्ति मेघादिकं तथा पिप्युपीं वर्धयित्रीं इपमन् च स्तोत्रभ्योधुक्षन्तं दुहन्ति ॥ ३॥

अथ चतुर्था—

वपन्तिमरुतोमिहंप्रवेपयन्तिपर्वतान् ।

ययामंयान्तिवायुभिः ॥ ४ ॥

वपन्ति । मरुतः । मिहम् । प्र । वेपयन्ति । पर्वतान् । यत् ।

यामम् । यान्ति । वायुक्षिः ॥ ४ ॥

मरुतः एतत्संज्ञादेवाः मिहं वृष्टिं वपन्ति विकिरन्ति विक्षिपन्ति तथा पर्वतान् गिरीन् प्रवेपयन्ति प्रकंपयन्ति अयमर्थः ऋदेतिवेत्त यद्यवा वायुभिः सार्धं यामं रथं गमनं वा यांति प्राप्नुवन्ति तदानीमित्यर्थः ॥ ४॥

अथ पंचमी—

नियद्यामायवोगिरिर्निसिन्धवोविधर्मणे ।

महेशुष्माययेमिरे ॥ ५ ॥ १८ ॥

नि । यत् । यामाय । वः । गिरिः । नि । सिन्धवः । विधर्मणे ।

महे । शुष्माय । येमिरे ॥ ५ ॥ १८ ॥

हे मरुतोवोयुष्माकं यामाय रथाय गयनायवा गिरिः सुपांसुतुगिति जसःस्रुः गिर-
यः पर्वताः यद्यदा नियेमिरे स्वयमेव नियम्यन्ते तथा सिन्धवः स्यन्दनशीलाः समुद्राः
नद्योवा विधर्मणे विधरणाय महे महते युष्माय शोषकाय युष्मदीयाय बलाय नियेमिरे
स्वयमेव नियम्यन्ते गिरयोनयश्च युष्मद्यामादृष्टाच्च श्रीत्या एकैव स्थाने निपता वर्त-
न्तइत्यर्थः तदानीं वपन्ति मरुतोपिहृगितिशेषः । यमेः कर्मकर्तरि लिट् यद्वृत्तान्नित्यमितिनिघा-
तप्रतिषेधः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी-

युष्माँउनक्तमूतयेयुष्मान्दिवाह्वामहे ।

युष्मान्प्रयत्यध्वरे ॥ ६ ॥

युष्मान् । ऊँ इति । नक्तम् । ऊतये । युष्मान् । दिवा । ह्वामहे ।

युष्मान् । प्रत्यति । अध्वरे ॥ ६ ॥

हे मरुतो युष्माँ उ युष्मानेव नक्तं रात्रौ ऊतये रक्षणार्थं ह्वामहे दिवा अद्विच
युष्मानेवाह्वामहे अध्वरे ध्वरोनास्त्यस्मिन्नित्यध्वरोयागः नस्तुस्यामित्युत्तरपदान्तीडात्तत्त्वम् ।
यामे प्रमति प्रगच्छति प्रवर्तमाने सति रक्षणार्थं युष्मानेवाह्वामहे ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

उदुत्येअरुणप्संवश्चित्रायामेभिरीस्ते ।

वाश्राअधिष्णुनादिवः ॥ ७ ॥

उत् । ऊँ इति । त्ये । अरुणःप्संवः । चित्राः । यामेभिः । ईरते ।

वाश्राः । अधि । ऋना । दिवः ॥ ७ ॥

त्ये ते पूर्वोक्तगुणाः अरुणप्सवः अरुणवर्णरूपाः चित्राश्चायनीयाः आश्वर्यभूतावा वा-
श्राः शब्दकारिणः एवंभूतामरुतः यामेभिर्षामेभिर्षानिः दिवोवि युलोकस्योपरि क्षुना साधुना
समुच्छ्रितप्रदेशेन उदीरेव उदृच्छन्ति उदिति पूरणः पदादिषु मांसश्लक्ष्णानुपसंरूपानमिति सा-
नुशब्दस्य सुभावः ॥ ७ ॥

कारीयां सौर्यस्य हविषः सृजन्तिरश्मिमित्येपानुवाक्या सृज्यतेहि—सृजन्तिरश्मिमोज-
सावहिष्ठेभिर्विहरन्वासितन्नुमिति ।

सैषाष्टमी—

सृजन्तिरश्मिमोजंसापन्थांसूर्याययातवे ।

तेभानुभिर्वितस्थिरे ॥ ८ ॥

सृजन्ति । रश्मिम् । ओजंसा । पन्थ्याम् । सूर्याय । यातवे । ते ।

भानुभिः । वि । तस्थिरे ॥ ८ ॥

तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः ये मरुतः सूर्याय सूर्यस्य पृष्ठचर्येचतुर्धाविकल्प्येति
चतुर्धा । यातवे गन्तवे गन्तुं रश्मिं व्याप्तं अशेरशाचेवि अश्रोतैरौष्णादिकोमिमत्ययः रशादेश-
श्च । यद्वा रश्मिभिस्तेजोभिर्युक्तं पन्थां पन्थानं ओजसा बलेन सृजन्ति उत्पादयन्ति वृषादि-
भिरावृतं सूर्यपथं आवरकस्य वृषादेरपनयनेन जनयन्तीत्यर्थः । ते मरुतः भानुभिस्तेजोभिः
वितस्थिरे कृत्वा जगद्व्याप्यावतिष्ठते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इमामेमरुतो गिरमिंस्तोममृभुक्षणाः ।

इममैवनता हवम् ॥ ९ ॥

इमाम् । मे । मरुतः । गिरम् । इमम् । स्तोमम् । ऋभुक्षणाः । इमम् ।

मे । वनत । हवम् ॥ ९ ॥

हे मरुतः इमां पुरोवर्तिनीं मे मम गिरं शस्तरूपां वाचं वनत संभजत ऋभुक्षणाः महन्ता-
मैतत् महान्तः जसि इतोत्सर्वनामइत्यकारः वापपूर्वस्यनिगमइतिदीर्घाभाषः । ते यूयं इमं स्तोमं
स्तोत्रं प्रगीतमध्वसाध्यं मे मम इमं पुरोवर्तिनं हवमाह्वानरूपं च याजुषं पद्यं वनत संभजत सेवध्वम

॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्रीणि सरांसि पृथ्वीं पृथुदुह्वेष्विणेभधु ।

उत्संकवन्धमुद्रिणम् ॥ १० ॥ ११ ॥

त्रीणि । सरांसि । पृथ्व्यः । दुदुहे । वृज्जिणे । मधु । उत्सम् ।
कवन्धम् । उद्विणम् ॥ १० ॥ १९ ॥

पृथ्वीमरुन्मातृभूताभावः वृज्जिणे वज्रवसद्भ्याम् तादर्थ्येनतुर्थी इन्द्रार्थं मधु मधुरं क्षी-
रादिकमाश्रयणद्रव्यं त्रीणि सरांसि सरइव सौम्यैः पूरिवानि त्रीणि सवनानि त्रिष्वपि सवने-
षु श्रयणार्थं दुदुहे दुदुहिरे । यद्वा मधु मधुरं सोमं वृज्जिणे वज्रयुक्ताय मरुद्रणाय त्रीणि स-
रांसि द्रोणकलशाधवनीयपूतभृक्षणानि पवि पृथ्वीमाध्यमिकावाचः दुदुहे वृष्टिद्वारा
दुहन्ति । यद्वा पृथ्वयइति मातृवाचिना शब्देन पुत्राज्यन्ते पृथ्वीमातरोमरुतः इन्द्रार्थं त्रीणि
सरांसि द्रोणकलशादीनि मधु मधुना सौम्येन पूरयितुं उत्तं उत्सवणशीलं कवन्धमुदकं उ-
द्विणं उदकवन्तं मेघं दुदुहे दुहते । दुहेच्छान्दसोत्तिद् इरयोरेइति रेभावः पादादित्वाद-
निघातः ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकादशी—

मरुतोयद्धवोदिवःसुम्नायन्तोहवामहे ।
आतूनुउपगन्तन ॥ ११ ॥

मरुतः । यत् । ह । वः । दिवः । सुम्नायन्तः । हवामहे । आ ।
तु । नः । उप । गन्तन ॥ ११ ॥

हे मरुतः यच्च यदा त्वत्तु वो युष्मान् सुम्नायन्तः सुम्नं सुखं आत्मनश्चान्नोवर्षं दिवः
द्युलोकाव हवामहे स्तुतिभिराह्वयामहे । आतु अनन्तरमेव शीघ्रं नोस्मान् उपगन्तन उपगच्छत
गमेर्लोति तत्तत्तत्तदधनाश्वेतितनवादेशः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यूपंहिष्ठासुंदानवोरुद्राऋभुक्षणेदमे ।
उतप्रचेतसोमदे ॥ १२ ॥

यूयम् । हि । स्थ । सुदानवः । रुद्राः । ऋभुक्षणे । दमे । उत ।
प्रचेतसः । मदे ॥ १२ ॥

उतापिच हे सुदानवः शोभनदाना हे रुद्राः रुद्रपुत्राः पादादित्यादामंत्रितनिघाताभावः
हे क्रमुक्षणाः महान्तः उरुतेजस्कावा ईदृशा हे मरुतः यूपं हि खलु दमे यज्ञगृहे मदे मदकरे
सोमे पीतेसति मचेतसः स्थ प्रकृष्टज्ञानाभवथ ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

आनोरायिमदच्युतंपुरुक्षुंविश्वधायसम् ।

इयंतामरुतोदिवः ॥ १३ ॥

आ । नः । रयिम् । मदच्युतम् । पुरुक्षुम् । विश्वधायसम् ।

इयंताम् । मरुतः । दिवः ॥ १३ ॥

हे मरुतः नोस्माकं रयिं धनं दिवोद्युलोकाय आइयते आगमयत ऋगवायिरयस्मादन्त-
र्भावितव्यार्थाजोहोण्यादिकाहोति तस्य तव नवनधनेनि तवादेशः अनुदात्ते चेत्ययस्ताद्युदात्त-
त्वम् कीदृशं रयिं मदच्युते मदेत्सवन्तं यद्वा शात्रवस्य मदस्य च्चावयितारं पुरुक्षुं बहुनिवासें बहु-
भिः स्तूयमानं वा विश्वधायसं विश्वेषां सर्वेषामस्मदीयानां धारणाय पोषणाय पर्याप्तम् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अर्धाव्याह्निरीणांयामंशुभ्राअचिध्वम् ।

सुवानैर्मन्दध्वइन्दुभिः ॥ १४ ॥

अर्धेइद्व । यत् । गिरीणाम् । यामंम् । शुभ्राः । अचिध्वम् । सुवानैः ।

मन्दध्वे । इन्दुभिः ॥ १४ ॥

हे शुभ्राः शोभमानामरुतः गिरीणां पर्वतानां अधीव उपरीव यद्यदा यामं
युष्मदीपं रथं अचिध्वं गमनसाधनैरश्वादिभिरुपचितं कुरुथ तदानीं सुवानैरभिपूयमाणै-
रिन्दुभिः सोषिमन्दध्वे मादयध्वे ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

एतावन्तश्चिदेपांसुभ्राभिस्तेतुमर्त्यः ।

अदाम्यस्पृमन्मभिः ॥ १५ ॥ २० ॥

एतावन्तः । चित् । एषाम् । सुधाम् । भिक्षेत । मर्त्यः । अदाभ्यस्य ।
मन्मद्विनिः ॥ १५ ॥ २० ॥

मर्त्योपनुष्यः स्तोता मन्मभिः स्तोत्रैः सुधं सुखं धनं वा एषां मरुतां स्वभूतं भिक्षेत
माचेत । इदानीं गणाभिषायेणैकवदाह एतावतश्चित् यत्परिमाणस्यच अदाभ्यस्य केनापि
हिंसितुमशक्यस्य मरुद्गणस्य सुधं भिक्षेत एतच्छब्दात् यन्मर्त्येभ्य इति परिमाणेयं यत्पु
आसर्वनामइत्यात्मम् ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे विंशो वर्गः ॥ २० ॥

अथ षोडशी-

येद्रप्साइवरोदसीधमन्त्यनुवृष्टिभिः ।

उत्संदुहन्तोअक्षितम् ॥ १६ ॥

ये । द्रप्साःइव । रोदसी इति । धमन्ति । अनु । वृष्टिभिः ।

उत्सम् । दुहन्तः । अक्षितम् ॥ १६ ॥

ये मरुतः द्रप्साइव उदविन्दवइव रोदसी धावापृथिव्यौ वृष्टिनिर्वर्पणैः अनुधमन्ति
अनुगच्छन्ति साकल्येन व्याप्यन्ति । यद्वा अनुध्माते उच्छृतिवायवये कुर्वन्ति । किं कुर्वन्तः
अक्षितं अक्षीणमुदकं उत्सं मेघं दुहन्तः पूरयन्तः मेघादवाहूस्व पातयन्तः दुहेत्क्षणहेत्वोरिति
हेतौ शत्रुप्रभयः यतएवं दुहन्ति ततोरोदसी अनुधमन्तीत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

उदुस्वानेभिरीरतुद्रथैरुदुवायुभिः ।

उत्स्तोमैःपृश्निमातरः ॥ १७ ॥

उत् । ऊँ इति । स्वानेभिः । ईरते । उत् । रथैः । उत् । ऊँ इति ।

वायुभिः । उत् । स्तोमैः । पृश्निमातरः ॥ १७ ॥

स्वानेभिः स्वानैः शब्दैः मरुतउदीरते उद्गच्छन्ति । स्वनशब्दे स्वनहर्गोर्वेति अपोषिक-
त्पितृत्वाद् पक्षेघञ् कर्षावतइत्यन्वोदात्तत्वम् बहुलं उन्दीरतिभिस्तैस्तन्नामः उद्गतिपूरणः । तथा
रथैः रथपगुस्त्रैर्वीर्युभिर्वाहनेश्च उदीरते पृथिमावरः मरुतः यथा स्तोमैः स्तोत्रैः उदीरते ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

येनावतुर्वशं यदुं येन कण्वं धनस्पृतम् ।

राये सुतस्य धीमहि ॥ १८ ॥

येन । आव । तुर्वशं । यदुं । येन । कण्वं । धनस्पृतम् ।

राये । सु । तस्य । धीमहि ॥ १८ ॥

येनात्मीयेन रक्षणेन तुर्वशं एतत्सर्तं यदुं एतत्संज्ञश्च राजर्षिं आव यूयं रक्षितवन्तः स्य
अवतेर्सेदि मध्यमबहुवचनेत्यमेतद् । येनच धनस्पृतं धनकार्म कण्वश्चर्षिं रक्षितवन्तः स्य ।
तस्य मुष्णवीर्यं रक्षणं राये धनार्थं सुधीमहि शोभनं ध्यायेम ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

इमा उवः सुदानवो घृतं न पिप्पुषीरिपः ।

वर्धन्काण्वस्त्वमन्मभिः ॥ १९ ॥

इमाः । उँ इति । उः । सुदानवः । घृतम् । न । पिप्पुषीः ।

इपः । वर्धन् । काण्वस्य । मन्मभिः ॥ १९ ॥

हे सुदानवः शोभनदानामरुतः घृतं न घृतमिव पिप्पुषीः वर्धयिष्यः शरीरतुष्टिहेतुभूताः
इमा इमानि प्रदोषमानानि इषोऽनानि सोमलक्षणानि काण्वस्य कण्वगोत्रस्य मम संनधिभिः मन्म-
भिः स्तोत्रैः साधं वोयुष्मान्वर्धन् वर्धयन्तु वृषेर्ण्यन्तात् छेदिरूपमेतत् उद्गतिपूरणः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

केनूनं सुदानवो मदयात्तृक्त्वर्हिपः ।

ब्रह्माकोवः सपर्यति ॥ २० ॥ २१ ॥

कं । नूनम् । सुहृदानवः । मर्दथ । वृक्तवृहृपः । ब्रह्मा । कः । वः ।
सपर्यति ॥ २० ॥ २१ ॥

मरुदागमनस्य मिलंबमसहमान ऋषिरनया विवर्कयति सुहृदानवः शोभनदानाः हे वृक्तवृहृपः वृक्तं वृक्कं छिन्नं बर्हिर्हृपां यागाय यद्वा बर्हिरिति यज्ञनाम वृक्तः प्रवृक्तोयतोयेपां ते तयोक्ताः ईदृशामरुतः क कुत्र देशे नूनमिदानीं मर्दथ गायथ मदीहर्षं व्यत्ययेन शम् । कश्च ब्रह्मा शासणः स्तोत्रा वोयुष्मान् सपर्यति परिचरति किंकारणं बहुशः स्तुवैरपि भवद्भिरिदानीं नागम्यत इति न जानीमः ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे एकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकविंशी—

नहिष्मयद्धंवःपुरास्तोमेभिर्वृक्तवर्हिपः ।
शर्धान् ऋतस्य जिन्वथ ॥ २१ ॥

नहि । स्म । यत् । ह । वः । पुरा । स्तोमेभिः ।
वृक्तवृहृपः । शर्धान् । ऋतस्य । जिन्वथ ॥ २१ ॥

पूर्वेषां वितर्क्येदानीं निश्चिनोति हे वृक्तवर्हिपः प्रवृत्तयज्ञकामरुतः नहिष्म तन्नखलु संभवति वोयूयं पुरा अस्मत्तः पूर्वमेव कृतैः स्तोमेभिः अन्यदीयैः स्तोत्रैः ऋतस्योदकस्य सत्यस्य यज्ञस्यवा संबन्धिनः शर्धान् आत्मीयानि बलानि जिन्वथ प्रीणयथेति यद्ध यत् खलु तन्न संभवत्येव अतः शीघ्रमागच्छतेत्यर्थः । यद्वा वृक्तवर्हिप इति ऋत्विद्रात्रा हे ऋत्विजः वोयुष्माकं संबन्धिभिः स्तोमेभिः स्तोत्रैः ऋतस्य यज्ञस्य संबन्धिनोयागार्हान् शर्धान् मारुतानि बलानि पुरा अन्येभ्यः स्तोत्रेभ्यः पूर्वं यद्यस्मात्कारणात् जिन्वथ यूयं प्रीणयथ जिविः प्रीणनार्थः तस्मादन्यदीयैः स्तोत्रैः नहिष्म न खलु ते मरुतोवशीभवन्तीत्यर्थः ॥ २१ ॥

प्रवर्ग्यं महावीरे पयसोरासिकयोः सतोः समुत्येमहतीरपइत्येयानुवक्तव्या सूत्र्यतेहि—
आसिकयोः समुत्येमहतीरपइति महावीरमादायोत्तिष्ठत्स्विति ।

सैषा द्वाविंशी—

समुत्येमहतीरुपःसंक्षोणीसमुसूर्यम् ।

संवज्रं पर्वशोदधुः ॥ २२ ॥

सम् । ऊँ इति । त्ये । महतीः । अपः । सम् । क्षोणी इति ।

सम् । ऊँ इति । सूर्यम् । सम् । वज्रम् । पर्वशः । दधुः ॥ २२ ॥

त्ये ते पूर्वोक्तगुणामस्तः महतीर्वह्नीः अपोवृष्ट्युदकानि समुदधुः सन्दधति ओष-
ध्यादिभिः संपोजयन्ति यद्वा घर्मकाष्ठे सूर्यरश्मिभिराहवाङ्परि सम्पेक्त्वा धारयन्ति
बृहन्महतीरुपसंख्यामिति महतः परस्य डीपडदात्तत्वम् ऊडिदमित्यादिना अपशब्दात्
परःशत्रुदात्तः तथा क्षोणी क्षोण्यौ घ्रावापृथिव्यौ च ते मरुतः सन्दधुः यथा स्वे
स्वे स्थाने अवतिष्ठते तथा धारयन्ति सूत्रात्मना वायुना सर्वं जगद्धारयते । तथाचश्मू-
वे-वार्युर्व गोवमत्तत्सूत्रं वायुनावै गोवमसूत्रेणायं च लोकः परश्चलोकः सर्वाणि भूतानि
संहन्धानि भवन्तीति । तथा सूर्यं सर्वस्य मेरकमादित्यं चांतरिक्षे सन्दधुः सम्यग्धारयन्ति
उशब्दः समुच्चये ईदृशास्ते मस्तः वज्रमात्मीयमायुधं पर्वशः पर्वणि पर्वणि वृत्रस्य सर्वेष्वव-
पवत्तन्धिषु हननार्थं सन्दधुः समयूयुजन् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

वितृत्रं पर्वशोययुर्विपर्वतो अराजिनः ।

चक्राणाष्टणिपौस्थम् ॥ २३ ॥

वि । वृत्रम् । पर्वशः । ययुः । वि । पर्वतान् ।

अराजिनः । चक्राणाः । णि । पौस्थम् ॥ २३ ॥

अराजिनः राज्ञा केनचित् स्वामिना अनधिष्ठिताः यद्वा राजा स्वामी अस्मि न विद्यते इ-
त्यराज । इन्द्रः तद्युक्ता वृष्णि वीर्यवत् पौस्थं वटं चक्राणाः कुर्वाणामरुतः वृत्रं आवरकमसुरं
मेघं वा पर्वशः पर्वणि पर्वणि भेदेन विययुः विशिष्टं वधमगमयन् तथा पर्वतान् गिरिंश्च वि-
शिष्टं वधं प्रापयन् ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अनुत्रितस्य युध्यतः शुष्ममावच्युतकृतम् ।
अन्विद्दं वृत्रतूर्ये ॥ २४ ॥

अनु । त्रितस्य । युध्यतः । शुष्मम् । आवन् । उत ।
कृतम् । अनु । इन्द्रम् । वृत्रतूर्ये ॥ २४ ॥

शितस्याध्यस्य एतत्तंशस्य युध्यतः शत्रून्तं प्रहरतो राजर्षेः शुष्मं परेषां शोषकं बलं महतः
अन्वायन् साहाय्यार्थमन्वगच्छन् यद्वा अनुगुणमरक्षन् उतापि च कृतं तदीयं कर्म चारक्षन्
अपि च वृत्रतूर्ये वृत्रवधार्थे सङ्ग्रामे इन्द्रं च अन्वायन् अरक्षन् ॥ २४ ॥

अथ षड्विंशी-

विद्युद्धस्ता अभिद्यवः शिप्राः शीर्षन्दिहृण्ययीः ।
शुभ्राण्यजतश्रिये ॥ २५ ॥ २२ ॥

विद्युत्तुहस्ताः । अभिद्यवः । शिप्राः ।
शीर्षन् । हिण्ययीः । शुभ्राः । वि । अजत । श्रिये ॥ २५ ॥ २२ ॥

विद्युद्धस्ताः विद्योतमाना युधबाहवः अभिद्यवः अभिगतदीपवः शुभ्राः शोभमाना मरुतः
शीर्षन् शीर्ष्ण शिरसि आत्मीयेषु शिरःसु हिरण्ययीः हिरण्ययीः स्वर्णयवानि शिप्राः शि-
रस्त्राणानि श्रिये शोभनार्थं व्यंजय व्यंजयन्ति व्यकीकुर्वन्ति धारयन्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति षष्ठमस्याष्टमे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ षड्विंशी-

उशनाय त्परावर्त उक्ष्णो रंघ्रमयातन ।
द्यौर्नचक्रदक्षिणा ॥ २६ ॥

उशना । यत् । परावर्तः । उक्ष्णः । रंघ्रम् ।
अयातन । द्यौः । न । चक्रदत् । क्षिणा ॥ २६ ॥

हे मरुतः उशनाः व्यत्ययेन प्रथमा उशनसा काव्येन ऋषिणा स्तूयमाना यूयम् यद्वा
उशनसूशब्दात् सुपांसुलुगिति जसःशुः उशनसः स्तोत्रम् कामयमाना यूयं उक्ष्णः सेक्तुः
कामानां वर्षितुः आत्मीयस्वरथस्य वृष्टिहेतोरन्तरिक्षस्यवा रन्ध्रं मध्यं परावतोदूरदेशात्
यद्यदा अयातनामच्छत यातेर्दृष्टि मध्यमग्रहुवचनस्य तप्तनप्तनथनाभेति तनयादेशः तदानीं
घौर्न अत्र शुशब्देन तत्रत्योजनसंघोलक्ष्यते द्युल्लोके वर्तमानोजनसङ्घ इव पार्थिवमपि सर्वं भू-
तजातं भिया युष्मद्देगजनितया भीत्या चक्रदत्त अशब्दयत् अकम्पत वा ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

आनोमस्वस्पदावनेश्वैर्हिरण्यपाणिभिः ।
देवांस उपगन्तन ॥ २७ ॥

आ । नः । मस्वस्पदावने । अश्वैः । हिरण्यपाणिभिः ।
देवांसः । उप । गन्तु ॥ २७ ॥

हे देवासः दानादिगुणयुक्तामरुतः नोत्पाकं मस्वस्य पक्षस्य दावने दानाय ददातेरीणा-
दिकोभावेवनिः हिरण्यपाणिभिः स्वर्णमपपादैः स्वर्णाट्टंरुतैः हितरपणीयपादैर्वा अश्वैः आ
उपगन्तन उपगच्छत प्राप्तु गमेलेति छान्दसःशपोऽनुक् तप्तनप्तनथनाभेतिनवादेशः अतएव
हिराभावादनुनासिकलोपोनक्रियते ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

यदेपांपृपतीरथेप्रष्टिर्वहन्तिरोहितः ।
यान्तिशुश्राणिञ्जपः २८ ॥

यत् । एपाम् । पृपतीः । रथे । प्रष्टिः । वहन्ति ।
रोहितः । यान्ति । शुश्राः । णिञ् । अजपः ॥ २८ ॥

एषां षट्पां रथे पृषणीः पृषद्भिः श्वेतचिन्दुभिर्युक्तामृग्योययदा वहन्ति यदाच प्रष्टिः
पाशुः शीमगामी यद्वा प्रमुखे युज्यमानः सन् रोहितः पृषतः पृषद्भिर्युक्तोमृगः वहति तदानीं
शुश्राःशोभयानामरुतो यान्ति गच्छन्ति तेषां गमनेच सति अपउदकानि वृष्टिलक्षणानि णिञ्

अरिणन् अगच्छन् सर्वत्र प्रवहन्ति रोगविरेणयोः क्रयादिकः व्यादीनांह्रस्वःछान्दसोऽभावः
समानवाक्ये निचातयुष्मदस्मददेशावकव्यादिति वचनादत्रपूर्णपदस्य वाक्यान्तरगतत्वात्ति-
ङ्गतिङ्ङिति निघाताभावः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी—

सुपोमेशर्पणावत्यार्जिकिपस्त्यावति ।

ययुर्निचक्रयानरः ॥ २९ ॥

सु॒पोमे । श॒र्प॒णा॒व॒ति । आ॒र्ज॒कि॒ । प॒स्त्य॒व॒ति ।

य॒युः । नि॒च॒क्र॒या । न॒रः ॥ २९ ॥

सुपोमे शोभनसोमपुके आर्जिकि कृजीकानामदेशाः तत्संबन्धि शर्पणायति कुरुक्षेत्रस्य
जघनार्धे शर्पणावत्संज्ञे सरसि पस्त्यावति पस्त्यमिति गृहनाय यज्ञगृहेत्येवे सोमपानाय नरोने-
तारो मरुतः निचक्रया नीचीनचक्रया अवाहृतं प्रवर्षमानया रथरुटचया ययुर्यान्ति
गच्छन्ति यातेभ्यांइतो लिट् यद्वा नरोनेवारकृत्विजः उक्तगुणविशिष्टे शर्पणायति मरुपामाय
सोममाहर्तुं निचक्रया नीचीनचक्रया शकटया ययुर्गच्छन्ति ॥ २९ ॥

अथ विंशी—

कदागच्छाथमरुतइत्थाविप्रं हवमानम् ।

माईकिमिर्नाधमानम् ॥ ३० ॥ २३ ॥

क॒दा । ग॒च्छा॒थ॒ । म॒रु॒तः । इ॒त्था॒ । वि॒प्र॒म् ।

ह॒व॒मान॒म् । मा॒ई॒कि॒मि॒ । ना॒ध॒मान॒म् ॥ ३० ॥ २३ ॥

हे मरुतः इत्था इत्यधनेन प्रकारेण हवमानं व्याहृत्यन्तं स्तुवन्तं नाधमानं याचमानं
विप्रं मेधाविर्न स्तोतारं मां कदा कस्मिन्कस्मिन् माईकिमिः सुखहेतुमिधनेः सार्धं गच्छाथ ग-
च्छथ विलम्बं मारुपत शोधमामच्छतेति भावः ॥ ३० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे शपोविंशोऽष्टकः ॥ २३ ॥

अथैकात्रिंशी-

कद्धं नूनं कंघप्रियो यदिन्द्रमजहातन ।

कोवः सखित्व ओहते ॥ ३१ ॥

कत् । ह् । नूनम् । कंघऽप्रियः । यत् । इन्द्रम् ।

अजहातन । कः । वः । सखित्वे । ओहते ॥ ३१ ॥

हे कघप्रियः कथया स्तुत्या प्रीयमाणाः कथवाक्यप्रबन्धने अस्माद्भावे चिन्तिपू-
जीत्यादिना अह् वगणाम् उत्तरपदे इयापो संज्ञाछन्दसोरिति ह्रस्वत्वम् धत्वंछान्दसं
ईदृशः हे मरुतः वृत्रेण सह युध्यमानं इन्द्रं नूनं सत्यं अजहातन पर्यत्पजतेति यदेतत् तत् कद्ध
कदाचलु कस्मिन्काले जातं न कदाचिदपीत्यर्थः । तथाच ब्राह्मणम्—मरुतो हेनं नाजहुरिति^१ ।
वृत्रस्य त्वाभ्वसधादीपमाणा इत्यादिनिगमान्तरम् । यत्पवमत. कारणात् वोयुष्मार्कं सखित्वे
व्यत्ययेन सप्तमी सखिभावं क. स्तोता ओहते याचते यद्वा वहते प्राप्नोति ईदृशमनपार्यं
युष्मत्सखित्वं दुर्लभमित्यर्थः ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशी-

सहोपुणो वज्रहस्तैः कण्वांसो अग्निमरुद्भिः ।

स्तुपे हिरण्यवाशीभिः ॥ ३२ ॥

सहो दर्ति । सु । नः । वज्रहस्तैः । कण्वांसः ।

अग्निम् । मरुद्भिः । स्तुपे । हिरण्यवाशीभिः ॥ ३२ ॥

वज्रहस्तैर्वज्राहुभिः हिरण्यवाशीभिः हिरण्यमी वाशी तक्षणासाधनमायुधं येषा-
मस्ति तादृशैर्मरुद्भिः सहो सहेव वर्तमानमग्निं नोस्मदीयाः हे कण्वांसः कण्वाः स्तोतारः
कण्वगोत्रावा कण्व. यूयं स्तुपे स्तुष्वम् यद्वा न इति प्रथमार्थे द्विवीपा नोवयं कण्वगोत्राः
अस्मदादौ यो धेये कस्मिन्बहुवचनम् सविशेषणस्य प्रतिषेध इति तु व्यत्ययेन प्रवर्तते स्तुपे स्तुपे
स्तौनेरुत्तमैकवचने सिद्धहृतमिति सिद्धिः ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशती—

ओपुटृष्णः प्रयज्यूनानव्यसेस्तुविताय ।

वटृत्पां चित्रवाजान् ॥ ३३ ॥

ओ इति । सु । टृष्णः । प्रयज्यून । आ ।

नव्यसे । सुविताय । वटृत्पां । चित्रवाजान् ॥ ३३ ॥

वृष्णोऽपि नूनं अभीष्टफलदान्यपज्यूनं प्रकर्षेण यष्टव्यान् चित्रवाजान् विचित्रगमनान् विचित्रवल्ग्विचित्रधनान्या एवंभूतान् मरुतः सु सुष्टु ओ आ उ वटृत्पां आवर्तयामि अस्म-
दभिमुखं यथागच्छन्ति तथाकरोमि । अपिच नव्यसे नवीयसे नवतराय अत्यन्तं प्रश-
स्ताय तुविताय सुष्टुपातव्याय धनाय च तानावटृत्पां आवर्तयामि ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशती—

गिर्यश्चिन्निजिहतेपर्शानासोमन्यमानाः ।

पर्वताश्चिन्नियेमिरे ॥ ३४ ॥

गिर्यः । चित् । नि । जिहते । पर्शानासः ।

मन्यमानाः । पर्वताः । चित् । नि । येमिरे ॥ ३४ ॥

मरुत्स्वागच्छतु गिरयश्चित् गिरयोपि शिखोच्चया अपि पर्शानासः पीड्यमानाः यद्वा म-
रुद्भिः स्पृश्यमानाः अतएव मन्यमानाः अभिमन्यमानाः वा बध्यमाना सन्तः निजिहते नितरां
गच्छन्ति मरुद्देगेन स्थानात्प्रच्यवन्ते । तथा पर्वताश्चित् पर्वन्तोमेघा अपि तदीयेन गमनेन
नियेमिरे नियम्पन्ते यद्वा गिरयः क्षुद्राः शिखोच्चयाः । महान्तः पर्वताः ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चत्रिंशती—

आक्षण्यावानोवहन्त्यन्तरिक्षेणपततः ।

धातारःस्तुवतेवयः ॥ ३५ ॥

आ । अक्ष्णद्यावानः । वहन्ति । अन्तरिक्षेण ।

पततः । धातारः । स्तुवते । वयः ॥ ३५ ॥

अक्षण्यावानः अक्ष्णं व्याप्तं गच्छन्तः यद्वा अक्ष्णः चक्षुषोषि शीवं यान्तीत्यक्षण्यावानः
यातेरातोमनिन्निति वनिष् ईदृशाअश्वाः अन्तरिक्षेण आकाशमार्गेण पततः गच्छतोमरुतः
आवहन्ति आनयन्ति यद्वा पततइत्यश्वानां विशेषणम् अन्तरिक्षे नभसि पतनोगच्छन्तः छान्दसो-
ममभावः किंकुर्वन्तः स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते जनाय वयोनं धातारोविधातारः कुर्वाणाः ॥ ३५ ॥

अथ पट्विंशी-

अग्निर्हिजानिपूर्व्यं छन्दोनसूरो अर्चिपा ।

तेभानुमितिर्वितस्थिरे ॥ ३६ ॥ २४ ॥

अग्निः । हि । जनिः । पूर्व्यः । छन्दः । न । सूरः ।

अर्चिपा । ते । भानुः । वि । तस्थिरे ॥ ३६ ॥ २४ ॥

अग्निर्हि अग्निः खलु अर्चिपा तेजसा पूर्व्यः सर्वेषु देवेषु मुख्योजनि अजायत दीपजने-
त्पादिना कर्तारिलुडि चेषिणादेशः । तत्रदृष्टान्तः—छन्दः उपच्छन्दनीयः सूरसेन सूर्यइव तदनंतरं
ते पूर्वोक्तगुणामरुतः भानुभिर्दक्षिणवितस्थिरे विविधमवतिष्ठन्ते आग्निमारुतेहि अग्निः पूर्व
स्तूयते पथान्मरुतः वदपेक्षया च पूर्वोत्तरयोरर्धवयोः क्रमेण अग्निर्मरुतश्च स्तूयन्ते ॥ ३६ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आनोविश्वाभिरिति त्रयोविंशत्यृचं तृतीयं सूक्तं सध्वंसास्वस्य काण्वस्यापि आनुष्टुभं
एवदादीनि त्रीणि सूक्तानि अश्विदेवत्यानि तथाचानुक्रान्तम्—आनस्याधिका सध्वंसआ-
दिवन्त्यानुष्टुभमिति । प्रातरनुवाके आश्विने कतौ आनुष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रे चैतत्सूक्तम्
सम्भवहि—आनोविश्वाभिरुपस्थिद्वित्रिभित्यानुष्टुभमिति । अतोऽर्थमिपशास्तुरनिरिक्तोक्थेप्येतत्
सवितश्च—आनोविश्वाभिः प्रातर्यावाणेति । चतुर्थेहनि प्रउगशस्त्रे आनोविश्वाभिरित्याश्विन-
स्तुचः सवितंच—आनोविश्वाभिरुतित्रित्यमुबोअप्रहणमिति ।

तत्र प्रथमा-

आनोविश्वाभिरुतिभिरश्वनागच्छन्तंयुवम् ।

दस्महिरिण्यवर्तनीपित्रन्तंसोभ्यमधु ॥ १ ॥

आ । नः । विश्वाभिः । ऊ॒ति॒श॒भिः । अ॒श्वि॒ना । गच्छ॑तम् ।
यु॒वम् । द॒सा । हि॒र॒ण्य॒व॒र्त॒नी इति॑ हि॒र॒ण्य॒व॒र्त॒नी ।
पि॒व॒तम् । सो॒म्यम् । म॒धु ॥ १ ॥

हे अश्विनाऽश्विनौ अश्ववानां सर्वजगद्ग्रामुवन्तौ यद्वा अश्वैर्युक्तौ युवं युवां विश्वाभिः
सर्वाभिर्यासाभिर्वा ऊतिभीरसाभिर्दातव्याभिः सार्धं नोस्मान् आगच्छतम् आगत्य च हे
दसा दसौ दर्शनीयौ शत्रूणामुपक्षपितारौ वा हे हिरण्यवर्तनी हिरण्यवर्तयौ हितरमणी-
याचरणी वा ईदशौ हे अश्विनौ सोम्यं सोममयं मधु पिवतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आ॒नू॒न॒या॒त॒म॒श्वि॒ना॒र॒थे॒न॒सूर्य॑त्व॒चा ।
भु॒जि॒हि॒र॒ण्य॒पे॒श॒सा॒क॒वी॒गं॒भी॒र॒चे॒त॒सा ॥ २ ॥

आ । नू॒नम् । या॒त॒म् । अ॒श्वि॒ना । र॒थे॒न । सू॒र्य॑त्व॒चा ।
भु॒जि॒ इति॑ । हि॒र॒ण्य॒पे॒श॒सा । क॒वी इति॑ । गं॒भी॒र॒चे॒त॒सा ॥ २ ॥

हे भुजी हविषां भोक्तारौ यद्वा स्तोत्रभिरन्तानां भोजयितारौ सर्वस्य जगतः पात-
की वा हे हिरण्यपेशसा हिरण्यपालङ्कारो हिरण्यमावपवौ वा हे कवी कान्तदर्शिनौ स्तोत्रभ्यो
वा हे गंभीरचेतसा प्रशस्तज्ञानौ ईदशौ अश्विना अश्विनौ सूर्यत्वचा सूर्यवद्भासमानेन रथेन
नूनमवश्यमस्मान्मायातमागच्छतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आ॒या॒तं॒न॒हु॒प॒स्य॒र्या॒न्ता॒रि॒क्षा॒त्सु॒वृ॒त्ति॒भिः ।
पि॒वा॒थो॒अ॒श्वि॒ना॒म॒धु॒क॒ण्वा॒नां॒सर्व॑ने॒सु॒तम् ॥ ३ ॥

आ । या॒त॒म् । न॒हु॒पः । परि॑ । आ । अ॒न्ता॒रि॒क्षा॒त् । सु॒वृ॒त्ति॒भिः ।
पि॒वा॒थः । अ॒श्वि॒ना । म॒धु । क॒ण्वा॒नाम् । सर्व॑ने । सु॒तम् ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ नहुपस्परि नहुपइति मनुष्यनाम सामर्थ्याच्चात्र तत्तत्तयदोलेकोलक्ष्यते
मानुषात्तस्मात्तोकात्परिः पञ्चमर्थानुवादी सुवृत्तिभिः सुष्ठु दोषवर्जिताभिः सुमवृत्ताभिर्वा स्तु-

तिभिः हेतुभूताभिः आपातमागच्छतम् । तथा अन्तरिक्षात् अन्तराक्षान्तात् मध्यमाहोकात्
अप्यागच्छतम् आगत्यच कण्वानां कण्वगोत्राणामस्माकं सवने यज्ञे मातःसवनादौ सुव-
मन्निषुतं मधु मधुरं सोमं हे अश्विनौ पिनायः पिवतम् ॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

आनोयातं दिवस्पृथ्व्यान्तरिक्षादधप्रिया ।

पुत्रः कण्वस्य वामिह सुपावसो म्यमधु ॥ ४ ॥

आ । नः । या॒तम् । दि॒नः । परि । आ । अ॒न्तरि॑क्षात् । अ॒ध॒प्रि॒या ।

पु॒त्रः । क॒ण्व॑स्य । वा॒म् । इ॒ह । सु॒पा॒व॑ । सो॒म्य॑म् । म॒धु ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ दिवस्परि दिवोधि घुलोकात् नोस्मानापातमागच्छतम् पञ्चम्याः परावध्य-
र्थेति विसर्जनीयस्य सत्वम् । हे अधप्रिया अयः अधस्तात् अस्मिन्लोके विद्यमानेन सोमेन
प्रीयमाणौ यद्वा कथमिया छान्दसोवर्णलोपः कथया स्तुत्या प्रीयमाणौ । हे ईदृशावश्विनौ अन्त-
रिक्षात् अप्यागच्छतम् इहास्मिन्यज्ञे कण्वस्य ऋषेः पुत्रः सोम्यं सोममयं मधु वां युवाभ्यां
सुवयोरर्थं हुपाव अभिपुणोति अवभायातमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आनोयातमुपश्रुत्यश्विना सोमं पीतये ।

स्वाहास्तोमस्य वर्धना प्रकवीधीतिभिर्नरा ॥ ५ ॥ २५ ॥

आ । नः । या॒तम् । उप॑श्रुति । अ॒श्वि॒ना । सो॒मं॑ पी॒तये॑ ।

स्वाहा॑ । स्तो॒म॒स्य॑ । वर्ध॑ना । प्र । क॒वी॒ इति॑ ।

धी॒ति॒भिः । न॒रा ॥ ५ ॥ २५ ॥

हे अश्विना अश्विनौ नोस्माकं उपश्रुति श्रूयतइति श्रुत् स्तुतिः उपगताश्रुद्यस्मिन् त-
स्मिन् यज्ञे सोमपीतये सोमपानाय आपातमागच्छतम् । हे वर्धना वर्धनौ कवी ज्ञानदर्शिना-
वश्विनौ स्वाहा स्वाहारुनौ स्वाहाकारेण सम्पत्तिदौ सन्तौ यद्वा स्वाहेति वाङ्मयं स्तुतिरूपया
वाचा स्तुतौ वाचा स्तोमस्य स्तोतुः प्रवर्धकौ भवतम् । तथा हे नरा नेतारावश्विनौ धीतिभिः

कर्मभिः यदुश्च प्रवर्धकौ भवतम् । यद्वा स्वाहेत्यादीन्यामवितानि हे स्वाहा स्वाहास्तौ स्तोम-
स्य स्तोत्रस्य स्तोत्रां हे प्रवर्धना प्रवर्धयितारौ हे कवौ कान्तदर्शिनौ धीतिभिः बुद्धिभिरा-
त्मीयैः कर्मभिर्वा हे नरा सर्वेषां नेतारावम्भिनौ सोमपानायायातमित्येकमेववाक्यम् । अस्मिन्प-
क्षे धीतिभिरित्यपरांगमत्वाभावः छान्दसः । यद्वा धीतिभिर्ध्यातव्याभिर्युष्मदीयाभिरुतिभिः
साधमायातमिति क्रियया संवन्धः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे पञ्चविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

अथ षष्ठी-

यच्चिद्धिवांपुरऋपयोजुहूरेवसेनरा ।

आयातमश्विनागन्तमुपेमांस्तुष्टिमम ॥ ६ ॥

यत् । चित् । हि । बाम् । पुरा । ऋपयः । जुहूरे । अवसे । नरा । आ ।

यातम् । अश्विना । आ । गन्तम् । उपे । इमाम् । सुष्टुतिम् । मम ॥ ६ ॥

हे नरा नेतारावम्भिनौ यच्चिद्धि यदा खलु वां युवां पुरा पूर्वस्मिन्काले ऋपयः अतीन्द्रि-
यार्थदर्शिनः स्तोतारः अवसे रक्षणाय जुहूरे जुहुविरे स्तुतिभिराह्वयन् । ह्रुपतेर्लिटि अश्वि-
स्तस्पचेति सम्प्रसारणं हृष्टइतिदीर्घः इरपरे इति रेभावः तदानीं हे अश्विनौ आयातमाग-
च्छतम् आगतवन्तौ स्थः अतोमम मदीयां इमां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिमपि उपागतमुपा-
गच्छतम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

दिवश्चिच्छोचनादध्यानोऽगन्तस्त्वविदा ।

धीमिर्वत्सप्रचेतसास्तोमेभिर्हवनश्रुता ॥ ७ ॥

दिवः । चित् । रोच॒नात् । अर्धि । आ । नः । गन्तम् । स्वः । श्विदा ।

धीभिः । वत्स॒प्रचेतसा । स्तोमेभिः । हवन॒श्रुता ॥ ७ ॥

हे स्वर्विदा स्वः सूर्यस्य शुद्धोकस्य वा संप्रगितारावम्भिनौ दिवश्चित् शुद्धोकाच्च रोच-
नादधि रोचमानादन्तरिक्षाच्च नोत्पानागन्तमागच्छतम् पूर्ववदधिः पञ्चम्यथांनुवादकः । हे-
वत्सप्रचेतसा वत्सेस्तोत्रं प्रकृष्टज्ञानौ यद्वा वत्सं निवासरकं वेदितव्यं वा प्रकृष्टं चेतो-

ज्ञानं यपोस्तौ तथोक्तौ तौ युवां धीविभिरात्मीयाभिर्बुद्धिभिः सहागच्छतं हे हवनश्रु-
ता हवनस्यास्मदीयस्याह्वानस्य स्तोत्रस्य श्रोतारौ स्तोमेभिः स्तोत्रैरस्मत्कृतैर्युज्यमानौ-
सन्तौ आगच्छतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

किमन्येपर्यासितेस्मत्स्तोमेभिरश्विना ।

पुत्रः कण्वस्य वामृषिर्गीर्भिर्बुत्सो अवीवृधत् ॥ ८ ॥

किम् । अन्ये । परि । आसते । अस्मत् । स्तोमेभिः । अश्विना ।

पुत्रः । कण्वस्य । वाम् । ऋषिः । गीः । भिः । वत्सः । अवीवृधत् ॥ ८ ॥

अस्मदस्मत्तोन्मेव्यतिरिक्ताः स्तोवारः स्तोमेभिः स्तोत्रैः अश्विना अश्विनौ देवौ
किं पर्यासते अस्मद्व्यतिरिक्ताः केप्यश्विनौ स्तोत्रं न शक्नुवन्तीत्यर्थः । कण्वस्य ऋषेः पुत्र ऋ-
षिः मध्वद्रष्टा वत्सः गीर्भिः स्तुतिभिः हे अश्विनौ वां युवां अवीवृधत् अवर्धयत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आवां विप्रं इहावसेहस्त्वोमेभिरश्विना ।

अरिमा वृत्रहन्तमातानो मृतं मयोभुवा ॥ ९ ॥

आ । वाम् । विप्रः । इह । अवसे । अहत् । स्तोमेभिः । अश्विना ।

अरिमा । वृत्रहन्तमा । ता । नः । भूतम् । मयः । भुवा ॥ ९ ॥

हे अश्विना अश्विनौ विप्रमेधावी स्तोत्रा इहास्मिन् यागे अवसे रक्षणार्थं स्तोमेभिः
स्तोत्रैः वां युवां आहूय आहूतवान् हयवेर्लुङि निपिसिचिह्नधेवि चैरज्यदेशः । हे अरिमा रि-
ममिति पापनाम अपापी हे वृत्रहन्तमा वृत्राणां शत्रूणां हन्तव्यो ता वो वादशी युवां मोस्मा-
कं मयोभुवा ह्यस्य भावयितारौ भूतं भवतम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आयदां योपेणारथमर्तिष्ठद्वाजिनीवम् ।

विश्वान्यश्विनायुवं प्रधीतान्यगच्छतम् ॥ १० ॥ २६ ॥

आ । यत् । वा॒म् । यो॒षणा । रथे॑म् । अति॑ष्ठत् । वा॒जिनी॒वसू॒ इति॑
वाजिनी॑वसू । विश्वा॑नि । अ॒श्विना॒ । यु॒वम् । प्र । धी॒तानि॑ ।
अ॒गच्छ॑तम् ॥ १० ॥ २६ ॥

हे वाजिनीवसू वाजिनी हविष्मती यागक्रिया तस्यां विद्यमानस्वांशलक्षणधनाव-
श्विनौ योषणा योषित्सूर्या आजिघावनेन प्रियमाशासती वां युवयोरथं यद्यदा आतिष्ठत्
आस्थितवती आरुढवती तदा हे अश्विना अश्विनो युवं युवां धीतानि ध्यातान्यभिलषि-
तानि विश्वानि सर्वाणि प्रकर्षेणामच्छतम् प्राप्तम् ॥ १० ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षड्विंशो वर्गः ॥ २६ ॥

अथैकादशी—

अ॒तः॒स॒हस्रं॑निर्णि॒जा॒स्थे॒ना॒या॒तम॑श्विना ।

व॒त्सो॒वा॒मधु॑म॒दृचो॑शं॒सीत्का॒न्यः॒क॒विः ॥ ११ ॥

अ॒तः । स॒हस्रं॑निर्नि॒जा । रथे॑न । आ । या॒तम् । अ॒श्विना॒ । व॒त्सः ।

वा॒म् । मधु॑मत् । व॒चः । अ॒शंसीत् । का॒न्यः । क॒विः ॥ ११ ॥

हे अश्विना अश्विनौ येषु लोकेषु यत्र वर्तधे अबोस्पाव स्थानाव सहस्रनिर्णिजा
निर्णिगिति रूपनाम स्वर्णमयतया बहुविधरूपयुक्तेन रथेन आपातमागच्छतम् कान्यः
कयेः पुत्रः कविर्मेधावी वत्सरूपिः वां युवाभ्यां युवयोरथं मधुमत् मापुयेपितं वचोवचनमुक्थं
अशंसीत् शंसितवान् यत्रएवमतआगच्छतमित्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

पु॒रु॒म॒न्द्रा॒पुरु॑व॒सू॒मनो॑तरा॒स्थी॒णाम् ।

स्तो॒मं॒मे॒अ॒श्विना॑वि॒मम॑भि॒वह्नी॑अ॒नूपा॑ताम् ॥ १२ ॥

पु॒रु॒म॒न्द्रा । पु॒रु॒वसू॒ इति॑ पु॒रु॒वसू॑ । म॒नो॒तरा॑ । र॒स्थी॒णाम् । स्तो॒मं॒म् ।

मे॒ । अ॒श्विनौ॑ । इ॒मम् । अ॒भि । वह्नी॑ इति॑ । अ॒नूपा॑ताम् ॥ १२ ॥

पुरुमन्द्रा बहुमदौ बहुभिः सोमैर्मादयितव्यौ वा पुरुमसू बहुधनौ बहूनां निवासकौ वा रयोणां धनानां मनोतरा भन्वारौ दातारौ मन्यतेस्तृचि पृषोदरादिनाद्रूपसिद्धिः नामन्यतर-
स्यामिति रैशब्दात् नामउदात्तत्वम् । बह्वी कृत्स्नस्य जगत्वोदाराय ईदृशावश्विनौ मे मम इमं
स्तोत्रं अच्यनूपातां सम्यक्स्तुतिमिति प्रार्शंसिपावां । णुस्तुती यद्वा नुवतिरत्र श्रवणार्थं यत्ते
अभिप्रासावश्रोष्टाम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

आनोविश्वान्यश्विनाधत्तंराधांस्पह्यया ।

कृतंनञ्त्वियावतोमानोरारिधतंनिदे ॥ १३ ॥

आ । नः । विश्वानि । अश्विना । धत्तम् । राधांसि । अह्यया ।

कृतम् । नः । ऋत्वियंश्वतः । मा । नः । रारधतम् । निदे ॥ १३ ॥

हे अश्विना अश्विनौ अहया अहयाणि अहीविकरणानि अज्ज्वाहेतूनि पशस्ता-
नि विश्वानि सर्वाणि राधांसि धनानि नोस्मभ्यं आधत्तं प्रयच्छतम् । अत्रिच नोस्मान् ऋ-
त्वियावतः ऋतौ काष्ठेभ्यं प्रजोपादनरत्नं कर्म नत्विष्यं वद्वतः कृवम् कुरुवम् । तथा निदे नि-
दायै निन्दकाय वा नोस्मान् मारीरधतं मावशं नैष्टम् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यन्नासत्यापरावतियद्वास्थोअध्यम्बरे ।

अतःसहस्रनिर्णिजा रथेनायातमश्विना ॥ १४ ॥

यत् । नासत्या । परावति । यत् । वा । स्थः । अधि । अध्यम्बरे ।

अतः । सहस्रनिर्णिजा । रथेन । आ । यातम् । अश्विना ॥ १४ ॥

हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ नासिकाप्रभवौ वा अश्विनौ यद्यदि पराव-
ति दूरदेशे स्थः यद्वा यद्विच अंगरे अन्तिकनमित्वा समीपे स्थोभवथः । अधिः सप्तम्यर्था-
नुपादी अतोस्मात्सर्वस्मात्स्थानात् सहस्रनिर्णिजा बहुविधरूपेण रथेन हे अश्विनावागच्छ-
तम् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

योवांनासत्या॒ऽर्षिर्गीर्निर्व॒त्तोअवी॑दधत् ।

तस्मै॑त॒हस्र॑निर्णिज॒मिर्प॑त्तंघृत॒श्रुत॑म् ॥ १५ ॥ २७ ॥

यः । वा॒म् । ना॒म॒र्षो॒ । ऋ॒षिः । गीः॑ऽजिः । वृ॒त्तः । अवी॑दधत् ।

तस्मै॑ । स॒ह॒स्रं॑ऽनिर्निजम् । ऽर्ष॑म् । घृ॒तम् । घृत॑ऽश्रुत॑म् ॥ १५ ॥ २७ ॥

हे नासत्यो योऽस्तास्यऋषिः वां युवां गीभिः स्तुतिभिः अवीदधत् अवर्धयत् त-
स्मै ऋषये सहस्रनिर्णिजं बहुविधरूपं घृतश्रुतं घृतं क्षरन्तीं ऽर्षमन्नं धत्तं प्रयच्छन्म् ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे सामविशोऽर्गः ॥ २७ ॥

अथ षोडशी—

धा॒स्मा॒ऊर्ज॑घृत॒श्रुत॑म॒श्विना॒यच्छ॑तंयुवम् ।

योवा॑सु॒स्त्राय॑तु॒ष्ट्वद॑सू॒यादा॑नु॒नस्प॑ती ॥ १६ ॥

ध । अ॒स्मै॒ । ऊ॒र्ज॑म् । घृत॑ऽश्रुत॑म् । अ॒श्वि॒ना॒ । य॒च्छ॑तंयुवम् ।

यः । वा॒म् । सु॒स्त्रा॒य॑ । तु॒स्त॒र्वत् । व॒सु॒ष्ट॒यात् । दा॒नु॒नः । प॒ती॑ इति ॥ १६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ अस्मै स्तोत्रे घृतश्रुतं घृतधारया युक्तं ऊर्जं वरुणमन्तरत्तं
युने युवां प्रयच्छतं दत्तं हे दानुनस्पती दानस्याश्विनी वां युवां सुस्त्राय सुस्त्रार्थं यस्तुष्टव-
स्तूमाः पथ वसुष्टया वसुष्टवमात्मनश्छेद अस्मादप्यग्नयः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

आ॒नो॒गन्त॑रि॒गाद॑स्तेम॒स्तोमै॑पुरु॒भुजा॑ ।

कृ॒त॒नः॑सु॒श्रियो॑न्मा॒दान॑म॒जिष्ट॑ये ॥ १७ ॥

आ । नः॑ । गु॒न्त॑म् । गि॒शा॒द॒सा॒ । द॒म॑म् । तो॒म॑म् । पु॒रु॒ष्ट॒भुजा॑ ।

कृ॒त॑म् । नः॑ । सु॒श्रि॒यः॑ । न॒रा॒ । द॒मा॒ । दा॒त॑म् । अ॒जि॒ष्ट॑ये ॥ १७ ॥

हे रिशादसा रिशातां हिंसतां निरसितारौ यद्वा रिशानां हिंसकानां अचारौ भक्षयितारौ
हे पुरुभुजा बहुलस्य हविषोभोकारौ बहूनां पादकौ वा हे अश्विनो नोस्माकमिमं स्तोमं स्तोत्रं
आगन्तमभिगच्छतम् आगत्य च हे नरा नेवारौ नोस्मान् सुश्रियः सुश्रीकान् शोभनया सम्पदा
युक्तान् कृतं कुरुतम् । तदर्थं इमा इमानि पुरोवर्तमानानि पार्थिवानि अग्निष्टये अग्निपाशये दातं
ददतम् ददातेऽति छान्दसः शपोलुक् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

आवांविश्वाभिर्ऋतिभिः प्रियमैधा अहूपत ।

राजन्तावध्वराणामश्विनायामहूतिषु ॥ १८ ॥

आ । वा॒म् । वि॒श्वा॒भिः । ऋ॒ति॒भिः । प्रि॒य॒मै॒धाः । अ॒हू॒प॒त॒ ।

रा॒ज॒न्तौ । अ॒ध्व॒रा॒णाम् । अ॒श्वि॒ना । या॒म॒हू॒ति॒षु ॥ १८ ॥

हे अश्विना अश्विनौ यामहूतिषु यामानां यातॄणां देवानां हूविराह्वानं येषु यागेषु तेषु
प्रियमैधाः प्रिययज्ञाः एतत्तन्नाक्रमयः अध्वराणां यज्ञानां राजन्तौ ईश्वरौ राजतिरैश्वर्यकर्मा
अश्विनौ हि देवानामध्वर्युआस्तामिति हि ब्रह्मणम् । ईदृशौ विश्वाभिः सर्वाभिरुतिभिरक्षाभिः
सहितौ वां युवां आहूपत आहूयन् अस्तुवन्तित्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

आनोगन्तमयोभुवाश्विनाशम्भुवायुवम् ।

योवांविषन्यूधीनिभिर्गीभिर्वत्सोअवीरुधत् ॥ १९ ॥

आ । नः । गन्त॑म् । म॒यः॑ऽभु॒वा । अ॒श्वि॒ना । श॒म्भु॒वा । यु॒वम् ।

यः । वा॒म् । वि॒ष॒न्यू॒ द॒ति । घी॒ति॒भिः॑ । गी॒भिः॑ । व॒त्सः॑ । अ॒वी॒रु॒धत् ॥ १९ ॥

हे अश्विना अश्विनौ मयोभुवा मयसः सुखस्य भाषयितारौ शंभुवा रोगाणां शमस्य
भावयितारौ युवं युवां नोस्मानागन्तमामच्छतम् । हे विषन्यू स्तुत्यावश्विनौ योवत्सः स्तोता
वां युवां धीतिभिः कर्मभिः परिचरणैः गीर्भिः स्तुतिभिश्च अवीरुधत् अवर्धयत् तानस्मानि-
ति पूर्ववान्वयः ॥ १९ ॥

अथ विंशती—

याभिः कण्वं मेधातिथिं याभिर्विशं दशं वज्रम् ।

याभिर्गोशं र्यमावतं ताभिर्नोवतं नरा ॥ २० ॥ २८ ॥

याभिः । कण्वम् । मेधेऽतिथिम् । याभिः । वशम् । दशं वज्रम् ।

याभिः । गोशं र्यम् । आवतम् । ताभिः । नः । अवतम् । नरा ॥ २० ॥ २८ ॥

हे अश्विनौ याभिरुतिभिः कण्वं धर्षि मेधाविधिं च आवतं अरक्षतम् याभिश्च वशं एवत्संज्ञं दशवज्रं च आवतम् याभिश्च गोशर्यं शीर्षागौर्यस्य सगोशर्यः शयुः तथा धाम्ना-
तम्—शयवेधिन्नासत्याशचोभिर्जहुरयेस्त्वयिष्यथुर्गामिति । ईदृशं गोशर्यं शयुं आवतं अ-
रक्षतम् हे नरा नेतारौ ताभिरुतिभिर्नोस्मानवत् रक्षतम् ॥ २० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथैकविंशती—

यामिर्नरात्रसदस्पुमावतं कृत्वधने ।

ताभिः प्वस्माँर्अश्विना प्रावतं वार्जसातये ॥ २१ ॥

याभिः । नरा । त्रसदस्युम् । आवतम् । कृत्वये । धने । ताभिः ।

सु । अस्मान् । अश्विना । प्र । अवतम् ॥ वार्जसातये ॥ २१ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ धने कृत्वये कर्तव्ये प्राप्तव्ये सवि त्रसदस्युं एवत्संज्ञं पुरुकुतसपुत्र-
धर्षि याभिरुतिभिरावतपरक्षतम् हे अश्विनौ ताभिरुतिभिः सु सुष्टु अस्मान् आवतं परक्ष-
तं किमर्थं वार्जसातये वार्जस्यान्नस्य वलस्य वा संप्रजनार्थम् ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशती—

प्रवांस्तोमांसुष्टुक्तयोगिरोवर्धन्त्वश्विना ।

पुष्टं त्राहन्तमातानोभूतंपुरुस्पृहा ॥ २२ ॥

प्र । वा॒म् । स्तो॒माः । सु॒ष्टु॒क्तयः । गिरः । वर्ध॑न्तु । अ॒श्वि॒ना ।
पुरु॑श्चा । वृ॒त्र॑ह॒न्त॒मा । ता । नः । भू॒तम् । पुरु॑ष्ट॒स्पृहा ॥ २२ ॥

हे अश्विनौ स्तोमाः प्रगोतमघ्नरूपाःस्तुतयः सुवृक्तयः सुप्रवृत्ताः सुप्तु दोषवर्जितावा गिरः
शस्त्ररत्नवाचश्च वां युवां प्रवर्धन्तु प्रवर्धयन्तु । अपिच हे पुरुषा वह्नां यातारौ हे वृत्रहन्तमा
वृत्राणां शत्रूणां हन्तृतमौ ईदृशी ह अश्विनौ ता तौ युवां नोस्माकं पुरुष्टस्पृहा पुरु बहुलं स्पृ-
हणीयाधोप्सितवधौ भूतं भवतम् ॥ २२ ॥

अथ प्रयोर्विशो—

अ॒ग्नी॒णि॒प॒दान्प॒श्विनो॒रा॒विःसा॒न्ति॒गुहा॑प॒रः ।

क॒वी॒क॒न्त॒स्य॒प॒त्न॑मि॒र॒वा॒ग्जी॒वेभ्य॑स्प॒रि ॥ २३ ॥ २९ ॥

अ॒ग्नी॒णि । प॒दानि॑ । अ॒श्विनोः । आ॒विः । स॒न्ति । गुहा॑ । प॒रः ।

क॒वी इति॑ । क॒न्त॒स्य॑ । प॒त्न॑मि॒र॒वा॒क् । जी॒वेभ्यः॑ । प॒रि ॥ २३ ॥ २९ ॥

अग्निं विसंख्याकानि अनयोरश्विनोर्देवयोरथस्य संवन्धीनि पदानि चक्राणि गुहा गु-
हायां वर्तमानानि एवाधन्तं कालमदृश्यमानानि परः गुहायाः परस्तात् दृष्टिगोचरेदेशे आविः
सांति आविर्भवन्ति सांहितिकच्छान्दसोदीर्घः व्यत्ययेन निषावाभावः । यद्वा सन्तीत्येवदस्तेः
शतरि जस्ति रूपम् आविर्भूतानि दृश्यन्ते अश्विनोरथस्य चक्रवयोषेतत्त्वं—तथस्त्रिचक्रःपरि-
घर्ततेइत्यादिनिगमान्तरेप्रसिद्धम् । कवी कान्तदर्शिनी अश्विनौ प्रवस्य स यस्योदकस्य यज्ञ-
स्य वा हेतुभूतैः पत्नभिः यैः पदैः जीवेभ्यस्परि परिरूपपर्यर्थः पञ्चम्याः परावध्यर्थेति सत्त्वम्
जीवानामुपरि जीवेध्वस्मात्तु अर्वागभिमुखं आगच्छदमिति शेषः तानि पदानीदानीं उपल-
भ्यन्त इत्यन्वयः ॥ २३ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

आमूनमित्येकविंशत्यृचं चतुर्थं सूक्तं अश्राकर्णस्यापि अश्विदेवत्यं विशेषकविंशो द्विती-
यावृषीपेचेति चतस्रो गायत्र्यः प्रथमा चतुर्थी पञ्ची चतुर्दशी पञ्चदशीचेति पञ्चनृहत्यः पञ्चमी
ककुप् मध्यमश्रेककुप् हत्युत्तटक्षणराद्वावा दशमीषिष्टुर् एकादशी विसट द्वादशी जगती

शिष्टाअनुष्टुभः । तथाचानुक्तान्तम्—आनूनसैका शशकणौत्तेशायन्यावुपाद्येचायाचतुर्थीपद्मी-
चतुर्दशपाद्येचवृहत्पः पञ्चमीककुन्दशम्पायासिष्टुबिराट्जगत्पदवि । अतोयामे ब्राह्मणाच्छंसि-
नोतिरिक्तोक्त्ये इदं सूक्तं सूत्र्येतहि—आनूनमश्विनातं सारथमिति ।

तत्र प्रथमा—

आनूनमश्विनायुवंवत्सस्यगन्तमवसे ।

प्रास्मैयच्छतमवृकंपृथुच्छर्दिर्द्युतंयाअरातयः ॥१॥

आ । नूनम् । अश्विना । युवम् । वत्सस्य । गन्तम् ।

अवसे । प्र । अस्मै । यच्छतम् । अवृकम् । पृथु ।

छर्दिः । द्युतम् । याः । अरातयः ॥ १ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवं युवां वत्सस्य स्तोत्रमम अवसे रक्षणार्थं नूनमवश्यं आगन्त-
मागच्छतम आगत्यचास्माकमप्ये अवृकं बाधकरहितं पृथुविस्वीर्णं छर्दिर्ग्रहं प्रयच्छतं पदतम् ।
तथा याः अरातयः अदानशीलाः शत्रुभूताः प्रजास्तापुयुतं स्तोत्रयः पृथक्कृतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदन्तरिक्षेयद्विवितपश्चमानुषाँअनु ।

नृम्णांतर्द्धतमश्विना ॥ २ ॥

यत् । अन्तरिक्षे । यत् । दिवि । यत् । पश्च । मानुषान् ।

अनु । नृम्णम् । तत् । धत्तम् । अश्विना ॥ २ ॥

अन्तरिक्षे गन्धर्वादिभिः सेविते मध्ये लोके यन्मृणं धनमस्ति दिवि युलोकेच यद-
स्ति पञ्च पञ्चसंख्याकान्मानुषान् मनुष्यान् अनु । लक्षणे अनो कर्मप्रवचनीयत्वं कर्मप्रवच-
नीयपुक्तद्वितीया पञ्चविधामनुष्याः निपादपञ्चमाश्वत्वारोऽर्णाववर्तते तत्रचेहलोके यन्मृ-
णं धनमस्ति हे अश्विना अश्विनौ तन्निनिनं नृम्णां धनं धत्तं अस्मभ्यं प्रयच्छतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

येवाँदंसाँस्यश्विनाविप्रांसःपरिमागृशुः ।

एवेत्काण्वस्यवोधतम् ॥ ३ ॥

ये । वाम् । दंसांसि । अश्विना । विप्रांसः । परिष्ममृशुः ।
एव । इत् । काण्वस्य । बोधतम् ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः संनन्धीनि दंसांसि कर्माणि परिचरणात्मकानि ये विप्रासो-
विप्रामेधाविनोऽयजमानाः परिमामृशुः परिमृशन्ति पुनःपुनः स्पृशन्ति अनुतिष्ठन्तीत्यर्थः यथा
तदीयानि परिचरणानि युवां जानीथः एवेत् एवमेव काण्वस्य कण्वपुत्रस्य मम परिचरणं
बोधतमवगच्छतम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयं वांघर्मो अश्विनास्तोमेन परिपिच्यते ।

अयं सोमो मधुमान्वाजिनीवसू येन वृत्रं चिकेतथः ॥ ४ ॥

अयम् । वाम् । घर्मः । अश्विना । स्तोमेन । परि । पिच्यते ।
अयम् । सोमः । मधुमान् । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू ।
येन । वृत्रम् । चिकेतथः ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः संनन्धी अयं घर्मः प्रवर्ग्य स्तोमेन स्तोत्रेण ऋक्सांस्वरूपेण प-
रिपिच्यते आर्दीक्रियते यथा युवयोस्तृप्तिकरो भवति तथा क्रियत इत्यर्थः यदा घर्मस्य
हविषाधारभूतोऽहोरात्रो घर्मः सः स्तोमेन स्तोत्रेण पयसा परिपिच्यते आसिच्यते
वां युवयोरर्थः अपिच हे वाजिनीवसू अजवद्वनौ अयं सोमस्वार्तापिसवनि को मधुमान्
मधुर्यवान् युवाभ्यां दीयते येन युवां वृत्रमावरकं शत्रुं चिकेतथः हन्तव्यतया जा-
नीथः अयं घर्मः सोमश्चेत्युभयशान्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यदप्सु यदहस्पतौ यदोषधीषु पुरुदंससाकृतम् ।

तेन माविष्टमश्विना ॥ ५ ॥ ३० ॥

यत् । अप्सु । यत् । अहस्पतौ । यत् । ओषधीषु ।

पुरुदंससा । कृतम् । तेन । मा । अविष्टम् । अश्विना ॥ ५ ॥ ३० ॥

हे पुरुदंशसा बहुकर्माणावशिनौ अप्सदकेषु यद्वेपजं कृतं युगामकार्दम करो-
तेल्लुङि मध्वेधरोत्यादिनात्तेल्लुक् तथा वनस्पतौ वनानां पतिर्वनस्पतिः पारस्करादित्वात्सु-
ट् उभेवनस्पत्यादिविवृति पूर्वोचरपदयोर्द्युगपत्पठतिस्वरत्वम् जातादिदमेकवचनम् वनस्प-
तिषु वृक्षेषु यच्च भेपजं युवामकुरुनम् ओषधीषु ओषः पारुः आसु धीयतइति ओष-
धयोषीहादयः कर्मण्यधिकरणेचेति दधातेरविकरणेऽक्रियत्ययः दासीभारादिषु पठितवा-
त्पूर्वपदमरुतिस्वरत्वम् ओषधेभ्य निष्ठावप्रथमायामितिदीर्घः व्रीहादिष्वोषधीषुच यद्वेप-
जं कृतं युवामकार्दमम् । हे अशिनौ अश्विनौ तेन सर्वेण जेपजेन मा मां अविष्टं र-
क्षतम् अवतेल्लोष्टे सिद्धहुटमिति बहुलग्रहणात् सिष् तत्तद् ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे विशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथ षष्ठी—

यच्चासत्याभुरण्यथोयहदिवन्निपज्यथः ।

अयंवावत्सोमतिभिर्नविन्धतेहविष्मन्तंहिगच्छथः ॥ ६ ॥

यत् । नासत्या । भुरण्यथः । यत् । वा । देवा । निपज्यथः ।

अयम् । वाम् । वत्सः । मतिभिः । न । विन्धते । हविष्मन्तम् ।

हि । गच्छथः ॥ ६ ॥

हे नासत्या सत्यस्वभावावशिनौ यत् यो युवां भुरण्यथः सर्वं जगन्नोपययः । भुरण-
धारणोपणयोः कंदादिः हे देवा दानादिगुणयुक्ता अशिनौ छान्दसः साहित्यिकोहस्यः
यद्वा यो च युवां भ्रिपज्यथः सर्वस्य प्राणिजातस्य भेपज्यं रोगोपशमनं कुरुथः भि-
पज चिकित्सायाम् अयमपि कंदादिः तो वा युवां अयं वत्सः स्तोत्रा मतिभिर्मननभिः
केबलेः स्तोत्रेन विन्धते न विन्धते नष्टभूते वर्णनिकारश्छान्दसः । कुतइतिचेदुच्यते हविष्म-
न्तं हविर्युक्तं स्तोत्रारं हि युवां गच्छथः तस्याद्युवां हविर्भिर्युक्तेः स्तोत्रेः प्रसीदथ इ-
विभाषः ॥ ६ ॥

प्रवर्येमहावीरे गोपयस्यासिच्यमाने आनून्मित्येपानुवक्तव्या सन्त्यतेहि—आनून्म-
रिनोऽर्चपिरितिगव्य आयुतेसिञ्जतश्रियमित्याज्यइति ।

हे अश्विनौ छर्दिष्यौ छर्दिरिव गृह्णाम तस्यास्मदीयस्य पाटकौ सन्तौ युवां यावमा-
गच्छतं । उतापिच नोस्माकं परस्मा परं अतिशयेन पाटकौ भूतं भवतं पारस्करादित्यास्तद् ।
तथा जगत्यौ सर्वस्य जगतः जडमस्य प्राणिजातस्यास्मदीयस्य पालकौ भवतम् । उतापिच नो-
स्माकं तनूपा तनूनां शरीराणां तनयानां वा पाटकौ भवतम् एतत्सर्वार्थं तोकाय तोकस्य पुत्र-
स्य तनयाय तनयस्य पौत्रस्य वास्मदीयस्य वर्तिगृहं यावं गच्छतम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

यदिन्द्रेण सरथं याथो अश्विना यद्वा वायुना भवथः समो कसा ।

यदादित्येभिः ऋभुभिः सजोषसा यद्वा विष्णोर्विक्रमणे पुतिष्ठथः ॥ १२ ॥

यत् । इन्द्रेण । सरथं । याथः । अश्विना । यत् । वा ।

वायुना । भवथः । समः । ओकसा । यत् । आदित्येभिः । ऋभुभिः ।

सजोषसा । यत् । वा । विष्णोः । विक्रमणेपु । तिष्ठथः ॥ १२ ॥

हे अश्विनौ इन्द्रेण सह सरथं समानमेकरथं आस्थाय ययदि याथोगच्छथः पद्वा य-
दिवा वायुना सह समो कसा समाननिवासौ भवथः यद्यदिवा आदित्येभिः अदितेः पुत्रैः मित्रा-
दिभिः ऋभुभिश्च सजोषसा सहस्रोपमाणां वर्तेथे यद्वा यद्यिवा विष्णोर्विक्रमणेपु विष्णुना दे-
वेन विक्रान्तेषु त्रिषु लोकेषु तिष्ठथः अतः सर्वस्मादपि स्थावादागच्छतमितिशेषः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

यद्याश्विनावहं हुवेयवाजसातये ।

यत्पृत्सुतुर्वणे सहस्तच्छ्रेष्ठमश्विनोः ॥ १३ ॥

यत् । अथ । अश्विनौ । अहम् । हुवेयं । वाजसातये । यत् ।

पृत्सु । तुर्वणं । सहः । तत् । श्रेष्ठम् । अश्विनोः । अवः ॥ १३ ॥

यपदा अहमश्विनौ वाजसातये संग्रामार्थं हुवेय आहुयेय अघेदानीं तावागच्छतमिति
शेषः । पृत्सु पृत्नासु संग्रामेषु तुर्वणं शत्रूणां हिंसने यत्सहः शत्रूणामभिभवितुं रक्षणं अश्विनोः
तदवोरक्षणं श्रेष्ठं प्रशस्यवयं अतस्त्वावाहुयामीति शेषः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

आ॒नू॒न॒घा॒त॒म॒श्वि॒ने॒मा॒ह॒व्या॒नि॒वा॒हि॒ता ।

इ॒मे॒सो॒मा॒सो॒अ॒धि॒तु॒र्वशे॒य॒दा॒वि॒मे॒क॒ण्वे॒पु॒वा॒म॒थ ॥ १४ ॥

आ । नूनम् । घा॒त॒म् । अ॒श्वि॒ना । इ॒मा । ह॒व्या॒नि । वा॒म् ।
हि॒ता । इ॒मे । सो॒मा॒स । अ॒धि । तु॒र्वशे॑ । य॒दा । इ॒मे । क॒ण्वे॒पु ।
वा॒म् । अ॒थ ॥ १४ ॥

हे अश्विनौ नूनमवश्यं आयातमागच्छतम् इमा इमानि पुरोर्वीनि हव्यानि हवींषि वा युवाभ्यां हिता हितानि यद्वा युवयोरर्थं विहितानि कृतानि इमे च सोमासः सोमाः तुर्वशे यदा च वर्तमानाः वा युवाभ्यां युवयोरर्थं संस्कृता वा अविः सतम्यर्थानुवादकः। अथ अपिच कण्वेषु कण्वपुत्रेषु अस्मास्तु च इमे सोमाः वा युवाभ्यां दत्ताः अत आयातमित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

य॒ज्ञा॒स॒त्या॒प॒रा॒के॒अ॒र्वा॒के॒अ॒स्ति॒भे॒प॒ज॒म् ।

ते॒न॒नू॒न॒वि॒म॒दा॒य॒प्र॒चे॒त॒सा॒हृ॒दि॒र्व॒त्सा॒य॒य॒च्छ॒त॒म् ॥ १५ ॥ ३२ ॥

यत् । ना॒स॒त्या॒ । प॒रा॒के॒ । अ॒र्वा॒के॒ । अ॒स्ति॒ । भे॒प॒ज॒म् । ते॒न॒ । नू॒न॒म् ।
वि॒म॒दा॒य॒ । प्र॒चे॒त॒सा॒ । हृ॒दि॒ः । व॒त्सा॒य॒ । य॒च्छ॒त॒म् ॥ १५ ॥ ३२ ॥

हे नासत्यावशिनो पराके दूरदेशे अर्वाके समीपेच ययुवयोः सवन्धि भेषजं रोगोपशमनकारणमस्ति तेन भेषजेन सहितं छर्दिर्गृहं हे प्रचेतसा प्रकृतज्ञानावश्विनौ विमदाय लुप्तोपममेतत् एवत्सज्ञावेयं रूपमे वत्साय नूनमवश्यं यच्छतं प्रयच्छतम् ॥ १५ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे द्वाविंशोऽवर्गः ॥ ३२ ॥

अथ षोडशी—

अ॒भु॒त्स्पु॒प्र॒दे॒व्या॒सा॒कं॒वा॒चा॒ह॒म॒श्वि॒नोः ।

व्या॒वर्दे॒व्या॒मा॒ति॒विरा॒ति॒म॒र्त्ये॒भ्य ॥ १६ ॥

अ॒ग्नि॒स्ति । उँ॒ इति॑ । ॥ दे॒व्या । सा॒कम् । वा॒चा । अ॒हम् । अ॒श्विनोः ।
वि । आ॒वः । दे॒वि । आ । म॒तिम् । वि । रा॒तिम् । म॒र्त्येभ्यः ॥ १६ ॥

अश्विनोः संवन्धिन्या देव्या द्योतमानया वाचा स्तुतिरूपा साकं सह अहं प्राभु-
त्तिं प्रबुद्धोऽस्मि उदतिपूरणः हे देवि द्योतमाने उपस्त्वञ्च मतिं मयारुनां स्तुतिं वा अग्नि-
लक्ष्य व्यापः तमांति विवृणु अपगमय प्रकाशयेत्यर्थः वृणोतेऽछान्दसे तुडिमन्वेद्यसेत्यादिना
त्रैलोक्यं छन्दस्यपिदश्यतइत्याडागमः । अपिच मर्त्येभ्योऽनुप्येभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं रातिं धनं
व्यावः प्रकाशय ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

प्रबोध॒योपो॒अ॒श्विना॒प्रदे॒विसू॒नृते॒महि ।
प्रय॑ज्ञ॒होतरा॒नुप॒क्प्रमदा॑य॒श्रवो॑बृ॒हत् ॥ १७ ॥

प्र । बो॒धय॑ । उ॒पः । अ॒श्विना॑ । प्र । दे॒वि । सू॒नृते॑ । म॒हि । प्र ।
य॒ज्ञ॒होतः॑ । आ॒नुप॒क् । प्र । मदा॑य । श्रवः । बृ॒हत् ॥ १७ ॥

हे उपः अश्विनौ देवौ प्रबोधय अस्मस्तोत्रस्य श्रवणार्थं । हे देवि दानादिगुणयुक्ते हे
सूनृते सुदु नेत्रि हे महि महति इत्यं महाभ्राता त्वं अश्विनौ प्रबोधय । हे यज्ञहोतः यज्ञानां
यष्टन्यानां देवानामाह्वावर्होतर्वा आनुपगनुपकं संततं यथाभवति तथा अश्विनौ स्तुतिभिः
प्रबोधय । तथा मदाय अश्विनोर्मैदोतादनार्थं बृहन्महद् श्रवः श्रवणीयं सोमलक्षणमनं
अस्माभिः प्रकल्पितम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

यदु॒पो॒यासि॒भानु॒नासं॒सूर्ये॒णरो॒चसे॑ ।
आहा॒यम॒श्विनो॒रथो॒वर्ति॒र्याति॒नृपा॒य्यम् ॥ १८ ॥

यत् । उ॒पः । या॒सि । भा॒नुना॑ । स॒म् । सू॒र्ये॒ण । रो॒चसे॑ । आ । ह ।
अ॒यम् । अ॒श्विनोः । रथः । वर्तिः । या॒ति । नृ॒पा॒य्यम् ॥ १८ ॥

हे उपः भानुना दीप्त्यासह यद्यदा भासि गच्छसि तदानीं सूर्येण संरोचसे सम्यग्दीप्य-
से । अपिच तस्मिन्समये अश्विनोरथं रथः नृषाण्यं यत् नृभिर्नेतृभिर्कृत्विग्निः पालनीयं व-
र्विपंजगृहं आपावि ह आगच्छति सत्तु ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

यदापीतासोऽंशवोगावोनदूह ऊर्ध्वभिः ।

यद्वावाणीरनूपतप्रदेवयन्तोऽश्विना ॥ १९ ॥

यत् । आऽपीतासः । अंशवः । गावः । न । दूहे । ऊर्ध्वभिः ।

यत् । वा । वाणीः । अनूपत । प्र । देवयन्तः । अश्विना ॥ १९ ॥

यद्यदा आपीतासः आसमन्वात्पीतवर्णा अंशवः सोमलताः ऊर्ध्वभिः गावोन गावद्वय दु-
हे रसं दुहेवे लोपस्तआत्मनेपदेऽप्यिति ललोपः बहुलं छन्दसीतिरुद्गायमः । यद्वा यदाच देवयन्तो-
देवान्कामयमानाः ऋत्विजः वाणीर्वाचः स्तुतीः अनूपव अस्तुवन् अकुर्वन्मित्यर्थः । तदा अ-
श्विना अश्विनौ देवौ भावतं परक्षतम् ॥ १९ ॥

अथविंशी-

प्रद्युम्नायप्रशर्वसेप्रनुपास्यायशर्मणे । प्रदक्षायप्रचेतसा ॥ २० ॥

प्र । द्युम्नाय । प्र । शर्वसे । प्र । दृष्टसहोय ।

शर्मणे । प्र । दक्षाय । प्रदचेतसा ॥ २० ॥

प्रचेतसा प्रकृष्टज्ञानाश्विनौ द्युम्नाय द्योतमानायावाय यशसे वा तादर्थ्येचतुर्थी द्यु-
मार्थ अस्मान्परक्षतम् शर्वसे बलाय च परक्षतम् नृषाण्यं नृभिः सोढव्याय शर्मणे सुराण्यं च
परक्षतम् दक्षाय नृद्वर्थ परक्षतम् । यद्वा द्युम्नाथेत्यादौ क्रियाग्रहणमपि कर्तव्यमिति कर्म
णः सम्प्रदानवाच्चतुर्थी द्युम्नादीन्यस्मभ्यं प्रयच्छतमित्यर्थः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

यन्नूनधीमिरश्विनापितुर्योनानिपीदयः ।

यद्वासुम्नोभिरुक्थ्या ॥ २१ ॥ २३ ॥

यत् । नूनम् । धीभिः । अश्विना । पितुः । योनौ ।

निःसीदथः । यत् । वा । सुन्नेभिः । उक्थ्या ॥ २१ ॥ ३३ ॥

अश्विनौ पितुः पालयितुर्गुण्येकस्य संबन्धिनि योना योनौ स्थाने यद्यदि धीभिः कर्म-
भिः सह निपीदधोनिवसथः यद्वा यदिवा हे उक्थ्या उक्थ्यौ प्रशस्यौ सुन्नेभिः सुन्नेः
सुरैः सह निवसथः तदास्माभिः स्तुतौ संवावागच्छतमितिशेषः । अथवा पितुः पालयितुर्गुणमा-
नस्य संबन्धिनि योनौ यज्ञगृहे धीभिः स्तुतिभिः सार्धं यदि निवसथः यदिच सुन्नेः सुख-
करैर्हविर्भिश्च सह निवसथः तर्सागच्छतम् । नूनमिति पदपूरणः उक्तंच यास्केन—अथापिप-
दपूरणः नूनंसातेप्रतिवरंजरिवइति ॥ २१ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

यत्स्थइति पठ्यत्वं पञ्चमं सूक्तम् ऋग्वपुत्रस्य प्रगाथस्यार्थं आश्विनं आयावृह-
ती द्वितीया मध्येज्योतिस्त्रिष्टुप् यतोष्टकस्तोत्रोतिरिति उक्तलक्षणसन्धावात् तृतीया अनुष्टु-
प् चतुर्थी आस्तारपङ्क्तिः अन्त्योच्चेदास्तारपङ्क्तिरितिलक्षणम् पञ्चमी बृहती षष्ठी सत्वोबृहती ।
तथाचानुक्तान्तम्—यत्स्थःपट् प्रगाथोपशयत् बृहतीमध्येज्योतिरनुष्टुप्वास्तारपङ्क्तिः प्रगाथइ-
ति । प्रातरनुवाङ्गभिन्ने ऋतौ बाह्वेच्छन्दस्याश्विनशस्तेचेदंसूक्तम् सूत्र्यतेहि—द्युन्नीवांयत्स्थइ-
तिपार्हवमिति ।

तत्र प्रथमा—

यत्स्थोदीर्घप्रसन्नानियद्वादीरोचनेदिवः ।

यद्वासमुद्रेअध्याकृतेगृहेतुआयातमश्विना ॥ १ ॥

यत् । स्थः । दीर्घप्रसन्नानि । यत् । वा । अदः । रोचने । दिवः ।

यत् । वा । समुद्रे । अधि । आकृते । गृहे ।

अतः । आ । यातम् । अश्विना ॥ १ ॥

हे अश्विनौ दीर्घप्रसन्नानि प्रसीदन्त्येषु देवाइति प्रसन्नानोयज्ञगृहाः दीर्घाआयताः
प्रसन्नानोयस्मिन् तस्मिन्ल्लोके यत् यदिस्थोभवथोवर्तेथे यद्वा यदिवा अदः अमुष्मि-

न दिवोयुक्तोकस्य संबन्धिनि रोचने रोचमाने स्थाने भवथः यद्वा यद्विवा समुद्रे अ-
न्तरिक्षे समुद्रवन्यस्यादापइति समुद्रमन्तरिक्षं तस्मिन् आकृते निर्धिते गृहे अधिवस-
थः अतस्त्रितयादपि स्थानात् हे अश्विनावायातमागच्छवम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यद्वा यज्ञं मनवे संमिक्षथुरेवेत्काण्वस्य बोधतम् ।
बृहस्पतिं विश्वान्देवाँ अहं हुव इन्द्राविष्णू अश्विनावाशुहेपसा ॥ २ ॥

यत् । वा । यज्ञम् । मनवे । समक्षमिक्षथुः । एव । इत् ।
काण्वस्य । बोधतम् । बृहस्पतिम् । विश्वान् । देवान् । अहम् ।
हुवे । इन्द्राविष्णू इति । अश्विनौ । आशुहेपसा ॥ २ ॥

हे अश्विनौ यद्वा यथावा येन प्रकारेण मनवे पञ्चापवये यजमानाय यज्ञं सं-
मिक्षथुः संसिक्तवन्तौ युवां कृतवन्तो एवेव एवमेव काण्वस्य कण्वगोत्रस्य मम-
यज्ञं कर्तुं बोधतमवमच्छतम् । अपिच बृहस्पतिं बृहवां देवानां पतिं देवपुरोहितं वि-
श्वान्तर्वाग्निवादीन्देवाँश्च इन्द्राविष्णू च आशुहेपसा श्रीमार्श्वौ यद्वा हेपृशन्दे शीघ्रं सर्व-
त्र शान्द्यमानौ स्तूपमानावश्विनौ च अहं हुवे आह्वये ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्यान्वर्वाश्विना हुवे सुदंसं सागृमे कृता ।
ययोरस्ति प्रणः सख्यं देवेष्वप्याप्यम् ॥ ३ ॥

त्या । नु । अश्विना । हुवे । सुदंसंसा । गृमे । कृता । ययोः ।
अस्ति । प्र । नः । सख्यम् । देवेषु । आधि । आप्यम् ॥ ३ ॥

त्या त्वौ पूर्वोक्तगुणावश्विनौ नु क्षिप्रमहं हुवे आह्वयामि कीदृशौ सुदंससा शो-
भनकर्माणौ गृमे गृहे ग्रहणाय अस्माभिर्दत्तानां हविषां स्वीकरणाय अस्मभ्यं धनदाना-
य वा कृता कृतौ प्रादुर्भूतौ देवेषु मध्ये अग्निः सप्तम्यर्थाजिवादी ययोरश्विनोः आप्यमाहव्यं नो-
स्माकं सख्यं सखित्वं प्राप्तिं प्रमवति उत्कर्षेण वर्तते तौ हुवइत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ययो॒रधि॒प्रय॒ज्ञा॒अ॒सूरे॒सन्ति॒सूर्यः॑ ।
ता॒य॒ज्ञस्या॒ध्व॒रस्य॒प्रचे॒तसा॒स्त्वाभि॒र्या॒पि॒व्रतः॑ सो॒म्य॒मधु॑ ॥ १॥

ययोः । अधि । प्र । य॒ज्ञाः । अ॒सूरे । सन्ति । सूर्यः ।
ता । य॒ज्ञस्य॑ । अ॒ध्व॒रस्य॑ । प्र॒चे॒तसा॑ । स्त्वाभिः ।
या । पि॒व्रतः॑ । सो॒म्यम् । मधु॑ ॥ १ ॥

ययोरश्विनोरध्वपरि यज्ञाः ज्योतिष्टोमादयः सर्वेयामाः प्रसन्ति प्रभवन्ति छिन्नस्य यज्ञ-
शिरसोश्विभ्यां सन्धानात् । तथाच—यज्ञशिरसोछिद्यते इत्युपक्रम्य तैत्तिरीयकम्—तावेतयज्ञ-
शिरःप्रत्यघक्षाम् यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्या इति । असूरे स्तोत्ररहितेऽपि देशे ययो-
श्च सूर्यः स्तोतारः सन्ति तावश्विनौ अध्वरस्य हिंसाप्रत्यवापरहितस्य यज्ञस्य ज्योतिष्टोमा-
देः प्रचेतसा प्रकृष्टज्ञातारौ स्वाभिः बलहेतुभिः स्तुतिभिः आह्वयामीति शेषः या यावश्वि-
नौ सोम्यं सोमययं मधु मधुरं सोपरतं पिबतः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यद्वा॒श्विना॒वपा॒ग्यन्प्राक्स्थो॒वाजिनी॒वसू॑ ।
यद्ब्र॒ह्मव्यन॑वि॒तुर्वशे॒यदौ॒हुवेवा॒मथ॒मागत॑म् ॥ ५ ॥

यत् । अ॒थ । अ॒श्वि॒नौ । अ॒पाक् । यत् । प्राक् । स्थः ।
वा॒जिनी॒वसू॑ इति वाजिनीवसू । यत् । ब्र॒ह्म॒वि । अ॒न॒वि ।
तुर्व॒शे । यदौ॑ । हु॒वे । वा॒म् । अ॒थ । मा॒ । आ । ग॒तम् ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ अयेदानीं यद्यदि अपाक् प्रतीच्यां दिशि स्थो भवद्योर्वेदे हे वाजिनीव-
सू अन्ववद्धनौ यद्यदि प्राक् प्राच्यां दिशि स्थो भवथः यत् यदिया ब्रह्मवि अनवि तुर्वशे यदौ
ब्रह्मपश्विपु चतुर्षु स्तोत्रेषु संनिहितौ भवथः एवं सर्वत्र संनिहितौ वां युवां हुवे अहमाह-
यामि अयानन्तरमेव मा मां आगतम् आगच्छतम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यदन्तरिक्षे पतन्त्यः पुरुषभुजा यद्देवे रोदसी अनु ।

यदा स्वधाभि रधि तिष्ठथो रथ्यमत आयातमश्विना ॥६॥ ३१ ॥

यत् । अन्तरिक्षे । पतन्त्यः । पुरुषभुजा । यत् । वा ।

द्वे इति । रोदसी इति । अनु । यत् । वा । स्वधाभिः ।

अधि तिष्ठथः । रथ्यम् । अतः । आ । यातम् । अश्विना ॥६॥ ३१ ॥

हे पुरुषभुजा बहूनां पालयितारौ बहुलहविषोभोकारौ वा यद्यदि अन्तरिक्षे पतथोगच्छ-
थः यद्वा यदिवा इमे रोदसी द्यावापृथिव्यापनु अनुलक्ष्य गच्छथः यद्वा यदिवा स्वधाभिः
आर्माभिस्तेजोभिर्वैदेवां सार्धं रथं अति तिष्ठथः रथे उपविशथः अविशीद्वस्थासामिति
आधारस्य कर्मसंज्ञा । अतः सर्वस्मात्स्थानां हे अश्विनौ आयातमागच्छतम् ॥ ६ ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे चतुस्त्रिंशोऽवर्गः ॥ ३१ ॥

त्वमग्ने इति दशर्वं षष्ठं सूक्तं कण्वगोत्रस्य वत्सस्पार्यं आग्नेयम् आद्या षड्विंशत्यायत्री अ-
ष्टकसप्तकपदकोपेतत्वात् द्वितीयावर्धमाना पदकसप्तकाष्टकोपेतत्वात् । तथाचोक्तं—पदकसप्तकाष्ट-
कोर्बर्धमाना विपरीतामतिष्ठेति । दशमीविष्टुर्षिष्टायापञ्च्यः । तथाचानुक्रान्तम्—त्वमग्ने दशवार-
णाग्नेयेनायने अन्त्याविष्टुर्षिष्टायापञ्च्यार्धमानेति । घातरनुवाकस्याग्नेयेकवै गायत्रेछन्द-
स्याश्विनशस्त्रे च वत्समावर्जमेतत्सूक्तं सूच्यते हि—त्वमग्ने वत्सपा इत्युत्तमा मुद्धरेदिति । घातपत्या
त्वमग्ने वत्सपा इति आद्यानुवाक्या । सूचितञ्च—त्वमग्ने वत्सपा अस्ति यद्वो वयं प्रमिनाममृतानोति ।

तेषां मथमा—

त्वमग्ने वत्सपा अस्ति देव आमर्त्ये प्या । त्वं यज्ञोष्वीड्यः ॥ १ ॥

त्वम् । अग्ने । वत्सपाः । अस्ति । देवः । आ । मर्त्येषु । आ ।

त्वम् । यज्ञेषु । ईड्यः ॥ १ ॥

हे अग्ने देवोद्योतमानस्त्वं मर्त्येषु च आदेवेषु च मध्ये वत्सपा अस्ति वत्सानां क-
र्मणां रक्षिता भवसि अदकारणात् यतेषु त्वमीड्यः स्तुत्योसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वमसि प्रशस्यो विदथे पुसहन्य । अग्ने रथी रध्वराणाम् ॥ २ ॥

त्वम् । अस्ति । प्रशस्यः । विदथे पु । सहन्य । अग्ने । रथीः ।

अध्वराणाम् ॥ २ ॥

हे सहन्य शशूणामभिभवितरग्ने विदथेषु यज्ञेषु त्वं प्रशस्यः स्तुत्योऽसि अध्वराणां या-
गानां रथीर्नैवाच भवसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सत्वमस्मदपद्विपो युयोधि जातवेदः । अदेवी रग्ने अरातीः ॥ ३ ॥

सः । त्वम् । अस्मत् । अप । द्विपः । युयोधि । जातवेदः ।

अदेवीः । अग्ने । अरातीः ॥ ३ ॥

हे जातवेदः जातानां वेदितरग्ने सपूर्वोऽङ्गुणस्त्वं अस्मदस्मत्तः द्विपोऽङ्गुणः शत्रून् अपयु-
योधि पृथक्कुरु । अदेवीरासुरीः अरातीः शत्रुसेनाश्च पृथक्कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अन्ति चित्तन्तमहं यज्ञं मर्तस्य रिपोः । नोपवेपि जातवेदः ॥ ४ ॥

अन्ति । चित् । सन्तम् । अहं । यज्ञम् । मर्तस्य । रिपोः । न ।

उप । वेपि । जातवेदः ॥ ४ ॥

हे जातवेदः अन्तिचिन् अन्तिकेऽपि सन्तं भवन्तं सपीपे विद्यमानमपि रिपोः अस्मच्छ-
नोर्मर्तस्य मनुष्यस्य यज्ञं नोपवेपि अहराब्देऽवधारणे नैव कामयसे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

मर्ता अमर्त्यस्य ते मूर्तिनाममनामहे । विप्रासो जातवेदसः ॥ ५ ॥ ३ ५ ॥

मर्ताः । अमर्त्यस्य । ते । मूर्तिः । नाम । मनामहे । विप्रासः ।

जातवेदसः ॥ ५ ॥ ३ ५ ॥

मर्ता मनुष्याः विप्रासो मेधाविनोवयं हे अग्ने जातवेदसो जातानां वेदितुः अमर्त्यस्य
मरणरहितस्य देवस्य ते तव भूरि विस्तृतं नाम स्तोत्रं मनामहे जानीमः कुर्म इति यावत् ॥५॥
॥ इति पञ्चमस्याष्टमे पंचविंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

अथ षष्ठी—

विप्रं विप्रासो वसे देवं मर्ता स ऊतये । अग्निं गीर्भिर्हवामहे ॥ ६ ॥
विप्रम् । विप्रांसः । अवसे । देवम् । मर्तासः । ऊतये । अग्निम् ।
गीः इजिः । हवामहे ॥ ६ ॥

विप्रासो मेधाविनः मर्तासो मनुष्यावयं विप्रं मेधाविनं देवं दानादिगुणयुक्तमग्निं अवसे
हविर्भिः तर्पयितुं ऊतये अस्माकं रक्षणार्थं च गीर्भिः स्तुविभिः हवामहे आहुयामहे ॥ ६ ॥
आभिष्टविकेपूकथ्येषु तृतीयसवने आतेवत्स इति वैकल्पिकस्तोत्रियस्तुचः स्तुवितश्च—
आतेवत्सो मनोयमदाग्नेस्थूरं विभरेति ।

तुचे प्रथमा स्तुके सप्तमी—

आतेवत्सो मनोयमत्परमाच्चित्सुधस्थात् । अग्ने त्वां कामया गिरा ॥ ७ ॥
आ । ते । वत्सः । मनः । यमत् । परमात् । चित् । सुधस्थात् ।
अग्ने । त्वाम् इकांमया । गिरा ॥ ७ ॥

हे अग्ने वत्ताकपिः ते तव मनः परमाच्चित् उत्कृष्टादपि सघस्यानात्र सहस्थात्
दुलोकात् आयमत् आयमयति । केन साधनेन त्वां कामया त्वामभिलषन्त्या गिरा स्तुत्या ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

पुरुत्रा हि स सदृसि विशो विश्वा अनुप्रभुः । समस्तु त्वा हवामहे ॥ ८ ॥
पुरुश्चा । हि । सदृद् । अंसि । विशाः । विश्वाः । अनु ।
प्रभुः । समस्तु । त्वा । हवामहे ॥ ८ ॥

हे अग्ने पुरुत्रा बह्वेषु देशेषु त्वं सदृद्सि समानद्रष्टा भवसि हिरण्यः अतएव विश्वाः
सर्वा विशाः प्रजाः अनु अनुलक्ष्य प्रभुरीश्वरो भवसि । ईदृशं त्वा त्वां समस्तु सद्गामेषु रक्षणार्थं
हवामहे आहुयामहे ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

समत्सु अग्रिमवसेवाजयन्तो हवामहे । वाजेषु चित्रराधसम् ॥ ९ ॥

समत्सु । अग्रिम् । अवसे । वाजयन्तः । हवामहे ।

वाजेषु । चित्रराधसम् ॥ ९ ॥

समत्सु सहनदनेषु सङ्ग्रामेषु वाजयन्तो बलमिच्छन्तो वयं अवसे रक्षणार्थमग्निं हवामहे
कीदृशं वाजेषु सङ्ग्रामेषु चित्रराधसं चायनीयधनम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

प्रतोहि कमीढयो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सत्ति ।

त्वांचाग्नेतन्वपि प्रयस्त्वा अस्मभ्यं च सौभगमाय जस्व ॥ १० ॥ ३६ ॥

प्रतः । हि । कम् । ईद्व्यः । अध्वरेषु । सनात् । च । होता ।

नव्यः । च । सत्ति । स्वाम् । च । अग्ने । तन्वम् । पिप्रयस्व ।

अस्मभ्यम् । च । सौभगम् । आ । यजस्व ॥ १० ३६ ॥

हे अग्ने अध्वरेषु पतेषु ईद्व्यः स्तुत्यस्त्वं प्रतोहि विरन्तः खलु भवसि कमिति पूरकः
तथा सनात् विरकोऽक्षरस्य होता देवानामाहता च सन् नव्यः स्तुत्यश्च सन् सत्ति य-
ज्ञेषु निपीदसि । हे अग्ने देवानां हविर्वहंस्त्वं त्वां च तन्वं आत्मीयं च शरीरं पिप्रयस्व त्वदोमेन
हविर्भागेन तर्पय अस्मभ्यं स्तोतुमश्च सौभगं सुभगत्वं च आयजस्व प्रदेहि सुभगशब्दाद्वा-
चार्थं सुभगान्मषइत्युद्गादिषु पाठादइत्ययः ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे षट्विंशोऽवर्गः ॥ ३६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारणम् । पुमर्थीश्चतुरो देवा द्विषावीर्धमहेत्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमन्त्रक श्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण साय-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पञ्चमाष्टके अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ इति पञ्चमाष्टकः समाप्तः ॥ ५ ॥